

ERZURUM KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

EKEV ACADEMY JOURNAL

SOSYAL BİLİMLER & EĞİTİM BİLİMLERİ
SOCIAL SCIENCES & EDUCATIONAL SCIENCES

Research
Databases

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi

DergiPark
AKADEMİK

Yıl
Year **27**

Sayı
Number **94**

Bahar
Spring **2023**

93. Sayı Hakem Kurulu/*Advisory Board*

Prof. Dr. Bekir Elmas / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu / Atılım Üniv.

Prof. Dr. Murat Ozan Başkol / Bursa Uludağ Üniv.

Prof. Dr. Oğuzhan Sevim / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Ömer Faruk İşcan / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Tuna Uslu / Fenerbahçe Üniv.

Doç. Dr. Adem Peker / Atatürk Üniv.

Doç. Dr. Ahmet Kılınç / Yıldırım Beyazıt Üniv.

Doç. Dr. Ali Fuat Yeniçerioğlu / Kocaeli Üniv.

Doç. Dr. Bekir Gündoğmuş / Bandırma Onyedi Eylül Üniv.

Doç. Dr. Cevdet Epçaçan / Siirt Üniv.

Doç. Dr. Çiğdem Eda Angı / Gazi Üniv.

Doç. Dr. Fatih Çemrek / Eskişehir Osmangazi Üniv.

Doç. Dr. Fatih Koç / Kocaeli Üniv.

Doç. Dr. Feyza Meryem Kara / Bozok Üniv.

Doç. Dr. Güler Ferhan Ünal Uyar / Akdeniz Üniv.

Doç. Dr. Güler Tuluk / Kastamonu Üniv.

Doç. Dr. Malik Yılmaz / Atatürk Üniv.

Doç. Dr. Mehmet Songur / Dicle Üniv.

Doç. Dr. Merter Mert / Hacı Bayram Veli Üniv.

Doç. Dr. Muhammet Çankaya / Hitit Üniv.

Doç. Dr. Mustafa Beybur / Dicle Üniv.

Doç. Dr. Nurdan Değirmenci / Recep Tayip Erdoğan Üniv.

Doç. Dr. Pınar Pehlivan / Manisa Celal Bayar Üniv.

Doç. Dr. Rasim Tösten / Siirt Üniv.

Doç. Dr. Sema Noyan / Karabük Üniv.

Doç. Dr. Serap Durukan Köse / Muğla Sıtkı Koçman Üniv.

Doç. Dr. Serhat Erdem / Atatürk Üniv.

Doç. Dr. Sezgin Demir / Fırat Üniv.

Doç. Dr. Tuncay Türkbën / Aksaray Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Gürbüz / Mimar Sinan Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Burhan Üzüm / Siirt Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Oğuz / Yeni Yüzyıl Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Güneş Topçu / Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Eriş / Harran Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi İşkın Özbulduk Kılıç / Hacı Bayram Veli Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Eroğlu / Fırat Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Merve Soycan / Ömer Halis Demir Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Telçeken / Başkent Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay Öztürk / Trakya Üniv.

Dr. Arş. Gör. Handan Öztemiz / Bülent Ecevit Üniv.

Dr. Arş. Gör. Mehmet Akif Erişen / Gaziosmanpaşa Üniv.

Dr. Arş. Gör. Yusuf Akpınar / Adıyaman Üniv.

EKEV Akademi Dergisi/ EKEV Academy Journal
Sosyal ve Eğitim Bilimleri/ Social and Educational Science
(Ulusal Hakemli E- Dergi/E-Journal with National Referee)

pISSN: 1301-6229

eISSN:2148-0710

Yıl: 27, Sayı: 94, Bahar 2023

Year: 27, Number: 94, Spring 2023

Sahibi/Owner

Prof. Dr. A. Halim ULAŞ

Yayın Müdürü/Legal Representative

Mehmet Ali GEDİK

Türkçe/İngilizce Redaksiyon/T/E Redaction

EKEV Akademi Dergisi

Editör/Editor in Chief

Prof. Dr. Abdulhak Halim ULAŞ- Atatürk Üniversitesi

Alan Editörleri

İlahiyat Alan Editörü

Prof. Dr. İshak ÖZGEL - Süleyman Demirel Üniversitesi

Arap Dili Alan Editörü

Doç. Dr. Senem CEYLAN - Dokuz Eylül Üniversitesi

İngilizce Alan Editörü

Prof. Dr. Ali Osman ENGİN - Atatürk Üniversitesi

Türkçe Eğitimi Alan Editörü

Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Prof. Dr. Cahit EPÇAÇAN - Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge AYRANCI - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan AKIN - Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA - Çukurova Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Alan Editörü

Doç. Dr. Etem YEŞİLYURT - Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail SEÇER - Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Onur KÖKSAL - Selçuk Üniversitesi

Fen Bilimleri Eğitimi Alan Editörü

Prof. Dr. Kemal DOYMUŞ - Atatürk Üniversitesi

Tarih Eğitimi Alan Editörü

Yrd. Doç. Dr. Selahattin TOZLU - Atatürk Üniversitesi

Müzik Eğitimi Alan Editörü

Doç. Dr. İzzet YÜCETOKER - Giresun Üniversitesi

Güzel Sanatlar Alan Editörü

Prof. Dr. Yunus BERKLİ

Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı Alan Editörü

Doç. Dr. Ercan KAYA - Atatürk Üniversitesi

Yazım Editörleri

Esra ER

Elif AKAN

Editör Yardımcıları

Naif KARDAŞ

Narin BOZAN

Gülşah ÜNAL

Büşra MUTLU

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ömer AYDIN - İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah AYDINLI -Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN - Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. A. Osman GÜNDOĞAN -Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan OKTAY - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KARA - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY – Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT- Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TİFTİK - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa BAKTIR - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman TÜRER - Kilis Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi USTA - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. M. Erol KILIÇ - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sibkat KAÇTIOĞLU - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ- Gazi Üniversitesi

Yayın Koordinatörü

Elif AKAN

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Ulusal Hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. İzin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

EKEV Akademi Dergisi

e-posta:dergi@ekevakademi.org / ekevakademidergisi2020@gmail.com

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev>

Dizgi/Typed by

Elif AKAN

İçindekiler

Endeks Getirisi Uzun Dönemde Enflasyona Karşı Koruma Sağlıyor Mu?.....	1
Lise Öğrencilerinin Sınav Kaygı Düzeylerinin ve Sınav Kaygılarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi.....	17
Değerler Eğitimi Açısından Yavuz Bahadıroğlu'nun Çocuk Romanları ve Hikâyeleri	37
Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği'nin (Mmtö) Türkçe Uyarlaması.....	52
Kısa Film, Festivaller ve Sektörel Yansımaları; Yönetmenlerin Gözünden İrdeleyici Bakış.....	66
Kadın Sporcuların Twitter Ve Haber Kanallarındaki Toplumsal Cinsiyet Analizi	77
Hastane İtibarının Sağlık Çalışanlarının İş Tatminine Etkisi	94
Noddings'in İlgil/Özen/Bakım Teorisinin Ahlak Eğitimine Etkisi Üzerine: 2003-2013.....	109
Ülkelerin Ticareti Kolaylaştırma Endeksi ile Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişkide Lojistik Performans Endeksinin Aracı Etkisi.....	130
Çocuk Reklamlarının Kök Değerler Bağlamında İncelenmesi.....	141
Mahkûmların Yazma Motivasyonlarını Etkileyen Faktörler: Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği.....	154
BIST Şirketlerinin Toplam Piyasa Değerlerinin Gsyih Üzerinde Etkisi: Türkiye İçin 1999-2022 Dönemi Nardl ve Nedensellik Uygulaması.....	172
Özengen Piyano Eğitimi Alan Kişilerin, Kişisel Gelişimlerine İlişkin Görüşleri.....	191
Dönüştürücü Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama.....	206
Derneklerin Yerel Seçimlere Etkisi ve Medya Kullanımları: Esenyurt İlçesi Üzerine Alan Çalışması.....	218
What is the Best Phase of Managing Inter-Firm Relationships in Supply Chains?.....	234
Zihin Haritalama Tekniği ile İlgili Olarak Yapılan Çalışmaların İncelenmesi.....	247
Duygusal Stil Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.....	273
CRITIC-MABAC ve ENTROPİ-MABAC Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi: BIST Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir Araştırma.....	288
Bir Hayırsever Kadın Vakıf: Halime Hatun Vakfiyesi ve Muhasebe Defterleri.....	311
Türkiye'deki Mevduat Bankalarının CRITIC-COPRAS Yöntemleriyle Sıralaması.....	325
Finansal Performans Analizi: TOPSIS ve MOORA Yöntemleriyle BIST Elektrik Gaz ve Buhar Sektörü Üzerine Bir Uygulama.....	340
Üniversite Öğrencilerinde Öz-Kontrolün Problemlili İnternet Kullanımını Yordaması.....	355

ENDEKS GETİRİSİ UZUN DÖNEMDE ENFLASYONA KARŞI KORUMA SAĞLIYOR MU?¹

Ahmet Kerem ÖZDEMİR* -Semra TAŞPUNAR ALTUNTAŞ** -Batuhan Mert BOZBAĞ***

Öz

Bu çalışmada hisse senedi yatırımlarının enflasyona karşı uzun dönemde koruma sağlayıp sağlamadığı sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ARDL modeline dayalı sınır testi yardımıyla hisse senedi endeksi getirileri ile enflasyon ve diğer bazı makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, 1998Q1 – 2022Q1 zaman aralığında gerçekleşmiş çeyrek dönemlik veriler kullanılarak incelenmiştir. Yapılan tahminler ve testler, BİST100 getiri endeksi, reel gayrisafi yurtiçi hasıla, tüketici enflasyonu ve nominal USDTRY kuru arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Eşbütünleşme denkleminde fiyat endeksi değişkeninin katsayısının istatistiksel açıdan birden farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu da BİST100 endeksinin enflasyona karşı, en azından analiz edilen zaman aralığı için, uzun dönemde koruma sağladığını imâ etmektedir. Çalışmada, bulguların güvenilirliğini denilemek üzere ayrıca DOLS ve FMOLS teknikleriyle yapılan tahminler de kullanılmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır testi, ARDL, Hata düzeltme modeli, Endeks getirileri, Enflasyon.

Jel Kodu: B26, C22, G17

Are Stock Returns a Good Hedge Against Inflation in the Long Run?

Abstract

In this study, it is aimed to find an answer to the question of whether stock investments provide protection against inflation in the long run. In this direction, the long-term relationship between stock index returns, inflation and some other macroeconomic variables was examined using the bounds cointegration test based on the ARDL model, utilizing quarterly data from 1998Q1 to 2022Q1. Estimates and tests indicate the existence of a long-term relationship between the BIST100 return index, real gross domestic product, consumer inflation and the nominal USDTRY rate. It is understood that the coefficient of the price index variable in the cointegration equation is not statistically different from one. This finding implies that the BIST100 index provides long-term protection against inflation, at least for the analysis period. In the study, estimates made by DOLS and FMOLS techniques were also used to check the reliability of the findings, and similar results were obtained.

Keywords: Bounds test, ARDL, ECM, Stock returns, Inflation.

Jel Code: B26, C22, G17

1. Giriş

Hisse senedi piyasalarının genel finansal sistem üzerindeki artan etkisi ile birlikte, hisse senedi fiyatlarını etkileyen önde gelen faktörlerin belirlenmesi, araştırmacılar, düzenleyiciler ve yatırımcılar

¹ Bu çalışma 19-22 Ekim 2022 tarihleri arasında Burdur'da gerçekleştirilen 25. Finans Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans Anabilim Dalı, keremozd@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6663-9881>

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans Anabilim Dalı, staspunar@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5299-4014>

*** Arş. Grv., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans Anabilim Dalı, bmbozbag@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3860-9730>

için önemli bir konu haline gelmiştir. Hisse senedi piyasaları, reel ekonomideki herhangi bir önemli değişikliğin etkisini neredeyse hemen bünyesine aldığı için ekonomik faaliyetlerin yansıtıcısı olarak kabul edilirler. Bu nedenle, enflasyon, GSYİH büyüme oranı, faiz oranı gibi makroekonomik değişkenlerin, hisse senedi getirilerini etkilediği varsayılmıştır.

Hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki teorik ilişkiye iki ana düşünce hakim olmuştur. İlk Fisher'in hipotezinin genelleştirilmesine dayanmaktadır. Fisher'in hipotezi veya Fisher etkisi 1930'da Irvin Fisher tarafından önerilmiştir. Hisse senedi piyasası bağlamında, hisse senedi getirilerinin enflasyon riskine karşı bir koruma görevi görerek enflasyonla birlikte yükselmesi gerektiğini savunmaktadır. Fisher hipotezinin en yaygın versiyonuna göre, beklenen nominal varlık getirileri, beklenen enflasyonla birebir hareket etmektedir. Dolayısıyla hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte, geçmiş ampirik araştırmaların çoğu (Fisher hipotezini reddeden), hisse senedi getirilerinin enflasyonla negatif ilişkili olduğunu göstermektedir (Fama & Schwert 1977; Barnes vd., 1999). Bu negatif ilişkinin, reel çıktı ile hisse senedi getirileri arasındaki pozitif nedensel bağlantı ve reel çıktı ile enflasyon arasındaki negatif nedensel bağlantı tarafından tetiklendiğini savunulmuştur. (Choudhry, 2001). Hisse senedi fiyatları ile enflasyon arasındaki bu olumsuz ilişki şu noktalarla açıklanabilir (Tripathi, 2015);

Enflasyondaki artış, hisse senedi değerlendirme modelinde iskonto oranını artırarak hisse senedi fiyatlarının düşmesine ve hisse senedi getirilerinin düşmesine neden olur. Enflasyondaki artış tüketim harcamalarını artırmakta, finansal kaynakları yatırımdan tüketime kanalize ederek yatırımların düşmesine neden olmaktadır. Bu, hisse senetlerine olan talebi azaltır ve hisse senedi fiyatlarının ve getirilerinin düşmesine neden olur. Enflasyondaki artış, artan girdi maliyetleri, faiz ödemeleri ve talep baskısı yaratarak nakit akışlarını olumsuz etkiler. Bu aynı zamanda zayıf kurumsal performans nedeniyle hisse fiyatlarında ve getirilerde de düşüşe neden olacaktır. Yüksek enflasyon aynı zamanda normalde para arzını azaltan, faiz oranlarını artıran ve toplam talebi sınırlayan para ve maliye politikalarını da cezbeder. Bunun ekonomik büyüme, kurumsal performans ve hisse senedi getirileri üzerinde de olumsuz bir etkisi olacaktır.

Hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların çoğu, genellikle bir yıldan daha kısa süreli olan, nispeten kısa ufuklara odaklanır. Ancak, uzun dönemli ilişkinin incelenmesi en az iki açıdan önemlidir. Birincisi, birçok yatırımcının hisse senetlerini uzun vadede elinde tutmasıdır. Bu sebeple, hisse senedi fiyatlarının uzun vadede enflasyonla birlikte nasıl hareket ettiğini bilmek önemlidir (Boudoukh & Richardson, 1993). İkincisi ise, uzun vadede hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki uzun vadeli ilişkinin, portföyün yeniden dengelemesi için işlem yapan araçlardan kaynaklanabilecek kısa vadeli gürültü tarafından gizlenebileceği göz önüne alındığında, özellikle ilgi çekici olmasıdır (Harrison & Zhang, 1999).

Bu çalışmanın temel amacı hisse senedi yatırımlarının enflasyona karşı uzun dönemde koruma sağlayıp sağlamadığı sorusunun cevabını araştırmaktır. Bu doğrultuda ARDL modeline dayalı sınır testi ile hisse senedi endeksi getirileri ile enflasyon ve diğer bazı makro ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, 1998Q1 – 2022Q1 zaman aralığında gerçekleşmiş çeyrek yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Bu dönemin oldukça uzun bir dönemi kapsıyor olması, dönem aralığında birden fazla kriz dönemini kapsamaması, yapılan çalışmayı diğer araştırmalardan farklılaştırmaktadır. Araştırmanın bir sonraki bölümünde konuya ilişkin literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi ve bulgular, dördüncü ve son bölümde ise sonuç ve daha sonraki çalışmalar için verilen öneriler yer almaktadır.

2. Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde hisse senedi, hisse senedi endeksleri ve enflasyon arasındaki ilişkinin ele alındığı birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Yapılan eski çalışmalardan biri olan Reilly vd. (1970)'nin çalışmasında, enflasyon dönemlerinde hisse senetlerinin nominal getirilerinden yola çıkarak reel getirileri hesaplanmış ve bu reel getiriler yatırımcıların beklenen getiri oranları ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda hisse senetlerinin enflasyona karşı istikrarlı ve tam bir koruma sağlayamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonraki yıllarda Fama ve Schwert (1977), 1953-1971 yılları arasında tüketici fiyat endeksi, ABD hazine bonolarının getirileri ve konut satın alma fiyat endeksini, varlıkların enflasyonun beklenen ve beklenmeyen bileşenlerine karşı ne kadar koruma sağladığını ortaya çıkarmak amacıyla EKK (OLS) regresyon modelini kullanarak analiz etmiştir. Bu dönem arasında yalnızca gayrimenkul yatırımlarının, enflasyonun hem beklenen hem de beklenmeyen bileşenlerine karşı koruma sağladığı görülmüştür. Tahvil ve bonolar ise beklenen enflasyon bileşenine karşı koruma sağlarken, hisse senetlerinin beklenen enflasyon oranı ve beklenmeyen enflasyon oranı ile ters ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gultekin (1983) yapmış olduğu çalışmada, savaş sonrası dönem için 26 ülkede adi hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Adi hisse senetlerinin reel getiri oranlarının ve beklenen enflasyon oranlarının bağımsız olduğunu ve nominal hisse senedi getirilerinin beklenen enflasyonla birebir örtüşerek değiştiğini belirten genelleştirilmiş Fisher hipotezini zaman serisi regresyonu ile test etmiş; 1947-1979 dönemi için nominal hisse senedi getirileri ile enflasyon oranları arasında güvenilir pozitif bir ilişki bulamamıştır. Ayrıca hisse senedi getirisi-enflasyon ilişkisinin zaman içinde istikrarlı olmadığı ve ülkeler arasında farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Boudoukh ve Richardson (1993) uzun vadede hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yaptıkları çalışmada ABD ve İngiltere'nin 1802-1990 yılları arasındaki enflasyon, hisse senedi getirileri, kısa vadeli ve uzun vadeli faiz oranlarını EKK ve GMM metotları ile analiz etmiştir. Sonuçta uzun vadede enflasyon ile nominal hisse senedi getirileri arasındaki pozitif ilişkinin varlığına dair güçlü bulgular elde edilmiştir.

Erb vd. (1995) araştırmalarında gelişmiş ve gelişmekte olan 41 ülkede enflasyon, varlıkların beklenen getiri ve riskleri arasındaki bağıntıyı ele almışlar ve enflasyon ve varlık getirileri arasındaki ilişkinin aylık bazda negatif olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde uzun vadede de enflasyon ve varlıkların ortalama getirileri arasında negatif ilişkiye rastlamışlar ve uluslararası hisse senedi getirilerinin enflasyona karşı koruma sağlamadığını belirtmişlerdir. Daha sonra Graham (1996) 1953-1990 yılları arasındaki verileri kullanarak enflasyon ve hisse senetlerinin reel getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmış; modelinde hisse senetleri getirileri, enflasyon, zorunlu karşılık oranlarına göre düzeltilmiş para tabanı genişlemesi, işsizlik oranı, milli gelirin büyüme oranı ve reel bütçe açığı/reel GSMH değişkenlerini kullanmıştır. Yazar, hisse senedi getirisi ve enflasyon arasındaki negatif ilişkinin stabil olmadığını, 1976 öncesi ve 1982 sonrası dönemde negatif, ancak bu yıllar arasında pozitif olduğunu ortaya koymuştur.

Groenewold vd. (1997) beklenen enflasyon ve hisse senetleri arasındaki negatif ilişkiyi sistematik makroekonomik bir yaklaşım ile incelemiştir. Varlığın talebini varlığın kendi getirisi, diğer varlıkların getirisi ve ölçek değişkenlere göre açıklayan bir portföy denge yaklaşımı modeli kullanmışlar, bunun için de 1960-1991 yılları arasında Avustralya verilerinden yararlanmışlardır. Sonuçta hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki ilişkinin bir bulmaca olmadığını, ekonomideki etkileşimlerin bir sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Anari ve Kolari (2001) ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Fransa ve Japonya'nın 1953-1988 yılları arasındaki hisse senedi fiyat endeksleri ve tüketici fiyat endekslerini eşbütünleşme ve FIML (full information maximum likelihood) metotlarını kullanarak incelemiştir. Araştırmacılar hisse senetleri getirilerinin kısa vadede

enflasyona negatif tepki verirken uzun vadede bu iki değişken arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Spyrou (2001) çalışmasında Atina Menkul Kıymetler Borsası'ndaki hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiş ve 1995-2000 dönemi için istatistiksel olarak anlamlı olmayan negatif bir ilişki bulmuştur. Ancak Marshall (1992), enflasyonun parasal dalgalanmalardan kaynaklandığı dönemlerde hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki negatif ilişkinin daha az belirgin olacağını savunmuştur. İlginç bir şekilde, hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı dönemde enflasyonun reel aktivitenin yanı sıra para arzı seviyesi ile de ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu nedenle, sonuçlar Marshall'ın argümanı ile de tutarlı görünmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra benzer dönemlerde Engsted ve Tanggaard (2002) yaptıkları çalışmada çoklu periyot varlık getirileri ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere ABD ve Danimarka hisse senedi ve tahvil/bono verilerine VAR modeli uygulamışlardır. Araştırmacılar çok dönemli beklenen getirileri ve enflasyonu, yalnızca bir dönemlik değişkenleri içeren bir vektör-otoregresif (VAR) modelinden ölçmüştür. Çalışmanın sonucunda ülkeler ve finansal araçlar arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Hem ABD hem de Danimarka için hisse senetlerinin beklenen getirileri ve beklenen enflasyon arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ancak ABD özelinde dönemin uzaması durumunda bu ilişkinin zayıfladığı, Danimarka içinse vadenin uzamasının ilişkiyi güçlendirdiği ortaya konulmuştur. Öte yandan Kim (2003) çalışmasında literatürde hisse senedi getirisi-enflasyon bulmacası olarak bilinen hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki negatif korelasyonu yeniden ele alırken, değiştirilmiş bir (non) Granger nedensellik kavramını kullanmıştır. Almanya için hisse senedi getirileri, enflasyon oranları ve gayri safi yurtiçi üretimin büyüme oranlarını içeren üç aylık verilere dayanarak; hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki temsili nedenselliğin asimetrik olarak kabul edilebileceği ve hisse senedi getirilerinin göstere rolünün olabileceğini ortaya koymuştur.

Spyrou (2004), Şili, Meksika, Brezilya, Arjantin, Tayland, G. Kore, Malezya, Hong Kong, Filipinler ve Türkiye olmak üzere on önemli Gelişmekte Olan Hisse Senedi Piyasası (ESM) piyasası için enflasyon ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçları tahmin etmek için, tüm örnekleme dönemi için hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki ilişki, örnek piyasaların üçü için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıyken, diğer üçü için pozitif (ancak istatistiksel olarak anlamsız) çıkmıştır. Sadece bir piyasa için ilişki negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Paranın rolünden ve tüketici fiyatları ile çıktı arasındaki pozitif ilişkiden kaynaklanıyor olabileceğini belirtmiştir. Bunların yanı sıra reel hisse senedi getirileri ve beklenen ve beklenmeyen enflasyon arasındaki bulmacayı konu edinen bir başka çalışma ise Hondroyiannis ve Papapetrou (2005) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar Markov rejim değişim modeli (MS-VAR) kullanarak 1984-2000 yılları arasında Yunanistan'dan alınan verilerle yürüttüğü çalışmanın sonucunda gerçek enflasyonun reel hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar HP filtresi ve Kalman filtresi metotlarını kullanarak enflasyonu arz ve talep şokundan kaynaklanan olarak iki bileşene ayırmışlar ve hisse senedi piyasasının performansının enflasyonun herhangi bir kaynağından bağımsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kim ve In (2005)'in çalışmaları nominal hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirten Fisher hipotezine yeni bir bakış açısı sunmuştur. Bu yaklaşım, belirli bir zaman serisini ölçek bazında ayrıştıran bir dalgacık çoklu ölçekleme yöntemine dayanmıştır. Ampirik sonuçlar, hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında en kısa (1 aylık dönem) ve en uzun (128 aylık dönem) ölçekte pozitif bir ilişki olduğunu, ara ölçeklerde ise negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan Jung vd. (2007), Fransa, Almanya, İtalya ve Birleşik Krallık için beklenen ve beklenmeyen enflasyonun reel hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini FIML metodu ile

incelemişlerdir. Çalışma sonucunda beklenmeyen enflasyonun Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık'ta hisse senedi getirilerini etkilediği, beklenen enflasyonun ise etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Beklenmeyen faiz oranlarının ise üç ülkedeki reel hisse senedi getirilerini etkilerken, bu değişkenlerin Almanya'da reel hisse senedi getirilerini etkilediğine dair hiçbir kanıt bulamamışlardır.

Hasan (2008), Birleşik Krallık'ta hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek için alternatif doğrusal regresyon teknikleri ve vektör hata düzeltme modelleri (VECM) kullanarak aktif getirilerinin Fisher hipotezini incelemiştir. Bu hipotez ile uyumlu olarak, lineer regresyon modelindeki ampirik kanıtlar, hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Birim kök ve eşbütünleşme testlerine dayalı sonuçlar, hisse senedi getirilerinin uzun vadeli belirleyicileri olarak yorumlanabilecek fiyat seviyeleri, hisse fiyatları ve faiz oranları arasında uzun vadeli güvenilir bir ilişki olduğunu; ayrıca hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Öte yandan Ang vd. (2012) çalışmalarında hisse senetlerinin enflasyondan koruma yeteneklerini tekil hisse senetlerinden oluşturulan portföyler ekseninde ele almışlardır. Bu amaçla hisse senedi seviyesi enflasyon betalarını hesaplamışlar ve bu beta katsayılarını baz alarak hisse senetlerini portföylere gruplamışlardır. Analizlerinde 1989-2010 periyodunda S&P 500 endeksini oluşturan şirketlere yer veren araştırmacılar, grupladıkları portföylere regresyon testleri uygulamışlardır. Sonuçta hisse senedi piyasasının enflasyona karşı zayıf koruma yeteneğini ortaya koyan literatüre rağmen tekil hisse senetlerinin enflasyona karşı güçlü bir koruma sağladığını söylemişlerdir.

Rushdi (2012), Avustralya'da reel hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için ARDL sınır testleri kullanarak ampirik bir araştırma yapmıştır. Ampirik sonuçlar, beklenen enflasyonun reel hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını, gözlenen enflasyonun ise anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, getiri-enflasyon ilişkisinin veri üretme süreci, 1990'ların başında para politikası rejimindeki değişiklikten etkilenmemiştir. Benzer değişkenlerle Tripathi ve Kumar (2015) çalışmalarında yükselen BRICS piyasalarında enflasyon ve hisse senedi getirisi arasındaki kısa vadeli nedensellik ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Çalışma, üç aylık veriler kullanılarak 2000 yılından 2013 yılına kadar 13 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Regresyon sonuçları, enflasyondaki değişiklikler ile hisse senedi getirileri arasında yalnızca Brezilya örneğinde önemli bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, Granger nedensellik sonuçları, Rusya, Hindistan ve Güney Afrika'da hisse senedi getirisinden enflasyondaki değişimlere tek yönlü ve Çin'de çift yönlü nedensellik ortaya koymuştur. Dolayısıyla, gelişmekte olan piyasalarda hisse senedi getirileri ile enflasyon arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğu görülmüştür.

Tiwari vd. (2015), hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki bağlantıyı Pakistan için, frekansa dayalı nedensellik ve uzun bir örneklem dönemi (1961:07–2012:02) boyunca sürekli dalgacık dönüşümü metodolojisi kullanarak değerlendirmiştir. Frekansa dayalı nedenselliği kullanan ön araştırma, hisse senedi getirisi ve enflasyonun karşılıklı bağımlılığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, sürekli dalgacık dönüşümü çerçevesinde dalgacık tutarlılığı ve dalgacık faz açısı araçlarını kullanan genişletilmiş olarak yaptıkları araştırma, belirli zaman dilimlerinde hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki bağımlılığı araştırmıştır. Her iki enflasyon ölçümüne dayanan genel sonuçlar, enflasyonun Pakistan'daki hisse senetlerinin değerini düşürmediğini ve hisse senetlerinin en azından uzun vadede enflasyona karşı korunma aracı olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

Mohan (2018) yapmış olduğu çalışmada sektöre özgü endeksler ile enflasyon oranı arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemiştir. TÜFE bazında ölçülen enflasyon oranı ve Bombay Menkul Kıymetler Borsası'nın S&P BSE Hızlı Tüketim Malları, S&P BSE Sağlık, S&P BSE Bilgi Teknolojileri ve S&P BSE Bankex gibi dört ana sektör endeksi sektöre özel analiz için alınmıştır. Çalışmada Ocak 2012'den

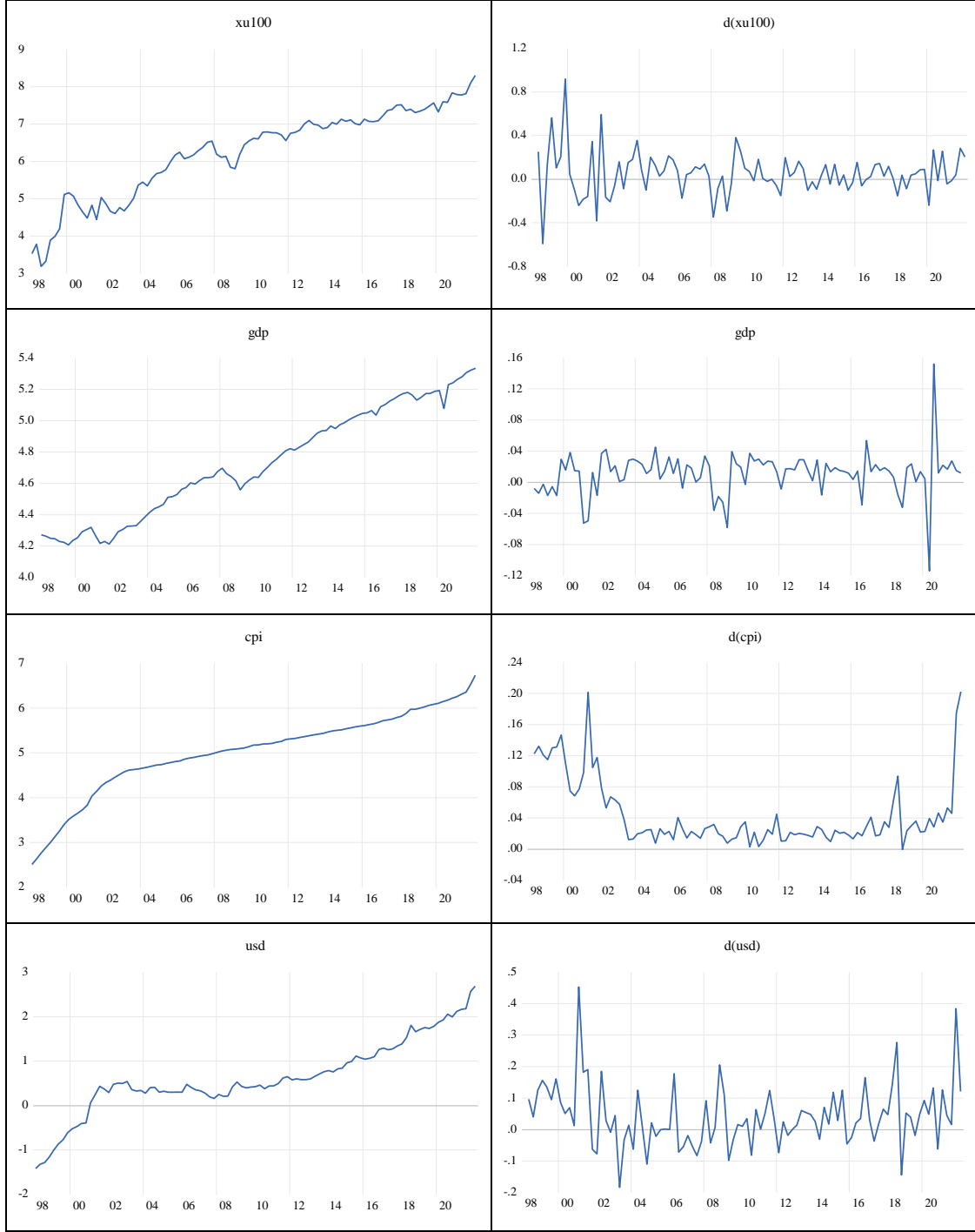
Ekim 2017'ye kadar aylık enflasyon oranı ve BSE Sektörel Endeks verileri kullanılmıştır. Augmented Dickey Fuller testi, Johansen Eşbütünleşme testi, VECM ve VAR modelleri gibi ekonometrik teknikler zaman serisi verilerine uygulanmıştır. Enflasyon oranından hızlı tüketim malları ve bankacılık endekslerine doğru uzun vadeli negatif bir nedensellik ilişkisi kurulmuş, ancak ilaç ve bilişim teknolojileri endeksleri ile herhangi bir ilişki kurulmamıştır. Bu çalışmada kullanılan yöntemlerden farklı olarak Magweva ve Sibanda (2020), gelişmekte olan ülkelerin 2009 – 2019 dönem aralığında enflasyon oranı, altyapı sektörü getirileri, gayrimenkul getirileri, çalışmaya konu olan ülkelerin ana borsa endeksleri ve kontrol değişkeni olarak da gayri safi yurt içi hasıla ve ham petrol fiyatlarını kullanarak altyapı sektörü hisse senetlerinin, gayrimenkullerin ve borsada kote edilmiş hisse senetlerinin enflasyondan koruma kabiliyetlerini, Panel Ototegresif Dağıtılmış Gecikme (PARDL) modeli ile analiz etmiştir. Çalışmada uzun ve kısa vadede altyapı sektörü, gayrimenkul ve genel piyasayı temsil eden kompozit hisse senedi endekslerinin enflasyona karşı korumadaki yetersizliği ortaya konulmuştur.

Alqarelleh (2020) hisse senedi getirileri ve enflasyon arasındaki ilişkinin asimetrik olabileceği ve birçok makro ekonomik verinin doğrusal olmayan özellikte olduğu fikrinden hareketle Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımı ile G7 ülkelerinin Tüketici Fiyat Endeksleri, hisse senetleri endeksleri ve endüstriyel üretim endeksini analize tabi tutmuş ve araştırmanın sonucunda endüstriyel üretim endeksinin ve enflasyonun hisse senetlerinin getirileri üzerindeki etkisinin asimetrik olduğunu ve bu asimetrinin ekonomik döngünün düşüş evresinde yükseliş evresine göre daha büyük olduğu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra Azar (2021), enflasyon ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi geniş bir şekilde irdelemiştir. Çalışma, özsermaye değerlerinin yüzdelik dilimlerine göre sınıflandırılmış 20 Fama-French hisse senedi portföyünü kapsamaktadır. Başlangıçta çift taraflı korelasyonların, erken dönem ampirik kanıtlarla tutarlı olarak negatif olduğu bulunmuştur. Ancak, standart hatalar, en küçük kareler ve kantil regresyonlar kullanılarak durum tamamen tersine çevrilmiştir. Enflasyonun ilgisizliğine güçlü bir destek bulunmuştur. Yani bu sonuçlarla, hiçbir para yanılması veya diğer verimsizliklerin, hiçbir vergi etkisinin ve para talebi açıklamasının bulunmadığını ve mali/parasal bağlantıya başvurmaya gerek olmadığını belirtmiştir.

3. Veri, Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın uygulama kısmında 1998Q1 – 2022Q1 zaman aralığında gerçekleşmiş çeyrek yıllık veriler kullanılarak seçilen değişkenler arasında uzun dönem ilişkilerin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Uygulamanın bağımlı değişkeni BİST100 Getiri Endeksi (x_{t100}) (27.12.1996=9.76, TL), bağımsız değişkenleri ise mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış gayrisafi yurtiçi hasıla zincirlenmiş hacim endeksi (gdp) (2009=100), mevsim etkilerinden arındırılmış tüketici fiyatları endeksi (cpi) (1994=100 ve 2003=100 olarak hesaplanan eski ve yeni seriler) ve TCMB nominal döviz satış kurudur (usd). Tahmin edilen regresyon denklemlerinde tüm değişkenler doğal logaritmik değerleriyle yer almaktadır. Grafik 1'de bağımlı ve bağımsız değişkenlerin logaritmik düzey değerleri ile bir önceki döneme göre değişim oranlarının zaman grafikleri gösterilmiştir.

Grafik 1. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin logaritmik düzey değerleri ve değişim oranları (bir önceki döneme göre)

Grafik 1’de açık şekilde görüldüğü üzere tüm serilerin değişkenlikleri incelenen dönemin başlarında ve sonlarında artış göstermekte ve ayrıca serilerde yapısal kırılmaların varlığına da işaret etmektedir.

Regresyon tahminleri ve eşbütünlüme testlerinden önce birim kök testleri yapılarak serilerin durağanlıkları araştırılmıştır. Standart ve kırılma içeren çeşitli birim kök testlerinin sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Birim kök test sonuçları

(a)		ADF		PP		KPSS			
Standart testler									
değişken		c	c + t	c	c + t	c	c + t		
xu100	düzye	-1.5360	-	-	-3.2368***	1.2679*			
			3.2154***	1.5327			0.2640*		
	1. fark	-	-	-	-10.0554*	0.0835	0.0438		
		10.0975*	10.0592*	10.0927*					
gdp	düzye	0.4227	-	0.493	-3.6024**	1.3021*	0.0705		
			3.5365**	6					
	1. fark	-	-	-	-10.7377*	0.1306	0.0621		
		10.7102*	10.7386*	10.7104*					
cpi	düzye	-0.0206	-	-	-4.3820*	1.2187	0.2094**		
			2.0758	3.1738**					
	1. fark	-2.3020 ^a	-	-	-1.3350	0.4937**	0.3091*		
			1.7566 ^a	2.0762					
usd	düzye	-0.5714	-	-	-1.6866	1.1534*	0.1538**		
			1.4450	0.6629					
	1. fark	-8.5018*	-	-	-8.5022*	0.2564	0.2561		
			8.4543*	8.5479*					
(b) Kırılmalı testler									
Spesifikasyon		c		c + t, c		c + t, c + t		c + t, t	
xu100	düzye	-2.4969	2009Q1	-4.3004	1999Q4	-4.1016	2003Q3	-4.1383	2000Q1
	1. fark	-11.6310*	1999Q4	-	1999Q4	-	1999Q4	-10.6873*	1999Q2
				11.5477*		12.3525*			
gdp	düzye	-1.2932	2009Q2	-4.2303	2020Q2	-3.7672	2008Q1	-3.5741	2017Q1
	1. fark	-12.7389*	2020Q2	-	2020Q2	-	2020Q2	-10.9812*	2003Q4
				12.7136*		12.9686*			
cpi	düzye	-4.1232	1998Q4	-5.5097*	1998Q4	-	1999Q1	-5.8400*	1999Q1
						5.3232**			
	1. fark	-3.9807 ^a	2001Q4	-3.7688 ^a	2001Q2	-3.8591 ^a	2001Q2	-3.9895 ^a	2020Q4
usd	düzye	-2.8524	2016Q3	-2.9872	2006Q2	-3.2076	2015Q3	-3.1981	2016Q1
	1. fark	-9.7602*	2001Q3	-	2001Q3	-	2001Q3	-9.9646*	2005Q1
				10.7879*		10.9241*			

***, ** ve * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerinde H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

^a İkinci fark için H_0 birim kök hipotezi reddedilmektedir.

Standart ve kırılma içeren birim kök testlerinin sonuçlarına göre (farklı model spesifikasyonları altında) H_0 birim kök hipotezi çoğunlukla düzeyde reddedilemiyorken, bazı spesifikasyonlarda ise reddedilmektedir. Bununla birlikte CPI değişkeni bazı birim kök test sonuçlarına göre düzeyde durağan görünürken, diğerlerinde serinin birinci farkının birim köke sâhip olduğu ve fakat ikinci farkının durağan olduğunu îmâ etmektedir. Gerçekte söz konusu serinin ancak ikinci farkı durağan ise bu durumda çalışmada temel aldığımız ARDL/sınır testinin sonuçları yanıltıcı olabilecektir, dolayısıyla bulgular ihtiyatla değerlendirilmelidir.

Her ne kadar CPI değişkeninin durağanlığına ilişkin şüpheler söz konusu olsa da serinin düzeyde veya birinci farkının durağan olduğu kabulünden hareketle, farklı derecede ($I(0)$ veya $I(1)$) entegre olan değişkenler arasındaki koentegrasyon ilişkisinin varlığını tespit etmek üzere sıklıkla

kullanılan ve konvansiyonel koentegrasyon testlerine kıyasla daha esnek ve güçlü sonuçlar verdiği ileri sürülen, uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkilerini yakalamaya yarayan sınır testi kullanılmıştır (Pesaran ve Shin, 1999; Pesaran vd., 2001). Ayrıca, kısa ve uzun dönemli dinamikleri ortaya koyabilmek amacıyla bir hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir.

Bağımlı değişken olarak kullanılan BİST100 Getiri Endeksi (xu100) verilerine ilişkin test sonuçları (trend ve kırılma spesifikasyonlarında sadece sabit terimi içeren modelde), 2009 yılının birinci çeyreğinde seride bir kırılma olduğunu göstermektedir. Global finansal kriz sürecinde Türkiye ekonomisi 2008 yılının son çeyreğinde başlamak üzere arka arkaya dört çeyrek daralmış ve daralmanın en yüksek olduğu çeyrek yıllık dönem 2009 yılının birinci çeyreğinde gerçekleşmiştir. Bu sonuca binaen 2009 yılının birinci çeyreğine kriz dönemini temsil etmek üzere modele bir kukla değişken ilave edilmiştir. Tahmin edilen modelde bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin gecikme sayısı çeyreklik verilerle çalışıldığı için âzamî dört olarak belirlenmiş ve AIC (Akaike Informatio Criteria)'ye göre gecikme uzunlukları seçilmiştir. Bu çerçevede, AIC'nin en küçük olduğu, en uygun model olarak ARDL(4,4,4,4) modeli seçilmiştir. Sınır testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sınır testi sonuçları

H ₀ : Değişkenler arasında düzeyde bir koentegrasyon ilişkisi yoktur	
F test istatistiği ^a	8.0134*
Fiili gözlem sayısı	93

^a Sonlu gözlem sayısı (n=80) altında, %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerinde kritik üst sınır değerler sırasıyla 3.312, 3.838 ve 5.044'tür. Asimptotik (n=1000) kritik değerler ise sırasıyla 3.2, 3.67 ve 4.66'dır.

Test sonuçlarına göre, kritik üst değer %1 anlamlılık seviyesinde H₀ hipotezi reddedilmekte, dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünlüşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3'te ise uzun dönem eşbütünlüşme eşitliğine ilişkin tahminler yer almaktadır. Eşitlikte kısıtlanmış sabit terime yer verilirken trend terimi yer almamaktadır. Tablodan görülebileceği üzere eşbütünlüşme eşitliğinde yer alan tüm değişkenler istatistiksel açıdan anlamlı/önemli olup katsayılar da beklenen yöndedir. Buna göre reel GSYH olarak ekonomik faaliyet seviyesi göstergesi endeks getirisi üzerinde pozitif ve anlamlı ve de güçlü bir etkiye sahiptir. Uzun dönemde GSYH'deki %1'lik bir artış getiri endeksinde yaklaşık iki kat bir artışa yol açmaktadır. Bununla birlikte enflasyon göstergesi olarak kullanılan TÜFE'nin katsayısı pozitif ve anlamlı olmakla beraber katsayının birden küçük değer alması (0.8846) endeksin tüketici fiyatlarındaki artışa uzun dönemde tam koruma sağlayamadığına işaret etmektedir. Ayrıca hisse senedi yatırımlarından elde edilen kazançların (temettü ve sermaye kazancı) vergilendirildiği düşünüldüğünde katsayının birden büyük olması, endeks getirisinin enflasyona karşı belki tam koruma sağladığını gösterecekti.

Formel olarak cpi değişkeni katsayısının istatistiksel açıdan 1'den farklı olup olmadığını test etmek üzere yapılan Wald testi (H₀: cpi katsayısı = 1) sonucunda F test istatistik değeri 0.0953 değer almakta (p-değeri 0.7584) ve H₀ reddedilememektedir. Diğer bir deyişle cpi değişkeninin uzun-dönem katsayısı 1'den istatistiksel açıdan farklı değildir. Dolayısıyla araştırmamızın temel amacı olan BİST100 endeks getirisinin tüketici enflasyonuna karşı koruma sağlayıp sağlamadığı sorusu da cevaplanmış olmaktadır. Tekrar etmek pahasına ifade edersek, vergileri de dikkate aldığımızda endeks getirisinin, yani yatırımcının vergi sonrası net getirisinin, tüketici fiyatlarındaki artışa uzun dönemde tam olmayan, eksik bir koruma sağladığı söylenebilir. Nominal USD-TRY kurunun katsayısı negatif ve istatistiksel açıdan anlamlıdır. Nominal kurdaki yükselişler yabancı ve yerli yatırımcıları Türk Lirası cinsi varlıklardan çıkmaya (nisbî olarak TL varlıkların getirisinin azalması nedeniyle) ve döviz

talebinde artışı yol açtığı için endeks getirisi üzerindeki etkisinin negatif olması beklenen/makul bir durumdur.

Tablo 3. *Uzun-dönem ilişkisi (eşbütünleşme eşitliği)*

Bağımlı değişken: xu100				
	katsayı	std. hata	t-istatistiği	p-değeri
gdp	2.0319	0.3545	5.7322	0.0000
cpi	0.8846	0.2915	3.0343	0.0034
usd	-0.5720	0.2186	-2.6161	0.0108
c	-7.2628	1.3188	-5.5070	0.0000
Wald katsayı testi		F(1,72) test istatistiği	p-değeri	
H_0 : cpi katsayısı = 1		0.0953	0.7584	

Tablo 4'te hata düzeltme modeline ilişkin tahminler yer almaktadır. Görüleceği üzere eşbütünleşme teriminin (ec) katsayısı negatif ve istatistiksel açıdan yüksek derecede anlamlıdır. Bu sonuç da değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığını gerekçelendirmektedir. Krizi temsilen modele eklenen kukla değişkenin katsayısının işareti negatif olmakla birlikte katsayı istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Kısa dönemdeki düzeltme ilişkisinin bu modele göre oldukça karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Tahmin edilen regresyon eşitliğine göre bağımlı ve bağımsız değişkenlerin farklarının üçüncü gecikmeye kadar kısa dönemde etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 4. *Hata düzeltme modeli regresyon sonuçları*

Değişken	katsayı	std. hata	t-istatistiği	p-değeri
d(xu100(-1))	0.1915	0.0982	1.9504	0.0550
d(xu100(-2))	0.1104	0.0894	1.2355	0.2207
d(xu100(-3))	0.3273	0.0846	3.8703	0.0002
d(gdp)	0.2396	0.5459	0.4389	0.6620
d(gdp(-1))	-0.6967	0.5288	-1.3175	0.1918
d(gdp(-2))	-1.3362	0.5203	-2.5683	0.0123
d(gdp(-3))	-1.0939	0.4810	-2.2743	0.0259
d(cpi)	4.3558	0.6957	6.2611	0.0000
d(cpi(-1))	-1.5310	0.8794	-1.7410	0.0860
d(cpi(-2))	0.4259	0.8989	0.4738	0.6371
d(cpi(-3))	-2.8443	0.7204	-3.9482	0.0002
d(usd)	-0.9682	0.1773	-5.4608	0.0000
d(usd(-1))	-0.1901	0.2169	-0.8762	0.3838
d(usd(-2))	-0.0106	0.2061	-0.0515	0.9590
d(usd(-3))	0.4286	0.1978	2.1671	0.0335
dum_gfc	-0.1857	0.1383	-1.3429	0.1835
ec(-1)	-0.4250	0.0654	-6.5033	0.0000

Tablo 5'in (a) ve (b) panellerinde modelin tanımlayıcı test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre modelin hata terimlerinde otokorelasyon olmadığı ve hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5 (a). *Breusch-Godfrey otokorelasyon LM testi*

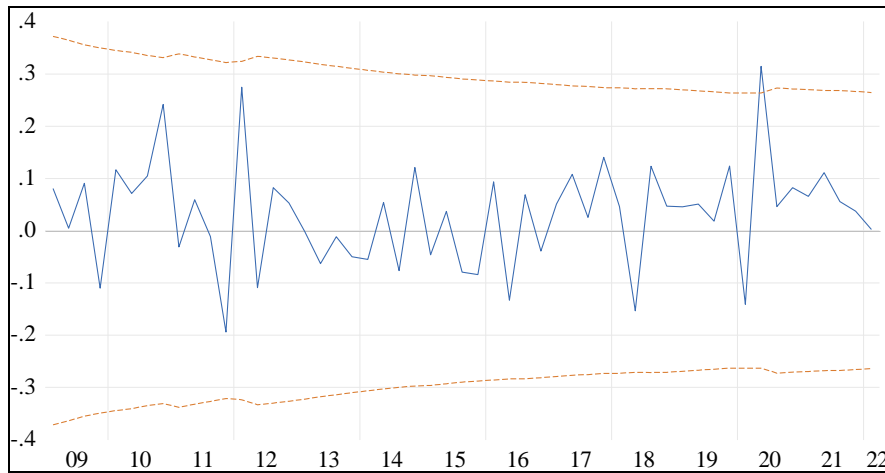
H_0 : h gecikmeye kadar otokorelasyon yoktur.

Gecikme uzunluğu (h)	F test istatistiği	p-değeri
1	1.1925	0.2785
2	0.7075	0.4964
3	1.5471	0.2102
4	1.1444	0.3432
5	0.9635	0.4465
6	0.8428	0.5415
7	1.0573	0.4010
8	1.3056	0.2569
9	1.6442	0.1221
10	1.5551	0.1418
11	1.3916	0.2001
12	1.6348	0.1061

Tablo 5 (b). *Değişen varyans (heteroskedastisite) testleri*

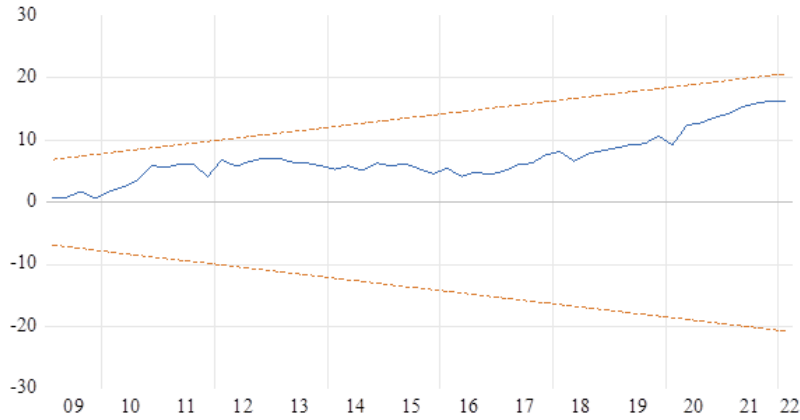
Test	F test istatistiği	p-değeri
Breusch-Pagan-Godfrey	1.0488	0.4205
ARCH(1)	2.1961	0.1419
ARCH(2)	1.3929	0.2538
ARCH(3)	0.9635	0.4138
ARCH(4)	0.2663	0.8988
White (çapraz terimler hâriç)	0.6880	0.8250
Glejser	0.9796	0.4958

Son olarak modelin kararlılığına ilişkin istatistiksel veriler/grafikler de aşağıda sunulmuştur. Hata terimlerinin ± 2 standart hata aralığındaki seyrini gösteren Grafik 2'de sâdece 2020 yılının ikinci çeyreğinde üst sınırın üzerinde olduğu görülmektedir ki bu da tüketici enflasyonundaki artışın hızlandığı döneme denk gelmektedir.

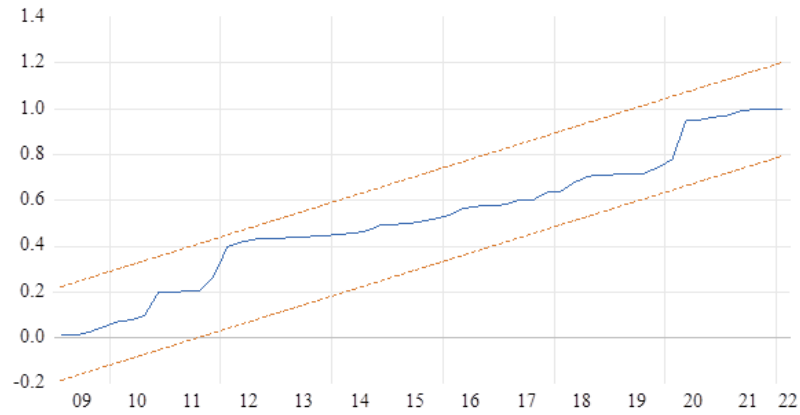
Grafik 2. *Yinelemeli hata terimleri*

Yinelemeli hata terimlerinin birikimli toplamına dayalı olan CUSUM testine göre, hata terimleri Grafik 3'te kesikli çizgilerle temsil edilen %5 kritik aralığın dışına taştağında bu durum model parametrelerinde istikrarsızlığın mevcûdiyetine işâret eder. Grafikten de görüldüğü üzere analiz döneminde değerler kritik aralığın içinde yer aldığı için modelin katsayı tahminlerinde istikrarsızlık olmadığına hükmedilmiştir.

CUSUM testine benzer şekilde hata terimlerinin karelerine dayanan 'CUSUM of squares' testine göre de test istatistiği %5 anlamlılık seviyesi aralığının dışına taştağında parametre tahminlerinde veya hata terimlerinin varyansında istikrarsızlığın varlığına işâret eder. Tahmin ettiğimiz modelde test istatistiği kritik aralığın içinde yer aldığı için yine istikrarsızlık olmadığına hükmedilmiştir. Aynı model Global Finansal Krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini dikkate almak üzere regresyon modeline eklenen kukla değişken kullanılmadan tahmin edildiğinde tahmin sonuçları hem nicel hem de nitel olarak ve de istatistiksel anlamlılık açılarından farklılık göstermemekle birlikte "CUSUM of squares" grafiği (Grafik 4) incelendiğinde hata terimlerinin varyansının istikrarsız olduğu ve özellikle de krizin Türkiye'de olumsuz etkilerini gösterdiği dönemlerde %5 anlamlılık seviyesi aralığının dışına taştağı tespit edilmektedir. Bu bulgu dolaylı olarak kukla değişken kullanmanın gerekçelerinden biri olarak ileri sürülebilir.

Grafik 3. CUSUM testi

Grafik 4. CUSUM of squares testi

Genel olarak, zaman serisi modellerinde ve çok daha özel olarak bu çalışmada kullandığımız ekonometrik modelde gecikme uzunluğu seçimi büyük önem taşımaktadır. Model farklı gecikme

uzunlukları için (hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler için) tahmin edildiğinde genel olarak katsayıların işaretlerinde ve istatistiksel anlamlılıklarında önemli değişiklikler görülmesi de katsayı büyüklüklerinde bazı modeller için önemli sayılabilecek farklar mevcuttur. Bu da özel olarak çalışmada tahmin ettiğimiz model sonuçlarına ve genel olarak ekonometrik modellerden elde edilen bulgulara her zaman ihtiyatla ve mesafeli yaklaşılması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Çalışmada ulaşılan bu bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini denetlemek üzere, eşbütünleşme sistemindeki geri beslemeyi ortadan kaldıran ve asimptotik olarak daha etkin bir tahminci oluşturmaya yönelik basit bir yaklaşım olan dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemi de kullanılmıştır (Saikkonen, 1992; Stock & Watson 1993). DOLS yöntemi, bağımsız değişken(ler)in birinci fark(lar)ının öncü ve gecikmeli değerlerinin ilâvesiyle tahmin edilen eşbütünleşme denkleminin hata teriminin stokastik bağımsız değişkenlerdeki değişimlerin tüm değerlerine ortogonal olmasını sağlar. Tahmin sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. DOLS tahmin sonuçları

Bağımlı değişken: xu100				
	katsayı	Std. hata	t-istatistiği	p-değeri
gdp	2.0874	0.3828	5.4536	0.0000
cpi	1.0176	0.3823	2.6616	0.0096
usd	-0.7105	0.2567	-2.7683	0.0071
c	-8.3176	1.4191	-5.8611	0.0000
Engle-Granger eşbütünleşme testleri				
		test ist.	p-değeri	
tau-istatistiği (SIC, l=0)		-4.2241**	0.0489	
tau-istatistiği (AIC, l=9)		-5.5764**	0.0011	
Wald katsayı testi		F(1,73) test istatistiği	p-değeri	
H_0 : cpi katsayısı = 1		0.0021	0.9635	

Tabloda görüldüğü üzere katsayıların işaretleri temel modeldekilerle aynı ve büyüklükleri de benzer seviyelerdedir. Engle-Granger testleri gecikme uzunlukları SIC ve AIC’ye göre seçildiğinde sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık seviyesinde ‘ H_0 : Değişkenler eşbütünleşik değildir.’ hipotezini reddetmekte, dolayısıyla değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca TÜFE değişkeninin katsayısının 1’e eşit olup olmadığını tespit etmek üzere gerçekleştirilen Wald testi de ilgili katsayının istatistiksel açıdan anlamlı seviyede birden farklı olmadığı sonucunu vermektedir. Elde edilen bu bulgular temel model tahminlerimizle uyumludur.

Son olarak, Phillips ve Hansen’in (1990) önerdiği, eşbütünleşme denklemi ile stokastik bağımsız değişken değerleri arasındaki uzun dönem korelasyonun neden olduğu sorunları ortadan kaldırmak için yarı parametrik düzeltme kullanan tümüyle değiştirilmiş en küçük kareler yönteminin (FMOLS) sonuçları da önceki modellerinkilerle karşılaştırılmıştır. Tahminler ve ilgili testler Tablo 7’de sunulmuştur. Görüleceği üzere bulgular her açıdan benzerdir.

Tablo 7. FMOLS tahmin sonuçları

Bağımlı değişken: xu100				
	katsayı	Std. hata	t-istatistiği	p-değeri
gdp	2.0029	0.4020	4.9829	0.0000
cpi	0.9242	0.2237	4.1319	0.0001
usd	-0.5646	0.1976	-2.8580	0.0053
c	-7.5747	1.4640	-5.1740	0.0000
Wald katsayı testi		F(1,73) test istatistiği	p-değeri	
H_0 : cpi katsayısı = 1		0.1147	0.7356	

3.1. Araştırmanın Etiği

Araştırmanın tüm aşamalarında bilimsel disiplinin gerektirdiği etik ilkelere hassasiyetle uyulmuş, elde edilen veriler objektif bir biçimde araştırmaya yansıtılmıştır. Araştırmada yararlanılan bütün kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada belirtilmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Hisse senedi yatırımlarının enflasyona karşı uzun dönemde koruma sağlayıp sağlamadığı sorusunun cevabını araştırmak üzere yaptığımız bu temel düzeyde ve ön-analiz olarak nitelendirilebilecek çalışmada ARDL modeline dayalı sınır testi ile hisse senedi endeksi getirileri ile enflasyon ve diğer bazı makro ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Boudoukh ve Richardson (1993), Anari ve Koları (2001), Kim ve In (2005) ve Ang vd. (2012)'ın çalışmalarına benzer şekilde; yaptığımız tahminler ve testler BİST100 getiri endeksi, reel gayrisafi yurtiçi hasıla, tüketici enflasyonu ve nominal USDTRY kuru arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Reilly vd. (1970), Fama ve Schwert (1977), Erb vd. (1995), Rushdi (2012), Magweva ve Sibanda (2020)'nun yaptıkları çalışmalarda ise, çalışmamızdakine benzer şekilde uzun dönemli ilişkiler incelenmesine rağmen; hisse senetlerinin enflasyona karşı istikrarlı ve tam bir koruma sağlayamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Eşbütünleşme denkleminde fiyat endeksi değişkeninin katsayısının istatistiksel açıdan birden farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu da BİST100 endeksinin enflasyona karşı, en azından analiz edilen zaman aralığı için, uzun dönemde koruma sağladığını imâ etmektedir. Fakat söz konusu getiriler brüt (vergi öncesi) olduğu için yatırımcının elde ettiği net getirinin belki de tam koruma sağlamıyor olma ihtimalini dikkate almak gerekir. Sonraki çalışmalarda, hangi varlığın enflasyona karşı koruma kabiliyeti inceleniyor olursa olsun, bu husus muhakkak göz ardı edilmemelidir. Bu bulguların güvenilirliğini denetlemek üzere DOLS ve FMOLS teknikleriyle yapılan tahminler de benzer sonuçlar vermektedir.

Bununla birlikte, bir önceki bölümde belirtildiği üzere serilerin durağanlığı ve yapısal kırılmalar ile ilgili soru işaretleri, bu çalışmanın ve benzeri çalışmaların bulgularına ihtiyatla yaklaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Her ne kadar bu çalışmada yapısal kırılmalı birim kök testleri baz alınmış olsa da birden fazla kırılmaya yer veren birim kök testleri ve bir veya daha fazla yapısal kırılmaya izin veren eşbütünleşme teknikleri kullanılarak ekonometrik açıdan daha güvenilir bulgulara ulaşmak imkân dahilindedir. Ayrıca farklı reel ve finansal varlık kategorilerinin mukayeseli olarak enflasyona karşı ne derece koruma sağlayabildiği bu minvalde yapılacak sonraki araştırmalar için temel amaç olarak belirlenebilir. Sâdece BİST100 endeksi için değil, sektörel hisse senedi endeksleri ve iyi çeşitlendirilmiş portföyler oluşturularak da bu temel sorunun cevabı aranabilir. Literatürde bu konu bağlamında sıklıkla araştırılan diğer bir soru da varlık getirilerinin enflasyona verdiği tepkilerin simetrik-asimetrik olmasıyla ilgilidir ki sonraki çalışmalarda incelenebilecek temel

bir araştırma sorusudur. Son olarak değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olmama ihtimali de dikkate alınmak zorundadır. Bu sıraladığımız soru ve sorunlar muhtemel cevaplarını tespit etmek üzere araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

5. Kaynakça

- Alqaralleh, H. (2020). Stock return-inflation nexus; revisited evidence based on nonlinear ARDL. *Journal of Applied Economics*, 23(1), 66-74. <https://doi.org/10.1080/15140326.2019.1706828>
- Anari, A., & Kolari, J. (2001). Stock Prices and Inflation. *The Journal of Financial Research*. XXIV(4), 587-602. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6803.2001.tb00832.x>
- Ang, A., & Brière, M. & Signori, O. (2012) Inflation and Individual Equities. *Financial Analysts Journal*, 68(4), 36-55. <https://doi.org/10.2469/faj.v68.n4.3>
- Azar, S. A., (2021). Irrelevance of inflation: the 20 Fama-French stocks. *Journal of Business, Economics and Finance (JBEF)*, 10(1), 1-11. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2021.1379>
- Barnes, M., Boyd, J.H., & Smith, B.D. (1999). Inflation and asset returns. *European Economic Review*, 43, 737 – 754. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(98\)00090-7](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(98)00090-7)
- Boudoukh, J., & Richardson, M. (1993). Stock returns and inflation: a long horizon perspective. *American Economic Review*, 83, 1346 – 1355. <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-8282%2819931...O%3B2-I&origin=repec>
- Choudhry, T. (2001). Inflation and rates of return on stocks: evidence from high inflation countries. *Journal of International Financial Markets*, 11, 75 – 96. [https://doi.org/10.1016/S1042-4431\(00\)00037-8](https://doi.org/10.1016/S1042-4431(00)00037-8)
- Engsted, T., & Tanggaard, C. (2002). The relation between asset returns and inflation at short and long horizons. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 12, 101–118. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.221669>
- Erb, C.B., Campbell R. H., & Tadas E. V. (1995). Inflation and World Equity Selection. *Financial Analysts Journal*, November-December. <https://doi.org/10.2469/faj.v51.n6.1947>
- Fama E. F., & Schwert G.W (1977). Asset Returns and Inflation. *Journal of Financial Economics*, 5, 115-146. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(77\)90014-9](https://doi.org/10.1016/0304-405X(77)90014-9)
- Graham F. C. (1996). Inflation, real stock returns, and monetary policy, *Applied Financial Economics*, 6(1), 29-35. <https://doi.org/10.1080/096031096334448>
- Groenewold, N., O'Rourke, G., & Thomas, S. (1997). Stock returns and inflation: a macro analysis, *Applied Financial Economics*, 7(2), 127-136. <https://doi.org/10.1080/096031097333691>
- Gultekin N. B. (1983). Stock Market Returns and Inflation: Evidence from Other Countries, *The Journal of Finance*, XXXVIII(1). <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1983.tb03625.x>
- Harrison, P., & Zhang, H.H. (1999). An investigation of the risk and return relation at long horizons. *Review of Economics and Statistics*, 81(3), 399 – 408. <https://www.jstor.org/stable/2646764>
- Hasan, M. S. (2008). Stock returns, inflation and interest rates in the United Kingdom. *The European Journal of Finance*, 14(8), 687-699. <https://doi.org/10.1080/13518470802042211>
- Hondroyiannis, G., & Papapetrou, E. (2006). Stock returns and inflation in Greece: A Markov switching approach. *Review of Financial Economics*, 15, 76 – 94. <https://doi.org/10.1016/j.rfe.2005.02.002>

- Jung, C., Shambora, W., & Choi, K. (2007). The relationship between stock returns and inflation in four European markets, *Applied Economics Letters*, 14(8), 555-557. <https://doi.org/10.1080/13504850600580452>
- Kim, J. R. (2003). The stock return-inflation puzzle and the asymmetric causality in stock returns, inflation and real activity. *Economics Letters*, 80, 155–160. [http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165-1765\(03\)00059-4](http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165-1765(03)00059-4)
- Kim, S., & In, F. (2004). The relationship between stock returns and inflation: new evidence from wavelet analysis. *Journal of Empirical Finance*, 12, 435 – 444. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2004.04.008>
- Lee, B. S. (2010). Stock returns and inflation revisited: An evaluation of the inflation illusion hypothesis. *Journal of Banking & Finance*, 34, 1257–1273. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2009.11.023>
- Magweva, R., & Sibanda, M. (2020). Inflation and infrastructure sector returns in emerging markets, panel ARDL approach, *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1730078. <https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1730078>
- Pesaran, M. H., & Yongcheol S. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In S. Strom (Ed.), *Econometrics and economic theory in the 20th century: the ragnar frisch centennial symposium* (pp. 371-413). Cambridge University. <https://doi.org/10.1017/CCOL521633230.011>
- Pesaran, M. H., Yongcheol S., & Richard J. S. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Economics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Phillips, P. C. B., & Bruce E. H. (1990). Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with I(1) Processes, *Review of Economics Studies*, 57(1), 99–125. <https://doi.org/10.2307/2297545>
- Rushdi, M., Kim, J. H., & Silvapulle, P. (2011). ARDL bounds tests and robust inference for the long run relationship between real stock returns and inflation in Australia. *Economic Modelling*, 29 (2012), 535–543. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2011.12.017>
- Saikkonen, P. (1992). Estimation and Testing of Cointegrated Systems by an Autoregressive Approximation. *Econometric Theory*, 8(1), 1–27. <https://www.jstor.org/stable/3532143>
- Spyrou, S. I. (2001) Stock returns and inflation: evidence from an emerging market, *Applied Economics Letters*, 8(7), 447-450. <https://doi.org/10.1080/13504850010003280>
- Spyrou, S. I. (2004). Are stocks a good hedge against inflation? Evidence from emerging markets. *Applied Economics*, 36(1), 41-48. <https://doi.org/10.1080/0003684042000177189>
- Stock, J. H., & Mark W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61(4), 783–820. <https://doi.org/10.2307/2951763>
- Tiwari, A. K., Dar, A. B., Bahnja, N., Arouri, M., & Teulon, F. (2015). Stock returns and inflation in Pakistan. *Economic Modelling*, 47, 23-31. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.12.043>
- Tripathi, V., & Kumar, A. (2015). Short run causal relationship between inflation and stock returns - an empirical study of BRICS markets. *Asian Journal of Management Applications and Research*, 5 (1).

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SINAV KAYGI DÜZEYLERİNİN VE SINAV KAYGILARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Ahmet UYAR* -Murat CANPOLAT**

Öz

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve sınav kaygısına etki eden faktörlerin ortaya koyulmasıdır. Lise öğrencilerinin sınav kaygılarını incelemeye yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada açıklayıcı karma desen kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleminde Hatay ilinde öğrenim gören 955 lise öğrencisi yer almaktadır. Öğrencilerin görüşlerinin alındığı çalışma grubunda ise 21 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Sınav Kaygı Envanteri" ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Çalışmanın nicel verilerinin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, min ve max gibi betimsel istatistiklerin yanı sıra bağımsız örneklem T-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Çalışmanın nitel verilerinin analizinde ise tematik analiz kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Çalışmada cinsiyet, ailenin aylık geliri, genel not ortalaması ve anne eğitim durumu değişkenlerine göre öğrencilerin sınav kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılığın olduğu saptanmıştır. Sınıf ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinde anlamlı farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada öğrencilerin sınav kaygılarını artıran ve azaltan faktörlere ve öğrencilerin sınav günü hissettiklerine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencileri, Sınav kaygısı, Sınav kaygı düzeyi.

Exploring the Test Anxiety Levels of High School Students and Factors Affecting Test Anxiety

Abstract

The aim of this study is to determine the level of test anxiety among high school students and to identify the factors that affect test anxiety. An explanatory mixed-methods design was used in this study. The sample of the study consisted of 955 high school students studying in Hatay Province, Türkiye. In the study group, where students' opinions were obtained, there were 21 students. "Test Anxiety Inventory" and "Semi-Structured Interview Form" were employed as data collection tools. In the analysis of the quantitative data, descriptive statistics such as arithmetic mean, standard deviation, min and max were used, as well as independent sample T-test and ANOVA test. Thematic analysis was performed for analyzing the qualitative data. According to the research results, it was found that the level of test anxiety among high school students was at moderate level. In the study, it was found that there was a significant difference between the exam anxiety levels of the students according to the variables of gender, monthly income of the family, general grade point average and mother's education level. Furthermore, it was found that there was no significant difference in the test anxiety levels of the students by grade and father's educational level. In addition, the study includes findings on the factors that increase and decrease students' test anxiety and how they feel on the exam day.

Keywords: High school students, Test anxiety, Test anxiety level.

* Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO Bilgisayar Teknolojileri, ahmet_uyar23@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9694-8629>

**Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi PDR, murat.canpolat@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2106-6474>

1. Giriş

İnsanoğlunun doğumundan ölümüne kadar geçen süre oldukça dinamik bir süreçtir. Bu süreçte onun ihtiyaç ve beklentilerinin karşılandığı durumların yanı sıra karşılanmadığı durumlar da gerçekleşebilmektedir. İhtiyaç ve beklentilerin karşılandığı durumlarda olumlu, karşılanmadığı durumlarda ise olumsuz duygular ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz duygulardan biri de kaygıdır. Kaygı bireyin yaşamında değişmeyen bir melodi gibidir (Gençdoğan, 2006). Yaşamımızın her anında kaygı yaşayabileceğimiz durumlarla karşı karşıya kalabiliriz. Yaşam devam ettiği müddetçe kaygı oluşturacak durumlardan kaçmak mümkün değildir. Yaşamımızda kaygı oluşturan durumlardan biri de sınavlardır.

Öğrenci performansının ve başarısının ölçülmesinde en yaygın kullanılan yöntemlerden biri de sınavlardır (Kaçan Softa vd., 2015). Türkiye’deki ve diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerinde sınavlara verilen değer, ebeveynlerin sınavlarla ilgili öğrencilerden beklentisi ve baskısı, başarısız olma ve bununla birlikte eleştiri alma korkusu, sınavların meslek seçiminde belirleyici rolünün olması gibi sebepler sınavlarda öğrencilerin kaygılanmasına sebep olmaktadır (Büyükkaragöz, 1990; Çiçek & Tanhan, 2018; Köse vd., 2018; McDonald, 2001; Totan, 2018; Yıldırım & Ergene, 2003). Bu durum öğrencilerin gerçek performanslarını ortaya koymalarına engel olan ve sınav başarısını düşüren sınav kaygısı kavramını gündeme getirmiştir. Spielberger’e (1972) göre sınav kaygısı; formal bir sınavda ya da değerlendirme durumunda gerçekleşen, bireyin gerçek performansını yansıtmasını engelleyen bilişsel, duyuşsal, davranışsal özellikleri olan ve bireyde gerginlik oluşturan olumsuz bir duygu durumudur. Spielberger ve Vogg (1995), sınav kaygısı kavramının kuruntu ve duyuşsallık olmak üzere iki boyutu olduğunu ifade etmiştir. Sınav kaygısı kavramının “kuruntu” boyutu; bireyin sınav sürecinde yapması gerekeni yapamayacağını düşündüğü, yüz yüze kaldığı sorunların üstesinden gelemeyeceğine yönelik sahip olduğu inanç ile birlikte “ya başarılı olamazsam, ya yapamazsam” gibi olumsuz düşüncelerle dikkatinin dağıldığı bir süreçtir. Duyuşsallık boyutu ise sınav kaygısının duyuşsal, fizyolojik yönünü oluşturan otonom sinir sistemlerinin yüksek düzeyde uyarılmasıdır. Bu boyut kalp atışlarının hızlanması, aşırı terleme, ani ateş yükselmesi, kızarma, midenin bulanması, sinirlilik hali, gerginlik vb. tepkilerin oluştuğu bir durumdur.

Sınav kaygısının birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Sınav kaygısı yüksek olan bireylerde; halsizlik, baş ağrısı, uykusuzluk, mutsuzluk, sinirlilik, kas ağrıları, uykuda kabuslar görme, terleme, karamsarlık, mide bulantısı gibi belirtiler ortaya çıkmaktadır (Elçin Boyacıoğlu & Küçük, 2011; Spangler vd., 2002). Bu belirtiler öğrencilerin sınavlarda gerçek performanslarını ortaya koymalarını engellemektedir. Gerçek performansın ortaya koyulamaması öğrencilerin akademik başarılarını da düşürmektedir. Nitekim birçok çalışmada yüksek sınav kaygısının akademik başarıyı düşürdüğü vurgulanmıştır (Bacanlı & Sürücü, 2006; Çapulcuoğlu & Gündüz, 2013; Dündar vd., 2008). Hatta bir çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin genel cerrahi hastalarının kaygı düzeylerinden bile daha fazla olduğu belirlenmiştir (Güler & Çakır, 2013). Tüm bu çalışmalardan hareketle sınav kaygısının öğrencilerin akademik başarısını olumsuz etkilediği ve öğretim programının hedeflerine ulaşmasına engel olduğu söylenebilir.

Öğretim programlarının en önemli çıktılarından biri de akademik başarıdır. Öğretim programının uygulanması ile öğrencilerin akademik başarısının yüksek olması hedeflenmektedir. Bu noktada öğrencilerde sınav kaygısının oluşması ve bunun olumsuz etkileri öğretimin amacına ulaşmasına engel olmaktadır. Yapılan birçok çalışmada özellikle üniversite yerleştirme sınavlarının da etkisiyle lise öğrencilerinin sınav kaygısının çok daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (Ergene, 2003; Karakaş, 2013; Soylu, 2002). Bunun yanı sıra yapılan bazı çalışmalarda kız öğrencilerin sınav kaygılarının erkek öğrencilerinkinden yüksek olduğu (Bacanlı & Sürücü, 2006; Başpınar Erten, 2020; Genç, 2013; Kaçan Softa vd., 2015) bazı çalışmalarda ise kız öğrencilerin sınav kaygıları ile erkek

öğrencilerin sınav kaygıları arasında anlamlı farklılığın olmadığı (Çiçek & Tanhan, 2018; Karakaş, 2013; Tekbaş, 2009) belirlenmiştir. Ayrıca literatürdeki bazı çalışmalarda ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre öğrencilerin sınav kaygılarında anlamlı farklılık olduğu (Atak, 2004; Kayapınar, 2006), bazı çalışmalarda ise ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre öğrencilerin sınav kaygılarında anlamlı farklılığın olmadığı (Başpınar Erten, 2020; Gençdoğan, 2006) tespit edilmiştir. Bu araştırma bulgularına göre; en çok sınav kaygısına sahip öğrencilerin lise öğrencileri olduğu, lise öğrencilerinin sınav kaygılarında anlamlı farklılık oluşturan değişkenlerde belirsizlik olduğu, lise öğrencilerinin sınav kaygısının neden kaynaklandığı ve sınav günündeki duygularına yönelik çalışmaların olmadığı saptanmıştır. Bu sebeple lise öğrencilerinin sınav kaygısına yönelik çalışma yapılması gerekliliği hissedilmiştir.

Araştırmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri, bu düzeyi hangi değişkenlerin etkilediği, sınav kaygısına etki eden faktörler, sınav gününe yönelik hissettikleri duygular ele alınarak incelenmiştir. Bu çalışmadan elde edilecek verilerden yararlanarak öğrencilerin sınav kaygısı azaltılabilir ve sınav kaygısından kaynaklı akademik başarının düşmesi engellenebilir. Akademik başarının öğretim programlarının en önemli çıktısı olduğu düşünüldüğünde sınav kaygısına yönelik yapılan bu çalışmanın dolaylı da olsa eğitim programları ve öğretim alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatürde sınav kaygısına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde; sınav kaygı düzeyinin ve sınav kaygısının bazı değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik çalışmalara rastlanmıştır. Fakat sınav kaygısını azaltan ve artıran faktörlerin, öğrencilerin sınav günü yaşadıkları hislerin ortaya koyulduğu herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın diğer çalışmalardan farklı bulgular ortaya koyacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve sınav kaygısına etki eden faktörlerin ortaya koyulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri nedir?
- Lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri cinsiyet, sınıf, ailenin aylık geliri, genel not ortalaması, anne ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Lise öğrencilerinin sınav kaygısına etki eden faktörlere ilişkin görüşleri nelerdir?
- Lise öğrencilerinin sınav gününe yönelik hissettikleri duygular nelerdir?

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sürecinde izlenen yönteme ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde araştırmanın deseni, veri toplama birimleri, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi başlıkları yer almaktadır.

2.1. Araştırma Deseni

Lise öğrencilerinin sınav kaygılarını incelemeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada karma araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Karma araştırma yöntemi nicel ve nitel yöntemlerin üstün yönlerinden yararlanma ve sınırlılıklarını azaltma fırsatı sunmaktadır (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Bu araştırma kapsamında açıklayıcı karma desen kullanılmıştır. Açıklayıcı karma desende araştırma problemine nicel çalışma ile başlayıp nicel verilerin açıklanması amacıyla nitel çalışma yürütülmektedir. Bu desende nicel verilerin araştırma sonuçlarını açıklamaya yetmeyeceği düşüncesiyle nitel aşama uygulanmaktadır (Creswell, 2021). Araştırmada öncelikle lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerini belirlemeye yönelik envanter uygulanmıştır. Envanterden alınan puanlara göre sınav kaygı düzeyi yüksek ve düşük olan öğrencilerden görüşler alınarak öğrencilerin sınav kaygısını

etkileyen faktörler ve sınav günü hissettikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın aşamalarının yer aldığı diyagram Şekil-1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın deseni

2.2. Veri Toplama Birimleri

Bu başlık altında çalışmadan toplanan verilerin hangi birimlerden elde edildiğine yer verilmiştir. Çalışmada nicel ve nitel veriler olup nicel veriler için evren ve örneklem bilgileri, nitel veriler için çalışma grubu bilgileri sunulmuştur.

2.2.1. Nicel Veriler İçin Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Hatay’daki liselerde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise bu evrende bulunan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 955 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme; zaman, para ve işgücü bakımından araştırmanın amacına en uygun olan örneklemin belirlendiği bir yöntemdir (Balcı, 2020; Büyüköztürk vd., 2020). Çalışma örnekleminde yer alan öğrencilerin betimsel verileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların betimsel özellikleri

Değişkenler	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	580	60.7
	Erkek	375	39.3
Sınıf	9. Sınıf	151	15.8
	10. Sınıf	379	39.7
	11. Sınıf	321	33.6
	12. Sınıf	104	10.9
Ailenin Aylık Geliri	4250 TL ve altı	309	32.4
	4251-7999 TL	362	37.9
	8000-11999 TL	181	19.0
	12000 TL ve üzeri	103	10.8
Genel Not Ortalaması	70 ve altı	276	28.9
	70-80	251	26.3
	80-90	316	33.1
	90-100	112	11.7
Anne Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	37	3.9
	Okur-yazar	262	27.4
	İlkokul	213	22.3
	Ortaokul	240	25.1

	Lise	156	16.3
	Üniversite	47	4.9
Baba Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	9	.9
	Okur-yazar	145	15.2
	İlkokul	223	23.4
	Ortaokul	282	29.5
	Lise	233	24.4
	Üniversite	63	6.6
Toplam		955	100

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmada yer alan 955 öğrencinin %60.7'si (n= 580) kadın iken %39,3'ünün (n= 375) erkek; %15,8'inin (n=151) 9. sınıf, %39.7'sinin (n=379) 10. sınıf, %33.6'sının (n=321) 11. sınıf, %10,9'unun (n=104) 12. sınıf; %32.4'ünün (n=309) 4250 TL ve altı, %37.9'unun (n=362) 4251-7999 TL arası, %19.0'nun (n=181) 8000-11999 TL, %10.8'inin (n=103) 12000 TL ve üzeri gelire sahip; %28.9'unun (n=276) 70 ve altı, %26.3'ünün (n=251) 70-80 arası, %33.1'inin (n=316) 80-90 arası, %11.7'sinin (n=112) 90-100 arası genel not ortalamasına sahip; annelerinin büyük çoğunluğunun okur-yazar (%27.4) ve ortaokul (%25.1) mezunu; babalarının büyük çoğunluğunun ortaokul (%29.5) ve lise (%24.4) mezunu olduğu söylenebilir.

2.2.2. Nitel Veriler İçin Çalışma Grubu

Çalışmada öğrencilerin sınav kaygılarına yönelik görüşlerinin alınmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden aşırı/aykırı durum örnekleme kullanılmıştır. Aşırı/aykırı durum örnekleme; evrenin geniş olması nedeniyle örnekleme bakımından sorunlar ortaya çıkabilecek durumlarda aynı iş, uygulama bağlamında düşük ve yüksek performansa sahip olanların örnekleme dâhil edildiği bir örnekleme türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu örnekleme yönteminde en önemli amaç dramatik veya olağanüstü durumlardan farklı ve özgün bilgi elde edilmesidir (Liamputtong, 2013). Çalışmada sınav kaygı düzeyleri düşük ve yüksek olan öğrenciler çalışmaya dâhil edilerek maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında 21 lise öğrencisiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yer alan lise öğrencilerinin betimsel özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Görüşme yapılan lise öğrencilerine ait betimsel veriler

Kod	Cinsiyet	Okul Türü	Gelir	Özel Ders Alma Durumu	Özel Kurs Götme Durumu	Anne Eğitim Durumu	Baba Eğitim Durumu
Derya	Kadın	Anadolu	8000	Hayır	Hayır	Ortaokul	Ortaokul
Nazlı	Kadın	Anadolu	10000	Hayır	Evet	Lise	Üniversite
Nisa	Kadın	Anadolu	5000	Hayır	Evet	İlkokul	Ortaokul
Sibel	Kadın	Anadolu	4500	Hayır	Evet	Ortaokul	Ortaokul
Şevval	Kadın	Anadolu	7500	Hayır	Hayır	İlkokul	Üniversite
Azra	Kadın	Anadolu	7500	Hayır	Hayır	İlkokul	İlkokul
Murat	Erkek	Anadolu	10000	Hayır	Evet	Lise	Üniversite
Ceylin	Kadın	Anadolu	4000	Hayır	Evet	İlkokul	İlkokul
Oktay	Erkek	Anadolu	12000	Hayır	Hayır	İlkokul	İlkokul
Mehmet	Erkek	Anadolu	8500	Hayır	Hayır	Lise	Lise
Yağmur	Kadın	Anadolu	4000	Hayır	Hayır	İlkokul	Lise
Melike	Kadın	Anadolu	4500	Hayır	Hayır	İlkokul	İlkokul
Kadir	Erkek	Anadolu	4500	Hayır	Hayır	Ortaokul	Lise
Ertuğrul	Erkek	Anadolu	10000	Hayır	Evet	Lise	Üniversite
İrem	Kadın	Anadolu	4500	Hayır	Evet	İlkokul	Lise
Nisa	Kadın	Anadolu	10000	Hayır	Hayır	Lise	Üniversite
Cemile	Kadın	Anadolu	6000	Hayır	Hayır	Ortaokul	Lise
Kader	Kadın	Anadolu	7500	Hayır	Hayır	Ortaokul	Üniversite
Özlem	Kadın	Anadolu	8400	Hayır	Hayır	İlkokul	İlkokul
Cemil	Erkek	Anadolu	8500	Hayır	Evet	Ortaokul	İlkokul
Meryem	Kadın	Anadolu	10000	Hayır	Hayır	Üniversite	Üniversite

Tablo 2 incelendiğinde nitel verilerin elde edildiği katılımcıların 5'inin erkek, 16'sının kadın ve tümünün Anadolu lisesinde öğrenim gördüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin

genelinin; asgari ücret düzeyinde gelirinin olduğu, özel ders almadığı, bazılarının özel kursa gittiği görülmektedir.

2.3. Araştırma Süreci

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla “*Sınav Kaygı Envanteri*” ve “*Kişisel Bilgi Formu*” kullanılmıştır. Bu formların çıktısı alınmış 2022 yılı Aralık ayında öğrenciler tarafından doldurulmuştur. Nicel verilerin toplama süreci yaklaşık olarak 10 gün sürmüştür. Ardından nitel verilerin toplanma süreci başlamıştır. Sınav kaygı düzeyleri düşük ve yüksek olan lise öğrencileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çıktısı alınan yarı yapılandırılmış görüşme formu öğrencilere açıklanmıştır. Anlaşılmayan bir soru olduğu takdirde soru sorabilecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca formun doldurulmasında kısa cevapların yerine açıklayıcı ve uzun cevapların yazılması istenmiştir. Görüşme formundaki sorular hakkında bilgi isteyen öğrencilere açıklamalar yapılmıştır. Nitel görüşmeler yaklaşık beş gün sürmüştür.

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın bu bölümünde veri toplama araçları hakkında bilgiler yer almaktadır. Çalışmada nicel verilerin toplanmasında “*Sınav Kaygı Envanteri*” ve nitel verilerin toplanmasında “*Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu*” kullanılmıştır.

2.4.1. Sınav Kaygı Envanteri

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerini belirlemeye yönelik olarak Shewarzer ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilen Öner (1990) tarafından Türkçe’ye uyarlaması yapılan “*Sınav Kaygısı Envanteri*” kullanılmıştır. Biri ters madde olmak üzere 20 maddeden oluşan bu envanterin duyuşsal ve kuruntu olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Duyuşsal alt boyutunda 8, kuruntu alt boyutunda ise 12 madde bulunmaktadır. Dörtlü likert tipindeki ölçeğin puanlaması, Hiçbir Zaman:1, Bazen: 2, Sık Sık: 3, Her Zaman: 4 şeklinde yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 80’dir. Ölçekten alınan ortalama puanın yüksek olması durumu, öğrencilerin sınav kaygılarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ölçeği uyarlayan araştırmacılar tarafından ölçeğin alt boyutlarının Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı sırasıyla .79 ve .74 olarak hesaplanmıştır. Araştırmacı ölçeğin tümünün Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısını ise .87 olarak hesaplamıştır. Bu çalışma kapsamında ise ölçeğin alt boyutlarının Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı sırasıyla .91 ve .87 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tümünün Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısının ise .94 olduğu belirlenmiştir. Bu değer ölçeğin yüksek derecede güvenirliğe sahip bir ölçek olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2020).

2.4.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygılarına yönelik görüşlerinin alınması amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formun geliştirme süreçlerinde araştırmanın amacı ve yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirme ilkeleri (Yıldırım & Şimşek, 2018) göz önünde bulundurularak taslak görüşme formu oluşturulmuştur. Taslak görüşme formu, görüş almak amacıyla uzmanlara iletilmiştir. Taslak görüşme formu ikisi nitel araştırmalarda, ikisi eğitim programları ve öğretim alanında, biri Türkçe eğitimi alanında beş uzmana iletilmiş ve dönüt alınmıştır. Uzman dönütleri sonrası görüşme formunda bir soruda düzenleme yapılmıştır. Son olarak görüşme formu kullanılarak üç lise öğrencisi ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda anlaşılır olmayan veya farklı anlaşılan soruların olmadığı saptanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Çalışmada nicel verilerin analizinde ölçekten alınan ortalama puanlar esas alınmıştır. Puan ortalamaları alınmadan önce olumsuz bir maddenin ters madde dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin hesaplanmasında aritmetik ortalama, standart sapma, min ve max gibi betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri beş düzeye ayrılmıştır. Bu beş düzeyin belirlenmesinde Puan Aralığı= (En yüksek puan-En düşük puan)/5 formülü kullanılmıştır (Güvendi & Serin, 2019; Kaplanoğlu, 2014). Bu formüle göre puan aralığı= (4-1)/5=0.6 olarak saptanmıştır. Bu hesaba göre lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleriyle ilgili; 1-1.59 ortalama puan aralığı çok düşük, 1.60-2.19 ortalama puan aralığı düşük, 2.20-2.79 ortalama puan aralığı orta, 2.80-3.39 ortalama puan aralığı yüksek, 3.40-4.00 puan aralığı çok yüksek değerleri referans alınmıştır (Kozikoğlu & Özcanlı, 2020). Çalışmada kullanılacak veri analizlerinin belirlenmesi amacıyla verilerin dağılımı incelenmiştir. Verilerin dağılımının yorumlanması alt problemde yer alan her bir değişken için skewness ve kurtosis değerlerinin yanı sıra Shapiro-Wilk ve Kolmogorov Smirnov analiz sonuçlarına bakılmıştır. Ölçek alt boyutları ve ölçeğin toplamına ait Skewness ve kurtosis değerlerine ait bilgiler, bulgular bölümünde sunulmuştur. Skewness ve kurtosis değerlerinin -1.5 ile +1.5 aralığında (Tabachnick & Fidell, 2013) ve Shapiro-Wilk ve Kolmogorov Smirnov analizlerinde anlamlılık düzeyinin .05'ten yüksek ($p>.05$) olması sebebiyle verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem T-testi kullanılmıştır. Lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin sınıf, aylık gelir, genel not ortalaması, anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için ise ANOVA testi kullanılmıştır. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna bakılması amacıyla kullanılacak post hoc analizinin belirlenmesi için varyansların homojenliği incelenmiştir. Levene testi sonucunda verilerin homojen dağıldığı belirlenmiştir ($p>.05$). Bu sebeple gruplar arasındaki anlamlı farklılığın tespitinde Scheffe testi kullanılmıştır.

Çalışmada lise öğrencileriyle gerçekleştirilen görüşme verilerinin analizinde prosedürü Braun ve Clarke (2006) tarafından oluşturulan tümdengelim (deductive) tematik analiz kullanılmıştır. Tematik analiz, sınırları tam olarak belirlenmemiş olmakla birlikte psikolojide yaygın olarak kullanılan nitel bir veri analiz yöntemidir (Boyatzis, 1998). Tematik analiz, katılımcıların deneyimlerini, anlamlandırmalarını ve gerçekliklerini aktaran; olayların, gerçeklerin, anlamların, deneyimlerin toplumdaki çok çeşitli söylemleri nasıl etkilediğini inceleyen, gerçekçi ve oluşturmacı bir yöntemdir (Braun & Clarke, 2006). Bu analiznin amacı tekrar eden anlam örüntüleri bulmak ve derinlemesine zengin bir biçimde betimlemektir (Canpolat, 2021). Tematik analiz sürecinde gerçekleştirilen aşamalar şu şekildedir:

1. Öncelikle araştırmanın yazarı (kodlayıcı1) ve nitel araştırmalarda deneyimli bir öğretim üyesi (kodlayıcı2) görüşme verilerinin tümünü okuyarak veriye aşına olmuştur.
2. Kodlayıcı 1 ve kodlayıcı2 verilerdeki çarpıcı ifadeler içeren yönlerin ele alındığı ilk kodları oluşturmuştur.
3. Kodlayıcılar bir araya gelerek benzerlik ve farklılıkları dikkate alarak kod kitabı oluşturmuştur.
4. Kodlayıcılar asıl kodlamaya geçiş yapmıştır.
5. Asıl kodlama sırasında kod kitabına göre çalışma gerçekleştirilmiştir. Yeni kodlar ortaya çıktığında kod kitabı revize edilmiştir.
6. Kod kitabındaki veriler incelenmiş ve kodların birbirleriyle ilişkisi ve hangi tema altında birleştirileceği ile ilgili notlar alınmıştır.

7. Her iki kodlamacı bir araya gelerek 2 tema ve 5 kategori üzerinde anlaşma sağlanmıştır.
8. Tematik analiz sonucunda elde edilen verilerin yazımı araştırma soruları ve mevcut literatürle ilişkilendirilerek yazılmıştır.

Çalışmada nicel veri analiz sonuçlarını daha iyi açıklamak amacıyla nitel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Nicel ve nitel veri analizinden elde edilen bulgular sonuç ve tartışma bölümünde birlikte yorumlanmıştır.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması adına bazı tedbirler alınmıştır. İç geçerliğin sağlanması amacıyla beş uzmandan görüş alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda formda gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ardından üç öğrenci ile pilot görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmede anlaşılır olmayan ya da yanlış anlaşılan bir madde olmadığı görülmüştür. Çalışmanın dış geçerliliğinin sağlanması amacıyla; katılımcılar, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi ve bulguların nasıl düzenlendiği ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Çalışmada iç güvenirliliğin sağlanması amacıyla bulgular yoruma yer verilmeden sunulmuştur. Çalışmada kodlayıcı güvenirliliği için görüşme verilerinin analizi iki ayrı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Ardından araştırmacıların analiz sonuçları arasında uyum yüzdesi hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994). Bu hesaplama sonucunda uyum yüzdesinin % 92 olduğu saptanmıştır. Bu işlemin ardından araştırmacılar bir araya gelerek elde edilen bulgular karşılaştırılmış, uyumsuzluk gösteren bulgular üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.

2.7. Araştırma Etiği

Çalışmanın veri toplama ve veri analizine, yazımından kaynak gösterimine kadar tüm aşamalarında etik kurallara uyulmuştur. Araştırmaya ilişkin etik kurul izinleri Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Etik Kurulundan 04.01.2023 tarih ve 07 sayılı kararı ile alınmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırma sürecinde elde edilen verilerin analiz sonuçları yer almaktadır. Bulgular araştırmanın alt sorularındaki sıraya göre sunulmuştur. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin belirlenmesine yönelik analizden elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sınav kaygısı puan ortalamasına ait betimsel veriler

Değişken	N	Min	Max	$\bar{X}$	Ss	Skewness	Kurtosis
Kuruntu	955	1.00	4.00	2.25	.72	.440	-.503
Duyuşsal Kaygı	955	1.00	4.00	2.43	.72	.160	-.647
Sınav Kaygısı	955	1.00	4.00	2.36	.69	.277	-.561

Araştırmada öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin orta düzeyde ($\bar{x}=2.36$) olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra öğrencilerin kuruntu düzeylerinin ($\bar{x}=2.25$) ve duyuşsal kaygı düzeylerinin ($\bar{x}=2.43$) de orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini tespit etmeye yönelik analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sınav kaygısı düzeyinin cinsiyet değişkenine göre değişimine yönelik t-testi sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Sınav Kaygısı	Kadın	580	2.50	.67	953	8.271	.000*
	Erkek	375	2.13	.66			

* p<.05

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($t_{(953)} = 8.271$, $p<.05$). Ortalamalar incelendiğinde kadın öğrencilerin sınav kaygı puan ortalamalarının ($\bar{x}=2.50$), erkek öğrencilerin sınav kaygı puan ortalamalarından ($\bar{x}=2.13$)

yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulguya göre kadın öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin erkek öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinden yüksek olduğu söylenebilir. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin sınıf değişkeni açısından anlamlı değişim gösterip göstermediğine yönelik betimsel veriler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sınıf değişkenine ilişkin betimsel veriler

Değişken	Grup	Sınıf	N	$\bar{X}$	S
Sınav Kaygısı	1	9. Sınıf	151	2.40	.71
	2	10. Sınıf	379	2.37	.69
	3	11. Sınıf	321	2.33	.67
	4	12. Sınıf	104	2.33	.69

Tablo 5'teki verilerden yola çıkılarak öğrencilerin sınıf değişkenine göre sınav kaygı puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bu puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sınav kaygı düzeyinin sınıf değişkenine göre değişimine yönelik ANOVA testi sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Sınav Kaygısı	Gruplar Arası	.746	3	.249	.513	.674	
	Gruplar İçi	461.021	951	.485			
	Toplam	461.767	954				

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği söylenebilir [$F_{(3,951)} = .513, p > .05$]. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin ailenin aylık geliri değişkeni açısından anlamlı değişim gösterip göstermediğinin tespitine yönelik analiz sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Ailenin aylık geliri değişkenine ilişkin betimsel veriler

Değişken	Grup	Aylık Gelir	N	$\bar{X}$	S
Sınav Kaygısı	1	4250 TL ve altı	309	2.51	.70
	2	4251-7999 TL	362	2.31	.69
	3	8000-11999 TL	181	2.28	.66
	4	12000 TL ve üzeri	103	2.36	.66

Tablo 7'de yer alan veriler incelendiğinde öğrencilerin ailelerinin aylık gelirine göre sınav kaygı puan ortalamalarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki bu farklılığın anlamlı olup olmadığının tespitine yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Sınav kaygı düzeylerinin ailenin aylık geliri değişkenine göre değişimine yönelik ANOVA testi sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Sınav Kaygısı	Gruplar Arası	10.873	3	3.624	7.644	.000*	1-2
	Gruplar İçi	450.894	951	.474			
	Toplam	461.767	954				

* $p < .05$

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin ailenin aylık geliri değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$F_{(3,951)} = 7.644, p < .05$]. Buna göre ailesinin gelir düzeyi 4250 TL ve altı olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin, ailesinin geliri 4251-7999 TL aralığı, 8000-11999 TL aralığı, 12000 TL ve üzeri olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin genel not ortalaması değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Genel not ortalaması değişkenine ilişkin betimsel veriler

Değişken	Grup	Genel Not Ortalaması	N	$\bar{X}$	S
Sınav Kaygısı	1	70 ve altı	276	2.41	.72
	2	70-80	251	2.42	.68
	3	80-90	316	2.31	.70
	4	90-100	112	2.21	.60

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin genel not ortalaması değişkenine göre sınav kaygı puan ortalamalarının birbirinden farklı olduğu söylenebilir. Puan ortalamaları arasında anlamlı farklılığın olup olmadığına yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Sınav kaygı düzeylerinin genel not ortalaması değişkenine göre değişimine yönelik ANOVA testi sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Sınav Kaygısı	Gruplar Arası	5.163	3	1.721	3.585	.013	1-4
	Gruplar İçi	456.603	951	.480			2-4
	Toplam	461.767	954				

* p<.05

Tablo 10’a göre öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin genel not ortalaması değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği söylenebilir [$F(3,951) = 3.585, p < .05$]. Analiz sonucunda genel not ortalaması 90-100 aralığında olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin genel not ortalaması 70 ve altında olanlar ile 70-80 aralığında olanlardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin anne eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik analiz sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Anne eğitim durumu değişkenine ilişkin betimsel veriler

Değişken	Grup	Anne Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	S
Sınav Kaygısı	1	Okur-yazar değil	37	2.59	.69
	2	Okur-yazar	262	2.44	.72
	3	İlkokul	213	2.35	.68
	4	Ortaokul	240	2.34	.70
	5	Lise	156	2.23	.63
	6	Üniversite	47	2.29	.70

Tablo 11’deki veriler incelendiğinde öğrencilerin anne eğitim durumu değişkenine göre sınav kaygı puan ortalamalarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Puan ortalamaları arasında anlamlı farklılığın olup olmadığına yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Sınav kaygı düzeylerinin anne eğitim durumu değişkenine göre değişimine yönelik ANOVA testi sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Sınav Kaygısı	Gruplar Arası	6.606	5	1.321	2.755	.018	1-5
	Gruplar İçi	455.160	949	.480			2-5
	Toplam	461.767	954				

* p<.05

Tablo 12’deki bulgulara göre öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin anne eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği söylenebilir [$F(5,949) = 2.755, p < .05$]. Elde edilen bulgulardan anne eğitim durumu lise olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin anne eğitim durumu okur-yazar değil ve okur-yazar olanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin baba eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin analiz sonuçları Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Baba eğitim durumu değişkenine ilişkin betimsel veriler

Değişken	Grup	Baba Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	S
Sınav Kaygısı	1	Okur-yazar değil	9	2.73	.53
	2	Okur-yazar	145	2.44	.67
	3	İlkokul	223	2.35	.72
	4	Ortaokul	282	2.36	.68
	5	Lise	233	2.15	.69
	6	Üniversite	63	2.36	.68

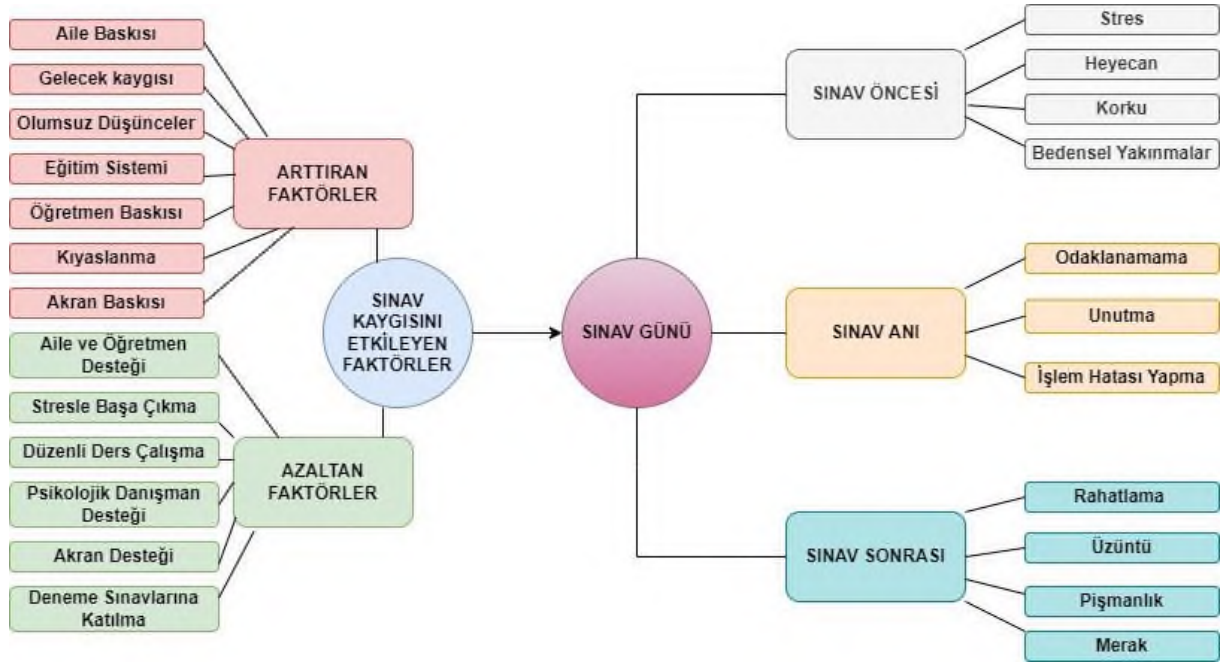
Tablo 13'teki verilerden yola çıkılarak öğrencilerin baba eğitim durumu değişkenine göre sınav kaygı puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bu puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan analiz sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Sınav kaygı düzeylerinin baba eğitim durumu değişkenine göre değişimine yönelik ANOVA testi sonuçları

Değişken	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
Sınav Kaygısı	Gruplar Arası	4.870	5	.974			
	Gruplar İçi	456.897	949	.481	2.023	.073	
	Toplam	461.767	954				

Tablo 14 incelendiğinde öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin baba eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği söylenebilir [$F_{(5,949)} = 2.023, p > .05$].

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygılarına yönelik görüşleri tematik analizle tema ve kategoriler haline getirilmiştir. Yapılan tematik analiz sonucunda ortaya çıkan iki ana tema ve bu ana temaların altında yer alan beş alt tema Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Sınav kaygısına ilişkin tematik harita

Sınav Kaygısını Etkileyen Faktörler

Artıran Faktörler

Bu alt tema, sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin yaşadıkları bu kaygıyı artırdığını düşündükleri faktörleri içermektedir. Sınav kaygısının artmasında “aile baskısının” etkisinin olduğu görülmektedir. Anne babalar farkında olarak veya farkında olmayarak sözleriyle, davranışlarıyla, beklentileriyle, çocukların üzerlerinde bir baskı hissetmelerine neden olmakta ve bu baskı da onlarda sınav kaygısına

yol açmaktadır. Derya, sınav kaygısı yaşamasının nedenini, “Ailemin düşük not alınca bana kızmayacağını bilsem o kadar kaygılanmam.” diyerek anlatıyor. Nazlı, “Çevremdeki insanların benden beklentileri var. Onları karşılamam gerektiğini düşünüyorum. Bu da beni kaygılandırıyor.” diyerek beklentilerin kaygıya nasıl dönüştüğünü dile getiriyor.

Ailenin dışında öğretmenlerin de sözleri veya davranışları öğrencilerde “öğretmen baskısı” olarak algılanarak kaygıya yol açabilmektedir. Öğretmenlerin bazen motivasyon olması dileğiyle yapılan konuşmaları, bazen öğrencilerin ifadesiyle “Senden çok şey bekliyorum.” demeleri öğrencilerde kaygıyı tetiklemektedir. Nisa, bu durumu, “Öğretmenler de konuşma yaparlar bazıları motive ediyor; bazıları kaygı ve strese neden oluyor.” sözleriyle anlatıyor.

Öğrencilerde kaygıya yol açan önemli faktörlerden biri de öğrencilerde “olumsuz düşüncelerin” varlığıdır. Öğrenilmiş çaresizlik, olumsuz benlik algısı, sınavın zor olacağı, başarısız olacağı ve sınıfta kalacağı yönündeki olumsuz düşünceler öğrencilerde kaygıya neden olmaktadır. Sibel, sözlü sınavlarda yoğun kaygı yaşayan öğrencilerden sadece biri. Sibel’in, “Sözlü cevap verme becerimin eksik olduğunu düşünüyorum. O yüzden çok kaygılanıyorum.” sözleri olumsuz benlik algısının sınav kaygısını nasıl etkilediğini anlatıyor. Benzer şekilde Şevval de olumsuz düşüncelerin kaygıyı nasıl artırdığını, “Sözlü sınavlarda hocalar genelde sınıf listesinden seçeceğini söyler ve öğrenciler de bu sefer ‘Allah’ım inşallah ben çıkmam.’ genelde bu düşünce yapısına girerler. Hoca bir öğrenci seçer ve o öğrenci ismini duyduğu an bedensel gerilime girer, kalbi çok hızlı atmaya başlar ve ‘İnşallah bildiğim yerden gelir. Ya yanlış söylersem arkadaşlarım benimle dalga geçerse yerin dibine girerim. Bu soruyu bilmeliyim dalga konusu olmamak için.’ bunları geçirir zihninden.” diyerek ifade ediyor.

Öğrencilerde kaygıya neden olan bir diğer faktörün de “gelecek kaygısı” olduğu anlaşılmaktadır. Geleceğe dair belirsizlikler, hedeflerine ulaşamama ve işsiz kalma korkusu sınava verilen önemi, sınava atfedilen değeri artırmakta ve sınav kaygısını ateşlemektedir. Azra, gelecek kaygısı yaşayan öğrencilerden sadece biri. Sınava verdiği değeri, “Türkiye’nin ekonomisi ve işsizlik oranlarını düşündüğümde atanamamaktan korkuyorum. Sınavı iyi yapmaktan başka çarem yok.” diyerek anlatıyor.

Sınav kaygısı yaşayan öğrencilerden bazıları, yaşadıkları sınav kaygısını “akran baskısına” bazıları “başkalarıyla kıyaslandıklarına” bazıları da “eğitim sistemine” bağlamaktadırlar. Yağmur; yaşadığı kaygıyı, “Eğitim ve sınav sistemi değiştirilmeli. Hayatımızda hep sınavlar var. Bu kadar çok sınav olunca kaygı da oluyor.” sözleriyle ifade ediyor. Murat, büyükleri tarafından yaşlılarıyla kıyaslanan çocuklardan sadece biri. “Yaşlılarımla karşılaştırılmak beni geriyor. ‘O şu kadar net yapmış bu şu kadar net yapmış.’ sözlerini neredeyse her sınavdan sonra duyuyorum. Sanırım rekabete yol açıyor ve geride kalmak istemiyorum.” diyerek anlatıyor sınavlarda neden kaygılandığını. Ceylin de, “Arkadaşlardan düşük net yapmak istemiyorum. Çünkü her sınavdan sonra konuşuluyor ve duyuluyor kimin kaç net yaptığı. O yüzden sınavları önemsiyorum.” sözleriyle Murat’tan farklılaşarak kıyaslanmanın sadece büyükler tarafından yapılmadığını bazen akranların da kıyaslama yaptığını ve “akran baskısı” hissettirdiklerini dile getirerek dikkatimizi çekmeyi başarıyor.

Azaltan Faktörler

Bu alt tema, sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin yaşadıkları bu kaygıyı azalttığını/azaltacağını düşündüğü faktörleri içermektedir. Bu faktörlerin en başında “aile ve öğretmen desteği” gelmektedir. Ailenin ve öğretmenlerin sözlerine dikkat etmeleri, sınav sonucu ne olursa olsun onların yanında olduklarını hissettirmeleri kaygıyı azaltmada etkili olmaktadır. Oktay, “Kaygıyı azaltmada en büyük görev ailelere düşer.” diyor ve sözlerine, “Bizler için bu sınavlar her ne kadar kendi geleceğimiz için önemli olsa da ailelerimizin bizlere hissettirdikleri başarı sorumluluğundan fazlasıyla etkileniyoruz.

Ailelerin bu durumda bizlerdeki baskıyı olabildiğince alması ve rahatlatması gerektiğini düşünüyorum.” diyerek devam ediyor. Mehmet de tıpkı Oktay gibi kaygıyı azaltmada aile ve öğretmen desteğini gerekli görüyor. Mehmet’in, “Her öğrencinin yapma, anlama, soru çözme kapasitesi aynı değil. Öğretmenlerin bu duruma dikkat ederek sorular hazırlaması öğrencilerdeki korkuyu azaltabilir.” sözleri öğretmen desteğinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne seriyor.

Aile ve öğretmen desteği kadar kaygıyı azaltmada önemli görülen faktörlerden biri de öğrencinin “stresle başa çıkabilme” becerisidir. Öğrencilerin olumlu düşünme eğiliminde olmaları, stres yaratan durumlar karşısında nefes egzersizi ile sakin kalabilmeleri, zamanlarını iyi yönetebilmeleri gerekli görülmektedir. Bunların yanı sıra öğrencilerin motivasyonlarını kaybettiklerinde arkadaşlarıyla vakit geçirmeleri, spor yapmaları, geziye çıkmaları, kitap okumaları, müzik dinlemeleri, bir enstrüman çalmaları gibi hobilerle uğraşmaları kaygıyı azaltmada önemli olarak ifade edilmektedir. Yağmur, sınavlarda nasıl sakin kalabildiğini, “Kendime zaten çalıştığımı ve yapabileceğimi, kaygılanmanın bana sadece zarar vereceğini söylüyorum. Böylece sakin olabiliyorum.” diyerek olumlu düşünmenin kaygıyı azaltmada etkili olduğunu dile getiriyor. Melike, kaygıyı azaltma etkili faktörleri, “Ara sıra yapılan etkinlikler kafa dağıtmak için çok iyi bir yöntem. Spor, egzersiz, benzeri aktiviteler hem ruhu hem bedeni rahatlatır bu yüzden bu tür etkinlikler günlük hayatta sıklıkla yapılabilir. Müzik, resim gibi sanatsal uygulamalar hakkında yeni şeyler öğrenmek faydalı olacaktır.” sözleriyle anlatıyor. Kadir, “Sakin kalmaya çalışıyorum ve derin derin nefes alıyorum.” diyerek nefes egzersizinin stresle başa çıkmada faydalı olduğunu bir kez daha kanıtıyor.

“Düzenli ders çalışma” da kaygının azalmasında güçlü faktörler arasındadır. Öğrencilerin deyimiyile “disiplinli” bir şekilde düzenli ders çalışma, soru çözme, deneme sınavlarına katılma öğrencilerin kendilerine güvenlerini artırarak kaygıyı azaltmaktadır. Ertuğrul, kaygının sebebini, “Bilgisizlik, yetersiz, düzensiz çalışma.” olarak ifade ediyor. Benzer şekilde İrem, “Aslına bakarsak sınav kaygısının ne kadar çalıştığınla orantılı olduğunu düşünüyorum. Yani eğer sınava az çalıştıysam stresim kat ve kat daha fazla oluyor.” diyerek anlatıyor. Melike sınav kaygısını kişinin kendisini yeterli görüp görmediğine bağlıyor ve sözlerine, “Sınav öncesinde bazen yeterince çalışmamış gibi hissediyorum ve bu his sınavlardaki başarıyı etkiliyor. Eğer çalışmam yeterli geliyorsa hiç gergin veya stresli olmuyorum.” diyerek devam ediyor. Nisa’nın, “Okulda sürekli deneme sınavları yaptığımdan dolayı heyecanımı aştım.” sözleri de sık sık sınav yaşantısı geçirmenin “deneme sınavlarına katılma”nın kaygıyı azaltmada etkili olabileceğini görmemizi sağlıyor.

Son olarak “psikolojik danışman desteği” ve “akran desteği” kaygıyı azaltmada gerekli görülmektedir. Psikolojik danışmanların bireysel veya grupla çalışma yapmaları, motivasyon seminerleri düzenlemeleri, akranların birbirlerine destek olmaları kaygıyı yenmede gerekli görülmektedir. Ilgaz, kaygıyı azaltmada psikolojik danışmanlara görev düştüğünü, “Rehberlik hocalarının sınav öncesi rahatlatıcı bir konuşma yapması gerekiyor.” diyerek ifade ediyor. Sibel, akran desteğinin gerekli olduğunu söylüyor ve arkadaşların birbirlerini anlayabildiklerini, kaygısı olmayan kişilerin yol gösterici olduğunu, “Aynı sınava girecekleri için kişiyi en iyi arkadaşı anlar. Sınav kaygısı duymayan bir arkadaşım bu kaygım üzerine konuşmak, arkadaşımın neden kaygı duymadığını anlamaya çalışmak işe yarıyor diye düşünüyorum.” sözleriyle dile getiriyor.

Sınav Günü

Sınav Öncesi

Bu alt tema, sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin sınav günü sınava girmeden önce yaşadıklarını içermektedir. Öğrencilerin sınavı “stres” kaynağı olarak algıladıkları, sınava dair olumsuz düşüncelerin etkisi ile “korktukları” görülmektedir. Bu düşünce ve duyguların yoğunlaşması ile “heyecanlandıkları” ve fizyolojik gerilime bağlı olarak bazı “bedensel yakınmalar” yaşadıkları

anlaşılmaktadır. “Sınavlar hayatımı alt üst etti.” diyen Cemile sınav öncesi yaşadıklarını, “Başım ağrıyor ve stresleniyorum.” diyerek anlatıyor. Kader de tıpkı Cemile gibi sınav öncesi bedensel yakınmalar yaşıyor. “Sınav öncesi mutlaka kalp çarpıntısı, titreme, sıcak basma, mide ağrısı yaşarım.” diyor ve sebebini de sınavı çok fazla düşünmesiyle açıklıyor.

Sınav öncesi yaşanan bu durum sınav başladıktan bir süre sonra bazıları için yoğunluğunu kaybetmektedir. İrem, sınav öncesi kaygı yaşayan ve sınav başladıktan sonra kaygısı azalan öğrencilerden biri. Yaşadığı bu durumu, “Sınav öncesi gereksiz bir strese giriyorum eğer sınava iyi çalıştıysam sınav esnasında gittikçe azalıyor. Sınav bitiminde ise nereyse hiç olmuyor.” Diyerek ifade ediyor.

Sınav Anı

Bu alt tema sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin sınavda neler yaşadıklarını içermektedir. Yaşanan bu kaygı öğrencilerin sınavlarının kötü geçmesine neden olmaktadır. Yoğun yaşanan kaygı, öğrencilerin bildiklerini “unutmalarına”, sınava “odaklanamamalarına” yol açmakta ve onlara “işlem hatası yaptırarak” sınav başarılarını etkilemektedir.

Melike, sınav öncesi yoğun kaygı yaşayan ve sınavlarda başarısı etkilenenlerden sadece biri. “Kaygım fazla olduğu zamanlarda sınav anında stresten dolayı soruları algılayamadığım, cevabı bilsem bile anlamadığım için soruları çözemediğim veya dikkat hatasına düştüğüm oluyor.” Diyerek anlatıyor yaşadığı kaygının sınav başarısını nasıl etkilediğini. Özlem de, “En çok karnemi çok etkileyen derslerde yüksek bir sınav kaygısına sahip oluyorum.” Diyor ve yüksek kaygı yaşadığı sınavlarda sınavının nasıl geçtiğini, “Bu kaygı sınav sonuçlarıma dikkat hatası sonucu yapılan yanlışlar olarak dönüyor. Bunun haricinde soruları okurken okuduğumu defalarca kez okumama rağmen anlayamama gibi durumlar da söz konusu.” Diyerek anlatıyor.

Kaygı, odaklanmayı etkileyip işlem hatasına yol açtığı gibi bilinenlerin unutulmasına da neden olmaktadır. Selçuk da sınav öncesi kaygı yaşayan öğrencilerden biri. Yaşanan bu kaygının sınavına nasıl yansdığı “Sınav öncesi her şeyi biliyorken sınavda unutuyorum.” diyerek ifade ediyor.

Sınav Sonrası

Bu alt tema sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin sınav bittikten sonra yaşadıklarını içermektedir. Sınav öğrencilerin deyimıyla “iyi” geçtiyse “rahatlama” sağlamaktadır. Sınavı iyi geçenler için sınav sonucuna dair “meraklı” bekleyiş başlamaktadır. Sınav “kötü” geçtiyse kaygı yerini “üzüntü” ve “pişmanlık” duygularına bırakmaktadır.

Cemil, sınavı iyi geçen tüm öğrenciler gibi sınav sonrası mutlu olanlardan sadece biri. Yaşadığı bu durumu, “Sınav sonrası iyi geçmişse mutlu, kötü geçmişse üzgünümdür.” diyerek anlatıyor. Melike de tıpkı Cemil gibi sınavı iyi geçince rahatlayanlardan. Sınav sonrası yaşadıklarını, “Sınav sonrasında eğer sınavım iyi geçtiyse rahatlıyorum ve bir yükten kurtulmuş gibi hissediyorum.” diyor ve sözlerine, “Artık sınavdan kaç alacağımı merak ediyorum”. diyerek meraklı bekleyişin başladığını ifade ediyor.

Sınavı iyi geçenler rahatlayıp, mutlu olup, kaç puan alacağını beklerken sınavı kötü geçenler üzülmemektedir. Yağmur, kötü geçen sınavları sonrası yaşadıklarını, “Eğer iyi geçtiyse sorun yok ama kötü geçtiyse kendimi berbat hissediyorum. Sinir krizi geçirdiğim de oluyor.” diyerek anlatıyor. Meryem de Yağmur gibi sınavı kötü geçince üzüldüğünü söylüyor ve sözlerine, “Üzülmenin yanı sıra ‘Neden az çalıştım?’ pişmanlığı oluyor.” diyerek devam ediyor.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sınav kaygı ölçeğinin alt boyutlarından olan kuruntu ve duyuşsal kaygı düzeylerinin de orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğan (2020) yaptığı çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gürses vd. (2010) ortaokul öğrencilerinin sınav kaygılarının orta seviyede olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu çalışma bulguları araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Buna karşın Kaçan vd., (2015) yaptıkları çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygılarının düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ocak vd., (2022) yaptıkları çalışmada ortaokul öğrencilerinin sınav kaygılarının yüksek düzeyde olduğunu saptamıştır. Bu çalışma bulguları çalışmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir. Alanyazında yer alan farklı çalışma bulguları öğrencilerin bireysel kişilik özellikleri, farklı aile yapıları gibi faktörlerde ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte Çapulcuoğlu ve Gündüz (2013) özellikle Türk eğitim sisteminin sınava odaklı olması, hem ailelerin hem öğrencilerin akademik başarı için daha fazla zaman ve maddiyat ayırmaları; öğrencilerin sınava yönelik endişelerini, kaygılarını artırdığını, sınava hazırlanan çoğu öğrencinin yüksek kaygı içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Sınav kaynaklı durumda yaşanacak kaygının öğrencilerde başarı getirmekten çok başarısızlığa yol açacağı düşünülmektedir. Bu durumda sınav kaygısının öğrenci başarısını engelleyen olumsuz bir faktör olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilerin sınav ve sınavlar için yaşadıkları kaygıyla baş etmelerine yardımcı olarak onların daha başarılı olmalarına yardımcı olabilir.

Çalışmada kadın lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin erkek öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Literatürde çalışma bulguları ile benzer biçimde kadın öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğu (Bacanlı & Sürücü, 2006; Başpınar Erten, 2020; Genç, 2013; Kaçan Softa vd., 2015) çalışmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kadın öğrencilerle erkek öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinde anlamlı farklılığın olmadığı çalışmalar bulunmaktadır (Çiçek & Tanhan, 2018; Karakaş, 2013; Tekbaş, 2009). Bu bulgular çalışmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir. Kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre daha duygusal bir yapıya sahip olduğu için kadın öğrencilerin genel kaygı düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksektir (Kaçan Softa vd., 2015). Yapılan birçok çalışmada kadın öğrencilerin kaygı düzeylerinin erkek öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Kısa, 1996; Genç, 2013). Son yıllarda kadınların okuma oranlarının arttığı görülmektedir. Kadınların meslek edinmelerinde kritik öneme sahip sınavların varlığı düşünüldüğünde sınav kaygılarının daha yüksek olması olağan karşılanabilir.

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Dündar vd.'nin (2008) üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada 1.,2.,3. ve 4. sınıf öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma bulgusu araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Eker (2016) ise çalışmasında ortaokul öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Buna göre; 6., 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin 5. sınıfta öğrenim görenlerinkinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma bulguları araştırmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir.

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinde ailenin aylık geliri değişkenine göre anlamlı farklılığın olduğu belirlenmiştir. Ailesinin aylık geliri 4250 TL ve altı olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin ailesinin geliri 4251-7999 TL aralığı, 8000-11999 TL aralığı, 12000 TL ve üzeri olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Atak'ın (2004) çalışmasında lise öğrencilerinin ailesinin gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin sınav kaygısının azaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Başpınar Erten (2020) lise son

sınıf öğrencilerine yönelik yaptığı çalışmada öğrencilerin sınav kaygılarının ailenin aylık gelirine göre anlamlı farklılık göstermediğini saptamıştır. Tekbaş'ın (2009) çalışmasında lise öğrencilerinin sınav kaygılarının ailenin aylık gelirine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer biçimde Zeidner ve Safir (1989) çalışmalarında lise öğrencilerinin sınav kaygılarının ailenin aylık gelirine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Tekbaş'ın (2009) üniversite sınavına hazırlanan lise öğrencilerine yönelik çalışmasında da ailenin aylık gelirinin sınav kaygısına bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmalar araştırmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir. Bir kişinin ailesinin gelir düzeyinin düşük olması temel gereksinimleri karşılama engel olabilir. Bu durum bireyin genel kaygısını ve sınav kaygısını olumsuz etkileyebilir (Başpınar Erten, 2020).

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinde genel not ortalaması değişkenine göre anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel not ortalaması 70 ve altında olanlar ile 70-80 aralığında olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin not ortalaması 90-100 aralığında olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kaya ve Savrun (2015) yaptıkları çalışmada genel not ortalaması düşük olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin genel not ortalaması yüksek olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kaçan Softa, Ulaş Karahmetoğlu ve Çabuk (2015) yaptıkları çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin akademik başarıya göre anlamlı farklılık göstermediğini belirlemişlerdir.

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinde anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Annesinin eğitim durumu okur-yazar değil ve okur-yazar olanların sınav kaygısının annesi lise mezunu olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinde baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı saptanmıştır. Atak (2004) yaptığı çalışmada ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça kaygı düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma bulgusu araştırmadan elde edilen bulgu ile benzerlik göstermektedir. Literatürdeki bazı çalışmalarda öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinde anne ve baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Başpınar Erten, 2020; Eraslan, 2010; Tekbaş, 2009). Bu çalışmalar ise çalışmadan elde edilen bulguya göre farklılık göstermektedir.

Çalışmada lise öğrencileri, sınav kaygısını artıran ve azaltan faktörler olduğuna vurgu yapmıştır. Öğrenciler, sınav kaygısını artıran faktörleri; aile baskısı, gelecek kaygısı, olumsuz düşünceler, eğitim sistemi, öğretmen baskısı, kıyaslanma ve akran baskısı şeklinde sıralamıştır. Öğrencilere göre sınav kaygısını azaltan faktörler ise şunlardır: aile ve öğretmen desteği, stresle başa çıkma, düzenli ders çalışma, psikolojik danışman desteği, akran desteği ve deneme sınavlarına katılma. Tekbaş'ın (2009) çalışmasında lise öğrencileri sınav kaygılarını; sınava yeterince hazırlanmamalarına, sınavda bildiklerini unutma korkularına, düşük not alma korkularına, soruları yetiştirememeye korkularına, sınavların geleceklerini etkilemesine bağlamaktadır. Kaçan Softa, Ulaş Karahmetoğlu ve Çabuk'un (2015) yaptıkları çalışmada ise lise öğrencileri sınav kaygılarının sebeplerini; sınavlarda soruları yetiştirememeye, sürenin yetersiz olması, heyecan ve panik yapma, hiçbir yeri kazanamama korkusu olarak belirtmiştir. Literatürdeki bu çalışmanın bulguları araştırmadan elde edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmada lise öğrencileri sınav günü hissettiklerine yönelik duygularını ifade etmiştir. Öğrenciler sınav öncesi stres, korku, heyecan ve bedensel yakınmalar yaşadıklarını ifade etmiştir. Sınav anında odaklanamama, unutma ve işlem hatası yapma endişesi taşıdıklarını ve bunun sınav kaygılarını artırdığı belirtmiştir. Sınav sonrası ise rahatlama, üzüntü, pişmanlık ve merak duygularını yaşadıklarını vurgulamıştır.

Çalışmada lise öğrencilerinin sınav kaygılarına yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve sınav kaygılarına etki edebilecek birçok faktörün olduğu belirlenmiştir. Nitekim çalışmanın nicel boyutunda lise öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin cinsiyet, ailenin aylık geliri, genel not ortalaması, anne eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Nicel boyutta elde edilen bulguların daha iyi açıklanması amacıyla öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelerde öğrencilerin; sınav kaygısına nelerin yol açtığı, sınav kaygısını nelerin azalttığı, sınav günü hangi duyguları yaşadıkları ortaya koyulmuştur. Sınav kaygısına etki eden faktörler incelendiğinde bu faktörlerin sınavın türü, zorluğu ve sıklığı ile sınavlardan kaynaklı faktörler olmadığı daha çok dış faktörler olduğu görülmektedir. Özellikle sınav kaygısına neden olan ve sınav kaygısını azaltan ana faktörlerin aile, eğitim sistemi ve okul olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra öğrenciler sınav günü kaygılarının arttığını belirtmiştir. Öğrenciler, sınav öncesi stres, kaygı ve korku yaşadıklarını; sınav anında odaklanamadıklarını, bildiklerini unuttuklarını ve işlem hatası yaptıklarını; sınav sonrası kendilerinde rahatlama, üzüntü, pişmanlık ve merak duyguları oluştuğunu vurgulamıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

- Öğrenciler aile baskınının sınav kaygılarını artırdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda ailelere yönelik bazı bilinçlendirme seminerleri verilebilir. Bu sayede velisi bulunduğu öğrencilere doğru yaklaşım sergileyebilir ve öğrencilerin sınav kaygısı düşürülebilir.
- Öğrenciler öğretmen desteği ile sınav kaygılarının azaldığını ifade etmiştir. Öğretmenler sınavı öğretimin başarısında tek odak olmaktan çıkarıp süreç odaklı bir ölçme değerlendirme uygulamalıdır.
- Öğrencilerin sınav kaygılarının azaltılması için psikolojik danışman desteğine ihtiyaçları olup olmadığının tespiti öğretmenler tarafından yapıp rehberlik servislerine yönlendirilebilir.
- Öğretmen ve veli işbirliği ile öğrencilere ders dışı çalışma alışkanlığı kazandırılarak sınav kaygıları düşürülebilir.
- Literatürde öğrencilerin sınav kaygılarına yönelik çalışma sayısının az olduğu görülmektedir. Özellikle sınav kaygısının nedenlerini araştıran çalışma sayısının yetersizliği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda farklı öğretim kademelerindeki öğrencilerle görüşmeler yapılarak sınav kaygılarının nedenleri ile ilgili görüşler alınabilir.
- Çalışma Hatay ili ile sınırlıdır. Farklı illerdeki lise öğrencilerinin sınav kaygılarına yönelik araştırmalar yapılabilir.

5. Kaynakça

- Atak M. (2004). *Genel lise öğrencilerinin sınav kaygısı ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyi arasındaki ilişki* (Tez No. 146540) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bacanlı, F., & Sürücü, M. (2006). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ve karar verme stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45(2), 7-35. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108348>
- Balcı, A. (2020). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (15. baskı). Pegem Akademi.
- Başpınar Erten, S. (2020). *Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 622133) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Boyatzis, R.E. (1998). *Transforming qualitative information: thematic analysis and code development*. Sage.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Büyükkaragöz, S. (1990). Okula uyumsuzluk ve başarısızlıkta ailenin rolü. *Eğitim ve Bilim*, 14(78), 29-33.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (28. baskı). Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (28.Baskı). Pegem Akademi.
- Canpolat, M. (2021). Psikoloji temalı dizi-filmlerin karakter gücüne etkileri: Deli doktoru değillermiş!. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(1), 351-365. <https://doi.org/10.24315/tred.904076>
- Creswell, J. W. (2021). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (M. Sözbilir, Ed.). Pegem Akademi.
- Çakmak, A., Şahin, H., & Demirbaş E.A. (2017). 7. ve 8. sınıf ortaokul öğrencilerinin sınav kaygısı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-9. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.315182>
- Çapulcuoğlu, U., & Gündüz, B. (2013). Coping with stress, test anxiety, academic selfefficacy and parental attitudes in predicting student burnout. *Journal of Educational Sciences Research*, 3(1), 201-218. <https://doi.org/10.12973/jesr.2013.3111a>
- Çiçek, İ., & Tanhan, F. (2018). Lise son sınıf öğrencilerinin sınırlılık algı şemaları ile sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 8(1/1), 69-85. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/492127>
- Doğan, U. (2020). Lise ve üniversite öğrencilerinde sınav kaygısının karşılaştırılması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 35-42. <https://doi.org/10.21666/muefd.637421>
- Dündar, S., Yapıcı, Ş., & Topçu, B. (2008). Üniversite öğrencilerinin bazı kişilik özelliklerine göre sınav kaygısının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 171-186. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/77135>
- Eker, O. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin yaşadığı sınav kaygısının nedenleri ve anne-baba tutumlarının sınav kaygısına etkisi: Merzifon örneği* (Tez No. 429712) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Elçin Boyacıoğlu, N., & Küçük, L. (2011). Ergenlikte mantık dışı inançlar sınav kaygısını nasıl etkiliyor?. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(1), 40-45. https://jag.journalagent.com/phd/pdfs/PHD_2_1_40_45.pdf
- Eraslan Y. (2010). *Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygılarının algıladıkları anne baba tutumlarına göre incelenmesi* (Tez No. 278799) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ergene, T. (2003). Effective interventions on test anxiety reduction: A meta-analysis. *School Psychology International*, 24(3), 313-328. <https://doi.org/10.1177/01430343030243004>
- Genç, M. (2013). İlköğretim öğrencilerinin sınıf ve cinsiyete göre sınav kaygı düzeylerinin belirlenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 85-95. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/45844>

- Gençdoğan, B. (2006). Lise öğrencilerinin sınav kaygısı ile boyuneğicilik düzeyleri ve sosyal destek algısı arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 153-164. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31978>
- Güler D., & Çakır G. (2013). Examining predictors of test anxiety leves among 12th grade high school students. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4, 82-94. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/200098>
- Gürses, A., Kaya, Ö., Doğar, Ç., Günes, K., & Yolcu, H. H. (2010). Measurement of secondary school students' test-anxiety levels and investigation of their causes. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 1005-1008. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.276>
- Güvendi, B., & Serin, H. (2019). Sınıf Öğretmenliği adaylarının oyun ve fiziksel etkinlikler dersine yönelik tutumları ile fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1957-1968. <https://doi.org/10.17755/esosder.573789>
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, 33(7), 14-26.
- Kaçan Softa, H., Ulaş Karaahmetoğlu, G., & Çabuk, F. (2015). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1481-1494. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/209782>
- Kaplanoğlu, E. (2014). Mesleki stresin temel nedenleri ve muhtemel sonuçları: Manisa ilindeki SMMM'ler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64, 131-150. <https://doi.org/10.25095/mufad.396494>
- Kaya, M., & Savrun, B. (2015). Ortaöğretime geçiş sistemi ortak sınavlarına girecek ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri ile sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Yeni Symposium Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 3(53), 32-42.
- Kayapınar, E. (2006). *Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme sınavı (OKS)'na hazırlanan ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi (Afyonkarahisar ili örneği)* (Tez No. 187434) [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kısa, S. (1996). *İzmir il merkezinde dersaneye devam eden lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygılarıyla ana-baba tutumları arasındaki ilişki* (Tez No. 51148) [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kozikoğlu, İ., & Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğrenen becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 270-290. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.579925>
- Köse, S., Yılmaz, Ş. K., & Göktaş, S. (2018). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri ile uyku kalitesi arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2), 105-111. <https://doi.org/10.14744/phd.2018.05025>
- Liamputtong, P. (2013). *Qualitative Research Methods* (4th ed.). Oxford University.
- McDonald, A. S. (2001). The prevalence and effects of test anxiety in school children. *Educational Psychology*, 21(1), 89-101. <https://doi.org/10.1080/01443410020019867>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Sage.

- Ocak, G., Karafil, B., & Akar, F. (2022). Exploring the relationship between self-regulation skill and test anxiety level of secondary school students. *Bulletin of Education and Research*, 44(3), 55-76.
- Öner, N. (1990). *Sınav Kaygısı Envanteri El Kitabı*. Yöret Vakfı.
- Shwarz, R., Van Der Ploeg, H.M., & Spielberger, C.D. (1987). Test Anxiety: An overview of theory and research. In Spielberger, C.D(Eds). *Advances in Test Anxiety Research*. Hills dale: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Spangler, G., Pekrun, R., Kramer, K., & Hofmann, H. (2002). Students' emotions, physiological reactions, and coping in academic exams. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, 15(4), 413-432. <https://doi.org/10.1080/1061580021000056555>
- Spielberger, C. D. (1972). *Theory and research in anxiety*. Academic.
- Spielberger, C., & Vogg, R. (1995). *Text Anxiety, Theory, Assessment and Abingdon*. Taylor and Francis.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tekbaş, S. (2009). *Edirne merkez ilçede ilköğretim son sınıf öğrencilerinde Ortaöğretim kurumları öğrenci seçme ve yerleştirme sınavı (OKS) ve lise son sınıf öğrencilerinde öğrenci seçme sınavı (ÖSS) sınav kaygısı ve etkileyen etmenler* (Tez No. 242753) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Totan, T. (2018). Ortaokul ve lise öğrencilerinde sınav kaygısının değerlendirilmesi: Westside sınav kaygısı ölçeği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 143-155. <https://dergipark.org.tr/en/pub/baebd/issue/40423/446325>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin.
- Yıldırım, İ., & Ergene, T. (2003). Lise son sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının yordayıcısı olarak sınav kaygısı, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 224-234.
- Zeidner, M., & Safir M. P. (1989). Sex, ethnic, and social differences in test anxiety among Israeli adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 150(2), 175-85. <https://doi.org/10.1080/00221325.1989.9914589>

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN YAVUZ BAHADIROĞLU'NUN ÇOCUK ROMANLARI VE HİKÂYELERİ¹

Bahadır GÜLDEN*-Bayram ÇETİNKAYA**

Öz

Bu araştırmada Yavuz Bahadıroğlu'nun ilköğretim seviyesi için yazdığı çocuk romanları ve hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Eserlerde hangi değerlerin olduğu, ne sıklıkta yer aldığı ve bu değerlerin içselleştirilebilmesi için yazarın nasıl bir anlayış benimsediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular nitel araştırma deseniyle ve doküman analizi yöntemiyle sağlanmıştır. Çocuk romanı olarak 16, hikâye kitabı olarak da 5 adet eser incelenmiştir. Değerlere yönelik ileti sunduğu düşünülen her içerik fişlenerek temalar ortaya çıkarılmıştır. Eserlerde en sık işlenen değerler iyilik ve yardımseverlik (75), dinî değerler (70) olurken, hatadan pişmanlık duyma (38), tarih bilinci ve yurt sevgisi (36) ve acımak (35) değerleridir. En az yer verilenler ise komşuluk (4), mertlik (4), temizlik (2) ve vefa (1) değerleridir. Eserlerde yer verilen değerlerin okuyucu tarafından içselleştirilmesi için olumlu örneklerle birlikte olumsuz örneklerden de yararlanıldığı tespit edilmiştir. İçerikte sunulan değerlerin benimsenmesi için kullanılan yöntemlerden biri de değerlerin okuyucunun model alacağı ya da özdeşim kuracağı ideal karakter üzerinden sunulmasıdır. Tercih edilen bu yöntemde karakterler iyi ve kötü eksenli olmak üzere iki ayrı kutupta tasarlanmıştır. Bu nedenle yazar, değer aktarımı için salt iyilikten değil, kötülüğün de olduğu gerçeklikten yararlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Değerler eğitimi, Değer, Yavuz Bahadıroğlu.

Children's Novels and Stories of Yavuz Bahadıroğlu in Terms of Values Education

Abstract

In this research, children's novels and stories written by Yavuz Bahadıroğlu for primary education level were examined in terms of values education. The values in the works and the frequency level of these values were determined. It has been determined what kind of methods the author prefers in order to adopt these values by the reader. The findings obtained in the research were provided with qualitative research design and document analysis method. 16 books as children's novels and 5 books as story books were examined. Each part that is thought to present a message about values was labeled and themes were created. For the validity and reliability of the data, two separate field experts were used to tag them. The author has benefited from positive examples as well as negative examples in order to adopt the values in the books. For this reason, the author has benefited not only from the good but also from the reality of evil for the transfer of value. While the most frequently used values in the works are benevolence (75), religious values (70), loyalty (1), remorse for mistakes (38), historical awareness and patriotism (36) and compassion (35). The least included are the values of cleanliness (2), neighborliness (4) and valor (4). One of the methods used by the author is as follows: Ideal characters are created in the books that the reader will adopt as models or identify with. The characters have the desired values to be given. In this preferred method, the characters are designed in two different ways, good and bad.

Keywords: Children's literature, Values education, Value, Yavuz Bahadıroğlu.

¹ Bu araştırma birinci yazar tarafından hazırlanan "Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuk romanları ve hikâyelerinde yer alan değerler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, bahadirgulden@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1917-8813>

** Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, bcetinkaya@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5155-428X>

1. Giriş

Değer kavramı, ortaya çıkışı çok eskiye dayanan ve pek çok alanın araştırma-inceleme sahasına girdiği için de çok fazla tanımı yapılan bir kavramdır. Değerler; genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995, s. 83). “Değerler, kendi içlerinde ‘iyi’ olarak kabul edilen (güzellik, doğruluk, sevgi, dürüstlük ve sadakat gibi), kişisel veya sosyal tercihler olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır” (Halstead, 2005, s. 4). Değerler, sürekli olarak başvurduğumuz içsel referanslar olarak kararlarımıza ve dolayısıyla hayatımıza etki etmektedir. İnsanların veya toplulukların ne kadar ahlâklı ve yeterli olduğunu sorgularken ve kıyaslamalar yaparken sahip olduğumuz birtakım değer standartlarına başvurur, inandığımız ve önem verdiğimiz değerlerden yola çıkarak başkalarının ne tür bir değer ve davranış biçimine sahip olmaları gerektiği konusunda yargılarda bulunuruz (Turgut, 1998, s. 35).

“Çocuğun kendini gerçekleştirme sürecinde ana dilini öğrenmesi, kültürel birikimi kavraması ve dili kullanma becerisini geliştirmesinin yanı sıra evrensel değerleri benimsemesi de önemli bir unsurdur. Bu noktada çocuklara yönelik olarak hazırlanan yapıtlarda değerler eğitimi ile ilgili iletiler önem kazanmaktadır” (Otmaz & Erdem, 2019, s. 10). Bilişsel, duyuşsal, dilsel becerilerini geliştirmeye çalışan birey, çevresinde örnek modeller tespit etme çabasıdadır. Değerler yönüyle nitelikli edebî eserler, okul çağı çocuklarının duyuşsal gelişimini destekleyici önemli kaynaklardır.

“Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler güdülenme düzeyi, doğrudan ve dolaylı yaşantılar yoluyla edinilen izlenimler, taklit edilenin sosyal statüsü ve saygınlık düzeyi, psikolojik duygu durumu gibi pek çok faktöre bağlı olarak modellerini belirlemektedir” (Aydın, 2016, s. 216). Dolayısıyla bireyin kendi karakterini şekillendirirken beğenisini kazanan karakterler onun modeli olabilmekte ve birey bu modellere öykünebilmektedir. Birey, yalnızca hayatındaki gerçek modellere değil, eserlerde izleyerek, dinleyerek, okuyarak tanıdığı modellere de öykünebilmektedir. Dolayısıyla edebî metinler, ideal örnekler sunarak bireylere birtakım değerlerin aşılması için çok elverişli materyaller olabilmektedir. Kahramanların karşılaştıkları güçlükler, krizler, fırsatlar vb. durum ve olaylara karşı takındıkları eylem ve söylemleri okuyucuya dolaylı iletiler vermektedir. Kuşkusuz bu amaca hizmet ederek değerler eğitimiyle bireylerin duyuşsal gelişimine katkı sağlanması için yazarların eserlerinde dikkate alınmaları gereken hususiyetler de bulunmaktadır. Örneğin, kitaplarda yazar tarafından kurgulanan gerçeklik, çocuklar tarafından, okuma eylemi sonrası kendi gerçekliklerine dönüştürülebilir; başka bir söyleyişle, yazarın paylaşmak istedikleri, çocukların, yaşam-anlam gerçeğinden kopuk olmamalıdır (Arıcı, 2018).

Çocuk edebiyatı yazarlarının çoğu tarafından, eserlerinde olumlu eylem ve söylemler sergileyen karakterler ödüllendirilerek okurun da böyle olması teşvik edilir. Olumsuz davranışlar sergileyen karakterler ise genellikle cezalandırılır ve okura bu olumsuz niteliklere yönelim göstermemesi ileti olarak sezdirilir. Adler (2013, s. 156) yetişkinlerin çocuğa vereceği şeyin çocuğun doğarken birlikte getirdiği bütün içgüdülere, tepkilere, yeteneklere biçim ve renk verebilmek olduğunu ifade eder. Bu sayede eserlerin edebiyat vasıtasıyla çocukların eğitiminde önemli katkıları bulunmaktadır. Söz konusu katkıyı verebilmek içinse edebî eserlerin millî ve evrensel değerler açısından zengin olması ve bu değerleri, okuyucunun bir nasihat olarak algılamasından ziyade, onları içselleştirmesini sağlayabilmesi gerekmektedir.

Değerlerin doğasında şu özellikler bulunmaktadır:

1. Değerler, etkilenmeye bağlı inançlardır ve duygularla aşılanırlar.

2. Benimsenen değerler, yapılması halinde motive edicidir; yardımsever bir birey bu davranışı gerçekleştirdiğinde motive olur.
3. Değerler, belirli eylemleri ve durumları aşar.
4. Değerler, bireyin kararlarında standartlar olarak hizmet eder ve karşılaşılan olay ve durumlar karşısında bireye rehberlik eder.
5. Değerler önem sırasına göre sıralanmıştır. Her bireyde bu sıralama farklılık göstermektedir.
6. Birden çok değer, bir eylemin yönlendirilmesinde etken olabilir. Herhangi bir tutum veya davranış, birden fazla değerle alakalı çıkarımlar sunabilir (Schwartz, 2012, s. 3-4).

Teknolojinin sağladığı imkânlarla bağlı olarak bilgi alışverişinin hızlanması ve bilgiye çeşitli kanallardan erişebilme imkânı özellikle kültürler arası alışverişi yaygınlaştırmaktadır. Söz konusu bu etkileşim, etkin bir informal kültürlenme sürecini oluşturmakta, hâl böyle olunca da değer aktarımı açısından nitelikli edebî metinlerin önemi daha da artmaktadır. “Birey, temel dil becerilerini edinip geliştirirken, okur kimliği edinirken, toplumsal bilinç kazanırken, temel değerleri öğrenirken doğrudan doğruya çocuk edebiyatından istifade eder” (Baş, 2015, s. 5). Bu nedenle okul çağındaki çocuklar için hazırlanan kitapların konu seçiminde barış, kardeşlik, sevgi, saygı, vefa, dostluk, arkadaşlık, fedakârlık, paylaşma, hoşgörü gibi kavramlara ve evrensel değerlere ağırlık verilmeli; çocuğu bencilliğe, karamsarlığa ve çıkarıcılığa yöneltecek duygu ve düşünceleri işlemekten uzak durulmalıdır” (Temizyürek vd., 2016, s. 31).

Değerlerin Sınıflandırılması

Değer kavramı pek çok bilim dalının inceleme sahasına girmiş bir kavramdır. “Kişilerarası ilişkilerde önemli bir yer tutan değer kavramı, sosyal bilimlerin temel sorunlarından biri olmuş ve birçok psikolog, sosyolog ve antropolog bu kavram üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu süreçte birçok araştırmacı değer kavramını farklı perspektiften ele alıp kavramı açıklamaya çalışmışlardır” (Karababa, 2019, s. 1). Üzerinde uzlaşmış bir değer tasnifi ise bulunmamaktadır. Bu durum, evrensel değerlere ek olarak her milletin kendi değer yargılarının özgünlük taşımasıyla alakalıdır. Değerler, pek çok araştırmacı tarafından tasnif edilmiştir. Bunlardan en çok bilinen ve kabul görenler Schwartz, Rokeach, Spranger ve Nelson’a ait olanlardır (Yazıcı, 2006, s. 501). Rokeach’a (1973) göre değerler, bireyin kişisel ve sosyal yaşamında neyin önemli ve arzu edilir olduğuna dair kalıcı inançlar olarak tanımlanır ve Rokeach değerleri temel (terminal/end) ve yardımcı-araç değerler (instrumental) başlıkları altında tasnifler. Temel değerler (mutluluk ve bilgelik gibi) insanın hayattaki nihai hedefleri veya arzu edilen son durumu ile ilgili inançlara veya düşüncelere bağlı olan değerleri ifade ederken; yardımcı-araç değerlerse arzu edilen nihai durumların kazanılmasına yardımcı nitelikteki değerlerdir. Schwartz ise değerler kuramını iki farklı analiz düzeyi için ayrı ayrı tasarlamıştır. Birinci analiz düzeyi kültürel, ikinci analiz düzeyi ise bireyseldir. Her iki kuramın temel önermeleri aynı olmakla birlikte, bireyleri ve kültürleri ayırt eden değer tipleri iki analiz düzeyi için farklı kategoriler olarak tasarlanmıştır (Demirutku, 2019, s. 59).

Değerler içerik özelliklerine, işlevselliklerine göre de sınıflandırılmaktadır. Günümüze kadar birçok bilim adamının değer tasnifi söz konusudur. “En çok kabul gören sınıflama Spranger tarafından yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu sınıflandırma Allport, Verno, Lindzey tarafından ölçeğe dönüştürülmüştür” (Şen, 2007, s. 10). Winter, Newton ve Kiripatrick (1998) ise değerleri topluluğunun özelliklerine göre ailevi, toplumsal ve bireysel değerler olarak üç sınıfa ayırır. Değerlere yönelik sınıflandırmaların sayıca çokluğunu ve çeşitliliğini “kültür” faktörüyle açıklamak yerinde olacaktır. Örneğin, Amerikan toplumunda birisinin gözlerinin içine bakmak, bir güç belirtisiyken aynı davranış Arap kültüründe tevazu eksikliği olarak yorumlanmaktadır (Dündar vd., 2008). Yani bir davranışın

değer olup olmadığı, bireyin mensup olduğu kültüre göre değişkenlik gösterebilmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu nedenle uzmanların üzerinde hemfikir kalabildikleri bir değer tasnifi bulunmamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Yavuz Bahadıroğlu'nun; okul çağı çocuklarının değerler eğitime katkıda bulunmak için kaleme aldığı 16 adet romanın ve 5 adet hikâye kitabının değerler eğitimi açısından ele alınmasıdır. Çalışmada, değerler ile ilişkili kavramlar tespit edilerek bu kavramların eserlerdeki sıklığının belirlenmesi ve bu değerlerin okurlar tarafından içselleştirilmesine yönelik olarak yazarın değer aktarma yöntemlerine başvurup başvurmadığının tespiti amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- 1) Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuklara yönelik eserlerinde benimsediği değer aktarımı yaklaşımı nasıldır?
- 2) Yavuz Bahadıroğlu'nun eserlerinde işlediği değerler hangileridir?
- 3) Yavuz Bahadıroğlu'nun eserlerinde işlenen değerlerin sıklığı nasıldır?

Araştırmanın Önemi

Nitelikli çocuk edebiyatı eserleriyle okul çağı çocuklarının buluşturulabilmesi pek çok açıdan önemlidir. Bunların başında nitelikli eserler aracılığıyla okumanın ve hayal kurmanın hazzının yaşatılarak okuma alışkanlığının kazandırılması gelir. Bireylerin zihinsel gelişimleri için ihtiyaç duydukları uyarıcı zenginliğine ulaşmaları için edebî eserler çok elverişli bir saha oluştururlar. “Edebiyat yapıtları okurlarını duysal açıdan çeşitli ve zengin ortamlarla buluşturur; duyuları devindiren sanatsal anlatımları yoluyla onların güzeli ve çirkinini görmelerini, bunları duyumsamalarını, ayırt edebilmelerini, böylelikle algılama becerilerinin gelişmesini sağlar” (Aslan, 2019, s. 40). Öte yandan eğitimin temel görevlerinden olan bireyleri hayata hazırlama amacına (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2022) doğru ileti ve kurgularla edebî eserlerle de katkı sağlanması mümkündür. İçinde yaşadığı toplumun şartlarını ve normlarını nitelikli eserlerle tanıma fırsatı bulan birey, hayatı tanıırken bir yandan da estetik hazlar duyacağı, hayaller kuracağı bir dünyanın kapılarını nitelikli edebî eserlerle açabilir. Nitekim aşağıda belirtilen Türkçe öğretiminin özel amaçlarına ulaşmada nitelikli edebî eserler kuşkusuz önemli katkılarda bulunabilecektir:

- “Okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması,
- Okuma yazma sevgisi ve alışkanlığını kazanmalarının sağlanması,
- Bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi,
- Basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi,
- Okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması,
- Millî, manevi, ahlaki, tarihi, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi” (MEB, 2019, s. 8).

90'lı yıllardan günümüze kadar çocuk edebiyatı eserlerinin sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Nicelikteki olumlu yöndeki bu artış yanında eserlerden içerik ve nitelik yönüyle de belirli düzeyde olmaları beklenilmektedir. Bu düzeyleri belirlemek için çocuk edebiyatı yayınlarının farklı yönlerden sahip oldukları niteliklerin betimlenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan

çalışma, Türkçe öğretiminin özel hedefleri arasında da yer alan değerler eğitiminin, Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuk roman ve hikâyeleri özelinde, çocuk edebiyatı ürünlerindeki durumunu ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 189). Nitel araştırmada veriler tümevarımsal bir şekilde daha soyut bilgi birimleri şeklinde organize edilerek örüntü, kategori ve temalar “aşağıdan yukarıya” doğru oluşturulur (Cresswell, 2021, s. 46).

2.2. Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinin kullanıldığı araştırmada veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan “Değer Tespit Formu” ile toplanmıştır. Veri toplama aşamasına geçmeden önce hazırlanan form, Türkçe eğitimi üzerine çalışma yapmış iki alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşünün ardından “Değer Tespit Formu”nun son şekli ortaya çıkmıştır. Yavuz Bahadıroğlu'nun 16'sı roman, 5'i çocuk hikâyelerinden oluşan 21 eseri hazırlanan formdan hareketle incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, sözel ya da yazılı veriler üzerinde birtakım istatistiksel işlemler gerçekleştirerek belirli bir değişkenle ilgili önemli bilgi edinmeyi sağlamaktadır (Tavşancıl & Aslan, 2001). İçerik analizi, sözlü veya yazılı verilerin açık talimatlar doğrultusunda kodlanarak nicelleştirilme sürecidir (Balcı, 2021).

Yavuz Bahadıroğlu'nun edebî metinler aracılığıyla çocuklara değerleri aktarmayı amaçladığı 16'sı roman, 5'i çocuk hikâyesinden oluşan 21 eseri incelenmiş, eserlerde değer aktarımı sağladığı düşünülen olaylar ve durumlar fişlenmiştir. Saptanan bulgulardan hareketle değerlere yönelik temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın ilk alt problemine bağlı olarak verilerin toplanmasında hâlihazırda bir değer tasnifi ölçüt alınmamıştır. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Araştırmanın ilk alt probleminde belirtildiği gibi yazarın edebî eserler üzerinden okura benimsetmek istediği değerleri hangi yöntemlerle vermeye çalıştığının da tespit edilmesi söz konusudur. Hâlihazırda bir değerler listesine göre yapılacak analizde yazarın “değer” kavramına yüklediği anlamların tamamının ortaya koyulamaması, kapsam dışı kalan bulguların eksikliğine bağlı olarak da değer aktarım yöntemlerinin yeterince saptanamaması riski bulunmaktadır. Bu nedenle bulguların analizinde belirli bir değer tasnifi ölçüt alınmamış, metne dayalı olarak temalandırma yapılmıştır.

Araştırmanın iç tutarlılığının sağlanması için araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar iki ayrı alan uzmanı tarafından yinelenmiştir. Kodlamalar arasındaki tutarlılığın ölçülmesi için Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne göre (görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı) hesaplanarak 0,87 olarak tespit edilmiş ve araştırma verilerinin güvenilir olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın dış tutarlılığının sağlanması için eserler tek tek incelenmiş, ulaşılan bulgulardan hareketle temalar oluşturulmuştur. Her kitabın içerdiği değerlere yönelik bulgular listelenmiş, ilgili alıntılar eser bazında ayrı ayrı kaydedilmiştir.

2.4. Araştırma Etiği

Yazar, çalışmasının etik kurul iznine tabi olmadığını ve çalışmanın tüm sürecinde Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından belirlenen kurallara uyulduğunu beyan etmektedir.

3. Bulgular

Araştırma bulguları roman ve hikâye türlerine göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Eserlerin incelenmesinde yazarın olumlu ve olumsuz örnekler ekseninde değer aktarımına yönelik kurgular yaptığı belirlenmiştir. Bu nedenle veriler, edebî türlere göre olumlu ve olumsuz örneklerin tasniflenmesiyle analiz edilmiştir.

3.1. Romanlarla ilgili tespit edilen bulgular

Romanlarda tespit edilen olumlu ve olumsuz örnekler ayrı ayrı tasniflenmiştir. Romanlarda değerlerin benimsenmesine katkı sağlayacağı düşünülen olumlu örnekler Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Çocuk romanlarında tespit edilen olumlu örnekler

Olumlu Örnekler	DO	BC	CHD	HY	ŞM	SABÜ	ÜKY	YAZ	VI	GR	YÇ	KS	KK	TÇ	UC	KÇ	f
Dini Değerler	3	4	8	-	6	6	1	-	-	1	2	3	2	9	-	4	49
İyilik, Yardımseverlik	2	6	11	2	3	6	2	2	-	4	2	2	1	3	-	2	48
Tarih Bilinci, Yurt Sevgisi	-	1	2	-	3	5	1	-	6	-	-	6	5	4	-	-	33
Acımak	1	3	3	-	-	6	3	1	-	3	2	-	-	1	1	-	24
Hatadan Pişmanlık Duyma	-	5	1	1	2	1	4	2	-	2	1	1	-	-	-	-	20
Aile Sevgisi	-	9	1	-	-	5	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-	19
Özverili Olmak	1	2	2	3	1	3	-	-	2	1	-	1	-	-	1	1	18
İnsan Sevgisi ve Hoşgörü	-	5	4	-	-	-	1	1	-	1	1	-	-	1	2	1	17
İlim Öğrenme	-	-	3	1	1	-	-	-	-	2	-	1	-	3	-	-	11
Hayvan Sevgisi	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	1	2	1	-	-	4	11
Dayanışma	-	2	-	-	2	3	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	10
Şükretme ve Kanaatkârlık	-	3	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	9
Arkadaşlık ve Paylaşma	-	3	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Barış ve Kardeşlik	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	7
Çalışma ve Üretme	1	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	7
Azim ve Kararlılık	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	2	-	-	-	5
Diğerkâmlık	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	5

Doğa Sevgisi	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4
Mertlik	-	1	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	4
Dürüstlük	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Tutumlu Olma	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Komşuluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Temizlik	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vefa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
TOPLAM	9	50	45	12	19	43	13	8	9	19	10	20	12	25	6	15	315

Tablo 1’de görüldüğü üzere Bahadıroğlu’nun çocuk romanlarında 24 farklı değere yönelik bulgular tespit edilmiştir. Eserler, değerlerin yoğunluğuna göre incelendiğinde en sık işlenen değerlerin dinî (49), iyilik ve yardımseverlik (48), tarih bilinci ve yurtseverlik (33) ve acımaya (24) yönelik değerlerden oluştuğu görülmektedir. Romanlarda en az işlenen değerler ise vefa (1), temizlik (1), komşuluk (1), dürüstlük (2) ve tutumlu olmaya (2) yönelik eylem ve söylemlere dayanmaktadır.

Romanlar arasında yer alan *Bizim Can* (50), *Can’ın Hatıra Defteri* (45), *Sular Altında Bir Ülke* (43) adlı eserlerde diğerlerine göre daha yoğun bir şekilde değerlere yönelik bulgular tespit edilmiştir. Değerlerin sıklıklarına göre ise *Bizim Can* 15, *Can’ın Hatıra Defteri* 14, *Sular Altında Bir Ülke* adlı eser de 12 farklı değerle en fazla değer çeşidinin işlendiği edebî metinler olarak ön plana çıkmaktadır. En az değer çeşidine rastlanan eser ise *Vatan İçin* adlı eser olup eserde tarih bilinci ve yurt sevgisine (6), aile sevgisine (1) ve fedakârlığa (1) yönelik bulgular tespit edilmiştir.

Tablo 2. Çocuk romanlarında tespit edilen olumsuz örnekler

	DO	BC	CHD	HY	ŞM	SABÜ	ÜKY	YAZ	VI	CR	YÇ	KS	KK	TÇ	UÇ	KÇ	f
Acelecilik	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Açgözlülük	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Bencillik	-	2	1	1	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	7
Büyük Sözü Dinlememe	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Küçümseme ve Alaycılık	1	3	-	-	-	1	-	5	2	3	-	-	-	-	-	-	15
Ön yargı	1	-	2	-	3	-	1	-	-	4	2	-	-	-	-	3	16
Yalancılık ve Sahtekârlık	2	-	3	-	-	-	4	-	-	-	2	2	1	2	-	1	17
Kötü Huy ve Alışkanlıklar	-	10	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	12
TOPLAM	4	15	6	2	3	1	9	7	2	8	4	3	2	2	1	4	73

Tablo 2’de Bahadıroğlu’nun romanlarında yer verdiği olumsuz karakterler, eylemler ve söylemler etrafında değer aşılama hedeflediği bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır. Romanlarda toplam 8 farklı olumsuz örneğe 73 kez yer verilmiştir. Buna göre romanlarda en sık başvurulan olumsuzluklar yalancılık ve sahtekârlığa (17) yöneliktir. Ön yargılı olmak (16), küçümseme ve alay (15), kötü huy ve alışkanlıklar (12) da eserlerde sıklıkla işlenmekte ve bu olumsuzlukların benimsenmemesi gerektiği mesajı okuyucuya verilmektedir. Bunlara ek olarak eserlerde tasvip

edilmeyen diğer olumsuz davranış ve tutumlar bencillik, açgözlülük, acelecilik, büyük sözü dinlememedir.

Olumsuz örneklerin en sık bulunduğu eser tıpkı olumlu örneklerde olduğu gibi *Bizim Can* (15) adlı romandır. Bu eseri *Üç Kaçak Yolcu* (9) adlı eser takip etmektedir. Söz konusu roman olumsuz örnek çeşitliliği açısından da en zengin roman özelliğini taşımaktadır. Romanda yalancılık ve sahtekârlık (4), ön yargı, kötü huy ve alışkanlıklar, bencillik, aç gözlülük, acelecilik gibi olumsuz durumlar kahramanlar aracılığıyla yerilmiştir.

3.2. Hikâyelerle ilgili tespit edilen bulgular

Hikâyelerde değer aktarımına yönelik katkıda bulunacağı düşünülen olumlu ve olumsuz bulgular Tablo 3 ve 4'te gösterilmiştir:

Tablo 3. Çocuk hikâyelerinde tespit edilen olumlu örnekler

Olumlu Örnekler	HYS	M	İK	ZOD	FA	f
İyilik, Yardımseverlik	7	6	5	3	6	27
Dini Değerler	2	2	4	2	11	21
Hatadan Pişmanlık Duyuma	3	2	5	2	6	18
Acımak	1	3	1	2	4	11
Dürüstlük	5	1	-	1	2	9
Özverili Olmak	-	-	2	2	3	7
Dayanışma	1	2	2	1	-	6
İnsan Sevgisi ve Hoşgörü	1	-	1	-	4	6
Şükretme ve Kanaatkârlık	-	2	2	1	1	6
Aile Sevgisi	2	-	1	-	2	5
Çalışma ve Üretme	-	2	1	-	1	4
Diğerkâmlık	-	1	2	1	-	4
Tutumlu Olma	-	-	4	-	-	4
Barış ve Kardeşlik	-	-	3	-	-	3
İlim Öğrenme	-	-	1	1	1	3
Komşuluk	1	2	-	-	-	3
Tarih Bilinci, Yurt Sevgisi	-	2	-	-	1	3
Doğa Sevgisi	2	-	-	-	-	2
Hayvan Sevgisi	-	1	-	1	-	2
Arkadaşlık ve Paylaşma	-	-	1	-	-	1
Temizlik	-	-	1	-	-	1
TOPLAM	25	21	36	17	42	146

İncelenen 5 adet çocuk hikâyesinde toplamda 21 farklı değere yönelik olumlu örnek tespit edilmiştir. Bu değer örneklerinin hikâyelerdeki frekans toplamı ise 146'dır. En yoğun frekans örneği *Fedakâr Annem* (42) ve *İki Kardeş* (36) adlı hikâyelerdedir. Bu hikâyeleri sırasıyla *Haram Yemenin Sonu* (25), *Memleketim* (21) ve *Zengin Olan Dilenci* (17) eserleri takip etmektedir.

Eserlerde en sık işlenen değerler iyilik ve yardımseverlik (27), dinî değerler (21) ve hatalardan pişmanlık duymaya (18) yöneliktir. Dinî değerler, iyilik- yardımseverlik, hatadan pişmanlık duyma değerleri romanlarda olduğu gibi hikâyelerde de en sık telkin edilen değerler iken romanların aksine tarih bilinci ve yurt sevgisi gibi değerler hikâyelerde çok fazla işlenmemiştir.

Tablo 4. Çocuk hikâyelerinde tespit edilen olumsuz örnekler

	HYS	M	İK	ZOD	FA	f
Yalancılık ve Sahtekârlık	7	-	1	-	1	9
Küçümseme ve Alaycılık	2	1	1	-	1	5
Kötü Huy ve Alışkanlıklar	2	-	-	2	1	5
Büyük Sözü Dinlememe	-	-	2	-	3	5
Açgözlülük	-	-	1	1	1	3
Ön yargı	-	-	-	1	1	2
Bencillik	-	-	-	-	1	1
Acelecilik	-	1	-	-	-	1
TOPLAM	11	2	5	4	9	31

Tablo 4'te görüleceği üzere hikâyelerde 8 farklı olumsuz örnek alanına ait 31 adet bulgu tespit edildiği görülmektedir. En sık işlenen olumsuz örnekler yalancılık ve sahtekârlık (9), küçümseme ve alay (5), kötü huy ve alışkanlıklar (5) ve büyük sözü dinlememe (5) üzerinedir. Yalancılık ve sahtekârlığın yoğun olarak işlenmesine bakarak okuyucuya dürüstlüğü; küçümseme ve alaya yer verilerek saygı değerinin benimsetilmesinin hedeflendiğini söylemek mümkündür. Her iki türde de en sık telkin edilen davranışlardan biri olan ön yargı sayesinde yazarın okuyucuya “hoşgörü” değerini aşılama çalıştığı düşünülmektedir. Bununla birlikte her iki tür açısından da değerlendirildiğinde bu tür örneklerin yoğun şekilde işlenmesi; alkol, sigara vb. olumsuz alışkanlıklara karşı farkındalık oluşturulmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bahadıroğlu'nun çocuklara değer aşılama amacıyla kaleme aldığı on altı roman ve beş hikâye kitabındaki otuz iki hikâye değerler açısından incelenmiş ve ilgili alt problem doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmanın birinci alt problemi olan Bahadıroğlu'nun çocuklara yönelik eserlerinde benimsediği değer aktarımı yaklaşımıyla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunulabilir: Bahadıroğlu, roman ve hikâye türünde kaleme aldığı eserlerle edebiyatı karakter eğitimi için önemli bir vasıta olarak görmüş ve değerlendirmiştir. Ele alınan değerler göz önünde bulundurulduğunda hem millî hem de evrensel değerleri eserlerinde sıklıkla işleyerek bireylerin bu değerleri içselleştirmesini amaçlamıştır. Bireylerin millî ruh ve millî kültür şuuruna sahip olması açısından tarihî karakterlere ve olaylara da atıflar yapmıştır. Bunun yanı sıra eserlerde sadece olumlu nitelikteki tarihî şahsiyetlerden yararlanılmamış, tarihte zalimlik, açgözlülük, bencillik gibi olumsuz sıfatlarla anılan karakterlere de yer verilmiştir. Böylelikle çocukların benzer olumsuz tutumlara yönelim göstermesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte ilgi çekiciliği sağlamak ve çocukların hayal kurmalarına uygun zemin hazırlayabilmek için eserlerini yalnız tarihle ve tarihî kahramanlarla sınırlandırmamış, çocukların ilgisini çekebilecek fantastik karakterlerden de yararlanmıştır. Hatta roman ve hikâye türlerinin genel niteliklerinin dışına çıkıp fabl türüne kayan niteliklerle de eserlere fantastik özellikler kazandırılmıştır. Kahramanları karıncalar, balıklar, ayılar olan fantastik kurgular da görülmektedir. Mekânlar, bazı

eserlerde uzay veya okyanuslar gibi merakı celbeden yerlerden seçilirken; kahramanlar robotlardan, olağanüstü vasıflara sahip çocuklardan oluşabilmektedir. Bunun yanı sıra iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi konu edinen eserlerde köy, kasaba, şehir gibi yerleşim bölgelerindeki hayatın tasvir edildiği; yetim çocuklar, yaşlı insanlar, dilenciler, mahalle arkadaşları gibi çok çeşitli sosyal çevrelerden insan yelpazesine yer verilerek hayattaki şartların her insan açısından farklı şekillerde cereyan ediyor olduğuna da dikkat çekilmiştir. Böylelikle sosyal yaşam içindeki farklı gerçekliklerin hem tanıtılması hem de bu gerçekliklere karşı farkındalık oluşturulması yoluyla da birtakım değerlerin (diğerkâmlık, yardımlaşma ve iyilikseverlik, paylaşma, hoşgörü vb.) içselleştirilmesi amaçlanmıştır. Buradan hareketle de okuyucuya hangi makam, mevki ya da sosyal statüde olursalar olsunlar iyi ve erdemli davrananların geçmişten bugüne hep kazandığı; kötülerinse hep kaybettiği ve asıl gücün iyi olmak ve her şartta iyi kalabilmeyi başarmak olduğu ileti olarak verilmek istenmiştir.

Eserlerde salt bir olumlamayla tasvir edilmiş kurgular yerine iyi ve kötü arasındaki kadim mücadelenin de zemin bulduğu fark edilir. Bunun bir amacı da hedef kitle olan çocukların kötü kavramıyla tanışmasının istenmesidir. Bu bakımdan eserlerde Aristo'nun anlayışındaki mimesis anlayışıyla ideal bir dünya yaratılmamıştır. Bahadıroğlu, evrende her şeyin zıddıyla tezahür etmiş olmasından hareketle ideali ve iyiyi telkin edebilmek için "kötü"lerden yararlanmakta bir sakınca görmemiştir. Hayatta kötülüğün de kötü çocukların da var olduğunu ve çocuğa bu hakikatin fark ettirilmesinin gerektiğini düşünür ancak küçük yaştaki çocuklara sadece iyiliğin telkin edilmesi ve onların özeneceği iyi çocuk örneklerinin verilmesi gerektiğini savunur (Gülden, 2014).

Bahadıroğlu'nun okuyucuya aktarmak istediği değerler doğrudan iletilerle verilmemiştir. Olayların doğal akışı sırasında ödüllendirme-cezalandırma, galip-mağlup gibi zıtlıklar üzerine kurgulanan roman ve hikâyelerde bireylerin benimsemesi ya da tevessül etmemesi gereken davranışlar sezdirilmeye veya telkin edilmeye çalışılmıştır. Olay örgüsü genellikle ideal vasıflara sahip ana kahraman etrafında ya da çoğunlukla zıt karakterlerdeki kardeşlerin mücadelesiyle şekillenmektedir. İyi karakterler çözüm bölümünde ödüllendirilirken kötü karakterleri ise yaptıklarından bir ders çıkarıp pişmanlık duyacakları bir akıbet beklemektedir.

Kimi eserlerinde roman ve hikâye türlerinin temel özelliklerinden sıyrılarak bazen bilim kurguya bazen de fabl özelliklerine kaçan kurgular yapması da yazarın çocuk edebiyatına yaklaşımını ortaya koymaktadır. Yazarın bu yaklaşımıyla çocuk edebiyatının işlevlerinden biri olarak bireyleri hayal kurmaya teşvik etmeye çalıştığı düşünülmektedir. Değer aktarımının hedeflendiği bu eserlerden *Küçük Kahraman* adlı romanda ise hayvan sevgisi ile çelişen bir olaya yer verildiği görülmüştür. Romanın ana karakteri taş üstünde duran bir serçeyi çiftle nişan alarak vurmuştur. Bir çocuğun hem silah kullanması hem de hedef olarak bir hayvanın tercih edilmesi değerler eğitimi ve çocuğa görelilik ilkesiyle ciddi bir tezat oluşturmuştur.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan eserlerde hangi değerlerin ağırlıklı olarak işlendiğine yönelik olarak şu sonuçlar elde edilmiştir:

Roman ve hikâyelerin tamamında 24 olumlu, 8 de olumsuz olmak üzere 32 adet değer aşılıyıcı örnek başlığı tespit edilmiştir. Romanlarda olumlu örneklerle değer gelişimini destekleyebilecek örnekler sıklıklarına göre; dinî değerler (49), iyilik ve yardımseverlik (48), tarih bilinci ve yurt sevgisi (33), acımak, (24), hatadan pişmanlık duyma (20), aile sevgisi (19), özverili olmak (18), insan sevgisi ve hoşgörü (17), ilim öğrenme (11), hayvan sevgisi (11), dayanışma (10), şükretme ve kanaatkârlık (9), arkadaşlık ve paylaşma (7), barış ve kardeşlik (7), çalışma ve üretme (7), azim ve kararlılık (5), diğerkâmlık (5), doğa sevgisi (4), mertlik (4), dürüstlük (2), tutumlu olma (2), komşuluk (1), temizlik (1) ve vefa (1) değerlerinden oluşmaktadır.

Romanlarda olumsuz örneklerle değer gelişimini destekleyebilecek örnekler sıklık sırasına göre şu şekildedir: Yalancılık ve sahtekârlığa yönelik örneklerle dürüstlüğün benimsenmesi (19); ön yargıya (16), küçümseme ve alaya yönelik örneklerle saygının benimsenmesi (15), kötü huy ve alışkanlıklarla ilgili örnekler (12), bencillikle ilgili örneklerle (7), iyiliğin, yardımseverliğin, paylaşmanın telkin edilmesi, aç gözlülük (3), acelecilik (2) ve büyük sözü dinlememeye yönelik (1) örnekler.

Hikâyelerde tespit edilen değerlerle ilgili olumlu örneklerin sıklıkları ise sırasıyla şu şekildedir: İyilik ve yardımseverlik (27), dinî değerler (21), hatadan pişmanlık duyma (18), acımak (11), dürüstlük (9), özverili olmak (7), dayanışma (6), insan sevgisi ve hoşgörü (6), şükretme ve kanaatkârlık (6), aile sevgisi (5), çalışma ve üretme (4), diğerkâmlık (4), tutumlu olma (4), barış ve kardeşlik (3), ilim öğrenme (3), komşuluk (3), tarih bilinci ve yurt sevgisi (3), doğa sevgisi (2), hayvan sevgisi (2), arkadaşlık ve paylaşma (1) ve temizlik (1) gibi değerleri telkin edici örneklerden oluşmaktadır.

Hikâyelerde tespit edilen değerlerle ilgili olumsuz örnekler, sıklıklarına göre, yalancılık ve sahtekârlığa dayalı örneklerle dürüstlüğün telkin edilmesi (9), küçümseme ve alay ile saygının telkin edilmesi (5), kötü huy ve alışkanlıklar (5), açgözlülük (3), büyük sözü dinlememe (3), ön yargı (2), bencillik (1) ve acelecilik (1) olarak tespit edilmiştir.

Eserlerde bahsi edilen olumsuz tutumları benimsemiş karakterler cezalandırılarak okuyucuya söz konusu olumsuz tutumların aksine müspet tutum ve davranışları benimsemeleri yönünde iletiler verilmektedir. Yalan söyleyenler cezalandırılarak ya da kaybedenlerin tarafında yer alarak okuyucunun dürüstlükten ayrılmaması gerektiği, küçümseme ve alay gibi davranışlardan hareketle bireyin her türlü farklılığı saygıyla karşılaması gerektiği, açgözlülüğün hareketle kanaatkâr olmak gibi telkinler olumsuzluklar üzerinden benimsetilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan incelenen eserlerde işlenen değerlerin sıklığı ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır: Roman ve hikâyelerin tamamında değerler eğitime katkı sağlayacak 565 adet olumlu, 104 adet de olumsuz örnek tespit edilmiştir. Eserler ayrı ayrı ele alındığında Bahadıroğlu'nun en çok değer tespit edilen romanı *Bizim Can* (65); hikâye kitabı ise *Fedakâr Annem* (51) adlı eser olduğu görülmüştür. *Uzay Çocuğu* adlı roman en az değer barındıran eserken (7); *Zengin Olan Dilenci* (21) adlı eser hikâye türünde en az değer aktarımını gerçekleştiren eserlerdir.

Değerler açısından bir değerlendirme yapıldığında ise Bahadıroğlu'nun en sık işlediği değerler iyilik- yardımseverlik değeri (75), dinî değerler (70), hatadan pişmanlık duyma (38), tarih bilinci ve yurt sevgisi (36), acımak (35) değerleridir ancak sevgiyle alakalı olan değerlerin toplamına bakıldığında (113) en sık işlenen değer sevgi olduğu da değerlendirilebilir. Eserlerde en az karşılaşılan değerler ise komşuluk (4), mertlik (4), temizlik (2) ve vefa (1) değerleri olmuştur.

Alan yazında yapılan diğer araştırmalarda da bu örnekleme olduğu gibi değer aktarımında olumsuz örneklere dayalı değer aktarım yöntemlerine rastlanmıştır. Örneğin Batur ve Yücel'in (2012, s. 1039) çocuk hikâyeleri üzerinde yaptığı incelemede Allah sevgisi, vatan sevgisi, aile sevgisi, arkadaş sevgisi, doğa sevgisi, hayvan sevgisi, doğruluk, dürüstlük, içtenlik, iyilik, yardımseverlik, çalışmanın ve üretmenin değeri, merhametin, acımanın değeri, okul yaşamının değeri ve yaşama sevinci gibi değerlere ek olarak yalan ve aldatma, büyük sözü dinlememe, kıskançlık ve öfke, emanete hıyanetlik etme, hırsızlık ve açgözlülük gibi olumsuz nitelikte bulgular tespit edilmiştir. Algur'un (2019) yaptığı çalışmada ise yazarın ele aldığı değerler ve değer aktarma biçimleri hakkında bulgulara erişilmesi amaçlanarak temalara göre bir değer tasniflemesi yapılmıştır. Bu tür çalışmalara ek olarak belirli değer tasniflerini benimseyerek veri elde eden çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Karagöz (2018) Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki (MEB, 2019) değerler ile Nevzat Tarhan'ın Güzel İnsan Modeli adlı kitabında yer alan değerler listesini ölçüt olarak belirleyerek bulgulara erişirken Ulun (2022) Türkçe Öğretim Programı'ndaki kök değerleri ölçüt olarak örnekleme üzerinde değer saptaması yapmıştır.

Yazarın “değer” kavramına yüklediği anlamları tam olarak ortaya koyabilmeyi, değerlerin okuyucuya nasıl yansıtıldığını belirlemeyi hedefleyen çalışmalar için tematik sınıflandırma yapmak, daha kapsamlı bilgiler elde etmeye katkı sağlamaktadır.

Ulaşılan bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir: Nitelikli edebî eserler, okul çağı çocuklarının okuma becerisini ve alışkanlığını geliştirmenin yanı sıra hedef kitlenin ilgi ve ihtiyaçlarını yeterince göz önünde bulundurursa değer aktarımı açısından da bireylerin gelişimini destekleyebilir. Bir eserde değer çeşitliliğinin ve yoğunluğunun zenginliği önemli bir niteliktir ancak bu niteliğin etkisini belirleyecek olan faktör, yazarın çocuğa görelilik ilkesi kapsamında hedef kitlenin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verip verememesi ile ilgilidir. Okuyucunun eserde kurgulanan dünyada kendini ne kadar mutlu hissettiğine, kahramanlarla ne ölçüde özdeşim kurabildiğine bağlı olarak verilmek istenen değerlerin benimsenmesi o nispette mümkün olacaktır. Bu nedenle çocuk edebiyatı yazarları, hedef kitlenin bilişsel, duyuşsal ve dil gelişim süreçlerine olduğu kadar onların ilgi ve beklentilerine de vâkıf olabilmelidir.

Edebî eserlerin yardımcı materyaller olarak formel eğitimde yer edinebilmesi için yazarların eserlerine hem Millî Eğitimin Genel Amaçlarını hem de Türkçe Öğretim Programı'nın (MEB, 2019) özel amaçlarını göz önünde bulundurarak şekil vermeleri faydalı olacaktır. Bu şekilde hazırlanan eserler, hem okul çağındaki çocukların nitelikli eser ihtiyacına cevap verebilecek hem de Türkçe dersleri için yardımcı materyal niteliği taşıyabilecektir. Özellikle değerler eğitimi öncelleyen yayımların Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2019) değerlerle ilgili hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlayıcı yönü bulunmaktadır.

Her ne kadar eserlerde benimsenen değerlerin verilmesine odaklanılsa da özellikle düğüm bölümünde farkında olunmadan ve dolaylı olarak olumsuz iletilerin telkin edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle çocuk edebiyatı yazarlarının metin kurgularında olabildiğince şiddete yönelik eylemlere ve nesnelere yer vermemeleri faydalı olacaktır.

Kitaplar, okuduğunu anlama ve yorumlama becerisine ek olarak söz varlığına katkı sağlayan önemli materyallerdir. Ayrıca kitapların hoş zaman geçirmeye yönelik işlevleri de bulunmaktadır ancak okumak için ayrılan zamanın sonunda bahsi edilen kazançların yanı sıra çocuğun karakterinin de bu katkılardan payını alması şarttır. Bu nedenle çocuklara yönelik olarak yazılan her eserin bünyesinde mutlaka değerlere yer verilmelidir.

5. Kaynakça

- Adler, A. (2013). *Understanding Human Nature*. Routledge.
- Algur, H. (2019). Sâmiha Ayverdi romanlarının değer eğitimi açısından incelenmesi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 183-208. <https://doi.org/10.33420/marife.518743>
- Arıcı, A. F. (2018). *Çocuk edebiyatı ve kültürü* (2. baskı). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786053183471>
- Aslan, C. (2019). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi* (3. baskı). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786052418086>
- Aydın, A. (2016). *Eğitim psikolojisi* (14. baskı). Pegem Akademi.
- Balcı, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma; yöntem, teknik ve ilkeler* (15. baskı). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789756802403>
- Baş, B. (2015). *Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatı* (2. baskı). Pegem Akademi.

- Batur, Z., & Yücel, Z. (2012). Ahmet Efe'nin çocuk hikâyelerinde değer eğitimi ve hikâyelerin Türkçe eğitimine katkısı. *Turkish Studies*, 7(4), 1031-1049. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.3396>
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar* (1. baskı). Sistem.
- Cresswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (6. baskı). Siyasal.
- Demirutku, K. (2019). Beşerî değerler: kuramlar, görgül çalışmalar ve değer eğitimi önerileri. F. Ersoy & P. Ünüvar (Ed.), *Karakter ve değerler eğitimi içinde* (1. Baskı, ss. 51-84). Anı.
- Dündar, S., Ekşi, H., & Yıldız, A. (2008). Aksiyonda değerler ölçeği dilsel eşdeğerlik geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 89-110.
- Gülden, B. (2014). *Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuk roman ve hikâyelerinde yer alan değerler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Halstead, J. (2005). Values and values education in schools. In J. Halstead & M. J. Taylor (Eds.), *Values in education and education in Values* (pp. 1-13). Taylor & Francis.
- Karababa, A. (2019). Değere kavramsal bakış. İçinde B. Dilmaç, & H. H. Bircan (Ed.), *Değerler ve değerler psikolojisi* (3. baskı, ss. 1-19). Pegem Akademi.
- Karagöz, B. (2018). Emin Özdemir'in çocuk kitaplarına değerler eğitimi bağlamında bir bakış: bir çözümleme çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 63-85. <https://doi.org/10.30794/pausbed.414620>
- MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı*. MEB.
- MEB. (2022, Ekim 10). *Millî Eğitim Temel Kanunu*. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/08144011_KANUN.pdf
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage.
- Otmar, Ö., & Erdem, A. (2019). Yalvaç Ural'ın çocuk edebiyatı eserlerinde hayvan sevgisi değeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 7-34. <https://doi.org/10.34234/ded.346197>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free.
- Schwartz. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2005 yılında tavsiye ettiği 100 Temel Eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tavşancıl, E., & Aslan, A. E. (2001). *İçerik analiz ve uygulama örnekleri*. Epsilon.
- TDK. (2011). *Büyük Türkçe sözlük* (11. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Temizyürek, F., Şahbaz, N. K., & Gürel, Z. (2016). *Çocuk edebiyatı*. Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786053185536>
- Turgut, T. (1998). *Örgütsel davranışta değerlerin yeri endüstri ve örgüt psikolojisi*. Türk Psikologlar Derneği.

- Ulun, E. B. (2022). Cahit Uçuk'un çocuk romanlarında değerler eğitimi. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 133-145. <https://doi.org/10.11243/ijhar.07.02.08>
- Winter, P. A., Newton, R. M., & Kirkpatrick, R. L. (1998). The influence of work values on teacher selection decisions: The effects of principal values, teacher values, and principal–teacher value interactions. *Teaching and Teacher Education*, 14(4), 385-400.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitime genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Seçkin.

Ek 1. Çalışma kapsamında incelenen kitaplar

- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Bizim Can (BC)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Canavar robot (CR)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Can'ın hatıra defteri (CHD)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Doktor olacağım (DO)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Heyecanlı yolculuk (HY)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *İki kardeş (İK)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Küçük kahraman (KK)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Memleketim (M)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Sular altında bir ülke (SABÜ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Şehzade Murat (ŞM)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Tuhaf çocuk (TÇ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Uzay çocuğu (UÇ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Üç kaçak yolcu (ÜKY)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Vatan için (Vİ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Yaramaz ayı Zirzop (YAZ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2012). *Fedakâr annem (FA)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2012). *Haram yemenin sonu (HYS)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2012). *Karıncalar savaşı (KŞ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2012). *Köy çocuğu (KÇ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2012). *Yetim çocuk (YÇ)*. Nesil Çocuk.
- Bahadıroğlu, Y. (2012). *Zengin olan dilenci (ZOD)*. Nesil Çocuk.

MATEMATİKSEL MODELLEME TUTUM ÖLÇEĞİ'NİN (MMTÖ) TÜRKÇE UYARLAMASI

Barış DEMİR* - Hülya SERT ÇELİK** - Ayşe Arzu ARI*** - Gül KALELİ YILMAZ****

Öz

Bu araştırmada Asempapa (2019) tarafından geliştirilen Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmış olup, araştırmanın örneklemini ise uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen 88 öğretmen ve 157 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği, Matematiksel Modelleme Özyeterlik Ölçeği ve İnovatif Okuryazarlık Ölçeği kullanılmıştır. MMTÖ'nin faktör yapısını belirleyebilmek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. MMTÖ'nin dört faktörlü ve 23 maddelik Türkçe uyarlamasının matematik dersine giren öğretmenlerin matematiksel modellemeye yönelik tutumlarını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma daha büyük bir veri seti ve farklı değişkenler kullanılarak yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel modelleme, Öğretmen, Tutum, Ölçek uyarlama, Geçerlik ve güvenilirlik.

Turkish Adaptation of Mathematical Modeling Attitude Scale (MMAS)

Abstract

In this research, it is aimed to adapt the Mathematical Modeling Attitude Scale developed by Asempapa (2019) into Turkish. The survey model, one of the quantitative research methods, was used in the research, and the sample of the research consists of 88 teachers and 157 teacher candidates determined by appropriate sampling method. Mathematical Modeling Attitude Scale, Mathematical Modeling Self-Efficacy Scale and Innovative Literacy Scale were used as data collection tools in the research. Explanatory and confirmatory factor analyzes were performed to determine the factor structure of MMAS. It has been concluded that the Turkish version of the MMAS with four factors and 23 items is a valid and reliable measurement tool to measure the attitudes of teachers attending mathematics courses towards mathematical modelling. This study can be done using a larger data set and different variables.

Keywords: Mathematical modeling, Teacher, Attitude, Scale adaptation, Validity and reliability.

1. Giriş

Gerçek hayat problemlerine veya olaylarına modelleme aracılığıyla çözümler üreten sistematik bir düşünme yolu şeklinde tanımlanan matematiğin gerçek dünya ile ilişkilendirilmesi sonucunda matematiksel kavramların çoğunun kökenlerinin var olduğu görülebilmektedir. Günümüz bilgi toplumunda ise matematik günlük yaşamla ilişkilendirilerek bu oldukça soyut bilimin somutlaştırılmasına çalışılmaktadır. Bu bilim dalının somutlaştırılmasında kullanılan en önemli yöntemlerden biri de matematiksel modelledir.

Matematiksel modelleme gerçek yaşamda karşılaşılan bir problem durumunun matematiksel yollarla çözüm sürecidir (Arseven, 2019). Bir başka tanım ise Haines ve Crouch (2007) tarafından

*Dr. Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, baris.demir@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6997-6413>

**Dr. MEB, , hlyasert@gmail.com, <https://orcid.org/0000-00025021-7449>

***Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, abural@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0907-2663>

****Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, gulkaleli@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8567-3639>

gerçek hayat problemlerinin matematikselleştirildiği, soyutlandığı, çözüldüğü ve değerlendirildiği döngüsel bir süreç olarak açıklanmıştır. Bu süreçte gerçek yaşam problem durumu, modeli formüle etme, matematiği çözme, çözümü yorumlama, çözümü değerlendirme ve gerçek yaşam durumunu yeniden düşünmeden önce modeli iyileştirme şeklinde altı aşamadan geçtiği belirtilmiştir.

Blum'a (2011) göre, "matematiksel modeller ve modelleme, genellikle güçlü teknolojik araçlarla bağlantılı olarak, etrafımızdaki her yerdedir. Öğrencileri sorumlu vatandaşlığa ve toplumsal gelişmelere katılmaya hazırlamak, modelleme yetkinliğini gerektirir" (s.19). Bu bağlamda, öğretmenlerin matematiksel modellemeye karşı tutumlarını değerlendiren bir araca sahip olunması esastır. Matematiksel modelleme, öğrencilerin ne ve nasıl öğrendiklerini güçlü bir şekilde etkilemektedir. Bu çalışmada ise, öğretmenlerin genel olarak tutumlarının öğretmenlik mesleklerinde önemli bir rol oynadığı iddialarını vurgulamaktadır. Öğretmenlerin matematiksel modellemeye karşı tutumu, öğrencilerin sınıf içindeki ve dışındaki matematiksel davranışlarını ve matematiğin yararını ve ilgi düzeyini görme isteklerini etkilemektedir. Matematiksel modelleme yoluyla, öğrenciler farklı matematiksel kavramları ve uygulamaları öğrenirler. Araştırmacılar ve standartlar, öğretmenlerin matematik öğretimi ve öğreniminde matematiksel modelleme becerilerini ve anlayışlarını ele almaları gerektiğini vurgulamaktadır (Blum, 2015; Blum & Borromeo Ferri, 2009; Lesh, 2012; NCTM, 2000; Pollak, 2011). Öğretmen adaylarının matematiksel modellemeye karşı tutumlarını araştırmak, gelecekte yetiştireceği öğrencilerimizin eleştirel düşünür ve problem çözücü olma yolunda daha iyi hazırlamak ve yönlendirmek için modelleme öğretiminde yardımcı olacaktır. Ek olarak, öğretmenleri Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi'nde (NCTM) *Eylemlere İlkeler'de* (2014) vurgulandığı gibi, öğrencilerin gelecekteki kariyerlerinde matematiğin rolü, önemi ve ilgi düzeyi hakkındaki algılarını etkileyecek eğilimleri ve etkili uygulamaları ile donatacaktır. Öğretmen adaylarının matematiksel modellemeye karşı tutumları üzerine yapılan araştırmalar azdır ve matematiksel modelleme eğitiminde değerlendirme kılavuzlarının [GAIMME] raporunun yayınlanmasıyla (COMAP & SIAM, 2016), bu çalışma önemli hale gelmiştir. Literatürde Yenilmez ve Yıldız (2019) ve Çelik (2017) tarafından yapılan çalışmalarda matematiksel modellemenin diğer değişkenlerle (akademik başarı, matematiksel inanç) incelenmesinin yanı sıra tutumla da ilişkinin incelendiği görülmektedir.

Bu çalışmada Asempapa (2019) tarafından matematik dersine giren öğretmenlere yönelik olarak geliştirilmiş Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği'nin öğretmen ve öğretmen adaylarından oluşan bir örnekleme Türkçe'ye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmaktadır. Türkiye'de matematiksel modelleme ile ilgili tutumun ölçülmesine yönelik herhangi bir ölçme aracı olmadığından elde edilecek sonuçların öğretmen ve öğretmen adaylarının matematiksel modelleme ile ilgili tutumların belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalara anlamlı katkı sağlayacağı ve Türk kültürüne uyarlanmış geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının matematik eğitimi araştırmalarında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırmada öğretmen ve öğretmen adaylarının matematiksel modellemeye yönelik tutumlarını belirleyebilmek için, olay ve olguları olduğu gibi ya da var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan betimsel bir araştırma yöntemi olan tarama modelinden yararlanılmıştır (Karasar, 2008).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen öğretmen ve öğretmen adayları oluşturmaktadır. Uygun örnekleme yönteminde uygulama yapılabilirlik ve kolay ulaşılabirlik ilkelerine dayanarak örneklem bunlara uygun birimlerden seçilmektedir (Büyüköztürk vd., 2010). Nitekim ölçek uyarlama çalışmalarında seçilecek örneklem ölçeğin madde sayısının en az

beş katı (Bryman & Cramer, 2001) ya da on katı (Nunually, 1978) olması gerekliliği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden yola çıkarak ve uyarlanması amaçlanan ölçeğin madde sayısı (28) dikkate alınarak, ilkökul, ortaokul ve liselerde matematik dersine giren 88 öğretmen ve bir devlet üniversitesinin İlköğretim Matematik Öğretmenliği programına kayıtlı 157 öğretmen adayı çalışma grubuna alınmıştır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği

Asempapa (2019) tarafından hazırlanan “Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği”(Mathematical Modeling Attitude Scale) matematik dersine giren öğretmenlerin matematiksel modellemeye yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçek yapılandırıcılık, anlayış, ilgililik ve gerçek hayat ve motivasyon ve ilgi olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. 28 maddelik ölçek değişimin yaklaşık %70,2'sini açıklamaktadır. Dört faktör için Cronbach'ın alfa katsayıları 0.81 ile 0.95 arasında değişirken genel ölçek katsayısı 0.96'dır. Ölçekte yer alan maddeler “Kesinlikle Katılmıyorum” ile “Kesinlikle Katılıyorum” olmak üzere 6'lı likert maddesi şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek maddelerinin tamamı pozitif ifadelerden oluşmaktadır.

Matematiksel Modelleme Özyeterlik Ölçeği

Matematiksel Modelleme Özyeterlik Ölçeği (MMÖÖ), Koyuncu ve diğerleri (2017) tarafından öğretmen adaylarının matematiksel modelleme özyeterlik inançlarını belirlemek için geliştirilen, 17 maddeden meydana gelen ve beş katılımlı dereceli likert tipi ölçektir. Maddelere katılım dereceleri “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” şeklinde eşit aralıklı hazırlanmıştır. Ölçek tek boyutlu olarak kullanılabileceği ve Cronbach-Alpha güvenirlik katsayısı 0,91 olarak rapor edilmiştir.

İnovatif Okuryazarlık Ölçeği

Yüksel (2022) tarafından hazırlanan “İnovatif Okuryazarlık Ölçeği”(İÖÖ) bireylerin inovatif okuryazarlıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçek inovasyon bilirlilik, gelişime yönelme, yeniliğe açıklık ve süreç yatkınlığı olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır. 17 maddelik ölçek değişimin yaklaşık %54,5'sini açıklamaktadır. Dört faktör için Cronbach'ın alfa katsayıları 0.67 ile 0.79 arasında değişirken genel ölçek katsayısı 0.74'dır. Ölçekte yer alan maddeler “Kesinlikle Katılmıyorum” ile “Kesinlikle Katılıyorum” olmak üzere 5'li likert maddesi şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek maddelerinin tamamı pozitif ifadelerden oluşmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Ölçek uyarlama çalışmalarının bazılarında farklı faktör analiz yaklaşımları görülmektedir. Bazı araştırmalarda sadece doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılırken, bazı araştırmalarda açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) birlikte kullanılmıştır. Ölçek uyarlama çalışmalarında yalnızca DFA'nın kullanılması tercümeden kaynaklı bir sorun var ise gerçekte olması gerekenden farklı bir modelin meydana gelmesine veya birden fazla model oluşması gibi bazı sorunlara yol açabilir. Uyarlama çalışmalarında bu sebeple uyarlama yapılırken kültürel farklılıkların ve oluşabilecek olası hataların tespiti için öncelikle AFA'nın yapılması daha sağlıklı olacaktır. Düzenlenmiş haliyle ölçek surveey.com'da hazırlanmış ve form linki çalışma grubundaki öğretmen ve öğretmen adaylarına online olarak gönderilmiştir. Araştırma üç basamakta yapılmıştır. İlk olarak ölçeğin Türkçe'ye tercümesi yapılmış, ikinci adımda ölçeğin kapsam ve mantıksal geçerliği için uzmanların görüşüne dayalı kontrol gerçekleştirilmiş, son basamakta ise faktör analizleri ve diğer geçerlik analizleri yapılarak yapı geçerliği ile güvenirlik analizi (Cronbach alfa katsayısı) yapılmıştır. Verilerin analizinde, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, iç tutarlık, yakınsama ve ayrışma geçerliği ve

ölçüt bağıntılı geçerlik yöntemleri kullanılmıştır. Ölçek uyarlama ve tekrar uygulama araştırmalarında, DFA'nın açıcı faktör analizine (AFA) göre daha doğru bir analiz olduğu ifade edilmektedir (Hambleton vd., 2005). Analizler, SPSS ve SmartPLS paket programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının elindeki veri setinin örneklem büyüklüğü küçükse ve örneklem hacmi arttırılmıyorsa yöntem olarak PLS-SEM yöntemi tercih edilmelidir (Chin, 1998). PLS-SEM her bir değişkenin ölçümünde kullanılan ölçme aracının güvenilirlik ve geçerliliği ile modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi ve anlamlılık düzeyi eş zamanlı değerlendirir (Bal vd., 2012; Yılmaz vd., 2015).

2.5. Araştırma Etiği

Bu akademik çalışma, yayın ve araştırma etiğine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Ölçeğin kullanılmasında, ölçeği geliştiren "Asempapa" ile gerekli yazışmalar yapılmıştır. Ayrıca etik kurul izni "Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu"ndan 22.09.2022 tarihinde alınmıştır. Yapılan çalışmada kişilere ait özel veriler bulunmamaktadır. Bu çalışmada akademik araştırma, ilke ve kurallarına riayet edilmiş, çalışma esnasında faydalanılan kaynaklar usulüne uygun bir şekilde kaynakçada gösterilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Kapsam geçerliliği

Ölçek uyarlama çalışması için öncelikle ölçeği geliştiren Asempapa'dan e-posta ile müsaade alınmıştır. MMTÖ'nin dil ve kapsam geçerliliği çalışmalarında orijinal dili İngilizce olan ölçek iki dil uzmanı, iki matematik eğitimi alan uzmanı ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanının düzenlemeleri doğrultusunda ilk uygulama yapılmadan Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu basamakta ölçekten soru çıkarılmamıştır. Yapılan tercüme sonrası ölçeğin ilk taslak şekli hazırlanmıştır. Oluşturulan taslak iki matematik eğitimi alan uzmanı ve ölçme ve değerlendirme uzmanının görüşleri doğrultusunda tekrar revize edilmiş ve dil uzmanı tarafından tekrar İngilizceye tercüme edilerek orijinal ölçek ile tutarlılığı sağlanmıştır. Son aşamada oluşturulan Türkçe ölçeğin anlaşılabilirliğinin kontrol edilmesi amacıyla ilgili çalışma grubundaki öğretmen ve öğretmen adayları ile birebir görüşme yapılarak her maddeden ne anladıklarına yönelik sorular sorularak madde eş değeri kontrol edilmiştir.

3.2. Yapı geçerliliği

3.2.1. Açıcı Faktör Analizi (AFA)

Araştırma verilerinin faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi için yapılan normallik testinde çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin literatürde kabul edilebilir sınır olarak -1,96 ,+ 1,96 olduğu ifade edilmiştir (Liu vd, 2005). Tablo 1'de her bir madde için tanımlayıcı istatistik bilgileri verilmiştir.

Tablo 1. Maddelere ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçları

No	Maddeler	$\bar{X}$	S	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Madde1	Öğrenciler, çoklu temsillere izin veren görevleri keşfetmelerine olanak sağlandığında matematiği daha iyi öğrenirler.	4,39	,534	-,034	-1,033
Madde 2	Bir öğrencinin matematikteki yeteneği, sorgulama becerilerini geliştirerek güçlendirilir.	4,54	,540	-,621	-,706
Madde 3	Matematiksel modellemede kullanılan keşfetme becerileri, kavramsal anlamayı geliştirir.	4,34	,544	-,027	-,759

Madde 4	Yansıtıcı düşünme matematiksel modellemeyi öğrenmede önemli kriterdir.	4,16	,626	-,138	-,478
Madde 5	Öğrenciler, olası çözümler için fikirlerini test etmelerine izin verildiğinde matematiği daha iyi öğrenirler.	4,56	,492	-,269	-1,949
Madde 6	Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematiksel kavramlara yönelik kendi açıklamalarını destekleyen deneyimler oluşturur.	4,39	,620	-,652	1,026
Madde 7	Matematiksel modellemeyi anlıyorum.	4,08	,533	,083	,553
Madde 8	Matematik derslerinde matematiksel modelleme etkinliklerini kullanırım	3,65	,775	-,230	-,222
Madde 9	Sözel problemler ve matematiksel modelleme etkinlikleri arasındaki farkı anlarım.	4,05	,597	-,017	-,130
Madde 10	Matematik dersinde modellemeyi öğretmek zaman alır.	3,73	1,05	-,382	-1,045
Madde 11	Problem çözme ile matematiksel modelleme arasındaki farkı anlarım	4,00	,590	,000	-,034
Madde 12	Matematiksel modelleme, gerçek yaşam durumlarından üretilen matematiksel etkinlikleri anlama fırsatı oluşturur	4,28	,547	,049	-,502
Madde 13	Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematiği doğru bir şekilde yorumlamalarına yardımcı olur.	4,22	,636	-,231	-,594
Madde 14	Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematikle gerçek hayat problemlerini pratik etmelerine yardımcı olur.	4,32	,560	-,065	-,635
Madde 15	Matematiksel modelleme, matematik öğrenme sürecini öğrenciler için daha anlamlı hale getirir	4,33	,603	-,301	-,624
Madde 16	Matematiksel modelleme, matematik hakkında tamamen yeni bir düşünme yöntemidir	3,43	1,04	-,30	-1,198
Madde 17	Matematiksel modelleme, matematiği anlamak için değerli bir araçtır.	4,30	,458	,867	-1,253
Madde 18	Matematiksel modelleme çalışmaları diğer konu alanlarındaki problemleri çözmeye yardımcı olur.	4,16	,547	,088	,115
Madde 19	Matematiksel modelleme, öğrencileri matematiği öğrenmeye motive eder.	4,17	,632	-,153	-,536
Madde 20	Matematiksel modelleme, matematik öğrenmede sınıf içi tartışmayı artırır.	3,95	,843	,270	,508
Madde 21	Matematik öğretmeyi amaçlayan matematiksel bir modelleme, öğrencileri okul sonrası hayatları için daha hazırlıklı hale getirir.	4,12	,643	-,127	-,565
Madde 22	Matematiksel modelleme yoluyla matematik öğrenme, geleneksel sözel problemlerle matematik öğrenmekten daha değerlidir.	4,18	,638	-,188	-,576
Madde 23	Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematiğe olan ilgisini artırır.	4,11	,636	-,106	-,507
Madde 24	Matematiksel modelleme, matematik öğretimini daha ilgi çekici hale getirir.	4,22	,578	-,062	-,300

Madde 25	Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematik dersine katılımını sağlar.	4,19	,566	-,004	-,158
Madde 26	Matematiksel modelleme etkinlikleri öğrencilerin matematik öğreniminden zevk almasına yardımcı olur	4,20	,612	-,157	-,454
Madde 27	Matematiksel modelleme öğrencileri matematik konusunda heyecanlandırır.	4,07	,643	-,066	-,531
Madde 28	Üst bilişsel çaba gerektirmesi matematiksel modelleme etkinliklerini öğrenciler için çekici kılar.	3,88	,783	-,535	,189

Tablo 1'e göre çarpıklık ve basıklık sonuçlarının normallik şartlarını sağladığı görülmüştür. Verilerin faktör analizi yapılabilmesi için yapılan diğer analiz sonucu KMO değeri, 0,862; Barlett Sphericity, $\chi^2= 1291,65$ ($p<.001$) olarak bulunmuştur. KMO ve Barlett sonuçları, örneklemden toplanan verilerin, ölçme aracının yapı geçerliği için yapılacak faktör analizinin uygulanması için yeterli olduğunu göstermiştir.

Tablo 2. Ölçek maddelerinin faktör yük değerleri

Faktörler ve Maddeleri	Motivasyon	Yapılandırıcılık	Anlayış	Gerçek Yaşam
Madde27	,852			
Madde23	,850			
Madde26	,776			
Madde25	,756			
Madde24	,751			
Madde19	,669			
Madde21	,607			
Madde28	,585			
Madde22	,574			
Madde20	,548			
Madde2		,810		
Madde3		,760		
Madde1		,640		
Madde4		,637		
Madde5		,569		
Madde6		,499		
Madde9			,806	
Madde11			,800	
Madde7			,773	
Madde8			,558	
Madde10			,508	
Madde14				,796
Madde12				,629
Madde13				,593
Madde15				,586
Madde17				,532
Madde18				,507
Madde16				,485

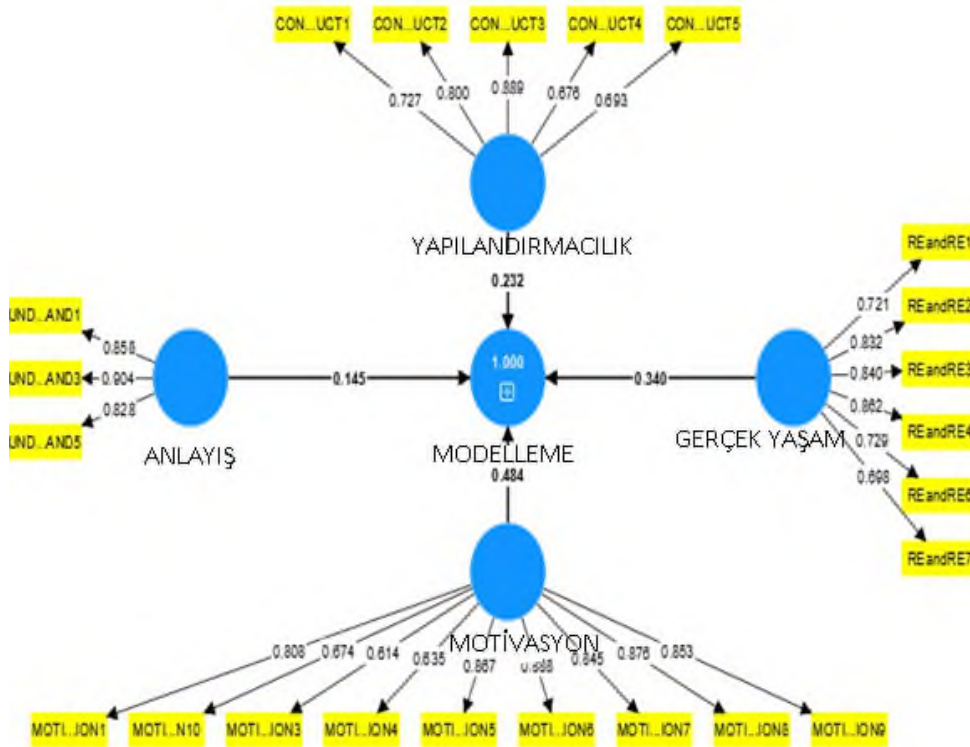
Tablo 2’de görüldüğü üzere yapılan faktör analizi sonucunda Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği’ne (MMTÖ) ait 28 maddenin dört faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Bu dört faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı toplam varyans % 62.892’dir. Her bir faktör ele alındığında ise; motivasyon faktörünün açıkladığı toplam varyans % 22.482, yapılandırmacılık boyutunun açıkladığı toplam varyans % 11.002, anlayış faktörünün açıkladığı toplam varyans % 7.356 ve gerçek yaşam faktörünün açıkladığı toplam varyans % 22.002’dir.

Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği’ne (MMTÖ) ilişkin hesaplanan madde yük değerleri incelendiğinde “motivasyon” boyutunun 10 maddeden, “gerçek yaşam” boyutunun 7 maddeden, “yapılandırmacılık” boyutunun altı maddeden ve “anlayış” boyutunun beş maddeden oluştuğu görülmüştür.

Tüm faktörlerde yer alan maddelerin döndürülmüş faktör yük değerleri 0.485 ile 0.852 arasında değişmektedir. Literatürde bu yüklerin 0.40 sınır değerinin üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir (Field, 2009; Büyüköztürk, 2002). Tablo 2 incelendiğinde her bir maddeye ilişkin faktör yükleri sınır değerlerin üzerinde olduğu ve aynı faktörde toplanan madde bulunmadığı için faktör yapılarının sağlandığı söylenebilir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

SmartPLS paket programında Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği ile ilgili oluşturulan ölçüm modelinin, iki düzeyli doğrulayıcı faktör analiz modeli Şekil 1’de gösterilmiştir. Mavi daireler gizil değişkenleri, sarı kutular ise ölçüm değişkenlerini (göstergeleri) göstermektedir. Gizil değişkenler arasındaki ilişkiler oklarla (yol katsayıları) ifade edilmiştir. Daireler ve kutular arasındaki oklar ise ağırlıkları (biçimlendirici ölçme modelinde hesaplanır) ifade etmektedir. Daireler (sadece endojen değişkenler için hesaplanır) içindeki rakamlar belirleme katsayısını (R^2) gösterir.

Şekil 1. SmartPLS paket programında araştırma modeli

Tablo 3. MMTÖ ilişkin araştırma geçerlik ve güvenilirlik değerleri

Gizil Değişken	Göstergeler	Birinci Düzey Yükler	İkinci Düzey Yükler	VİF		Bileşik Güvenirlilik(C R)	C.Alpha	AVE
				Birinci	İkinci			
YAPILANDIRMA-CILIK	Yap1	0,727	0,522*	1.84	2.83			
	Yap2	0,800	0,450*	2.18	3.61	0,872	0,814	0,579
	Yap3	0,889	0,674*	2.83	3.95			
	Yap4	0,676	0,597*	1.33	1.97			
	Yap5	0,692	0,553*	1.42	2.08			
MOTİVASYON	Motiv 1	0,808	0,778*	2.66	3.53			
	Motiv 3	0,615	0,568*	1.46	2.63			
	Motiv 4	0,635	0,537*	1.51	2.32			
	Motiv 5	0,867	0,770*	3.31	4.26			
	Motiv 6	0,887	0,799*	4.55	5.88	0,937	0,922	0,626
	Motiv 7	0,845	0,735*	3.42	4.30			
	Motiv 8	0,876	0,786*	3.98	5.28			
	Motiv 9	0,853	0,725*	3.29	4.40			
	Motiv 10	0,675	0,626*	1.71	2.30			
	GERÇEK YAŞAM	Gerçek Y1	0,721	0,668*	1.95	3.21		
Gerçek Y2		0,832	0,754*	2.30	3.05			
Gerçek Y3		0,839	0,711*	2.63	4.12	0,904	0,872	0,613
Gerçek Y4		0,861	0,763*	2.61	4.88			
Gerçek Y6		0,730	0,683*	1.73	3.03			
ANLAYIŞ	Gerçek Y7	0,698	0,646*	1.69	2.53			
	Anlayış1	0,858	0,532*	1.88	2.652			
	Anlayış3	0,904	0,507*	2.44	3.166	0,868	0,796	0,627
ANLAYIŞ	Anlayış5	0,828	0,471*	1.79	2.829			
	MODELLEME					0,943	0,935	0,415

* Faktör yüklerinin anlamlılık düzeyi 0,01 dir.

Araştırma kapsamında ölçeğin uyarlaması yapıldığı için, ikinci düzey faktör (Second Order Factor Analysis) analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapıldıktan sonra Madde 6, Madde 10, Madde 16 ve Madde 20 nolu sorular düşük faktör yüküne sahip oldukları için ölçekten çıkarılmıştır. Buna ek olarak, Madde 8 isimli ifade ikinci düzey faktör analizinde 0,40'ın altında kaldığı için ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar, yukarıdaki tabloda sunulmuştur.

Doğrulayıcı faktör analizinde faktör yüklerinin 0,60-0,70 alt sınırı veya üzerinde olması istenir (Hair vd.,2017). İkinci düzey faktör analizinde, faktör yükleri için böyle bir zorunluluk yoktur (Freeze & Raschke, 2007; Petter vd., 2007; Roberts & Thatcher, 2009). Bu noktada önemli olan, faktör yüklerinin anlamlılık düzeyidir. Tabloda ikinci düzey faktör analizi sütunundaki faktör yükleri incelendiğinde, bazı yüklerin alt sınırdan uzak olduğu görülmektedir. Ancak anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, tüm faktörlerin katkısının anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, birinci düzey faktör analizindeki faktör yüklerinin hepsi alt sınırın üstündedir. Bu da ortaya çıkan faktör yapısını destekler niteliktedir.

Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği için, ilk bakılması gereken içsel tutarlılıktır. İçsel tutarlılık için kullanılan en eski ve ilk kriter Cronbach's Alfa katsayısıdır ve bu değer 0,70'in üstünde olması istenir (Hair vd. 2017). Tablodaki alfa değerleri incelendiğinde, tüm değerlerin 0,70'in üstünde olduğu görülmektedir. PLS analizlerinde İçsel tutarlılık için kullanılan ikinci değer bileşik güvenilirlik (composite reliability) katsayısıdır (Hair vd. 2017; Gaskin, statwiki.com). Alfa katsayısında olduğu gibi, bu değer 0,70'in üstünde olması istenir. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde, bileşik güvenilirlik katsayılarının 0,70'in üstünde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, ele alınan değişkenlerin içsel tutarlılık açısından istenilen düzeyde olduğu söylenebilir.

PLS analizlerinde geçerlilik için bakılan ilk kriter yakınsak geçerlilik (convergent validity). Yakınsak geçerlilik için faktörleri oluşturan her ifadenin faktör yüklerine ve ortalama açıklanan varyans (average variance extracted) değerlerine bakılır (Hair vd., 2017). Faktör yüklerine ilişkin açıklama yukarıda yapılmıştır ve faktör yüklerinin istenilen düzeyde olduğu görülmüştür. AVE değerleri incelendiğinde, ikinci düzey faktör analizi ile oluşturulan Modelleme değişkeni hariç, tüm değerlerin kabul edilen alt sınır olan 0,50'nin (Hair vd., 2017) üzerinde olduğu görülmektedir. İkinci düzey faktör analizi kullanılan modellerde AVE değeri için 0,40 kabul edilebilir düzeydir. Ayrıca, bileşik güvenilirlik katsayısı 0,70'in üstündeyse, AVE değerinin 0,40 ile 0,70 arasında olması sorun teşkil etmemektedir (Malhotra & Dash, 2011). Ayrıca bazı kaynaklarda, AVE değerlerinin ölçek geliştirme veya uyarılma çalışmalarında 0,40'a kadar düşebileceği öne sürülmektedir (Fornell & Larcker, 1981). Gaskin'e göre ikinci düzey faktör analizinde, yakınsak geçerlilik ölçümü çok doğru sonuçlar vermeyebilir. Hatta, ifadeler arasındaki korelasyonların yüksek çıkması çoklu doğrusallık problemi (multi collinearity) ortaya çıkarabilir. Bu problemi aşmak için VIF değerlerine ve communalities değerlerine bakmak gerekir.

VIF değerleri incelendiğinde hem birinci düzey hem de ikinci düzey faktör analizinde katsayıların 5'in altında olması istenmektedir (Hair vd., 2017). VIF değerleri tablosunda sadece motivasyon 6 (birinci düzey) ve motivasyon 8 (ikinci düzey) katsayılarının kabul edilebilir düzeyin çok az üstünde olduğu görülmektedir. Ancak, birçok kaynağa göre, VIF değerleri 10'un altında olması yeterlidir (Hair vd., 1995).

VIF değerlerinin yanısıra, faktör analizi sonucunda elde edilen communalities değerleri de yakınsak geçerlilik için kullanılmaktadır. Bu değerlerin 0,5'in altında olması istenmemektedir (Hair vd., 2017). Yapılandırıcılık boyutu incelendiğinde bu değerlerin 0,549 ile 0,802 arasında değiştiği görülmektedir. Motivasyon boyutunda bu değerler 0,534 ve 0,847 arasındadır. Gerçek yaşam boyutunda ise, 0,535 ile 0,799 arasında değişmektedir. Son olarak anlayış boyutunda communalities değerleri 0,694 ile 0,772 arasındadır.

Tüm bu hesaplamalar sonucunda, ölçeklere ilişkin yakınsak geçerlilik koşullarının sağlandığı söylenebilir. Faktör analizi sonuçlarına göre, Matematiksel Modelleme Ölçeğinin dört alt boyutu olduğu bulgusu elde edilmiştir. Her bir boyutun Modelleme değişkenini açıklama gücü aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Boyutların ana değişkeni açıklama gücü

Alt boyutlar	Katsayılar (MODELLEME)	Anlamlılık Düzeyi
YAPILANDIRMACILIK	0.232	0,001
MOTİVASYON	0.484	0,001
GERÇEK YAŞAM	0.340	0,001
ANLAYIŞ	0.145	0,001

Tablo incelendiğinde, tüm faktörlerin ana değişken olan Matematiksel Modellemeyi anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir.

PLS analizlerinde dikkate alınan bir diğer geçerlilik analizi türü ayrışım geçerliliğidir (Discriminant validity). Hair vd. (2017) ikinci düzey faktör analizlerinde bu geçerlilik türüne bakmanın çok doğru olmayacağını, bunun yerine dış ağırlıkların (outer weights) anlamlılığı ve ilişki düzeyine bakmak gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Yeniden örnekleme faktör analizi sonuçları

İfadeler ve Faktörler	Dış ağırlıklar	t	p
YAPILANDIRMACILIK1 <- MODELLEME	0.056	6.234	0.000
YAPILANDIRMACILIK1 <- YAPILANDIRMACILIK	0.244	6.467	0.000
YAPILANDIRMACILIK2 <- MODELLEME	0.051	8.057	0.000
YAPILANDIRMACILIK2 <- YAPILANDIRMACILIK	0.211	8.986	0.000
YAPILANDIRMACILIK3 <- MODELLEME	0.072	10.539	0.000
YAPILANDIRMACILIK3 <- YAPILANDIRMACILIK	0.317	11.319	0.000
YAPILANDIRMACILIK4 <- YAPILANDIRMACILIK	0.282	9.184	0.000
YAPILANDIRMACILIK4 <- MODELLEME	0.064	11.392	0.000
YAPILANDIRMACILIK5 <- MODELLEME	0.060	9.343	0.000
YAPILANDIRMACILIK5 <- YAPILANDIRMACILIK	0.262	9.693	0.000
MOTİVASYON1 <- MODELLEME	0.077	13.217	0.000
MOTİVASYON1 <- MOTİVASYON	0.154	13.790	0.000
MOTİVASYON10 <- MOTİVASYON	0.123	9.251	0.000
MOTİVASYON10 <- MODELLEME	0.060	7.988	0.000
MOTİVASYON3 <- MOTİVASYON	0.112	8.340	0.000
MOTİVASYON3 <- MODELLEME	0.053	6.909	0.000
MOTİVASYON4 <- MOTİVASYON	0.106	6.861	0.000
MOTİVASYON4 <- MODELLEME	0.051	5.905	0.000
MOTİVASYON5 <- MODELLEME	0.074	13.076	0.000
MOTİVASYON5 <- MOTİVASYON	0.153	16.146	0.000
MOTİVASYON6 <- MOTİVASYON	0.159	14.601	0.000
MOTİVASYON6 <- MODELLEME	0.078	13.817	0.000
MOTİVASYON7 <- MOTİVASYON	0.146	13.262	0.000
MOTİVASYON7 <- MODELLEME	0.070	10.341	0.000
MOTİVASYON8 <- MODELLEME	0.076	12.537	0.000
MOTİVASYON8 <- MOTİVASYON	0.156	16.348	0.000
MOTİVASYON9 <- MOTİVASYON	0.143	13.797	0.000
MOTİVASYON9 <- MODELLEME	0.068	10.264	0.000
GERÇEK YAŞAM <- MODELLEME	0.070	8.930	0.000
GERÇEK YAŞAM <- GERÇEK YAŞAM	0.201	8.702	0.000
GERÇEK YAŞAM2 <- MODELLEME	0.076	13.777	0.000
GERÇEK YAŞAM2 <- GERÇEK YAŞAM	0.227	17.236	0.000
GERÇEK YAŞAM3 <- GERÇEK YAŞAM	0.216	16.739	0.000

GERÇEK YAŞAM3 <- MODELLEME	0.075	12.748	0.000
GERÇEK YAŞAM4 <- MODELLEME	0.078	11.107	0.000
GERÇEK YAŞAM4 <- GERÇEK YAŞAM	0.231	13.244	0.000
GERÇEK YAŞAM6 <- GERÇEK YAŞAM	0.205	11.623	0.000
GERÇEK YAŞAM6 <- MODELLEME	0.070	10.614	0.000
GERÇEK YAŞAM7 <- MODELLEME	0.066	10.872	0.000
GERÇEK YAŞAM7 <- GERÇEK YAŞAM	0.195	11.387	0.000
ANLAYIŞ1 <- ANLAYIŞ	0.407	7.470	0.000
ANLAYIŞ1 <- MODELLEME	0.058	5.914	0.000
ANLAYIŞ3 <- MODELLEME	0.057	6.585	0.000
ANLAYIŞ3 <- ANLAYIŞ	0.390	10.324	0.000
ANLAYIŞ5 <- ANLAYIŞ	0.361	8.055	0.000
ANLAYIŞ5 <- MODELLEME	0.052	5.733	0.000

Tablodaki değerler incelendiğinde tüm dış ağırlıkların (outer weights) anlamlı bir şekilde faktörlerle ilişkide olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Hair vd (2017) ayrışım geçerliliği için ilişki düzeylerinin (Relevance) incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. İlişki düzeyleri ise, faktör yüklerinin büyüklüğü ile ilgilidir. Tüm faktör yükleri, Hair vd.'nin (2017) dediği gibi, ya 0,70'in üstünde ya da 0,40 ile 0,70 arasındadır. Bu noktada ölçeğin, ayrışım geçerliliğini sağladığı söylenebilir. Sonuç olarak modelin, güvenilirlik ve geçerliği ile yapısal geçerliği sağlandığı görülmüştür.

Ölçüt Bağıntılı Geçerlik

Ölçüt bağıntılı geçerlik için MMTÖ ile Matematiksel Modelleme Özyeterlik Ölçeği (MMÖÖ) ve İnovatif Okuryazarlık Ölçeği (İÖÖ) kullanılmıştır. Buna göre MMTÖ ile MMÖÖ arasında ($r = .58$, $p < .001$) ve İÖÖ arasında ($r = .24$, $p < .001$) ilişki olduğu görülmüştür.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada Asempapa (2019) tarafından matematik dersine giren öğretmenlerin matematiksel modellemeye yönelik tutumlarını belirlemek üzere geliştirilen Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği'nin (MMTÖ) psikometrik özelliklerini inceleyerek ve Türkçe uyarlaması amaçlanmıştır. Ölçek ilk olarak Türkçe'ye tercüme edilmiş, maddeler uzman görüşleri alınarak değerlendirilmiş ve ölçeğin orijinal hali olan dört boyut ve 28 madde olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Sonrasında ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

MMTÖ'nin faktör yapısını belirleyebilmek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda ortaya çıkan dört faktörlü yapı toplam varyansın %62.8'ini açıklamaktadır. MMTÖ'nin ölçek yapısının örnekleme korunup korunmayacağını belirlemek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucu ölçeğin dört boyutlu olduğu ve faktör yüklerinin 0.600 ile 0.889 arasında değerler aldığı, Cronbach alfa katsayısının tümü için 0.935, yapılandırmacılık faktörü için 0.814, motivasyon ve ilgililik faktörü için 0.922, gerçek yaşam 0.872 ve anlayış faktörü için 0.796 olarak hesaplanmıştır. Birleşme geçerliği katsayıları 0.868-0.943 arasında, ayrışma geçerliği (AVE) 0.415- 0.627 arasında bulunmuştur. Ölçeğin ölçüt geçerliği için kullanılan MMÖÖ ve İÖÖ ile MMTÖ arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak MMTÖ'nin dört faktörlü ve 23 maddelik Türkçe uyarlamasının matematik dersine giren öğretmenlerin matematiksel modellemeye yönelik tutumlarını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Bu çalışma daha büyük bir veri seti ve farklı değişkenler kullanılarak yapılabilir.

5. Kaynakça

- Arseven, A. (2019). *Matematik öğretim yöntemleri*. Pegem A Akademi.
- Asempapa, R.S. (2019). Development and initial psychometric properties of the mathematical modeling attitude scale. *School Science and Mathematics*, 119, 14-23. <https://doi.org/10.1111/ssm.12311>
- Bal, C. G., Ada, S., & Çelik, A. (2012). Bilişim sistemleri başarı modeli ve aile hekimliği bilişim sistemleri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Blum, W. (2011). Can modelling be taught and learnt? Some answers from empirical research. In G. Kaiser, W. Blum, R. Borromeo Ferri, & G. Stillman (Eds.), *Trends in teaching and learning of mathematical modelling* (pp. 15–30). Springer.
- Blum, W. (2015). Quality teaching of mathematical modelling: What do we know, what can we do? In S. J. Cho (Ed.), *Proceedings of the 12th International Congress on Mathematical Education: Intellectual and attitudinal challenges* (pp. 73–96). Springer.
- Blum, W., & Borromeo Ferri, R. (2009). Mathematical modelling: Can it be taught and learnt? *Journal of Mathematical Modelling and Application*, 1, 45–58.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists*. Routledge.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5.baskı). Pegem.
- Chin, W. W. (1998). Issues and opinion on structural equation modeling. *MIS Quarterly*, 22(1), 7–16.
- Consortium for Mathematics and Its Applications [COMAP] and Society for Industrial and Applied Mathematics [SIAM]. (2016). *Guidelines for assessment and instruction in mathematical modeling education*. Retrieved from <http://www.siam.org/reports/gaimme.php>
- Crouch, G. (2007). Modelling destination competitiveness. A survey and analysis of the impact of competitiveness attributes.
- Çelik, H. C. (2017). Educational research and reviews mathematical modelling research in Turkey: A content analysis study. *Educational Research and Reviews*, 12(1), 19–27. <https://doi.org/10.5897/ERR2016.3077>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). Sage.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: *Algebra and Statistics. Journal of Marketing Research*, 18(3), 382–388. <https://doi.org/10.1177/002224378101800313>
- Freeze, R., & Raschke, R. L. (2007). An assessment of formative and reflective constructs in IS Research, *Proceedings of the 15th European Conference on Information Systems*, 1481-1492.
- Galbraith, P. L., & Clatworthy, N. J. (1990). Beyond standard models meeting the challenge of modelling. *Educational Studies in Mathematics*, 21(2), 137-163.

- Gaskin, J., Validity and Realiability, [http://statwiki.gaskination.com/index.php?title=CFA#Validity and Reliability](http://statwiki.gaskination.com/index.php?title=CFA#Validity_and_Reliability). Erişim tarihi: 15.11.2022
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Sage.
- Hambleton, R. K. (2005). Issues, Designs and Technical Guidelines for Adapting Tests Into Multiple Languages and Cultures. In R. K. Hambleton, P. F. Merenda and C. D. Spielberger (Eds.). *Adapting Psychological and Educational Tests for Cross-Cultural Assessment*. Lawrence Erlbaum.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.
- Koyuncu, I., Guzeller, C. O., & Akyuz, D. (2017). The development of a self-efficacy scale for mathematical modeling competencies. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 4, 19-36. <https://doi.org/10.21449/ijate.256552>
- Lesh, R. (2012). Research on models & modeling and implications for common core state curriculum standards. In R. Mayes, L. Hatfield, & S. Belbase (Eds.), *WISDOMe Monograph: Quantitative reason-ing and mathematical modeling: A driver for STEM integrated edu-cation and teaching in context* (Vol. 2, pp. 197–203). University of Wyoming.
- Liu, C., Marchewka, J. T., Lu, J., & Yu, C. S. (2005). Beyond concern: A privacy-trust-behavioral intention model of electronic commerce. *Information and Management*, 42, 289-304.
- Malhotra, N. K., & Dash, S. (2011). *Marketing Research an Applied Orientation*. Pearson.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). Principles and standards for school mathematics. Author.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2014). Principles to actions: Ensuring mathematical success for all. Author
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.
- Petter, S., Straub, D., & Rai, A., (2007). Specifying formative constructs in information systems research, *MIS Quarterly*, 31, 623-656.
- Pollak, H. O. (2011). What is mathematical modeling? *Journal of Mathematics Education at Teachers College*, 2, 64-72.
- Roberts, N., & Thatcher, J. (2009). Conceptualizing and testing formative constructs: Tutorial and annotated example. *ACM sigmis database: The database for Advances in Information Systems*, 40(3), 9-39.
- Yenilmez, K., & Yıldız, Ş. (2019). Matematiksel modelleme ile ilgili lisansüstü tezlerin tematik içerik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1), 1–22. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.548180>
- Yılmaz, A., Çelik, A., & Ulukapı, H. (2015). Çalışanların tinsel değerlere ilişkin algılarının iş stresi üzerindeki etkisinde birey-örgüt uyumunun aracılık rolü: Selçuk Üniversitesi Örneği. 23. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs 2015*.
- Yüksel, A. (2022). *Entelektüel sermayenin yeni kuramsal yaklaşımı: İnovatif okuryazarlık* (Tez No. 729939) [Doktora Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Ek 1. Matematiksel Modelleme Tutum Ölçeği

6. Kesinlikle Katılıyorum	1. Kesinlikle Katılmıyorum					
1.Öğrenciler, çoklu temsillere izin veren görevleri keşfetmelerine olanak sağlandığında matematiği daha iyi öğrenirler.	6	5	4	3	2	1
2.Bir öğrencinin matematikteki yeteneği, sorgulama becerilerini geliştirerek güçlendirilir.	6	5	4	3	2	1
3.Matematiksel modellemede kullanılan keşfetme becerileri, kavramsal anlamayı geliştirir.	6	5	4	3	2	1
4.Yansıtıcı düşünme matematiksel modellemeyi öğrenmede önemli kriterdir.	6	5	4	3	2	1
5.Öğrenciler, olası çözümler için fikirlerini test etmelerine izin verildiğinde matematiği daha iyi öğrenirler.	6	5	4	3	2	1
6.Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematiksel kavramlara yönelik kendi açıklamalarını destekleyen deneyimler oluşturur.**	6	5	4	3	2	1
7.Matematiksel modellemeyi anlıyorum.	6	5	4	3	2	1
8.Matematik derslerinde matematiksel modelleme etkinliklerini kullanırım	6	5	4	3	2	1
9.Sözel problemler ve matematiksel modelleme etkinlikleri arasındaki farkı anlarım.	6	5	4	3	2	1
10.Matematik dersinde modellemeyi öğretmek zaman alır.**	6	5	4	3	2	1
11.Problem çözme ile matematiksel modelleme arasındaki farkı anlarım	6	5	4	3	2	1
12.Matematiksel modelleme, gerçek yaşam durumlarından üretilen matematiksel etkinlikleri anlama fırsatı oluşturur	6	5	4	3	2	1
13.Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematiği doğru bir şekilde yorumlamalarına yardımcı olur.	6	5	4	3	2	1
14.Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematikle gerçek hayat problemlerini pratik etmelerine yardımcı olur.	6	5	4	3	2	1
15.Matematiksel modelleme, matematik öğrenme sürecini öğrenciler için daha anlamlı hale getirir	6	5	4	3	2	1
16.Matematiksel modelleme, matematik hakkında tamamen yeni bir düşünme yöntemidir**	6	5	4	3	2	1
17.Matematiksel modelleme, matematiği anlamak için değerli bir araçtır.	6	5	4	3	2	1
18.Matematiksel modelleme çalışmaları diğer konu alanlarındaki problemleri çözmeye yardımcı olur.	6	5	4	3	2	1
19.Matematiksel modelleme, öğrencileri matematiği öğrenmeye motive eder.	6	5	4	3	2	1
20.Matematiksel modelleme, matematik öğrenmede sınıf içi tartışmayı artırır.**	6	5	4	3	2	1
21.Matematik öğretmeyi amaçlayan matematiksel bir modelleme, öğrencileri okul sonrası hayatları için daha hazırlıklı hale getirir.	6	5	4	3	2	1
22.Matematiksel modelleme yoluyla matematik öğrenme, geleneksel sözel problemlerle matematik öğrenmekten daha değerlidir.	6	5	4	3	2	1
23.Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematiğe olan ilgisini artırır.	6	5	4	3	2	1
24.Matematiksel modelleme, matematik öğretimini daha ilgi çekici hale getirir.	6	5	4	3	2	1
25.Matematiksel modelleme, öğrencilerin matematik dersine katılımını sağlar.	6	5	4	3	2	1
26.Matematiksel modelleme etkinlikleri öğrencilerin matematik öğreniminden zevk almasına yardımcı olur	6	5	4	3	2	1
27.Matematiksel modelleme öğrencileri matematik konusunda heyecanlandırır.	6	5	4	3	2	1
28.Üst bilişsel çaba gerektirmesi matematiksel modelleme etkinliklerini öğrenciler için çekici kılar.	6	5	4	3	2	1

**Analizler sonucu ölçekten çıkarılan maddeler

1-6 arası maddeler: Yapılandırmacılık 7-11 arası maddeler: Anlayış 12-18 arası maddeler: Gerçek Yaşam 19-28 arası maddeler: Motivasyon

KISA FİLM, FESTİVALER VE SEKTÖREL YANSIMALARI; YÖNETMENLERİN GÖZÜNDEN İRDELEYİCİ BAKIŞ

Fırat SAYICI*

Öz

Kısa film 30 dakikayı aşmayan, hikâyesini kısa zamanda tutarlı bir şekilde seyirciye aktaran, sinema sanatının kendine has alanlarından biridir. Kısa filmin kurmaca, canlandırma, deneysel ve belgesel türleri mevcuttur. Kısa film festivalleri ve yarışmalarında karşılaşılan genel sorunlar arasında kısa filmi ve kısa filmcileri ikinci plana atmak ve onlara yeteri kadar alan açmamak gibi meseleler gelmektedir. Bunun yanı sıra sektör bileşenlerinin kısa filmin tanımı ve kendine yeterliği konusunda kafa karışıklığını gidermesi gerekmektedir. Bu çalışmada kısa film üreten yönetmenlerin görüşleri baz alınarak bu tarz sorunlar masaya yatırılıp tartışılırken bir yandan da kısa filmin ve kısa film festivallerinin sektöre olumlu yansımaları da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın literatüre katkısında başarılı kısa film yönetmenlerinin öznel bakış açılarının değerlendirilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada son yıllarda çeşitli yerli ve yabancı festivallerde başarı kazanmış kısa film yönetmenlerinin verdikleri röportajlar üzerinden bir literatür çalışması yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak yönetmenlerin görüşlerine daha önce yapılmış röportajlardan yararlanılarak ulaşılmıştır. Toplanan veriler ise betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Kısa filmlerin amatör sinemacılara alan açtığı, kazanılan ödüllerin yeni üretimlere imkân sağladığı, festivallerin sektörel ve profesyonel anlamda bir buluşma noktası oluşturduğu, kısa film üreticilerinin festivaller sayesinde tescillendiği gibi olumlu durumların yanı sıra festivallerin sürekliliğinin sağlanması, ulusal ve yerel desteklerin artırılması, festivallerin telif ödemesi, sadece kısa filme yönelik kurumların oluşturulması, kısa filmlerin gösteriminin yapılacağı salonlarda izleme koşullarının kalitesinin artırılması gibi öneriler de çalışmada yer almıştır. Bu çalışma sayesinde kısa filmin sektörel durumu, festivallerin kısa filme bakış açısı ilk defa kısa filmcilerin gözüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma kısa film üzerine yapılacak yeni araştırmalara temel oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kısa film, Kısa film festivali, Sinema, Yarışma, Film sektörü.

Short Film, Festivals and Its Sectoral Reflections; Interviewing Look Through The Director's Eyes

Abstract

The short film is one of the unique fields of cinema art, which does not exceed 30 minutes and conveys its story to the audience in a short time consistently. There are fictional, animated, experimental and documentary genres of short film. Among the general problems encountered in short film festivals and competitions are issues such as putting short films and short filmmakers in the background and not opening enough space for them. In addition, industry components need to clear up the confusion about the definition of short film and its self-sufficiency. In this study, based on the opinions of the directors who produced short films, such problems were discussed and discussed, while the positive reflections of short films and short film festivals on the sector were tried to be revealed. It is thought that the evaluation of the subjective perspectives of successful short film directors will be effective in the contribution of the study to the literature. In this study, a literature study was conducted on the interviews given by short film directors who have been successful in various domestic and foreign festivals in recent years. As a data collection tool, the opinions of the directors were obtained by using the interviews made before. The data were analyzed using the descriptive analysis method. In addition to positive situations such as short films open up space for amateur filmmakers, the awards won enable new productions, festivals create a meeting point in the sectoral and professional sense, short film producers are registered thanks to festivals, as well as ensuring the continuity of the festivals, increasing national and local support, paying the royalties of the festivals. Suggestions such as establishing institutions only for short films, increasing the quality of viewing conditions in the halls where short films will be shown were also included in the study. Thanks to this study, the sectoral situation of the short film and the perspective of the

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, firatsayici@esenyurt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8041-6847>

festivals on the short film were tried to be revealed for the first time through the eyes of the short filmmakers. The study will form the basis for new research on short films.

Keywords: *Short film, Short film festival, Cinema, Competition, Film industry.*

1. Giriş

Kısa film 30 dakikaya varan süresi, vurucu, çarpıcı ve öz anlatımıyla sinemanın varoluşundan itibaren bilinen önemli bir türdür. Hilmi Etikan'a göre kurmaca, deneysel, canlandırma, belgesel, video art gibi başlıklarla anılan ve süresi otuz dakikadan fazla olmayan filmler kısa film kategorisine girmektedir (Etikan, 1996). Kısa film genelde otuz dakikanın altında süreye sahip olan, genel bir anlayış olarak ticaret yapmaktan ziyade sanat odaklı bir üretimi hedefleyen film türüdür (Kaliç, 1992). Genel bir ifadeyle edebiyatta roman ile öykü ya da şiir arasındaki farkı sinemada uzun metraj ile kısa film arasındaki fark olarak örneklemek mümkündür. Kısa filmin tıpkı bir şiirde olduğu gibi, duyguları daha yoğun şekilde seyirciye hissettirmesi elzemdir. Yapımın süresi kısaldııkça duyguların etkisi de artmaktadır. Kısa filmde şiirsel yoğunluğa ancak böyle ulaşılabacaktır (Raskin, 2010). Kısa film, kısa süre içerisinde, sinema kurallarına sadık kalıp, yönetmenin kendine has yöntemleriyle özgün ve anlaşılır öyküleri anlamı oluşturan ve destekleyen devinimli görüntülerle anlatılmaktadır (Akyürek, 2012). Görüldüğü üzere kısa filmin net bir tanımı olmaması ve bu tanımın ağırlıklı olarak süre özelliği ile ilişkilendirilmesi kısa filmin özünü anlayabilmek konusunda hâlâ ne kadar yol alınması gerektiğinin de bir göstergesidir.

Kısa filmin mantığını anlamaya çalışırken öykü yapısıyla alakalı görüşlere de bakmak gerekmektedir. Uzun metraj filmlerde ikincil bir izlek bulunur. Çoğu kısa filmde ise karakter ve konuya tek bir yaklaşım söz konusudur (Cooper & Dancyger, 2005). Genellikle kısa filmin bir karakter aracılığıyla açıklanan veya gösterilen önemli bir sorunu vardır. Bu tekil odak, karmaşık bir hikâyeyi takip etmek zorunda olmadıkları için izleyiciyi etkilemeyi kolaylaştırır. Uzun metrajlı filmlerde sadece süre uzunluğu değil yapı olarak da farklılıklar vardır. Karakter, konu karmaşıklığı ve üç perde yapısı olarak bilinen belli bir anlatı tarzını karşılamak durumundadır. Ancak kısa film daha yalın ve buna bağlı olarak da özgür bir tarzıdır. Kısa film genellikle en fazla 3-4 karakterden oluşan ve tek bir hikâye yapısından beslenen bir türdür. Kısa filmci karakterini ya da karakterlerini yaratırken tutumlu olmak zorundadır. Uzun filmde olduğu gibi karakterlerinin ayrıntılarına girmesine zaman yoktur. Kısa filmci olayları anlatırken rahatlıkla eğretilme tekniklerinden de yararlanabilir. Bu da kendisine anlatımda oldukça özgür imkânlar sunmaktadır (Cooper & Dancyger, 2005).

Kısa filmlerin var olma sebeplerinden en önemlisi seyirciyle buluşabilmesidir. Seyirci olmazsa kısa film yönetmenlerinin de üretim yapması manasız olur. Sinema gerçekleri unutturan önemli bir sanatsal güçtür. Ancak seyirci yoksa sinema sanatının da film üretiminin de bir anlamı yoktur. Film üretimi bir hammadedir. Ancak seyirci olmazsa girdi olmaz (Öztürk & Sayıcı, 2020). Sinema ve seyirci arasındaki ilişki, sinema endüstrisinin sürdürülebilirliği için kritik bir öneme sahiptir. Seyircilerin beklentilerini karşılayan filmler yapmak, onların ihtiyaçlarını anlamak ve sinema deneyimini daha eğlenceli hale getirmek, sektörün büyümesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Aynı şekilde, seyirciler de sinemanın sunduğu farklı deneyimleri deneyimlemek ve kendilerini geliştirmek için sinema endüstrisine katkıda bulunmaktadırlar. Kısa filmler genellikle daha düşük bütçelerle yapıldığı için, sinemacılar daha yaratıcı ve risk alabilen şekilde çalışırlar. Bu nedenle, seyirciler kısa filmleri izleyerek farklı türler ve stiller hakkında yeni deneyimler kazanabilirler. Seyircilerin kısa filmle buluştuğu en önemli mecra kuşkusuz ki film festivalleridir. Festivallerde toplu film gösterimlerinin yanı sıra düzenlenen paneller, söyleşi ve atölyeler hem kısa film yönetmenlerini hem de seyircileri beslemektedir. Bunların yanı sıra yönetmenlerin seyircilerden filmleri hakkında geri

dönüş alabildikleri en etkin mecra olan festivaller sayesinde yönetmenler sektörel ağlarını genişletebilirler. Kısa film yarışmalarında elde ettikleri başarılar sayesinde bir sonraki üretimlerine maddi ve manevi imkanlar yaratabilirler. Ancak ülkemizde zaman zaman kısa film festivallerinin eksik yönleri de görülmektedir. Bu çalışmada kısa film festivallerinin sektöre olan etkilerinin olumlu ve olumsuz yanları gözlenmeye çalışılmıştır.

2. Kısa Film ve Festivallerle İlişkisi

Lumiere Kardeşler tarafından çekilen ilk filmlerin en azından süre olarak “kısa” türüne girecek olduklarını düşünerek kısa filmin tarihinin çok eskilere dayandığını söylemek mümkündür. George Melies gibi sinemaya sihir katan, yeni denemelere kalkışan yönetmenleri de aynı zamanda kısa filmci olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Ancak özellikle 50’li yıllardan sonra sinema sanatının alt türleri sivrilmeye başladığı zaman günümüzde geçerli olan kısa film tanımları da devreye girmiştir. Sinemayla amatör olarak da ilgilenmek isteyenlerin 35 mm filmlerin maliyetini karşılayamamasından dolayı 8 ve 16 mm filmlere yönelmeleri o dönemlerde film üretimini ivmelendirmiştir. Kısa film kavramı oluşurken deneysel, underground ve video-art kavramları da literatüre eklenmiştir. Dünya çapında Werner Nekes, Andy Warhol, Türkiye’de Artun Yeres, Nurdoğan Taçalan, Sezer Tansuğ gibi isimler ilk kısa filmciler olarak adlandırılabilir. Uzun metraj konusunda üretimler yapan önemli ve usta yönetmenlerden David Lynch, Wes Anderson, Claire Denis, Yorgos Lanthimos, Alfonso Cuarón, Jean-Luc Godard, Sofia Coppola, Christopher Nolan gibi isimler hâlen zaman zaman kısa film de çekmektedirler. Çeşitli kısa film festivalleri ve yarışmalarında ödüller kazanarak kısa filmde uzun metraja geçiş yapan önemli yönetmenlerimiz arasında ise Ali Özgentürk, Yavuz Özkan, Ersin Pertan, Yeşim Ustaoglu, Tayfun Pirselimoglu, Nuri Bilge Ceylan gibi isimler sayılabilir.

Kısa filmler için sektör ve pazar kısıtlı olduğundan medya satışı gerçekleştirmek oldukça zordur. Maliyetini karşılaması bile bir kısa film için oldukça önemli bir başarıdır. Dolayısıyla da kısa filmler öncelikli olarak kâr elde etmek için çekilmezler. Kısa filmlerin neredeyse hepsi yönetmenlerinin ya da geniş tabiriyle yaratıcılarının kendilerini ifade etmeleri ve yeteneklerini rahatça sergilemeleri adına birer fırsattır. Günümüzde kısa film üretiminin en temel amaçlarından biri sinemanın dilini kavrayabilmek ve beceri kazanmak olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra eğer ortaya elle tutulur bir yapım çıkarsa bu kısa film festivallerde de değerlendirilir. Bu sayede kısa filmci eserini daha geniş bir seyirci kitlesiyle buluşturabilir. Hatta kısa filmciler bu festivallerde elde ettikleri başarılarla sektöre adım atabilir ya da önemli anlaşmalar imzalayabilirler (Rea & Irving, 2004).

“Kısa film yapımları, sinema sanatının tüm kaygılarını taşımasına karşın onun kadar yaygın izlenme olanağına sahip değil. Yani kısa filmlerin sinema salonlarında gösterimi yok denecek kadar az. Ancak zaman zaman televizyon kanalları aracılığıyla seyircisine ulaşabilmekte. Bunun dışında, düzenlenen kısa film festivalleri, yarışmalar bu türün değerlendirildiği gerçek platformlar olarak karşımıza çıkmakta. İzleyicisi bu sınırlar içinde kalınca, kısa film yapımcıları yaratmak istedikleri filmlerde, ticari kaygılardan uzak, olabildiğince özgür ve sinema sanatına yeni soluk getirecek düşünceleri gerçekleştirmeye çalışmaktalar.” (Karşlıoğlu, 1996, s. 102).

Kısa film yeni sinemacıların sektöre girmesinde ve sinemanın gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kısa film, yapısı gereği, bütçe, zaman, mekân ve teknik imkânlar gibi belli kısıtlamalar, sınırlılıklar ve çerçeveler içerisinde çekilmektedir. Bu zorluklar da kısa filmciyi daha titiz seçimlere yönelterek derdini kestirme yoldan söylemeyi öğretir. Kısa filmci öz, kesin, açık ve yalın bir bakış açısıyla seyircinin karşısına çıkar (Can, 2005).

Film festivalleri, bilimsel kaynakların toplandığı bir alan dışında, sinemaseverlerin beğendiği filmlerin izlendiği, filmler hakkında konuşulduğu ve farklı politikaların uygulandığı yerler olarak da

görülmektedir (Yetkiner, 2018). Festivaller, film gösteriminin ötesinde, ülke sinemasının ve kültürünün dünya ile bütünleşmesinin, sinemasal sorunları gündeme getirmesinin ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin tartışıldığı bir merkez haline gelmiştir (Çelik, 2015). Ülkemizde özellikle de son on yılda artan film festivallerine bakacak olursak seyircilerin sanata ve sinemaya bakış açısı olumlu yönde değişmiş gibi görülebilir. Oysaki arz-talep dengesiyle pek de alakası olmayan bir durumla karşılaşmaktadır. Belediyelerin, kurumların, vakıfların ve hatta özel şirketlerin kendi bilinirliklerini arttırmak adına bu tarz uzun, kısa ya da belgesel film festivalleri/yarışmaları düzenledikleri artık bilinen bir gerçektir. Çoğu üst üste en fazla üç sene bu organizasyonları sürdürebilmiştir. Ancak Adana Altın Koza, Antalya Altın Portakal, Ankara ve İstanbul Film Festivalleri gibi örnekler kalıcılıklarını sürdürmektedirler. Bunların yanı sıra Malatya Film Festivali, Erciyes Film Festivali, İzmir Film Festivali ve Antakya Film Festivali gibi festivaller de zaman zaman sektöre uğrasalar da varlıklarını sürdürmektedirler. Bu festivaller uzun metraj odaklı olmalarına rağmen bünyelerinde her yıl kısa film ve belgesel gösterimleri, yarışmalar düzenlemektedirler. Bunların yanı sıra İstanbul Uluslararası Kısa Film Festivali, İFSAK Kısa Film Festivali, İzmir Kısa Film Festivali, Hisar Kısa Film Seçkisi ve Akbank Kısa Film Festivali gibi festivaller uzun yıllardır kalıcılıklarını korumaktadırlar. Ayrıca üniversitelerin düzenledikleri Selçuk Üniversitesi Kısaca Film Festivali, Yıldız Kısa Film Festivali, İnönü Kısa Film Festivali gibi önemli kısa film festivalleri de sektöre katkı sağlamaya devam etmektedirler.

Giovanni Scognamillo'ya göre Türk sinema tarihinde yapılan ilk yarışma Yerli Film Müsabakası adı altında 1948 yılında düzenlenmiştir (Scognamillo, 2010). O tarihten bu yana farklı şehirlerde birçok film festivali düzenlenerek sinema sektörüne katkılar sağlanmıştır. 1964 yılında Antalya'da, 1969 yılında Adana'da, 1982 yılında İstanbul'da, 1988 yılında ise Ankara'da film festivalleri başlamıştır. Ülkemizde kısa filme dair düzenlenen ilk kapsamlı organizasyon Robert Koleji öğrencileri tarafından 1967'de düzenlenen Hisar Kısa Film Yarışması'dır. Görüntü Dergisi'ne göre yarışmanın düzenlenmesinin en önemli iki sebebi Türk sinema seyircisini bilinçlendirmek ve amatör filmcilerin üretimlerini arttırmaktır. 1. Hisar Kısa Film Yarışması'nda 8 mm filmleri olan Nurdoğan Taçalan "Çingeneler" filmiyle birincilik; Artun Yeres ise ikincilik ödülünü "Çirkin Ares" filmiyle kazanmıştır. 16 mm kategorisinde "İstanbul Hatıraları" filmiyle Özer Kabaş birinciliği elde ederken; Sezer Tansuğ, "Gün Doğuşundan Gün Batışına" filmiyle ikincilik ödülünün sahibi olmuştur (1. Hisar Kısa Film Yarışması, 1968). 1959 yılında kurulan İFSAK (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) fotoğraf ve sinemanın Türkiye'de gelişmesini, öğrenilmesini ve yaygınlaşmasını amaç olarak belirlemiş bir kuruluştur. Türkiye'de kısa film denilince akla gelen ilk isim olan Hilmi Etikan'ın 1977 yılında İFSAK'a katılmasıyla başlayan süreç sonrasında 1978 yılında İFSAK Ulusal Kısa Film Yarışması düzenlenmeye başlanmıştır. İlk yarışmaya sadece üç film katılmıştır (Etikan, 2009).

Tablo 1. 2019 – 2021 arasında festivallerde veya etkinliklerde gösterimi yapılan filmler

Ulusal	2019	2020	2021
Uzun Kurmaca	180	98	404
Uzun Belgesel	97	116	217
Uzun Canlandırma	1	1	9
Uzun Deneysel	0	0	1
Kısa Kurmaca	258	245	1193
Kısa Belgesel	193	205	684
Kısa Canlandırma	32	30	193
Kısa Deneysel	22	37	113

“2021 Yılı Festivaller Değerlendirmesi”nde sekizinci sayfadan alınan Tablo 1’de 2019, 2020 ve 2021 yıllarında festivallerde veya etkinliklerde gösterimi yapılan filmler mevcuttur. Pandeminin etkisiyle 2019 ve 2020 yılında düşük kalan üretim 2021’de yükselmiştir (Çölaşan, 2021).

Tablo 2. 2019 – 2021 arasında festivallerde ödül alan yerli filmler

Ulusal	2019	2020	2021
Uzun Kurmaca	164	136	177
Uzun Belgesel	30	53	42
Kısa Kurmaca	283	362	369
Kısa Belgesel	113	128	172
Kısa Canlandırma	43	37	62
Kısa Deneysel	26	30	20

“2021 Yılı Festivaller Değerlendirmesi”nde dokuzuncu sayfadan alınan Tablo 2’de 2019, 2020 ve 2021 yıllarında festivallerde ödül alan kısa film sayıları yer almaktadır (Çölaşan, 2021). Tıpkı yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere genel anlamda 2021 yılında bir yükseliş gözlenmektedir. Pandemi döneminde ise dünyada ve ülkemizde kısa film festivalleri online olarak yapılmıştır.

Yukarıdaki tablolardan da görüleceği üzere, özellikle de ülkemizde kısa filmler, uzun metrajlı filmlerin aksine, genel olarak ticari gösterim şansı elde edemeyen yapımlardır. Bu sebeple de kar amacı gütmeye şansı yok denecek kadar azdır. Kısa filmlerin herhangi bir festivalde seyirci ile buluşmasının hem kısa film yönetmenleri, hem de sinema sektörü için önemi büyüktür. Kısa film yönetmenlerinin festivallerde kurduğu bağlantılar, seyirciden filmleri için aldıkları geri dönüş ve izlenimler yeni projeleri ve yol haritaları için oldukça önemlidir.

3. Kısa Film Festivallerinin Sektöre Etkisi

Kısa film yönetmenleri çeşitli illerde düzenlenen festivaller sayesinde eserlerini daha geniş kitlelere ulaştırma fırsatı elde ederler. Bunun yanı sıra yönetmenler festivallerde seyircilerden aldıkları geri dönüşlerle beslenirler. Profesyonel kişilerden oluşan jürilerin fikirleri ve eleştirileri sayesinde de kendi eserlerini dışarıdan bir gözle değerlendirebilirler. Zira eleştiri, estetik kurallarını ve buna bağlı olarak oluşan ölçütleri, evrensel yasa koyucu bir aklın uygulanma alanları olarak görür. Eleştiri, akılcı bir estetiğin kuralları kitabıdır (Aytaç, 2003). Bu doğrultuda içerik ve biçimi estetik ölçülerde yeniden değerlendiren kısa filmciler yeni projeleri için önemli ve isabetli kararlar almaya çalışırlar. Yine aynı doğrultuda, kısa filmciler festivallerde sektörün önde gelen yönetmen, oyuncu, teknik eleman gibi çalışanlarıyla dirsek temasına girebilirler. Bu da yeni ortak çalışmalara, sanatsal birlikteliklere yol açabilir. Kısa filmlerde pratik kazanan kişiler profesyonel hayata geçtiklerinde kazanılmış deneyimleri sayesinde daha rahat hareket edebilirler.

Yapımcısı tarafından yaratılan sanat eseri, izleyiciye sunulduğu andan itibaren yeni bir süreç taşınır. Bu aşamada, alınıp satılan her marka/ürün gibi işin piyasanın kurallarına bırakıldığını söylemek mümkündür. Film üreten sanatçıların eserlerini diledikleri şekle getirebilmeleri için maddi imkânların yeterli olması gerekir. Yönetmenler festivallerde kazanılan ödüller sayesinde yeni filmler için maddi olanak yaratırlar. Ayrıca bir yönetmen farklı festivallerden bol bol ödül topladıkça yeni çalışmaları için sponsor ya da yapımcı bulma şansını artırır. Çünkü bu ödüllerin sponsor firmalar ya da yatırımcı yapımcılar için yönetmenlere karşı bir güven oluşturma unsuru olarak görüldüğü aşikârdır. Kısa film, amatör sinemacıları da kucaklaması sebebiyle adil bir çalışma ortamına ve fikir paylaşımını mümkün kılar. Amatör olarak sinemayla ilgilenen kısa filmciler de festivallerde

filmlerinin gösterilmesi sebebiyle tescilli birer yönetmen haline gelebilmektedirler. Ancak kısa filmin öğrenciler, akademisyenler ve amatörler tarafından bir sıçrama tahtası ya da eğitim sahası olarak görülmesi pek sağlıklı değildir. Çünkü kısa film kendine has bir sanatsal yapıya sahiptir ve özü gereği kullanılıp atılacak, üretimden sonra bir daha geri dönüp hiç bakılmayacak bir heves olamaz (Sayıcı, 2021).

Film festivallerinde genel olarak kâr amacı güdülmez. Kültür Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü, belediyeler gibi kurumsal yerlerden ödeneklerle ve özel sektörden sponsorluklarla ayakta kalan festivallerin diğer bir gelir kaynağı da seyircilere kesilen biletlerdir. Ancak festivallerin ilk amacı sinema eserleriyle seyirciyi buluşturmak olduğu için bu biletler ya cüzi bir miktara satılır ya da ücretsizdir. Hâl böyleyken film festivallerinin sinema-dizi sektörüne katkısının yanı sıra düzenledikleri şehirlere ya da bölgelere de olumlu etkileri olduğunu unutmamak gerekir. Festivalin düzenlendiği dönemlerde şehre ya da bölgeye gelen sektör insanlarının, basın mensuplarının ve konukların hem ekonomik hem de kültürel anlamda katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Hedef marka kimliğine ulaşmak için insanların şehir hakkında olumlu bir imaja sahip olması, yöneticilerin şehrin turizm altyapılarını ve yerel hizmetlerin kalitesini tutarlı ve arzu edilir bir şekilde yönetmesi gerekir (Kavaratzis & Ashworth, 2005). Bu festivallere yurtdışından katılan sektör temsilcilerinin de yerel tanıtımları yaparak kendi ülkelerinde bu festivalin reklamını yapmaları olasıdır. Ayrıca bu kişilerin keşifleri, orada gösterilen kısımların yurtdışına açılmasına da sebebiyet verebilir. Film festivalleri birbirinden farklı ulusal sinemalar arasında kültürel alışverişi kolaylaştırır ve alternatif bir küresel dağıtım ağı sağlar. Bu sebeplerle de sinemanın gelişimi ve gerçekleştirildiği bölgenin tanıtımı açısından önemlidir (Shoat & Stam, 1984). Festivallerin varlığını bilen belediye başkanları, valiler, üniversite yöneticileri gibi idari kişiler bu durumu fırsata çevirip tanıtımlarını daha avantajlı hale getirmektedirler. Örneğin Antalya denince akla ilk gelen olgulardan biri Altın Portakal, Adana denince ise Altın Koza'dır. Son yıllarda Malatya'da düzenlenen Altın Kayısı Film Festivali de bunlara iyi bir örnek teşkil etmektedir. Selçuk Kısa-ca Film Festivali hem Konya'nın hem de Selçuk Üniversitesi'nin adına değer katmaktadır. İnönü Kısa Film Festivali, Uşak Kanatlı Denizati Film Festivali, İzmir Kısa Film Festivali gibi örneklerle konu daha da iyi anlaşılabilir.

Festivallerin artışının nicelik ve nitelik anlamda kısa filmlerin kalitesinde de bir artış sağladığını söylemek mümkün olacaktır. Festivallerin uluslararası arenada artması filmciler için kendilerini ve eserlerini göstermek açısından önemli mecralara dönüşmesini sağlarken bir yandan da çekilen eserlerin niteliklerinin belirlenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır (Bikir, 2020) Festivallerdeki proje geliştirme platformları, söyleşiler, atölyeler vb. etkinlikler kısa filmcileri sektöre hazırlama konusunda avantaj sağlar. Bu tarz etkinlikler o dönemin kısa film dünyasının taze içeriklerinin belirlenmesinde de etkili olmaktadır.

Bu bağlamda, sinema sektöründe kısa filme bakış açısını değerlendirmek, festivallerde kısa filme ve kısa film yönetmenlerine gösterilen ilgiyi gözlemlemek için bazı sorulara yanıt aranmıştır;

1. Türkiye'de sinema sektöründe kısa filme bakış açısı nasıldır?
2. Kısa film festivalleri yönetmenlere nasıl yaklaşmaktadır?
3. Festivallerin kısa filme ve kısa filmcilere katkıları nelerdir?
4. Festivallerde kısa film ve kısa filmcilere yönelik ne gibi olumsuzluklarla karşılaşmaktadır?

4. Yöntem

Bu çalışmada son yıllarda çeşitli yerli ve yabancı festivallerde başarı kazanmış kısa film yönetmenlerinin makalenin yazarına verdikleri röportajlar üzerinden betimsel analiz yapılmıştır.

Betimsel analiz, bir olayı, bir durumu, bir nesneyi, bir kişiyi ya da bir konuyu ayrıntılı bir şekilde betimlemek ve açıklamak için kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, bir konunun detaylı ve nesnel bir şekilde tanımlanmasına dayanır. Betimsel analizde amaç, konunun özelliklerini tanımlamak, ortaya koymak ve okuyucuya net bir şekilde aktarmaktır. Betimsel analiz genellikle gözlemlere dayanır ve verilerin toplanması, düzenlenmesi ve analiz edilmesi yoluyla yapılır. Betimsel analiz, sosyal bilimlerde, psikolojide, edebiyat alanında, sanat ve kültür çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılır ve görüşme yapılan bireyleri tanıtıcı bulgular değerlendirilir (Yıldırım & Şimşek, 2008).

4.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada son yıllarda çeşitli yerli ve yabancı festivallerde başarı kazanmış kısa film yönetmenlerinin 2015 sonrası makalenin yazarı Fırat Sayıcı'ya verdikleri röportajlar üzerinden bir literatür çalışması yapılmıştır. Kendileriyle yapılan röportajlarda Türkiye'deki film festivalleri ve kısa filmcilere yaklaşımları konusundaki düşünceleri ön plana çıkartılmıştır. Kısa filmcilerin bu görüş ve düşünceleri sayesinde kısa film festivallerinin sektöre olumlu ya da olumsuz katkılarının ortaya konulmasına çalışılmıştır. Durum çalışmasında kapsamında düşüncelerine yer verilecek yönetmenlerin belirlenmesinde, söz konusu kişilerin düzenli kısa film üretiminin içinde olup olmadıklarına, filmlerini festivallere gönderip göndermedikleri, festivallerdeki başarıları gibi durumlara bakılmıştır. Çalışmanın temel amacı kısa film üretiminin hızla arttığı günümüz sinema sektöründe, festivaller aracılığıyla üretim şekillerini ve yönetmenlere bakış açılarını karşılaştırmak ve kısa film üretiminin sağlıklı şekilde ilerleyip ilerlemediğini sorgulamaktır. Yapılan çalışmanın temelde festivaller ile kısa film üreticileri arasındaki bağa katkı sağlaması beklenmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, ağırlıklı olarak 2015 yılı sonrasında festivallere katılan filmlerin yönetmenleri ve düşünceleri merkeze alınmıştır.

4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada kısa film yönetmenleriyle daha önceden yapılmış röportajlardan sorulara ilişkin veriler toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmanın amacı doğrultusunda verilen röportaj cevapları analiz edilmiştir. Kısa film festivallerinde önemli başarılar elde eden yönetmenlerle 2015 sonrası yapılmış olan röportajlardan alınan veriler yönetmenlerin görüşleri eşliğinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırma soruları dikkate alınarak temalar oluşturulmuştur. İlk olarak röportajlardan hareket ederek veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Verilerin hangi temalar başlığında aktarılacağı belirlenmiştir. Görüşlerine yer verilen yönetmenlerden toplanan veriler mantık çerçevesinde birleştirilmiş, bulgular birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Böylece kapsama ilişkin verimli bir bilgi havuzuna ulaşılmıştır.

4.3. Araştırma Etiği

Bu çalışma hazırlanırken akademik ve etik kurallara uyulmuş, kullanılan kaynaklardan araştırma etiğine uygun bir biçimde yararlanılmıştır.

5. Bulgular

Yönetmenlerle yapılan röportajlardan alınan görüşler üzerine alttaki tablo ve tespitler ortaya konulmuştur.

Tablo 3. *Festivallerin kısa filme olumlu ve olumsuz katkıları*

Yönetmenler	İlgili Çalışmalar	İlgili Çalışmalar
Gökçe Pehlivanoglu	Kısa filmlerin gösterim olanakları fazla	Gösterim kaliteleri artırılmalı
Alican Abacı	Seyirciler sinemaya dair yeni türleri keşfediyor	Türkiye festivalcilik alanında geride
Batuhan Kurt	Ödüller yönetmenleri görünür kılıyor	Emeğe saygı duymayan festivaller mevcut
Elif Yüksel	Festivaller sponsorlarla buluşmayı sağlıyor	
Gökhan Altuntaş	Yönetmenleri sonraki filmler için cesaretlendiriyor	Ön jüri sistemi yetersiz kalabiliyor
Naz Melis Özdi		Yarışma kategorilerinin daha belirgin olması gerekir
Nuri Cihan Özdoğan	Seyircilerin etkileşimini canlı görmek avantaj	
Tolunay Tekmek	Sektörle bağ kurulması kolaylaştırıyor	

Şu an İngiltere'de yaşayan ve çalışmalarını orada yürüten kısa filmci Gökçe Pehlivanoglu alanı sadece kısa film olan festivallerin kısa filmcilere daha iyi yaklaştığını söylemektedir. *"Bunu sadece yemek içmek ya da konaklama imkânları için söylemiyorum. Bir kısa filmcinin filmi gösterebileceği en önemli ve geniş alan film ya da kısa film festivalleridir. Bu nedenle gösterimlerin kalitesi artırılmalı ve seyircilerin katılımının sağlanması da çok önemli..."* (Pehlivanoglu, 2017)." Tıpkı Pehlivanoglu gibi 2021'de İngiltere'ye yerleşen ve çalışmalarını orada yürüten belgeselci Alican Abacı ise görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

"Kısa film festivalleri öncelikle günümüzde sayısı oldukça artan ve yükselen bir sektör olarak karşımıza çıkıyor. Özellikle tematik anlamda düzenlenen bu organizasyonlarda bir konu başlığı altında aranan filmlerin seçkileri ile seyirciler sinema sektörünün farklı bakış açılarını gözleme şansı buluyorlar. Örneğin Sabancı Vakfı Altıncı Kısa Film Yarışması'nın geçen sene sürdürülebilirlik ile yaptığı tematik festival... Bununla beraber sektöre girmek isteyenlere kendini gösterme fırsatı sunuluyor, yani kazan kazan durumu var. Türkiye, dünyada oldukça önem kazanmış kısa film festival organizasyonlarının biraz gerisinden gelse de bu işin bir parçasını oluşturuyor. Gelecekte git gide hızlanan dünyada kısa filmlerin ve festivallerin daha da önem kazanacağına da eminim." (Abacı, 2020)

Pehlivanoglu ve Abacı'nın da değindiği üzere festivallerin sorunlarından biri sinema salonu, görüntü ve ses gibi gösterim kalitesinin düşük oluşudur. Bu hem seyircinin seyir zevkini düşürmektedir hem de filmin yönetmeninin emeğinin karşılığını doğru şekilde almadığının bir göstergesidir. Doğru şartlarda sunulmayan bir sanat eseri, yaratmak istediği anlamından değer kaybedebilir. Bu bağlamda, özellikle de yurtdışı festivallerini deneyimlemiş olan kısa film yönetmenlerinin Türkiye'de düzenlenen festivallerdeki gösterim olanaklarının kısıtlı olduğunu söylemeleri önemli bir göstergedir. Ayrıca gösterim mekanlarında daha fazla seyirciye ulaşmak için festivallerin tanıtımlarının daha iyi yapılması da gerekmektedir.

Festivallerin, sektörle ve diğer yönetmenlerle birleştirme işlevi taşıdığını düşünen Batuhan Kurt'a göre bu tanışıklıklar yeni iş birliklerine vesile olmaktadır. Ayrıca Batuhan Kurt, *"Verilen ödüller bizleri ve eserlerimizi görünür kılıyor. Diğer tarafta size ve emeğinize hiç saygısı olmayan festivaller de var. Deneyimleyerek öğreniyoruz (Kurt, 2019)."* diye düşünmektedir. Kısa filmci Elif Yüksel'e göre ise festivallerin kısa filmcilere sağladığı en önemli avantajlardan biri de maddi olanaklar ve iş birlikleridir. Elif Yüksel, kısa filmcilere destek veren sponsor firmaların, sinemanın etkili bir tanıtım aracı olduğunun önemini anladıklarını düşünmektedir (Yüksel, 2016). Kısa film festivallerinin bu tarz avantajlarının olması yönetmenler için sektörel anlamda bir atılım olarak görülmelidir.

Gökhan Altuntaş, festivalleri, en çok da gişe derdi olmayan yapımların ödüllendirildiği ve bunun yanında sinemacıların sonraki işleri için daha fazla heveslendirildiği yapılar olarak görmektedir. Ancak Gökhan Altuntaş'a göre ön seçici kurulların çalışmalarını daha titiz ve dikkatli yapmaları da gerekmektedir (Altuntaş, 2015). Festivallerle alakalı olarak, yarışmaya katılan kısa filmlerin öncelikle bir ön jüri sisteminden geçirilmesi gerekmektedir. Çoğu durumda ön jürilerin işi ana jürilerin işinden daha zordur. Zira festivallere katılan yüzlerce film içinden, ana jürinin izlemesi için bir avuç film çıkartmak zor ve titizlik gerektiren bir emektir. Festivallerde ön jüri sayısının fazla olması ve bu kişilerin alanında uzman olmaları yapılacak işin sağlığı ve gerekliliği için elzemdir.

Belgesel sinemacı Naz Melis Özdil festivallere oluşturulan kategoriler konusunda haklı bir eleştiri getirmektedir. Özdil, festivallerdeki en büyük sıkıntıların yarışma sınıflandırılmasında içeriklerin netlik kazanmamasından dem vurmaktadır. Örneğin belgesel türde bir çalışmanın uzun metrajla yarıştırmaya çalışılması gibi durumlar kafa karıştırabilmektedir. Ayrıca profesyonel çalışmalar ile amatör çalışmaların da ayrı sınıflandırmalara dâhil edilmesi gerekmektedir (Özdil, 2019). Özdil'in söylemek istediği sınıflandırma sorunu birçok festivalde kısa filmcilerin karşısına çıkmaktadır. Zaman zaman Antalya Altın Portakal Film Festivali, Adana Altın Koza Film Festivali gibi büyük çaplı festivallerde bile, ana yarışmada, kurmaca filmlerle belgeseller yarıştılabilmektedir. Bu doğrultuda bazı kısa film festivallerinde de tüm kategoriler aynı yarışmada yer alabilmektedirler. Oysa, üstteki bölümlerde anlatıldığı üzere, kurmaca, deneysel, animasyon ve belgesel film dalları ayrı sınıflarlarda değerlendirilip yarıştırılmalıdır.

Festivallerde seyirci ile film izlemenin kendisini beslediğini düşünen yönetmen Nuri Cihan Özdoğan için seyircinin tepkisi bir nevi filme tutulan ayna olmaktadır. *"Seyirci topluluğu ile birlikte film izleme deneyimini festivallerin sağlaması, gösterimden sonra seyirci ile soru cevap düzenlenmesi, sinema üzerine konuşulacak ortamlar yaratılmasının çok kıymetli olduğunu düşünüyorum."* Özdoğan'a göre farklı ülkelerden gelen sektör profesyonellerinin de görüşleri çok önemlidir.; *"Birbirimizin hayat görüşlerinden, sinemayı yorumlama biçimlerimizden besleniyoruz. Hem tecrübelerimizi hem sinemaya bakış açılarımızı birbirimizle paylaşıyoruz. En önemlisi festivallerde edindiğimiz dostluklar sayesinde yalnız olmadığımızı anlıyoruz (Özdoğan, 2019)."* Belgesel ve kısa film yönetmeni Tolunay Tekmek ise festivallerin sektöre adaptasyon sağlama konusunda önemli bir değer kattığının altını çizmektedir; *"Kısa Film Festivalleri, sinema sektöründe devam etmek isteyen yönetmenler, yapımcılar için çok güzel bir zemin. Bu zemini iyi değerlendiren sinemacılar sektöre daha sağlam adapte olabilir (Tekmek, 2019)."* Festivaller kısa filmcilerin en çok beslendikleri alanlardır. Festivallerde filmlerden sonra yönetmen katılımıyla gerçekleştirilen soru-cevap kısmı seyircinin yönetmenin dünyasını daha iyi anlamasına sebep olurken yönetmenin de seyircinin filme bakış açısını kavradığı anlardan oluşmaktadır. Bu durum karşılıklı olarak sanatsal bir üretimin çözümlenmesi üzerine kuruludur ve her iki taraf için de oldukça besleyici olmaktadır. Bunun yanı sıra yönetmenlerin festivalde aynı ortamda bulunmaları, birbirlerinin eserlerini izlemeleri, fikir alışverişi yapmaları, yine kısa filmin geleceğini şekillendirmekte başat rol oynamaktadır.

6. Sonuç ve Tartışma

Hem genç hem de köklü film yapımcılarının uzun metrajlı bir filmin finansal riskleri olmadan zanaatlarını ve yaratıcılıklarını geliştirmeleri için vazgeçilmez bir platform sağlayan kısa filmler, sinematik hikâye anlatımının geleneksel biçimlerini aşar (Jilani, 2016).

Literatür çalışması ve betimsel analiz uygulanarak hazırlanan araştırmada Türkiye'nin önde gelen genç kısa filmcileriyle yaptığımız görüşmeler ve röportajlar sonucunda onların deneyimlerinin süzgecinden geçen görüşlere yer verilmiştir. Yönetmenler kısa film festivallerinin sektöre katkılarında bahsederken filmlerini geniş kitlelere ulaştırabildiklerini, festivallerin yeni fırsatlara yol açtığını, yerli ve yabancı sinema sektöründen gelen profesyonellerle tanışma fırsatı bulduklarını, diğer kısa filmleri izleyebildiklerini belirtmişlerdir. Ancak bunların yanı sıra bazı festivallerin kısa filmi ve kısa filmcileri ikinci plana attıklarının, zaman zaman jüri oluşturma konusunda kafa karışıklığı yaşandığının ve kısa filmin hala hak ettiği değeri görmediğinin de altını çizmişlerdir.

Tüm bu çalışmadaki verilerden yola çıkarak kısa filmin ve festivallerinin gelişimine katkıda bulunacak bir takım öneriler verilebilir. Dünya çapında önem kazanacak tıpkı İstanbul, Antalya gibi büyük bir kısa film festivali organize edilmeli, buna da büyük bütçe harcanarak sürekliliği sağlanmalıdır. Bu tarz festivallere dünya çapında Montpellier, Clermont-Ferrand, Krakow gibi örnekler gösterilebilir. Türkiye'de sadece kısa filme yönelik kurum ya da kuruluşlar olmalıdır. Başta devlet olmak üzere kısa film sektörü özel kuruluşlar, sponsorluklar tarafından da desteklenmelidir.

Film festivallerinin süreklilik sorunu olmaması gerekir. Festivallerin kalıcı olması ve her geçen sene bir önceki senedeki etkinliklerin üzerine çıkmayı çabalaması kısa filmin ve kısa film üreticilerinin gelişimi için oldukça önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra festivaller arasında tatlı bir rekabet olması gerektiği gibi, birbirlerinin etkisini azaltacak girişimlerde bulunmamaları elzemdir. Festivallerin aynı ya da yakın tarihlerde düzenlenmesi gibi talihsiz durumlar sektörel anlamda da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Yine festivallerin gösterilen kısa filmlere, gösterim başına telif hakkı ödemesi şarttır. Ayrıca kısa film festivallerinin yarışma için gönderilen eserleri doğru türlerde ayırması ve bu doğrultuda yarışma seçkisine alması gerekir.

Bir başka önemli nokta da dijital platformların kısa film sektörüne olan yaklaşımıdır. Özellikle son yıllarda, internet üzerinden video içeriklerinin yaygınlaşması ve izleyicilerin dijital platformları kullanarak film izleme alışkanlıklarının artması, kısa filmler için daha fazla erişim imkânı sağlamıştır. Dijital platformlar, kısa filmlerin gösterimine olanak tanıyan çeşitli platformlar sunar. Örneğin, YouTube ve Vimeo gibi video paylaşım siteleri, kısa filmlerin yayınlanması ve izlenmesi için popüler seçeneklerdir. Ayrıca, Netflix, Amazon Prime Video ve Disney+ gibi yaygın dijital platformlar, kısa filmleri de içeren kısa film koleksiyonları sunarak bu türün daha geniş bir kitleye ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Dijital platformlar, kısa filmlerin erişilebilirliğini artırarak, bu türün daha geniş bir kitleye ulaşmasına ve daha fazla ilgi görmesine olanak sağlamaktadır. Bu gösterimlerin artırılması ve de gösterim başına kısa filmcilere hak ettikleri teliflerin ödenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada bahsedildiği üzere kısa filmler tüm film endüstrisini sağlıklı tutmak için bir zorunluluktur. Çünkü kısa filmler iki yadsınamaz rolü yerine getirmektedirler; yükselen yeteneklere fark edilme ve tarzlarını iyileştirme şansı vermek ve de hikâye anlatmanın yeni yollarını içeren yaratıcılığı ve yeniliği teşvik etmeye yardımcı olmak...

7. Kaynakça

- Abacı, A. (tarih yok). *Uluslararası konularla, çevreci yaklaşımlarla belgeseller ve filmlerle karşınıza gelmeyi planlıyorum*. <http://www.populersinema.com/roportaj/alican-abaci-uluslararasi-konularla-cevreci-yaklasimlarla-belgeseller-ve-filmlerle-karsiniza-gelmeyi-planliyorum-39812.htm>
- Akyürek, F. (2012). *Senaryo yazarı olmak, senaryo yazmak* (10. baskı). MediaCat.
- Altuntaş, G. (2015, Kasım). *Festivallerin ön seçici kurulları işlerini daha disiplinli ve özverili yapmalılar*. <http://www.cinedergi.com/2015/11/30/gokhan-altuntas-festivallerin-on-secici-kurullari-islerini-daha-disiplinli-ve-ozverili-yapmalilar/>
- Aytaç, G. (2003). *Genel edebiyat bilimi*. Say.
- Bikir, N. (2020). Pandemi etkisi: kısa film festivalleri ve yaşanan dönüşüm üzerine bir değerlendirme. *Gümüşhane Üni. İletişim Fak. Elektronik Dergisi*, 8 (2), 1234-1261. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.726811>
- Can, A. (2005). *Kısa film*. Tablet.
- Cooper, P., Dancyger, K., (2005). *Kısa film yazmak*. Es.
- Çelik, R. (2015). *Film festivalleri ve Türkiye’de sinemanın geleceği* (E. Elkatmış, Ed.). Gülmat.
- Çölaşan, H. (2021) *Film festivalleri 2021*, http://www.kameraarkasi.org/makaleler/makaleler/2021_filmfestivalleri.pdf
- Etikan, H. (2002). *Film üzerine panel ve söyleşiler*. Mithat Alam Film Merkezi.
- Jilani, S. (2016, Ocak). *Why it’s time to start taking short films seriously*, <https://lwlies.com/articles/why-its-time-to-start-taking-short-films-seriously/>
- Kaliç, S. (1992). *Deneysel sinemanın kısa tarihi*. Hil.
- Karşioğlu, E. (1996). Kısa film hakkında. M. Dinçer (Ed.). *Türk Sinemasında Kısa Film* içinde (ss. 101-105) Kiv.
- Kavaratzis, M., Ashworth, G. J. (2005). City branding: an effective assertion of identity or a transitory marketing trick?. *Tijdschriftvoor Economische en Sociale Geografie*, 96(5), 506-514. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00482.x>
- Kurt, B. (tarih yok). *Belgesel insanogluna özünü hatırlatıyor!*. <http://www.populersinema.com/roportaj/belgesel-insanogluna-ozunu-hatirlatiyor-37734.htm>
- Özdil, M. (tarih yok), *Festivallerin temel sorunu yarışma kategorilerinin net bir şekilde ayrılmamasıdır!*. <https://www.populersinema.com/roportaj/festivallerin-temel-sorunu-yarisma-kategorilerinin-net-bir-sekilde-ayrilmamasidir-38341.htm>
- Özdoğan, N. (tarih yok). *Kısa film, bir cümledir!*. <https://www.populersinema.com/roportaj/nuri-cihan-ozdogan-kisa-film-bir-cumledir-37622.htm>
- Öztürk, T., & Sayıcı, F., (2020). Türkiye’de 2019’da gösterime girmiş filmlerin sosyal gereklilik ve sektör ekonomisi bakımından incelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8 (5), 4413-4437. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i5.1670>

- Pehlivanoğlu, G. (2017, Nisan). *Kısa filmde karşılaşılabacak tek muhakeme mekanizması festivallerdeki jürilerdir!*.<http://www.cinedergi.com/2017/04/22/gokce-pehlivanoglu-kisa-filmde-karsilasilacak-tek-muhakeme-mekanizmasi-festivallerdeki-jurilerdir/>
- Raskin, R. (2010). Kurmaca kısa filmde öykü tasarımı. *Sekans Sinema Yazıları Seçkisi*, (3), 173-180.
- Rea, P.W., Irving, D. (2004). *Sinema ve videoda kısa film: I. Cilt Yapım Öncesi*. Es.
- Sayıcı, F. (2021). *Kısa film festivallerinin sektöre etkisi*. Screenfest Film Festivalleri Sempozyumu. http://www.screenfest.org/wp-content/uploads/2020/10/semp_book_design_0911.pdf
- Scognamillo, G. (2010). *Türk sinema tarihi*. Kabalcı.
- Scognamillo, G. (2000). *Türk sinemasında tartışmalar, polemikler, kuramlar - 2*, <http://yenifilm.net/2000/12/turk-sinemasinda-tartismalar-polemikler-kuramlar-2/>
- Selçuk, A. (2009, Kasım). *Hilmi Etikan söyleşisi*. <http://www.etikan.com/2009-y-1--yaz-lar-.html>
- Shoat, E., Stam, R. (1984). *Unthinking Eurocentrism*. Routledge.
- Tekmek, T. (tarih yok). *Festival için değil, seyirci için film çekiyoruz!*. <https://www.populersinema.com/roportaj/festival-icin-degil-seyirci-icin-film-cekiyoruz-39116.htm>
- Yetkiner, B. (2018). Türkiye’de film festivallerinin dönüşen yapısı. *Gümüşhane Üni, İletişim Fak. Elektronik Dergisi*, 8 (2), 1596-1625. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.398662>
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yüksel, E. (2016, Ekim). *Sosyal medya olmasaydı bu film olmazdı*. <http://www.cinedergi.com/2016/10/12/elif-yuksel-sosyal-medya-olmasaydi-bu-film-olmazdi/>

KADIN SPORCULARIN TWİTTER VE HABER KANALLARINDAKİ TOPLUMSAL CİNSİYET ANALİZİ

Gökmen KANTAR* - Gözde ERSÖZ** - Meltem INCE YENİLMEZ*** - Deniz ÇETİNKAYA**** - Efe SIVIŞ*****

Öz

Medyanın kadın sporculara yer verme biçimi ile ilgili, farklı boyutlarda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda, kadın sporcuların medyada erkek sporculara oranla sayıca daha az temsil edildiği ve temsillerin toplumsal cinsiyet içeriğine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Birçok araştırmada, erkek sporlarının medyada sunum biçimlerinin hegemonik erkekliği yansıttığı ve kadın sporlarının da bu bağlamda daha az sunulduğu ve önemsizleştirildiği ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı, kadın sporcuların yer aldığı haberlerde toplumsal cinsiyet vurgusunu ortaya çıkarmak ve bu haberlerin yazılı basında yer alma sıklığını tespit etmektir. Bu bağlamda oluşturulan hipotezler şunlardır: 1) Kadınların yer aldığı spor haberleri nicelik olarak erkeklerin yer aldığı spor haberlerinden daha azdır 2) Kadınların yer aldığı spor haberlerinin yazılı metinlerinde toplumsal cinsiyet vurgusu vardır 3) Kadınların yer aldığı spor haberlerinin görsel metinlerinde toplumsal cinsiyet vurgusu vardır. Bu çalışmada, kadınların yer aldığı spor haberlerine yer verme sıklığı ile tarzlarındaki farklılıklar göz önüne alınarak inceleme 2020 yılının Aralık ayında sosyal medya hesaplarında yer alan spor haberlerini ve kadın sporcuların yer aldığı spor haberini nitel araştırma yöntemlerinden söylem ve içerik analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın Aralık ayında yapılmasının nedeni, bu dönemde birçok kadın voleybolcumuzun başarılarına imza atarak sosyal medya hesaplarında haber sayılarının fazla olmasıdır. Çalışma sırasında haber web siteleri ve twitter hesaplarında kadın sporcuların yer aldığı haberlerin yanı sıra diğer spor haberlerinin de tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmıştır. Kadın sporcuların yer aldığı haberlere yazılı ve görsel olarak içerik analizi uygulanacaktır. İçerik analizinin kullanımı, haberi yazan ve sunanların, bir anlamda üreticilerin anlatmak istediklerinin metin içindeki özelliklerin sayılarak ya da tanımlanarak açığa çıkarılması sürecidir ve bu yöntem, popüler kültürdeki erkeksi bakışın yaygınlığının ortaya konmasında kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın sporcular, Sosyal medya, Spor haberleri, Toplumsal cinsiyet, İçerik analizi.

Gender Analysis of Women Athletes on Twitter and News Channels

Abstract

Studies on many aspects of how female athletes are covered in the media exist. The overwhelming majority of these research have found that gendered depictions of female athletes in the media are less common than those of male athletes. Numerous studies have shown that the media's portrayal of men's sports reflects hegemonic masculinity, while women's sports are underrepresented and trivialized in this setting. The purpose of this study is to identify the gender bias in news stories concerning female athletes and to estimate how frequently these stories appear in print media. The following are the hypotheses developed in this context: 1) There are fewer

* Doç.Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, gkantar@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5120-110X>

** Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Bölümü, gozde.ersoz@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4848-1929>

*** Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisat Bölümü, melteminceyenilmez@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4689-3196>

**** Muhasebe Müdürü, Erke Dış Tic. Ltd, denizzcetinkaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1797-041X>

***** Doç.Dr., Fenerbahçe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, efesivis@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1553-3454>

sports news stories about women than about males. 2) Sports news articles featuring women place a strong focus on gender in their written contents. 3) The visual texts of sports news stories involving women place a strong focus on gender. In this study, the analysis of sports news in social media accounts and sports news including female athletes was carried out in December 2020, taking into consideration variations in the frequency and manner of adding sports news involving women. Due to the enormous volume of news on our female volleyball players' social media accounts around this time and the fact that several of them had success, the study was conducted in December. On news websites and Twitter accounts, descriptive data of other sports news and news about female athletes were calculated for the study. The news stories on female athletes will be subjected to written and visual content analysis. By counting or describing the elements in the text, content analysis is a procedure that reveals what the news' writers, presenters, and producers intend to say. This method will be used to demonstrate the prevalence of the masculine gaze in popular culture.

Keywords: Female athletes, Social media, Sports news, Gender, Content analysis.

1. Giriş

Biyolojik, fizyolojik ve genetik cinsiyetleri insanların yapısına göre erkek ya da kadın olarak nitelenirken (Bayhan, 2013), aynı zamanda toplumsal düzlemde bireyden beklenenlere ve toplumda bireye biçilen konumu, toplumsal rolleri de anlatır (Koivula, 1995). Doğumun ilk yıllarından itibaren biyolojik cinsiyetimiz ekseninde bir takım davranış kalıplarına maruz kalmaktadır. Örneğin doğacak çocuğun ebeveyni tarafından, çocuğun cinsiyetine göre eşyalarının renklerinin ve biçimlerinin belirlenmesi ile başlayan süreç, çocuktan yaşamı boyunca sahip olması istenecek davranışlar, tutumlar, roller örgüsünü inşa etme ile devam eder (Vatandaş, 2007). Çocuklar için belirlenen toplumsal dünya zamanla belirginleşir; giyim tarzı, saçın şekli ve boyu, hitaplar, oyuncaklar, çocuğa yönelik davranışlardaki sevecenlik biçimi ve dozajı, çocuk için cinsiyetine göre uygun bulunan veya uygun bulunmayan davranışlar, çocuk için düşünülen ve arzulanan meslekler, çocuğun cinsiyetine göre yapabileceği sporlar vs. tüm bunlar söz konusu inşa eyleminin sonraki bazı aşamalarını teşkil eder (Metheny, 1965, Akt. Riemer & Visio, 2003). Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğe toplum tarafından verilen rolleri anlatmak için kullanılır ve kadın ve erkeğin davranışlarında toplum tarafından dayatılan kültürel kalıpları ifade eder (Ecevit, 2011).

Toplumun tüm kurumlarında kendini gösteren bu erkek hegemonyası, spor alanında da önemli ölçüde kendini hissettirmektedir. Spor ortamları, erkeğin fiziksel üstünlüğü üzerinden gücünü ve üstünlüğünü gösterdiği bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır (Eitzen & Sage, 1997). Güçlü ataerkil anlayışına sahip toplumlarda kadınlar, spora katılım konusundaki cesareti kendilerinde uzun bir süre bulamamışlardır (Giulianotti, 2005). Wensing ve Bruce (2003) kadın sporcuların kültürel olarak tanımlanan toplumsal cinsiyete ilişkin yargılarıyla nasıl ifade edildiğini beş maddede açıklamışlardır: (a) toplumsal cinsiyeti belirginleştirmek: spor haberinde olayı kadın olayı/kadın sporu olarak nitelendirilmesi (erkek sporuna göre ikinci konumda); (b) zorunlu heteroseksüellik: kadın sporcunun heteroseksüel rolü bağlamında sunulması (cinsellik sembolü, anne, eş, kız arkadaş, kız, abla); (c) uygun kadınlık vurgusu: odağın geleneksel kadınlık olması (narinlik, duygusal dengesizlik, bağımlılık, edilgenlik); (d) çocuksulaştırmak: kadın sporcunun daha küçük sıfatlarla sunulması (bebek, kız); (e) kadın sporcuların yer aldığı haberlerde vurgunun sporcunun sportif yeteneği ve performansından daha çok özel yaşamına dair yapılması. Kadın sporcuların yer aldığı haberlerin bu şekilde sunulması var olan ataerkil yapının ve spor kurumundaki toplumsal cinsiyet ideolojisinin yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır (Wensing & Bruce 2003, Akt. Arslan & Koca, 2006). Bireylerin spora başlama nedenleri onların faaliyet gösterdikleri spora ilgi duymaları, o branşta yetenekli olmalarından dolayı olduğu gibi toplumsal cinsiyet odaklı olabilmektedir. Çocuk ve gençlerin spora katılımları incelendiğinde kadına ve erkeğe özgü olan, toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olarak belirlenen spor branşlarına yöneldiklerini görmekteyiz (Koivula, 1995).

Metheny (1965) tarafından yürütülen bir çalışmada, spor branşları kadınların katılımına uygun olmayan, kısmen uygun olan ve tamamen uygun olan şekilde üç farklı şekilde sınıflandırmış ve spor ortamlarında toplumsal cinsiyet övgü yargılar tüm açıklığıyla bu çalışmada ortaya konulmuştur (Metheny, 1965; Akt. Riemer & Visio, 2003). Bu çalışmada fiziksel temasın bulunduğu ve mücadele içeren spor branşları, boks, halter, sırıkla atlama, uzun mesafe yarışları ve tüm takım sporları (voleybol hariç) kadınlar için “kadınların katılımına uygun olmayan” sınıfta yer alırken; kısa mesafe yarışları ve uzun atlama, gülle atma, cirit atma, cimnastik gibi orta derecede sporlar “kısmen uygun” bulunmuş ve artistik buz pateni, kayak, golf ve tenis, bowling, voleybol, yüzme ve dalış gibi rakip ile arasında bir engelin olduğu, bir sportif alet kullanarak, çok fazla kuvvet gerektirmeyen fiziğin ön plana çıktığı, sporcu estetik açıdan hoş gösteren sporlar ise kadınlar için “tamamen uygun” görülmüştür. Toplumsal kalıplar kadınları zayıflık ve estetiğin ön plana çıktığı spor branşlarına yönlendirirken; erkekleri boks, güreş, karate, futbol gibi gücün, mücadelenin ön plana çıktığı dayanıklılık ve kuvvet isteyen ve dövüş sporları gibi temas içeren spor branşlarına yönlendirmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları yalnızca kadını değil erkeği de kadınsı olarak nitelendirilen spor branşını seçtiğinde dışlayıp ikincilleştirilmektedirler (Sancar, 2013). Toplumda erkek sporu olarak görünen spor dallarını yapan kadın sporcular “erkeksi” ya da “lezbiyen” olarak nitelendirilip toplumun negatif yargılarına maruz kalmaktadır (Kavasoğlu & Yaşar, 2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan araştırmalar spor ve egzersiz katılımın erkeksi veya kadınsı davranış kalıplarıyla ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Chalabaev vd., 2013; Koca vd., 2005; Emir vd., 2015; Koca & Bulgu, 2005; Bulgu vd., 2007). Özellikle rekabet içeren, yarışma sporları, toplumsal cinsiyet yargıları bağlamında erkeklik ve kadınlıkla ilgili kuvvetli mesajlar taşımakta ve spor, maskülen cinsiyet rolü özellikleri gerektiren bir erkek etkinliği olarak kabul edilip, üstün sportif performans erkeklikle aynı kabul edilmektedir (Akkaya & Kaplan, 2014).

Toplumsal cinsiyet ve spor konusu çerçevesinde medyada kadın sporcuların sunumu ile ilgili çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. 1980’li ve 1990’lı senelerde, “kadın, spor ve medya” konulu çalışmalarda, medyanın spor haberlerinde erkek sporculara daha çok yer verdiği belirtilmiştir (Bernstein, 2002). Bu bulgu birçok çalışma tarafından destek bulunmuştur ve kadın sporcuların haberlerinde toplumsal cinsiyet kalıplarına dair içeriklere ağırlıklı olarak yer verildiği de ayrıca çalışmalarda belirtilmiştir (Bishop, 2003; Jefferson, 1998). 2000 Yaz Olimpiyat Oyunları’nda yazılı medyada kadının sunumunu haber sayısı, büyüklüğü, sayfadaki yeri, kullanılan fotoğraflar ve fotoğraf büyüklüğü bakımından ele alan bir çalışmada (Capranica vd., 2005), Belçika, Danimarka, Fransa ve İtalya’da yayınlanan gazeteler incelenmiş ve gazete haberleri 1996 Atlanta Oyunları zamanında yapılan yazılı medya haberleri ile karşılaştırılmıştır. Araştırma neticesinde 2000 Olimpiyat Oyunlarında kadının 1996 Atlanta Oyunları’na göre medyada daha fazla yer almaya başladığı sonucuna varılmış ve bu sonuç Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)’nin olimpiyat oyunlarına kadınların katılımını arttırmak için geliştirdikleri stratejilerden dolayı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Arslan ve Koca (2006) tarafından yürütülen bir çalışmada, 2004 yılı Ağustos ayında Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde yer alan toplam 2103 spor haberi incelenmiş ve haberlerin % 8.56’sının kadın sporcuların, %79.98’inin ise erkek sporcuların yer aldığı haberlerden ve %11.46’ sının da hem erkek hem kadın (karma) spor haberlerinden oluştuğu ortaya konulmuştur. Medyada kadın spor haberlerinin sayısal olarak artışı değil, sunum biçimlerinin içeriği de çok önemlidir. Arslan ve Koca (2006) tarafından yapılan çalışmada ayrıca, kadın sporcuların yer aldığı spor haberleri üzerinde içerik analizi yapılmış ve bu inceleme sonucunda kadın sporcuların yer aldığı spor haberlerinin %20’ sinde belirgin olarak toplumsal cinsiyet rolleri (zorunlu heteroseksüellik) ile ilişkili ifadelerin yer aldığı anlaşılmıştır. Haber içeriği ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının incelendiği bir diğer çalışmada ise, 1996 Atlanta Yaz Olimpiyat oyunları ile

1998 Nagano Kış Olimpiyatlarına katılan Amerika Birleşik Devletleri takımların yer aldığı haberler incelenmiştir. Söz konusu çalışmada erkeklerin ağırlıklı olarak yaptığı spor branşlarında faaliyet gösteren kadın sporcuların haberlerde kadın ve erkek sporcuların karşılaştırıldığı ve kadın sporcuların atletik performansına çok az vurgu yapıldığı, kadın sporlarında yer alan kadın sporcuların ise spor performanslarına vurgu yapılırken kadınsı kalıp yargılarının da kuvvetlendirildiği bulunmuştur. Birçok çalışmada, erkeksi olarak nitelendirilen sporlarının medyada sunum şekillerinin erkekliğin üstünlüğünü yansıttığı (Pedersen, 2002) ve kadınsı olarak nitelendirilen spor branşlarının da bu bağlamda daha az sunulduğu ve önemsizleştirildiği bulunmuştur (Jefferson, 1998).

Medyanın haberlerde kadın sporculara yer verme şekli farklı kadınlık ve erkeklik tanımlarının ve deneyimlerinin inşa edildiği önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Öktem (2004) orta mesafe koşucusu olan, eski atlet Süreyya Ayhan'a yönelik yapılan spor haberlerini söylem çözümlemesi ile incelediği araştırmasında, medyanın sporcu kadını tanımlarken seçtiği ifadelerle sporcu kimliğinden çok kadınlık vurgusu yaptığını, kadının üstün sportif performans göstermesinin sıra dışı bir durum olarak nitelendirdiğini ve bu şekilde sporda kadını ikincil konuma sokan yargıları pekiştirdiğini belirtmiştir. Alan yazında yer alan kadın sporcularının yer aldığı medya haberleri incelendiğinde konu ile alakalı benzer çalışmalara çok yer verilmediği görülmektedir. Türkiye'de kadının spor ortamlarındaki yerine ilişkin pek fazla veri bulunmaması bu tür araştırmaların yapılmasının önemini arttırmaktadır. Hall (1988), sporda toplumsal cinsiyet kavramının yer aldığı araştırmaların yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Bazı spor branşlarının yapısı itibarıyla çok fazla erkeklik ve kadınlıkla ilgili mesajlar taşıdığı bilinmektedir. Birçok spor branşı erkeksi (boks, futbol, güreş...vb) erkeksi; bazı spor branşları ise (dans, bale, cimnastik vb) kadınsı cinsiyet rolü özellikleri gerektiren bir etkinlik olarak görülmektedir (Theberge, 1993).

Toplumsal cinsiyet kalıplarının yeniden üretilmesinde önemli olarak görülen medyada kadının sunumu ile ilgili çalışma sayısı sınırlı olduğu için bu konuda yapılmış daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı, internet haber portallarında yer alan spor haberlerinin sıklığını ve içeriğini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında aşağıdaki araştırma problemleri anlaşılmaya çalışılmaktadır:

1. Kadın sporculara yönelik internet haberleri ne kadar sıklıkla sosyal medya ve internet haberlerinde yer almaktadır?
2. İnternet ve sosyal medyadaki spor haberlerinin içeriği kadın spor haberleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet bağlamında nasıldır?
3. Kadın spor haberlerinin söylem analizi nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden söylem ve içerik analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, ele alınan herhangi bir kaydedilmiş iletişim biçiminin içeriğine odaklanmaktadır. Söz konusu kaydedilmiş iletişim biçimi, kitap, dergi gibi her türlü yazılı metin ya da yazıyla aktarılmış her türlü sözel anlatım olabileceği gibi televizyon programları, reklamlar gibi görsel öğeler de olabilir. Söylem analizi ise hem yazılı metinlerde hem de sözlü bağlamlarda insanlar arasında kullanılan dilin incelenmesi anlamına gelen geniş bir ifadedir (Gül & Nizam, 2021). Bu araştırmada sporculara yönelik sosyal medya paylaşımları ve internet haberlerinin söylem ve içerik analizi yapılmıştır.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmada Alexa verilerine göre Türkiye’de internet ortamında en çok tıklanan ilk iki haber portalının internet haberleri, facebook ve twitter paylaşımları ve TRT Spor ile NTV spor haberlerinin söylem içerikleri araştırmamızın örneklemini oluşturmuştur. 29 Kasım 2021-29.12.2021 tarihleri arasında internet haber portalında yer alan spor haberlerinin sıklığı ve içeriği, söylem şekli araştırmada incelenmiştir. Araştırmada belirlenen zaman diliminde kadın sporculara internet ortamında ne sıklıkla ve ne şekilde yer verildiğini tespit etmektir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma için sosyal medya siteleri incelenmiş, bunlar arasında spor haberleri ile ilgili en çok paylaşımın olduğu ve yorumların yapıldığı sosyal medya mecraların tespit edilmiştir. Bu bağlamda Alexa verilerine göre en çok tıklanan Yeni Akit ve Hürriyet gazeteleri, facebook ve twitter sosyal medya hesapları, TRT Spor ve NTV Spor haberleri veri toplamak için seçilmiştir. Seçilen sosyal medya adreslerinde 29 Kasım 2021-29.12.2021 tarihleri arasında yer alan spor haberleri incelenmiş ve toplanan veriler nitel araştırma yöntemlerinden dokuman analizi yöntemi ile irdelenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada, sorulan araştırma problemlerini ortaya koymak amacıyla, Türkiye’de internet ortamında en çok okunan ilk iki ulusal gazetede yer alan kadın spor haberleri 29 Kasım 2021-29.12.2021 tarihleri arasında nitel araştırma yöntemlerinden niteliksel ve niceliksel içerik analizi ile değerlendirilmiştir. İçerik analizi, belli bir materyalin dikkatle, detaylı ve sistematize bir şekilde anafikrini, kalıplarını ve ön yargılarını belirlemek için incelenerek yorumlanmasıdır (Berg & Lune, 2015). İçerik analizi hem nitel hem nicel analizi kapsamaktadır ve sosyal bilimlerde bilhassa gazete, dergi, kitap gibi yazılı materyalin analizinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Araştırmada sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan içerik analizi kitle iletişim araçlarındaki haberlerin içeriğini ve bu içerikteki yönlendirici ya da gizli anlatımları ortaya çıkaran bir yöntemdir. İçerik analizi çok sayıda kelime ve metni az sayıda içeriğe sahip aşikâr kurullarla kodlanmış kategorilere yoğunlaştıran, sistematik ve yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanmıştır (Weber, 1990).

Yapılan çalışma içerisinde yayınlanan haber metinlerinde kullanmış oldukları dil Bardin’in ‘‘ Yıldız Falı ‘‘ içerik analiz yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Böylece sentaksa ve sözcüklere ilişkin analizde, anlam öğelerinin sınıflaması ve sayımı yerine, anlamın belirtenleri üstünde durulacak ve mesajın kodu (vokabüler, gramer özellikleri, anlam birimleri) incelenmiştir. Bir metnin kodunu incelemek için bir takım uzlaşım kurallarının konması ve karşılaştırma imkânlarının bulunması gereklidir. Bu kurallara ilişkin olarak spor haber sitelerinin kullanmış oldukları yazı metinlerinin içerisinde tespit edilmiştir.

Buna göre kurallara bağlı kalınarak, bu metinlerdeki;

- Mevcut sözcüklerin toplam sayısı (O)
- Farklı sözcüklerin toplam sayısı (V)
- Bu iki gurubun oranı (O/V: Mesajda kullanılan vokabülerin zenginlik derecesi gösterir) haber metinlerinin taşıdığı kelime hazinesi ortaya çıkarılacaktır.

Vokabüler birimlerinin sınıflandırılmasında,

Dolu sözcükler; yani sıfat, isim, fiil gibi anlam taşıyıcı sözcükler ve Araç sözcükler; yani zamir, bağlaç, zarf, öntakı gibi ayırımına gidilerek nitel bir analiz yapılmıştır. Terimlerin doluluk durumu yani anlam taşıyıcı olanları ile araç niteliğinde olanların dağılımı nitel olarak değerlendirilmiştir. İsim, fiil ve

sıfatlar taşıyıcı, sözcükler; zarf, edat, ünlem ve bağlaç gibi diğer kelimeler ise araç sözcükler olarak gruplandırılmıştır. Metinlerde bu kelime grupları, toplam kelime sayısına oranı bakımından da incelenmektedir. Bu analiz yöntemi ile haber metinlerinin taşıdığı kelime hazinesi, ortaya çıkarılmıştır. Bardin'in formülü haber içeriklerine uygulanarak cümle kurgusu ve vurgusu açısından metinler incelenerek; spor haber sitelerinin ortaya koymuş olduğu, spor haber dili incelenmiştir. Terim sayılarının terim çeşitlerine oranlanması ile Bardin'in, yıldız falı formülü uygulanarak dil zenginliği konusunda net sonuca varılmıştır.

Söylem analizi, konuşma ve metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. Çalışmamız içerisinde zaman zaman Teun A. Van Dijk'in söylem analizi ve Bardin'in içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu çalışma içerisinde, ek olarak TRT Spor ve NTV Spor internet ve sosyal medya haberlerinde kullanılan spor dilinin özelliklerini tespit edebilmek amacıyla Van Dijk'in eleştirel söylem analizi ve Bardin'in içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma 29 Kasım 2021-29.12.2021 tarihleri arasında Türkiye'de internet ortamında en çok okunan ilk beş ulusal gazetede yer alan spor haberlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışma belli bir zaman aralığı, sınırlı sayıda gazete, Türkiye özelini ve spor haberlerini ele almaktadır. Tüm zamanlar, tüm gazeteler, diğer ülkeler ve diğer konu başlıkları açısından bir genelleme yapmadığı için sınırlılıkları bulunmaktadır. İnternet haberleri dışında ulusal yayın yapan medyada başka bir mecrada ve gazetelerin basılı yaptıkları haberler araştırmaya dâhiledilmemiştir.

2.6. Araştırma Etiği

Çalışmaya ait veriler 2020 yılının Aralık ayında sosyal medya hesaplarında yer alan spor haberlerini ve kadın sporcuların yer aldığı spor haberidir. Bu çalışma için Namık Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler 3. Yayın Etiği Kurulu'na müracaat edilmiş ve Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan etik açıdan uygun olduğu kararı alınmıştır.

3. BULGULAR

Alexa verilerine göre Türkiye'de internet ortamında en çok tıklanan gazete Yeni Akit gazetesidir. Bu gazetede veriler incelendiğinde Tablo 1' de yer alan verilere ulaşılmıştır. Söz konusu gazete ağırlıklı olarak erkek futbolu üzerine (%97) haber yapmaktadır. Kadın sporu üzerine yapılan haberler futbol, voleybol, halter ve güreş üzerine çok düşük bir düzeydedir. Bu veriler incelendiğinde internette yer alan haberlerde sadece kadın spor haberleri özelinde değil futbol dışında kalan spor dallarına da çok az yer verildiği görülmüştür. Spor haberlerinin genel olarak içeriğine bakıldığında Gençlik ve Spor Bakanlığı, Federasyonlar, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi gibi spor kurumlarının haberlerine sıklıkla yer verildiği, erkeklerin yer aldığı spor dallarında ise otomobil sporları, basketbol ve güreş sporlarının yine çok az olmakla beraber en çok yer verilen spor branşları olduğu belirtilmektedir.

Tablo 1. Yeni Akit gazetesinde yer alan spor haberlerinin frekans ve içerik analizi

Haber içerikleri	f	%
Erkek Futbol Haberi	1118	96,5
Otomobil Sporları	9	0,8
Erkek Basketbol	6	0,5
Gençlik ve Spor Bakanlığı Haberi	4	0,3
Erkek Güreş	4	0,3
Bedensel Engelliler Spor Federasyonu Haberi	2	0,2
Erkek Voleybol	1	0,1
Snooker Turnuvası	1	0,1
Erkek Yüzme	1	0,1
Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi	1	0,1
Para Taekwondo	1	0,1
Erkek Motosiklet	1	0,1
Karate Federasyon Seçim Sonucu	1	0,1
Kick Boks Federasyon Haberi	1	0,1
Erkek Bisiklet	1	0,1
Erkek Bilardo	1	0,1
Halter Kadın ve Erkek Karma Haber	1	0,1
Kadın Futbol	1	0,1
Kadın Voleybol (Cumhurbaşkanı'nın tebrik mesajı)	1	0,1
Kadın Futbol	1	0,1
Kadın Güreş	1	0,1
Toplam	1158	100

Alexa verilerine göre Türkiye’de internet ortamında en çok tıklanan ikinci gazete Hürriyet gazetesidir. Hürriyet gazetesi web sitesi itibarıyla haberleri Tokyo 2020, futbol, basketbol ve voleybol gibi bölümlere ayırmış ve zaman dilimine göre haberlere erişimi sınırlandırmıştır. Dolayısıyla araştırmada belirtilen zaman diliminde facebook, twitter ve internet haberleri incelenmiş; internet haberlerini ayrıştırabilmek için #basketbol ve #voleybol hashtagları kullanılmıştır. 29 Kasım 2021-29.12.2021 tarihleri arasında futbol branşında yine erkek futbol haberlerinin liglere, ülkelere göre ayrıştırıldığı ve basketbol ve voleybol haberlerine nazaran daha sıklık ve ayrıntılı bir şekilde futbol haberlerine yer verildiği Hürriyet gazetesinde de görülmüştür. Futbol, basketbol ve voleybol haberleri dışındaki diğer spor haberlerine ise sadece Tokyo başlığı altında yer verildiği ve diğer spor branşlarının internet haberlerinde görünürlüğünün çok fazla kısıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Hürriyet internet haber içerik ve frekans analizi

Haber İçeriği	Cinsiyet	f	%
Basketbol	Kadın	10	16,7
	Erkek	30	50,0
Voleybol	Kadın	15	25,0
	Erkek	5	8,3
Toplam		60	100,0

Hürriyet gazetesinin facebook sosyal medya aracında spor haberlerinin yayınlandığı Spor Arena ek sayfasında yer alan spor haberleri incelendiğinde 29 Kasım 2021-29.12.2021 tarihleri arasında yine ağırlıklı olarak futbol haberlerinin yer aldığı görülmektedir (%90,5). Bu haberleri erkek basketbol (%4,8) ve otomobil sporları izlemektedir (%4,8). (Tablo 3)

Tablo 3. *Hürriyet facebook haber içerik ve frekans analizi*

Haber İçeriği	f	%
Erkek Futbol	76	90,5
Erkek Basketbol	4	4,8
Otomobil Sporları	4	4,8
Toplam	84	100,0

Hürriyet gazetesinin Spor Arena twitter sayfasında yer alan spor haberleri incelendiğinde diğer internet ve sosyal medya haberleri ile benzer bir şekilde erkek futbol haberlerinin çok fazla yer aldığı (%93,5), bunu erkek basketbol (%2,6) ve kadın voleybol (%1,8) izlediği görülmektedir. Benzer bir şekilde Hürriyet gazetesinin Spor Arena twitter sayfasında hem kadınlara hem de diğer spor branşlarından haberlere çok az yer verilmiştir.

Tablo 4. *Hürriyet twitter haber içerik ve frekans analizi*

Haber İçeriği	f	%
Erkek Futbol	1434	93,5
Erkek Basketbol	40	2,6
Kadın Voleybol	28	1,8
Kadın Futbol	8	0,5
Gençlik ve Spor Bakanlığı	6	0,4
Kayak kadın ve Erkek (Karma)	4	0,3
Otomobil Sporları	4	0,3
Erkek Yüzme	2	0,1
Kadın Basketbol	2	0,1
Kadın Boks	2	0,1
Kadın Aerobik Cimnastik	2	0,1
Kadın Taekvando	2	0,1
Toplam	1534	100

Bu çalışmada Yeni Akit ve Hürriyet gazetesinin internet ve sosyal medya haberlerine ek olarak, TRT Spor, A Haber ve NTV Spor haber siteleri incelenmiş ve Misli. Com Sultanlar Ligi ile ilgili haber metinlerinin analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğal dil kullanımı, retorik ve gündem konularını ele alış biçimleri incelenerek aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Haber internet siteleri incelendiğinde TRT Spor 'un Sultanlar Ligi sürecince oynanan her maça haber sitelerinde yer verdiği, NTV Spor 'da bir röportaj haberi ve A Haber Spor un ise sitelerinde lig ile ilgili hiçbir habere yer vermediği görülmüştür.

Spor Haber Sitelerinde Kadın Spor Haberlerde Doğal Dilin Kullanımı

Dil zenginliği düzeyi Tablo 5' te aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Dil zenginliği düzeyi

Haber Siteleri	TRT Spor	NTV Spor
Terim Sayısı '0'	1882	422
Terim Çeşidi 'V'	502	221
Kelime Çeşidi 0/V	3,74	1,90

Haber Sitelerindeki haber yazıları incelendiğinde terim sayısının, terim çeşidine oranı olan vokabüler birikimin düzeyinin genel ortalaması TRT Spor da 3.74 , NTV Spor da 1,90 'dır. Ortaya çıkan bu sonuçlara bakıldığında dil zenginliği açısından TRT Spor sade bir dil kullanırken NTV Spor haber yazılarında daha zengin bir dil kullanmıştır. Haber yazılarının terimin sayısının yüksekliği ile daha çok tekrar yapıldığını terim çeşidindeki azlık ile de basit ve sade bir konuşma ile seçmen üzerinde yüksek bir etki yapmak hedeflendiği bilinmektedir. TRT Spor da terim çeşidinin azlığı ve kelime tekrarlarının çokluğu ile verilen mesajların kalıcı olması yönünde olumlu bir tercihtir. Misli.com Sultanlar Ligi haber sitelerinde haber metinlerinde kullanılan sözcük ve sözcük türleri Tablo 6' da aşağıda karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 6. Vokabüler zenginliğin genel ortalama

Haberlerin Kelime Hazinesi	Terim Türü	Terim Sayısı (0)	Terim Sayısı Oranı %	Terim Çeşidi (V)	Terim Çeşidi Oranı %
Amaç Sözcükler					
	İsimler	1301	75,3	304	63,5
	Sıfatlar	92	5,32	34	7,28
	Fiiller	335	19,38	120	29,22
TRT SPOR	Toplam	1728	100	458	100
Araç Sözcükler					
	Zamir	10	6,5	7	31,11
	Zarf	42	27,27	9	24,44
	Edat	44	28,57	12	22,22
	Bağlaç	54	35,06	12	17,79
	Ünlem	4	2,6	4	4,44
	Toplam	154	100	44	100
Haberlerin Kelime Hazinesi	Terim Türü	Terim Sayısı (0)	Terim Sayısı Oranı %	Terim Çeşidi (V)	Terim Çeşidi Oranı %
Amaç Sözcükler					
	İsimler	211	61,7	98	56
	Sıfatlar	35	10,23	12	6,86
	Fiiller	96	28,07	65	37,14
NTV SPOR	Toplam	342	100	175	100
Araç Sözcükler					
	Zamir	39	48,75	21	45,65
	Zarf	12	15	13	28,26
	Edat	8	10	8	17,4
	Bağlaç	21	26,25	4	8,69
	Ünlem	-	-	-	-
	Toplam	80	100	46	100

İncelenen haber yazılarında toplam 2304 sözcük vardır ve bunların 723'ü farklı sözcüklerdir. Bu durumda oran yaklaşık olarak 3,18'dir. Bu oran fazla bir tekrar düzeyini yansıtır. Temel Kelime

hazinesi açısından sözcük türleri yüksek olmakla birlikte isim 1512 kez, fiil 431 kez ve sıfatlar 127 kez olmak üzere yüksek oranda kullanılmıştır ve toplam da amaç sözcük sayısı 2070, araç sözcük sayısı ise 234'dür. Yapılan haber yazılarında strateji olarak verilmek istenilen mesajın iyice anlaşılması ve kalıcı etki yapması belirlenmiştir. Sözcük türlerinin sayısal ve yüzdesel oranları ile karşılaştırmalı bir şekilde Tablo 7'de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 7. En çok kullanılan amaç sözcüklerinin dağılımı

	Sıra	İsimler	f	Sıfatlar	f	Füller	f
TRT SPOR	1	Lig	52	Çok	14	Etmek	23
	2	Set	40	Bu	18	Olmak	21
	3	Voleybol	29	İkinci	6	Kazanmak	11
	4	Sultan	34	Büyük	3	Yenmek	11
	5	Misli	32	Lider	3	Vermek	10
	6	Maç	27	Güzel	3	Karşılaşma	8
	7	Eczacı	28	İki	2	Gelmek	4
	8	Vakıf	27	Turuncu	2	Gitmek	4
	9	Hafta	27	Zorlu	1	Oynamak	3
	10	Takım	13	Orta	1	Yapmak	3
	Sıra	İsimler	f	Sıfatlar	f	Füller	f
NTV SPOR	1	Voleybol	9	Bir	11	Olmak	6
	2	Maç	3	Çok	9	Almak	6
	3	Takım	9	Orta	3	Etmek	5
	4	Spor	7	Büyük	2	Oynamak	3
	5	Oyuncu	6	Öz	2	Bulmak	3
	6	Erdem	5	İnanılmaz	2	Yapmak	3
	7	Eda	5	Bu	1	İstemek	3
	8	Zaman	5	Birçok	1	Geçmek	2
	9	Saha	2	Zorlu	1	Kazanmak	1
	10	Kadın	2	Çekingen	1	Gelmek	1

Haber yazılarında ki doluluk oranı, amaç sözcükleri (2070) kullanım açısından incelendiğinde; birinci sırada isimler İkinci sırada fiiller üçüncü sırada ise sıfatlar olarak belirlenmiştir. En çok kullanmış olan isim sözcüğü "Lig" (52 kez), Fiil sözcüğü "Etmek" (28 kez), sıfat sözcüğü "Bu" (18 kez) sözcük türleri görülmektedir. Spor kanallarının haber sitelerinde en çok kullandıkları araç sözcükler, sözcük türleri sayısal ve yüzdesel oranları ile karşılaştırmalı şekilde Tablo 8' de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 8. En sık kullanılan araç sözcüklerinin dağılımı

	Sıra	Edat	f	Bağlaç	f	Zarf	f	Zamir	f	Ünlem	f
TRT SPOR	1	Sadece	7	Ve	22	Daha	6	Şöyle	4	Valla	4
	2	Kadar	6	De	9	Önde	5	Herkes	2	Aman	1
	3	Önce	4	Ama	8	Sonra	5	Kendi	3	Kutlu	1
	4	Mı	4	Aslında	2	Öne	4	Şu	2	Helal	1
	5	li	3	Ardından	2	Böyle	3	O	2		
	6	Her	2	Hem	2	En	2	Bana	1		

7	Gibi	2	Ya	1	Şimdi	2	Benim	1		
8	Göre	2	Vesileyle	1	Çünkü	2	Sen	2		
9	Ün	1	Bile	1	Tekrar	2	Biz	1		
10	Sanki	1	Oysa	1	Böylelikle	1				
Sıra	Edat	f	Bağlaç	f	Zarf	f	Zamir	f	Ünlem	f
1	Her	5	Ve	13	Asla	3	Ben	6		
2	Önce	1	De	3	Uzun	2	Biz	5		
3	Nasıl	1	Ama	4	Neler	1	Bunu	4		
4	Kadar	1	Öte	2	Tekrar	1	Bura	4		
NTV SPOR	5				Artık	1	Kendi	3		
	6				İçerisinde	1	Onlar	1		
	7				Beri	1	Siz	1		
	8				Böyle	1	Benim	1		
	9				Çünkü	1	Şu	1		
	10						Bana	1		

En çok kullanılan araç sözcükler ‘134 kez’ incelendiğinde birinci sırada bağlaçlar ‘75 kez’, ikinci sırada zamirler ‘59 kez’, üçüncü sırada zarflar ‘54 kez’, dördüncü sırada edatlar ‘52 kez’, beşinci sırada ise ünlemler ‘4 kez’ yer almaktadır. Haber yazılarında 35 kez ve bağlacı en çok kullanılırken, sırası ile 6 kez Ben kişi zamiri, 6 kez Daha zarfı, 7 kez sadece edatı ve 4 kez valla ünlemi diğer kullanılan araç sözcüklerdir.

Spor haber sitelerinde haber metinlerinde gündem konularını ele alınma biçimleri Tablo 9 ve Tablo 10’ da aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. En sık kullanılan spor kavramları

1	Voleybol	38
2	Maç	30
3	Takım	22
4	Sayı	17
5	Spor	16
6	Oyuncu	16
7	Deplasman	12
8	Yendi	10
9	Mağlup	10
10	Karşılaşma	8
11	Saha	8
12	Galibiyet	7
13	Hücum	6
14	Galip	6
15	Oynama	6
16	Mola	6
17	Mücadele	6
18	Skor	6
19	Teknik	5
20	Antrenör	5

21	Kaptan	4
22	Pasör	4
23	Pozisyon	4
24	Görev	4
25	Kulüp	4
26	Forma	3
27	Performans	3
28	Rekor	3
29	Voleybolcu	3
30	Olimpiyat	2
31	Branş	2
32	Amatör	2
33	Şampiyona	2
34	Şampiyon	2
35	Smaçör	2

Haber metinlerinde 38 kez Voleybol, 30 kez Maç, 22 kez Takım, 17 Kez sayı en çok kullanılan spor terimleri olmuştur. Haber metinleri incelendiğinde yalın bir dil kullanılarak daha çok genel bir kamuoyuna ulaşımı hedef belirlenmiş, sadece sporla ilgili kesimlerin anlayabileceği voleybol terimlerine yer verilmemiş. En sık kullanılan takım isimleri ise Tablo 10' da aşağıda verilmiştir.

Tablo 10. *En sık kullanılan takım isimleri*

1	Sultanlar	34
2	Misli	32
3	Eczacıbaşı	28
4	Vakıfbank	27
5	Fenerbahçe	24
6	Vitra	23
7	Belediye	20
8	Opet	14
9	Galatasaray	13
10	İlbank	12
11	KaleSpor	10
12	Sarıyer	9
13	Ptt	7
14	Kuzeyboru	7
15	Nilüfer	6
16	Beşiktaş	5
17	Yeşilyurt	3

Takım isimleri kullanım açısından incelendiğinde Misli.Com Sultanlar Ligi ismi sebebiyle en sık Sultanlar (34 kez) , Misli (32 kez) kavramları kullanılmış. Maç takvimi sürecinde neredeyse oynadıkları maç sıklığı sebebiyle de Eczacıbaşı (28 kez), Vakıfbank (27 kez), Fenerbahçe (24 kez) takım isimleri en sık kullanılan takım isimleri olmuştur.

4. SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, kadın sporcuların yer aldığı internet haberlerde toplumsal cinsiyet vurgusunu incelemek ve bu haberlerin sosyal medya yazılı basınında yer alma sıklığını tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri: 1) Kadınların yer aldığı spor haberleri nicelik olarak erkeklerin yer aldığı spor haberlerinden daha azdır. 2) Kadınların yer aldığı spor haberlerinin yazılı metinlerinde toplumsal cinsiyet vurgusu vardır. 3) Kadınların yer aldığı spor haberlerinin görsel metinlerinde toplumsal cinsiyet vurgusu vardır.

Türkiye’de internet ortamında en çok tıklanan gazete Yeni Akit gazetesindeki veriler incelendiğinde ağırlıklı olarak erkek futbolu üzerine (%97) haber yapıldığı görülmüştür. Kadın sporu üzerine yapılan haberler futbol, voleybol, halter ve güreş üzerine çok düşük bir düzeydedir. Bu veriler incelendiğinde internette yer alan haberlerde sadece kadın spor haberleri özelinde değil futbol dışında kalan spor dallarına da çok az yer verildiği görülmüştür. Yeni Akit gazetesinde spor haberlerinin genel olarak içeriğine bakıldığında Gençlik ve Spor Bakanlığı, Federasyonlar, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi gibi spor kurumlarının haberlerine sıklıkla yer verildiği, erkeklerin yer aldığı spor dallarında ise otomobil sporları, basketbol ve güreş sporlarının yine çok az olmakla beraber en çok yer verilen spor branşları olduğu belirtilmektedir. Yeni Akit gazetesinde 4. FIVB Dünya Kulüpler Şampiyonu olan Vakıf Bankası Voleybol Kadın Takımının başarısının haberinde takımın erkek antrenör ve idarecilerinin fotoğrafı ile haber yapıldığı, söz konusu başarıya imza atan sporcuların fotoğraflarına yer verilmediği görülmüştür.

Türkiye’de internet ortamında en çok tıklanan ikinci gazete olan Hürriyet gazetesinin web sitesi haberleri Tokyo 2020, futbol, basketbol ve voleybol gibi bölümlere ayırmış ve haberlerin içerikleri karışık yer verilmiştir. Dolayısıyla araştırmada belirtilen zaman diliminde facebook, twitter ve internet haberleri incelenmiş; internet haberlerini ayrıştırabilmek için #basketbol ve #voleybol hashtagları kullanılmıştır. Hürriyet gazetesinde 29 Kasım 2021-29 Aralık 2021 tarihleri arasında futbol branşında yine erkek futbol haberlerinin liglere, ülkelere göre ayrıştırıldığı ve basketbol ve voleybol haberlerine nazaran daha sıklıkla ve ayrıntılı bir şekilde yer aldığı görülmüştür. Futbol, basketbol ve voleybol haberleri dışındaki diğer spor branşları haberlerine ise sadece Tokyo başlığı altında yer verildiği ve diğer spor branşlarının internet haberlerinde görünürlüğünün çok fazla kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesinin facebook sosyal medya aracında spor haberlerinin yayınlandığı Spor Arena ek sayfasında yer alan spor haberleri incelendiğinde 29 Kasım 2021-29 Aralık 2021 tarihleri arasında yine ağırlıklı olarak futbol haberlerinin yer aldığı görülmektedir (%90,5). Bu haberleri erkek basketbol (%4,8) ve otomobil sporları izlemektedir (%4,8). Hürriyet gazetesinin Spor Arena twitter sayfasında yer alan spor haberleri incelendiğinde diğer internet ve sosyal medya haberleri ile benzer bir şekilde erkek futbol haberlerinin çok fazla yer aldığı (%93,5), bunu erkek basketbol (%2,6) ve kadın voleybol (%1,8) izlediği görülmektedir. Benzer bir şekilde Hürriyet gazetesinin Spor Arena twitter sayfasında hem kadınlara hem de diğer spor branşlarından haberlere çok az yer verilmiştir. Bu çalışmada Yeni Akit ve Hürriyet gazetesinin internet ve sosyal medya haberlerine ek olarak, TRT Spor, A Haber ve NTV Spor haber siteleri incelenmiş ve Misli.com Sultanlar Ligi ile ilgili haber metinlerinin analiz edilmiştir. Haber internet siteleri incelendiğinde TRT Spor ’un Sultanlar Ligi sürecince oynanan her maça haber sitelerinde yer verdiği, NTV Spor ’da bir röportaj haberi ve A Haber Spor un ise sitelerinde lig ile ilgili hiçbir habere yer vermediği görülmüştür. Haber Sitelerindeki haber yazıları incelendiğinde terim sayısının, terim çeşidine oranı olan vokabüler birikimin düzeyinin genel ortalaması TRT Spor da 3.74 , NTV Spor da 1,90 ‘dır. Ortaya çıkan bu sonuçlara bakıldığında dil zenginliği açısından TRT Spor sade bir dil kullanırken NTV Spor haber yazılarında daha zengin bir dil kullanmıştır. Haber yazılarının

terimin sayısının yüksekliği ile daha çok tekrar yapıldığını terim çeşidindeki azlık ile de basit ve sade bir konuşma ile seçmen üzerinde yüksek bir etki yapmak hedeflendiği bilinmektedir. TRT Spor da terim çeşidinin azlığı ve kelime tekrarlarının çokluğu ile verilen mesajların kalıcı olması yönünde olumlu bir tercihtir.

İncelenen haber yazılarında toplam 2304 sözcük vardır ve bunların 723'ü farklı sözcüklerdir. Bu durumda oran yaklaşık olarak 3,18'dir. Bu oran fazla bir tekrar düzeyini yansıtır. Temel Kelime hazinesi açısından sözcük türleri yüksek olmakla birlikte isim 1512 kez, fiil 431 kez ve sıfatlar 127 kez olmak üzere yüksek oranda kullanılmıştır ve toplam da amaç sözcük sayısı 2070, araç sözcük sayısı ise 234'dür. Yapılan haber yazılarında strateji olarak verilmek istenilen mesajın iyice anlaşılması ve kalıcı etki yapması belirlenmiştir. Haber yazılarındaki doluluk oranı, amaç sözcükleri (2070) kullanım açısından incelendiğinde; birinci sırada isimler İkinci sırada fiiller üçüncü sırada ise sıfatlar olarak belirlenmiştir. En çok kullanmış olan isim sözcüğü "Lig" (52 kez), Fiil sözcüğü "Etmek" (28 kez), sıfat sözcüğü "Bu" (18 kez) sözcük türleri görülmektedir. En çok kullanılan araç sözcükler '134 kez' incelendiğinde birinci sırada bağlaçlar '75 kez', ikinci sırada zamirler '59 kez', üçüncü sırada zarflar '54 kez', dördüncü sırada edatlar '52 kez', beşinci sırada ise ünlemler '4 kez' yer almaktadır. Haber yazılarında 35 kez ve bağlacı en çok kullanılırken, sırası ile 6 kez Ben kişi zamiri, 6 kez Daha zarfı, 7 kez sadece edatı ve 4 kez valla ünlemi diğer kullanılan araç sözcüklerdir. Haber metinlerinde 38 kez Voleybol, 30 kez Maç, 22 kez Takım, 17 Kez sayı en çok kullanılan spor terimleri olmuştur. Haber metinleri incelendiğinde yalın bir dil kullanılarak daha çok genel bir kamuoyuna ulaşımı hedef belirlenmiş, sadece sporla ilgili kesimlerin anlayabileceği voleybol terimlerine yer verilmemiştir. Takım isimleri kullanım açısından incelendiğinde Misli.Com Sultanlar Ligi ismi sebebiyle en sık Sultanlar (34 kez) , Misli (32 kez) kavramları kullanılmış. Maç takvimi sürecinde neredeyse oynadıkları maç sıklığı sebebiyle de Eczacıbaşı (28 kez), Vakıfbank (27 kez), Fenerbahçe (24 kez) takım isimleri en sık kullanılan takım isimleri olmuştur.

5. TARTIŞMA

Ülkemizde spor haberlerinde en çok takip edilen gazeteler incelendiğinde yapılan haberlerin daha çok erkek futbolu üzerinden yapıldığı; kadın sporu üzerine yapılan haberlerin futbol, voleybol, halter ve güreş branşlarında yapıldığı, kadınlarda dahi futbol dışında habere az yer verildiği ve kadın spor haberlerinin erkeklerden önemli ölçüde az yer aldığı görülmüştür.

Medyada kadın sporcuların yer aldığı haberler ile ilgili farklı araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların çoğu kadın sporcuların medyada erkek sporculara göre daha az sıklıkla haber yapıldığına yöneliktir (Çimen & Meşeci, 2019; Jefferson, 1998). Buna ek olarak kadın sporcuların bulunduğu haberlerin içeriklerinin incelendiği araştırmalar da alan yazında mevcuttur (Bishop, 2003; Jefferson, 1998; Koca & Arslan, 2006; Pedersen, 2002).

Arslan ve Koca (2006) tarafından gerçekleştirilen kadın sporcuların yer aldığı gazete haberlerine dair çalışma incelendiğinde araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda toplam spor haberlerinin %8.56'sının kadın sporculara, %79.98'inin erkek sporculara ait olduğu saptanmıştır. Haberlerin %11.46'sının hem kadın hem de erkek yani karma spor haberlerinden oluştuğu görülmüştür. Kadın sporculara yönelik haberlerin içerik analizi sonucunda, haberlerin %20'sinde toplumsal cinsiyet rollerinin (zorunlu heteroseksüellik) belirgin olduğu yani kadın sporcuların yer aldığı haberlerde anne, babaanne, eş, kız kardeş ve ev kadını gibi toplumsal cinsiyet rollerinin kullanıldığı anlaşılmıştır. Buna ek olarak, haberlerde yer alan fotoğrafların %12.90'nında toplumsal cinsiyet vurgusu öne çıkarken, %24.19'unun da haber ile alakalı olmadığı ortaya konulmuştur.

Çimen ve Meşeci (2019) tarafından gerçekleştirilen başka bir araştırmada üç yılı aşkın bir süredir hem ulusal ligde hem de Avrupa kupalarında başarı hikâyelerine sahip Kastamonu Belediyesi kadın hentbol takımının spor medyasında yer alma konusundaki genel durumu nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda basında yer alan haberlerin sıklığına göre futbol branşı %51.08 ile birinci sırada yer alırken, hentbol branşının %26.89'yla ikinci sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bu iki branşı basketbol (%6.78), bisiklet (%1.19) ve voleybol (%1.05) izlemiştir. Cinsiyete göre yapılan hesaplamalara göre erkek sporları %60.46, kadın sporları %32.15 ve cinsiyet içermeyen spor haberleri ise %6.17 oranında medyada yer almıştır.

Bu çalışmada Yeni Akit gazetesinde 4. FIVB Dünya Kulüpler Şampiyonu olan Vakıf Bankası Voleybol Kadın Takımının başarısının haberinde takımın erkek antrenör ve idarecilerinin fotoğrafı ile haber yapıldığı, söz konusu başarıya imza atan sporcuların fotoğraflarına yer verilmediği görülmüştür. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde 1996 Atlanta Oyunları'nda ABD' de altın madalya alan dört kadın takımına yönelik haberlerin incelendiği başka bir araştırmada kadın sporcuların bulunduğu haberler erkek sporları ve kadın sporları çerçevesinden ele alınmıştır. Erkek sporu olarak nitelendirilen sporlarda medyada yer alan haberlerde kadın ve erkek sporcuların karşılaştırıldığı ve kadın sporcuların sportif performansına çok az değinildiği, kadın sporlarında yer alan kadın sporcuların ise sportif performanslarına vurgu yapılırken kadınsı yargılara daha çok yer verildiği görülmüştür (Jones, vd., 1999).

Capranica vd. (2005) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada 2000 Yaz Olimpiyat Oyunları'nda yazılı medyada kadınların temsili Belçika, Danimarka, Fransa ve İtalya'da yayımlanan gazete haberleri haber sayısı, büyüklüğü, sayfadaki yeri, kullanılan fotoğraflar ve fotoğraf büyüklüğü açısından karşılaştırarak incelenmiştir. Bu araştırma neticesinde, 1996 Atlanta Oyunları'na göre 2000 Olimpiyat Oyunları'nda kadının medyada daha çok yer almaya başladığı görülmüştür. Bu araştırmadan elde edilen veriler Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin spor etkinliklerine kadının temsiliğini arttırmak ve kadın sporcuların başarılarını medyada yayımlamak amacıyla gerçekleştirdiği eylemlerin bir sonucu olarak yorumlanmıştır.

1980'li ve özellikle 1990'lı yıllarda, "kadın, spor ve medya" konulu araştırmalar incelendiğinde, medyanın genel olarak erkek sporcuların yer aldığı haberleri daha çok sıklıkla yapıldığı görülmüştür (Bernstein, 2002). Araştırmalar sonucunda kadınların spor haberlerinde daha az yer alması, yer aldıkları haber içeriklerinde başarıları ve sporculuklarından ziyade cinsiyetleri üzerinde toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde haberler yapıldığı görülmüş, bu durumun temel nedeninin toplumda egemen olan toplumsal cinsiyet ideolojisi olduğu düşünülmektedir (Arslan & Koca, 2006).

Sonuç olarak, medyada çıkan kadın sporcuların yer aldığı haberlerin sayısı çok az olduğu, yer alan haberlerin belirli spor dallarına (örn. Voleybol) yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, kadın sporcuların yer aldığı haberler ve fotoğraflarda toplumsal cinsiyet vurgusunun ağırlıklı olduğu alan yazındaki çalışmalar ortaya koymuştur.

6. ÖNERİLER

Bu araştırma sonucunda uygulamaya yönelik ve gelecekteki araştırmalara yönelik aşağıda önerilere yer verilmiştir.

- Bu çalışmada ele alınan konular, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, spor ajanları (sporcu, antrenör, spor yöneticisi, spor medyası çalışanları) ile görüşmeler yapılarak daha kapsamlı ele alınabilir.

- Veriler nicel araştırma yöntemlerinden konu hakkında hazırlanan bir ölçek veya anket ile ortaya konulabilir.
- Üniversitelerin iletişim ve medya ile alaklı bölümlerinde toplumsal cinsiyet dersleri verilerek, toplumsal cinsiyet kavramı gençlere öğretilir.
- Medya çalışanlarına toplumsal cinsiyet yargıları içeren haberler konusunda bilgiler verilebilir.
- Cinsiyet farklılıklarının oluşmaya başladığı yaş dönemlerine kadar (10-11 yaş) kız ve erkek çocuklarının beraber spor yaptıkları ortamlar yaratılarak çocukların toplumsal cinsiyet kalıplarını kırmaları sağlanabilir.
- Toplumsal cinsiyet kavramı üzerinde ilköğretim, lise ve üniversitelerde dersler verilerek konu hakkında insanların bilgi düzeyi geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, C., & Kaplan, Y. (2014). Toplumsal cinsiyet bağlamında spor medyasında kadın. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(Special Issue 2), 177-182.
- Arslan, B., & Koca, C. (2006). Kadın Sporcuların Yer Aldığı Günlük Gazete Haberlerinin Sunum Biçimine Dair Bir İnceleme. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 1-10.
- Bayhan, V. (2013). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu-Batı*, 16 (63), 147-164.
- Bernstein, A. (2002). Is it time for a victory lap? Changes in the media coverage of women in sport. *International Review of Sociology of Sport*, 37(3-4), 415-428.
- Berg, L.B., & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (H. Aydın, Eds.). Eğitim Kitabevi.(Orjinal çalışma 2011 yılında yayımlanmıştır)
- Bishop, R. (2003). Mission in action: Feature coverage of women's sports in Sports Illustrated. *Journal of Sport Sociology Issues*, 27(2), 184-194.
- Bulgu N., Koca-Aritan C., & Aşçı F.H. (2007). Daily life, women and physical activity. *Hacettepe Journal of Sport Sciences*, 18(4), 167-81.
- Capranica, L., Minganti, C., Billat, V., Hanghoj, S., Piacentini, M. F., Cumps, E., & Meeusen, R. (2005). Newspaper coverage of women's sports during the 2000 sydney olympic games. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 76(2), 212-22.
- Chalabaev, A., Sarrazin, P., Fontayne, P., Boiché, J., & Clément-Guillot, C. (2013). The influence of sex stereotypes and gender roles on participation and performance in sport and exercise: Review and future directions. *Psychology of Sport and Exercise*, 14, 136-144.
- Çimen, Z., & Meşeci, O. (2019). Sportif başarı hikayeleri spor medyası hakkında bildiklerimizi değiştirebilir mi? Kadın hentbolu örneği. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(4), 181-189.
- Demir, Z. (2008). *Bir dini söylem analizi (Psikolojik bir yaklaşım)* (Tez No. 221218) [Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Ecevit, Y. & Karkıner, N. (Ed.). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (ss.2-30). Anadolu Üniversitesi.
- Eitzen, D.S., & Sage, G.H. (1997). *Sociology of north american sport* (6th ed.). McGraw-Hill.

- Ekşi, H., & Çelik, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99-117.
- Giulianotti, R. (2005). *Sport: A critical sociology*. John Wiley & Sons.
- Gül, S. S., & Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 181-198.
- Hall, M.A. (1988). The discourse of gender and sport: From femininity to feminism. *Social Sport J*, 5(4), 330-340.
- Jefferson L.H. (1998). Inside sport or on the margins. *International Review of Sociology of Sport*, 33(1), 19- 32.
- Jones, R., Murrell, A.J., & Jackson, J. (1999). Pretty versus powerful in the sports pages. *J Sport Soc Issues*, 23(2), 183-192.
- Kavasoğlu, İ., & Yaşar, M. (2016). Toplumsal cinsiyet normlarının dışındaki sporcular. *Spor Bilimleri Dergisi*, 27(3), 118-132.
- Koca, C., & Bulgu, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet: Genel bir bakış. *Toplum ve Bilim*, 103, 163-184.
- Koca, C., Aşçı, F. H., & Kirazcı, S. (2005). Gender role orientation of athletes and nonathletes in a patriarchal society: A study in Turkey. *Sex Roles*, 52 (3-4), 217-225.
- Koivula, N. (1995). Ratings of gender appropriateness of sports participation: Effects of gender-based schematic processing, *Sex Roles*, 33 (7/8), 543-557.
- Metheny, E. (1965). *Connotations of movement in sport and dance*. Wm. C. Brown.
- Öktem, M.G. (2004). *Sporcu Kadının Türk Yazılı Basınındaki Temsili: Süreyya Ayhan Örneği. Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma*. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Pedersen, P.M. (2002). Examining equity in newspaper photographs: A content analysis of the print media photographic coverage of interscholastic athletics. *Int Rev Soc Sport*, 37(3-4), 303-318.
- Riemer, B. A., & Visio, M. E. (2003). Gender typing of sports: an investigation of Metheny's classification. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 74, 193-204.
- Sancar, S. (2013). Erkeklik. Ecevit, Y., & Karkıner, N. (Ed.). *Toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde* (ss.168-191). Anadolu Üniversitesi.
- Sözen, E. (2014) *Söylem, belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Paradigma.
- Theberge, N. (1993). The construction of gender in sport: Women, coaching and the naturalization of difference, *Social Prob*, 40(3), 301-313.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Weber, R. (1990), *Basic content analysis, series: Quantitative applications in the social sciences*. Sage.
- Wensing, E.H., & Bruce, T. (2003). Bending rules: Media representation of gender during an international sporting event. *Int Rev Soc Sport*, 38(4), 387- 396.

HASTANE İTİBARININ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİNE ETKİSİ

Gökten ÖNGEL*

Öz

Araştırmanın amacı sağlık çalışanlarının kurum itibarı algularının iş tatminine etkisini tespit etmektir. Araştırmada İstanbul ilinde faaliyet gösteren kamu hastanelerinde görevli 462 sağlık çalışanından veri toplanmıştır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde çevrimiçi anket formları kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın modelinin test edilmesinde regresyon analizi kullanılmıştır. Analizler sonucunda çalışanların kurum itibarı algularının katılımcıların iş tatminlerini yüksek düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kurumsal itibarın vizyon ve liderlik, finansal performans, ürün ve hizmetler, sosyal sorumluluk ve duygusal çekicilik boyutlarının iş tatminini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışma ortamı boyutunun ise iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları kurum itibarının sağlık çalışanlarının işlerinden elde ettikleri tatmini arttırmada önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İş tatmini, Kurum itibarı, Sağlık çalışanları.

Jel Kodu: D23, J24, J28.

The Effect of Hospital Reputation on Job Satisfaction of Healthcare Professionals

Abstract

The research aims to determine the effect of healthcare workers' perceptions of corporate reputation on job satisfaction. The research collected data from 462 health workers working in public hospitals operating in Istanbul. Convenience sampling technique was used to determine the sample of the study. Online questionnaire forms were used in the data collection process. SPSS 25 package program was used in the analysis of the data. Regression analysis was used to test the research model. As a result of the analysis, it was concluded that the perceptions of the employees' corporate reputation affect the participants' job satisfaction at a high level. It has been determined that the vision and leadership, financial performance, products and services, social responsibility and emotional appeal dimensions of corporate reputation positively affect job satisfaction. It was concluded that the work environment dimension did not significantly affect job satisfaction. Research findings show that corporate reputation is an important element in increasing the satisfaction of health workers from their jobs.

Keywords: Job satisfaction, Institutional reputation, Healthcare professionals.

Jel Code: M1, M12, L20, I10.

1. Giriş

Sağlık çalışanlarının yapmış oldukları işten tatmin olmaları hizmet ettikleri insanlara verdikleri hizmet kalitesi, kişisel ve kurumsal performansları, kıt kaynakların etkin ve etkili kullanılması üzerinde etkili olduğundan büyük önem arz etmektedir. Sürekli vardiya-nöbet sistemi ile çalışan, iş yükü ve çalışma yoğunluğu yüksek olan sağlık çalışanlarının iş tatminlerini olumlu etkileyebilecek unsurların tespit edilmesi yönetsel önlemlerin zamanında alınabilmesine imkân tanıyabilecektir. Söz konusu çerçevede organizasyonlar açısından fark yaratmanın ve paydaşları için değer yaratmanın öne çıkan konularından olan kurumsal itibarın sağlık çalışanlarının iş tatminleri üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesi önemlidir.

* Uzman Dr., (Md., Phd.) İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, goktenkorkmaz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4165-3601>

Alanyazında iş doyumunu etkileyen faktör olarak kurum itibarı hakkında çalışmalar bulunmaktadır. Ancak elde edilen sonuçlar sağlık alanında çalışanları kapsama yönünden yeterli düzeyde değildir (örn; Yang vd., 2015; Lepistö vd., 2022). Çalışmaların bazıları farklı sektörlerde yapılırken (Helm, 2007; Edmans, 2012; Işık & Zincirkıran, 2016; Barakat vd., 2016; Bakan vd., 2018) sağlık sektöründe yapılan araştırmalar ise Covid-19 dönemini kapsamamaktadır (örn; Çınaroğlu & Şahin, 2012; 2013). Bu nedenle covid-19 pandemisi devam ederken araştırmanın kurumsal itibarın iş tatminine etkisini tespit etmek önemli hale gelmektedir.

Yukarıda sözü edilen nedenlerden hareketle araştırmanın amacı sağlık çalışanların kurum itibarı algılarının iş tatminine etkisini tespit etmek olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ayrıca çalışanların iş tatminleri ve kurum itibarı algılarının da belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular, sağlık çalışanlarının iş tatminlerini etkileyen faktörlerden birisi olduğu düşünülen kurumsal itibarın rolünün belirlenmesi açısından önemlidir. Diğer yandan sağlık çalışanlarının görev tanımları doğrudan birey sağlığı ve hayatı ile ilişkilidir. Sağlık çalışanlarının tatmin düzeylerinin yüksek olması, işlerine olan odaklarının ve performanslarının artmasını sağlayabilmektedir (Kara & Köksal, 2022). Öncül çalışmalar (örn; Çekmecelioğlu & Dinçel, 2014; Bakan vd., 2018; Gross vd., 2021) farklı sektörlerde iş tatmini ile kurum itibarı arasında farklı düzeylerde ilişkilerin olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak, kamu yararına hizmet veren kamu sağlık kurum/kuruluşlarının itibarının sağlık çalışanlarının iş tatminlerini nasıl etkilediğini tespit etmek ayrıca önemlidir. Sağlık çalışanlarının tatmin seviyelerinin yüksek olması, onların performansını arttıracığı düşünülürse, sağlık çalışanlarının performansı doğrudan hastaların hayatları ya da sağlıkları ile ilişkili olacaktır. Bu nedenle sağlık kurum/kuruluşlarının itibarının çalışanların iş tatminlerini nasıl etkilediğini tespit etmek önemlidir.

2. Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın kavramsal çerçeve başlığı altında öncelikle kurumsal itibar kavramı ve kurumsal itibarın alt boyutları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra iş tatmini kavramı ve kapsamı hakkında bilgiler sunulmaktadır. Kavramsal çerçeve başlığının son bölümünde ise kurumsal itibar ve iş tatmini arasındaki ilişkileri inceleyen alanyazına yer verilmektedir. Alanyazın özeti sonucunda araştırmanın hipotezi geliştirilmektedir.

2.1. Kurumsal İtibar

Bir örgütün karar, politika, amaç ve eylemlerinden etkilenen kişi ya da grup paydaş olarak adlandırılmaktadır (Şatır & Sümer, 2008). Paydaşların zihninde kuruma yönelik olarak oluşmuş olan deneyim, algı, düşüncelerin toplamı kurumsal itibar olarak tanımlanmaktadır (Alınacı vd., 2020). Pazarlama çalışmalarında “dış paydaşların” görüşleri şeklinde ifade edilen kavram (Aksoy & Bayramoğlu, 2008; Bayın, 2016), örgüt teorisi çalışmaları (Van & Balmer, 1997; Smidts vd., 2001; Carmeli & Freund, 2002) söz konusu olduğunda işletme tarafından yaratılan ve değiştirilebilen iç paydaşların bakış açısı ile bir algı şeklinde ifade edilmektedir (Alınacı vd., 2020, 44). Alanyazında kurumsal imaj, itibar ve kimlik kavramları genellikle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Bahar, 2019: 227). İmaj paydaşların zihnindeki resim iken itibar kurum hakkındaki değerlendirmelerdir. İmajın oluşumu ve değişimi kısa sürede olabilirken itibar için değişim daha zordur (Ünaldı, 2015). Örgütsel davranış disiplini kurumsal itibarı paydaş kuramı çerçevesinde ele alarak özellikle çalışan bağlılığının artması konusuna odaklanmıştır (Bahar, 2019). İşletmenin diğerlerinden farklılaşmasını sağlayan itibar aynı zamanda yüksek performans, iç ve dış paydaş bağlılığı, yüksek verimlilik ve karlılık, krizlere karşı direnç, nitelikli personele daha kolay ulaşılma gibi avantajları da beraberinde getirmektedir (Deniz vd., 2017). Kurumsal itibar soyut, maddi olarak ortaya koyulamayan bir değer olmasına rağmen işletmeye sağladıkları sebebi ile göz ardı edilemeyecek önemli bir kaynaktır (İpçioğlu & Arpa, 2020).

Kurumsal itibar alanyazında genellikle, duygusal çekicilik, ürün ve hizmetler, finansal performans, vizyon ve liderlik, çalışma ortamı ve sosyal sorumluluk bileşenlerinden oluşmaktadır. İşletmenin kültürünü, paydaşlar tarafından algılanan değerlerini ve kurduğu ilişkinin niteliğini gösteren “duygusal çekicilik” boyutu ile kurumsal itibar arasında önemli bir ilişkinin olduğu, yüksek duygusal çekiciliğin güçlü kurumsal itibar ile birlikte olduğu öne sürülebilmektedir (Çekmecelioğlu & Dinçel, 2014). Kurumsal itibarın “ürün ve hizmetler” boyutu söz konusu olduğunda ise sunulan kaliteli ürün ve hizmetin kurumsal itibara katkısından bahsedilmektedir. Hedef pazara sunulan kaliteli, yenilikçi ürün ve hizmetler neticesinde işletme müşteri tarafında memnuniyet yaratabilmekte bu şekilde de beğeni ve takdire bağlı itibarını yükseltebilmektedir (Gül & Avcı, 2018). İşletmenin paydaşlarının pazardaki rekabet gücü, yatırımlarının riskliliği, işletmenin karlılığı ve büyüme imkanlarına bağlı olarak ortaya çıkan algıları “finansal performans” boyutu içerisinde değerlendirilebilmektedir (Deniz vd., 2017). Örgütün toplumdaki görünen yüzü olan liderin kurumsal itibar üzerinde yarattığı etki “vizyon ve liderlik” boyutu içerisinde incelenmekte olup güçlü liderin kurumsal itibar üzerinde pozitif etkisinin olduğu kabul edilmektedir (Çekmecelioğlu & Özbağ, 2016). Çalışma ortamı içerisinde var olan gerek ahlaki normlar gerekse de düzenlemelerle şekillendirilen etik uygulamalar işletme faaliyetleri üzerinde de şekillendirici bir etkiye sahiptir. İşletmenin iyi yönetimi ve çalışanların kalitesi “çalışma ortamı” alt boyutunun bileşenleri olarak ifade edilebilmektedir (Tuna, 2016). Sosyal sorumluluk örgütün faaliyette bulunduğu alan içerisinde çevresini geliştirmek ve sosyal refahı arttırmak amacı ile girişmiş olduğu faaliyetler ile yüksek paydaş ilgilenim düzeyine ulaşması neticesinde toplum ve çevreye yönelik faaliyetlerde bulunması olarak ifade edilebilmektedir (Sart vd., 2018).

2.2. İş Tatmini

Örgütsel davranış ve yönetim alanyazınının en çok çalışılan konularından olan iş tatmini; bireysel ve örgütsel sebeplere dayanan, çalışanın iş ve iş çevresi ile ilgili psikolojik, fiziki ve sosyal gereksinimlerinin karşılanma derecesi olarak ifade edilen duygusal bir tepki şeklinde ifade edilmektedir (Locke, 1969; Aksoy & Polat, 2013; Winkelhaus vd. 2022). Çalışılan işin özellikleri ve çalışanın beklentilerinin uyumlu olması durumunda iş doyumunun ortaya çıkması genellikle daha kolay olmaktadır (Arpacıoğlu vd., 2021). İş görenin yaptığı işin ihtiyaçlarından en önemlilerini karşılama derecesi “iş tatmin düzeyi” olarak nitelendirilebilmektedir (Vroom, 1962; Keser & Öngen Bilir, 2019). Deneyimlerle gelişen, kişisel olarak öğrenilen bir tutum olan iş doyumunu ile çalışanın işyerindeki davranışları arasında ilişki bulunmaktadır (Birgili vd., 2010). İş tatmininin yüksek olduğu durumlarda iş görenin performansının, örgüte bağlılığının, üretkenliğinin, verimliliğinin yüksek olduğu görülürken; tersi durumda huzursuzluk, örgüte yabancılaşma, memnuniyetsizlik, mutsuzluk gibi olumsuz etkilerin çıktığı görülmektedir (Saputra & Mahaputra, 2022; Mawardi, 2022; Dodanwala vd., 2022; Keser & Öngen Bilir, 2019).

3. Kavramlar Arası İlişkiler ve Hipotez Geliştirme

Sağlık çalışanlarının iş tatminleri ve ilgili olan değişkenleri tespit etmek amacı ile alanyazında yapılmış çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Sağlık çalışanlarının iş tatminini etkileyen faktörler

Yazar	Yıl	Örneklem	Değişken	Bulgu
Birgili vd.	2010	158 hemşire, 44 ebe ve 17 sağlık memuru	İş doyumunu, demografik değişkenler	İş doyumunu demografik değişkenlerle ilişkilidir.
Chaulagain ve Khadka	2012	103 sağlık çalışanı	İş tatmini, demografik değişkenler	İş tatmini ile sosyo-demografik özellikler arasında bir ilişkili bulunmamaktadır.

Aksoy ve Polat	2013	267 hemşire	İş tatmini, demografik değişkenler	Cerrahi hemşirelerde düşük iş tatmini tespit edilmiştir.
Çelen vd.	2013	139 sağlık teknisyeni / teknikeri	İş tatmini, örgütsel bağlılık	Duygusal ve normatif bağlılığın iş tatmini üzerinde pozitif yönde etkili olduğu tespit edilmiştir.
Ganu ve Kogutu	2014	252 sağlık çalışanları	İş tatmini, örgütsel bağlılık, kişilik özellikleri	İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
Hoş ve Oksay	2015	250 hemşire	Örgütsel bağlılık, iş tatmini	İçsel ve dışsal tatmin ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.
Aylaz vd.	2017	210 hemşire	İş tatmini, demografik değişkenler	İş tatmini ile demografik değişkenlerle ilişkilidir.
Gönültaş vd.	2018	267 hemşire	İş tatmini	Hemşirelerin iş tatmini orta düzeydedir.
Srivastava vd.	2019	240 doktor	İş-yaşam kalitesi, tükenmişlik, İş tatmini	İş tükenmişliği ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır.
Dursun Ergezen vd.	2019	204 hemşire	İş tatmini, kuşak farklılıkları	Bebek patlaması kuşağındakilerin iş tatmini diğer kuşaklardan daha yüksektir.
Hassoy ve Özvurmaz	2019	280 sağlık çalışanı	İş tatmini, sosyo-demografik ve mesleki özellikler	İşin kendisi en çok doyumun yaşandığı boyuttur. Demografik değişkenlere göre doyum düzeyi farklılaşmaktadır.
Li vd.	2019	385 hemşire	Örgütsel sessizlik, iş tatmini, işten ayrılma niyeti	İş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde olumsuz etkisi vardır.
Çalışkan ve Özkan	2020	400 sağlık çalışanı	Örgütsel bağlılık, tükenmişlik, iş tatmini	İş tatmininin örgütsel bağlılık ve tükenmişlik ilişkisinde kısmi aracılık rolü vardır.
Al Sabei	2020	207 hemşire	Çalışma ortamı, tükenmişlik, iş tatmini, işten ayrılma niyeti ve bakım kalitesi algısı	İş tatmini yüksek olduğunda olumlu iş ortamlarında işten ayrılmanın düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Sivuk ve Seyhan	2021	325 sağlık çalışanı	Örgütsel çatışma, örgütsel stres, iş yaşam kalitesi, iş tatmini, işten ayrılma niyeti	İş tatmini ile örgütsel çatışma, örgütsel stres, işten ayrılma niyeti arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.
Özaydın vd.	2022	268 sağlık çalışanı	İş tatmini, Covid-19, demografik değişkenler	Covid-19 ve demografik değişkenler iş tatmini üzerinde etkilidir.
Öztürk ve Özdoğan	2022	341 sağlık çalışanı	Örgütsel bağlılık, iş tatmini	İş tatmini demografik özelliklere göre değişiklik gösterdiği ve örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında anlamlı ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.
Baskındağlı ve Altındağ	2022	400 sağlık çalışanı	İçsel pazarlama, kurumsal itibar, iş tatmini, örgütsel bağlılık	İçsel pazarlama ve kurumsal itibarın iş tatmini üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tabloda yer alan çalışmalar incelendiğinde çalışanların iş tatminini etkileyen faktörlerin çok geniş bir alana yayılmış olduğu görülmektedir. Fakat çalışılan hastanenin itibarının sağlık çalışanlarının iş tatmini ile ilişkisini araştıran çalışmalar az sayıdadır (Gross vd., 2021; Newman vd., 2002). Yine de yukarıda sunulan araştırmalar incelediğinde örgütsel özellikler ve çalışan algılarının iş tatminini etkilediği çıkarımı kolayca yapılabilmektedir. Yerli alanyazında iş tatmini ile kurum itibarı arasındaki

çalışmaların özellikle sağlık çalışanları açısından az olması araştırmaya önemli bir odak kazandırmaktadır.

Kurumsal itibarın çalışanların iş tatminine etkisini inceleyen bazı çalışmaların kısa bir özeti sunulmaktadır. Şatır ve Sümer (2008) tarafından 261 sağlık çalışanından anket yöntemi ile topladıkları verilerle gerçekleşen çalışmalarında sağlık kurumunun iç paydaşlarına göre kurumsal işleyiş, iletişim, güven – hizmet kalitesi ve sosyal sorumluluk bileşenlerinin sırasıyla kurum itibarı bileşenlerini oluşturduğu belirtilmiştir. Carmeli ve Freund (2009) İsrail’de kâr amacı gütmeyen sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan uzmanların çalıştıkları kuruluşa bağlılığı ve iş tatmininin kurumun prestijinden nasıl etkilendiğini incelemiştir. Çalışma bulguları; algılanan (yorumlanan) dış prestij, daha yüksek çalışan bağlılığı ve memnuniyeti ile sonuçlandığını ve bunun da, organizasyondan ayrılma niyetinin daha düşük olmasına yol açtığını göstermektedir. Çınaroğlu ve Şahin (2012) sağlık çalışanlarında kurumsal itibar algısı ve memnuniyet arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Çınaroğlu ve Şahin (2013) ise çalışmalarında kamu ve özel hastanelerin kurumsal itibar açısından farklı algılandıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Deniz vd. (2017) Yalova ilindeki özel bir sağlık kuruluşunda anket yöntemi ile topladıkları 207 formun verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında çalışanların kurumsal itibar algısının olumlu ve yüksek düzeyde olduğu, bu algının yaş ve görev sınıfına göre farklılaştığı bulgusuna ulaşmışlardır. Alniaçık vd. (2020) yüz yüze anket ile 447 sağlık çalışanından elde ettikleri veriler sonucunda kurumsal imajın iş tatmini üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuşlardır. Işık ve Zincirkıran (2016) 883 akademik ve idari üniversite personelinin örnekleme oluşturduğu çalışmalarında kurumsal itibar algısı ile iş tatmini arasında pozitif ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Bakan vd. (2018) 230 belediye çalışanından anket yöntemi ile elde ettikleri verilerin kullanıldığı çalışmalarında iş tatmininin % 49 oranında çalışanların kurumlarına dair imaj algısından etkilendiğini ve imaj algısının iş tatmini üzerinde pozitif etkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Çekmecelioğlu ve Dinçel (2014) tarafından yapılan araştırmada özel sektörde yer alan 273 çalışan araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma sonucunda çalışma ortamının çalışanların tatmin düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre çalışanların çalışma ortamını olumlu olarak algılamaları onların iş tatminlerini olumlu yönde etkilemektedir. Yukarıda sunulan araştırma özetlerinde de görüleceği üzere çalışılan kurumun algılanan itibarı çalışanların iş tatminleri ile ilişkilidir. Bu çıkarımdan hareketle araştırmanın hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur;

H₁: Kurum itibarı hakkındaki çalışan algısı sağlık çalışanlarının iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1a}: Vizyon ve liderlik algısı çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1b}: Çalışma ortamı algısı çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1c}: Finansal performans algısı çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1d}: Ürün ve hizmetler algısı çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1e}: Sosyal sorumluluk algısı çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1f}: Duygusal çekicilik algısı çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

4. Araştırmanın Metodu

4.1. Araştırmanın amacı

Son yıllarda çalışanların örgütlerinin toplumda nasıl algılandığına dikkat ettiklerini dahası kendilerinin de örgütlerini nasıl anlamlandırdıkları üzerine yapılan araştırmalar yoğunlaşmıştır. Çalışanların örgütlerini olumlu yönde özelliklere sahip olarak algılamaları onların işyerine karşı bağlılık geliştirmesini, işlerinden memnun olmalarını ya da performanslarını etkileyebilmektedir. Bu araştırma

kapsamında sağlık çalışanlarının iş tatminlerini etkileyen faktörlerden biri olarak kurum itibarına odaklanılmıştır. Araştırmanın amacı, kurumsal itibarın sağlık çalışanlarının iş tatminleri üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir.

4.2. Araştırmanın örnekleme ve örnekleme tekniği

Araştırmanın evreni İstanbul'da faaliyet gösteren kamu hastanelerindeki sağlık çalışanlarıdır. Araştırmanın örnekleme ise İstanbul ilinde yer alan kamu hastanelerinde görevli 462 sağlık personelidir. Örnekleme sayısının belirlenmesinde Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2014) tarafından sunulan, aynı zamanda alanyazında sıkça kullanılan (örn; Özkaya & Erkekli, 2021; Tuğay & Kılıç, 2017; Güçlü & Yılmaz, 2020; Arık & Turunç, 2016) 384 sınırı kullanılmıştır. Araştırma evreni çok büyük olduğunda %95 güven aralığında ve %5 hata payında 384 örnekleme büyüklüğü yeterli görülmektedir. Ayrıca Hair vd. (2014) tarafından sunulan madde başına 10 örnekleme kısıtı da araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde diğer bir kriter olarak kullanılmıştır. Böylece en az 384 ve madde başına 10 örnekleme sınırları birlikte düşünüldüğünde ölçeklerde yer alan 35 maddeye karşılık 462 sağlık personeline ulaşmak yeterli kabul edilmiştir.

Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kolayda örnekleme tekniğinin kullanılmasının en önemli nedeni, kolayda örnekleme tekniğinin zaman, maliyet ve örnekleme ulaşma konusunda avantajlar yaratmasıdır (Aaker vd., 2007; Malhotra, 2004). İstanbul ili Avrupa yakasında faaliyet gösteren iki kamu hastanesinde çalışan sağlık personelinin kolayda örnekleme tekniği ile veri toplanmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci online formlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Online anket formları katılımcılarla mail ve whatsapp uygulamaları üzerinden paylaşılmıştır. Veri toplama işlemi 2022 yılının Ocak ve Şubat ayları boyunca gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan sağlık çalışanlarının özellikleri şu şekildedir; sağlık çalışanlarının tamamı kamu sağlık kurumlarında çalışmaktadır. Çalışanların %50,6'sı hemşirelerden, %16'sı hekimlerden, %33,4'ü ise diğer sağlık personelinin oluşmaktadır. Sağlık personelinin %23,2'si 25 yaş ve altındaki kişilerden, %27,2'si 26-30 yaş aralığında kişilerden, %25,4'ü 31-35 yaş aralığındaki kişilerden oluşurken %24,2'si ise 36 yaş ve üzerindeki kişilerden oluşmaktadır. Sağlık çalışanlarının %32,7'si erkek, %67,3'ü ise kadın çalışanlardır.

4.3. Araştırmanın veri toplama araçları

Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen ve 18 maddeden oluşan iş tatmini ölçeği Judge vd. (1998) tarafından beş maddelik kısa form haline getirilmiştir. Söz konusu iş tatmini ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması ise Keser ve Öngen Bilir (2019) tarafından yapılmıştır. Araştırma kapsamında beş maddelik kısa form kullanılmıştır. Kurum itibarı ölçeği ise Fombrun vd. (2000) tarafından oluşturulan ve Türkçe alanyazında sıkça kullanılan (örn; Geçikli vd., 2016; Sart vd., 2018; Özdemir vd., 2019; Uçar vd., 2015) 30 maddelik ve 6 boyuttan (vizyon ve liderlik, çalışma ortamı, finansal performans, ürün ve hizmetler, sosyal sorumluluk, duygusal çekicilik boyutlarından) oluşan ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçüm araçlarının yanıtlanmasında 5'li likert ölçümü kullanılmıştır.

4.4. Araştırmanın kısıtları

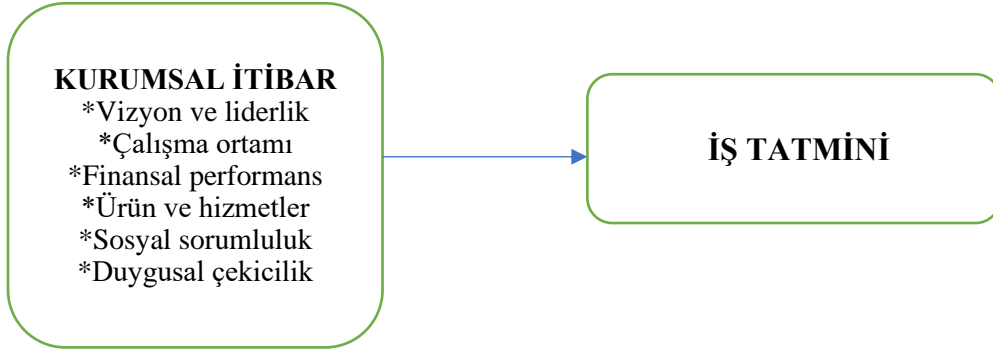
Araştırmanın önemli sonuçlara ulaşması beklenirken araştırma yapısı itibarı ile bazı kısıtlara sahiptir. Bunlardan ilki araştırmanın yapıldığı dönemdir. Covid-19 dönemi devam ederken yapılan bu çalışmada sağlık çalışanlarının duygusal durumları etkili olacaktır. Ayrıca bulaş riskinden dolayı online anket yoluna gidilmiştir ve çalışanlarla birebir iletişim kurulamamıştır. Diğer yandan araştırma sadece kurum itibarı ve iş tatmini kavramları üzerine kuruludur. Araştırma örnekleme kolay örnekleme metoduna dayanmaktadır. Bu nedenle elde edilen sonuçların genellenebilirliği kısıtlı olacaktır.

4.5. Araştırma etiği

“Hastane İtibarının Sağlık Çalışanlarının İş Tatminine Etkisi” başlıklı makale için Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler İçin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 20.12.2021 tarih ve 107 sayı ile izin alınmıştır. Araştırma süresi boyunca etik kurallara (verilerin gizliliği, verilerin toplanması sürecinde canlılara zarar vermeme, verilerin uygun şekilde saklanması, katılımcıların bilgilerinin 3. kişilerle paylaşılmaması ve gönüllü onam vb.) uyulmuştur.

4.6. Araştırmanın kavramsal modeli

Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1’de yer almaktadır. Kurumsal itibar değişkeni araştırmanın bağımsız değişkeni(x) olarak yer almaktadır. İş tatmini ölçeği ise araştırmanın bağımlı değişkenini (y) temsil etmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın kavramsal modeli

5. Araştırmanın Bulguları

Faktör ve güvenilirlik analizi; Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının ve örneklemin uygunluğunun belirlenebilmesi için faktör ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Faktör ve güvenilirlik analizinde sınır değerler olarak Hair vd. (2014) ve Kurtuluş (2010) tarafından önerilen sınır değerleri kullanılmıştır. Söz konusu sınır değerleri; KMO değeri; >0,60-0,70, Bartlett’s küresellik testi; $p < 0,05$, açıklanan toplam varyans; >0,60, faktör yükleri; >0,40, Cronbach’s Alpha katsayısı; >0,60-0,70’dır. Döndürme tekniği olarak Varimax kullanılmıştır.

Kurumsal itibar ölçeğinin KMO değeri 0,898, Bartlett’s küresellik testi sonucu $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı, Cronbach’s Alpha katsayısı 0,933, açıklanan toplam varyansı %72,1 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca boyutlar bazında incelendiğinde vizyon ve liderliğin açıklanma düzeyi %16,39, çalışma ortamının açıklanma düzeyi %14,11, finansal performansın açıklanma düzeyi %11,93, ürün ve hizmetlerin açıklanma düzeyi %10,68, sosyal sorumluluğun açıklanma düzeyi %10,08, duygusal çekiciliğin açıklanma düzeyi %8,91’dir. Dönüştürülmüş bileşen matrisine göre maddelerin faktörlere yüklenme değerlerinin $< 0,40$ düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Kurumsal itibar ölçeğinin orijinal formunda yer alan ifadelerden 2’si çoklu faktör yüklemesinden dolayı araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Kurumsal itibar ölçeği ile ilgili faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde ölçüm aracının araştırmada kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmek mümkündür.

İş tatmini ölçeğinin KMO değeri 0,776, Bartlett’s küresellik testi sonucu $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı, Cronbach’s Alpha katsayısı 0,830, açıklanan toplam varyansı %66,95 olarak tespit edilmiştir. Dönüştürülmüş bileşen matrisi incelendiğinde maddelerin faktörlere yüklenme değerlerinin $< 0,40$ düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Analizler esnasında bir madde ayrı bir faktör oluşturmasından dolayı araştırma kapsamından çıkarılmıştır.

Korelasyon ve regresyon analizleri; Çalışanların iş tatminleri ile kurum itibarı arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinden sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini tespit edebilmek için regresyon analizi yapılmıştır. korelasyon analizi sonuçlarının yorumlanmasında (0= ilişki yok, 0,01-0,19=çok düşük ilişki, 0,2-0,39= düşük ilişki, 0,4-0,59= orta düzeyde ilişki, 0,60-0,79= yüksek ilişki, 0,80-0,99= çok yüksek ilişki, 1= tam ilişki) birçok araştırmacı tarafından kullanılan kriter değerleri esas alınmıştır (Karahan, 2017; Kocaay vd., 2022; Büyüköztürk, 2011; Çetin, 2019; Çakır Yıldız & Güneş, 2017).

Korelasyon analizinin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Regresyon analizi sonuçları ise Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2. İş tatmini ve kurumsal itibar arasındaki ilişkiler

Değişken	Ort.	Vizyon ve liderlik	Çalışma ortamı	Finansal performans	Ürün ve hizmetler	Sosyal sorumluluk	Duygusal çekicilik
Vizyon ve liderlik	2,8151	1					
Çalışma ortamı	3,5799	,604**	1				
Finansal performans	3,5427	,463**	,571**	1			
Ürün ve hizmetler	3,5804	,293**	,067	,002	1		
Sosyal sorumluluk	3,7029	,561**	,653**	,518**	,024	1	
Duygusal çekicilik	3,3119	,511**	,426**	,407**	,123**	,446**	1
İş tatmini	3,0098	,684**	,618**	,590**	,216**	,662**	,594**

** . Korelasyon $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı (2-kuyruk)

Çalışanların iş tatminleri ile kurumsal itibar algıları arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2’de yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre kurumun vizyon ve liderlik itibarı ile iş tatmini arasında yüksek düzeyde, çalışma ortamı hakkındaki itibarı ile işi tatmini arasında yüksek düzeyde, finansal performans algısı ile iş tatmini arasında orta düzeyde, ürün ve hizmetlerinin itibarı ile iş tatmini arasında düşük düzeyde, sosyal sorumluluk itibarı ile iş tatmini arasında yüksek düzeyde, kurumun duygusal çekiciliği ile iş tatmini arasında orta düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen ilişkilerin tamamı pozitif yönde ve $p < 0,05$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Çalışanların kurum itibarının alt boyutları hakkındaki genel görüşleri ortalamalar olarak sunulmuştur. Ortalama değerlerinin yorumlanmasında kullanılan değerler (İşcan, 2002); “1.00-2.33=düşük, 2.34-3.66=orta, 367-5.00=yüksek” şeklindedir. Bulgular incelendiğinde çalışanların vizyon ve liderlik itibarı algılarının kararsız seviyede olduğu görülmektedir. Çalışanların çalışma ortamı, ürün ve hizmetler, finansal performans, sosyal sorumluluk ve duygusal çekicilik hakkındaki algıları ise yüksek sayılabilecek düzeydedir. Çalışanların iş tatminleri ise orta düzeydedir. Elde edilen bulgulara göre çalışanların örgütlerini itibarlı olarak görmeleri ile iş tatminleri arasında önemli düzeyde ilişki olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 3. Regresyon analizi sonuçları

Model Özeti						Katsayılar			Anova		
Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahminlerin std. hatası	Durbin-Watson	Standardize olmayan katsayılar	Standardize katsayılar	β	Sig.	F	Sig.
1	,839 ^a	,704	,700	,59278	1,573	İş tatmini	-,659		,000**		
						Vizyon ve liderlik	,264	,290	,000**		
						Çalışma ortamı	,078	,079	,054		
						Finansal performans	,238	,228	,000**	153,63	0,000 ^b
						Ürün ve hizmetler	,106	,088	,003**		
						Sosyal sorumluluk	,243	,233	,000**		
						Duygusal çekicilik	,222	,223	,000**		

** . Korelasyon $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı (2-kuyruk)

Sağlık çalışanlarının kurumsal itibar algılarının iş tatminine etkisini tespit edebilmek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre kurumsal itibarın vizyon ve liderlik, finansal performans, ürün ve hizmetler, sosyal sorumluluk ve duygusal çekicilik boyutlarının iş tatminini açıklama düzeyi %70,4 olarak gerçekleşmiştir. Analiz sonuçlarına göre çalışılan kurumun vizyon ve liderlik ($\beta = 0,290$, $p = 0,000 < 0,05$), finansal performans ($\beta = 0,228$, $p = 0,000 < 0,05$), ürün ve hizmetler ($\beta = 0,088$, $p = 0,003 < 0,05$), sosyal sorumluluk ($\beta = 0,233$, $p = 0,000 < 0,05$) ve duygusal çekicilik ($\beta = 0,223$, $p = 0,000 < 0,05$) hakkındaki algılarının iş tatmini açıklama düzeyi anlamlı ve pozitif yöndedir. Son olarak kurumun çalışma ortamı hakkındaki itibarı ise çalışanların iş tatminlerini açıklama düzeyi $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı değildir. Çalışma ortamının korelasyon analizindeki anlamlı ve yüksek düzeydeki ilişkisi regresyon analizinde diğer değişkenlerle birlikte ortadan kalkmıştır. Araştırma kapsamında test edilen, bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşan model $p < 0,05$ düzeyinde ($Anova^a = 0,000^b$) anlamlıdır. Elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çalışanların kurumlarını olumlu bir itibara sahip olarak gördüklerinde onların iş tatmini seviyeleri de artış gösterebilir. Araştırma bulgularına göre H_{1b} hipotezi desteklenmemiştir. Bulgulara göre H_{1a} , H_{1c} , H_{1d} , H_{1e} ve H_{1f} hipotezleri ise desteklenmiştir.

6. Sonuç, Tartışma ve Öneri

Sağlık çalışanlarının iş tatminleri toplum sağlığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin örüntüsü kurumsal faktörlerden başlamaktadır (Vahey vd., 2004). Kurumların uygun özelliklere sahip olması çalışanların iş tatminini arttırabilir. Buna bağlı olarak iş tatmini yüksek olan sağlık çalışanlarının performansının yükselmesi beklenir. Yüksek performans ise sağlık çalışanlarının toplum faydasına yaptıkları işlerin daha olumlu sonuçlar vermesini sağlayabilir. Bu ilişki dizisinde sağlık kuruluşlarının rolünü incelemek önemli bir hale gelmektedir. Bu araştırma kapsamında İstanbul ili Avrupa yakasında yer alan hastanelerdeki çalışan sağlık personelinin itibarı nasıl algıladıkları ve kurum imajının çalışanların iş tatmininin nasıl etkilediğinin tespit edilmesine odaklanılmıştır.

Araştırma sonucunda sağlık çalışanlarının yüksek düzeyde kurum itibarı algılarına, orta düzeyde iş tatminine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan çalışanların iş tatmini ile kurumun vizyon ve liderliği, çalışma ortamı, kurumun finansal performansı, kurumun ürün ve hizmetleri, kurumun sosyal sorumluluğu ve kurumun duygusal çekiciliği arasında önemli ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurumun itibarının sağlık çalışanlarının iş tatminlerini nasıl etkilediği hakkındaki sonuçlar ise iş tatmininin kurumsal itibardan çok yüksek düzeyde etkilendiğini göstermektedir. Ayrıntılı olarak, çalışanların kurumlarını vizyon sahibi ve lider olarak görmeleri onların iş tatmini olumlu yönde etkilemektedir. Çalışılan kurumun finansal olarak iyi bir itibara sahip olması çalışanların iş tatminlerini yükseltmektedir. Sağlık kurumunda sunulan ürün/hizmetlerin iyi bir itibara sahip olması yine çalışanların iş tatminlerini olumlu yönde etkilemektedir. Sağlık çalışanları kurumlarını sosyal sorumluluğu yüksek bir kurum olarak algıladıklarında iş tatminleri olumlu yönde artmaktadır. Son olarak kurumun duygusal olarak çekici özelliklere sahip olması, sağlık çalışanlarının iş tatminlerini arttırmaktadır. Ancak çalışma ortamı çalışanların iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmamaktadır. Bu sonucun nedeni, birden çok değişkenin birlikte analizinden kaynaklanabilir. Öyle ki değişkenler arasındaki ilişkilerde yüksek ilişkilere sahip olan çalışma ortamı ve iş tatmininin regresyon analizinde anlamlı bir sonuç vermemesi Hair vd. (2014)'ün de belirttiği üzere çoklu değişken testlerinde ilişkilerin birbirini gölgelemesine bağlı olabilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alanyazındaki araştırmalarla benzerlikler taşımaktadır. Örneğin Çınaroğlu ve Şahin (2012) tarafından yapılan araştırmada kurum itibarı algısı ile çalışan memnuniyeti arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir örnek olarak, Alnaçık vd. (2020) tarafından yapılan araştırmada da çalışanların itibar algılarının iş tatminini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, kurumsal itibarın çalışanların iş tatminleri ile nasıl ilişkili olduğunu tespit etmek üzere Çekmecelioğlu ve Dinçel (2014) tarafından yapılan araştırma sonucunda çalışma ortamının çalışanların tatmin düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmada elde edilen sonuçlar ile bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar benzerlik göstermemektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak sağlık çalışanlarının kurum itibarı algılarının onların iş tatminleri açısından önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu sonuca bağlı olarak, sağlık kurumlarının hastalar kadar çalışanlar için de itibarlı yerler haline getirilmesi, sağlık çalışanlarının iş tatminlerinin artmasını sağlayabilir. Kurum itibarının kurum içindeki refahı da temsil ettiği düşünüldüğünde kurum vizyonunun çalışanlarla paylaşılması, çalışma ortamının çalışanların refahlarını arttıracak şekilde yapılandırılması, ürün ve hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi, kurumun topluma ve çevreye duyarlı faaliyetlerini genişletmesi ve çalışan-kurum bütünleşmesini arttırıcı aksiyonları arttırması çalışanların iş tatminini de arttıracaktır. Söz konusu aksiyonların belirlenmesinde çalışanların görüşleri önemli bir yere sahip olacaktır. Kurum içinde anketler, görüşmeler yapılması çalışanların fikirlerinin alınmasında önemli araçlar olabilir. Diğer yandan kurum itibarını arttırıcı aksiyonlardan bazıları, kurum için sosyal etkinliklerin arttırılması, çalışanların çalışma ortamlarında ergonomi, uygun iş dağılımları, işle bütünleşmelerini sağlayacak eğitimlerin yapılması, çalışanların dahil oldukları sosyal ve çevresel duyarlılık projelerinin geliştirilmesi, ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinde çalışan görüşlerinden faydalanılması olabilir. Araştırmacılar açısından gelecek araştırmalara bazı öneriler sunulabilir. Çalışma ortamının iş tatminini neden etkilemediğinin ayrıntılı olarak incelenebilmesi için araştırmacılara mülakat tekniğini kullanmaları önerilir.

7. Kaynakça

- Aksoy, N., & Polat, C. (2013). Akdeniz bölgesindeki bir ilde üç farklı hastanenin cerrahi birimlerinde çalışan hemşirelerin iş doyumunu ve etkileyen faktörler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma*, 10(2), 45-53.
- Aksoy, R. & Bayramoğlu, V. (2008). Sağlık işletmeleri için kurumsal imajın temel belirleyicileri: tüketici değerlemeleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 85-96.
- Al Sabei, S. D., Labrague, L. J., Ross, A. M., Karkada, S., Albashayreh, A., Al Masroori, F., & Al Hashmi, N. (2020). Nursing work environment, turnover intention, job burnout, and quality of care: The moderating role of job satisfaction, *Journal of Nursing Scholarship*, 52 (1), 95-104.
- Alniaçık, E., Pamuk, M., & Alniaçık, Ü. (2020). Kurumsal imajın bağlılık, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 43-55.
- Arık, A., & Turunç, Ö. (2016). Tükenmişlik ve örgütsel bağlılık ilişkisinde demografik değişkenlerin rolü: Isparta sağlık çalışanlarında bir uygulama. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 109-130.
- Arpacıoğlu, S., Baltalı, Z., & Ünübol, B. (2021). COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanlarında tükenmişlik, Covid korkusu, depresyon, mesleki doyum düzeyleri ve ilişkili faktörler. *Cukurova Medical Journal*, 46(1), 88-100.
- Aylaz, R., Aydoğmuş, N., & Yayan, E. H. (2017). Hemşirelerin iş doyumunu düzeylerinin belirlenmesi. *Annals of Health Sciences Research*, 6(1), 12-17.
- Bahar, B. (2019). Kurumsal itibar ve kurumsal temelleri. *Journal of Yaşar University*, 14(55), 226-236.
- Bakan, İ., Doğan, İ. F., Koçdemir, M., & Oğuz, M. (2018). Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal imaj ve iş tatmini ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 205-226.
- Barakat, S. R., Isabella, G., Boaventura, J. M. G., & Mazzon, J. A. (2016). The influence of corporate social responsibility on employee satisfaction. *Management decision*. 54(9), 2325-2339.
- Baskındağlı, Y., & Altındağ, E. (2022). Sağlık sektöründe içsel pazarlama ve kurumsal itibarın çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarına etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(2), 129-153.
- Bayın, G. (2016). Sağlık tüketicilerinin imaj algılarının kurumsal sıfatlar aracılığı ile belirlenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 763-771.
- Birgili, F., Salış, F., & Özdemir, S. (2010). Sağlık çalışanlarının iş doyumunu etkileyen bazı etmenlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(2), 27-37.
- Brayfield, A. H., & Rothe, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5) 307-311.
- Büyükoztürk, Ş. (2011). *Veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Carmeli, A., & Freund, A. (2002) The relationship between work and workplace attitudes and perceived external prestige. *Corporate Reputation Review* 5, 51-68.
- Carmeli, A., & Freund, A. (2009) Linking perceived external prestige and intentions to leave the organization: The mediating role of job satisfaction and affective commitment. *Journal of Social Service Research*, 35(3), 236-250.

- Chaulagain, N., & Khadka, D. K. (2012). Factors influencing job satisfaction among healthcare professionals at Tilganga Eye Centre, Kathmandu, Nepal. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 1(11), 32-36.
- Çakır Yıldız, N., & Güneş, M. Ş. (2017). Örgütsel stresin, örgütsel sessizlik ve tükenmişlik ölçeği üzerine etkisi: Eczane Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 45-66.
- Çalışkan, A., & Özkan, H. (2019). Örgütsel bağlılığın tükenmişliğe etkisi iş tatmininin aracılık rolü Mersin ili kamu hastaneleri hemşirelerine yönelik bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 180-194.
- Çekmecelioğlu, H. G., & Dinçel, G. (2014). Çalışanların kurumsal itibara ilişkin algıları ve bu algıların örgütsel kıvanç, örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerindeki etkileri: Doğu Marmara Bölgesi plastik ambalaj sanayi üzerinde bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 79-94.
- Çekmecelioğlu, H. G., & Özbağ, G. K. (2016). The role of empowerment climate in achieving corporate reputation: A study in the manufacturing sector. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 1, 390-408.
- Çelen, Ö., Teke, A., & Cihangiroğlu, N. (2013). Örgütsel bağlılığın iş tatmini üzerine etkisi: Gülhane askeri tıp fakültesi eğitim hastanesinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18(3), 399-410.
- Çetin, B. (2019). *Performans yönetimi algısı üzerine örgütsel sosyal sermayenin etkisi: Bir sektörel araştırma* (Tez No. 622840) [Doktora Tezi, Gelişim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çınaroğlu, S., & Şahin, B. (2012). Kurumsal itibar ve imajın hastanelerin performansı ile ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 27-55.
- Çınaroğlu, S., & Şahin, B. (2013). Özel ve kamu hastanelerinin algılanan kurumsal itibar ve imaj açısından karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 283-298.
- Deniz, S., Çimen, M., Çizmeci, E., Erkoç, B., & Yüksel, O. (2017). Özel hastane çalışanlarının kurumsal itibar algısının belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1), 37-48.
- Dodanwala, T. C., Santoso, D. S., & Yukongdi, V. (2022). Examining work role stressors, job satisfaction, job stress, and turnover intention of Sri Lanka's construction industry. *International Journal of Construction Management*, 1-10.
- Dursun Ergezen, F., Afşar, H., Karateke, Y., & Serpil, İ. N. C. E. (2019). Farklı kuşaklardaki hemşirelerin iş doyumunun belirlenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (4), 720-726.
- Edmans, A. (2012). The link between job satisfaction and firm value, with implications for corporate social responsibility. *Academy of Management Perspectives*, 26(4), 1-19.
- Fombrun, C. J., Gardberg, N. A., & Sever, J. M. (2000). Reputation QuotientSM: Kurumsal itibarın çok paydaşlı bir ölçüsü. *Marka Yönetimi Dergisi*, 7 (4), 241-255.
- Ganu, D., & Kogutu, C. N. (2014). Effect of the big five personality traits on job satisfaction and organizational commitment in the healthcare industry: The case of Kenya, *American Journal of Health Sciences (AJHS)*, 5(2), 145-154.

- Geçikli, F., Erciş, M. S., & Okumuş, M. (2016). Kurumsal itibarın bileşenleri ve parametreleri üzerine deneysel bir çalışma: Türkiye'nin öncü kurumlarından biri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1549-1562.
- Gönültaş, T., Aytaç, N., & Akbaba, M. (2018). Çukurova Üniversitesi Balcalı hastanesinde çalışan hemşirelerde iş doyumunun araştırılması. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(1), 30-40.
- Gross, H. P., Ingerfurth, S., & Willems, J. (2021). Employees as reputation advocates: Dimensions of employee job satisfaction explaining employees' recommendation intention. *Journal of Business Research*, 134, 405-413.
- Güçlü, C., & Yılmaz, Y. (2020). Tatil öncesi ve sonrası destinasyon imajı karşılaştırması: Alanya örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(2), 173-185.
- Gül, H. & Avcı, M. (2018). Kurumsal itibarın kariyer yönetimi üzerindeki etkileri: KTMÜ örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20 (34), 53-69.
- Hair J. F. Jr., Anderson R. E., Tatham R. L., & Black W.C. (2014). *Multivariate Data Analysis*. Macmillan.
- Hassoy, D., & Özvurmaz, S. (2019). Bir devlet hastanesindeki sağlık çalışanlarının iş doyumunu ve etkileyen faktörler. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 2(3), 27-32.
- Helm, S. (2007). The role of corporate reputation in determining investor satisfaction and loyalty. *Corporate reputation review*, 10, 22-37.
- Hoş, C., & Oksay, A. (2015). Hemşirelerde örgütsel bağlılık ile iş tatmini ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (4), 1-24.
- Işık, M., & Zincirkıran, M. (2016). Kurumsal itibar algısının iş tatminine etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracı rolü: Doğu Anadolu bölgesindeki üniversiteler üzerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 89-106.
- İpçioğlu, İ., & Arpa, D. (2020). Marka değeri ile kurumsal itibar ilişkisinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 821-841.
- İşcan Ö. F. (2002). *Küresel işletmecilikte dönüştürücü liderlik anlayışı büyük ölçekli işletmelerde bir uygulama* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C., & Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), 17-34.
- Kara, A. U., & Köksal, K. (2022). Bağlılık, çalışan performansı ve iş tatmini ilişkisinde özgeciliğin düzenleyici rolü: Sağlık çalışanları üzerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 284-302.
- Karahan, M. (2017). Denetim raporlarının yayınlanma süresini etkileyen faktörler BİST 100 endeksinde yer alan şirketler üzerine ampirik bir uygulama. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 4(15), 1819-1830.
- Keser, A., & Öngen Bilir, K. B. (2019). İş tatmini ölçeğinin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3), 229-239.
- Kocaay, F., Demir, B. T., & Biçer, B. K. (2022). Üniversite öğrencilerinde internet, sosyal medya ve oyun bağımlılığının değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(3), 511-519.

- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*. Türkmen Kitabevi.
- Lawler III, E. E., & Porter, L. W. (1967). The effect of performance on job satisfaction. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 7(1), 20-28.
- Lepistö, K., Saunila, M., & Ukko, J. (2022). Enhancing customer satisfaction, personnel satisfaction and company reputation with total quality management: Combining traditional and new views. *Benchmarking: An International Journal*, (ahead-of-print). <https://www.doi.org/10.1108/BIJ-12-2021-0749>
- Li, N., Zhang L., Xiao, G., Chen, J., & Lu, Q. (2019). The relationship between workplace violence, job satisfaction and turnover intention in emergency nurses. *International Emergency Nursing*, 45, 50-55.
- Locke, E. A. (1969). What is job satisfaction?. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(4), 309-336.
- Locke, E. A. (1970). Job satisfaction and job performance: A theoretical analysis. *Organizational Behavior and Human Performance*, 5(5), 484-500.
- Mawardi, M. C. (2022). Alternative work arrangements, work environment, and job stress on job satisfaction and turnover intention. *Golden Ratio of Human Resource Management*, 2(1), 27-39.
- Newman, K., Maylor, U., & Chansarkar, B. (2002), The nurse satisfaction, service quality and nurse retention chain: Implications for management of recruitment and retention. *Journal of Management in Medicine*, 16(4), 271-291. <https://doi.org/10.1108/02689230210445095>
- Özaydın, Ö., Vural, A., Balcı, N., & Gütük, Ö. (2022). COVID-19 salgını döneminde sağlık çalışanlarının iş doyumunu. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 54-62.
- Özdemir, L., Elitok, U., & Elitok, Y. (2019). İtibar katsayısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğinin bankacılık sektöründe incelenmesi. *Eurasian Economies 2019*, 369-375.
- Özkaya, H., & Erkekli, S. (2021). Bireylerin internet bağımlılıkları ile rekreasyonel aktivite tercihlerini belirlemeye yönelik bir çalışma Ankara ili örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 8(3), 346-354.
- Öztürk, C., & Özdoğan, D. (2022). Örgütsel bağlılık ile iş doyumunu ilişkisi: Tatvan Devlet Hastanesi örneği. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (17), 1-10.
- Saputra, F., & Mahaputra, M. R. (2022). Effect of job satisfaction, employee loyalty and employee commitment on leadership style (Human resource literature study). *Dinasti International Journal of Management Science*, 3(4), 762-772.
- Sart, G., Sezgin, F. H., & Demir, N. (2018). Devlet ve vakıf üniversiteleri için kurumsal itibar algısının istatistiksel bir analizi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 6(1), 66-83. DOI: 10.14514/BYK.m.21478082.2018.6/1.66-83.
- Sivuk, D., & Seyhan, F. (2021), Örgütsel çatışma, örgütsel stres, iş yaşam kalitesi, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Sağlık çalışanlarının verimliliği üzerine bir araştırma, *Verimlilik Dergisi*, 4, 185-201.
- Smidts, A., Pruyn, Ad Th. H., & van Riel, C.B. M. (2001). The impact of employee communication and perceived external prestige on organizational identification. *The Academy of Management Journal*, 44(5), 1051-1062.

- Srivastava, S., Mısra, R., & Madan, P. (2019). The saviors are also humans': Understanding the role of quality of work life on job burnout and job satisfaction relationship of Indian doctors. *Journal of Health Management* 21(2), 210-229.
- Şatır, Ç., & Sümer, F. (2008). Kurum itibarının bileşenleri üzerine bir araştırma: sağlık hizmeti üreten bir kamu kurumunda iç paydaşlar itibarı nasıl algılıyor? *Selçuk İletişim*, 5(2), 15-25.
- Tuğay, O., & Kılıç, M. B. (2017). Meslek etiği ve muhasebe meslek mensuplarının etik sözleşme algısının kuramsal modeli. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 542-554.
- Tuna, Ö. (2016). Kurumsal etik ve kurumsal itibar ilişkisi üzerine özel sağlık kurumlarında bir araştırma. *IV. Örgütsel Davranış Kongresi*, 4-5 Kasım 2016.
- Uçar, F., Gülmez, E., Mutlu, Ö., Erbaş, S., & Gez, K. (2015). Kâr amacı gütmeyen kurumların kurumsal itibarı: Kızılay örneği. *Selçuk İletişim*, 8(4), 131-153.
- Ünaldı, N. (2015). Sağlık hizmeti sunan kurumlarda itibarın önemi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 2(2), 100-111.
- Vahey, D. C., Aiken, L. H., Sloane, D. M., Clarke, S. P., & Vargas, D. (2004). Nurse burnout and patient satisfaction. *Medical Care*, 42(2), 57-66.
- Van, R. C., & Balmer, J. (1997). Corporate identity: The concept, its measurement and management. *European Journal of Marketing*, 31(5), 340-355.
- Vroom, V. H. (1962). Ego involvement, job satisfaction, and job performance. *Personnel Psychology*, 15(2), 159-177. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1962.tb01858.x>
- Winkelhaus, S., Grosse, E. H., & Glock, C. H. (2022). Job satisfaction: An explorative study on work characteristics changes of employees in Intralogistics 4.0. *Journal of Business Logistics*, 43, 343-367. <https://doi.org/10.1111/jbl.12296>
- Yang, L., Yaacob, Z., & Teh, S. Y. (2015). The impact of corporate reputation on job satisfaction and financial performance: A study of small and medium sized enterprises in Hebei, China. *Journal of Entrepreneurship and Business*, 3(1), 72-87.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay.
- Aaker, D.A., Kumar, V., & Day, G.S., (2007). *Marketing research* (9th Ed.). John Wiley & Sons, Danvers.
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing research an applied orientation* (4th Ed.). Pearson Prentice Hall.

**NODDINGS'İN İLGI/ÖZEN/BAKIM TEORİSİNİN AHLAK EĞİTİMİNE ETKİSİ ÜZERİNE:
2003-2013¹**

Gözde EKEN TAŞKAYA *

Öz

Bu makalede ahlak eğitimi kavramı, bu kavramın genel kabul gören bir tanımı yapılarak aynı adı taşıyan bilim alanında Noddings'in İlgil/Özen/Bakım Teorisinin etkisi belgelenmiştir. Bu makalenin ana odak noktası, ahlak eğitimi alanında Noddings'in İlgil/Özen/Bakım Teorisi'nin 2003 ile 2013 yılları arasındaki etkisidir. Bu etkiyi incelemek ve belgelemek için 2003 ile 2013 yılları arasında Journal of Moral Education'da (Ahlak Eğitimi Dergisi bundan böyle AED olarak anılacaktır) Noddings'in İlgil/Özen/Bakım Teorisi (bundan sonra İlgil Teorisi olarak anılacaktır) ile ilgili yayınlanmış makaleler incelenmiştir. Bu çalışmada seçilen kriterlere uygun 20 makale bulunmakta ve bu makalelerde İlgil Teorisi'ne atıfta bulunan fikirler 5 farklı tema altında tartışılmaktadır. "Tema" kelimesi sadece bu dergi makalelerinde bulunan fikir gruplarını ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Ahlak eğitimi, İlgil/Özen/Bakım teorisi, Nel noddings.

On the Effect of Noddings' Care Theory on Moral Education: 2003-2013

Abstract

In this article, the concept of moral education, a generally accepted definition of this concept is made, and the influence of Noddings' Care Theory in the field of moral education is documented. The main focus of this article is the impact of Noddings' Care Theory between 2003 and 2013 in the field of moral education. To examine and document this effect, articles on Noddings' Care Theory (hereinafter Care Theory) published in the Journal of Moral Education (hereinafter AED) were reviewed. In this study, there are 20 articles that meet the selected criteria, and the ideas referring to Care Theory in these articles are discussed under 5 different themes. The word "theme" simply refers to the groups of ideas found in these journal articles.

Keywords: Moral education, Care theory, Nel noddings.

1. Giriş

"Ahlak eğitimi" terimi, ahlaki gelişimi şekillendirme çabalarını ve ahlaki gelişim araştırmalarıyla ilgili akademik disiplini ifade eder (Noddings, 2013). Ahlak eğitimi alanında ortaya çıkan tartışmalar ve teoriler/çerçeveler, etik, ahlak psikolojisi ve eğitim felsefesi disiplinlerinde yaşanan tartışmalarla paralellik göstermektedir. Nel Noddings'in (1984/2003a/2013; 2002b; 2005) sunduğu İlgil/Özen/Bakım Teorisi (bundan sonra İlgil Teorisi olarak anılacaktır) kadınların sesini yansıtan gelişimsel ve ilişkiyel bir ahlaki düşünme çerçevesiyle pratik etik tanımını destekler. İlgil Teorisi'nde Noddings (2003a) ahlak eğitimi şü şekilde tanımlamıştır:

"Toplum çapında bir girişim ... Eğitimi planlayan ve yürütenlerin, ahlaki açıdan dahil olan herkesi karşılamaya çalışacakları anlamında ahlaki olan eğitime atıfta bulunur; eğitim görenlerin etik ideallerini geliştirecek ve böylece başkalarıyla ahlaki olarak buluşmaya devam edecekleri bir eğitimi ifade eder." (s. 171)

¹Yapılan bu çalışma yazarın Prof. Dr. Suzanne Rice danışmanlığında yürütülen ve tamamlanan doktora tezinden türetilmiş ve 02.09.2021 tarihinde INTERNATIONAL CONFERENCE ON NEW HORIZONS IN EDUCATION'da sözlü, özet bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, gozdeflfsf@artvin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9263-3398>

Ahlak eğitimi disiplini ahlak felsefesi, eğitim bilimleri, ahlak psikolojisi ve din bilimleri gibi çalışma alanlarının etkileşimiyle oluşmuş bir disiplindir. Bu çalışma alanlarından ahlak felsefesi yani etik Yunanca gelenek anlamına gelen 'ethos' kelimesinden türetilmektedir (Kuçuradi, 1986). Etik genelde kuramsal bir çalışma alanı olup farklı etik teorilerin ve bakış açılarının derinlemesine analizi ve etik problemlerin çözümlenmesine yönelik çalışma yapılmasını amaçlar. Bir diğer deyişle "Etik, sosyal bir varlık olan insanın bireysel ve toplumsal ilişkilerinin temelini oluşturan kurallar ve² değerleri, doğru veya yanlış, iyi ya da kötü gibi ahlaki olarak araştıran bir felsefe disiplindir" (Kolçak, 2012, s. 3).

1984'te Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education'ın yayımlanmasıyla Noddings, dünyaya ilgi/bakım/özen temelli bir ahlak felsefesi perspektifi sunmuştur. O zamandan beri, felsefe ve eğitimde, özellikle ahlak felsefesi, ahlak eğitimi ve eğitim felsefesi alanlarında yayın yapan akademisyenler için Noddings'in fikirlerine ve İlgi Teorisi'ne kayıtsız kalmak zor olmuştur. Daniel Engster'e (2007) göre, Noddings'in İlgi Teorisi ile adaletin nesnel etiğinin geleneksel anlayışı arasında önemli bir tartışma konusu meydana geldi. Teorik olarak konuşursak, İlgi Teorisi karakteristik özellikleri (birey ve toplum ilişkisine yönelik bakış açısı, bireylerin birbirine yönelik olan sorumluluklarının kaynağı olan ilgi ilişkisi içinde bulunma yükümlülüğü ve ahlaki davranışların evrensel kurallara tabi olmasına yönelik eleştirisi) ve Noddings'in (1984/2003a/2013) desteklediği felsefi ilkeler nedeniyle adalet etiğiyle taban tabana zıttır.

Noddings'in ahlak eğitimi tanımı iki önemli bileşen içerir. Birincisi, ahlak eğitimi bir sorgulamadır ve başarısı topluluğun diğer üyelerine bağlıdır. İkincisi, bu sorgulama/eğitim çerçevesi, bireylerin etkileşimleri yoluyla işlev gördüğü için ilişkiseldir; bu nedenle, bu sorgulamanın başarısı, bireylerin kurduğu ilgili ilişkilerin kalitesine bağlıdır ve ideal olarak, bu ilişkiler aracılığıyla ilgili öğretmenler, öğrencileri sürdürülebilir ve ilgiye dayalı ahlaki hayata yönlendirir (Noddings, 1989; 1995c; 2002a; 2003a/2013; 2003b). İlgi Teorisi'ni temele alan bir ahlak eğitimi modeline göre bu uzun bir süreçtir ve bu süreçte ilgi gösteren ve ilgi gösterilen arasında kurulan ilişkinin kalitesi ve derinliği sürecin başarısını ve devamını etkiler.

İlgi Teorisi genellikle Kohlberg'in (1958; 1971) ahlaki eğitim tanımına ve ahlak çerçevesine rakip olarak tartışılan bir eğilim olmuştur. Noddings (1984/2003a/2013; 2002b; 2005; 2007) İlgi Teorisi ile Kohlberg'in ahlak eğitimi yaklaşımına meydan okumuş; Kohlberg'in (1958; 1971) aksine ahlaki düşüncenin gelişimsel ve ilişkiyel çerçevesi ile ahlaki eğitim modeline göre ilişkiyel düşündükleri için her zaman belli bir seviyede kalan kadınların sesini yansıtabilecek pratik bir etik tanımını savunmuştur. Literatüre göre Noddings'in İlgi Teorisi aynı zamanda Aristo'nun Erdem Etiği ve bu ahlak teorisi üzerine temellendirilen karakter eğitimi düşüncesine de zıt bir pozisyonadır.

Karakter eğitimi ve Noddings adına yayın yapan akademisyenler (Arthur, 2008; Hunt & McCurry-Mullins, 2005; Lickona, 1991; 2004) arasındaki tartışmanın bir sebebi Noddings'in İlgi Teorisi'ni karakter eğitiminden veya Aristo'nun Erdem Etiği teorisine dayalı herhangi bir ahlak eğitimi perspektifinden kesin çizgilerle ayırmasıdır. Bir diğer sebebi de Noddings'in (2002a; 2003a) karakter eğitimini ahlak eğitiminin yetersiz ve pasif bir şekilde gerçekleştirilen bir ahlak eğitim modeli olarak değerlendirmesi ve karakter eğitimiyle ilgili sorunlu olabilecek iki ana konu belirlemesidir. Birincisi, büyük bir topluluğun öğretilen erdemler listesi üzerinde anlaşmaya varmasının çok zor olması ve toplum bu değerlerin öğretilmesine razı olsa bile, topluluğun bazı üyeleri için bu durum oldukça rahatsız edici olabilmesidir. İkinci konu ise öğretmenlerin öğrencilerin davranış değişikliklerine bakarak karakter eğitiminin temel öğretim modeli olan hikayelerle değerlerin öğretilmesini, bu hikayelerin etkisini ve öğretilmelerinin etkisini değerlendirmeye çalışmalarınıdır.

1984'te sunulduğundan beri Noddings'in İlgi Teorisi ahlak eğitimi alanındaki yazarlarca sıklıkla ele alınmış ve atıf almıştır. Ancak İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanına nasıl katkı sağladığı ve alanı nasıl etkilediği henüz belgelendirilmemiştir. Bu sebepten ötürü bahsedilen etkinin belgelendirilmesi ilgili literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu makalenin temel amacı ahlak eğitimi disiplini oluşturulan literatürde İlgi Teorisi'nin betimleyici bir analizini yapmak ve bir teorinin etik ve eğitimle ilgili durumunu tanımlamaktır. Buradan yola çıkarak bu teorik çalışmanın amacı bu etkiyi belgelemek olup, çalışmanın araştırma sorusu şudur:

-AED'de 2003 ile 2013 yılları arasında yayınlanan makalelerle sınırlı ve bu makalelere dayalı olarak, Noddings'in İlgi Teorisi ahlak eğitimi alanında nasıl etkili olmuştur?

2. Yöntem

1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma teorik bir çalışma alanında yapılmış olup, çalışma süresince 20 tane farklı makalenin içerikleri betimsel analiz yöntemiyle incelenmiş ve yorumlanmıştır. Betimsel analizde araştırmacı, yalnızca bir durumu “doğrudan değiştirmeye çalışmadan” (Coe vd., 2017, s. 10) betimlemeyi amaçlar ve “X ile ilgili bir ortamda neler olup bittiği” sorusunu ele alır. Bu teorik çalışmada, sadece ahlak eğitimi alanındaki bir durumun seçilen bir zaman diliminde görece yeni bir etik ve ahlak eğitimi teorisi ile bağlantılı olarak betimlenmesi hedeflenmektedir.

2. Veri Seti ve Kaynakların Belirlenmesi

Bu çalışmanın veri setini oluşturan makaleler seçilirken 3 farklı kriter kullanıldı ve yalnızca bu kriterlere uyan makaleler çalışmaya dahil edildi. Birinci kriter seçilecek makalelerin İlgi Teorisi'ni detaylı bir şekilde incelemesi, eleştirmesi ve/veya kullanmasıydı, çünkü sadece bu kriterlere uyan makaleler İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanındaki etkisini belgelemektedir. İkinci kriter seçilecek makalelerin İlgi Teorisi'nin kapsamlı bir şekilde revize edildiği 2003 ile 2013 yılları arasında yayınlanmasıydı. Bu araştırma sadece 2003 ve 2013 yıllarıyla sınırlandı; çünkü 2003 ile 2013 yıllarında İlgi Teorisi'nin anlatıldığı kitap 2. ve 3. baskılarını yapmıştır. Buna ek olarak 2013 yılından sonra Noddings İlgi Teorisi'ne yönelik olarak yapılan ve teorinin cinsiyetçi ve kadınsı olduğunu ifade eden bazı eleştirilere katılarak teoriyi feminist/kadınsı bir çerçeveden çıkarıp ilişkiyel bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Bu sebeplerden ötürü bu çalışmada veri olarak kullanılan makaleler 2003 ve 2013 yıllarıyla sınırlandı. Üçüncü kriter ise ahlak eğitimi alanını temsil eden ve 50 yıldan fazla süredir yayın yapan AED'de yayımlanması idi. Bu çalışmada makalelerin içeriği analiz edilip yorumlanarak İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanındaki etkisi belgelendi. Dergi seçilirken Scimago Journal Ranking ve Journal Metrics'den faydalanıldı ve AED'nin odak noktası aşağıdakilerle sınırlıdır:

“Dergi, çeşitli metodolojik yaklaşımlar kullanan ve çeşitli bağlamlarda (ör. kültürel, toplumsal cinsiyet, aile, okul, topluluk, boş zaman, iş) ahlaki akıl yürütme, ahlaki duygular, motivasyon ve ahlaki eylemin yönlerini ele alan beşeri bilimler ve beşeri bilimler genelinde gönderimleri teşvik eder.” (JME/AED, 2017)

3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, ahlak eğitimi alanını temsil eden AED'de yer alan ve yukarıda bahsedilen kriterlere uyan makalelerin incelenmesi ile toplanılmıştır. Bu bağlamda AED'de 2003 ile 2013 yılları arasında İlgi Teorisi'ni detaylı bir şekilde inceleyen 20 makaleye ulaşılmıştır. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır ve veriler yorumlanırken İlgi Teorisi'yle beraber eğitime yönelik hangi soru ve sorunların ortak ve tekrarlı bir şekilde bu makalelerde tartışıldığı incelenmiştir.

Eğitime özellikle de ahlak eğitimine yönelik soru ve sorunların ortak ve tekrarlı bir Şekilde tartişılması bu araştırmanın bulgularını oluşturan temaları ortaya çıkarmıştır. Alt temalar oluşturulurken her ne kadar literatürden faydalanılmış olsa da araştırmacı için asıl öncelikli olan bu araştırmaya veri seti olarak seçilen makalelerin bahsettiği konulardır. Bu durumdan ötürü literatürde belirtilmeyen soru ve sorunlar da bu araştırmanın bulguları olarak çalışılmış ve tartişılmıştır.

4. Araştırma Etiği

Bu çalışmanın katılımcıları sadece bu çalışmada kullanılan makalelerdir ve de bu makalelere erişmek için yapılması gereken tek Şey AED’ye girip makaleyi bulmaktır. Bu durum da herhangi bir etik kurala aykırı değildir. Ayrıca bu çalışma için etik kurul izni alınmamıştır, çünkü bu alışma:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir,
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir,
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Bu çalışmada kullanılan makaleleri incelemek için ilgili derginin sayfasına erişmek yeterlidir.

3. Bulgular

Yapılan bu çalışmayla ahlak eğitimi literatüründe önemli bir yer tutan Noddings’in İlgili Teorisi’nin bu alanda 2003 ile 2013 yılları arasında yer alan tartişmalara makalelerin yazarları tarafından nasıl dahil edildiği ve hatta bu alanı nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan temalar bu çalışmanın aynı zamanda bulgularıdır ki bu başlık altında analiz edilen her bir tema bu araştırmada veri olarak kullanılan makalelerde ortak Şekilde konuşulan kavramlardır.

3.1. Noddings’in İlgili Teorisi ve Okul Kültürü

Okul ortamında bulunan yol gösterici inançlar ve değerler okul kültürü ve ahlak eğitiminin paylaştığı önemli bir ortak zemindir (Fullan, 2007). Bu araştırmada incelenen makalelerden 4 tanesi okul kültürünü İlgili Teorisi’ne bağlamışlardır.

Chi Ming Lee (2009) makalesinde İlgili Teorisi temelli bir ahlak eğitimi programını tanıtarak bu ahlak eğitimi programının temel özelliğinin, İlgili Teorisi tarafından teşvik edilen ilişkiler yoluyla olumlu bir okul kültürü oluşturmaya odaklanması ve geliştirmesi olduğunu bildirmiştir. Lee’ye (2009) göre ahlak eğitimi programının uygulanmasıyla öğrencilerin akademik başarılarıyla okul kültürü gelişmiş; öğrenciler “sınıf arkadaşlarının ahlaki davranışlarıyla daha fazla ilgilendiklerini” belirtmektedirler (s. 179).

Lee’nin (2009) makalesinde tanıttığı program okuldaki herkesi kendi yaşamları ve ahlaki eylemleri üzerinde düşünebilen bireyler olarak tanımlamıştır çünkü “bütün okul kültürü ve personelin mesleki gelişimi, öğrencilerin karakter gelişimi kadar önemlidir” (s. 182). Lee’nin (2009) etik ilgili ilişkilerinden kimin yararlandığına ilişkin analizi Noddings’in (1995a; 2003a/2013; 2005) ilgili eyleminin etik bir ilgili ilişkisinde tek tarafla sınırlı olmadığı tartişmasını desteklemektedir.

Joan Goodman (2006) makalesinde olumlu bir okul kültürü oluştururken okul kurallarına, özellikle de bu okul kuralları okullarda yaşanabilecek tüm ahlaki sorunları eşit/denk kabul ediyorsa, fazlaca gvenmememiz gerektiğini savunmaktadır. Bu sorunları eşit/denk kabul etmek, öğrencileri bu “kuralların ve yaptırımların... mantıksız, önemsiz, haksız veya keyfi” olduğu varsayımına

yönlendirerek “ahlaki bir görüşü desteklemek için diğer okul çabalarının reddedilmesine” neden olabilir (Goodman, 2006, s. 214). Bu görüş Noddings’in (2002a) okul kültürünün okullar bir topluluk haline geldiğinde otoriter öğretim yöntemlerine ve okul disiplinine dayanmadan İlgi Teorisi’nde teşvik edilen ilgi temelli ilişkiler yoluyla geliştiği iddiasını desteklemektedir.

Goodman (2006) makalesinde bir okul ortamında bulunan ahlaki sorunları belirlemiş ve bunları İlgi Teorisi’ni kullanarak farklı kategorilere atamıştır. Goodman (2006), İlgi Teorisi’ni kullanarak hem öğrencilerin her sorunlu davranışının düzeltilmesi gereken bir sorun olmadığını, hem de öngörülen ve/veya mevcut okul kurallarının da her sorunlu davranışı ve bu davranışın içine kök saldı ahlaki sorunu çözemediğini iddia etmiştir.

Bu noktadan hareketle Goodman (2006), bir öğretmen sınıfında ve okulunda olumlu bir öğrenme ve ahlaki ortam oluşturmayı hedefliyorsa, o öğretmenin sorunlu öğrenci davranışları hakkında daha fazla bilgi edinmesi gerektiğini savunmuştur. Noddings (2003a; 2005) gibi Goodman (2006) da problemlili davranış hakkında bilgi edinmenin, sorunlu davranışın tekrarlanmamasını ve öğrencilerin hayatını etkileyen önemli kararlara aceleyle varılmasını önleyebileceğini savundu.

Goodman (2006) makalesinde Noddings’in (1995a; 2003a) ideal öğretmenin, öğrencinin ahlaki açıdan sorunlu davranışlarına neden olabilecek tüm bilgiyi irdeleyerek bu bilgiyi sorunu çözmek ve olumlu ve akademik olarak teşvik edici bir okul ve okul kültürü kurmak için kullandığını savunmaktadır. Goodman (2006), her iyileştirilmiş öğrenci davranışının, daha iyi okul performansı ve daha güvenli okullar ile sonuçlanan olumlu, ilgili bir okul kültürü oluşturmaya yönelik atılan bir adım olduğunu savunur.

Goodman (2006) gibi, Mingchu Luo, Wenmin Huang ve Lotfollah Najjar (2007) da bir okulun etik iklimi ve öğrencilerin okul performansı üzerindeki ilgi temelli ilişkilerin önemini incelemektedirler. Luo ve arkadaşları için (2007), okul personeli ve öğrenciler arasındaki pozitif etik ilgi temelli ilişkilerin varlığıyla öğrencilerin bu ilişkilerden faydalanarak olumlu, etik bir okul ikliminde eğitim görmeleri öğrencilerin akademik başarılarını arttırabilmektedir ve olumlu, etik okul iklimi ancak bu ilgi temelli ilişkilerin oluşması ve kurulmasıyla mümkündür.

Luo ve arkadaşları (2007) makalelerinde eğitimin ahlaki amaçlarının önemini vurgulayarak “bir okulun etik ikliminin, okul ikliminin ve hatta okul kültürünün ayrılmaz bir bileşeni ve öğrencilerin okul başarısının temel belirleyicilerinden biri olabileceğini” savunur (s. 108). Ayrıca Luo ve arkadaşlarına göre (2007), okul kültürü, öğrenci davranışının yeniden şekillendirildiği ve tanımlandığı bir topluluk stüdyosudur; haliyle, İlgi Teorisi’nin önerdiği gibi olumlu ve ilgili olmalıdır (Noddings, 1995b, 2005). Bu okul kültürü çok dikkatli bir şekilde oluşturulmalıdır, yoksa David Resnick’in (2008) makalesindeki sorunlu okul topluluğu/kültürü gerçek olabilir.

Resnick (2008) makalesinde, okul topluluğunun öğrencilerin davranışları üzerindeki gücünü anlatmak için Mean Girls (Kaba Kızlar) filmi irdelerken, sözlü okul kuralları ile öğrencilerin ahlaki düşünce ve davranışları arasındaki bağlantıyı anlatmıştır. Bu filmde ahlaki düşünce/davranışın okul kültürü ve sözlü okul kurallarıyla bağlantısı bir yabancı (Cady) gözünden anlatılıyor. Resnick (2008), topluluğun korkulacak ve/veya uyarılacak bir etkisi olduğunu belirtir.

Resnick (2008) makalesinde okul topluluğuyla Cady arasındaki ahlaki değerler ticaretini ve topluluğun bireyin ahlaki düşüncesi üzerindeki gücünü İlgi Teorisi’ni kullanarak açıklamıştır. Noddings (1996, 2002a) de yayınlarda, toplumun kişinin ahlaki davranışlarını şekillendirmesini ve topluluğa uyumun topluluk üyeleri için hayati bir konu haline gelişini vurgulayarak topluluğun gücü ve değerleri geri teptiğinde olabilecekler konusunda okuyucularını uyarmaktadır. Resnick’e (2008) göre, Noddings’in uyarısı yerindedir çünkü “Mean Girls ... sosyal grupların gücünü kabul eder, ancak bunu öncelikle onların negatif halinde yapar” (s. 112). Resnick (2008) makalesinde bu sorunlu sosyal

grupların, gerçek bir ilgi temelli etik ve sürdürülebilir topluluğun doğasına zararlı hale gelen değerlerini aşıladığını açıklamaktadır.

Matthew Sanger ve Richard Osguthorpe (2009) makalelerinde Çocuk Gelişimi Projesi'ni (bundan böyle ÇGP olarak anılacaktır) tanıtarak “ilgili bir etik okul topluluğu” oluşturmanın mümkünliğini tartışmışlardır. ÇGP “sınıfta, okulda ... ve ev ortamlarında sistematik değişiklikler yoluyla çocukların sosyal ve ahlaki gelişimini geliştirmek için tasarlanmış kapsamlı bir boylamsal müdahale projesi” olarak tanımlanmaktadır (Sanger & Osguthorpe, 2009, s. 20). ÇGP, çocukların biyolojik aidiyet ihtiyacını kullanarak çocuklarda ahlaki ve doğru ahlaki davranışı geliştirerek etik okul topluluğu içinde ilgi temelli etik ilişkilerinin oluşumunu destekler.

Sanger ve Osguthorpe (2009) araştırmalarında ÇGP'yi uygulayarak bütünleşik, tematik bir ahlak eğitimi teşvik etmeyi ve öğrencilerin etik ilişkiler geliştirdiği bir okul topluluğuna sahip olmayı amaçlamaktadırlar. İlgi Teorisiyle Noddings (1995a; 2002a; 2005) ilgi gösterme ve ahlaki olmanın tematik öğretilmesi gerektiği yaklaşımını desteklemiştir; ancak bu fikri gerçek hayatta okullardaki öğrenmeye aktaranlar Sanger ve Osguthorpe'dur (2009).

ÇGP'de, sınıfta iyi ahlaki davranışın varlığı vurgulanır ve öğretmenler, herkes için olumlu, güvenli bir öğrenme ortamı yaratmak için ÇGP'yi kullanmaktadır. Okullarda farklı kültürlerin varlığı ve ilgiye dayalı düşünceyle kültür arasındaki bağlantıyı teşvik ederek, bu olumlu ve güvenli ortam oluşturulabilir. Ahlaki davranışla davranış kültür yoluyla öğretmek arasındaki bağlantı, bu makalenin ikinci temasıdır.

3.2. Noddings'in İlgi Teorisi ve Kültür Yoluyla Öğretme/Kültür Olarak Öğretme

AED'de yayınlanan 5 makale, kültür yoluyla öğretim ve bir kültür olarak öğretimle bağlantılı olarak İlgi Teorisi'ni tartışmaktadır.

Mari Ann Roberts (2010) makalesinde İlgi Teorisi'nin Afrika kökenli Amerikalı öğrencilere eğitim vermedeki potansiyel katkısını tartışmıştır. Roberts (2010) makalesine mevcut İlgi Teorisi temelli öğretimin renk körü olduğunu belirterek başlar ve İlgi Teorisi bireylerin endişelerini gidermek istiyorsa bu durumun değişmesi gerektiğini savunur. Roberts'e göre (2010), İlgi Teorisi'ni kültür temelli eleştirel öğretimle birleştirmek mümkün ve gereklidir ve onun geliştirdiği program bu yönde atılan ilk ve en ileri adım olmuştur.

Roberts (2010) çalışmasında sınıflarında kültürel yoğunluklu ilgi temelli etkinlikleri kullanan sekiz Afrika kökenli Amerikalı öğretmenle görüşerek anılan öğretmenlerin sınıflarında bu programı kullandıklarını ve “öğrencileri adına ırksal olarak motive edilen eylemlerini açıkça ilgilenme olarak tanımladıklarını” ortaya koymuştur (Roberts, 2010, s. 462). Roberts'a (2010) göre ilgi temelli öğretim etkinlikleri doğal bir ırk ve renk kavramına sahiptir, çünkü ilgili ve başarılı öğretim ırk, kültür ve renk kavramları üzerine kuruludur. Roberts (2010) bu etkinlikleri tanımlarken, İlgi Teorisi'nin eğitim öğretime dahil edilmesinden yararlanarak Noddings'in, farklı sosyal gruplardan ve kültürlerden öğrencilerin derse katılımını sağlamak istiyorlarsa öğretmenlerin sınıf etkinliklerinde ilgi temelli öğretimi teşvik etmeleri gerektiği yönündeki argümanını desteklemiştir.

Roberts gibi Crystal Johnson (2011) da makalesinde İlgi Teorisi'nden etkilenen kendi ahlak eğitimi teorisini/çerçevesini tanıtmaktadır. Johnson (2011) geliştirdiği ahlak eğitimi programının hem İlgi Teorisi ve kültür temelli öğretimi birleştirdiğini hem de kültürel olarak özel ilgi/öğretim yöntemlerine ve İlgi Teorisi'ni kullanan ahlaki eğitim uygulamasına yeni bir bakış açısı getirebildiğini savunmaktadır.

Johnson (2011) makalesinde İlgi Teorisi'nin beyaz, orta sınıf, heteroseksüel bir kadın teorisi olarak tasarlandığını belirterek azınlıktaki kadınların ve öğrencilerin ihtiyaçlarını ifade edemediğini

eleştirmiştir. Johnson'a göre (2011) tasarladığı program (Cultural Historical Action Theory bundan boyle CHAT olarak anılacaktır) İlgi Teorisi'nin gelişmiş versiyonu olarak kabul edilirse, İlgi Teorisi'nin anılan eleştiriye karşı durabileceğini savundu, çünkü CHAT ırk kavramını özenli bir şekilde ahlak eğitimine dahil etmektedir.

Johnson (2011) makalesinde, sınıfta CHAT kullanan Afrika kökenli Amerikalı bir öğretmen hakkındaki saha gözlemleri ve görüşme notlarını paylaşmaktadır. Johnson'a (2011) göre, öğrencilerin ahlaki gelişimi bu öğretmeni derinden ilgilendirmektedir ve bu öğretmenin en sevdiği soru "Nasıl olacağız?"dir. Bu soru, ahlak eğitiminin, tüm öğrencilerin katkısına bağlı olan ve onların sınıf ve çevredeki toplulukla olan bağlantılarını vurgulayan, yansıtıcı ve çoğul(cu) bir süreç olduğuna işaret eder.

Johnson (2011) makalesinde, bu programda uygulanan ahlaki ilgi etkinliklerinin sınıfta farklı kültürlerin varlığını destekleyerek tek bir standart kültürün öğretimini ve teşvikini caydırması nedeniyle, CHAT'in kültürel olarak tanımlanmış ilgi temelli öğretim uygulamalarını iyileştirebileceğini savunmaktadır. CHAT'in başlangıç noktası, İlgi Teorisi'nin 'insanlar benzersizdir' (Noddings, 1984/2003a/2013; 1995a; 2002a; 2005) fikrini benimsemesidir ve Johnson (2011) makalesinde, CHAT'i kullanan öğretmenlerin ilgi temelli öğretim etkinlikleri yaptığını bildirmiştir. Diğer kültür temelli öğretim faaliyetlerinden farklı olarak, CHAT İlgi Teorisi'ni kültür yoluyla öğretime bağlar çünkü:

"CHAT, eylem ve hedeflerde kültürel-tarihsel durumların önemini altını çizer; geçmişte yerleşik toplumsal deneyimler olarak kültür ve tarih, bir kişinin olanaklarını ve kimliğini yapılandırır. Bu kavram, Afro-Amerikan deneyiminin ahlaki olarak alakasız veya kusurlu olmadığını gösterdiğinden, kültürel yönelimli ilgi teorilerini anlamada önemlidir" (Johnson, 2011, s. 477).

Thaddeus Metz ve Joseph Gaie (2010) makalelerinde İlgi Teorisi'nin Ubuntu (Güney Afrika temelli bir ahlak çerçevesi/düşüncesi) ile belirli özellikleri nasıl paylaştığını tartışmaktadırlar. Metz ve Gaie'ye (2010) göre, Ubuntu topluluğa/diğer insanlara güçlü bir bağlılığı savunmaktadır, ki bu İlgi Teorisi'nde de mevcuttur:

"İlgilenen olarak, ... ben ... diğerinde tamamlanmayı -ilgilenen-anlamında- ve, umarım, ilgilenilen kişinin, içinde bulunduğu döngüler ve zincirlerde tek-İlgilenen olarak hareket etme taahhüdünü ararım. Dolayısıyla, haklı değilim, kendi hayatımda ve bu şekilde etkilendiklerimin hayatlarında bir şekilde tamamlanmış ve tamamlanmış durumdayım." (Noddings, 1984a, s. 95)

Makalelerinde okuyucuyu Ubuntuyla tanıştırdıktan sonra Metz ve Gaie (2010), bir topluluğun ahlakının, topluluğun kültürünü nasıl yansıttığını anlatırken İlgi Teorisi'ni kullanmaktadırlar. Makalede Ubuntu'nun önemli ve ayırt edici bir özelliği olarak ahlaki ihlallerin bireylerin taşıması gereken bir yük olmadığı belirtilmektedir (Metz ve Gaie, 2010). Aksine, Metz ve Gaie'ye göre (2010), birisi ahlaki bir yanlış yaptığında, toplumdaki herkes hatalıdır ve toplumun şartları gözden geçirilerek bu ahlaki yanlış düzeltilebilir.

İlgi Teorisi ve Ubuntu, belirli özellikleri paylaşsalar ve topluluğa bağlılığın önemini savunsalar da, evrensel ahlak fikrinde farklı pozisyonları savunmaktadırlar. Noddings'in (1984/2003a/2013; 2002a) aksine Metz ve Gaie (2010) Ubuntu ile evrensel olarak ahlaklı olmanın mümkün olduğunu, çünkü "bütün insanların bir ailenin parçası sayıldığını" (s. 84) ifade ederler.

Noddings'in insanları ahlaki olarak hareket etmeye motive eden evrensel teorilere meydan okuması, İlgi Teorisi'ne ciddi bir sınırlama ve eleştiri getirmiştir. Bu sınırlamadan hareketle David Carr (2003) makalesinde, İlgi Teorisi'nin küresel olarak saygı duyulan bir meslek olan öğretmenliğin kültürünü/özünü tanımlamak için tatminkar bir zemin sağlayıp sağlamadığını sorgulamıştır. Carr'a

göre (2003) öğretmenlik çeşitli kategoriler kullanılarak sınıflandırılabilir ahlaki bir meslek olup, her kategori farklı bir öğretim kültürünü yansıtan felsefi bir bakış açısıdır. Carr (2003), İlgi Teorisi'ni özellikle kadınların sesini yankılamak için tasarlanmış, ilgiye dayalı öğretimi ağırlıklı olarak kadınsı bir kültürle mesleği sınırlayan etik bir teori olarak kavramsallaştırdı. Carr (2003) için öğretmenler mesleklerinde anne/ilgi odaklı düşünmeyi içselleştirirlerse, öğretmenlik mesleği “anne ordusu” (s. 228-229) ile eşitlenerek toplum içinde düşük bir statüye sahip olacaktır.

Carr (2003) makalesinde, ilgi temelli öğretimin annenin kişisel, ilişkisel dilini kullandığı için dışıl olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Carr'a (2003) göre, öğretmenlik toplum tarafından kabul edilen bir meslek olarak sınıflandırılmalıysa, o zaman yalnızca bir grubun kültürünü benimsememesi ve bu grubun desteklediği dili kullanmaması gerekir. Carr'ın İlgi Teorisi'ne yönelik eleştirisi ve Noddings'in İlgi Teorisi'ni bir grup/cinsiyetle sınırlandırması Jane Zhang'in (2007) makalesinin de odak noktasıdır.

Zhang (2007) makalesinde anneci eğitim teorilerinin öğretmenlerin rolüne ve okullardaki öğretim kültürüne olası katkılarını araştırmıştır. Zhang (2007) anne ve öğretmenin rollerinin ayrılması gerektiğini belirterek bunların birleştirilmesinin “öğretmenlere genellikle annelik rolüyle ilişkilendirilen davranışları reçete edeceğini; yani öğretmenlerin daha çok anne gibi olduğunu” (s. 516-517) savunmaktadır. Zhang (2007) makalesi boyunca, bu iki rol arasındaki bağlantıyı vurgulamak ve argümanını güçlendirmek için kasıtlı olarak “ilgilenen” yerine “anne” terimini kullanmıştır.

Zhang makalesine (2007) eğitim araştırmalarına ve okul kavramına katkıları da dahil olmak üzere anneci teorilerin eğitimdeki etkisini tanımlayarak başlamaktadır. Zhang'in (2007) görüşüne göre anneci eğitim teorileri farklı özelliklere sahip olsalar da, hepsi “ev, çocukların ahlaki gelişimlerine başladıkları yerdir” (s. 516) diyerek eğitim sisteminin farklı sesleri içerecek şekilde tasarlanması gerektiğini savunurlar (Dalton & Watson, 1997; Goldstein, 1997; Martin, 1992; Noddings, 1984/2003a).

Zhang'e göre (2007) öğretmenlik daha profesyonel bir kimliğe sahip olmalı ve bunu yapmak için öğretmenlikle annelik/ilgilenen kimlikleri birbirinden ayrılmalıdır. Zhang (2007) öğretmenlikle annelik/ilgilenen arasında sınır çizilmezse öğretmenlik mesleğinin öğretmenler için külfetli olabileceğini belirtmektedir. Zhang'e (2007) göre bir öğretmen, kimsenin mükemmel olmadığını bildiği için öğretirken hata yapabileceğini kabul ederken “Bir anne, çocukları için sadece mükemmel bir özenin ve mükemmel bir eğitimin yeterli olduğunu bilir” (s. 523).

Zhang'in (2007) öğretmenliğin annelik/ilgiden ayrılmasını savunmak için oluşturduğu bir başka argüman, öğretmenlerin sınıf başına yaklaşık 40 öğrenciden sorumlu ve tamamlamaları gereken mesleki yükümlülükleri olduğudur. Zhang (2007), Noddings'in (2005) aksine makalesinde, sınıfta bir öğrenciye bir annenin çocuğuna yaptığı gibi bakmanın sorunlu olduğunu çünkü “sınıfta tek bir çocuğa veya nispeten küçük bir gruba bakmanın, başkalarının dışlanması” anlamına geldiğini savunmaktadır (s. 522). Haliyle Zhang (2007) için profesyonel öğretim, İlgi Teorisi'nde önerildiği gibi yalnızca ilgilenmek olarak anlaşılmalıdır; çünkü öğretmenlik mesleği ilgilenmekten fazlasını gerektirir. Zhang (2007) makalesinde, İlgi temelli öğretim/eğitim bakış açısına karşı çıkarak “Anneyi ikinci sınıf bir eğitimci ya da bir öğretmeni ikinci sınıf ilgilenen olarak görmektense, ona değer vermeyi” öğrenmemiz gerektiğini savunmuştur (s. 525).

İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanındaki statüsü bu makalenin üçüncü temasıdır.

3.3. Ahlak Eğitimi Alanında Bir Teori Olarak Noddings'in İlgi Teorisi

Bu temada bulunan makaleler İlgi Teorisi'ni ve onun ahlak eğitimi alanında tam ve meşru bir teori olarak “benimsenmesini” tartışmaktadır.

Stephen Sherblom (2008; 2009), ahlak eğitimi alanında İlgi Teorisi'nin kapsamı ve meşruiyeti hakkında iki makale yazmıştır. Sherblom İlgi Teorisi hakkındaki ilk makalesinde (2008) bu tartışmadaki gelişmeleri naklederek İlgi Teorisi'nin meşruiyetini değerlendirirken ahlaki düşünme alanında ilgi etiğinin gücünü/etkisini belgelemiştir. Sherblom'a (2008) göre, ilgi etikçilerinin gerçek amacı, "İlgi temelli ahlaki tepkinin felsefi ve psikolojik yönlerini daha geniş ve küresel bir ahlaki gelişim anlayışıyla tamamlamak ve bütünleştirmek"tir (s. 82).

Sherblom (2008) makalesini ahlak eğitimi ve psikolojide İlgi Teorisi olarak iki bölüme ayırarak ilgi etiğini çevreleyen ampirik soru(lar)ı detaylandırmıştır. Sherblom'a göre (2008) Gilligan'ın (1982; 1995) Kohlberg'in ahlaki gelişim perspektifini değiştirmesi ahlak psikolojisi ve ahlak eğitimi alanlarında değişikliklere yol açmıştır ve İlgi Teorisi bu değişikliklerden biridir (Sherblom, 2008).

İkinci bölümde Sherblom (2008), Kohlberg'in (1958, 1971) kadınların ahlaki değerlerini ele almasını anlatarak İlgi Teorisi'nin ahlaki düşünce ve psikolojideki retoriği nasıl değiştirdiğini açıklamıştır. Kohlbergci ahlaki düşüncede, İlgi Teorisi'nde benimsenen ahlaki değerler "sahip olunması gereken güzel değerlerdir" (Sherblom, 2008, s. 92); ancak, etik olarak karar vermek için gereksizdirler. Sherblom'a (2008) göre, ilgi etiği diğerlerini bu değerleri çalışmaya cesaretlendirerek bunları ahlak felsefesi, ahlak eğitimi ve eğitim felsefesi alanlarında ahlaki düşünce ve davranışları tanımlamak için gerekli yeni bir beceri seti olarak satabilmiştir.

Sherblom (2009) devam niteliğindeki makalesinde, İlgi etikçilerinin, özellikle Noddings'in, ahlaki ilginin değeri ve kadınların deneyimlerinin ahlaki düşünme ve eğitime dahil edilmesinde başarılı olduklarını, çünkü belirli ilgi kavramlarının etik ve ahlaki eğitime dahil edilmesini savduklarını aktarmaktadır. Ayrıca, İlgi Teorisi "duygusal olarak edinilen bilgiyi meşrulaştıran ahlaki bir epistemolojiyi ve müzakere sürecini benimsediğinden" (Sherblom, 2009, s. 92), ahlak eğitimi alanında ya da ahlaki eğitime sahip her türlü eğitimde uygulanmasında çekici bir yaklaşım haline gelmiştir. Dolayısıyla Sherblom'a (2009) göre İlgi Teorisi ahlak eğitiminde meşru bir teori olarak yerini hak etmektedir.

Sherblom (2009) bu makalesinde özellikle İlgi Teorisi'nin üzerine inşa edildiği etik ilgi ilişkilerinin önemli bir bileşeni olan ilgilenme kavramına odaklanarak İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanındaki en önemli katkısının, dikkat ve ilgilenme gibi yeni kavramları tartışması olduğunu bildirmiştir. Bu bile, İlgi Teorisi'ni meşru bir ahlak eğitimi teorisi olarak kabul etmek için yeterlidir, çünkü İlgi Teorisi "ahlaki katılımın aksi halde mevcut olmayan yönleriyle ilgilenmemize izin verir" (Sherblom, 2009, s. 72) ve bu ahlaki katılım yönlerine onlar gerçek, pratik insan yaşamının bir parçası oldukları için ihtiyacımız vardır.

Sherblom gibi David Carr (2005) da makalesinde İlgi Teorisi'nin temel kavramlarının, özellikle ilgilenmenin ahlaki düşüncedeki kapsamını irdeleyerek, duyguların ahlaki düşünme ve ahlak eğitimindeki yeriyle işlevini tartışmış ve İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanında sorulan sorulara tatminkar cevaplar verme potansiyelini inceleyerek bu teoriyi duygusal bir ahlaki eğitim ve düşünme teorisi olarak tanımlamıştır. Carr (2005) makalesinde İlgi Teorisi'ne geleneksel anlamda ahlaki muhakeme ve kuralcı düşünceye meydan okuduğu için şüpheyle yaklaşarak bu teoriye ilişkin olası bir sınırlamayı/uyarını şu şekilde belirtmiştir: "Daha duygusal yönlerin nasıl veya ne anlamda olduğu açık olmaktan uzak insan bağlılığı veya değeri ahlaki oluşumda yer alır" (s. 138).

Carr için (2005) İlgi Teorisi'nin ahlaki muhakeme ve kuralcı düşünmeye meydan okuması ciddi bir sınırlamadır, çünkü bu meydan okuma sebebiyle İlgi Teorisi kuralsız, teorik olmayan bir yapıya sahip olabilir. Bu, İlgi Teorisi için istenmeyen bir durumdur, zira İlgi Teorisi'nin teorik bir

temelinin olmaması durumunda İlgı Teorisi'nin meşru bir ahlak felsefesi ve ahlak eğitimi teorisi olarak statüsü her zaman sorgulanabilecektir (Carr, 2005).

Carr'a (2005) göre, ilgi etikçileri özellikle de Noddings ve İlgı Teorisi için bu sorunun çözümü, ilgiyi Aristocu anlamda bir erdem olarak yeniden tanımlamaktır; ancak Noddings (1999) bu olasılığı reddetmiştir. Noddings'in reddinden memnun olmayan Carr (2005) İlgı Teorisi'nin ahlak eğitiminde tam ve meşru bir teori değil de etkili bir bakış açısı olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu 'etkililik', öğrencilerin ahlaki olarak nasıl eğitileceği, makalenin dördüncü temasıdır.

3.4. Noddings'in İlgı Teorisi ve Ahlak Eğitimi

AED'de 2003 ve 2013 yılları arasında 3 yazar İlgı Teorisi'nin mikro ve makro ölçekte bireyleri ahlaklı olarak eğitmeye katkısını tartışmıştır ve Graham Haydon (2006) bu yazarlardan ilkidir. Haydon (2006) makalesinde ahlak eğitimi ve ahlaki vatandaşlık konularında evrensel bir perspektif oluşturma potansiyelini İlgı Teorisi'ni de kullanarak analiz etmiştir ve evrensel ahlaki vatandaşlığın temeli olabilecek ahlaki bir değer olup olmadığını sorgulamıştır. Bu soruya verdiği cevap bir değerler çoğulluğudur; ancak evrensel ahlaki vatandaşlığı geliştirme için ahlaki saygıyı diğer değerlere tercih eder. Haydon'a (2006) göre, ahlaki saygı, "kişinin veya bir şeyin kendi arzuları, tercihleri ... ve hedefleriyle olan ilişkisinden bağımsız olarak değeri tanınmasını içeren" bir şemsiye değerdir (s. 466).

İlgı Teorisi'nin Haydon için (2006) bir özelliği/sınırlılığı, bu dünyadaki herkesin ihtiyaçlarına, örneğin, açlıktan ölmek üzere olan insanların ihtiyaçlarına veya Afrika'daki öğrenci haklarına zarar veren eğitim politikalarına cevap verememesidir. Haydon (2006) için bu durum Noddings ve İlgı Teorisi açısından ciddi bir sınırlamadır çünkü evrensel ahlaki vatandaşlık kavramı, Noddings'e olan uzaklıklarına bakılmaksızın Afrika'daki öğrencileri de içerir. Haydon (2006) ahlaki ilgiyle saygıyı karşılaştırarak ahlaki saygıyı ilgiye tercih etmiştir.

Haydon (2006) İlgı Teorisi'nin evrensel toplumda yurttaş haklarının tartışılmasına nitelikli bir zemin sağlayamayışını eleştirmiştir. Haydon (2006) için İlgı Teorisi'nde ilgilenme eyleminin bir devletin vatandaşıyla olan kişisel ilişkilerinin ötesine, evrensel vatandaşlık kavramına geçmesi neredeyse imkansızdır; çünkü "Doğrudan kişilerarası ilişkiler bağlamından ayrıldığında, diğerlerine karşı ilgili bir tutuma sahip olan yurttaş fikri, kolayca himayeci olabilen bir tür yardımseverliğe kayabilir" (s. 161). Buna ek olarak Haydon'a (2006) göre evrensel bir ahlak eğitimi çerçevesi oluşturmada ahlaki saygı daha iyi bir zemindir çünkü İlgı Teorisi temelli bir ahlak eğitimi programı, insanların etik ilgi ilişkileri içinde birbirlerine nasıl olumlu tepki verdikleriyle daha fazla ilgilenir. Dolayısıyla Haydon (2006) ahlak eğitimi tanımının ahlaki saygıyı içermesini desteklemiştir, çünkü ahlaki saygı yoluyla:

"İnsanlar kendilerini evrensel vatandaşlar olarak görebilirler (bunu yapıp yapmayacakları büyük ölçüde aldıkları eğitim türüne bağlıdır) ve başkalarını da aynı dünyanın vatandaşları olarak eşit statüye sahip evrensel vatandaşlar olarak görebilirler." (s. 463)

Haydon için (2006) bir düşünür İlgı Teorisi'ni kapsayan evrensel bir ahlaki vatandaşlık tanımı inşa etmek istiyorsa, o zaman bu tanıma ilgili bir öğretmenin diğer kültürlerle de ilgi göstermesi zorunluluğunu eklemesi gerekir. Haliyle Haydon'a (2006) göre, eğitimciler ve öğrenciler tam bir evrensel ahlaki vatandaşlık çerçevesine sahip olmak istiyorlarsa, o zaman Haydon'ın (2006) ahlaki saygı perspektifini daha faydalı bulabilirler çünkü:

"Kutlama yerine saygıya odaklanmak, eğitimcilerin ve öğrencilerinin daha ayık ... bir bakış açısı edinmelerine yardımcı olabilir. ... İnsan kültürel bağlamlarının çeşitliliğine, yalnızca olumlu bir

başarıya saygı duyduğumuz anlamında değil, aynı zamanda bireysel kontrolümüz dışında olan, göz ardı edilmemesi veya hafife alınmaması gereken önemli bir şeye saygı duyabileceğimiz anlamında da saygı göstermeliyiz.” (s. 469)

Hermenegilde Rwantabagu (2010) makalesinde Haydon’dan farklı olarak İlgi Teorisi’nin başka ülkelerde de uygulanabileceğini ve evrensel bir ahlak eğitimi perspektifine verimli, tatminkar bir zemin sağlayabileceğini savunmaktadır. Rwantabagu’nun (2010) analiz ettiği pilot program 2005 yılında Burundi okullarında kullanılmış ve bu programda İlgi merkezli bir bakış açısı benimsenerek toplumun etkisinden yararlanan ahlak eğitimi uygulanmıştır.

Rwantabagu’ya (2010) göre bu program “çocuklar ve gençler tarafından temel ahlaki standartların edinilmesine ve bunların okulda, ailede günlük hayata entegrasyonuna dayalı bir ‘çok yönlü insan eğitimi’ gerçekleştirmeyi” (s. 349) amaçlamaktadır ve bu amaca ulaşmak için programın eğitmenleri “Noddings ve Slote’un (2007) ‘toplulukçu’ yaklaşım olarak adlandırdığı şeye dayanan” (Rwantabagu, 2010, s. 349) bir çekirdek, şemsiye yönelimi benimsediler. Eğitmenler, “ancak geleneği olan bir topluluk içinde ahlaki bireyler haline geldiğimizi” (Rwantabagu, 2010, s. 349) savunarak bu yaklaşımın ülkelerinin özel ihtiyaçlarına daha uygun olacağını ve okullar çevresinde kullanılmasının daha avantajlı olacağını belirlediler.

Rwantabagu (2010) için Burundi toplumunun temel değeri toplum sağlığı olup eğitim bu değeri geliştirmek ve geliştirirken korumanın yoludur. Toplum sağlığı ve topluma bağlılık da İlgi Teorisi’nin önemli bir parçasıdır çünkü kişi, toplumyla olan ilişkileri aracılığıyla ahlaki olmayı öğrenir. Rwantabagu (2010) bu argümanı geliştirerek bir çocuğun eğitiminde topluluğun önemini şu şekilde vurgulamıştır:

“Eğitim, ebeveynlere bırakılmayacak kadar önemliydi. ... topluluk duvarsız bir okul [olarak] düşünülebilir, her topluluk üyesinin gençlerin yetiştirilmesinde ailenin çabalarını desteklemesi beklenir. Geniş aile ve genel olarak halk, gençlerin kendi topluluklarında ulaştıkları davranış standartlarının nesnel yargıçları ve denetçileri olarak hareket ettiler. Ebeveynlerine verilen bu topluluk temelli geri bildirim bir sonucu olarak, gençler alınan değerlendirme ışığında eylemlerini uyarlama veya güçlendirme fırsatı buldular.” (s. 348)

İlgi Teorisi kişinin veya herhangi bir eğitim programının/müfredatının kurallara/ilkelere aşırı derecede bağlı olmasına karşı çıkar (Noddings, 2002a; 2003a/2013; 2005) ve Rwantabagu (2010), Burundi’de kullanılan ahlak eğitimi programını tasarlarırken İlgi Teorisi’nin bu özelliğini benimsemiştir. Dolayısıyla, Rwantabagu’nun (2010) makalesinde tanıtilen programda, eğitime önem veren toplumun geleneksel değerlerini geliştirmek için derslerin nasıl yürütülmesi gerektiğini belirleyen katı kurallar yerine bu programın takip etmesi gereken sadece altı önemli ilke vardır ve bu ilkeler etrafında yapılandırılmış dersler, ilgi faaliyetlerinin doğal olarak “ara sıra hastanelere veya yoksul yaşlıların evlerine ziyaretlerle merhamet ve dayanışma ahlaki değerlerinin gerçekleştiği dış ortamlarda yürütülebilir.” (s. 350). Rwantabagu (2010) araştırmasında İlgi Teorisi odaklı programının öğrencilere toplum değerlerini aktarmada başarılı ve öğrencilerin ahlaki gelişimini geliştirmede yeterince etkili olduğunu savunmuştur.

Roger Bergman (2004) makalesinde İlgi Teorisi’nin ahlak eğitimi alanındaki etkisini değerlendirip, İlgi Teorisi ve ahlaki ilgi perspektifini kullanarak kadın ahlakını eğitim düşüncesine ekleme olasılığını araştırdı. Bu bakış açısını daha iyi anlamak için Bergman (2004) “Noddings’in ahlaki yaşam vizyonu nedir? Ahlaki yükümlülük ve motivasyon nasıl ortaya çıkar? Eğitim, öğrencilerin ahlaki yaşamına nasıl katkıda bulunabilir?” (s. 150) sorularına cevap aramıştır.

Bergman (2004) makalesinde İlgi Teorisi’ni tanıtarak Noddings’in ilgi temelli etik yaşam ideali ile ahlaki düşüncüyü neyin oluşturduğunu ve ahlak eğitimi alanında İlgi Teorisi’nden neler

beklenebileceğini açıklamıştır. Bergman'a göre (2004), "Noddings'in insan ilgisi fenomenine ilişkin derinlemesine incelemesi, belki de ahlaki hayatı anlamamıza yaptığı en önemli katkıdır" (s. 150). Bergman'a (2004) göre, İlgi Teorisi temelli bir ahlak eğitimi programı, karakter eğitimiyle önemli özellikleri paylaştığı için kapsamlı bir şekilde değiştirilirse kadınsı karakter eğitimi olarak sınıflandırılabilir. Bu özellikler, ilgi temelli ahlak eğitimi ve erdem temelli karakter eğitiminin temel ilkeleridir:

"Hem karakter hem de ilgi savunucuları, ahlaki eğitimin yalnızca daha iyi ilkeler veya akıl yürütme değil, daha iyi insanlar üretmeye yönelik olması gerektiği konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte ve ikinci olarak, hem İlgi hem de karakter eğitimcileri ahlaki akıl yürütmeye değer verirler, ... hiçbir grup ahlaki ilkelerin ahlaki eylem için yeterli motivasyon sağladığına inanmaz. Üçüncüsü, İlgi teorisyenleri kesinlikle erdemlere saygı duyarlar." (Bergman, 2004, s.156)

Bergman (2004), erdem temelli karakter eğitiminin yalnızca pasif, bireysel ve katı bir öğretim ve öğrenme sistemini desteklediğini savunan Noddings'in yanıldığını belirterek karakter eğitimi modelinin bundan daha fazlası olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Bergman (2004), Aristo'nun kuramlarında ilişki merkezli erdemleri ortaya koyduğu için ilginin farklı bir erdem biçimi olarak değerlendirilebileceğini savunarak Noddings'in karakter eğitimi modelini eleştiren/ayırt edici argümanının zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bergman'a (2004) göre, Noddings'in iki ahlak eğitimi yaklaşımını birbirinden ayırırken karşılaştığı ikinci sorun, her ikisinin de duruma bağlı olmasıdır.

Bergman (2004), makalesinde karakter eğitimi destekleyen bazı düşünürlerin erdem öğretiminin doğrudan öğretimi savunmasına rağmen, Aristo'nun (2004) bunu asla önermediğini belirtmektedir. Aristo (2004) ahlak eğitimi aktif bir öğrenme süreci olarak tanımlamıştır çünkü erdemlerin gerçek hayata uygulanması kişinin erdemleri içselleştirmesi ve mükemmelleştirmesi için çok önemlidir. Bu sebepten Bergman (2004) karakter eğitimi pasif bir ahlak eğitimi modeli olarak yorumlamanın yanlış olduğunu ve Noddings (2002a) gibi akademisyenlerin bu yorumlarında yanıldıklarını savunmuştur. Bergman (2004), makalesiyle akademisyenlere, İlgi Teorisi'nin güçlü ve zayıf yönlerini tartışmadan önce uygulamanın karakter eğitimi yaklaşımının merkezinde olduğunu hatırlatmıştır.

Bergman makalesinin son bölümünde (2004) Noddings'in yayınları aracılığıyla kadın değerlerini teorik ahlaki düşünceye ve ahlak eğitimi alanına eklemeyi nasıl başardığını anlatmıştır. Bergman'a (2004) göre Noddings 2 aşamalı bir plan uygulamış ve kadın bakış açısını kullanarak etiği yeniden tanımlamıştır. Bergman'a (2004) göre bu planın ilk adımı kadın düşüncesinin Batı teolojisi geleneğinde neden sorunlu ve kötü olarak kategorize edildiğini belirtmek; ikinci adımı ise kadın düşüncesini ahlaki düşünceye dahil ederek kadın dilinin kötü ve şeytani şeyleri emretmediğini kanıtlamaktır.

Noddings'in kadınların diline ilişkin argümanı için Bergman (2004) kadınların insanlıktan çıkarıcı unvanları (kötü veya şeytani) hak etmediğini kanıtlama konusunda Noddings'i başarılı bulmaktadır. Ancak bu başarı sınırlıdır, çünkü Noddings yalnızca ahlaki düşünceyi yeniden tanımladığı için başarılıdır. Batı teoloji geleneğini yansıtan erkek dilinden farklı olarak, ilgi temelli ilişkilere dayanan bu yeni ve alternatif dil, kişinin ahlaklı olmak ve yaşamak için "acı, ayrılık ve çaresizlik içinde olması gerektiğini tartışır" (Bergman, 2004, s. 160). Bergman (2004), ilgi yoluyla ahlaki olarak yaşamının yolunun bu sınırlamalardan arınmış olduğunu belirtmiştir; ancak, İlgi Teorisi'nin Aristo'nun Erdem Etiği ve karakter eğitimi konusunda kendi kusurları vardır.

İlgi Teorisi temelli eğitimin yapı taşı, öğrencilerle ilişki kurmak ve onlar daha iyi bir benlik geliştirerek ahlaki olurken bu ilişkilerden yararlanmalarına yardımcı olmaktır. Ahlak eğitiminde İlgi Teorisi ve ilişkisel düşünme arasındaki bu bağlantı, makalede analiz edilen son temadır.

3.5. Noddings'in İlgî Teorisi ve Ahlak Eğitimi de İlişkisel Düşünme

Bu makalede tartışılan son tema, ilişkisel düşünmeye dair yayın yapan yazarların makalelerine İlgî Teorisi'ni eklemeleri ve İlgî Teorisi'nin ilişkisel düşünmeyle olan bağlantısına dikkat çekmeleri üzerinedir. İlgî Teorisi'ni benimseyen eğitimciler, etik ilgi ilişkilerinin önemini ve "öğrencilerin hayatlarını sadece konu yoluyla öğrettiklerimizle değil, aynı zamanda kişiler olarak onlarla nasıl ilişki kurduğumuzda da etkilediğini" bilirler (Noddings, 2003c, s. 250). Duygusal zekanın ilişkisel öğretime odaklanan yazarlar, ahlak eğitiminin ilişkisel düşünme kavramına katkısını tartışmıştır.

Mark Tappan (2006) makalesinde İlgî Teorisi'nin gençlerin kararlarını yorumlamak ve geliştirmek için nasıl kullanılabileceğini sorgulamış ve sorgulamasında İlgî Teorisi'nde öne çıkan ana yeteneklerden olan 'kendini başkalarının yerine koymak' yeteneğine odaklanmıştır. Tappan (2006) İlgî Teorisi'ni kendi bakış açısına bağlayarak insanın ahlaki davranma motivasyonunu tanımlayabileceğini belirler ve Tappan'ın sosyo-kültürel eylem perspektifi bu yetenek üzerine yapılandırılmıştır.

Tappan (2006) makalesinde genç bir kadının ahlaki ikilemini ve bu sıkıntılı durumla başa çıkmak için kullandığı karar verme sürecini yansıtırken, "sosyo-kültürel eylem" perspektifini detaylandırarak okuyucuya İlgî Teorisi'nin bu kadının kararını incelemek için nasıl kullanılabileceğini anlattı. Tappan'a (2006) göre, bu bakış açısı "birey ile bireyin içinde yaşadığı sosyal, kültürel, tarihsel ve kurumsal bağlamlar arasındaki ilişkiyi keşfetmeyi" amaçlar (s. 3) ve yaklaşımında İlgî Teorisi'ni taklit ederek bir kişinin nasıl olduğunu açıklarken gerçek hayatta ahlaki sorunları çözer.

Tappan'a göre (2006) bu bakış açısını kullanan, görüştüğü bir öğrenci kültürel değerlere ve etkileşimde bulunduğu insanlara dayalı olarak davranışlarını değiştirmektedir. Nitekim Tappan (2006) davranışların değişmesinde/şekillenmesinde yazılı ahlak kurallarına göre bireyin çevresinde oluşan sosyal ilişkilerin daha etkili olduğunu belirtmiştir. Tappan (2006) makalesinde Tappan'ın sosyo-kültürel bakış açısını kullanan öğrenci yazılı kuralların problem çözmede ve doğru kararı vermede başarısız olması nedeniyle sosyal ve kültürel deneyimlerine güvenmek zorunda kaldığını anlatmıştır.

Tappan (2006) ahlaki düşünmenin duygusal düşünme ve karar verirken durumu anlamak için kendini diğerinin yerine koyma bileşenlerini içeren gelişimsel bir süreç olduğunu savunmuştur. İlgî Teorisi, bireyleri ilgi gösterilen bireyin koşullarını anlamaya teşvik ettiğinden, Noddings (2003a), İlgî Teorisi aracılığıyla kişinin belirli bir duygusal öğrenme derecesi kapasitesine sahip olması gerektiğini ve bu kapasitenin ilişkiler yoluyla geliştirildiğini tartışmıştır. Tappan (2006) makalesinde Noddings'i destekleyerek İlgî Teorisi'ni sosyo-kültürel perspektifine dahil etmiş ve İlgî Teorisi'nin ahlaki düşünme ve ahlaki davranışlar perspektifinde duyguların rolünü anlamamıza nasıl katkıda bulunduğunu detaylandırmıştır.

Tappan'a (2006) göre kişinin duygusal kapasitesini ve ahlaki düşüncesini içinde yaşadığı sosyal koşullar tanımlar, çünkü bu koşullar kişinin kiminle ve nasıl ilişkiler kuracağını belirler. Bu ilişkiler yoluyla (ideal olarak bunlar etik ilgi ilişkileridir), kişi duygusal düşünme kapasitesini geliştirir. Bu duygusal düşünme kapasitesi, ahlaki düşünme kapasitemizle bağlantılıdır, çünkü diğer insanlarla sosyalleşmeyi öğrenirken duygular ahlaki düşüncemizi zenginleştirir/geliştirir (Tappan, 2006). Tappan (2006), Noddings'in ahlaki düşünmeye ve ahlaki eğitime en önemli katkısının, duyguların ahlaki düşüncedeki yerini, özellikle bu duyguların davranışlarımızdaki değişiklikleri açıklaması olduğunu kabul etmiştir. Eva Skoe (2010) araştırmasında, duygusal düşünmenin bireyin ahlaki düşüncesiyle bağlantısını ve Noddings'in duygular argümanını destekleyen bulgularını sunmaktadır.

Skoe (2010) makalesinde duygusal düşünmenin erkek ve kadınların ilgi odaklı ahlak gelişimi ile ilişkisini araştırmıştır. Skoe'ye (2010) göre araştırmasının sonuçları Noddings'in duygusal tepkilerin eleştirel düşünme becerilerimizi zenginleştirdiği ve çevremize uyum sağlamamıza yardımcı

oldukları için davranışlarımızı iyileştirdiği argümanını desteklemektedir. Skoe (2010), motivasyonel yer değiştirme ve kendini kaptırmanın çevremize uyum sağlamamıza yardımcı olan örnek duygusal tepkiler olduğunu belirlemiştir; ve bu duygusal tepkiler İlgi Teorisi için önemlidir.

Jonathan Friday (2004), makalesinde ahlaki davranışta evrensel ve tarafsız düşünmeyi benimseyen ahlak teorilerinin sorunlu özelliklerini ve bu teorilerin ahlak eğitime uygulanışını irdelemiştir. Ayrıca Friday (2004) bazı ahlak teorilerinin gerçek hayatta ahlaki ikilemlere tatminkar çözümler sunduğunu savunmalarına rağmen, iddialarının zayıf olabileceğini çünkü “teori güdümlü uygulamalı etikçinin ahlaki sonuçlara vardığı prosedür, ahlaki düşünmeyi içermeyeceğini” savunmaktadır (Friday, 2004, s. 23). Friday’in (2004) ilgilendiği teoriler faydacılık ve Kantçı etikdir.

Friday’e (2004) göre, bu teorileri ve ahlak eğitimi programlarındaki pratik uygulamalarını savunan filozoflar iyi niyetli olmalarına rağmen, önemli bir gerçeği görmezden gelmektedirler: Ahlak teorisinin kurallar yoluyla öğretimi, bireyin ahlak gelişimini garanti etmez. Friday (2004) çalışmasında, özellikle bu sınırlama ve ahlaki düşüncede tarafsız/nesnel akıl yürütmeyi desteklediğinden faydacı düşüncenin karar verme sürecini nasıl etkilediğiyle ilgilenmektedir. Friday (2004) için, durumsal yapılandırılan ahlak teorileri, kurallardan veya bu kuralların öğretiminden bağımsız oldukları için bireyin ahlaki düşüncesini ve gelişimini daha iyi desteklemektedir.

Friday (2004) makalesinde İlgi Teorisi’ni durumsal bir ahlak eğitimi teorisi olarak tanımlayarak İlgi Teorisi’nin ahlak öğretiminde evrensel ahlak kuramlarına kıyasla avantajlı bir konumda olduğunu, çünkü bireylere her durumu bir ahlaki kuraldan bağımsız olarak değerlendirmeyi öğrettiğini savunmuştur. Dolayısıyla ilgi temelli bir eğitim programının başarısı, ahlak kurallarının öğretiminden bağımsızdır; aksine bireylere ve koşulları anlamalarına bağlıdır. Bunu dikkate alan Friday (2004) ilkeli ahlak felsefesi teorilerinin ve “böyle bir ahlak teorisinin çalışılması ve ahlaki sorunlara uygulanmasının kişiyi daha iyi bir ahlaki düşünür yapamayacağını” savunarak (s. 24) İlgi Teorisi’nin durumsal ve ilgiye dayalı bir eğitim programı önerdiğinden, durumlara göre karar verebilecek daha iyi düşünürler yetiştirebileceği sonucuna varmıştır.

Friday (2004) için bir kişiyi daha iyi bir ahlaki düşünür yapan ve ahlak yargısını geliştiren şey, öncül temelinde uygulanan prosedür ve o öncülün açıklaması değildir. Aksine, bir ahlak teorisinin çalışılması ve ahlaki düşüncede uygulanması, o kişi için o anda yapılması gereken doğru şey olduğunu ve bu doğru şeyin içinde bulunulan şartlara göre değiştiğini fark etmesidir. İşte bu farkındalık kişiyi daha iyi bir insan ve düşünür yapar. Bu Noddings’in (2003a) iyi ahlaki düşünmenin ilkeye dayalı ahlaki düşünmeye eşdeğer olduğu inancına neden karşı çıktığını açıklayarak İlgi Teorisi’nin sunduğu çerçeveyi yansıtmaktadır:

“Yaptığımız şey kurallara ya da en azından tamamen kurallara değil - neyin adil veya hakkaniyetli olduğuna dair önceden bir belirlemeye değil - ama hem önemseyen hem de başkalarının gözünden görülen bir koşullar kümesine bağlıdır.” (s. 13-14)

Friday’in (2004) desteklediği İlgi Teorisi, ilişkisel bir ahlaki düşünme teorisidir ve diğer ahlaki eğitim teorilerinin/çerçevelerinin dayandığı katı ahlaki zorunlulukların uygulanmasından ziyade bireyi ahlaki olarak eğiterek etik ilgi ilişkilerinin oluşumunu ve sürdürülmesini teşvik eder. Bu temada incelenen son makale, Bergman’ın (2007) ikinci makalesidir.

Bergman (2007) makalesinde Happiness and Education’ı (Noddings, 2003b) inceleyerek Noddings’in ilgiye dayalı eğitim anlayışını kapsamı ve rolü de dahil olmak üzere tartışmaktadır. Noddings bu kitapta eğitimin amacını mutluluk olarak tanımlamış ve Bergman (2007) bu mutluluğun nerede elde edilebileceğini sorgulamıştır: “eylemde, topluluk içindeki insan ilişkilerinin pratik yaşamı” (s. 258). Noddings’in kitabında sorduğu “Mutlu olmak ne demek? Mutluluğumuzun sizin acınızla, şehrin, ülkenin, dünyanın başka yerlerindeki çocukların acılarıyla ilişkisi nedir?” (Noddings,

2003b, s. 258) sorular Bergman'a göre (2007) Noddings'in eğitimin amacını ve kişiyi ahlaki bir birey olarak eğitmek için nasıl çalışabileceğini açıklayan ilgi temelli eğitim çerçevesini açıklıyordu.

Noddings'e göre (2003b) kitabında sorduğu sorular bir ahlak eğitimi sınıfının merkezi olabilir; ancak Bergman (2007) için bu sorular tüm bir sınıfın merkezi değil, yalnızca başlangıcı olabilir. Bergman'ın görüşüne göre (2007), Noddings sıradan sorular sormanın öğrencilerin ahlaki gelişimi ve eleştirel düşünmesi üzerindeki etkisini fazla gözünde büyütmektedir çünkü bunlar iyi sorularsa da temelde soyut sorulardır. Bergman (2007) yazısında eğitimcilerin uygulayabilmeleri için sağlam bir eğitim teorisi ile eğitim pratiğine ihtiyaç duyduklarını ve İlgi Teorisi'nin bu ihtiyacı karşılayamadığını söylemiştir. Bu sağlam eğitim teorisi, ilgili bir öğretmenin gözetiminde sınıflarda eleştirel tartışmalar yaparak uygulanmalıdır. Bu öğretmenin özellikleri ve öğrencinin eleştirel düşünme becerilerini nasıl geliştirebileceği, Noddings'in (2006) *Critical Lessons: What Our Schools Could Teach but Do Not* adlı kitabının ana temasıdır ve Bergman (2007) bundan sonra odağını bu kitaba çevirmiştir.

Bergman (2007) ikinci kitabı incelerken Noddings'e iyi öğretmen tanımı ve bu öğretmenin öğrencilerde tartışmalar yoluyla eleştirel düşünme becerilerini nasıl geliştirdiği konusunda meydan okudu. Bergman'a göre (2007) iyi öğretmen, öğrencilerle kritik konular hakkında konuşmaya cesaret eden ve konuşma sanatını uygulayan öğretmendir, ancak konuşma sanatı konu bilgisini öğrencilere sunmaktan farklıdır. Konuşma sanatı, kritik konuları zamanı geldiğinde tartışmanın gerekliliğini içerir ve ilgili öğretmen bu tartışmaya aşağıdaki sorularla başlayabilir:

“En iyi öğrenciler için en iyi eğitim, gerçekten herkes için en iyi eğitim midir? ... Bu sınavı geçmek, bir sonraki sınıfa geçmek, bir derece kazanmak, geçimimizi sağlamak için okula gitmemizin nedeni – ve ne kadar bir yaşam bizi mutlu etmek için yeterli veya yeterli olmalı?” (Bergman, 2007, s. 259)

İlgili öğretmen bu soruların gerçek eğitimin tam merkezinde olduğunu bilerek “asla bir cevap dayatmamalı, herhangi bir çocuğun, ailenin, dinin veya kültürün inançlarını veya uygulamalarını karalamamalıdır” (Bergman, 2007, s. 260). Öğrencilerinin gerçek anlamda mutlu ve eğitilmiş bir insan olmasını istiyorlarsa, yukarıda bahsedilen soruları sormak tüm öğretmenlerin işi olmalıdır (Bergman, 2007; Noddings, 2003a; 2013; 2015).

Bu yazıda analiz edilen 5 tema ahlak eğitimi alanında İlgi Teorisi'ne odaklanan tartışmaları temsil etmektedir ve İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanındaki etkisini açıklamak için kullanıldı. Bu temaların yorumlanması ise bu makaleyi sonlandırmaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu makale 2003 ve 2013 yılları arasında İlgi Teorisi'ni tartışan ve AED'de yayınlanan makaleleri kullanarak İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanında nasıl etkili olduğunu ve yine bu eğitim alanında belirli temaların tartışılmasına katkıda bulunduğunu ortaya koydu. Bu çalışmada 2003'ten 2013'e kadar AED'de yayınlanan ve Noddings'in İlgi Teorisi hakkında yazılan 20 makale analiz edilerek bu teoriyi tartışan yazarların fikirleri beş farklı tema altında gruplandırılmıştır. Bu temalar şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Okul Kültürü
- 2- Kültür Yoluyla Öğretim/Kültür Olarak Öğretim
- 3- Bir Teori Olarak İlgi Teorisi
- 4- Ahlaki Eğitim
- 5- İlişkisel Düşünme

Bu temaları ve yazarların yazılarında Nodding'in İlgi Teorisi'ni kullanımlarını yansıtmaya ve yorumlamanın 2 farklı yolu vardır. Birinci yol, bu makaleleri İlgi Teorisi'ni benimseme/benimsememe durumlarına göre iki gruba ayırmaktır. İkinci yol ise bu temaları kullanarak İlgi Teorisi'nin ahlak eğitimi alanında nasıl var olduğunu belgelemek ve ilgili literatürle nasıl ilişkilendirdiklerini göstermektir. Burada, bu araştırmanın yapılmasının ana nedeni olduğu için ikincisine yönelik tartışma yürütülecektir.

Bir numaralı tema altında kategorize edilen seçili makalelerin yazarları, İlgi Teorisi'nin ahlaki olarak daha iyi bir okul ortamının inşasına katkısını incelemiştir. Literatürde ahlaki olarak daha iyi bir okul kültürü ve daha güvenli bir okul ortamı inşa etmede İlgi Teorisi'nin olumlu etkileri sık sık tartışıldığından, bu temanın İlgi Teorisi'ni tartışan makalelerde bulunması beklenebilir (Baker, vd. 1997; Garza, 2009; Noddings, 2003b).

Benzer şekilde, beşinci tema altında kategorize edilen makaleler ilişkisel ahlakı tartışmaktadır. Tartışmalar ilişkisel etik ve eğitim çerçevesi olduğu ve eğitim ve öğretimde ilişkisel ahlak hakkında konuşmak için geniş bir alan sağladığı için İlgi Teorisi'ne odaklandı. Ahlak ve eğitim felsefesi literatürleri İlgi Teorisi'nin bu özelliğine dikkat çekmiştir (Thayer-Bacon, 1993; 1997; 2003) ve bu dergide yayınlanan makaleler de bu durumu belgelemiştir.

Üçüncü temanın İlgi Teorisi'nin meşru bir etik ve ahlaki eğitim teorisi olup olmadığına yönelik tartışmanın devamına odaklanmaktadır. Bu tartışma daha geniş bir tartışmanın parçası olup farklı araştırma alanları sıklıkla birbirleriyle etkileşime girdiklerinden, diğer araştırma alanlarına da yayılmıştır.

Dördüncü tema İlgi Teorisi'nin bir eğitim teorisi olarak kullanımıyla ilişkilidir. Noddings ve ilgiye dayalı ahlak eğitimi benimseyenler güvenilir alternatif bir çerçeve sağladığı için İlgi Teorisi'nin ahlaki eğitime yapılan önemli bir katkı olduğunu savundular (Maxwell & Reichenbach, 2007; Noddings, 1984/2003a/2013; 2002a). Rwantabagu (2010) gibi eğitimciler, sınıflardaki gerçek pratik hayata İlgi Teorisi'ni uygulayarak teoriyle pratik arasındaki boşluğu doldurma ve pratik bir ahlaki eğitim teorisini oluşturmada Noddings'in ana hedeflerinden birisi olan pratik ahlak bilgisi hedefine hizmet ettiler.

İlgi Teorisi'nin kültür yoluyla öğretme tartışmasındaki etkisi, iki numaralı tema, ortaya çıkması beklenen bir temaydı. İlk olarak, Noddings teorisini, en az bir ana kültürü, ev kültürünü paylaşan insanların endişelerini ve deneyimlerini dile getirmek için sundu. İkincisi, Noddings (1993; 1999b; 2002a; 2010) çeşitli yayınlarında çeşitlilik ve farklı kültür konularını bir fırsat, bir zenginlik olarak ele almıştır. Noddings (2003a/2013; 2005), ana akım etik ve ahlaki düşüncedeki baskın erkek sesine meydan okuyarak ahlaki düşünce ve eğitimde çoğunlukla sessiz bırakılmış ve duyulmamış çeşitli ve alternatif sesleri duymakta ısrar etmektedir. Bu alternatif sesleri duymanın bir yolu, kültür yoluyla öğretimi öğretmenlerin öğretim yöntemleri envanterine dahil etmek ve sınıflarda uygulanmasını teşvik etmektir.

Bu yazıda, 2. temanın tartışılması bu durumu ve İlgi Teorisi'nin benimsediği kültür öğretimini desteklerken, bu kavramlar arasındaki bağlantıyı detaylandırmaktadır. Teorinin orijinal versiyonunda Noddings İlgi Teorisi'ni kültür veya kültürel öğrenmeye hemen bağlamamaktadır, ancak İlgi Teorisi temelde ev kültüründen türetilmektedir. Bu tema altında çalışılan makalelerin de işaret ettiği gibi farklı geçmişlerden gelen diğer düşünürler de bu tartışmaya dahil olmaya devam ettiği için bu tartışmanın devam etmesi beklenmektedir.

Bu araştırmanın sonuçlarından hareketle yapılabilecek bir diğer araştırma türü de İlgi Teorisi'nin 2003 ve 2013 yılları arasındaki etkisinin değil de farklı zaman periyodları arasındaki etkisinin incelenmesidir. Bu çalışmada 2003 ve 2013 yılları arasındaki etkisi incelenmiştir, çünkü

Noddings İlgi Teorisi'ni anlattığı ve detaylandığı 'Caring: A feminine approach to ethics and moral education' (2003) kitabında etik ve ahlak eğitimine feminen bir dil yaklaşımını kullanmayı tercih ederken bu kitabın 2013 yılındaki yeniden basımı olan 'Caring: A relational approach to ethics and moral education' kitabında feminen değil ilişkisel bir dili kullanmayı tercih etmiştir ve bu durum kitabın başlığındaki değişiklikte bile görülebilmektedir. Bu değişikliğin sebebi feminen dil kullanımının kısıtlayıcı olduğu, kapsayıcı olmadığına yönelik getirilen eleştirilerdir ki ilgili eleştirilerin bir kısmı bu çalışmada da yer almaktadır.

Nel Noddings ve İlgi Teorisi, felsefe ve eğitim araştırmalarında, özellikle ahlak eğitimi, eğitim felsefesi ve felsefe eğitimi alanlarında yayın yapan akademisyenler tarafından sıklıkla alıntılanmaktadır. Aslında, Bergman'a (2004) göre, İlgi Teorisi üzerindeki patentin mülkiyeti nedeniyle, "Nel Noddings bugün İngilizce konuşulan dünyada tartışmasız en önde gelen ahlak eğitimi filozoflarından biridir" (s. 149). İlgi Teorisi'nin can alıcı noktasının, Noddings'in ahlaki düşünce ve bunun nasıl geliştirileceği ile ilgili endişeleri olduğu düşünüldüğünde, bu anlaşılabilir. Ancak, İlgi Teorisi'nin etkilediği başka akademik disiplinler de vardır ki bu alanlarda da İlgi Teorisi'nin etkisi belgelendirilmelidir. Bu alanlara örnek olarak ahlak felsefesi (etik), öğretmen eğitimi, çok kültürlü eğitim, eğitimde program geliştirme ve özel eğitim verilebilir.

5. Kaynakça

- Baker, J. A., Terry, T., Bridger, R., & Winsor, A. (1997). Schools as caring communities: A relational approach to school reform. *School Psychology Review*, 26(4), 586-602. <https://doi.org/10.1080/02796015.1997.12085888>
- Bergman, R. (2004). Caring for the ethical ideal: Nel Noddings on moral education. *Journal of Moral Education*, 33(2), 149-162. <https://doi.org/10.1080/0305724042000215203>
- Bergman, R. (2007). Book reviews [Review of the books Critical lessons: What our schools should teach but do not and Happiness and education by N. Noddings]. *Journal of Moral Education*, 36(2), 257-261. <https://doi.org/10.1080/03057240701327569>
- Carr, D. (2003). Moral educational implications of rival conceptions of education and the role of the teacher. *Journal of Moral Education*, 32(3), 219-232. <https://doi.org/10.1080/0305724032000136653>
- Carr, D. (2005). On the contribution of literature and the arts to the educational cultivation of moral virtue, feeling and emotion. *Journal of Moral Education*, 34(2), 137-151. <https://doi.org/10.1080/03057240500127053>
- Coe, R., Waring, M., Hedges, L. V., & Arthur, J. (Eds.). (2017). *Research methods and methodologies in education*. (2nd ed.). Sage.
- Dalton, J. & Watson, M. (1997). *Among friends: Classrooms where caring and learning prevail*. Illustrated.
- Friday, J. (2004). Education in moral theory and the improvement of moral thought. *Journal of Moral Education*, 33(1), 23-33. <https://doi.org/10.1080/0305724042000200038>
- Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (3rd Ed.). Teachers College.
- Garza, R. (2009). Latino and White high school students' perceptions of caring behaviors: Are we culturally responsive to our students? *Urban Education*, 44(3), 297-321. <https://doi.org/10.1177/0042085908318714>
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University.
- Gilligan, C. (1995). Hearing the difference: Theorizing connection. *Hypatia*, 10(2), 120-127. <https://doi:10.1111/j.1527-2001.1995.tb01373.x>

- Goldstein, L. S. (1998). More than gentle smiles and warm hugs: Applying the ethic of care to early childhood education. *Journal of Research in Childhood Research*, 12(2), 244-261. <https://doi.org/10.1080/02568549809594888>
- Goodman, J. F. (2006). School discipline in moral disarray. *Journal of Moral Education*, 35(2), 213-230. <https://doi.org/10.1080/03057240600681736>
- Haydon, G. (2006). Respect for persons and for cultures as a basis for national and global citizenship. *Journal of Moral Education*, 35(4), 457-471. <https://doi.org/10.1080/03057240601012253>
- Johnson, C. S. (2011). Addressing the moral agency of culturally specific care perspectives. *Journal of Moral Education*, 40(4), 471-489. <https://doi.org/10.1080/03057240.2011.619335>
- Journal Metrics. (2017). Journal ranking website. Retrieved from <https://journalmetrics.scopus.com/>
- Journal of Moral Education. (2017). Retrieved from <http://www.tandfonline.com/toc/cjme20/current>
- Kohlberg, L. (1958). *The development of modes of moral thinking and choice in the years ten to sixteen*. (Doctoral Dissertation). Retrieved from ProQuest Dissertations & Theses. (Accession Order No: T-04397)
- Kohlberg, L. (1971). *Stages of moral development*. Center for Moral Education.
- Kolçak, M. (2012). *Meslek Etiği*. Murathan.
- Kuçuradi, I. (1986). *İnsan Hakları Açısından Dünya Problemleri. Dünya Problemleri Karşısında Felsefe*. Meteksan.
- Lee, C. M. (2009). The planning, implementation and evaluation of a character-based school culture project in Taiwan. *Journal of Moral Education*, 38(2), 165-184. <https://doi.org/10.1080/03057240902792686>
- Luo, M., Huang, W., & Najjar, L. (2007). The relationship between perceptions of a Chinese high school's ethical climate and students' school performance. *Journal of Moral Education*, 36(1), 93-111. <https://doi.org/10.1080/03057240601185489>
- Martin, J. R. (1992). *The schoolhome: rethinking schools for changing families*. Harvard University.
- Maxwell, B., & Reichenbach, R. (2007). Educating moral emotions: a praxiological analysis. *Studies in Philosophy and Education*, 26(2), 147-163. <https://doi.org/10.1007/s11217-006-9020-4>
- Metz, T., & Gaie, J. B. (2010). The African ethic of Ubuntu/Botho: Implications for research on morality. *Journal of Moral Education*, 39(3), 273-290. <https://doi.org/10.1080/03057240.2010.497609>
- Noddings, N. (1984). *Caring: A feminine approach to ethics and moral education*. University of California.

- Noddings, N. (1989). *Women and evil*. University of California.
- Noddings, N. (1993). Excellence as a guide to educational conversation. *Teachers College Record*, 94(4), 730-743. <https://doi.org/10.1177/016146819309400407>
- Noddings, N. (1995a). Teaching themes of care. *Phi Delta Kappan*, 76(9), 675-679.
- Noddings, N. (1995b). *Philosophy of education*. Avalon.
- Noddings, N. (1995c). A morally defensible mission for schools in the 21st century. *Phi Delta Kappan*, 76(5), 365-368.
- Noddings, N. (1996). On community. *Educational Theory*, 46(3), 245-267. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1996.00245.x>
- Noddings, N. (1999a). Response: Two concepts of caring. *Philosophy of Education Archive*, 36-39.
- Noddings, N. (1999b). Caring and Competence, in: G. Griffin (ed.), *The Education of Teachers* (National Society for the Study of Education), p. 205–220.
- Noddings, N. (2002a). *Educating moral people: A caring alternative to character education*. Teachers College.
- Noddings, N. (2002b). *Starting at home: Caring and social policy*. University of California.
- Noddings, N. (2003a). *Caring: A feminine approach to ethics and moral education* (2nd Ed.) (Kindle Edition) University of California.
- Noddings, N. (2003b). *Happiness and education*. Cambridge University.
- Noddings, N. (2003c). Is teaching a practice? *Journal of Philosophy of Education*, 37(2), 241-251. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.00323>
- Noddings, N. (2005). *The challenge to care in schools: An alternative approach to education*. (2nd Ed.) Teachers College.
- Noddings, N. (2006). *Critical lessons: What our schools should teach but do not*. Cambridge University.
- Noddings, N. (2010). Moral education in an age of globalization. *Educational philosophy and theory*, 42(4), 390-396. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2008.00487.x>
- Noddings, N. (2013). *Caring: A relational approach to ethics and moral education*. (3rd Ed.) (Kindle Edition). University of California.
- Noddings, N. (2015). *A richer, brighter vision for American high schools*. Cambridge University.
- Resnick, D. (2008). Life in an unjust community: A Hollywood view of high school moral life. *Journal of Moral Education*, 37(1), 99-113. <https://doi.org/10.1080/03057240701803718>

- Roberts, M. A. (2010). Toward a theory of culturally relevant critical teacher care: African American teachers' definitions and perceptions of care for African American students. *Journal of Moral Education*, 39(4), 449-467. <https://doi.org/10.1080/03057241003754922>
- Rwantabagu, H. (2010). Moral education in a post-conflict context: the case of Burundi. *Journal of Moral Education*, 39(3), 345-352. <https://doi.org/10.1080/03057240.2010.497614>
- Sanger, M., & Osguthorpe, R. (2009). Analysing the child development project using the moral work of teaching framework. *Journal of Moral Education*, 38(1), 17-34. <https://doi.org/10.1080/03057240802601490>
- Scimago (2017). Scimago, Journal & Country Rank. Retrieved from <http://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=24810&tip=sid&clean=0>
- Sherblom, S. A. (2008). The legacy of the 'care challenge': re-envisioning the outcome of the justice-care debate. *Journal of Moral Education*, 37(1), 81-98. <https://doi.org/10.1080/03057240701803692>
- Sherblom, S. A. (2009). If the song sounds the same check for static: a reply to Walker and Frimer. *Journal of Moral Education*, 38(1), 69-73. <https://doi.org/10.1080/03057240802601631>
- Skoe, E. E. (2010). The relationship between empathy-related constructs and care-based moral development in young adulthood. *Journal of Moral Education*, 39(2), 191-211. <https://doi.org/10.1080/03057241003754930>
- Slote, M. (2007). *The ethics of care and empathy*. Routledge.
- Tappan, M. B. (2006). Moral functioning as mediated action. *Journal of Moral Education*, 35(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/03057240500495203>
- Thayer-Bacon, B. J. (1993). Caring and its relationship to critical thinking. *Educational Theory*, 43(3), 323-340. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1993.00323.x>
- Thayer-Bacon, B. J. (1997). The nurturing of a relational epistemology. *Educational Theory*, 47(2), 239-260. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1997.00239.x>
- Thayer-Bacon, B. J. (2003). *Relational "(e)pistemologies.*" Peter Lang.
- Zhang, J. H. (2007). Of mothers and teachers: Roles in a pedagogy of caring. *Journal of Moral Education*, 36(4), 515-526. <https://doi.org/10.1080/03057240701688051>

ÜLKELERİN TİCARETİ KOLAYLAŞTIRMA ENDEKSİ İLE DIŞ TİCARET HACMİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNİN ARACI ETKİSİ

Şefik BONCUKÇU* - Hasan Hüseyin YILDIRIM**

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, ticareti kolaylaştırma endeksi ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkide lojistik performans endeksinin aracı etkisinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Dünya Ekonomik Formu tarafından yayınlanan ticareti kolaylaştırma endeksi, Dünya Bankası tarafından yayınlanan lojistik performans endeksi ve ülkelerin dış ticaret hacmi verileri kullanılarak basit aracılık modeli oluşturulmuştur. Çalışmada 94 ülkeye ait 2012, 2014 ve 2016 yılları verileri kullanılmış ve toplamda 282 örneklem derlenmiştir. Araştırmanın uygulama kısmında IBM SPSS 20 Paket Programı ile değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları belirlenmiş, ardından Andrew F. Hayes tarafından geliştirilen, SPSS programına eklenen PROCESS 3.5 makrosu kullanılarak basit aracılık analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre, lojistik performans endeksinin, ticareti kolaylaştırma endeksi ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir. Aracılık etkisinin tam standardize etki büyüklüğü (K2) .5564 olarak tespit edilmiş, aracılık rolünün yüksek etki seviyesinde olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca dolaylı etki değeri (a.b) 6.670 olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret hacmi, Ticareti kolaylaştırma endeksi, Lojistik performans, PROCESS, Aracılık etkisi.

Jel Kodu: F10, O57, P50

The Mediating Effect of the Logistics Performance Index on the Relationship Between the Enabling Trade Index and Foreign Trade Volume of Countries

The main purpose of this study is to detect the mediation effect of the logistic performance index in the relationship between the enabling trade index and the volume of foreign trade. The simple mediation model was created by using the enabling trade index published by the World Economic Forum, the logistics performance index published by the World Bank, and the foreign trade volume data of the countries. The study used 94 countries' data for the years 2016, 2014, and 2012, compiled 282 samples in total. In the application part of the study, the correlation coefficients between variables were determined with IBM SPSS 20 Package Program, and then a simple mediation analysis was performed using PROCESS 3.5 macro developed by Andrew F. Hayes. According to the findings obtained as a result of the analysis, it has been determined that the logistics performance index mediates the relationship between the enabling trade index and the foreign trade volume. The fully standardized effect size of the mediation effect (K2) was determined as .5564, and it was revealed that the mediating role was at a high effect level. In addition, the indirect effect value (a. b) is determined as 6.670.

Keywords: Foreign trade volume, Enabling trade index, Logistic performance index, PROCESS, Mediation analysis.

Jel Code: F10, O57, P50

1. Introduction

International trade, which began with geographical discoveries by exchanged, has rapidly increased through the development of tools used in both the production phase and logistics services

* Bilim Uzmanı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Pazarlama, sefikboncukcu@gmail.com , <https://orcid.org/0000-0003-0436-4138>

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, hyildirim@balikesir.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-5840-8418>

following the industrial revolution. Today, the widespread concept of globalization, the increase in the number of manufacturing companies and the spread of internet usage have increased competition in international markets. Meanwhile people can reach the products they demand faster and easier. At this point, policymakers must provide firms with the necessary opportunities to compete in international markets and take steps to facilitate international trade, which benefits companies in their own countries.

The best way for countries to see the progress they have made in facilitating trade is indices published by international organizations, whose validity and reliability are accepted. At this point, the enabling trade index (ETI) and logistics performance index (LPI) are quite functional.

ETI measures the level of practices, policies, and services made to facilitate countries' foreign trade processes, from national borders to the destination of the item. The index structure consists of four basic sub-indexes, including market access, border administration, infrastructure and operating environment.

LPI is also a useful measuring tool for assessing the quality of logistics services in countries. Companies in countries with good logistical infrastructure quality performance can connect faster and more effectively in international markets through supply chain networks. In low-performance countries, firms may face problems due to high costs of integrating and competing in global chains. The index consists of six sub-indexes that are; customs, infrastructure, tracking & tracing, ease of international shipments, logistics services quality, and timeliness.

The main purposes of the ETI and LPI indices are; To increase international trade by removing barriers to trade and contributing to a transparent and easy trade environment. When the literature is examined, it is seen that there are studies in which the indices examined as a single model in this study are examined in separate models. Zhao and Zhang (2020) examined the relationship between the development of Chinese exports and the enabling trade index, using the trade volume data for the years 2009-2019 and the data of 18 countries to which China exported the most between 2017-2018. According to the results; found that the development in the enabling trade index had a significant effect on the development of imports and exports. In a similar study, Addey (2017) tried to estimate the effect of the increase in trade index and its sub-indices on wheat, soybeans and corn exports from the 48 US states using the gravity model. The study concluded that the index of facilitating trade was meaningful in explaining the agricultural export request from the United States and that the impact of the sub-indexes on the export of the three selected crops was statistically significant.

In the literature, it is possible to come across studies emphasizing the importance of the logistics performance index in foreign trade. Host et al. (2019) The study, in which they examined the foreign trade and logistics performance data of 150 countries for the years 2007-2016 with the gravity model, showed significant results in this context. The study found that logistics performance has a positive impact on trade flows and, in particular, on exports. Pablo Coto-Millan et al. (2015) have found similar results in their work. Using stochastic frontier analysis, they examined the impact of logistics and information and communication technologies on domestic technical productivity in countries grouped by the World Bank (WB) as upper middle income and high-income countries. According to the results of the research, the economic impact of the logistics performance index on efficiency (while other conditions are stable) is estimated to be 0,59% for each 1% increase.

During the literature review, it is possible to come across mediation analyses made with the PROCESS method and different methods. Aktaş (2019) used LPI, economic freedom index (EFI) and ETI data from 103 countries in his study. He studied the data through correlation analysis, linear regression and hierarchical regression analysis, and he also conducted mediation analysis using the

Sobel test and bootstrap method. According to the results of the study; he found that the relationship between ETI and FTV was mediated by LPI.

Yeo, D. and Deng, A. (2020) analyzed the data of 62 countries for the years 2010, 2012, 2014 and 2016 with the structural equation model. The mediation effect of the logistics performance index in the relationship between the trade facilitation scale developed by Portugal-Perez and Wilson (2012) and international trade was examined. According to the results of the study, it has been determined that the logistics performance index has a mediating effect on the relationship between trade facilitation and international trade.

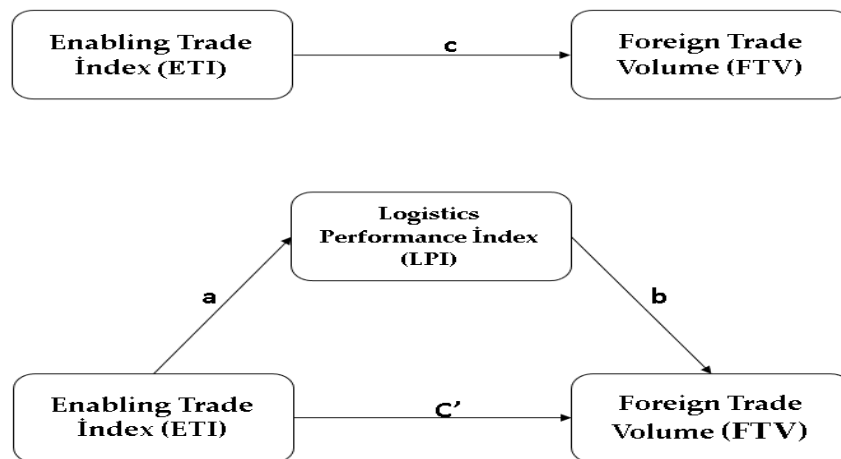
The main purpose of the study is to determine whether there is an intermediary effect of the logistics performance index in the relationship between the trade facilitation index and the foreign trade volume and the size of the effect. In order to determine the mediation effect, the PROCESS method based on bootstrap technique, which has become increasingly common in academic studies, has been used. As a result of the analysis, the confidence interval values obtained by the bootstrap technique were examined and whether the trade facilitation index had an indirect effect on the foreign trade volume was interpreted.

In this study, indices published by institutions whose international validity and reliability are recognized, in which processes in international trade are evaluated, were subjected to analysis. Since the studies in which the variables used in the research are used together in the same model are rare in the literature, it is thought that this study will make important contributions to the literature and offer different perspectives to researchers.

2. Method

2.1. Model of The Study

During the literature review, it was seen that in most of the studies, ETI and LPI were considered as independent variables in separate models and their effects on foreign trade volume (FTV) were examined. In the application part of the study, the models of Aktaş (2019), Yeo, D. and Deng, A. (2020) and Portugal-Perez and Wilson (2012) studies in the literature were used.

Figure 1. Model of the Study

When the index methodologies were examined, it was thought that ETI might affect FTV through LPI. In this context, the model shown in Figure 1 has been created to see how LPI has an impact between ETI and FTV.

In the mediating effect model, the effect of the independent variable (ETI) on the mediating variable (LTI) is shown as (a), the effect of the mediating variable on the dependent variable (FTV) shown as (b), and the effect of the independent variable on the dependent variable shown as (c). In addition, the effect of the independent variable (indirect effect) on the dependent variable when the mediating variable is included in the model is shown by way (c').

The hypotheses developed in the context of the theoretical model created are as follows:

H1: There is a linear relationship between the enabling trade index and the logistic performance index.

H2: There is a linear relationship between the logistic performance index and the foreign trade volume.

H3: There is a linear relationship between the enabling trade index and the foreign trade volume.

H4: The logistic performance index has a mediation effect in the relationship between the enabling trade index and the foreign trade volume.

2.2. Universe of Research

In this study, enabling trade index, logistics performance index and foreign trade volume data of the countries involved in the research were compiled. The indexes included in the model of the research were obtained from sources that have accepted validity and reliability. However, since these indices were compiled using different sources, firstly the common time periods of the data to be used in the research and the countries existing in both indices were determined. At this point, the common time zones were identified as 2012, 2014 and 2016, and the number of common countries was 94. In total, 282 samples have been included in the analysis.

2.3. Data Collection

The independent variable enabling trade index data included in the model in the research were obtained from the Global Trade Facilitation Report published by the WEF. The logistics performance index data included in the model as a mediation variable was obtained by WB and the foreign trade volume data of 94 countries for these three years were obtained by WB. A list of 94 countries is given in Annex 1.

2.4. Analysis of Data

In the study, data from 94 countries were first subjected to correlation analysis through the IBM SPSS 20 Package Program, and their effects on each other were determined. The hierarchical regression model was then implemented to test the mediation effect.

Mediation is related to find out how the relationship between two variables is formed by an intermediary effect. The mediation effect analysis makes it possible to prove the research hypotheses about the link mediating the effect of the independent variable X on the dependent variable Y (Gürbüz and Bayık, 2018).

There are two basic approaches in the statistical testing of the mediation effect, namely the causal approach of Baron and Kenny, known as the traditional method, and the modern approach. The advocates of the modern approach have made many criticisms to the traditional approach and have put forward the modern approach that provides more valid and reliable results in determining the mediation effect.

According to the modern approach,

- The total effect (c-way) may be mediation models with a significant mediation effect, even if it is not statistically significant.
- There is no requirement that the effect of the independent variable on the intermediary variable (path a) alone be statistically significant.
- The effect of the intermediary variable on the dependent variable alone (b) is not required to be statistically significant.
- Instead of the partial mediation and full mediation expressions used in the Baron and Kenny method, the evaluation of the findings by calculating the values of direct effect (c'), indirect effect (a.b) and total effect ($c = c' + a.b$) is more appropriate to the scientific approach. According to the modern method, the fact that the direct effect and the total effect are not statistically significant does not affect the existence of the indirect effect and does not invalidate the mediation model.
- It is more accurate not to use expressions such as mediation or no mediation during the interpretation of the outputs, but instead to observe the magnitude of the effect values by calculating the standardized direct, indirect and total effect values and to compare their relative magnitude with each other.
- The statistical significance of the indirect, direct and total effect values should be tested with the bootstrap confidence interval (if not possible, the Monte Carlo confidence interval). In the interpretation of the analyses, the findings from the bootstrap confidence interval calculations should be used instead of the Sobel test.

Advocates of the modern approach argue that the mediation effect may exist even if the conditions that should occur in traditional methods do not exist (Fritz and MacKinnon, 2007; William and MacKinnon, 2008; Preacher and Selig, 2012; Hayes, 2018). Another point of distinction is that the modern approach suggests testing the indirect effect with the bootstrap technique, which is more powerful and valid than the Sobel test. In the Bootstrap method, reliable results are obtained by correcting the bias and skewness related to the distribution. Corrected bias and accelerated confidence range values (bias corrected an accelerated bootstrap confidence interval, BCA CI) are reported as a result of Bootstrap analysis (Tibshirani, 1993, transmitting Gürbüz and Bayık, 2018, p. 24).

While the number of tests applied in the Bootstrap method is less, indirect effects are generated through the road coefficients. In addition, no assumptions are made about the shape of the distribution of the indirect effect (Hayes, 2017). This prevents the emergence of primary errors due to inaccuracies in the determination of the confidence range, which are common in traditional approaches (MacKinnon et al., 2004).

As shown in Figure 1, the model created to identify the mediation impact of the logistic performance index in the relationship between the enabling trade index and the foreign trade volume, tested by PROCESS version 3.5 which developed by Andrew F. Hayes. analyses were conducted within 95% confidence range. The existence of the mediation effect and the effect size of this mediation were determined according to the confidence intervals obtained as a result of the bootstrap technique. The bootstrap technique was performed by selecting 5000 resampling options.

2.5. Research Ethics

The ethical principles required by the scientific discipline were carefully followed at all stages of the research, and the data obtained were reflected in the research report in an objective way. All sources used in the research are indicated both in the text and in the references.

3. Findings of The Research

In this section of the study, the results of regression analysis (paths a, b, c and c') are given and interpreted as tables.

Table 1 gives information about the variables used in the analysis. In the research, ETI (enabling trade index) was used as the independent variable (X), FTV (foreign trade volume) was used as the dependent variable (Y), and LPI (logistics performance index) variables were used as the mediation variable (M).

Table 1. Summary table of variables

Model No: 4		
Sample Size: 282		
X	ETI (Enabling Trade Index)	Independent variable
Y	FTV (Foreign Trade Volume)	Dependent variable
M	LPI (Logistic Performance Index)	Mediation variable

Correlation analysis results are given in Table 2. When reviewing the correlation coefficients given in the table; there is a positive and strong relationship (.821) between the logistics performance index and the enabling trade index, a moderate relationship (.345) between the enabling trade index and the foreign trade volume, and finally, a moderate relationship between the foreign trade volume and the logistics performance index. relationship (.504) is seen.

Table 2. Correlation analysis results (pearson correlation sig. (2-tails))

	Logistic Performance Index	Enabling Trade Index	Foreign Trade Volume
Logistic Performance Index	1		
Enabling Trade Index	0,821	1	
Foreign Trade Volume	0,504	0,345	1

Table 3 shows the results of the regression analysis in which the relationship between the independent variable (ETI) and the mediator variable (LPI) is examined (path a). When the findings given in the table are examined, it is seen that the enabling trade index has a significant and positive effect on the logistics performance index ($\beta = .6625$, %95 CI [.6083; .7168], $t = 24,0426$, $p < .001$). It is seen that the P value is less than .001 and the value of the confidence interval (CI) does not include 0 (zero) value. In line with these findings, the “ β ” (non-standardized beta) value was found to be significant (Gürbüz, 2019). The enabling trade index explains about 68% ($R^2 = .6737$) of the variation in the logistics performance index. According to the results of the analysis, the H1 hypothesis was accepted.

Table 3. The effect of enabling trade index on logistics performance index

Independent Variable: LPI						
Model Summary						
R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.8208	.6737	.1004	578.0479	10000	280.000	.0001
Model						
	Coefficients	se	t	p	LLCI	ULCI
Constant	.2470	.1222	2.0224	.0441	.0066	.4875
ETI	.6625	.0276	24.0426	.0001	.6083	.7168
Standardized Coefficients						
	Coefficients					
ETI	.8208					

Table 4 shows the combined effects of the mediation variable, the logistics performance index, and the independent variable, the enabling trade index, on the dependent variable foreign trade volume (path b and c').

Table 4. *The effects of enabling trade index and logistics performance index on foreign trade volume*

Dependent Variable: FTV						
Model Summary						
R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.5187	.2691	4.977	51.3582	20000	279.000	.0001
Model						
	Coefficients	se	t	p	LLCI	ULCI
Constant	-1.61	2.739	-5.8952	.0001	-2.15	-1.08
ETI	-2.53	1.074	-2.3585	.019	-4.65	-4.19
LPI	1.007	1.331	7.5664	.0001	7.448	1.269
Standardized Coefficients						
	Coefficients					
ETI	-.2113					
LPI	.6779					

When the outputs of the analysis are reviewed, it is seen that the logistics performance index significantly and positively affects the foreign trade volume (path b) ($\beta= 1.007$, 95% CI [7.488; 1.269], $t= 7.5664$, $p<.001$). At the same time, it has emerged as a result of the analysis that the enabling trade index also affects the foreign trade volume (c' path) significantly and positively ($\beta=-2.53$, %95 CI [-4.65; -4.19], $t= -2.3585$, $p<.01$).

In addition, the findings presented in table 4 show that the effect of the enabling trade index on foreign trade volume deteriorates as soon as the logistics performance index is included in the model. This phenomenon is an expected result in mediation analysis. When the enabling index and the logistics performance index are included in the model together, it explains about 27% ($R^2=.2691$) of the change in foreign trade volume. In the light of these findings, H2 and H3 hypotheses were accepted.

Table 5 shows a model with no mediation variable. Analysis results for the total impact (path c). When analysis outputs are examined, in a situation where there is no logistical performance index, the enabling index has a positive impact on the foreign trade volume ($\beta=4.137$, 95% CI [2.813; 5.460], $t=6.1531$, $p<.001$).

Table 5. *Total effect of enabling trade index on foreign trade volume*

Dependent Variable: FTV						
Model Summary						
R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3451	.1191	5.977	37.8601	10000	280.000	.0001
Model						
	Coefficients	se	t	p	LLCI	ULCI
Constant	-1.37	2.980	-4.5842	.0001	-1.95	-7.80
ETI	4.137	6.723	6.1531	.0001	2.813	5.460
Standardized Coefficients						
	Coefficients					
ETI	.3451					

Table 6 shows the indirect impact value of the enabling index on the foreign trade volume and the confidence ranges obtained by the bootstrap technique.

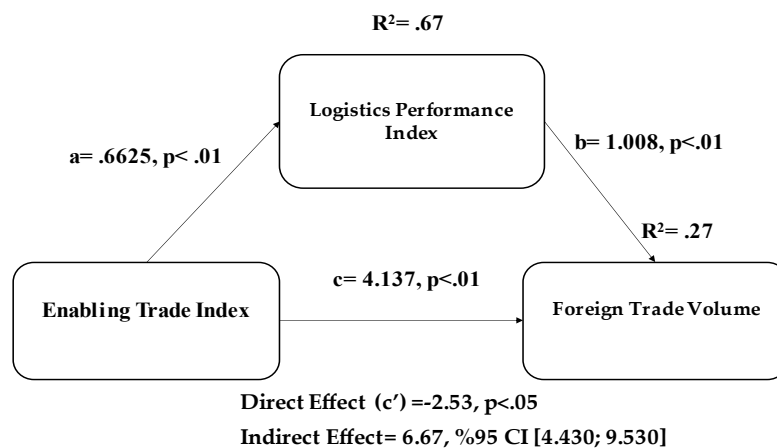
Table 6. *Total, direct and indirect effects of enabling trade index on foreign trade volume*

Indirect Effect of Enabling Trade Index on Foreign Trade Volume (Mediation Effect)				
LPI	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
	6.670	1.307	4.430	9.530
Partially Standardized Indirect Effect of Enabling Trade Index on Foreign Trade Volume				
	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI

LPI	.8112	.1050	.6222	10.319
Fully Standardized Indirect Effect of Enabling Index on Foreign Trade Volume				
Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
LPI	.5564	.0718	.4276	.7089

According to the findings, it is seen that the indirect effect of the enabling trade index on the foreign trade volume is significant and the values of the confidence interval (BLLCI, BULCI) do not include the 0 (zero) value. Therefore, it has been determined that the logistics performance index mediates the relationship between the enabling trade index and foreign trade volume ($\beta = 6.670$, 95% BCA CI [4.430; 9.530]). Accordingly, that finding, the H4 hypothesis was accepted. It is also seen that the indirect effect value (a.b) is 6.670. It means; The foreign trade volume of the country, whose enabling trade index score is one unit higher than the other country, is 6,670 units higher.

In the last part of Table 6, the full and partial standardized impact sizes on the foreign trade volume of the enabling trade index are given. According to the findings, the confidence ranges of both impacts do not cover 0 (zero) and the effect is significant. Another important point to be considered while determining the mediating effect with the PROCESS method is the effect sizes. When interpreting the impact sizes; If $K2 =$ close to .01, it is a low effect, if it is close to $K2 = .09$, it is interpreted as medium effect, if it is close to $K2 = .25$, it is interpreted as a high effect. When the findings are examined, it is seen that the fully standardized effect size is .5564. According to this result, it has been revealed that the logistics performance index has a high mediation effect in the relationship between the enabling trade index and foreign trade volume.

Figure 2. The mediation role of the logistics performance index in the relationship between enabling trade index and foreign trade volume ($n = 282$)

Note: Non-standardized beta coefficients have been reported. R2 values show the explained variance.

4. Conclusions, Discussion and Recommendations

With the increase in globalization and the development of technology, it has become easier for consumers to access goods and services. This phenomenon has increased competition and provided the consumer with a wealth of product options. In an increasingly competitive environment, factors such as logistics service opportunities, infrastructure development levels, countries' removal of barriers to trade and facilitating procedures provide advantages to manufacturers and retailers.

In this study, the enabling trade index published by the World Economic Forum, which reveals the ease of doing international trade in countries, the logistics performance index data published by the WB, which measures the logistics service quality of the countries, were used. Foreign trade volume data

of the countries included in the research were obtained through WB. The scores of the 94 countries for the years 2012, 2014 and 2016, obtained from the sources, whose validity and reliability are accepted, were compiled. The data obtained has been subjected to various analyzes using the SPSS 20 Package Program. First, correlation analysis was performed to determine relations between variables. The model, which is created to determine the mediation impact of the logistic performance index in the relationship between the enabling trade index and the foreign trade volume, analyzed by PROCESS 3.5 macro developed by Andrew F. Hayes. The analysis results obtained are presented in the findings section of the study.

As a result of the analysis, a positive relationship has been established between the independent variable (ETI) and the dependent variable (FTV). It was also found that there was a positive and significant relationship between the independent variable and the mediation variable (LPI). In another finding of the research, a positive relationship between the logistics performance index and foreign trade has been statistically proven. The introduction includes the works that are parallel to this result (Zhao and Zhang, 2020; Addey, 2017; Aktaş, 2019; Host et al., 2019; Pablo Coto-Millan et al., 2015).

To determine the impact of mediation, The process method based on bootstrap technique has been used which has become increasingly common in academic studies in recent periods. The analysis analyzed the confidence range values obtained by bootstrap technique and interpreted whether the enabling trade index has an indirect effect on the foreign trade volume. When reviewing the analysis output in the findings and comments section, it is observed that the corrected bias and accelerated confidence interval values do not include 0 (zero). Accordingly, it was determined that the indirect effect of the enabling trade index on the volume of foreign trade is statistically significant. This result shows that the logistics performance index has a mediation effect in the relationship between the enabling trade index and the foreign trade volume.

The fully standardized impact size of the mediation effect is determined as (K2) .5564, and the role of mediation was found to be high impact. In addition, the indirect effect value (a. b) has been determined as 6,67. It means; The foreign trade volume of the country, whose enabling trade index score is one unit higher than the other country, is 6,670 units higher. In light of these results, the hypotheses of research, H1, H2, H3 and H4, were accepted.

During the literature review, concentrated studies on this subject were examined. Among the studies examined, only one study was found that used the enabling trade index, logistics performance index and foreign trade volume in one model. The research conducted by Yeo and Deng (2020) found that logistics performance has a mediation effect in the relationship between facilitating trade and international trade. Unlike this study, Yeo and Deng used the scale developed by Portugal-Perez and Wilson (2012) instead of the index of enabling trade published by the World Economic Form in their work. In addition, unlike this research, the mediation effect has been identified using the structural equity model (SEM).

As a result, if a country wants to increase the volume of foreign trade and wants to provide an advantage to its companies in an increasingly competitive environment, it is not enough to just make reforms in market access, border administration, infrastructure and operating environment (sub-indexes of ETI), it is also requiring customs, infrastructure, tracking and tracing, ease of international shipments, logistics services quality, and timeliness (sub-indexes of LPI) should also make improvements and facilitation.

More extensive analysis, such as panel data analysis, has not been performed because the indexes used in this study have not insufficient common time zones. In subsequent years, with the publication of indexes, researchers can take advantage of these data to conduct extensive analysis. In

addition, it is thought that the model created in the research may be a research issue to determine whether it differs from the economic developments of countries. And new relationships will contribute to literature by adding different variables to the model created in this study.

5. References

- Addey, K., Yeboah, O., & Shaik, S. (2017). *Role of Trade Agreements and Enabling Trade Indexes on Trade Creation or Trade Diversion of US state Corn, Soybeans and Wheat* (No. 1377-2016-109867), <https://ageconsearch.umn.edu/record/252791/>
- Aktaş, İ. (2019). *Analysis of The Effect of Logistics Performance Index and Economic Freedom Index on Global Facilitating Trade* (Tez No. 556892) [Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Coto-Millán, P., Fernández, X. L., Pesquera, M. Á., & Agüeros, M. (2016). Impact of logistics on technical efficiency of world production (2007–2012). *Networks and Spatial Economics*, 16(4), 981-995. <https://doi.org/10.1007/s11067-015-9306-6>
- Fritz, M. S., & MacKinnon, D. P. (2007). Required sample size to detect the mediated effect. *Psychological science*, 18(3), 233-239. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01882.x>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction To Mediation, Moderation, And Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach* (2. Ed.). The Guilford.
- Hayes, A. F., & Rockwood, N. J. (2017). Regression-based statistical mediation and moderation analysis in clinical research: Observations, recommendations, and implementation. *Behavior research and therapy*, 98, 39-57. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2016.11.001>
- Host, A., Pavlic Skender, H., & Zaninovic, P. A. (2019). Trade Logistics – The Gravity Model Approach. *Journal Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Rijeci / Proceedings of Rijeka Faculty of Economics*, 37(1), 327–342. <https://doi.org/10.18045/zbefri.2019.1.327>
- Gurbuz, S. (2019). *Mediator, regulatory and situational impact analysis in social sciences*. Seşkin.
- L. Gurbuz, S., & Bayik, M. E. (2018, 2-3 November). *The Modern Approach to Analysis of Mediation Models: Should the Baron and Kenny Method be Abandoned Now*, 6. Proceedings of Organizational Behavior Congress, Turkey-Isparta.
- MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate behavioral research*, 39(1), 99-128, https://doi.org/10.1207/s15327906mbr3901_4
- Preacher, K. J., & Selig, J. P. (2012). Advantages of Monte Carlo confidence intervals for indirect effects. *Communication Methods and Measures*, 6(2), 77-98, <https://doi.org/10.1080/19312458.2012.679848>
- Yeo, A. D., & Deng, A. (2020). Logistics performance as a mediator of the relationship between trade facilitation and international trade: A mediation analysis. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 23(1), 1-11.
- Zhao, X., & Zhang, F. (2020). An Empirical Study on the Impact of Trade Facilitation on China's Export Trade, *The Journal of Industrial Distribution & Business*, 11(9), 7–16, <https://doi.org/10.13106/jidb.2020.vol11.no9.7>
- Williams, J., & MacKinnon, D. P. (2008). Resampling and distribution of the product methods for testing indirect effects in complex models. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 15(1), 23-51, <https://doi.org/10.1080/10705510701758166>

Annex

Appendix 1. *Countries included in the analysis*

ALGERIA	GHANA	NIGERIA
ARJANTIN	GREECE	OMAN
ARMENIA	HONDURAS	PAKISTAN
AUSTRALIA	HONG KONG	PANAMA
AUSTRIA	HUNGARY	PARAGUAY
BAHRAIN	ICELAND	PERU
BELGIUM	INDIA	PHILIPPINES
BOLIVIA	INDONESIA	POLAND
BRAZIL	IRELAND	PORTUGAL
BULGARIA	ITALY	QATAR
BURUNDI	JAMAICA	ROMANIA
CAMBODIA	JAPAN	RUSSIA
CAMEROON	JORDAN	RWANDA
CANADA	KAZAKHSTAN	SAUDI ARABIA
CHAD	KENYA	SENEGAL
CHILE	KOREA	SERBIA
CHINA	KUWAIT	SINGAPORE
COLOMBIA	KYRGYZSTAN	SLOVAKIA
COSTA RICA	LATVIA	SLOVENIA
CROATIA	LEBANON	SOUTH AFRICA
CYPRUS	LESOTHO	SPAIN
CZECHIA	LITHUANIA	SWEDEN
DENMARK	LUXEMBOURG	SWITZERLAND
DOMINICAN	MADAGASCAR	THAILAND
EGYPT	MALAYSIA	TURKEY
EL SALVADOR	MEXICO	UAE
ENGLAND	MOLDOVA	UKRAINE
ESTONIA	MONGOLIA	URUGUAY
FINLAND	MONTENEGRO	USA
FRANCE	NEPAL	VIET NAM
GERMANY	NETHERLANDS	
HONG KONG	NEW ZEALAND	

ÇOCUK REKLAMLARININ KÖK DEĞERLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Hatice Nur YILDIZ*

Öz

Toplum tarafından kabul edilen değerler kişilerin davranışlarında ve düşüncelerinde önemli bir role sahiptir. Çocuklar değerlere ilişkin eğitimi ailelerinden, çevrelerinden veya diğer kurumlardan almaktadır. Çalışma çocuklar üzerinde etkili olduğu bilinen reklamların, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirtilen ve on kök değer olarak isimlendirilen değerleri yansıtır yansıtmadığı ve yansıtılan reklamlarda hangi değerlerin ön plana çıkarıldığını tespit etmeyi amaç edinmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda “çocuk reklamlarında on kök değere yer verilmiş midir?”, “çocuk reklamlarında en fazla işlenen değerler hangisidir?” ve “incelenen reklamların analizinde içerik ve söylem analizinden faydalanılmıştır. Eti markasına ait dört reklamın incelendiği çalışmanın sonucunda; incelenen reklamlarda çalışkan olma, azimli olma, dostluk ve sevgi değerlerinin ön planda olduğu tespit edilmiştir. Saygı kavramı ise yaşça küçük birinin büyük birine saygı duymasından ziyade doğaya ve akrana saygı duyulması şeklinde anlatılmaktadır. Özellikle doğanın temiz tutulması gerekliliğini vurgulayan reklamda çevreye ve hayvanlara saygı duyulması ve onların yaşam alanlarını kirletmemeye kimsenin hakkı olmadığı vurgulanmaktadır. On kök değerinin içinde bulunan adalet, dürüstlük ve özdenetim mesajlarının ise iletilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Değer, On kök değer, Reklam.

Examination of Children's Advertisements in the Context of Root Values

Abstract

Values accepted by society have an important role in people's behaviors and thoughts. Children receive education about values from their families, environments or other institutions. The study aims to determine whether the advertisements, which are known to be effective on children, reflect the values specified by the Ministry of National Education and called the ten root values, and which values are highlighted in the reflected advertisements. In line with the purpose of the study, "Are ten root values included in children's advertisements?", "Which values are most processed in children's advertisements?" and "Which discourses or visuals reflect the ten Root Values to be examined?" Three research questions were determined. In the study, purposeful sampling method was used to determine the sample, and content and discourse analysis was used in the analysis of the advertisements. As a result of the study in which four advertisements of the Eti brand were examined; It has been determined that the values of being hardworking, determined, friendship and love are at the forefront in the advertisements examined. The concept of respect is described as respecting nature and peers rather than respecting an older person. In the advertisement, which especially emphasizes the necessity of keeping nature clean, it is emphasized that no one has the right to respect the environment and animals and not to pollute their living spaces.

Keywords: Child, Value, Ten root values, Advertisement.

1. Giriş

Değer algısının oluşumuna yönelik farklı tartışmalar olmasına rağmen değerler eğitiminin ilk olarak erken çocukluk döneminde ailede başladığı ortak düşüncedir. Fakat değerler eğitiminde sadece ailenin etkili olduğunu düşünmek yeterli değildir. Değerlerin öğrenilmesinde çocukların içerisinde buldukları sosyal çevre, eğitim aldıkları ortamlar ve kişisel bilgiler önemli rol oynamaktadır (Akbaş,

* Arş.Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Reklamcılık Anabilim Dalı, haticenur.yildiz@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8282-4676>

2008). Değerlerin şekillenmesinde eğitim görülen çevrenin payı olmasından dolayı T.C. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2017 yılında on kök değer belirlenmiştir.

On kök değere ilişkin yapılan çalışmalar dikkate alındığında, genellikle belirlenen on kök değerinin sadece okullarda verilen eğitimle sınırlı kalmadığı ve çocuklara ulaşılan her mecrada anlatıldığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde; Şentürk ve Keskin (2019) ele aldıkları çizgi filmde kök değerlerin tamamından bahsedildiğini belirtmişlerdir. Özbaşı (2020) tarafından yapılan çalışmada, inceledikleri masalların kök değerlerinin bütününe içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ay ve Yaygil (2021) çalışmalarında sıklıkla kazandırılmaya çalışılan kök değerlerin yardımseverlik, sorumluluk ve dürüstlük olduğunu tespit etmişlerdir. Bulut (2021) çalışmasında sevgi, dürüstlük, yardımseverlik, sorumluluk ve saygı değerlerinin eserde en çok yer alan değerler olduğunu ve bu değerleri dostluk, sabır ve özdenetim değerlerinin takip ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Bulut incelediği eserde, en az bahsedilen değerlerin adalet ve vatanseverlik değerleri olduğunu ifade etmiştir.

MEB tarafından belirlenen on kök değere ilişkin literatür taraması yapıldığında, okullarda işlenen ders kitapları haricinde genel olarak çizgi filmlerin, romanların ve masalların incelendiği görülmektedir. Dolayısıyla on kök değerinin reklamlarda yansıtılma şeklinin incelenmesi açısından çalışma önem kazanmaktadır. Reklamlarda iletilen on kök değerinin incelenmesine yönelik çalışmaların yapılmaması ise çalışmanın amacını şekillendirmektedir. Bu doğrultuda çalışma, reklamlarda on kök değerinin yansıtılıp yansıtılmadığı ve yansıtılan reklamlarda üzerinde durulan değerlerin hangisi olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, çocuklar üzerinde etkisi olduğu bilinen reklamlarda, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen on kök değerinin yer alıp almadığı ve bu değerlerden hangilerinin kullanıldığı incelenmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan konu çerçevesinde belirlenen sorular şu şekildedir:

- Çocuk reklamlarında on kök değere yer verilmiş midir?
- Çocuk reklamlarında en fazla işlenen değerler hangisidir?
- İncelenecek olan on kök değer hangi söylemlerle veya görsellerle yansıtılmıştır?

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde değer, on kök değer ve reklamların çocuklar üzerindeki etkisi incelenecektir.

2.1. Değer Kavramı ve On Kök Değer

Değer, kişinin yaşamında bir şeyin doğruluğu konusunda geliştirdiği inançları, istenen veya istenmeyen hükümleri olarak ifade edilmektedir (Dilmaç vd., 2009). Değerler, dürüst bir yaşama yön vermenin yanı sıra olması gerektirir (Kasapoğlu, 2013). Değerler, toplumların sürdürmelerine ve korumalarına bağlı olarak nesilden nesile devam edebilmekte veya göz ardı edilmeleri sonucunda yok olabilmektedir. Diğer taraftan, birçok toplum tarafından kabul edilen ve evrensel olarak nitelendirilen değerler liderlik, doğruluk, ahlak, adalet, sorumluluk ve yardımseverlik gibi bireye ideal bir insan olma yolunu çizen değerlerdir (Topal, 2019). Schwartz ve Bilsky (1987)'e göre değerlerin özellikleri şu şekildedir (aktaran Kağıtçıbaşı & Kuşdil, 2000):

• Değerler inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.

• Değerler, kişilerin amaçları ve kendi amaçları doğrultusunda gösterdikleri davranış biçimleriyle ilişkilidir.

- Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler.

• Değerler, bireylerin davranışlarının ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.

• Değerler taşıdıkları öneme göre sıralanırlar. Değerlerin sıralanması değer önceliklerini belirleyen bir sistem meydana getirir. Bu sistemler kültürlerin ve bireylerin sergiledikleri değer öncelikleri tanımlamaktadır.

• Değerler değişime kapalı değildir. Zaman içerisinde yaşanan etkileşimler veya yeni ihtiyaçlar doğrultusunda değerlerde değişiklikler görülebilir.

Sosyal bir varlık olan insan değerleri yaşamın çok erken dönemlerinde, ilk sırada aileleri olmak üzere medyadan, akranlarından, oyun gruplarından, bakıcılardan, yerel topluluklardan ve diğer kurumlardan öğrenmeye başlarlar (Halstead & Taylor, 2000). Değerlerin öğrenildiği kurumlar arasında yer alan eğitim kurumlarının genel hedefleri arasında vatansever olma, temiz olma, düzenli olma, adil olma, yaratıcı olma gibi değerlerin yer almaktadır (Akbaş, 2008).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 18 Temmuz 2017 tarihinde "Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine" başlığıyla yayınladığı bildiri de adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olmak üzere on kök değerden bahsetmektedir. Aynı bildiri de ifade edilen on kök değerler ve bu değerlerle ilişkin tutum ve davranışlar tablo 1.'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değerler ve değerlerle ilişkin tutum ve davranışlar

Değerler	Değerlerle İlişkili Bazı Tutum ve Davranışlar
Adalet	Adil olma, eşit davranma, paylaşma...
Dostluk	Güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...
Dürüstlük	Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...
Özdenetim	Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme
Sabır	Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme
Saygı	Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...
Sevgi	Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...
Sorumluluk	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...
Vatanseverlik	Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...
Yardımseverlik	Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...

Tablo 1'de gösterilen kök değer kavramlarının açıklamaları şu şekildedir:

Adalet: Kelsen (1957)'a göre, adalet insan ilişkilerini düzenleyen toplumsal düzenin bir niteliğidir. Önemli bir değer olan adalet kavramı içerisinde hakikat, doğruluk ve iyilik kavramlarını barındırmaktadır (Kuşpınar & Yaşar Ümütlü, 2017). Adaletin olması için her hak sahibine verilmeli, hüküm ve davranışlarda tarafsız ve ilkeli olunmalı ve eşitlik gözetilmelidir (Hökelekli, 2011).

Dostluk: Türkçe sözlüklerde dost kavramı sevilen, güvenilen yakın arkadaş olarak ele alınmıştır. Dostluk ise felsefenin ortaya çıkışından itibaren siyasette, insan ilişkilerinde, edebi ve sanatsal eserlerde kendine yer bulan bir kavram olarak ifade edilmektedir fakat dostluk kavramının kesin bir tanımı ve

herkes tarafından kabullenen genel kaideleri bulunmamaktadır. Fakat dostluk üzerine söylenen fikirler ve düşünceler mevcuttur. Dostluk, birbirini tanıyan insanlar arasına kurulan bir ilişkidir. Dostlukta taraflar birbirini kırmaktan çekinmeli, karşısındaki kişinin içinde bulunduğu her duruma yapıcı bir tavırla yaklaşmalıdır. Dostlukta yalan ve kandırma olmamalı, diğer kişinin erdemleri bilinmeli ve onlara değer verilmelidir (Kiriş Yılmaz, 2015).

Dürüstlük: Toplum tarafından benimsenen dürüstlük kuralı, kendi ahlak kuralları çerçevesinde, kişinin kendi sorumlulukları ile hakkın kötüye kullanılmamasıdır ve bu Türk toplumunun değerler sisteminin en başında gelmektedir (Çetin & Çağlayan, 2018). Doğruları ve gerçekleri söylemek, samimi, güvenilir ve sadakatli olmak anlamlarına gelen dürüstlük; içtenlik, açıklık, netlik gibi kişilik özelliklerinin yanı sıra tutarlılık ve adalet kavramlarını da içermektedir (Yalnız & Yılmaz, 2018).

Özdenetim: Kişinin kendisi ve dış dünya arasında daha iyi, daha ideal uyuma sahip olabilmesi için kendini değiştirme ve uyarılma kapasitesi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca özdenetim kişinin içinden gelen tepkileri bastırması, değiştirmesi ve istenmeyen davranışlardan kaçınmasıdır (Duyan vd. 2012). Özdenetimin düşük olduğu kişilerin bağımlı, umutsuz, başarısızlık korkusuna sahip, negatif, güvensiz, şiddete eğilimli, bezgin, tutarsız, asosyal, kararsız, duyarsız ve çaresiz olma ihtimali yüksekken, özdenetimi yüksek kişiler uzlaşmacı, canlı, üst düzey benlik saygısına sahip, sakin, hoşgörülü, sosyal, girişken pozitif, kararlı, azimli bireyler olmaktadır (Yakut, 2019).

Sabır: Schnitker (2012)' a göre sabır, bir kişinin hayal kırıklığı, sıkıntı veya ıstırap karşısında sakince bekleme eğilimidir. Trafikte beklemek gibi sıradan faaliyetlerde olduğu kadar ebeveynlik yapmak veya ciddi bir hastalıkla uğraşmak gibi daha önemli ve uzun vadeli durumlarda da uygulanır. Gerçek sabrın gösterilmesi, hem davranışsal hem de duygusal bileşenlere bağlıdır. Bir insan gücü ve ahlaki mükemmelliğin kritik bir bileşeni olarak kabul edilmektedir ve "Sabır bir erdemdir" gibi bilindik özdeyişler, bu özelliğin arzu edilirliliğini örneklemektedir ve ahlak filozofları ve dini liderler, "iyi yaşama" ulaşmak için sabrın geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Schnitker & Emmons, 2007).

Saygı: Değeri, üstünlüğü, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye ya da bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmayı sağlayan sevgi duygusudur (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022). saygının tek bir hedefi bulunmamaktadır. Çok farklı nesnelere, kavramlara ve oluşumlara saygı duyulmaktadır. Kişiler kendine, diğer insanlara, özel hayata, emeğe, düşünceye, topluma, doğaya, kutsal değerlere ve yaratılana vb. saygı duymaktadır (Arıcı & Maden, 2018).

Sevgi: Kişilerin kendilerine yakın veya uzak olan herkesi önemsemeyi, onlarla ilgilenmeyi, onlara karşı duyarlı olmayı, onları desteklemeyi içeren bir tutumdur (Sprecher & Fehr, 200 aktaran Şahin vd. 2018). İlgi, hoşgörü, karşısındaki hakkına saygı duymak ve korumak, tahammül göstermek olarak ifade edilen sevgi insanların yanı sıra hayvanlara, doğaya, çevreye tüm canlılara karşı hissedilen bir duygudur (Özmen, 1999).

Sorumluluk: Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın farkında olması ve davranışlarının ve durumların sonuçlarını üstlenmesidir (Özen, 2013). Sorumluluk duygusuna sahip kişiler yapmaları gereken işleri yaparlar, çok çalışırlar, en iyisini yapmak için çaba harcarlar, harekete geçmeden düşünürler, davranış ve seçimlerinin sonucunu kabullenirler, kendilerinden kaynaklı hatalar için başkalarını suçlamazlar, çevresindeki kişilerin güvenini kazanırlar ve özenli olurlar (Sezer vd. 2017).

Vatanseverlik: En yalın ifadeyle vatanseverlik kişinin doğup büyüdüğü ve kendi vatani olarak hissettiği yere karşı kalbinde beslediği sevgidir (Alptekin & Amanet, 2019). Yurtseverlik olarak açıklanan vatanseverlik kavramını Özbaşı (2020) tarihsel ve doğa mirasına sahip çıkma, doğayı sevmeye ve onu koruma gibi kavramlarla ilişkilendirmektedir.

Yardımsızlık: Kavram sözcük anlamıyla göz önünde bulundurulduğunda yardımsızlık kavramında bireyin karşısına yardımsızlık etmesi anlaşılmaktadır. Sönmez ve Akıncan (2013)'a göre yardımsızlık toplumu kaynaştıran ve birlik ve beraberliği güçlendiren bir değerdir. Bu önemli değer geleceğin yetişkinleri olan çocuklara aktarılması gerekmektedir.

2.2. Reklamın Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Literatür incelendiğinde, genel bağlamda reklamın bir ürün, hizmet, organizasyon hakkında hedef kitleyi bilgilendirmek, satın alma eylemine yönelik ikna etmek ve ilgi uyandırmak amacıyla yapıldığını ifade eden birçok çalışma olduğu görülmektedir. Fakat reklam sadece bu amaçlar doğrultusunda yapılmamaktadır. Reklam, bireylerin yaşam biçimlerini kolaylıkla etkileyebilmektedir. Algı yönetimi olan reklamlar, sağlık, moda, yaşam şekli gibi hayatın her alanında insanı çevrelemektedir (Özkan & Koçer, 2021). Bu konuda Çetin (2014), reklam aracılığıyla insanların bilinçli olarak veya olmayarak nasıl davranmaları gerektiğini, neleri düşünmelerini ve nasıl hissedeceklerini öğrenebileceklerini belirtmektedir. Peltekoğlu (2010) reklamın bir ürünün veya düşüncenin satılmasını amaçlayan ve bu bağlamda tüketici tutum ve davranışlarını etkileyerek satmak üzere oluşturulan strateji olduğunu ifade ederek reklamın bireylerin düşüncelerinde de etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Reklam toplumun bakış açısını yansıtmaya ve aynı zamanda toplumu etkilemesinden dolayı toplumsal değerlerin oluşmasında ve değer yargılarının değişmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Mengü, 2005). Reklam değerlerin oluşmasında, güçlenmesinde ve zayıflamasında okul, aile ve yakın sosyal çevre kadar etkili olmaktadır. Reklamda işlenen konu mevcut değerlerin güçlenmesini sağladığı gibi yok olmasına da zemin hazırlamaktadır (Tufan & Çifci, 2017). Literatürde kültürel değerlerin reklam mesajının özü olduğuna dair düşünceler bulunmasına rağmen Pollay (1983) reklamcılarının kasıtlı olarak belirli değerleri diğerlerinden daha önemli olarak sunduklarını vurgulayarak reklam ve kültür ilişkisinin yadsınamaz derecede önemli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Pollay (1983) reklamın sosyal işlevinin yalnızca köklü değerleri korumak değil, aynı zamanda davranış standartlarının yanı sıra davranışlardaki değişiklikleri de hızlandırmak olduğunu da belirtmektedir. Sonuç olarak, televizyon endüstrisi toplumsal değerleri öğreten önemli bir kurum haline gelmiştir (Zhang & Harwood, 2004).

Reklam toplumda var olan kültürel değerleri ve yaşam biçimlerini çocuklara aktarmanın yanı sıra o topluma ait olmayan veya küçük bir gruba ait olan değerleri ve yaşam biçimlerini de aktarmaktadırlar (Elden & Ulukök, 2006). Bilhassa çocuk reklamlarında yansıtılan popüler kültüre ait değerler, çocukların ilerleyen dönemlerinde görüşlerini şekillendirmektedir (Quadır & Akaroğlu, 2009). Bu bağlamda John Lock'un insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğu ve bütün bilgilerin dışarıdan gelen birtakım etkilerin sonucu olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Locke aynı zamanda, çocuk zihninin istenilen yöne kolay bir şekilde yönlendirilebileceğini de belirtmektedir (Cihan, 2006). Bu bilgiler ışığında çocukların dışarıdan gelen bilgilere karşı savunmasız olduklarını ve maruz kaldıkları bilgilerden etkilenebileceklerini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla çocuklar içerisinde çocuk bulunan medya içeriklerinde kendilerini bulabilmekte ve nasıl çocuk olunabileceğine ilişkin çıkarımlar yapmaktadır (Uğurlu & Uğurlu, 2017). Ayrıca, çocukların gerçeklik algısının yetişkinlerden farklı olması ve olayları, durumları ve söylemleri gerçekmiş gibi kabul etmeleri kişilik oluşumunda ve belirli yaş dönemlerinde taklit etmenin önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda reklamlar çocuklar için olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Koçak & Altıncık, 2019). Örneğin, "Yiyin Gari" gibi cümleler çocukların aklında hemen kalabilmekte ve dillerine yerleşmektedir. Bu durum ise reklamın dilin bozulmasında da etkili olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde reklamda ebeveynlerine ve öğretmenlerine asi davranan çocukların yer aldığı reklamlar çocuklar için olumsuz örnek olmaktadır (Karaca, 2007). Aynı şekilde tuvalet kâğıdı veya peçete reklamında, tanıtımı yapılan üründen fazla miktarda kopartan çocuğa ailesinin gülere bakması, gerçekte çocuğun bu peçeteyi veya tuvalet kâğıdını

oyuncak olarak algılamasına neden olmaktadır (Kalafat Çat, 2018). Örnekler ışığında çocukların reklamlarda verilen görüntülerden etkilendiği bunun sonucunda ise reklamdaki karakterlerle benzer davranışlar göstermeye eğilimli oldukları söylenebilir.

3. Yöntem

Çalışmada belirlenen amaç ve sorular doğrultusunda içerik ve söylem analizi yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma analizden yararlanılacaktır. Elde edilen verilerin içeriğinden geçerli ve mantıklı sonuç çıkarmak için kullanılan bir analiz yöntemi olan içerik analizi (Krippendorff, 1980) ile hedeflenen konunun tematik çözümlenmesi mümkün hale gelmektedir. Ele alınan reklam içeriklerinden metinsel materyaller kategorilendirilerek daha anlamlı, yorumlanabilir veri parçalarına ayrılmaktadır (Weber, 1990).

Bir veride mevcut olan söylemin yapısını ve ifade ediliş şeklini göstermeyi amaç edinen metinsel dokümanter bir analiz olan söylem analizinde ise anlamlar, güç ve bilgi üzerine yoğunlaşırken ve sosyal ve kültürel yapıların nasıl şekillendiği belirlenmektedir (Balcı, 2016). Diğer taraftan söylem analizi ile metinlerin, diyalogların ve dil pratiklerinin iletişim süreci içerisinde daha derinlemesine anlaşılması sağlanmaktadır (Kotan, 2022). Bu nedenden dolayı reklamlarda kullanılan söylemler ve söylemlerin ifade ediliş şekli önem arz etmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmada ele alınan reklamların içerisindeki söylemlerin incelenmesi için söylem analizinden faydalanılmıştır.

3.1. Veri Kaynakları

Örneklem seçiminde ölçütün amaca uygunluğu açısından “amaçlı örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada incelenen reklamların belirlenmesinde Türkiye’de satışı yapılan ürünün reklamı olmasına dikkat edilmiştir. 2019-2022 yılları arasında hem televizyon kanallarında hem YouTube resmi kanalında yayınlanan Eti markasına ait dört tane çocuk reklamı incelenmiştir.

3.2. Araştırma Etiği

İçerik ve söylem analizinin birlikte kullanıldığı çalışmada Üniversite Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı tarafından 02.01.2023 tarihli 16 karar numaralı etik kurul belgesi alınmıştır.

4. Bulgular

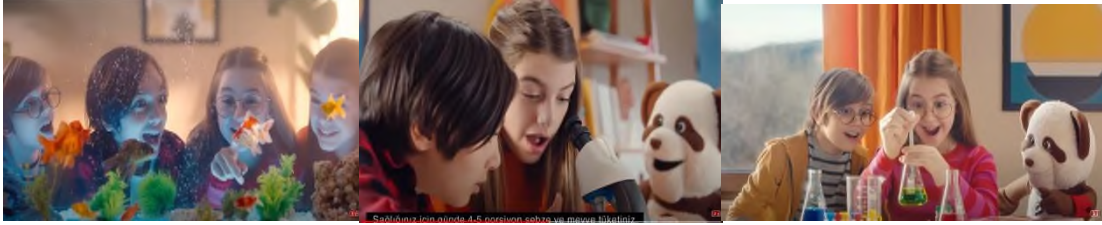
5. Eti Petito Reklamı “Meraklı ol öğren, Eti Petito ile eğlen”

“Neden, nasıl, niçin dersin eğlenir, gelişirsin sen” söylemi ile başlayan reklam Petito ayıcık olarak ifade edilen karakterin bilgisayarda araştırma yaptığı sahneyle başlamaktadır. Bilgisayar ekranındaki görüntü incelendiğinde ekranda uzay ve gezegenlerin olduğu görülmektedir. Genel olarak odanın içerisinde ise Periyodik Tablo ve kitaplar yer almaktadır. Oda içerisinde bulunan objelerle bilime vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca “Neden” ve “Nasıl” söylemleri, 5N1K olarak bilinen bilgi toplarken ve araştırma yaparken kullanılan sorular içerisinde yer alan kavramlardır. Reklamın hem ilk görüntüsü hem de ilk söyleminde araştırma ve gelişmenin eğlenceli olduğu mesajı verilmektedir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Eti Petito reklamı “Meraklı Ol Öğren, Eti Petito ile Eğlen” reklamının açılış görseli

“Sorar, dener, merak edersen eğlenir şaşırırsın sen” söylemi ile devam eden reklamda araştırmanın, incelemenin ve sorgulamanın altı çizilmekte ve mesaj çocukların teleskopla veya deneyle bir şeyleri keşfederken ve araştırırken mutlu oldukları gösterilerek desteklenmektedir. Ayrıca entelektüel olmanın simgesi olan gözlüğün (Tuncel & Aslaner, 2018) kullanılması ilgili mesaja yönelik bir işarettir (bkz. Şekil 2). Söylem açısından incelendiğinde “Sor”, “Dene”, “Merak et” gibi ifadelerin açık bir şekilde çocukları araştırmaya ve öğrenmeye yönelik olduğu görülmektedir.

Şekil 2. “Meraklı Ol Öğren, Eti Petite ile Eğlen” reklamında çocukların çalışma sahneleri

Şekil 3. incelendiğinde üzerinde Eti Petite ürününün bulunduğu bir masa etrafında çocukların eğlendiği ve sohbet ettiği görülmektedir. Bu sahnede ise dostluk ve sevgi mesajları verilmektedir.

Şekil 3. “Meraklı Ol Öğren, Eti Petite ile Eğlen” reklamında sohbet eden çocuklar

Reklam öğrenme ile eğlenmenin bir arada olacağını ifade eden “meraklı ol öğren, petite ile eğlen” mesajının açık bir şekilde verilmesiyle sonlanmaktadır (bkz Şekil 4).

Şekil 4. “Meraklı Ol Öğren, Eti Petite ile Eğlen” reklamının kapanış görüntüsü

“Meraklı ol öğren, Eti Petite ile eğlen” isimli reklam genel olarak on kök değer bağlamında değerlendirildiğinde, reklamda hem söylem hem de görsellerle çalışkan olma ve beraber çalışma davranışlarını kapsayan vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ana temanın yanı sıra dostluk ve sevgi değerleri de yer almaktadır. Özellikle reklamda “merak du” ve “eğlen” kelimesine vurgu yapılmaktadır. Bu söylemler çocuklara çalışmanın ve eğlenmenin bir arada olabileceğini ileten mesaj olarak değerlendirilmektedir.

Eti Petite “Var mısınız birlikte merak edelim”

“Tırtıl yaprakla besleniyor, yaprak neyle?” sorusunu sorarak ellerindeki büyüteçle keşfe çıkan çocuklar yaprağın üzerindeki tırtılı incelemektedirler. Aynı çocuklar diğer sahnede kutuplara giderek “burada Güneş ne zaman doğuyor?” sorusuna cevap aramaktadırlar. Başka bir görüntüde ise çocuklar

astronot kıyafetlerini giyerek “Aydın şekli neden değişir” sorusunu sorarak uzayı merak edip araştırmaktadırlar (bkz. Şekil 5). Söylem açısından ele alındığında reklamda 5N1K¹ sorgulama tekniği içerisinde yer alan “ne”, “ne zaman” ve “neden” kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Reklamın ilk görüntüsü hem söylem hem de görsel açıdan çocukları çalışmaya ve araştırmaya yönlendirmektedir.

Şekil 5. “Var Mısınız Birlikte Merak Edelim” reklamında keşif yapan çocuklar

Merak ve araştırma eylemlerinin üzerinde duran reklamda çocukların Eti Petite ürününün olduğu masanın etrafında toplanıp mutlu bir şekilde sohbet ettikleri görülmektedir (bkz. Şekil 6).

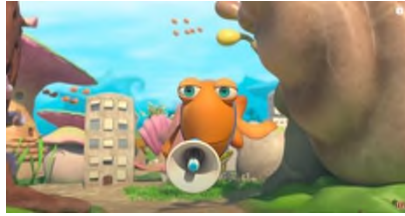

Şekil 6. “Var Mısınız Birlikte Merak Edelim” reklamında sohbet eden çocuklar

“Var mısınız birlikte merak edelim” isimli reklamda on kök değer bağlamında değerlendirildiğinde hem söylem hem de görsellerle merak etme, araştırma ve çalışma davranışlarını kapsayan vatanseverlik değerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ayrıca reklamın başlığında yer alan “birlikte” kelimesi yardımseverlik ve birlik mesajlarını iletmektedir. Ana temanın yanı sıra reklamda dostluk ve sevgi değerleri de yer almaktadır. “Merak” kelimesine vurgu yapılan mesajların, çocukları araştırma yapmaya teşvik ettiğine yönelik olduğu düşünülmektedir.

Eti Balık Kraker Reklamı “Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!”

“Denizleri koruyalım, onu temiz tutalım” söylemiyle başlayan reklamın ilk karşılaşılan görselinde temiz bir deniz ve denizlerin korunması hakkında bilgilendirme yapan bir balık yer almaktadır (bkz.Şekil 7).

Şekil 7. “Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!” reklamının açılış sahnesi

“.....mavi lider denizleri koruyor, geliyor, denizler kirlendiler çöplerle” söylemi ile görüntülenen görselde denizler kirlendiği için balıkların üzgün olduğu gösterilmektedir (bkz. Şekil 8).

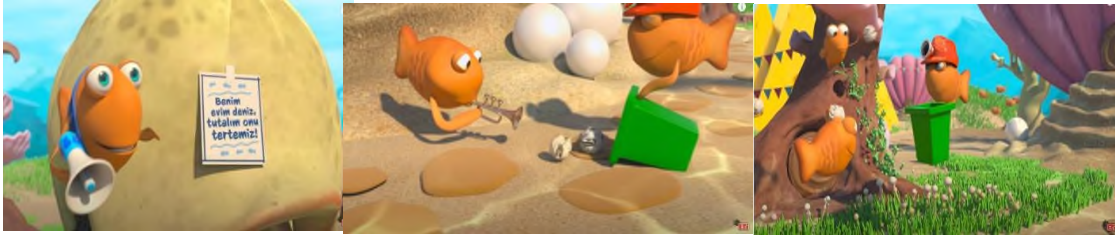
¹ 5N1K “ne, nasıl, ,neden, nerede, ne zaman ve kim” soru sözcüklerinin baş harflerinden oluşan, okunan ve dinlenen metinleri daha iyi anlamak için kullanılan tekniktir (Çakır vd., 2019).

Şekil 8. “Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!” reklam sahnesi

“Deniz benim evimdir, deniz olsun tertemiz, denizler kurtulsun çöplerden” söylemi iki kere söylenerek denizlerin temiz tutulması gerekliliğini içeren mesaj vurgulanmaktadır. Şekil 9’da balıkların hem denizlerin temiz tutulmasına ilişkin duyuru astığı hem de birlikte çöpleri topladığı görülmektedir.

Şekil 9. “Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!” reklam deniz temizleme sahnesi

“Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!” isimli reklam genel olarak incelendiğinde, reklamda çevreyi temiz tutmanın ve birlikte hareket etmenin önemine vurgu yapılmaktadır. On kök değer açısından değerlendirildiğinde vatanseverlik, yardımlaşma, sorumluluk ve dostluk değerlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Reklamın ismi incelendiğinde “onu korumak benim görevim” ifadesinin sorumluluk mesajı verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca doğaya duyulan sevginin ve saygının önemi gösterilmektedir.

Süt Burger Reklamı “İçindeki Gücü Göster!”

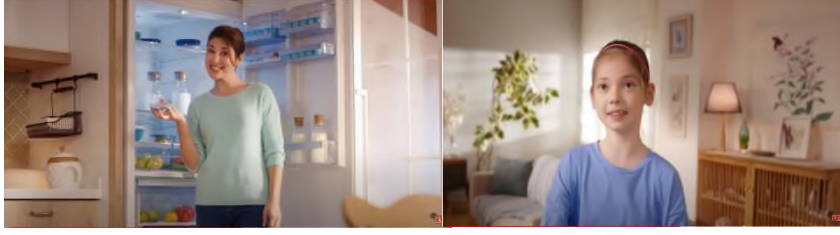
“Çocukların içindeki güce inandırıyoruz” ifadesiyle başlayan reklamın ilk sahnesinde yavaş bir müzik eşliğinde üzgün bir kız çocuğu görülmektedir (bkz. Şekil 10).

Şekil 10. “İçindeki Gücü Göster!” reklam açılış sahnesi

“Cesaretlenmek için küçük bir anne ihtiyacına destek duyarlar” söyleminin yer aldığı sahnede annesi gülümseyerek “istersen yaparsın” ifadesiyle başaracağına inanmayan kızına destek vermektedir. Annesinin desteğini alan kız çocuğu ise gülümsemekte ve mutlu olmaktadır (bkz. Şekil 11).

Şekil 11. "İçindeki Gücü Göster!" reklamında kızına destek veren anne

"Siz ona güvendiğinizi gösterin, o içindeki güce güvensin" söylemi ile sona eren reklamda annesinin desteği ile küçük kızın kendine güvenerek basketbol oyununda basket attığı ve çevresindeki çocukların ise kızın başarısından dolayı sevindikleri görülmektedir (bkz Şekil 12).

Şekil 12. "İçindeki Gücü Göster!" reklamın son sahnesi

"İçindeki Gücü Göster!" isimli reklam genel olarak değerlendirildiğinde kendine güvenme ve birbirine destek olma mesajlarının iletildiği anlaşılmaktadır. Reklam on kök değer bağlamında ele alındığında azimli olma, kendine güvenme ve aile bireylerinin birbirini desteklemesi mesajlarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Reklamda yer alan davranışlar on kök değer içerisinde yer alan sabır, sevgi, saygı ve dostluk değerlerini göstermektedir. Ayrıca reklamda "güven" ve "güç" ifadeleri sıklıkla geçmektedir. Bu kelimeler kendine güvenmenin ve başarılı olmanın altını çizmektedir.

İncelenen reklamların ilettikleri mesajlar bağlamında genel değerlendirilmesi tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Reklamların ilettikleri mesajlar bağlamında genel değerlendirilmesi

Değerler	"Meraklı ol öğren, Eti Petito ile eğlen"	"Var mısınız birlikte merak edelim"	"Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!"	"İçindeki Gücü Göster!"	Gücü
Adalet					
Dostluk	X	X	X	X	
Dürüstlük					
Özdenetim					
Sabır				X	
Saygı			X	X	
Sevgi	X	X	X	X	
Sorumluluk			X	X	
Vatanseverlik	X	X	X		
Yardımsızlık	X	X	X	X	

Tablo 2. incelendiğinde son iki yılda yayımlanan Eti markasına ait ve çocuklara yönelik olan reklamlarda genel olarak dostluk, sevgi, vatanseverlik ve yardımsızlık mesajlarının verildiği görülmektedir. Ayrıca adalet, dürüstlük ve özdenetim değerlerinin yer almadığı da anlaşılmaktadır.

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Reklamların çocuk üzerinde etkisinin olduğu bilinen bir gerçektir. Karaca vd. (2007) tarafından yapılan çalışmada çocukları en çok etkileyen reklamlar sıralamasının 2. sırasında gıda reklamları ve en

çok etkilendikleri reklam türlerinin ise sırasıyla çizgi film karakterlerinin ve çocukların yer aldığı reklamlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde incelenen reklamların çocukları etkilediği ve reklamlarda iletilen mesajların çocukların düşüncelerin ve davranışlarında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenden dolayı reklamlarda iletilen mesajların içeriği önem arz etmektedir.

“Meraklı ol öğren, Eti Petito ile eğlen” ve “Var mısınız birlikte merak edelim” isimli reklamlarda dostluk ve sevgi mesajlarının yanı sıra çalışkan olmanın ve beraber çalışmanın önemi vurgulanmaktadır. Çalışkanlık özelliği ve beraber çalışma davranışı literatürde vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri ile ilişkilendirilmesinden dolayı ilgili reklamlarda vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin yer aldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Özellikle doğaya olan sevgi ve saygının, çevreyi koruma sorumluluğunun ön plana çıkarıldığı “Deniz Benim Evim, Onu Korumak Görevim!” isimli reklamda vatanseverlik, yardımseverlik ve dostluk değerlerine de yer verilmektedir. “İçindeki Gücü Göster!” isimli reklamda ise özgüven, sabır, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerine yer verilmektedir.

Reklamlar genel incelendiğinde arkadaşlık, anneye, çocuğa, arkadaşına ve doğaya sevgi, beraber iş yapma, çalışkan ve azimli olma gibi mesajların yoğun şekilde verildiği tespit edilmiştir. Mesajlar on kök değer açısından gruplandırıldığında dostluk, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik mesajlarına odaklanıldığı görülmektedir. Saygı kavramı ise yaşça küçük birinin büyük birine saygı duymasından ziyade doğaya ve akrana saygı duyulması şeklinde anlatılmaktadır. Özellikle doğanın temiz tutulması gerekliliğini vurgulayan reklamda çevreye ve hayvanlara saygı duyulması ve onların yaşam alanlarını kirletmemeye kimsenin hakkı olmadığı vurgulanmaktadır.

On kök değerinin içinde bulunan adalet, dürüstlük ve özdenetim mesajlarının ise iletilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde on kök değere ilişkin öğretmenlerin fikirlerinin alındığı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar on kök değerinin önemini açıklamakta ve değerlerin öncelik sırasını ortaya koymaktadır. Literatür incelendiğinde; Akhan vd. (2020) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda öğretmenlere göre öncelikle aktarılması gereken değerlerin sevgi, saygı, adalet, sorumluluk ve vatanseverlik kavramlarının olduğu öğrenilmiştir. Ünal ve Şen (2019), yaptıkları çalışmada öğretmenlerin sevgi ve vatanseverlik kavramlarının ön plana çıkarılması gerektiğini düşündüklerini ortaya çıkarmışlardır. Yıldırım (2018) ise, çalışmasında öğretmenler için vatanseverlik, adalet ve dürüstlük değerlerinin ön plana çıktığı; diğer 7 değerinin ise önem sıralamasında zayıf kaldığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerini inceleyen araştırmalar bağlamında değerlendirildiğinde çocuk reklamlarında sevgi ve vatanseverlik kavramlarının sıkça işlenmesi doğru bir yaklaşım olduğu fakat çocuk reklamlarında adalet kavramının işlenmemesi eksiklik olarak düşünülmektedir. Bunun sonucunda çocuk reklamlarında adalet ve sorumluluk kavramlarının ön plana çıkarılması önerilmektedir.

7. Kaynakça

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27
- Akhan, N. E., Subaşı, E., & Açıl, F. B. (2020). Öğretmen adaylarının kök değerlere ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3 (2), 115-134
- Alptekin, M. Y., & Amanet, H. (2019). Trabzon’da vatansever olmak: yerel, bölgesel ve ulusal boyutların karşılaştırmalı analizi. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI (63), 375-400.
- Arıcı, İ., & Maden, K. (2018). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında saygı değeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), 237-256.

- Ay, H., & Yangil, M. K. (2021). Kral Şakir çizgi filminin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 45-60.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi.
- Cihan, M. (2006). John Locke ve eğitim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 173-178.
- Çetin, B. N. (2014). Yeniden anlamlandırma aracı olarak reklam. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (5), 559-573
- Çetin, İ., & Çağlayan, Ö. (2018). Âşık tarzı edebiyat geleneği ürünlerinde ‘dostluk, dürüstlük, öz denetim, vatanseverlik, yardımseverlik’ değerler. *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi III. Uluslararası Değerler Eğitimi 5-6 Nisan 2018 içinde* (s.49). Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Dilmaç, B., Deniz, M., & M.E. Deniz, (2009). Üniversite öğrencilerinin öz anlayışları ile değer tercihlerinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 9-24.
- Duyan, V., Gülden, Ç., & Gelbal, S, (2012). Özdenetim ölçeği: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1(23), 25-38.
- Elden, M., & Ulukök, Ö. (2006). Çocuklara yönelik reklamlarda denetim ve etik. *Küresel İletişim Dergisi*, 2, 1-23.
- Güner Kolçak, P., & Altincik, H. (2019). Reklamlarda çocuklara yönelik kullanılan söylemler: Koton örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 846-867.
- Halstead, J. M., & Taylor, J. M. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30 (2), 169-202.
- Hökelekli H.(2011). Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi. Timaş.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Kuşdil, M. E. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Kalafat Çat, A. (2018). Reklamlardaki Çizgi film karakterlerinin çocuk tüketicilerin satın alma davranışına etkisi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5, 155-171.
- Karaca, Y., Pekyaman, A., & Güney, H. (2007). Ebeveynlerin televizyon reklam içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkilerini etik açıdan algılamalarına yönelik bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 233-249.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(198), 97-109.
- Kelsen, H. (2022). *What is justice?: Justice, law, and politics in the mirror of science*. Univ of California.
- Kiriş Yılmaz, N. (2016). Dostluk (philia) nedir?. *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1+2, 64-91.
- Krippendorff K (1980). *Content analysis: An introduction to is methodology*. Sage.
- Kotan, S. (2022). *Korku Filmlerinin İdeolojisi Ben'in İçindeki Öteki*. Eğitim.
- Quadır, S., & Demir, M. (2009). Televizyon reklamlarının çocuk tüketiciler üzerine görsel etkilerinin bir incelemesi. *Selçuk İletişim*, 6(1), 78-98.
- Mengü, S. Ç. (2005). Reklâmın toplumsal değer yapılanmasına etkisi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (3), 113-132.
- Özbaşı, S. (2020). Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler çerçevesinde Aytül Akal masallarının incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 178-192.

- Özen, Y. (2013). Sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeğinin geliştirilmesi güvenilirliği ve geçerliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 343-357.
- Özkan, E., & Leblebici Koçer, L. (2021). Televizyon reklamlarının çocuklar üzerindeki etkisi ve marka bağlılığı ilişkisi: Türkiye-Kırgızistan karşılaştırması. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11 (4), 1920-1935.
- Özmen, F. (1999). Etkili eğitimin gerçekleştirilmesinde duyuşsal alanın önemi -sevgi eğitimi-. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-198.
- Pollay, R. W. (1983). Measuring the cultural values manifest in advertising. *Current Issues and Research in Advertising*, 71-91.
- Schnitker S. A. (2012). An examination of patience and well-being. *The Journal of Positive Psychology: Dedicated to Furthering Research And Promoting Good Practice*, 7(4), 263-280.
- Schnitker, S. A., & Emmons, R.A. (2007). Patience as a virtue: Religious and psychological perspectives. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 18, 177-207.
- Sezer, A., Çoban, O., & Akşit, İ. (2017). Öğretmenlerin sorumluluk değeri algılarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 122-144.
- Sezgin Tufan, B., & Çifci, M. (2017). Televizyon Reklamlarında işlenen toplumsal değerler. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 21-41.
- Şahin, Ş., Ökmen, B., & Kılıç, A. (2018). Sevgi eğitimi dersi alan öğrencilerin sevgi ve sevgi eğitimi dersine dair görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(1), 176-197.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.
- Uğurlu, E.G., & Uğurlu, H. (2017). Reklamlarda çocuk karakterlerin kullanımı: Türkiye örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8(19), 18-36.
- Ünal, D. P., & Şen, Ö. (2019). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının tasarladıkları materyallerle öğretim programında yer alan değerlerin ilişkilendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 77-107.
- Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis*. Sage.
- Yakut, S. (2019). Üniversite öğrencilerinde öz denetim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 1409-1418.
- Yalnız, A., & Yılmaz, Y. (2018). Değerler eğitimi kavramı olarak dürüstlük ve dürüstlük ölçeği (dö) Türkçe formu: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (34), 649-666. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.468989>
- Yaşar Ümütlü, A., & Kuşpınar, B. (2017). Adalet kavramı konusunda Gazâlî, İbn Arâbî ve Mevlânâ'nın görüşlerinin analizi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 7(2), 303-328.
- Yıldırım, T. (2018). Tarih öğretmen adaylarının programdaki değerlere ilişkin değer hiyerarşileri, gerekçeleri ve önerileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 296- 320.
- Zhang, Y. B., & Harwood, J. (2004). Modernization and tradition in an age of globalization: Cultural values in chinese television commercials. *Journal of Communication*, 54 (1), 1-33. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2004.tb02619.x>
- MEB, (2022). Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf adresinden erişildi.
- Tuncel, G., & Aslaner, A. (2018). Sosyal bilgiler dersi penceresinden ortaokul öğrencilerinin “modern kadın” algısına bakmak. *International Journal of Social Science Research*, 7 (1), 103-117.

MAHKÜMLARIN YAZMA MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: AĞRI KAPALI CEZA İNFAZ KURUMU ÖRNEĞİ

Kılıç KÖÇERİ* - Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ** - Esra ÇELEBİ***

Öz

Bu çalışmada, Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan hükümlü ve tutukluların yazma motivasyonlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Araştırma, sınırlandırılmış alanlar olarak ceza infaz kurumundaki mahkûmlar için önemli bir iletişim aracı olan yazma motivasyonu üzerindeki etkili faktörleri tespit etmeyi ve mahkûmların motivasyon profillerini karakterize etmeyi amaçlamaktadır. Mahkûmların yazma motivasyonu karakterize edilirken Wigfield ve Guthrie (1997) tarafından geliştirilen “Okuma Motivasyonu Ölçeğinin” Durmuş (2014) Türkçe uyarlanmış hâlinde faydalanılmıştır. Bir açımlayıcı faktör analizi çalışması olan araştırmada yazma motivasyonu üzerinde etkili olan değer, haz ve benlik algısı arasındaki puanlar benzer olmasına rağmen, yazmanın değer boyutu diğer iki motivasyon profiline göre pozitif yönde farklılaştığı tespit edilmiştir. Mahkûmlara, özerk ortamlarda yazma fırsatı verildiğinde metinsellik açısından daha yetkin eserler ortaya çıkarmaları sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Yazma, Haz, Değer, Benlik algısı.

Factors Affecting the Writing Motivation of Prisoners: The Case of Ağrı Closed Penal Institution

Abstract

In this study, the factors affecting the writing motivation of convicts and detainees in Ağrı Closed Penal Institution were analyzed. The research aims to identify the factors affecting the motivation to write, which is an important communication tool for inmates in penal institutions as limited areas, and to characterize the motivation profiles of inmates. The motivation of prisoners to write was characterized by the use of the reading motivation scale developed by Wigfield and Guthrie (1997), adapted in Turkish by Durmuş (2014). In the research, which is a factor analysis study, it was found that although the scores between value, pleasure, and self-perception, which have an impact on writing motivation, were similar, the value dimension of writing was positively differentiated compared to the other two motivation profiles. When prisoners are given the opportunity to write in autonomous environments, they can be able to create more authoritative Works in terms of text.

Keywords: Motivation, Writing, Pleasure, Value, Self-perception.

1. Giriş

Yazma çağdaş toplumda iletişim kurmak için gereklidir. Dünyaya hızlı bir şekilde uyum sağlamak için gerekli olan yazma olgusunu iyice anlamalı ve anlamlandırmalıyız. Bu nedenle sosyal varlık olarak insanın etkili bir iletişim kurabilmesi için yazma hazzına, değerine, algısına ve gerekli motivasyona ulaşması gerekir. Motivasyon bir terim olarak hem eğitim hem de araştırma içeriklerinde sıklıkla kullanılmasına rağmen, bu kavramın tanımı hakkında tam anlamıyla bir uzlaşma bulunmaması oldukça şaşırtıcıdır. “Motivasyon alanlarının çeşitliliğini organize etmenin en yararlı yolu, motivasyonun araştırma sahasına giren olguyu motivasyonla bütünleştirmektir” (Eccles & Wigfield,

* Doktorant, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, kilic.koceri@adalet.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1687-3001>

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, mehmet.goktas@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/000-0001-6384-5287>

*** YL Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, esr4celebi@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2311-4903>

2002, s. 109). Konuya dair araştırmalar yazma ile ilintili bir alanda bütünlüştirilerek sürdürülmelidir. Bir ceza infaz kurumundaki mahkûmların yazma motivasyonunu aktif hâle getiren ilgilerini, değerlerini ve ihtiyaçlarını birleşik olarak ilişkilendirmek mümkündür. Yazı ve motivasyon arasındaki ilişkide toplumsal sözleşmeyi bozup suç işleyerek ceza infaz kurumlarına getirilen mahkûmların kompozisyon, dilekçe ve mektup gibi türlerde yazdıkları örnekler, araştırmanın konu alanını oluşturabilir.

1990’larda bireylerin öz algıları üzerine araştırmalar yapan Brophy (1999), Harter (1992), Pajare ve Johnson (1994), Reninger (1992), Brunin vd. (1986) gibi araştırmacılar, dikkatlerini bireylerin güdüsel çevresinin kontrolüne, algılama yeterliliklerindeki rolüne ve eğitim çevrelerinin uyarıcıyla olan ilişkilerine yöneltmiştir. Bu bağlamda eğitim seviyesi düşük mahkûmların, eğitim seviyesi yüksek ve aynı suçu işlemiş mahkûmlar üzerindeki haz, değer ve öz algılarının motivasyonel ilişkilerde hangi düzeyde olduğu tespit edilebilir.

Yazmaya başlamadan önce yazmanın öğretilereceği uygun bir ortam gereklidir. Ayrıca ileri düzey yazma aktivitelerini gerçekleştirmek adına genel bir okuryazarlık durumuyla birlikte bireyin kendisini özgür hissetmesi motivasyon açısından yetkin yazılar ortaya çıkarmasına yardımcı olur (Bruning & Horn, 2000). Bireyler yazma öğrenimi için oluşturulan ortamlarda yazmayı daha kolay öğrenirler. Bu öğrenme ilerleyen süreçlerde daha üst seviyelerde bilgi ve beceri gerektiren yazma türlerine dönüşebilir. Bireyi yazma öğretimi sürecinde sürekli benzer metinlere bağlı etkinliklerle bunaltmak, bireyin özgürlüğünü sınırlandırmak ortaya yeni ve üretken yazarların çıkmasına ket vurabilir. Yazmadan kaynaklı kriz yönetimi ve mahkûmların öz yeterliliklerine uygun konu başlıklarının seçimi, mahkûmların kendilerini yeterli yazarlar olarak görmelerini sağlar. Bu durum öz algı ile ilişkilidir ve “öz algı, yazma etkinliğinde bulunan bireylerin motivasyonunu ve yazma etkinliklerine katılımlarını teşvik eder” (Gambrell & Morrow, 1996, s. 115). Öz yeterliliğinin ve öz algısının farkına varan mahkûmlar, yazı yazma motivasyonu bakımından yüksek bir öz güvene sahip olur. Bu sayede ister serbest bir yazma aktivitesi olsun ister kendilerine güdümlü bir konu hakkında yazma görevi verilsin, mahkûmların bu ödev ve görevleri öz yeterliliklerinin farkına vararak yaparlar.

Öz algı yeterliliği hakkında yapılan araştırmaların büyük bir bölümü 1970’li yıllarda liselerde ve kolejlerde öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara dayanır. Bu araştırmalarda kaygı kavramının öne çıktığı görülür. Kaygı kavramı çeşitli araştırmacılar tarafından “bireyin bir şeye zorlanmasıyla oluşan olumsuz netice beklentisi sonucunda endişeli hareket etmesi veya yazma durumlarından kaçınma eğilimi olarak tanımlanır” (Daly & Miller, 1975, s. 243). Yazma aktivitesinin etkili kılabilmenin en önemli unsurlarından biri de yazmanın demokratik ortamlarda sürdürülmesidir. Giriş çıkışları sınırlandırılmış ve dört duvar arasına hapsedilmiş mahkûmların yazma yeterliliğinin ortaya çıkmasındaki en önemli problemlerinden bir tanesi, uygulamanın yapılacağı ortamlarda yeterli özgürlük algısının sağlanamamasıdır. Ayrıca mahkûmların yapması için diretiler de bulunulması mahkûmların endişe kat sayısının artmasına ve bu durumun mahkûmların yazma motivasyonu üzerinde negatif bir etkiye neden olduğu görülebilir. Bu sebeple T.C. Adalet Bakanlığından alınan izin ile ceza infaz kurumunda bulunan tam teşekküllü sınıflarda mahkûmların motivasyonlarını artıracak ortamlarda uygulama yapılması doğru olacaktır.

Bir yazar, ürettiği metni olgunlaştırırken dil süreçlerini, bilişi (cognitive) ve üst bilişi (metacognitive) koordine etmek durumundadır. Zaman kullanımı konusundaki stratejiler, içerik hakkındaki fikirler, tercih edilen seçimler, elde edilen bilgilerin kaynağı seçilmelidir. Diğer bir deyişle biliş ve üst biliş aşamalarına ilaveten yazar, birkaç seviyede öz düzenleme yapmalıdır. Öz düzenleme yapan ve yazı yazmaya karar veren bir yazar, metni oluştururken metnin kalitesi ve yazı yazma yeteneğini geliştirmeye, onu yazma eylemini gerçekleştirmeye yöneltlen düşüncelere, ilgilere ve pozitif duygulara sahip olmalıdır (Risemberg & Zimmerman, 1997). Mahkûmu araştırma uygulamamızın dışında da yazı yazmaya iten sebepler vardır. Bu durum mahkûmların cezaevine getirildikten sonra

dışarıda yaşadığı evreni oluşturan ailesine, sevdiklerine, arkadaşlarına yazacakları mektuplarda öz düzenleme kapasitesini kullanarak yazmaya başlayacağından daha iyi metinler ortaya çıkaracaklardır. Mahkûmların yazmaya başlamadan önce metinde nelerden bahsedebileceğini düşünmesi biliş, kendi düşüncelerinin farkında olması ise üst bilişe örnek teşkil eder. Çalışma, motivasyon ve yazma temelinde yapılan uluslararası araştırmalardan destek alarak yazma ve motivasyon arasındaki ilişkiyi çeşitli açılardan ortaya çıkarmayı amaçlamakta ve mahkûmların yazı yazmaya nasıl teşvik edileceğine ve kavramsal analizini nasıl yapılabileceğine değinmektedir. Araştırmanın temel çıkış noktası hâlâ keşfedilmemiş, bakir bir araştırma sahası olan yazmanın motivasyonel safhalarıdır. Çalışma, yazma araştırmaları için iki temel yaklaşım olan biliş ve yazma motivasyonu görüşlerine farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

2. Yazma ve Motivasyon

Yazma bütün öğretim kademelerinde müfredata dâhil olup öğrencilerin akademik performanslarını etkileyen bir husustur. Son çalışmalar ve öğretmenlerin yıllardır tecrübe ettiği gerçek şudur ki yazma eğitimindeki en büyük problem öğrencilerin yazma motivasyonundan yoksun olmalarıdır. Bu problem hem yazma konusunun zorluk derecelerinin farklılıkları hem de yazma konularının ve talep edilen belirli akademik türlerin çekiciliğinden kaynaklanmaktadır. Yapılan alanyazını taramalarında yazma üzerine araştırma yapan araştırmacılara sık sık sorulan iki sorunun varlığı dikkat çekicidir. Birinci soru, bireylerin yazı yazarken neden motive olamadıkları, ikinci soru ise bireylerin yazı yazma motivasyonlarının nasıl yükseltilebileceğidir. Yazma motivasyonu genellikle çok yönlü ve karmaşık bir yapı olarak görülür. Bu alandaki araştırmacılar, insanların sahip olduğu bir etkenin motivasyonu düşürüp düşürmeyeceğini uzun süredir tartışmaktadırlar (Guthrie & Wigfield, 1997). Yazma motivasyonunun çerçeve kavramı şimdiki motivasyon teorilerinin ve motivasyon yapılarının kaynağını oluşturur. Bu yapıların bazıları başarı amaçları, değerler ve bireyin inançlarıyla ilgiliyken, bazıları yazma motivasyonunu anlamak için temel etmenler olan içgüdüsel ve dış güdüsel motivasyonla ilgilidir. Bundan dolayı okuma ve yazmanın nedenlerini veya amaçlarını yazma motivasyonu bağlamında anlamlandırmak gerekir. Yazma sebepleri amaç, yönelim, öz yeterlilik, beklentiler ve taslak değeri gibi farklı safhalarla iç içedir (Eccles & Wigfield, 2002). İnsanlar motive olabilmek için beklentiler, amaç ve sebep konusunda farklı fikirlere sahip olabilirler. Bu farklılıklar yazma ve okuma motivasyonunun göz önünde bulundurulması gereken haz, değer ve benlik algısı alanlarında araştırmacılar için bir kanıt niteliği taşır (Pajares & Valiente, 2001). Bunlar okuma ve yazma motivasyonunu karakterize edebilecek argümanları organize eder (Caso & Garcia, 2004).

3. Yazma Motivasyonunun Karakteristik Özellikleri

Wigfield'a (2000) göre çoğu öğrenci okula öğrenme merakı ve yüksek başarı beklentileriyle giderler. Buna rağmen, okulda bireyin kendi yeterliliğine duymuş olduğu inanç azalma eğilimine girer (Eccles & O'Neil, 2005) ve bireyin içgüdüsel motivasyonu azalır (Kowalksi & Whitsell, 1992). Yazma motivasyonundaki araştırmalar bu azalım özelliklerini yansıtır. Öğretim süreci içinde öğrencinin yazma motivasyonunun azalması haz, değer ve benlik algılarındaki azalmaya paralellik gösterir (Mata & Monterio, 2001). Guthrie ve Wigfield (1997) sosyal nedenler, tanınma ve yarar gibi yazma motivasyonunun birkaç boyutunu oluşturan farklı alt sebepleri tanımlayarak 10 ve 15 yaş grubu öğrencileri karşılaştırır ve 10 yaş grubundaki öğrencilerin 15 yaş grubundaki öğrencilere göre daha başarılı puanlar aldığını tespit eder. Baker ve Wigfield (1999) tarafından da 15 ve 16 yaş grubu öğrenciler, tanınma ve sosyal boyutlar açısından karşılaştırıldığında da benzer sonuçlar elde edilir. Gambrell (1996) de yazma motivasyonunu değerlendirmek için farklı bir anket yapısı kullanmışsa da yazmanın değer boyutunda daha yüksek puanlara sahip öğrenciler ile 13 ve 15 yaş grubu öğrenciler arasındaki farklılıkları tespit eder. Mata ve Monterio (2001) 14 yaş grubu öğrenciler ile Portekiz'de yazma motivasyonu profilleri hakkında bir çalışma yapmışlar; dikkatlerini tanınma ve haz boyutuna

yöneltiltiklerin de öğrencilerde önemli bir motivasyonel düşünüş tespit etmişlerdir. Yine de yazar olarak öz algılama açısından elde edilen puanlar, yaşları daha büyük olan öğrencilerde oldukça yüksektir. Öz algılama puanlarının bu yükselişi bir yazar olarak öğrencilerin karakteristik özellikleri ve bireylerin yaşlarıyla açıklanabilir. Sonuçta bu tespitler, öğrencilerin yazma performanslarındaki farklı etkileri yansıtır (Mata & Monterio, 2001).

Yazma motivasyonu hakkında yapılan araştırmaların hepsi öğrenciler üzerinde yapılmıştır (Boscolo ve Hidi, 2006; Troia vd., 2012; Pajares, 2003). Bu araştırmalarda yazma motivasyonunun boyutlarını oluşturan etkilerin miktarında bazen direnç bazen düşünüş rapor edilir. Araştırmacılar, birey ile motivasyon arasında yazmaya karşı bağdaşım kurulmasını, yazmaya karşı bireyin hislerinin uyanık olmasını ve yazmaya karşı tavırlarının olumlu olması gerektiği görüşündeler. Çünkü birey yazmaya kendini ne kadar kaptırırsa ortaya çıkacak ürün de o kadar güçlü olacaktır. Yine de bağlantı hissiyatı olarak ortaya konan tutum ve davranışlar motivasyondan farklıdır. Çünkü davranışa rehberlik eden tutumlar objektif değildir. Tutumlar, motivasyonda olduğu gibi davranışları yönlendiren ve harekete geçiren bir inancı yansıtmazlar. Tutumlar, motivasyonel bir durumla başlatılan okuma davranışına eşlik eden etkili unsurlardır (Guthrie & Knowles, 2001). Tutumlar aynı zamanda motivasyonla direkt olarak bağlantılıdır ve motivasyon sürecinin daha iyi anlaşılması için kilit bilgiler taşır.

3.1. Motivasyon ve Yazma Arasındaki İlişki

Motivasyon çok geniş bir araştırma alanına sahip olduğundan onu çeşitli safhalarıyla analiz etmek oldukça zordur. Motivasyonel yapıları çeşitli şekillerde organize etmenin en yararlı yolu, son zamanlarda ortaya konan araştırmalarla motivasyonu temel alanlara bölmek ve yazmanın her alanıyla ne tür bir ilişki kurduğunu incelemek olabilir (Eccles & Wigfield, 2002). Bu alanlar bireyde yazma davranışını harekete geçiren ilgiler, değerler, ihtiyaçlar ve çevresel amaçlar olabilir. Yazma ve motivasyon ilişkisini belirli bir yazı türü başlığı altında bir ortaokul öğrencisinin ilgi duyduğu şeyler hakkında yazması veya bir roman yazarının kitabı için bir metin yazma niyeti olarak örneklendirebiliriz. Muhtemelen bir roman yazarının yazma motivasyonu eksikliği, bir kompozisyon ödevi yazacak olan ortaokul öğrencisinin motivasyonundan farklıdır. Yine de her iki durumda da yazar, yazmak ya da yazmamak arasında bir yönelime sahiptir. Yazmanın farklı bir alanı olarak yazarın içerik kaynakları ve konunun zorluk ilişkisinde algısal yeteneğini temel alan unsurlar olabilir. Bir roman yazarının kaygısı, okuyucuların eleştirel yorumlarına odaklanırken; bir öğrencinin kayısı öğretmenin onun hakkında yapacağı değerlendirme ile ilgilidir. Yine de her iki yazarın kendilerini yazar olarak sunuş şekilleri pozitif ya da negatif değerdedir.

Bu tür durumlar öz yeterlilik, benlik algısı ve öz algı yeterliliği gibi kavramları içerir. Sonuç olarak ister profesyonel bir yazar olsun ister amatör bir yazar olsun yazı yazmaktan vazgeçme eğilimini ortadan kaldırmak için metinlerarasılığı oluşturan yani tüm metinlerin birbirleriyle örüntü içerisinde olduğu görüşünden hareket eden kurallara uyum sağlama, yazma süresini planlama, belirli seviyede yazma stratejileri kullanma ve yazılması talep edilen konularla meşgul olunması gerekir. Bu faktörler aynı zamanda yazarın talep edilen bir tema üzerine yazma başarısını bilişsel açıdan düzenler. Hidi vd. (2002), Pajares vd. (2000), Zimmermann ve Kitsantas (1999) gibi motivasyon üzerine araştırma yapan araştırmacılar bu durumu sık sık vurgularlar. Araştırmacılar bu konuyla ilgili tartışmalarda çok nadir itilafa düşerler. Yazma isteği veya isteksizliği, bireyin öz düzenleme araçları ve yöntemleri kadar yazarın öz algı yeteneğiyle de yakından ilişkilidir. Hidi (2002) tarafından yapılan araştırma, 6. sınıf öğrencilerinin genelinde yazmayla ilgilendiğini ve yazmaktan hoşlandığını saptamıştır. Ayrıca hem araştırma esnasında hem de araştırmadan sonra birkaç tür metin yazımının öz yeterlilik ile yakından ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak araştırmalar haz ve öz yeterlilik gibi değişkenlerin bazen uyum içinde bir süreç geçirdiğini gösterirken bazen de bazı yazarlar üzerinde ters bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Motivasyonun çok boyutlu yapısı işe yazma kavramının dâhil edilmesiyle daha

karmaşık bir yapıya bürünür. Yazma üzerine yapılan psikolojik araştırmalar son 30 yılda sosyal yapılandırıcılık teorisinin edebî gelişim bilgisinden, edebî yaklaşımların çeşitli teorileriyle bütünleşmiş katkısı ve donanımıyla gelişmiştir.

3.2. Güdüleyici Durumlar

Yazarlar okurlarını harekete geçirmek için yazarlar. Yazmanın iki gerçeğinden biri okurları yönlendirmek ve öğrenmeleri için düşüncelerini sağlamaktır. Bu gerçekler motivasyon içeriğinin anahtarıdır ve yazarlar klasik çağlardan günümüze kadar daima güzel yazı yazma ile ilgilenmişlerdir. Motivasyon kelimesi Latince “movere” sözcüğünden türemiştir. Geniş bir çerçeveden bakıldığında motivasyon sosyal ve zihinsel aktiviteler kadar fiziksel aktiviteyi ve yazmanın aktif süreçlerini tanımlar. Metin ortaya çıkar çıkmaz bir karaktere kavuşur. Yazma süreci her zaman kolay bir şekilde akıp gitmez, bazen düzensiz bir şekilde ilerler. Yazma hakkında araştırma yapan Graves (1975), Bridwell (1980), Tomas ve Robinson (2000), Mathison (1996) gibi araştırmacıların konuyu yaptıkları gözlemler, anketler, mülakatlar, duraklama analizleri gibi çeşitli yöntemlerle araştırmışlardır. Lloyd Bitzer (1968) güzel yazı yazmayı güçlü bir şekilde okumaya davet eden gereklilikler, ilişkiler, objeler, olaylar ve bireylerin doğallığı olarak tanımlamıştır. Vatz (1973) güzel yazı yazmanın kendi kendine ortaya çıkan bir süreç olmadığını iddia etmiş ve güzel yazı kavramının önemli bir değişkenini ortaya çıkarmıştır. Ona göre yazı güzel olsun veya olmasın sorunun yapısal ve algısal olduğunu iddia etmiştir.

3.3. Genel Motivasyon Yapıları

Motivasyon kendine özgü etki alanına sahiptir ve bağlamsal olarak yazarın dinamik karakteristiğine yerleşiktir (Bong, 2001). Yazmak için birinin motivasyonu başka birinin okuma ve konuşma motivasyonundan daha yüksek veya düşük olabilir. Öneme göre farklı yönelimler, çeşitlendirilmiş performans içeriklerinde muhtemelen değişiklik gösterir. Araştırmalar, pozitif motivasyonun akademik başarı, süreklilik ve stratejik davranışlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Rigle & Zimmerman, 1981). Bu nedenle birey, zorluklar karşısında pes etmeden denemeli ve potansiyelini yükseltmek için stratejiler geliştirmelidir. Böylece bireyin öğrenme motivasyonu yükselecektir. Motivasyonun ortaya çıkmasında etkili olan dört içerik, araştırmacılar tarafından şu şekilde tasnif edilmiştir: Öz yeterlilik, inançlar, hedef yönelimleri, kişisel ve durumsal ilgiler. Bu bölümde mahkûmların yazma motivasyonlarını etkileme olasılığı olan faktörlere kısaca değinilecektir.

Öz Yeterlilik İnançları

Öz yeterlilik muhtemelen iyi araştırılmış ve üzerinde çalışmalar yapılmış insan motivasyonunun önemli safhalarından biridir. Öz yeterlilik ölçümleri, bireyin yaşı, cinsi, etnik kökeni dikkate alınmadan güncel bir performans uygulaması, bir görevi başarıyla tamamlamak için stratejiler geliştirmesi, zorlayıcı bir yazma ödevini başarıyla sonuçlandırmak için ısrarla sürdürmesi, verilen bir görev için harcanan güç miktarıyla pozitif yönde ilişkidir (Bandura, 1986).

Yapılan 36 akademik araştırmanın faktör analizinde öz yeterlilik kavramı saptanmıştır. Öz yeterlilik inançları hem beklenen sonuçlara hem de yeterlilik beklentilerine karşılık gelir. Belirli eylemler arzu edilen sonuçlara bireyleri yönlendirir. Amaçlara ulaşmak için ortaya konan bu performanslardan biri de inançlardır (Shunk, 1989). Birey bir eylemin ona yarar sağlayacağına inandığından yazdığı rapora netlik kazandırmak için yazım kurallarını, cümle yapılarını ve varsa hataları bulmak için birkaç kez gönden geçirir. Yazmış olduğu raporu detaylandırarak daha gösterişli ve bilgilendirici bir metin ortaya çıkarabilir. Bu durum bireyin uygulaması gereken lüzumlu bir eylem değildir. Schunk (1989)'a göre birey, yardım fırsatlarına, gösterilen çabanın yeterli olup olmadığına, görevin doğru uygulanmasına yönelik belirlenen talimatlara, benzer görevlerdeki başarı ve başarısızlıklara, ortaya konulacak yüksek performans beklentilerine, değerlere, görevin zorluk algısına, beklenen performansı içeren öz yeterlilikten ortaya çıkan çoklu bilgi kaynaklarına değer verir.

Öz kavram ve öz saygının motivasyonel yapıları ile öz yeterlilik kavramının karıştırılmaması önemlidir. Öz yeterlilik, bireyin ortaya koyacağı görev performansının tahminlerine odaklıdır. Öz saygı, çeşitli görevlere karşı önceden başarılmış karmaşık duygusal tepkimelere bağlılığı ifade eder. Benzer şekilde benlik algılaması, özellikle inançlardan çok etki alanı içindeki yeterlilik hakkında genel inançların merkezindedir. Bireyin yazma alanında sahip olduğu pozitif benlik algılamasıyla “Ben iyi bir yazarım.” demesi buna örnek teşkil eder. Çeşitli öz yeterlilik inançları aynı zamanda özellikli yazma eylemleriyle de bağlantılıdır. Bireyin “İyi bir şiir yazacağımdan emin değilim.” demesi ya da “Eğlenceli bir otobiyografi yazacağımdan eminim.” demesi benlik algılamasıyla ilişkilidir. Yazma yetenekleri bakımından da örnekler verilebilir. “Yazımda kullandığım bütün kelimeleri doğru telaffuz edeceğimden eminim.” demesi yazarın sahip olduğu yazma yeteneklerine güven duyduğunun göstergesidir.

Araştırma bulguları hem öz yeterlilik hem de benlik algılamasının ölçülebilir olduğunu göstermişse de öz yeterliliğin görev performansında sadece tek varyantla ölçüldüğü hesaplanmıştır (Miller & Pajares, 1994). Öz yeterlilik, araştırmalarından elde edilen sonuçlarla daha yakın ilişkilidir (Miller ve Johnson, 1999). Öz yeterlilik inançlarıyla cinsiyet farklılıkları hakkında yapılan birkaç araştırma, kadınların öz yeterlilik inançlarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Ainley & Berndorff, 2002). Bu farklılıklar, mahkûmların ceza ve infaz kurumlarında geçirdikleri süreler uzakça azalıp artabilir. Bu değişiklikler, belirli farklılıklardan çok bağımlı farklılıklardan ortaya çıkabilir. Yetişkin kadın mahkûmlar yazma yeterliliklerinin tahmininde daha mütevazı olabilirler. Erkek yetişkin mahkûmlar ise yazma yeterliliklerinde aşırı tahminlerde bulunabilirler. Genellikle önceki kazanımlar incelendiğinde, öz yeterlilikteki cinsiyet farklılıkları çok fazla önem arz etmez (Pajares & Valiante, 1999).

Mahkûmların yazma öz yeterlik algıları, öz yazma becerilerinin güçlü ve zayıf yönlerini bilmeleriyle ilişkilidir. Bu açıdan mahkûmların yazma konusunda kendilerine güven ya da güvensizlik duymaları, onların yazma becerisi geliştirme çabasını artırmalarına yardımcı olması bakımından önemlidir. Kadın ve erkek mahkûmlar arasındaki bağıntılı farklılıklar hesaba katılmadan öz yeterlilikleri ölçülmüş ve bu farklılıklar zamanla değişmiştir. Bu durum, cinsiyetin kendisinden çok cinsiyet rolüyle daha bağlantılı olduğunu gösteriyor. Hem kadın hem de erkek mahkûmlar yazma olgusunu daha çok feminist bir olgu olarak görmekteler. Cinsiyet rolü kontrol edildiğinde yazmadaki öz yeterlilik, cinsiyet farklılıklarının etkilerini ceza infaz kurumundaki mahkûmlar arasında geçersiz kılmaktadır. Öz yeterlilik doğru şekilde hesaplanmış önceki kazanımlar için iyimser sonuçlar ortaya koyarken, gelecek performans görevleri ve önceki kazanımlar arasındaki ilişkiye aracılık eder. Genç mahkûmlar, doğru olmayan öz yeterlilik inançlarını bünyelerinde barındırırlar. Zayıf bir şekilde hesaplanmış öz yeterlilik algısının nedeni daha zayıf yazma stratejisi kullanımına ve daha az yazma meşguliyetinin sonucu olabilir. Yine de bu varsayım için yapılması gereken deneysel çalışmalar vardır.

Düşük öz yeterlilik depresyon ve kaygı gibi negatif duygusal durumlar kadar yardımsız öğrenme ve yardım almaktan kaçınmayı içeren birtakım uyumsuz davranış eğilimlerine neden olabilir. Çünkü birey, yardım istediğinde yetersizliğinin ortaya çıkacağına inanır (Pintrich & Ryan, 1997). Düşük öz yeterliliğin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi zor olmasına rağmen, bu tür öz inançları arttırmak için birkaç genel eğitimsel tavsiye vardır.

- Mahkûmlara baş edebilecekleri konularda yazma fırsatları tanınarak yeterlilik algısı oluşturulabilir.
- Verilen görevleri başarıyla tamamlamaları kadar, bir görevi tamamlamadaki zorluklarla yüzleştirerek, model kopyalama taktikleri öğretilir.
- Yazma için harcanan emekle birlikte yeterliliğin olumlu yönde artacağı inancı telkin edilebilir.

- Mahkûmların özgürlüklerinden ayrı kaldıkları sürelerde yazmaya karşı itici bir tutum geliştirmeleri engellenebilir.
- Cezaevi dışındaki bireylerden yazma konusunda çok da kötü olmadıkları konusunda ikna edilerek çeşitli konularda yazmaya teşvik edilebilir.
- Ceza ve infaz kurumlarında bulunan mahkûmlar arasından da çok iyi yazarlar çıktığı hatırlatılabilir.

Amaç Yönelimi

Öz yeterlilik inançları yazma isteğini etkiler. Pervin (1983) amaçların biliş alanlarında etkilere sahip olduklarını vurgulamıştır. Amaçlar, arzu edilen sonuçların, davranışların ve etkilerin zihinsel temsilcileridir. Davranış, bireyin amaçlarını karşılamada arzu edilen sonuçların başarılması için ortaya konan planların ve alt amaçların gelişimi için gereklilik arz eder. Etki, bireyi kaçınmaya veya yaklaşılmaya yönlendiren negatif ve pozitif duygularla amacın birleştirilmesidir. “Akademik başarı alanında amaç teorisi, amacı iki genel türe ayırır, görev içerikli ve ego içerikli amaçlar (saygınlık, öğrenme ve performans amaçları olarak adlandırılan uzmanlık ve performans amaçları)” (Ames, 1984, s. 478).

Uzmanlık amaçları başarılı yeterlilik duygusu, yeterliliği geliştirme, yetenekler ve elde edilen bilgilere odaklanılarak birleştirilse de performans amaçları diğerlerinin üstüne çıkarak halk tarafından tanınma algısı, ilgili yeteneği göstermeye odaklanır (Amer, 1984). Son zamanlarda performans amaçları, bireyin yeterliliğini göstermesi veya yetersizliğini gösterme aruzundan kaçınarak yaklaşım performansı veya kaçınma performansı olarak ikiye ayrılmıştır. Uzmanlık amaçları, yüksek öz yeterlilik, daha iyi öz düzenleme ve daha yüksek başarı gibi birçok pozitif öğrenme nitelikleriyle birleştirilmiştir (DeGroot & Pintrich, 1990). Yine de performans amaçları, özellikle yaklaşım performansı amaçlarıyla uyumsuz değildir. Uzmanlık amaçları ceza ve infaz kurumlarında bulunan mahkûmlar için uygulanabilir olmasa bile, rekabetçiliğin belli bir derecesine kadar güçlü bir motive edici olarak uygulanabilir. Mahkûmların yazı yazma motivasyonlarını etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılması için aşağıda belirtilenler, farklı araştırmacılar tarafından da kullanılabilir.

- Sosyal sorumluluk, iş birliği, aitlik hissini teşvik etme.
- Mahkûmların özerkliğini (otonomi) sağlama.
- Mahkûmların özellikli, yakınsak (proximal) ve zorlayıcı amaçlarına ulaşmasında planlama yapmasına yardım etmek.

Mahkûmlara amaçlarını nasıl önceleyebileceklerini ve nitelendirebileceklerini göstermek, amcalarını dengeleyebilir ve yazma aktivitesi bakımından onları cesaretli kılabilir.

İlgi ve Değerler

Öz yeterlilik inançları, verilen göreve duyulan ilgi ve değerlerin seçimini etkiler ve insan motivasyonunun diğer bir içeriğini oluşturur (Eccles, 1987). Bir görev veya alana duyulan ilgi, sabit bir eğilim seyrederek çünkü ilgi bireysel tercihlerle artar. Birey hikâye yazımına daha az ilgi duyabilir fakat bireyin kişisel kahramanı hakkında bir yazma ödevi verildiğinde bu kişinin ilgisini arttırır. İlgi bir göreve bağlılığı veya kişisel önemi yansıtır (Schiefele, 1999). Eccles’e göre (1997) değer, beceri değerine (görev ilgisi), içgüdüsel değere (uzmanlık veya duygu kontrolüne izin veren, merak uyandıran bir görevde çaba göstermeye), faydacı değere (pragmatik) (görevin önemi) ve mal olmaya (endişe ve çaba gösterilen görevle ne kadar bağdaştığı) bölünebilir. Unutulmamalıdır ki birbirleriyle alakalı olan değer ve ilgi bağımsız bir şekilde yönetilir (Schiefele & Wigfield, 1998). Bu durumda şu açıklama yapılabilir: “Bir göreve ilgi duyulabilir fakat bağlantılı olarak daha az ilgi duyar veya tersine göreve daha yüksek değerdeymiş gözle bakar fakat ona daha az ilgisi olur.”

Benzer araştırmalar, değerler ve öz yeterlilik inançlarının bağımsız bir şekilde ortaya çıktığını fakat sonraları birbirleriyle bir bağ kurduğunu gösterir. Görev değeri, öz saygı ve öz benliği korumak için bireyin öz yeterlilik inançları düşük olursa görev değeri azalabilir. Öz yeterlilik, ilgi ve değer arasındaki nedensel ilişki şu an için net değildir fakat algılanan yeterlilik, ilgi ve değer artışını sağlayabilir. İlgi ve değer daha iyi yazma sonuçlarına ve mahkûmun daha üst düzey bir sorumluluk almasına önayak olabilir. Böyle sonuçlar elde edebilmek için, mahkûmların güncel durumlarının dikkatlice eşleştirilmesi, uygulama aktivitesinin zorluğu, önemi ve ilgisinin göz önünde bulundurularak uygulamaya iştihak etmesi gerekmektedir. Yapacağımız uygulamanın amacına ulaşabilmesi için mahkûmların kişisel ve durumsal ilgilerini artırma bağlamında aşağıdaki bazı eğitsel önerileri şöyle sıralayabiliriz:

- Mümkün olduğu anlarda seçim yapmalarına müsaade etmek.
- Eğitsel uygulamalar ve görevlere mahkûmları entegre etmek ve yenilikler kullanmak.
- Mahkûmların kişisel yaşayışından ne öğrendiğine dikkat etmek ve öğrendiğı şeyin değerini mahkûmlara açıklamak.
- Sadece gerekli olduğu durumlarda doğal olarak ortaya çıkan içsel ve dışsal ödülleri kullanmak.

3.4. Nitelikli Sonuçlar

Motivasyonun son çekirdek yapısı olan nitelikler, başarı ve başarısızlık sebeplerinin algılanmasıyla ilgilidir (Weiner, 1979). Nedenlere bağlı nitelikler, kişisel kontrol miktarının algısıyla belirlenir. Kişisel nitelikler, kişisel kontrol altındaki etkenleri ortaya çıkardığında, mantık dışı görevler yetersiz çaba ile oluşan başarısızlıklara neden olur. Bu durum motivasyonla uyumludur. Mahkûmlar uygulamaya iyi motive olacaklardır. Harcamış oldukları çabanın üst düzey bir performansı ortaya çıkaracağını düşüneceklerdir. Aksine başarı, şans, verilen kolay bir görev, uygulamacı yardımı ve başarısızlık sınırlı yeteneğe bağlı olduğundan bütün bu etkenler kontrol altında olmayan yardımsız motivasyonel bir model olarak meydana çıkacaktır. Yardımlı motivasyonel bir model sergileyen mahkûmlar, iyi bir uygulama için muhtemelen daha az motive olacaklardır. Onlar, performans sonuçlarında daha az etkiye sahip olacaklarına inanacaklardır.

Uyumlu nitelikler, öz yeterlilik inançlarından ayrı kavramlarla ilintilidir. Başarı, stratejik davranışlar, amaçlar, seçimler ve ısrar üzerinde bir etkiye sahiptir (Kalechstein & Nowicki, 1997). Tabii az bir çabayla ortaya çıkan başarıya öncülük edebilir ya da edemez. Önemli derecede harcanan bir çaba başarısızlıkla sonuçlanabilir ve basit bir görev veya doğuştan gelen yetenek yardımıyla daha az bir çaba ya da hiç çaba gerektirmeyebilir. Görünür bir yetenek yoksa ve çabaya tek başına vurgu yapılıyorsa, bu yeteneğin zayıf olduğunu ifade eder (Covington, 1992). Bu durum hem çaba hem de yetenek niteliklerinin yüksek başarı kavramıyla neden bir arada kullanıldığını açıklar. Buna ek olarak, zamanla çaba ve yetenek daha kemikleşmiş bir hâl alır.

4. Yöntem

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden faktör analizi yöntemiyle Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan mahkûmların yazı yazma motivasyonları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Faktör analizi, aynı yapıyı ölçen çok sayıda değişkenden, az sayıda ve tanımlanabilir nitelikte anlamlı değişkenler elde etmeye yönelik çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2002). Yazma motivasyonunun psikometri özelliklerini analiz etmek için öncelikle bir varimax rotasyonun prensip kısımları, çıkarım metoduyla faktör analizine tabi tutuldu. Bu öncelikli analizden elde edilen matris, teorik olarak kavramsallaştırılmış bir faktörden diğer bir faktöre ya bütünleşmiş ya da izole edilmiş gibi görünen bazı maddeleri elemine etmek için kullanıldı. On faktörlü bir içerik saptandı. Daha sonra arda kalan 34 maddeyle birçok faktör analizi daha yürütüldü.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nicel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüştür. Faktör analizi (FA), bir grup değişkenin varyans yapısını incelemek ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri, faktör olarak isimlendirilen çok daha az sayıdaki gözlenemeyen gizli değişkenler bakımından açıklamayı sağlamak üzere düzenlenmiş bir tekniktir (Daniel, 1988). Faktör analizi, varyansları açıklayan, faktörler arasındaki temel ilişkilerin hesaplanmasına dayalı çözümleyici bir yöntemdir. Faktör analizi açımlayıcı ve doğrulayıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Mevcut araştırmada açımlayıcı faktör analizine başvurulmuştur. “Açımlayıcı (keşfedici) faktör analizinde, varyanslar arasındaki ilişkilerden hareketle faktör bulmaya, teori üretmeye yönelik bir işlem yapılıdır” (Büyüköztürk, 2002, s. 472). Varyanslar arasındaki ilişkileri açıklamak için faktör bulmaya yönelik korelasyon matrisleri oluşturulmuştur. Oluşturulan korelasyon matrisleri, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Faktörler arasındaki ilişkiler, çoklu korelasyon ya da kısmi korelasyon ile hesaplanır (Köklü vd., 2006). Mevcut araştırmada faktörler arasındaki ilişkiler çoklu korelasyon tekniği kullanılarak hesaplanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik geçmişe sahip 25-45 yaş arasındaki 180 mahkûm oluşturmaktadır. Araştırmada rastlantısal örnekleme kullanılmıştır. “Rastlantısal örneklemede araştırmacı örnekleme dâhil olacak örnekleri kendisi seçmez. Sadece evrene göre sınırlılıklar belirtilir ve ona göre bu sınırlar içerisinde kalan örnekler rastgele seçilir. Örnekleme seçiminde birim ve bireylerin örneğe seçilme olasılıkları başlangıçta bellidir. Bu şekilde seçim ile seçime bağlı yanlılık olasılığı azaltılmaya çalışılır. (Şahin & Akçay, 2011). Araştırma evreni, araştırma sonuçlarının kuramsal olarak genellenebileceği evreni ifade etmek için kullanılmaktadır (Ustaoglu vd., 2014, s. 3). Bu anlamda araştırmanın evrenini Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan ve çeşitli suçlardan tutuklanmış ya da hüküm giymiş hükümlü ve tutuklular oluşturmaktadır. Araştırma evreni, hedef evren ya da erişilebilir evren olarak adlandırılır (Akbulut, 2010). Araştırmada erişilebilir evren kullanılarak, güvenlik ve diğer sebeplerden dolayı 72 tutuklu, 108 hükümlü olmak üzere toplam 180 hükümlü ve tutukluya veri toplama araçları uygulanmıştır.

2.3. Araştırma Süreci

Araştırma problemi tespit edildikten sonra Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesine etik kurul onay formu doldurularak araştırma izni istenmiştir. Ayrıca araştırma bir ceza infaz kurumunda yürütüleceğinden, Ağrı Cumhuriyet Başsavcılığına dilekçe yazılarak T.C. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden izin alınmıştır. Araştırma sürecinde yapılan her uygulama için Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumu yönetimi bilgilendirilmiştir. Mahkûmlarla yapılan bilgilendirme mülakatları yüz yüze gerçekleştirilmiş, mahkûmlar araştırmanın amacı ve ulaşmaya çalıştığı sonuçlar hakkında bilgiler verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Katılımcı mahkûmlardan ailelerine mektup göndermeleri rica edildi. Araştırmanın mektup içerikleri, katılımcı mahkûmlara araştırmacı tarafından dağıtıldı. Araştırmanın amacı ve önemi konusunda mahkûmlar bilgilendirildi. Mahkûmlarla yapılacak mülakat için ceza infaz kurumu yönetiminden izin alındı. Mahkûmlarla yapılan mülakat, her bir mahkûm için yaklaşık on dakika sürdü ve ailelerine hangi konularda mektup yazmak istedikleri konu başlıkları bulunan zarflar kullanılarak sağlandı. Daha önceden belirlenen 4 puanlı gösterge çizelgesindeki (skala) yanıtlar araştırmacı tarafından kaydedildi. Yanıtları faktör analizine dâhil etmek ve bilgilerini sınıflandırarak veri oluşturabilmek amacıyla veri kodlama yöntemine başvuruldu. Faktör analizi çalışmasında karşılaştırma yapılabilmesi adına, çalışmanın amacına uygun olarak bir kodlama formu oluşturuldu. Kodlama

formunda mahkûmların ailelerine ne için mektup yazdıkları haz, değer (önem) ve benlik algısı açısından faktör analizine dâhil edildi. Araştırmada Wigfield ve Guthrie (1997) okuma motivasyonu ölçeğinin Durmuş (2014) tarafından Türkçe uyarlanmış hâli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik açısından Crombach Alpha'sı 0,74 ile güvenilir bir değere ulaşmıştır.

Yazma motivasyonunda gösterge çizelgesi oluşturmak için ceza infaz kurumunda barınan 25-45 yaş arasındaki 180 mahkûm referans alınarak Wigfield Okuma Motivasyonu Ölçeği kullanıldı. Bu ölçek, kütüphane ile ilişkili aktiviteler, öz kavram, değer ve eğlence gibi yazma motivasyonu içeriklerinden türeyen, teorik olarak dört aşamalı ve on altı maddeli bir ölçektir. Yazma motivasyonu gösterge çizelgesinden on altı madde kullanıldı ve yarısı yazma, yarısı okuma içerikli 36 maddeli bir liste oluşturmak için 26 madde formüleştirildi.

Gösterge çizelgesinde okuma motivasyonu ile ilişkili benzerlikler bulunmuştur. Her madde mahkûmların ailelerine yazmaları istenen bir mektup içeriğine atfedilmiş iki zıt durumun oluşumudur. Mahkûmlara hangi iki zıt durumun daha benzer olduğu soruldu. Yazmaya başlamadan önce mahkûmlara iki yazma konusu sunuldu. Okumayla ilişkili konulardan ikisi ve motivasyonun üç belirgin safhası yazma aktivitesi için belirlendi: okuma/yazmadan hoşlanma (haz), okuma/yazmanın önemi (değer) ve bir okuryazar olarak benlik algısı.

Haz: Okuma ve yazma durumunda elde edilebilen hissi, mahkûmların hissetmesi için eğlence ve baskı derecelerinin belirlenmesi için kullanıldı.

Önem (Değer): Değer için oluşturulan yazma konularının amacı okuma ve yazma konusunda mahkûmların neye değer verdiğinin tespiti içindi. Bir mahkûm, yazmayı öğrenmenin önemli olduğunu düşünürken; başka bir mahkûm yazmanın değersiz olduğunu düşünebilir.

Benlik Algısı: Bu bölümle alakalı yazma konularının amacı, okuryazar olarak mahkûmların benlik algısını değerlendirmektir. Bir mahkûm kendisine verilen konu başlıklarından bir tanesini yetkin bir şekilde yazmayı başarırken, başka bir mahkûm verilen konu başlıklarını iyi bir şekilde yazmaya muktedir olmadığını düşünebilir.

2.5. Araştırma Etiği

Araştırma bilimsel etik normlarına uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmadan elde edilen kişisel veriler araştırmacı tarafından korunmuş ve ikinci şahıslarla kesinlikle paylaşılmamıştır. Araştırmaya başlamadan önce araştırmacının amacı ve konusu mahkûmlarla paylaşılmıştır. Araştırma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinden alınan 26.01.2022 tarih ve E-95531838-050.99-31684 sayılı etik kurul kararıyla uygulanmıştır.

2.6. Bulgular

Analizler sonucu üç faktör daha ortaya çıkarıldı. Dönüştürülmüş içerikte, matris üç faktörlü çözüme yönelik teorik çerçeveye uyum sağladı. Üç faktörlü faktör yüklemesi içerik analizleri varyansının %51,4'lük kısmı olarak hesaplandı. Bu üç faktör %18,3 veya altındaki sekiz maddeye sahipti ve puanlaması 2,8 veya altı olarak tespit edildi.

Faktör-1: Benlik Algısı – On iki madde birinci faktörde 2,71 veya daha aşağı puana sahiptir. Bu maddeler, gelecek yıl böyle bir araştırma yapıldığında mahkûmların daha iyi çalışmalar ortaya çıkarıp çıkarmayacağıyla ilgilidir. Bu alt ölçek mahkûmların yazar olarak dilekçe, serbest yazı ve güdümlü yazı yazma gibi spesifik taslaklarda daha iyi nasıl yazabilecekleri hakkındaki ifadeleri içerir. Dört madde, yazmanın benlik algısını kaydederken diğer dört madde okumanın benlik algısını kaydetmeyi amaçlamıştır.

Faktör-2: Haz – On iki madde ikinci faktörde 5,72 veya daha düşük puanla puanlandı. Bu sekiz madde okuryazar durumdaki bireyin yazma arzusu ile ilişkilendirilmiştir. Dört madde okuma hazzını kaydetmiş ve diğer dört madde ise yazma hazzını kaydetmeyi amaçlamıştır.

Faktör-3: Değer (önem) – On iki madde üçüncü faktörde 5,82 veya daha düşük puanla puanlandı. Bu maddeler günlük hayata yazma için kullandığımız (mektup, dilekçe, not, yazılı iletiler vb.) ve meşgul olduğumuz materyallerin yazma için ne kadar değerli olduğunu, yazmanın ve okumanın önemini temellendirmektedir.

Her maddenin her birine yüklenen faktörler, üç adet alt ölçek oluşturmuştur. Sonuç olarak, bütün alt ölçeklerin yüksek puanları yazma motivasyonu için daha büyük bir gösterge olacaktır.

Faktör analizlerinden elde edilen sonuçlar, alt ölçeklerin içsel tutarlılığını analiz etmek için Crombach's Alpha (α) kullanılarak hesaplanmıştır: 4,69 (okuma hazzının değeri), 2,15 (okuma ve yazma hazzı) ve 5,21 (okuryazar olarak benlik algısı). Bütün bu ölçümler 0,80'den daha büyük olan içsel tutarlılık bağına sahiptir. Geçerlilik ve içeriğin kabul edilebilir tutarlılığı, Crombach's Alpha puanlaması ve faktör analizi sonuçlarının göz önünde bulundurulduğunda hem geçerli hem de güvenilir üç boyutlu gösterge çizelgesinin (skala) mantıklı bir şekilde oluşturulduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Hem faktör hem de içsel tutarlılığın görülmesine izin veren yazma ve okuma maddelerinin psikometri analizlerinin ayrımında gösterge çizelgesinin tamamı benzerdir. Tablo 2 ve Tablo 3'te sunulan sonuçlar yazmayı ve okumayı ilgilendiren maddelerin ayrı bir şekilde kullanılabileceğini gösterir. Faktör yapıları 5,82 ve 2,71 arasında çeşitlenen kabul edilebilir içsel tutarlılık hem yazma hem de okuma gösterge çizelgesinde açıktır.

Tablo 1. Doğrulamalı faktör analizleri ve okuma-yazma profilleri için motivasyon faktör yüklemelerine ilişkin korelasyon matrisi

Maddeler	Faktörler		
	1	2	3
Okuma Benlik Algısı 3 – Gelecekte daha çok okuyacak	2,66		
Okuma Benlik Algısı 9 – Okumayı daha iyi öğrenecek	2,66		
Okuma Benlik Algısı 12 – Kurumdaki uyarıları okuyacak	1,64		
Okuma Benlik Algısı 15 – Kütüphanedeki kitapları okuyacak	2,71		
Yazma Benlik Algısı 21 – Daha fazla konu hakkında yazacak	1,65		
Yazma Benlik Algısı 24 – Yazmayı daha iyi öğrenecek	2,68		
Yazma Benlik Algısı 30 – Dilekçe yazmayı başaracak	2,68		
Yazma Benlik Algısı 33 – Otobiyografi yazmayı öğrenecek	1,66		
Okuma Hazzı 7 – Kitaplardan haz duyar		2,44	
Okuma Hazzı 10 – Kitap okumak zamanı değerlendirmek için iyi bir yoldur		1,52	
Okuma Hazzı 13 – Okumak eğlenceli ya da sıkıcıdır		1,72	
Okuma Hazzı 16 – Okumak faydalıdır		2,63	
Okuma Hazzı 25 – Yazmak eğlencelidir		2,62	
Yazma Hazzı 28 – Yazmak zaman değerlendirmek için iyi bir yoldur		1,68	
Yazma Hazzı 31 – Yazmak sıkıcı ya da eğlencelidir		1,78	
Yazma Hazzı 34 – Yazmak faydalıdır		2,75	
Okuma Değeri 2 – Etkili iletişim kurabilmek için okumayı bilmeliyim.			1,60
Okuma Değeri 5 – Nasıl okunması gerektiğini bilmek önemlidir			2,63

Okuma Değeri 8 – İnsanlar okuduklarında öğrenirler	1,67
Okuma Değeri 11 – İnsanlar okuduklarından yeni şeyler keşfederler	1,54
Yazma Değeri 20 – Dilekçe yazmak için yazmayı öğrenmem gerekir	2,57
Yazma Değeri 23 – Nasıl yazılacağını bilmek önemlidir	2,60
Yazma Değeri 22 – İnsanlar yazarken yeni şeyler öğrenirler	1,55

Varyans (%)	18,3	17,2	15,8
Toplam Varyans	%51,4		

Not: 0,40'tan düşük olan faktör yüklemeleri gösterge çizelgesinde (skalada) belirtilmemiştir.

Tablo 2. Okuma maddelerinin motivasyon ölçümü için doğrulayıcı faktör analizine ilişkin korelasyon matrisi

Maddeler	Faktörler		
	1	2	3
Okuma Benlik Algısı 3 – Gelecekte daha çok okuyacak	5,66		
Okuma Benlik Algısı 9 – Okumayı daha iyi öğrenecek	5,70		
Okuma Benlik Algısı 12 – Kurumdaki uyarıları okuyacak	5,72		
Okuma Benlik Algısı 15 – Kütüphanedeki kitapları okuyacak	3,74		
Okuma Hazzı 7 – Kitap okumaktan haz duyar.		4,61	
Okuma Hazzı 10 – Okumak zamanı değerlendirmek için iyi bir yoldur		5,67	
Okuma Hazzı 13 – Okumak eğlenceli ya da sıkıcıdır		4,78	
Okuma Hazzı 16 – Okumak faydalıdır		3,69	
Okuma Değeri 2 – Etkili iletişim kurmak için okumayı bilmeliyim			3,63
Okuma Değeri 5 – Nasıl okunması gerektiğini bilmek önemlidir			3,69
Okuma Değeri 8 – İnsanlar okuduklarında öğrenirler			3,70
Okuma Değeri 11 – İnsanlar okuduklarında yeni şeyler keşfederler			5,62
Varyans (%)	20,8	18,7	16,6
Toplam Varyans	%56,2		
Cronbach's Alpha (α)	0,77	0,74	0,67

Tablo 3. Yazma motivasyonu maddelerinin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin korelasyon matrisi

Maddeler	Faktörler		
	1	2	3
Yazma Benlik Algısı 25 – Yazmak eğlencelidir	5,70		
Yazma Benlik Algısı 28 – Yazmak zamanı değerlendirmek için iyi bir yoldur	4,70		
Yazma Benlik Algısı 31 – Yazmak sıkıcı ya da eğlencelidir	5,82		
Yazma Benlik Algısı 34 – Yazmak faydalıdır	5,80		
Yazma Hazzı 21 – Daha fazla konu hakkında yazılacak		4,94	
Yazma Hazzı 27 – Yazma daha iyi öğrenilecek		5,74	
Yazma Hazzı 30 – Dilekçe yazma başarılı olacak		5,76	

Yazma Hazzı 33 – Otobiyografi yazmayı öğrenecek	4,75
Yazma Değeri 20 – Dilekçe yazabilmek için dilekçe yazmayı öğrenecek	5,66
Yazma Değeri 23 – Nasıl yazılacağını bilmek önemlidir	4,87
Yazma Değeri 22 – İnsanlar yazarken yeni şeyler öğrenirler	3,82
Yazma Değeri 29 – İnsanlar yazarken yeni şeyler keşfederler	2,68

Varyans (%)	22,4	21,1	17,5
Toplam Varyans	%61,6		
Cronbach's Alpha (α)	0,84	0,80	0,69

Okuma ve yazma motivasyonlarına dair profiller kullanılmıştır. Her alt ölçekteki maddelerin değeri hesaplanmış ve araştırmanın evrenini oluşturan mahkûmların motivasyonel profilleri karakterize edilmiştir. Grafik 1’de her boyut için oluşturulan değerler ve profiller temsil edilmektedir.

- Okuma ve yazma hazzı
- Okuma ve yazmanın değeri
- Bir yazar veya okur olarak benlik algısı

Her bir özellik, her boyutta 1’den 4’e kadar puanlanan bir gösterge çizelgesinde 3,5’in üzerinde oldukça yüksek puanlar aldığı görülmektedir.

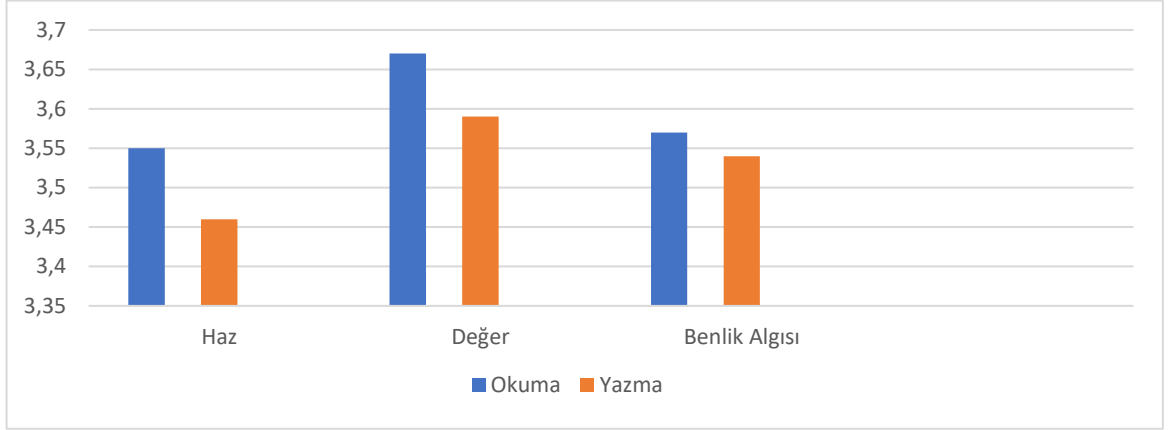

Grafik 1. Motivasyon profilleri

En yüksek puanlı boyut değerdir ($M=3,63$), benlik algısı onu takip etmektedir ($M=3,56$) ve sonuncusu hazzdır ($M=3,51$). Bütün bu veriler mahkûmların okuma ve yazmaya karşı son derece motive olduklarını göstermektedir. Yine de puanlar, yüksek olmasına rağmen benlik algısı / haz $t(450) = 2,29$, $p = .02$; benlik algısı / değer $t(450) = -3,66$; $p < .001$; haz / değer, $t(450) = 5,83$; $p < .001$ aralarında önemli farklılıklar vardır. Bundan dolayı okuma ve yazmanın değeri mahkûmları daha fazla motive etmektedir. Bulgulardan hazzın, okuma ve yazma için daha az önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Grafik 2’ye bakıldığında, okuma ve yazma profillerini rahatlıkla ayırmak mümkündür. Bu bulgular önceki analitik verilerin her üç boyutunda hem okuma hem de yazma için oldukça yüksek puanlamaları elde etmemize olanak sağlamıştır. Üç boyutta da okuma ve yazma motivasyon profilleri arasında aynı zamanda bir benzerlik vardır. Her iki profilde de değer en yüksek puanlanma seviyesindedir. Değer kavramını müteakip benlik algısı ve son olarak da haz gelmektedir. Sonuç olarak

mahkûmların kendilerine haz veren durumlarla karşılaştıklarında kolay bir şekilde okuma ve yazmanın değerine ve yüksek değer seviyelerine ulaşabildikleri görülmektedir.

Grafik 2. Okuma ve yazma motivasyon profillerinin karşılaştırılması

Kıyaslamalara rağmen okuma ve yazma motivasyon profilleri arasında bazı farklılıklar görülmüştür. Boyuttan boyuta karşılaştırmalı analizler göstermektedir ki okuma puanlamaları, yazma puanlamalarından her zaman daha yüksekti ve bu farklılıklar hem değer hem de haz için istatistiksel olarak açıktır. Mahkûmlar yazmaktansa okumaya duyulan hazzı daha kolay elde etmekte ve okumanın yazmadan daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Mahkûmlar bir yazar ya da okur olarak öz algılarına başvurduklarında gelecekte dışarıdaki aileleriyle iletişim kurma algısının yolu olarak bütün bu parçaları birleştirmek gerektiği sonucu varmaktadır. Önemli farklılıklar sergilemeyen sonuçlar, mahkûmların okuma ve yazmada eşit başarı derecelerine ulaşabildiğini göstermektedir.

2.7. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmanın temel amaçlarından biri, Ağrı Kapanlı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan mahkûmların yazma ve okuma motivasyon profillerini analiz ve karakterize ederek yazma motivasyonlarını etkileyen faktörleri bulmaktır. Elde edilen bulgulardan mahkûmların yazma motivasyonunun çok boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada üç belirgin alan tanımlanmış ve bu bakış açısıyla benlik algısı, değer ve hazzın açık şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Yazma motivasyonunun farklı boyutlarının puanları yüksek ve çok benzer olmasına rağmen, karşılaştırıldıklarında farklılıklar bulunmuştur. Benlik algısı, değer ve haz gerçeğinin yazma motivasyonundaki önemine rağmen, yazmanın önem değeri en yüksek motive edicidir. Bu faktörleri anlamlı bir şekilde kullanmak ve farklı okuryazar durumlarını keşfetmek için okuma ve yazma değeri gereklidir. Okuma ve yazma değerinin önemini ortaya koymak için bireye yazmanın önemini hissettiren nedenler sunulmalıdır. Ceza infaz kurumlarının sosyal yapısı içinde yazmanın yeri, yazma aktivitesine katılan mahkûmların değer algısı ve yazma motivasyonu üzerinde etkili olmaktadır.

Hem yazma motivasyonu hem de yazmayı ortaya çıkaran teorik çerçeveler göz önüne alındığında, mahkûmların motivasyon karakterlerinin yazma değerinin önemi hakkında bazı pratik ve pedagojik uygulamalara sahip olduğu sonucu çıkar. Bu uygulamalar ceza infaz kurumunda bulunan mahkûmların hem dışsal hem de kendi içlerinde yaptıkları yazma aktiviteleridir. Dışsal uygulamalar dışardan ceza infaz kurumuna gelen öğretmenlerin yazma kurslarıyla, içsel uygulamalar mahkûmların ailelerine yazdıkları mektuplar veya cezaevi yönetimine meramlarını bildirmek için yazdıkları dilekçelerdir.

Gerçek yazma durumlarına katılım, mahkûmların yazmaya verdikleri değer ve yazmanın uygun özelliklerinin iletilmesinde temel unsurdur (Mata, 2008). Turner (1997) bir araştırmada, yazma

aktiviteleri bireyler için otantik ve cezbedici olmadıkça, değer algısının gelişmeyeceğini ifade etmektedir. Bu ifade üzerinden fikir yürüttüğümüzde, ceza infaz kurumunda bulunan mahkûmlar için dışarıdaki aileleri ve sevenlerine bir iletişim aracı olarak mektubu kullanmaları, içinde buldukları egosantrik durumu şiirleştirerek yazmaları, onlar için yazmanın ne kadar otantik ve cezbedici olduğu gerçeğini ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.

Üç motivasyon alanı olan haz, değer ve benlik algılaması puanları göz önüne alındığında, bu alanların birbirleriyle olan ilişkisi yüksek motivasyon seviyelerini tespit etmede öğretici olabilir. Bu yüksek puanlar, yazma motivasyonu ve tutumları hakkında daha önceden yapılan araştırma sonuçları değerlendirildiğinde hiç de sürpriz olmayacaktır. Altı ve yedi yaş aralığındaki öğrenciler ile daha ilkokulun ilk yıllarında yapılan araştırmalar, yazmaya karşı onların pozitif bir motivasyona sahip olduğunu tanımlamıştır (Mata & Monterio, 2001). Okul öncesinde yazma tutumları üzerine yapılan araştırmalar da öğrencilerin yazmaya karşı pozitif tutumlar sergilediğini ortaya koymuştur (Head & Sperling, 2002). Benzer şekilde Stipek ve Ryan (1997) daha küçük çocuklarla öz algılama karakteri üzerine çalışmış ve yüksek puanlara karşı açık bir eğilimleri olduğunu doğrulamışlardır.

Mahkûmların bir alandan başka bir alana doğru daha güçlü bir şekilde motive olabildikleri tespit edilmiştir. Bu fikir yazma ve okuma motivasyonu karakteri arasındaki ilgili farklılaşma sonuçlarında da vurgulanmıştır. Mahkûmların gözlemlenen ana karakteri, okuma ve yazma motivasyonunun daha yüksek derecesinin kanıtıdır. Bu farklılıklar mahkûmların yaşam alanları olan koşullardaki yazma pratikleriyle ve uygun yazma özellikleri ile karşılaştırıldığında, bazı benzer özellikleri tanımlanabilir. Mata (2006) tarafından yapılan araştırma, okumak yerine yazmanın belirli özelliklerinin genç bireyler için daha motive edici olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Buna paralel olarak genç mahkûmların ceza ve infaz kurumlarında bazı yazma pratikleriyle yazma yeterliliklerini geliştirebileceği sonucu saptanmıştır. Yazma pratiklerinin özellikleri ve yazma konusunda bulunan temaların azlığı mahkûmların yazma motivasyon puanlarında bir azalma eğilimine neden olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak daha özel ve bireysel görüşler ileri sürülmeden önce derin bir çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Ağrı Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan hükümlü ve tutukluların yazma motivasyonunu ölçmek amacıyla yapılan araştırmada mahkûmların bir iletişim aracı olarak gördükleri yazma yeteneği motivasyonunu en çok benlik algılamaları, haz ve değer faktörlerinin etkilediği saptanmıştır. Bu bağlamda hükümlü ve tutukluların yazma motivasyonlarının arttırmak için şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Mahkûmlara üstesinden kolaylıkla gelebilecekleri yazma ödevleri verilerek yeterlilik algıları oluşturulabilir.
2. Yapılan yazma çalışmalarında kolaydan zora bir yol izlenebilir.
3. Mahkûmlara model kopyalama teknikleri öğretilir.
4. Mahkûmlara cezaevinde oldukları için yazmadan geri durmamaları, dilekçe ve mektup dışında farklı yazı türleri deneyebilecekleri, cezaevlerinden de yetkin yazarların çıktığı hatırlatılabilir.
5. Mahkûmlara farklı türlerde yazabilecekleri özerk ortamlar sağlanabilir.
6. Ceza infaz kurumunda yazma kursları açılarak mahkûmların eğitsel uygulamalara katılımı teşvik edilebilir.
7. Açılan okuma ve yazma kurslarında mahkûmlara öğrendikleri şeylerin değeri hakkında açıklamalar yapılabilir.
8. Daha önceden ceza infaz kurumlarında barınmış yazarlardan çıkan önemli eserler hakkında bilgiler verilebilir.
9. Mahkûmları motive etmek için içsel ve dışsal ödüller kullanılabilir.

10. Mahkûmlara yazma eğitimi kapsamında metinsellik ölçütleri öğretilerek yetkin eserler ortaya çıkması sağlanabilir.

5. Kaynakça

- Ainley, M. H. (2002). Interest, learning, and the psychological processes that mediate their relationship. *Journal of educational psychology* 94(3), 545. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.3.545>
- Ames, C. (1984). Achievement attributions and self-instructions under competitive and individualistic goal structures. *Journal of educational psychology* 76(3), 478. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.76.3.478>
- Applebee, A. N. (2006). The state of writing instruction in America's school: What existing data tell us. *Center on English Learning and Achievement*.
- Baker, L. S. (1997). Home and family influences on motivations for reading. *Educational psychologist* 32(2), 69-82. https://doi.org/10.1207/s15326985ep3202_2
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of social and clinical psychology* 4(3), 359-373. <https://doi.org/10.1521/jscp.1986.4.3.359>
- Brown, S. K. (1994). Concentrations of volatile organic compounds in indoor air-a review. *Indoor Air* 4(2), 123-134. <https://doi.org/10.1177/1420326X9500400103>
- Bruning, R. (2000). Developing motivation to write. *Education psychologist* 35(1), 25-37. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3501_4
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi* 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). Sınavlar üzerine düşünceler. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* 6(2), 345-356.
- Covington, M. V. (1992). *Making the grade: A self-worth perspective on motivation and school reform*. Cambridge University.
- Cüce, H. K. (2022). Multivariate statistical methods and GIS based evaluation of the health risk potential and water quality due to arsenic pollution in the Kızılırmak River. *International Journal of Sediment Research*, 37(6), 754-765.
- Daly, J. A. (1975). Further studies on writing apprehension: SAT scores, success expectations, willingness to take advanced courses and sex differences. *Research in the Teaching of English* 9(3), 250-256. <https://doi.org/10.1177/0741088390007003004>
- Daly, J. A. (1975). The empirical development of an instrument to measure writing apprehension. *Research in the Teaching of English* 9(3), 242-249.
- Daly, M. (1983). *Sex, evolution, and behavior*. Willard Grant. <https://doi.org/10.1037/10242-019>
- Durmuş, G. (2014). "Okuma Motivasyonu Ölçeği"nin Türkçeye Uyarlanması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (1), 16-40.
- Eccles, J. S. (1998). *Motivation to succeed*. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.) *Handbook of Child Psychology: Vo. 3 Social, Emotional, and Personality Development (5th ed., pp. 1017-1095)*.

- Eccles, J. S. (2005). Solid Modeling and Fault Tolerant Meshing-Two Complementary Strategies. *17th AIAA Computational Fluid Dynamics Conference*, (s. 5237).
- Eisenberg, N. F. (1989). Relation of sympathy and personal distress to prosocial behavior, a multimethod study. *Journal of personality and social psychology* 57(1), 55. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.57.1.55>
- Gambrell, L. B. (1996). Creating motivation context for literacy learning. *Developing engaged readers in school and home communities*, 115-136.
- Garcia, J. N. (2004). Effects of a motivational intervention for improving the writing of children with learning disabilities. *Learning Disability Quarterly* 27(3), 115-136.
- Guthrie, J. (2001). The management, measurement and the reporting of intellectual capital. *Journal of Intellectual capital*.
- Harter, S. W. (1992). Individual differences in the effects of educational transitions on young adolescent's perceptions of competence and motivational orientation. *American educational research journal* 29(4), 777-807.
- Konukman, F. Y. (2007). An Examination of the Relationship Between Aerobic Fitness Level and Bodymass Index in 8 to 12 Year Old Children. *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences* 2007, 18(3), 137-146.
- Miller, D. A. (1989). Field-effect transistor self-electrooptic effect device: integrated photodiode, quantum well modulator and transistor. *IEEE Photonics Technology Letter* 1(3), 62-64.
- Monterio, V. (2001). Motivação para a leitura em crianças do 1, 2, 3 e 4 anos de escolaridade. *Infancia e Educação: Investigação e praticas* 3, 49-68. <https://doi.org/10.1590/0102.3772e3535>
- Pajares, F. (1994). Confidence and competence in writing: The role of self-efficacy outcome expectancy and apprehension. *Research in the Teaching of English*, 313-331.
- Pajares, F. (1994). Role of self-efficacy and self-concept beliefs in mathematical problem solving: A path analysis. *Journal of educational psychology* 86(2), 193. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.86.2.193>
- Pajares, F. (1999). Grade level and gender differences in the writing self-beliefs of middle school students. *Contemporary educational psychology* 24(4), 390-405. <https://doi.org/10.1006/ceps.1998.0995>
- Pajares, F. (2000). Relation between achievement goals and self-beliefs of middle school students in writing and science. *Contemporary educational psychology* 25(4), 406-422. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1027>
- Pajares, F. M. (1999). Gender differences in writing self-beliefs of elementary school students. *Journal of educational Psychology* 9(1), 50. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.91.1.50>
- Pajares, V. S. (2017). Estudi sociologic sobre els regugiats nord-coreans a Corea del Sud: el trajecte i la integracio.
- Pintrich, P. R. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performans. *Journal of educational psychology* 82(2), 33. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.33>

- Ryan, A. M. (1997). "Should I ask for help?" The role of motivation and attitudes in adolescents' help seeking in math class. *Journal of educational psychology* 82(2), 329. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.90.4.644>
- Schiefele, U. (1999). Interest and learning from text. *Scientific studies of reading* 3(3), 257-279. https://doi.org/10.1207/s1532799xssr0303_4
- Sperling, R. A. (2011). Reading attitudes and literacy skills in prekindergarten and kindergarten children. *Early Childhood Education Journal* 29(4), 233-236. <https://doi.org/10.1023/A:1015129623552>
- Şahin, A. &. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Electronic Turkish Studies* 6(2), 909-918.
- Weiner, B. (1979). A theory of motivation for some classroom experiences. *Journal of educational psychology* 71(1), 3. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.71.1.3>
- Wigfield, A. &. (1997). Relations of Children's Motivation for Reading to The Amount and Breadth of Their Reading. *Journal of Education Psychology*, 89, 420-432. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.3.420>
- Zimmerman, B. J. (1997). Becoming a self-regulated writer: A social cognitive perspective. *Contemporary educational psychology* . <https://doi.org/10.1006/ceps.1997.0919>

**BİST ŞİRKETLERİNİN TOPLAM PİYASA DEĞERLERİNİN GSYİH ÜZERİNDE ETKİSİ:
TÜRKİYE İÇİN 1999-2022 DÖNEMİ NARDL VE NEDENSELLİK UYGULAMASI¹**

Kudbeddin ŞEKER**

Öz

Çeşitli alanlarda mal ve hizmet üreten BİST şirketleri ülke ekonomisine yön vermektedirler. Bu çalışmanın amacı BİST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYİH üzerinde etkisini belirlemektir. Çalışmanın veri seti 1999-2022 dönemine ait (24 dönem) yıllık verilerden oluşmaktadır. BİST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYİH üzerinde etkisini belirlemede simetrik ve asimetrik ilişkileri tespit edebilen NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) modeli kullanılmıştır. Kurulan modelde bağımlı değişken olarak Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ve bağımsız değişken olarak BİST şirketlerinin toplam piyasa değeri (TPD) yer almaktadır. NARDL analiz sonuçlarına göre modelde uzun dönemde bir simetri ilişkinin, kısa dönemde de bir asimetrik ilişki bulunduğunu göstermektedir. Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçları doğrultusunda yapılan Wald testlerine göre, TPD' den GSYİH' ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde granger nedensellik olduğu, GSYİH'den TPD' ye doğru Granger nedensellik olmadığı tespit edilmiştir. TPD' den GSYİH' ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik arz öncüllü hipotezi destekleyici kanıtlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal gelişme, Ekonomik büyüme, NARDL modeli, Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi.

Jel Kodu: C01, C58, E44.

The Effect of Total Market Values of Bist Companies on Gdp: Nardl And Causality Test in 1999-2022 Period for Turkey

Abstract

BİST companies that produce goods and services in various fields direct the country's economy. The aim of this study is to determine the effect of the total market values of BİST companies on GDP. The data set of the study consists of annual data for the 1999-2022 period (24 period). NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) model, which can detect symmetrical and asymmetrical relationships, was used to determine the effect of the total market values of BİST companies on GDP. In the established model, there is Gross Domestic Product (GDP) as the dependent variable and the total market value (TPD) of BİST companies as the independent variable. NARDL analysis results show that there is a symmetric relationship in the model in the long run and an asymmetric relationship in the short run. According to the Wald tests conducted in line with the results of the Toda-Yamamoto Granger causality test, it has been determined that there is Granger causality from TPD to GDP at 1% significance level, and there is no Granger causality from GDP to TPD. Granger causality from TPD to GDP at the 1% significance level provides supporting evidence for the supply antecedent hypothesis.

Keywords: Financial development, Economic growth, NARDL model, Toda-Yamamoto Granger causality test.

Jel Code: C01, C58, E44.

¹ Bu makale, 02-04 Eylül 2022 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenmiş olan, Uluslararası Ege Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde "BİST Şirketlerinin Toplam Piyasa Değerlerinin GSYİH Üzerinde Etkisi: Türkiye İçin 1999-2022 Dönemi NARDL ve Nedensellik Uygulaması" başlığı ile sunulan ve kongre kitapçığında özet olarak yer almış bildirinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, KUBFA, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, kudbeddin.seker@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6705-2890>

1. Giriş

Finansal sistem, fon fazlası olan kurumların ya da kişilerin bu fonlarının ihtiyacı olanlara aktarılmasını sağlayan yapıdır. Fon fazlasına sahip olan kişiler birikimlerini yatırım yapmak isteyen kişilere belirli bir getiri karşılığında, şirketlere ve hatta devlete aktarabilir. Tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi neticesinde büyümeye katkı yapması finansal aracılık faaliyeti ile doğrudan ilgilidir. Finansal sistemin gelişmişlik düzeyi yaratılan tasarrufların etkin bir biçimde yatırımlara yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmiş bir finansal sistem borç alan ve borç veren arasındaki bilgi akışını güçlendirir. Aynı zamanda hem tasarruf sahiplerine hem de yatırım yapan girişimcilere daha çok ürün sunulması ile riskin çeşitlenmesi sağlanarak kredi sisteminin daha etkin çalışması amaçlanır (Güneş, 2013).

Bir ülkede dönemler itibarı ile üretimde meydana gelen artışlar ekonomik büyüme olarak tanımlanabilir. Büyümenin ise en belirgin işareti gayrisafî yurtiçi hâsıla (GSYİH)'dır. Nominal GSYİH, yıl içerisinde toplam üretilen her bir mal ve hizmetin o yıldaki piyasa içi fiyat değerleri ile çarpılıp bu çarpımların toplanmasıyla hesaplanır. Reel GSYİH, fiyat değişimlerini içermez. Ekonominin gerçek üretim kapasitesindeki değişimi gösterir. Reel GSYİH hesaplanırken bir baz yıl seçilip, o yılın fiyatları kullanılarak hesaplanır. Ekonomide büyüme kavramı, dönemler itibarıyla bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin miktarında oluşan artış ve ülkenin makroekonomik sisteminin sağlıklı çalıştığı temel göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerin sosyal ve ekonomik yapıları değişiklik gösterse de, büyüme sayesinde kişilerin refah düzeylerinin yükselmesi, ekonomik canlılık kazanması ve ülkelerin zenginleşmesi sağlandığında, ülkelerin temel hedefi ekonomik büyümenin sağlanmasıdır (Kazaz & Demireli, 2022). İyi işleyen bir finansal sistem, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın üzerine inşa edilebileceği ana temellerden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak, finansal gelişme ile ekonomik büyümenin etkileşimi hakkında fikir birliği yoktur (Demirgüç-Kunt, 2006). Schumpeter'in (1911) finansal sektör gelişiminin ekonomik büyüme için gerekliliğini savunan öncü çalışmasıyla başlayan ve McKinnon (1973) ve Shaw'un (1973) çalışmalarında, literatürün büyük bir kısmı finansal sektörün gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemeye çalışmış ve geliştirmekte olan ülkelere finansal serbestleşme uygulamalarının faiz oranlarını yükselterek iç tasarruf birikimini uyaracağını ve bu şekilde yaratılan fonların gerekli yatırımları finanse ederek ekonomik büyüme için itici bir güç olacağını ileri sürmektedirler.

Finansal piyasaların ekonomik büyüme için hayati olduğu iyi bilinmektedir. Finansal piyasalar atıl durumda olan tasarrufların seferber edilmesini teşvik ederek, bunları yararlı ve üretken sermayeye dönüştürmektedir. Bununla birlikte, bir ekonomi büyüdüğünde, finans sektörünün büyümesini sağlayan bir finansman fazlası oluşur. Bu nedenle, finansal piyasa gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü belirsizliğini korumakta ve ampirik incelemeye açıktır. Ayrıca, bu nedensellik ilişkisinin yönünün bilinmesi politikalar açısından önemli etkiler doğurmaktadır. Çünkü finansal piyasalar sürekli genişlemekte ve büyümeye devam etmektedir. Bunun için borsalar ile ilgili çalışmalar önem arz etmektedir (Pan & Mishra, 2018). İyi işleyen bir finansal sistem, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın üzerine inşa edilebileceği temel temellerden biri olarak kabul edilmektedir (Demirgüç-Kunt, 2006).

Gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelere öz sermayede dâhil olmak üzere yerli kaynaklara sahip olmada yabancı mülkiyete izin verilmesiyle birlikte, sermaye hareketleri ülkeler arasında artmıştır. Bunun sonucunda küresel bazda sermaye piyasaları birbirine daha bağımlı olmuştur. Finansal sistemin gelişmesiyle dış sermayeye açılma ve finansal sistemler ile bütünleşme meydana gelmektedir. Finansal yönden açıklık ülkenin sermaye piyasaları ile entegre olup finansal gelişmeyi teşvik etmesini sağlar. Finansal gelişme, finansal aracı tasarruflarından faydalanılması finansal kısıtlamaları azaltarak riskin paylaşım seviyesini iyileştirme yolu aracılık maliyetlerinin düşürülmesi sonucu ekonominin büyümesini

etkiler. Genel olarak finansal gelişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, finansal gelişim sürecinin etkinliğine bağlıdır. Finansal gelişimin ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacağı yönündeki görüşlere karşın, finansal gelişimin aşırı kredi büyümesi, tasarrufa yönelik olumsuz teşvikler ve inovasyon nedeniyle büyük finansal kriz risklerine yol açtığı da kabul edilmektedir. Araştırmalar, birbirleriyle bağlantılı olan piyasaların olduğu bir dünyada finansal açıklığın finansal istikrarsızlığa yol açabileceğini ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir (Nur, 2021).

Finansal sistemin karmaşıklığı, tasarrufları etkili bir şekilde yönlendirmede oynadığı rolle belirlenir. Finansal gelişme, tasarruf sahiplerinin portföylerini çeşitlendirmesine olanak tanır, etkili dağıtımına uygun ortam hazırlar. Bu durum finansal sistemde ilerleme, finansal sistemin tam ve etkin işlemesi ve sınırlı kaynakların yatırım projeleri için doğru ve etkin yönetimi ile ölçülmektedir. Buna ek olarak, gelişmiş finansal sistem, borç alan ve verenler arasındaki bilgi akışını güçlendirerek tasarruf sahipleri ve yatırımcılara aynı şekilde yardımcı olur. Girişimcilere daha fazla ürün sunarak risk çeşitlendirmesi sunar. Bu sayede kredi sistemi daha verimli çalışmaktadır (Güneş, 2013). Finansal ve ekonomik literatür, gelişmiş finansal sistemlerin ekonomide büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğini de savunmaktadır. Finansal sistemlerde yaşanan istikrarsız yapı ve buna bağlı olarak yaşanan krizler ekonomik büyümeyi önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Riskli yatırımlar uygun finansman kaynakları bulmakta zorlanacağından, hızlı ekonomik büyüme dönemlerinde aşırı borçlanma meydana gelmektedir. Bu durum şirketlerin borçlarını daha kolay ödeyemez hale gelmesine yol açarak finansal istikrarsızlığın oluşumuna sebep olmakta ve genel ekonominin büyümesini olumsuz etkilemektedir. Finansal sistemin geliştiği ekonomilerde aşırı borçlanma eğilimi daha belirgin olacağından, finansal gelişmeler ekonomik büyümeyi ters yönde de etkileyebilmektedir (Kuş & Bölüköçlü, 2022). Kurumsal finansman bağlamında, finans yöneticilerinin şirketlerinin hedeflerine ulaşmasını sağlamak için verimli ve uygun maliyetli nakit akışı sağlayan gelişmiş finansal piyasalara ihtiyaç vardır. Sağlıklı ve verimli finansal piyasaların ekonomik sistemdeki önemi inkâr edilemez. Çünkü bir sermaye piyasasına ve sermaye kaynağı bakımından gelişmiş bir bankacılık sektörüne sahip olmak her ekonominin hedefidir. Bu iki finans sektörü, piyasa katılımcılarına geri bildirim özellikleri aracılığıyla ticari faaliyet verilerine erişme fırsatı da sunmaktadır. Bu nedenle, iyi gelişmiş ve iyi işleyen bir piyasa ve bankacılık sektörü, şirketlerin uzun vadeli finansmana erişimini kolaylaştırır (Ünal, 2022).

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ile ilgili literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Schumpeter (1912), teknolojik inovasyonun uzun vadeli ekonomide büyümek için itici güç olduğunu ve finans sektöründe yapılan birikimler sayesinde girişimcilere yeterli miktarda kredi sağladığını belirten, finansal kalkınmanın önemini vurgulayan öncü iktisatçılardan biridir. Gurley ve Shaw (1955), finansal sistemin sermaye birikimini artırarak ekonomik kalkınmayı desteklediğini belirtmişlerdir. Finansal gelişme ile ekonomik büyümenin ilişkili olduğu fikri 1970'lere kadar tam olarak belirtilemedi (Caporale vd., 2004). Schumpeter (1911), ekonomik büyüme açısından finansal sistemin önemli olduğunu belirten ilk ekonomistlerden biridir. Ekonomik büyümenin olması için mali yapının geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşe karşın, ekonomik büyümenin sonucunda finansal gelişmişliğin sağlanabileceği görüşü öne sürülmüştür. Finansal gelişme ekonomik büyüme ilişkisinde, arz öncüllü ve talep takipli hipotezler büyük önem taşımaktadır. Arz öncüllü hipoteze göre, finansal gelişme ekonomik büyümeyi arttırmaktayken, talep takipli hipoteze göre ise ilişkinin yönü ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğrudur. Patrick (1966) ise iki görüş etrafındaki tartışmalara arz öncüllü ve talep takipli hipotezleri geliştirerek dâhil olmuştur. Finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasında olan nedensellik ilişkisini kavramsal hale getirmiştir. Borsa düzeyinde hisse senetlerinin bağımsız değişken olarak kullanıldığı çalışmalarda hisse senedi fiyatlarıyla ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkiler bulunmaktadır (Altıntaş & Tombak, 2011; Caporale, vd., 2005; Müslümov & Aras, 2002; Gürsoy & Müslümov, 1999; Atje & Jovanović, 1993). Bununla birlikte Kar ve Ağır (2006), borsanın finansal

kalkınmaya etkisinin olmadığını belirtmiştir. Türkiye ekonomisinde finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru arz öncüllü hipotezi destekleyen bulgular vardır (Aslan & Küçükaksoy, 2006). Aynı zamanda ekonomik büyümeden finansal gelişmeye talep yönlü hipotezi destekleyen bulgularda mevcuttur (Atay, 2020).

Günümüzde şirketlerin temel amacı hem piyasa değerini hem de kârlarını artırmaktır. Sürekliliği ve rekabetçiliği sağlamak için en etkin hedef bu amaçtır. İşletmeler, küresel ölçekte hedef kitlelerine ulaşma, satış kolaylığı, tercih, ürettikleri mal ve hizmetlerin kalitesi ve hizmeti açısından rakiplerinden önde oldukları sürece işletme değerlerini artırabileceklerdir. Piyasa değeri, bir şirketin piyasadaki, yani borsadaki toplam değeridir. Bir şirketin piyasa değeri, piyasada işlem gören tüm hisse senetlerinin cari piyasa fiyatı ile çarpılmasıyla hesaplanır. Finansal yönetimin temel amacı, şirket değerini maksimize edecek yatırımları, finansmanı ve kar dağıtımlarını oluşturmak ve uygulamaktır. Bugün toplam 573 BİST şirketi endekslere, sektörlere ve pazarlara ayrılmıştır. Çeşitli alanlarda mal ve hizmet üreten BİST şirketleri ülke ekonomisini yönetmektedir. Bu şirketlere yönelik azami fiyat politikasının ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) üzerinde genel bir etkisi olması muhtemeldir. GSYİH genel olarak nüfus artışı, ihracat, ithalat, döviz kurları, faiz oranları ve enflasyon gibi makro ve mikro değişkenlerden etkilenir.

Bu çalışmanın amacı BİST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYİH üzerinde etkisini belirlemektir. Çalışmanın veri seti 1999-2022 dönemine ait (24 dönem) yıllık verilerden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri Türkiye Sermaye Piyasası Kurulu (uluslararası ekonomik ve finansal göstergeler ve aylık istatistik bülteni) internet sitesinden elde edilmiştir. BİST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYİH üzerinde etkisini belirlemede simetrik ve asimetrik ilişkileri tespit edebilen NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) modeli kullanılmıştır. Kurulan modelde Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) bağımlı değişken ve BİST şirketlerinin toplam piyasa değeri (TPD) bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bilindiği kadarıyla bu çalışma, BİST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYİH üzerinde etkisini bir NARDL modeli kurarak açıklayan literatürde öne çıkan ilk çalışmadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; literatür çalışmaları yer almakta, üçüncü bölümünde; çalışmada kullanılan veriler hakkında bilgiler verilmiş, dördüncü bölümünde; çalışmada kullanılan yöntem incelenmiş, beşinci bölümünde; araştırma etiği yer almakta, altıncı bölümünde ise çalışmanın sonuçları ve politika önerileri ile çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Literatürde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen yerli ve yabancı çalışmalar zaman, yöntem ve veri setine göre değişkenlikler göstermektedir. Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında ifade edilen “Arz öncüllü hipotez”, “Talep takipli hipotez” ve “Herhangi bir ilişki bulunmamaktadır” teoremleri çalışmalarla desteklenmiş, literatürde yer alan çalışmalarda görüleceği üzere her çalışmanın kendine özgü sonuçları çıkmaktadır. Bu çalışmalarda ekonomik büyüme göstergesi olarak genellikle GSYİH değişkeninin kullanıldığı, buna karşılık finansal gelişme göstergesi olarak bankacılık sektörü göstergeleri, hisse senetleri piyasa endeksleri ve para arzı göstergelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Filer vd., (2000) ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında olan ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamışlardır. 1985-1997 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda düşük ve orta gelirli ülkeler için borsa faaliyeti ile ekonomik büyüme arasında güçlü ilişki olduğu, gelişmekte olan ekonomilerde artan hisse senedi piyasası faaliyetinin büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir. Rousseau ve Wachtel (2000) 47 ülke için hisse senedi piyasaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. 1980-1995 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada dinamik panel ve panel VAR analizi kullanılmıştır. Çalışma

sonucunda kullanılan değişkenler arasında olumlu ilişkiler olduğu belirtilmiştir. Mohtadi ve Agarwal (2001) dinamik bir panel yöntemi kullanarak 21 yıl boyunca 21 gelişmekte olan piyasalar için borsa gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda borsa performansının çeşitli göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında hem doğrudan hem de özel yatırım davranışını artırarak dolaylı olarak pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Gökdeniz vd., (2003) Türkiye’de borsanın ekonomik büyümeye olan etkisini incelemişlerdir. 1989-2002 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada, en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda hisse senetleri piyasaları ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmamıştır. Caporale vd., (2004) sermaye piyasalarının gelişiminin ekonomik gelişmeye etkisini araştırmışlardır. 1977-1998 dönemi çeyrek veriler ile yapılan çalışmada Todo Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yedi ülkeden oluşan örneklemden elde edilen kanıtlar, iyi gelişmiş bir borsanın uzun vadede ekonomik büyümeyi destekleyebileceğini göstermektedir. Van Nieuwerburgh vd., (2006) Belçika'daki finansal piyasaların gelişimi ve ekonomik kalkınma arasındaki uzun vadeli ilişkiyi araştırmışlardır. 1830-2000 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal piyasaların ekonomik gelişmeye olumlu katkı sağladıkları belirtilmiştir. Adjasi ve Biekpe (2006) seçilmiş 14 Afrika ülkesi örnekleminde hisse senedi piyasası gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde etkisini analiz etmişlerdir. 1975-2001 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada dinamik panel modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ilişkinin pozitif olduğu, bu ilişkinin üst ve orta gelir seviyesindeki ülkeler için daha yüksek çıktığı belirtilmiştir. Naceur ve Ghazouani (2007) 11 MENA bölgesi ülkesinde banka ve finansal sistem gelişiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 1981-2003 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada, GMM modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bankacılık ve borsa gelişimi ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirtilmiştir. Har vd., (2008) Malezya’da hisse senetleri piyasası ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1977-2006 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada Granger testi kullanılmıştır. Çalışmada hisse senetleri piyasasından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik belirtilmiştir. Öztürk (2008) Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında olan ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. 1975-2005 dönemine ait yıllık veriler ile yapılan çalışmada Johansen eşbütünleşme analizi ile Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu belirtilmiştir. Yücel (2009) Türkiye’de sermaye piyasasının gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini temel bileşenler yöntemini kullanarak 1997-2007 dönemi aylık veriler ile incelemiştir. Sermaye piyasası gelişme ölçütü olarak borsada işlem gören şirketlerin toplam piyasa değeri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sermaye piyasasında meydana gelen gelişmelerin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu belirtilmiştir. Altıntaş ve Ayrıçay (2010) Türkiye ekonomisinde büyüme ve finansal gelişme arasında olan ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamışlardır. 1987-2007 dönemi üç aylık veriler ile yapılan çalışmada ARDL sınır testi kullanılmıştır. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme olduğu belirtilmiştir. Ake ve Jin (2010) bazı Euronext ülkelerinde borsa gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde olan etkisini incelemişlerdir. 1995-2008 dönemi üçer aylık veriler ile yapılan çalışmada Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, borsanın likit ve oldukça aktif olduğu bazı ülkeler için borsa ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir bağlantı belirlenmiştir.

Ake ve Ognaligui (2010) Kamerun’da borsa ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemişlerdir. 2006-2010 dönemi veriler ile yapılan çalışmada Sims nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bu ilişkinin pozitif olduğu belirtilmiştir. Karaca (2012) Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında olan ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. 1990-2011 dönemine ait üçer aylık veriler ile yapılan çalışmada finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü arz öncüllü hipotezin geçerli olduğu nedensellik olduğu belirtilmiştir. Güneş

(2013), Türkiye’ de 1988-2009 dönemini altışar aylık veriler ile finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini para arzı (M2Y) ve milli gelir (GNP) değişkenlerini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu belirtilmiştir. Ishioro (2013) Zimbabve’de hisse senetleri piyasası ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1990-2010 dönemi üçer aylık veriler ile yapılan çalışmada Toda Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu belirtilmiştir. Kaya (2014) menkul kıymet piyasaları gelişmelerinin ekonomik büyüme üzerinde olan etkisini gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde incelemiştir. 1997-2012 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada eşbütünleşme ve panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Tunalı ve Tuncer (2015) Türkiye’de sermaye piyasası gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği 2005-2015 dönemi üçer aylık veriler ile Granger testi ile incelemiştir. Sermaye piyasası gelişme ölçütü olarak borsada faaliyet gösteren şirketlerin toplam piyasa değeri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sermaye piyasası ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde karşılıklı bir Granger nedenselliğinin olduğu, uzun dönemde ise ekonomik büyümeden sermaye piyasasına doğru tek taraflı Granger nedensellik olduğu belirtilmiştir. Öztürk (2016) Türkiye’de hisse senedi fiyatları ile GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1991-2015 dönemi çeyrek veriler ile yapılan çalışmada nedensellik analizinde Toda Yamamoto testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda hisse senetleri endekslerinden GSYİH’ya doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Ak vd., (2016) Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme ile finansal gelişim arasında olan nedenselliğin yönünü analiz etmişlerdir. 1989-2011 dönemi yıllık verilerin temel bileşenler yöntemi ile derlenmesi ve Toda- Yamamoto testi ile değerlendirilmesinde, finansal büyümeden finansal gelişmeye doğru nedensellik olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan uzun dönemde bu ilişkiye rastlanmazken finansal gelişmeden ekonomik büyümeye tek yönlü Granger nedensellik ile bu değişkenler ‘talep takipli’ bir nedensellik gözlemlenmiştir. Akpolat (2016) Türkiye’de BIST ve Reel GSYİH arasında uzun dönemli eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini incelemiştir. 1998-2014 dönemi çeyrek veriler ile yapılan çalışmada, Maki eşbütünleşme, Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda BIST endeksinden GSYİH’ya tek yönlü Granger nedensellik belirlenmiştir. Helhel (2017), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini E7 ülkelerinde 2001-2013 dönemini panel verisi kullanarak analiz etmiştir. Gayrisafı yurtiçi hasıla artış oranı, yurtiçi banka kredileri, para arzı ve piyasa kapitalizasyon değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyümeden finansal gelişmeye tek yönlü Granger nedenselliğinin bulunduğu ve “ talep takipli hipotez ”in geçerli olduğu belirtilmiştir. Sağlam ve Sönmez (2017) Avrupa geçiş ekonomileri için ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında olan ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamışlardır. 2001-2014 dönemine ait yıllık veriler ile yapılan çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülkeler için uzun dönemde finansal gelişmeden ve ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Karamelikli ve Keskingöz (2017) Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında olan ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamışlardır. 1998-2004 dönemine ait üçer aylık veriler ile yapılan çalışmada Johansen eşbütünleşme analizi, Granger ve Toda Yamamoto yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında net bir ilişki bulunmadığı belirtilmiştir. Pan ve Mishra (2018) Çin’de hisse senetleri piyasası ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1999-2015 dönemi aylık veriler ile yapılan çalışmada ARDL sınır testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda hisse senetleri piyasasından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonucunda Şanghay A hisse senedi piyasasının ekonominin reel sektörü ile uzun vadeli negatif küçük etkili bir ilişki olduğu, nedensellik testinde ise ekonomik büyümenin Shenzhen B hisse piyasasının gelişimini teşvik ettiği belirtilmiştir. Bist (2018) finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi 16 düşük gelirli ülkede

incelemiştir. 1995-2014 dönemi yıllık veriler ile yapılan çalışmada panel analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Pedroni analizi, değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu hipotezine açık bir destek sağladığı belirtilmiştir. Aynı zamanda ülkeler bazında da yapılan analizde, ülkelerin çoğunda finansal gelişmenin ekonomik büyümeği olumlu etkilediği gözlemlenmiştir. Asteriou ve Spanos (2019) 26 Avrupa Birliği ülkesinin son finansal kriz karşısında finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. 1990-2016 dönemi yıllık veriler ile yapılan analizde panel veri tekniği kullanılmıştır. Çalışmada kriz öncesi finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediğini, kriz sonrası ise ekonomik büyümeyi engellediği belirtilmiştir. Guru ve Yadav (2019) kadar bankacılık sektörü ve borsa gelişim göstergelerini kullanarak beş büyük gelişmekte olan ekonomi BRICS için finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. 1993-2014 dönemi yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada GMM metodu kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bankacılık sektörü ve borsa gelişim göstergelerinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği belirtilmiştir. Nur (2021), Türkiye’de finansal açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini 1997-2019 dönemi yıllık veriler ile incelemiştir. Çalışma metodu olarak eşbütünleşme ilişkisinde Engle ve Granger ile Philips ve Ouliaris testleri, nedensellik ilişkisinde ise Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal gelişme ile ekonomik büyüme ve finansal açıklık arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca finansal açıklıktan ekonomik büyüme yönünde tek taraflı Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ünal (2022), Türkiye’de 2010-2019 dönemi aylık verileri kullanarak Granger nedensellik testi ile bankacılık sektörü ve hisse senedi piyasasının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini incelemiştir. Değişkenler olarak özel sektör banka kredileri, hisse senedi piyasaları göstergeleri ile GSYİH kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, banka kredi kullanımından ekonomik büyümeye doğru bir Granger nedensellik belirlenirken, hisse senedi piyasası toplam kapitilasyonundan ekonomik büyümeye bir nedensellik bulunamamıştır. Kazaz ve Demireli (2022) Türkiye’de BIST 100 endeksinin makroekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. 2008-2019 dönemi aylık veriler ile yapılan çalışmada, Midas testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda BIST endeksi ile GSYİH doğrusal olmayan asimetric bir ilişki tespit edilmiştir. Kuş ve Bölükoğlu (2022), Türkiye’de 1980-2018 dönemleri için yıllık veriler ile finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisini ARDL sınır testi ile IMF tarafından geliştirilen finansal gelişmişlik endeksleriyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda finansal piyasaların gelişmişlik düzeyinin ekonomik büyümeyi etkilediği fakat finansal kurumların ekonomik gelişme üzerinde yansız bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Yerli ve yabancı finansal büyüme ve ekonomik kalkınma üzerine seçilmiş literatür taraması incelendiğinde nedensellik ilişkisi ile çok sayıda çalışma bulunurken asimetric ilişki ile ilgili çalışmalara rastlanılmamıştır.

3. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmanın veri seti 1999-2022 dönemine ait (24 dönem) yıllık verilerden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri Türkiye Sermaye Piyasası Kurulu (uluslararası ekonomik ve finansal göstergeler ve aylık istatistik bülteni) internet sitesinden elde edilmiştir. BIST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYH üzerinde etkisini belirlemede simetric ve asimetric ilişkileri tespit edebilen NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) modeli ile değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde Toda-Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Kurulan modelde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) bağımlı değişken olarak ve Levine (1990), Tunalı ve Tuncer (2015) ve daha bir çok çalışmada finansal gelişme ölçütü olarak kullanılan BIST şirketlerinin toplam piyasa değeri (TPD) bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve BIST şirketlerinin toplam piyasa değeri (TPD) ile ilgili veriler nominal değerler üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan değişkenler

Değişken Sembolü	Değişken Açıklaması	Değişken Kaynağı
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	https://spk.gov.tr/istatistikler/uluslararası-ekonomik-ve-finansal-gostergeler
TPD	BIST Şirketlerinin Toplam Piyasa Değeri	https://spk.gov.tr/istatistikler/uluslararası-ekonomik-ve-finansal-gostergeler

GSYİH ile TPD değişkenlerinin verileri ile ilgili tanımlayıcı istatistikler aşağıda sunulmuştur. Veriler “Milyon \$” olarak kullanılmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

	GSYİH	TPD
A. Ortalama	650.059,7	177.261,7
Medyan	740.217,5	178.708,0
Maximum	957.504,0	311.264,0
Minimum	202.248,0	34.402,0
Standart Sapma	243.182,3	79.786.06
Jarque-Bera	2.703.453	0,735386
Olasılık	0,258793	0,692330
Gözlem Sayısı	24	24

Tablo 2’de GSYİH ve TPD değişkenlerinin olasılık değerleri 0,05’ den büyük olduğundan dolayı normal dağılıma sahip oldukları görülmektedir. Her iki seriye ait standart sapmalar ortalama değerlerine göre yüksek çıkmıştır. Bu durum dönemler arasında ortalamadan sapmalar olduğu, serilerin durağan olmadığını göstermektedir.

4. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada ilk olarak birim kök testleri ile serilerin durağanlık durumları incelenmiştir. Durağanlık durumu için Augmented Dickey-Fuller (1979, 1981, ADF) ve Phillips-Perron (1988, PP) testi kullanılmıştır. Daha sonra, Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi ile nedenselliğin yönü tespit edilmiştir. Son olarak ise, NARDL modeli çerçevesinde açıklayıcı değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarının ayrıştırılması yoluyla bağımlı değişkene olan etkileri analize konu olmuştur.

4.1. Birim Kök Testleri

Zaman serisi analizlerinde, değişkenlerin durağan olup olmadıklarının kontrolü yapılacak analiz yönteminin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Değişkenlerin durağanlık derecesine göre çeşitli analizler yapılabilmektedir. Bununla birlikte Granger ve Newbold (1974) durağanlık koşulunu sağlamayan zaman serileriyle çalışıldığı takdirde sahte regresyon probleminin ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. GSYİH ile TPD değişkenlerinin durağanlığı Dickey Fuller’in (1979, 1981) geliştirdikleri ADF ile Philips Perron’un (1988) geliştirdiği PP testleri kullanılarak sabit ile sabit ve trend seviyede istatistiksel açıdan test edilmiştir.

Dickey ve Fuller (1981) birim kök testi;

Yalın Hali:

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t$$

Sabit Terimli Hali:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + u$$

Sabit Terimli ve Trendli Hali:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad \text{olarak gösterilmektedir.}$$

Tablo 3. Birim kök test sonuç tablosu

Veriler	ADF Sabitli		ADF Sabit&Trendli		PP Sabitli		PP Sabit&Trendli	
	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark
GSYİH	-1.685 (0.424)	-4.016*** (0.0058)	-0.299 (0.985)	-4.657*** (0.0064)	-1.685 (0.424)	-4.014*** (0.0058)	-0.219 (0.988)	-4.663*** (0.0063)
TPD	-2.529 (0.121)	-5.225*** (0.0004)	-0.881 (0.939)	-5.586*** (0.0010)	-2.341 (0.168)	-9.044*** (0.0000)	-2.886 (0.184)	-11.515*** (0.0000)

- ***, **, * %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir.

Tablo 3'te birim kök test sonuçları gösterilmiştir. GSYİH ve TPD serilerinin her iki testin sabitli ve sabit & trendli modellerine göre 1.farkı alındığında % 1 seviyesinde durağan çıktığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmaya konu olan serilerin 1. farkları alındıktan sonra %1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştıkları, yani I(1) oldukları görülmektedir.

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde kullanılacak yöntem için yapılan birim kök testlerinde, değişkenlerin durağanlık seviyelerinin I(1) olmasından dolayı Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır.

5. Araştırma Etiği

Araştırmanın tüm aşamalarında bilimsel disiplinin gerektirdiği etik ilkelere hassasiyetle uyulmuş, elde edilen veriler objektif bir biçimde araştırma raporuna yansıtılmıştır. Araştırmada yararlanılan bütün kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada belirtilmiştir

6. Bulgular

6.1. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi ve Bulgular

Standart Granger (1969) nedensellik testi bir açıklayıcı değişkenin geçmiş değerlerinin bağımlı değişkenin bugünkü değeri hakkında bilgi verip veremeyeceğini test etmek amacıyla tasarlanmış bir nedensellik testidir. Literatürde oldukça yaygın kullanılmasına rağmen, standart Granger nedensellik testi ön koşul olarak analize dâhil edilecek değişkenlerin durağan olmasını gerektirmektedir. Bu ise kısıtlayıcı bir ön koşul olmasının yanında, seriler farklarının alınması veya trendden arındırma vb. yöntemlerle durağanlaştırıldığında serilerle ilgili bilgi kayıpları yaşanmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi standart Granger nedensellik testini baz almaktadır. Ancak, Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinde seriler durağan olmasa bile, farkları alınmadan serilere nedensellik testi uygulanabilmektedir. Ele alınan serilerin her ikisi 1. farkta durağan olabileceği gibi serilerden bir kısmı seviyede durağan (I(0)) bir kısmı ise 1. farkta (I(1)) durağan olabilmektedir. Eğer serilerin hepsinin seviyede durağan oldukları tespit edilirse, bu durumda test standart Granger nedensellik testine indirgenmektedir. Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinde öncelikle Wald testi kullanılarak uygulanacak olan VAR modelinin uygun gecikme uzunluğu belirlenir. Kurulan VAR modelinin geçerli olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla 4 ayrı tanı testi uygulanır. Bunlar; istikrar koşulu, otokorelasyon, değişen varyans ve normallik testleridir. Daha sonra ise, serilerin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) yani en yüksek durağanlık seviyesi kadar gecikme de uygun gecikme sayısına eklenir. Bu ilave gecikmeler dışsal değişken kabul edilip Wald testi uygun gecikme uzunluğu kadarki sayıdaki gecikmeye uygulanır.

Testin modeli şu şekildedir (Meçik & Koyuncu, 2020) :

$$Y_t = \varphi + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{1i} Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+dmax} \alpha_{2i} X_{t-1} + \mu_{1t} \quad (1)$$

$$Y_t = \varphi + \sum_{i=1}^{p+dmax} \beta_{1i} X_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+dmax} \beta_{2i} Y_{t-1} + \mu_{1t} \quad (2)$$

Tablo 4. GSYİH-TPD ilişkisinde uygun gecikme uzunluğu belirleme tablosu

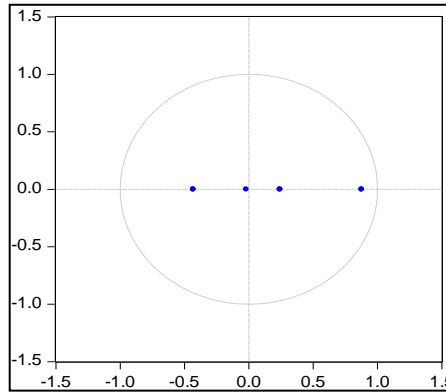
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-570.9285	NA	1.43e+20	52.08441	52.18360	52.10778
1	-538.7618	55.56065*	1.11e+19*	49.52380*	49.82136*	49.59390*
2	-538.2101	0.852744	1.54e+19	49.83728	50.33321	49.95410

Tablo 4’te GSYİH-TPD ilişkisinde uygun gecikme uzunluğunun farklı bilgi kriterlerine göre belirlenmesi gösterilmiştir. Farklı bilgi kriterleri uygun gecikmeyi 1 olarak göstermektedir.

Tablo 5. GSYİH-TPD ilişkisinin diğer tanısal testleri

Panel A: Otokorelasyon Testi						
Gecikme	LRE*stat	df	Olasılık	Rao F stat	df	Olasılık
1	8.160887	4	0.0859	2.274976	(4, 28.0)	0.0863
2	2.994321	4	0.5588	0.761399	(4, 28.0)	0.5592
Panel B: Değişen Varyans Testi						
				Chi-square	df	Olasılık
				31.99979	24	0.127
Panel C: Normallik Testi						
			Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
			1	1.341475	2	0.5113
			2	1.281865	2	0.6613
			Ortak	2.168652	4	0.7048

Tablo 5’deki tanısal testlerin sonuçlarına göre ise, sırasıyla Panel A ve Panel B’de otokorelasyon ve değişen varyansın olmadığını belirten boş hipotezler reddedilememektedir. Buna göre, modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları yoktur. Panel C’de hata terimlerinin normal dağıldığını ifade eden boş hipotez reddedilememektedir.

Şekil 1. AR karakteristik polinomlarının ters kökleri

Şekil 1’de gecikme sayısının 1 olarak belirlenen VAR modelinde, AR karakteristik polinomunun ters köklerinin tümü birim çember içinde yer aldığından model durağandır. Şekil 1 ve Tablo 5’deki bütün tanısal testlerde gerekli koşullar sağlandığı için bundan sonraki aşamada Toda-Yamamoto (1995) testi uygulanıp sonuçlar değerlendirilebilir.

Tablo 6. GSYİH-TPD ilişkisi için Toda-Yamamoto sonuç tablosu

Nedenselliğin Yönü	Wald İstatistiği	Olasılık
GSYİH → TPD	0.668393	0.4136
TPD → GSYİH	10.80623	0.0001

Tablo 6’da GSYİH-TPD ilişkisi için Toda-Yamamoto Granger nedensellik testinin sonuçları gösterilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi uygun gecikme uzunluğuna maksimum bütünlüşme derecesi (d_{max}) olan 1 gecikme eklenmiş olup gecikme sayısı 2’ye çıkartılıp 2. gecikme dışsal değişken olarak kabul edilmiş ve Wald testi 1 gecikmeye uygulanmıştır. Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçları doğrultusunda yapılan Wald testlerine göre, TPD’ den GSYİH’i’ ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde granger nedensellik olduğu, GSYİH’den TPD’ ye doğru granger nedensellik olmadığı tespit edilmiştir.

6.2. NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) Modeli ve Bulgular

Pesaran’ın (2001) geliştirmiş olduğu ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli ekonometri literatürüne önemli bir katkıda bulunmuştur. ARDL modelinde bağımlı değişken birinci mertebeden durağan (I(1)) olması gerekirken, açıklayıcı değişkenler birinci mertebeden durağan (I(1)) olabileceği gibi seviyede durağan (I(0)) olabilmektedir. ARDL modeli bu şekilde hem aynı hem de farklı mertebeden durağan olan seriler arasında hem regresyon hem de eşbütünlüşme ilişkisinin analizine izin vermektedir.

Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo (2014) ise Pesaran’ın (2001) geliştirmiş olduğu ARDL modelini bir adım öteye taşıyarak açıklayıcı değişkenlerdeki pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerindeki etkisini ayrı ayrı analiz etmeye imkân tanıyan NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) modelini geliştirmişlerdir. Bu şekilde açıklayıcı değişken(ler)deki pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerinde aynı derecede etki edip etmediği tespit edilebilmektedir. Diğer bir deyişle açıklayıcı değişken(ler)deki pozitif ve negatif şoklardan hangisinin daha etkili olduğu NARDL modeli yardımıyla anlaşılabilir. NARDL modeli de ARDL modeli gibi hem aynı hem de farklı mertebeden durağan olan seriler arasında hem regresyon hem de eşbütünlüşme ilişkisinin analizine olanak sağlamaktadır. Yalnız, dikkat edilmesi gereken husus bağımlı değişkenin birinci mertebeden durağan (I(1)) olması gerekliliğidir. Öte yandan, ARDL ve modellerinin uygulanabilmesi için bazı en az bir değişkenin seviyede durağan olma zorunluluğu yoktur. Yani, bütün değişkenlerin birinci mertebeden durağan olduğu durumda da ARDL ve NARDL modelleri uygulanabilmektedir. Altıntaş (2016)’ın çalışmasında bu anlatılanlara paralel biçimde bütün değişkenler I(1) iken NARDL modeli uygulanmıştır.

ARDL ve NARDL modelleri değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin tespit edilmesinin yanısıra regresyon katsayılarının da belirlenmesini sağlamaktadır.

Asimetrik ilişkiyi temsil etmek için aşağıdaki regresyon kullanılabilir:

$$y_t = \varphi^+ x_t^+ + \varphi^- x_t^- + u_t \quad (3)$$

Burada u_t uzun vadeli dengeden sapmaları sembolize eder. φ^+ ve φ^- sırasıyla x_t ’deki pozitif ve negatif değişikliklerin uzun vadeli katsayılarıdır.

Burada x_t bir başlangıç değeri, pozitif ve negatif bileşenlerden oluşur:

$$x_t = x_0 + x_t^+ + x_t^- \quad (4)$$

Burada x_t^+ ve x_t^- , x_t ’deki pozitif ve negatif değişikliklerin kısmi toplam süreçleridir:

$$x^+ = \sum_{j=1}^t \Delta x_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta x_j, 0), \quad x^- = \sum_{j=1}^t \Delta x_j^- = \sum_{j=1}^t \min(\Delta x_j, 0) \quad (5)$$

NARDL modelindeki asimetrik hata düzeltme modeli şu şekilde gösterilebilir:

$$\Delta y_t = \gamma_0 + \theta y_{t-1} + \delta^+ x_{t-1}^+ + \delta^- x_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \mu_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} (\beta_i^+ \Delta x_{t-i}^+ + \beta_i^- x_{t-i}^-) + \varepsilon_t \quad (6)$$

Burada hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler $\delta^+ = -\theta\varphi^+$ ve $\delta^- = -\theta\varphi^-$ olarak sembolize edilir. β_i^+ ve β_i^- açıklayıcı değişkenlerdeki pozitif ve negatif değişikliklere yapılan kısa dönem düzeltmelerdir (Akpolat, 2022).

Bağımlı değişken olarak Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ve bağımsız değişken olarak BIST şirketlerinin toplam piyasa değeri (TPD) değişkeninin kullanıldığı NARDL modeli şu şekildedir;

$$\Delta GSYİH_t = \alpha_0 + uGSYİH_{t-1} + \theta^+ TPD_{t-1}^+ + \theta^- TPD_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \varphi_i \Delta GSYİH_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \pi_i^- \Delta TPD_{t-i}^- + \sum_{i=0}^{q-1} \pi_i^+ \Delta TPD_{t-i}^+ + \varepsilon_t \quad (7)$$

Tablo 7. ARDL ve NARDL modellerine ait eşbütünleşme testi sonuçları

GSYİH-TPD İlişkisinin ARDL ve NARDL Eşbütünleşme Testi Sonuçları					
Test	F İstatistiği	Asimptotik Kritik Değerler			
		% 1		%5	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
ARDL	11.43***	4.94	5.58	3.62	4.16
NARDL	9.65***	4.13	5.00	3.10	3.87

- *** %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7’de GSYİH-TPD ilişkileri için ARDL ve NARDL eşbütünleşme testlerinin sonuçları gösterilmiştir. Bu ilişki için Akaike bilgi kriterine göre ARDL testinde uygun model (2,1) ve NARDL testinde (1,4,2) olarak belirlenmiştir. GSYİH-TPD ilişkisi için ARDL ve NARDL sınır testi sonuçlarına göre elde edilen F istatistikleri %1 ve %5 düzeyindeki I(0) ve I(1) sınır değerlerinden yüksektir. Bu sonuçlar ilişki için ARDL ve NARDL sınır testlerine göre güçlü birer eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. NARDL model sonuçları

Panel A: Koşullu Hata Düzeltme Regresyonu			
Bağımlı Değişken : Δ GSYİH			
Değişken	Katsayı	t-Statistic	Olasılık
C	677400.9	5.820754	0.0003
GSYİH(-1)*	-1.150602	-5.505816	0.0004
TPD_POS(-1)	4.048718	5.477382	0.0004
TPD_NEG(-1)	4.070406	5.530644	0.0004
D(TPD_POS)	0.814726	2.576680	0.0299
D(TPD_POS(-1))	-1.822156	-3.286106	0.0094
D(TPD_POS(-2))	-2.153023	-3.825191	0.0041
D(TPD_POS(-3))	-1.183811	-3.164854	0.0115

Uzun Dönem Katsayılar:

Restricted Constant and No Trend

Değişken	Katsayı	t-Statistic	Olasılık
TPD_POS	3.518.782	1.212.849	0.0000
TPD_NEG	3.537.632	1.057.258	0.0000
C	588736.1	1.832.315	0.0000

Panel B: Kısa Dönem Katsayılar

ECM Regression

Bağımlı Değişken: Δ GSYİH

Değişken	Katsayı	t-Statistic	Olasılık
----------	---------	-------------	----------

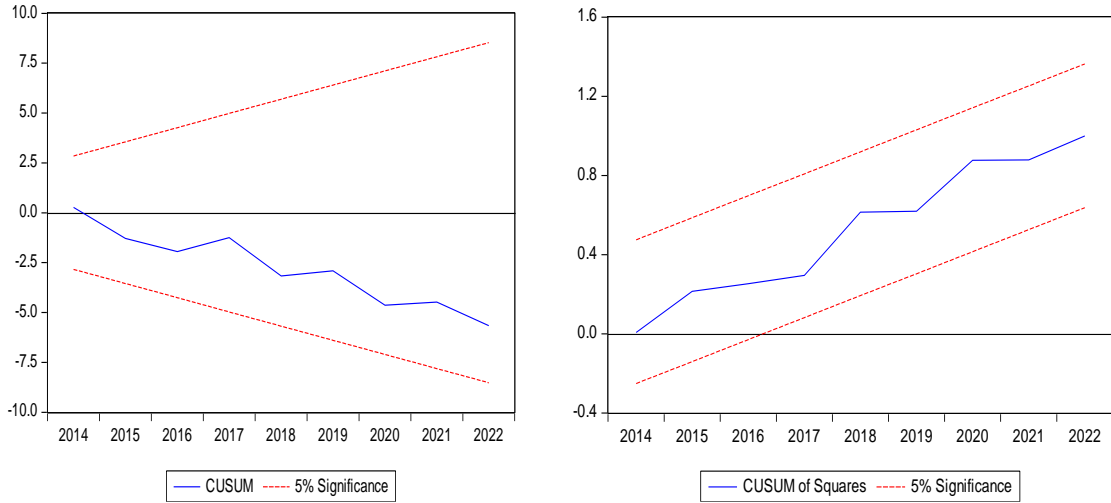
D(TPD_POS)	0.814726	3.806.746	0.0042
D(TPD_POS(-1))	-1.822.156	-4.082.409	0.0027
D(TPD_POS(-2))	-2.153.023	-5.080.412	0.0007
D(TPD_POS(-3))	-1.183.811	-4.855.356	0.0009
D(TPD_NEG)	1.236.049	5.144.041	0.0006
D(TPD_NEG(-1))	-1.570.943	-3.775.666	0.0044
ECT(-1)	-1.150.602	-7.176.230	0.0001

Panel C: Tamısal Testler

	<u>Test Statistic</u>	<u>Olasılık</u>
R2	0.912199	
Adjusted R2	0.868299	
F Statistic	36.74194	0.0000
Durbin-Watson	2.835086	
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity Test	2.139556	0.1883
ARCH Heteroscedasticity Test	0.055594	0.8166
Jarque-Bera Normallık Testi	0.621161	0.733021
Ramsey RESET Test	0.861140	0.4142

- ***, **, * %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir

Tablo 8’de GSYİH-TPD ilişkisi için geliştirilen NARDL modeli sonuçları görülmektedir. Serisel korelasyon LM testi, değişen varyans, Jarque-Bera normallik testi ve Ramsey RESET testine ait olasılık değerleri % 10 düzeyinde anlamlı değillerdir. Diğer bir deyişle, modelde otokorelasyon, değişen varyans, hata terimlerinin normal dağılmaması model kurma sorunları yoktur.

Şekil 2. GSYİH-TPD ilişkisi için CUSUM ve CUSUMQ istikrar testleri

Şekil 2’de GSYİH-TPD ilişkisine ait istikrar testi sonuçları görülmektedir. Hem CUSUM hem de CUSUM of Squares (CUSUMQ) istikrar testlerine göre sistemin % 5 anlamlılık düzeyindeki istikrar aralığından sapmadığı yani sistemin istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Uzun ve kısa dönem asimetri testi sonuçları

TPD	Uzun Dönem Asimetri		Kısa Dönem Asimetri	
	<u>Wald Statistic</u>	<u>Olasılık</u>	<u>Wald Statistic</u>	<u>Olasılık</u>
	-0.308742	0.7645	-3.812737	0.0041***

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 9, uzun vadeli ve kısa vadeli asimetri testi sonuçlarını göstermektedir. Öncelikle seçilen NARDL modelinin koşullu hata düzeltme regresyon değişkenleri adım adım regresyonda kullanılarak

testler uygulanır. Asimetrilere gelince, uzun dönem asimetri TPD için geçerli değildir. Kısa dönem asimetri TPD için %1 anlamlılık düzeyinde geçerlidir. Kısa vadeli asimetri TPD için geçerlidir. Diğer bir deyişle, Wald testi istatistikleri, TPD'nin pozitif ve negatif şoklarının kısa dönemde GSYİH üzerinde asimetric etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

NARDL analiz sonuçlarına göre TPD⁺ değişkenine ait katsayının 3.518, TPD⁻ değişkenine ait katsayının 3.537 olduğu görülmüştür. Yapılan Wald testi sonucunun 0.7645 çıkması modelde uzun dönemde bir simetri ilişkisinin olduğunu, asimetric ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla modelde sadece simetric ilişki yorumlanabilecektir. Buna göre, BIST şirketlerinin toplam piyasa değerlerindeki %1'lik bir artış GSYİH'i % 3.518 artırmaktadır. Wald testi sonucunda asimetric ilişki olduğu belirlenseydi BIST şirketlerinin toplam piyasa değerlerindeki %1'lik bir azalışın GSYİH'i % 3.537 azalttığı söylenebilirdi.

NARDL analizinde değişkenler arasında uzun dönemde simetric ilişki çıkması aynı zamanda simetric bir nedensellik testi olan Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçlarını anlamlı kılmaktadır.

7. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1999-2022 dönemi için BIST şirketlerinin toplam piyasa değerlerinin GSYİH üzerinde etkisi Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi ve NARDL modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçları doğrultusunda yapılan Wald testlerine göre, TPD' den GSYİH' ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik olduğu, GSYİH'den TPD' ye doğru Granger nedensellik olmadığı tespit edilmiştir.

Hem ARDL hem de hem de NARDL modeli sonuçları değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Asimetrilere gelince, uzun dönem asimetri TPD için geçerli değildir. Kısa dönem asimetri TPD için %1 anlamlılık düzeyinde geçerlidir. Diğer bir deyişle, Wald testi istatistikleri, TPD'nin pozitif ve negatif şoklarının kısa dönemde GSYİH üzerinde asimetric etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde asimetri ilişkisinin olması piyasada kısa dönemlerde ortaya çıkan oynaklıkların uzun dönemde tekrar dengeye geldiğini, olumsuz etkilerin fazla sürmediğini göstermektedir. Finansal piyasalarda kısa dönemler için bu şekilde oynaklıkların olması beklenen bir durumdur. Bu hareketlerin uzun dönemde dengeye gelmesi GSYİH üzerinde olumlu etkilerde bulunabilmektedir.

NARDL analiz sonuçlarına göre TPD⁺ değişkenine ait katsayının 3.518, TPD⁻ değişkenine ait katsayının 3.537 olduğu görülmüştür. Yapılan Wald testi sonucunun 0.7645 çıkması modelde uzun dönemde bir simetri ilişkisinin olduğunu, asimetric ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla modelde sadece simetric ilişki yorumlanabilecektir. Buna göre, BIST şirketlerinin toplam piyasa değerlerindeki %1'lik bir artış GSYİH'i % 3.518 artırmaktadır. Wald testi sonucunda asimetric ilişki olduğu belirlenseydi BIST şirketlerinin toplam piyasa değerlerindeki %1'lik bir azalışın GSYİH'i % 3.537 azalttığı söylenebilirdi. NARDL analizinde değişkenler arasında uzun dönemde simetric ilişki çıkması aynı zamanda simetric bir nedensellik testi olan Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçlarını anlamlı kılmaktadır.

Çalışma sonuçları literatürde daha önce yapılmış olan araştırmalar yönünden karşılaştırıldığından Türkiye ekonomisinde finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru arz öncüllü hipotezi destekleyen bulgular yönünden Aslan ve Küçükaksoy (2006), Har vd., (2008), Güneş (2013), Karaca (2012), Akpolat (2016), Sağlam ve Sönmez (2017) ve Nur (2021) çalışmalarlarıyla benzer çıkmıştır. Mohtadi ve Agarwal (2001), Yücel (2009), Ake ve Jin (2010), Bist (2018) ve Guru ve Yadav (2019) çalışma sonuçlarımıza benzer borsa ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir bağlantı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Kar ve Ağır (2006), borsanın finansal kalkınmaya etkisinin olmadığını

belirtmesine karşılık, bu araştırmada finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışma sonucunda, Granger nedensellik testleri, finansal gelişme ekonomik büyüme ilişkisinde, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru ilişki olduğunu göstermekte ve arz öncüllü hipotezi destekleyici kanıtlar sunmaktadır.

Çalışma iyi işleyen hisse senedi piyasalarının, daha hızlı sermaye birikimi yoluyla büyüme motorunu besleyerek ve daha iyi kaynak tahsisi yoluyla onu ayarlayarak ekonomik kalkınmayı destekleyebileceği teorilerine destek sağlamaktadır. Çalışma, hem ekonomi planlamacılarının hem de borsa yöneticilerinin, piyasanın ve ekonominin giderek daha tutarlı bir oranda büyümesi için teşvik edilmesini sağlamaları gerektiğini önermektedir. Bu nedenle, bu çalışma bulgusunun önemli politika çıkarımlarından biri, politika yapıcıların özel sektörün büyümesi için elverişli bir ortam sağlayan politikalara daha fazla önem vermesi gerektiğidir. Özel sektörün gelişimi ve ekonomik kalkınmaya sağlayacak etkilerde bulunması için, ticari hayatın gelişimi, performans ve verimliliğin artırılması, kanuni mevzuatların buna uygun hale getirilmesi ile özel sektöre kredi kullandırma konusunda her türlü desteğin politika uygulayıcılar tarafından sağlanması gerekmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda veri seti genişletilerek finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ve asimetrik ilişkiler incelenebilir.

8. Kaynakça

- Adjasi, C. K., & Biekpe, N. B. (2006). Stock market development and economic growth: The case of selected African countries. *African Development Review*, 18(1), 144-161. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8268.2006.00136.x>
- Ak, M.Z., Altıntaş, N., & Şimşek, A. S. (2016). Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 151-160. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152120>
- Ake, B., & Jin, D. (2010). The role of stock market development in economic growth: evidence from some Euronext countries. *International Journal of Financial Research*, 1(1), 14-20. <https://doi.org/10.5430/ijfr.v1n1p14>
- Ake, B., & Ognaligui, R. (2010). Financial stock market and economic growth in developing countries: The case of Douala Stock Exchange in Cameroon. *International Journal of Business and Management*, 5(5). <https://doi.org/10.5539/ijbm.v5n5p82>
- Akpolat, A. G. (2016). Does Turkish Stock Market contribute to Turkey’s long-run growth: an analysis with structural breaks. *Journal of Applied Research in Finance and Economics*, 2(3), 1-13.
- Akpolat, A. G. (2022). The asymmetric effects of real variables on real housing prices: a nonlinear ARDL analysis for Turkey. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, (ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/IJHMA-09-2022-0143>
- Altıntaş, H., & Ayriçay, Y. (2010). Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin sınır testi yaklaşımıyla analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 71-98. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423869500.pdf>
- Altıntaş, H., & Tombak, F. (2011). Türkiye’de hisse senedi fiyatları ve makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: 1987-2008. *Anadolu Üniversitesi Ekonomi Kongresi II*, 1, 21.
- Altıntaş, H. (2016). Petrol fiyatlarının gıda fiyatlarına asimetrik etkisi: Türkiye için nardl modeli uygulaması. *Journal of Management and Economics Research*, 14(4), 1-24. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.234720>

- Aslan, Ö., & Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (4), 25-38. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/94964>
- Asteriou, D., & Spanos, K. (2019). The relationship between financial development and economic growth during the recent crisis: Evidence from the EU. *Finance Research Letters*, 28, 238-245. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.05.011>
- Atay, E. (2020). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1961-2015). *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 305-326. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1205077>
- Atje, R., & Jovanovic, B. (1993). Stock market and development. *European Economic Review* 37, 623–640.
- Bist, J. P. (2018). Financial development and economic growth: Evidence from a panel of 16 African and non-African low-income countries. *Cogent Economics & Finance*, 6(1), 1449780. <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1449780>
- Caporale, G. M., Howells, P., & Soliman, A. M. (2005). Endogenous growth models and stock market development: evidence from four countries. *Review of Development Economics*, 9(2), 166-176. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2005.00270.x>
- Caporale, G.M., Howells, P. G., & Soliman, A. M. (2004). Stock market development and economic growth: the causal linkage. *Journal of Economic Development*, 29(1), 33-50. http://www.jed.or.kr/full-text/29-1/02_J665_PDF
- Demirgüç-Kunt, A. (2006). Finance and economic development: Policy choices for developing countries. *World Bank Policy Research Working Paper*, (3955). <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/8415/wps3955.pdf;sequence=1>
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of American Statistical Association*, 74, 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Filer, R. K., Hanousek, J., & Campos, N. F. (2000). Do stock markets promote economic growth? *CERGE-EI Working Paper Series*, (151). <https://www.cerge-ei.cz/pdf/wp/Wp151.pdf>
- Gökdeniz, İ., Erdoğan, M., & Kalyüncü, K. (2003). Finansal piyasaların ekonomik büyümeye etkisi ve Türkiye örneği (1989-2002). *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 101-117. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/2982/>
- Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of econometrics*, 2(2), 111-120. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(74\)90034-7](https://doi.org/10.1016/0304-4076(74)90034-7)
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438. <https://doi.org/10.2307/1912791>
- Gurley, J. G., & Shaw, E. S. (1955). Financial aspects of economic development. *The American Economic Review* 45(4), 515-538. <https://www.jstor.org/stable/pdf/1811632>

- Guru, B. K., & Yadav, I. S. (2019). Financial development and economic growth: panel evidence from BRICS. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 24(47), 113-126. <https://doi.org/10.1108/JEFAS-12-2017-0125>
- Güneş, S. (2013). Finansal gelişmişlik ve büyüme arasındaki nedensellik testi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 73-85. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66668/1043094>
- Gürsoy, C. T., & Müslümov, A. (1999). Stock markets and economic growth: a Causality test. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(2), 124-131. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66643/1042808>
- Har, W. M., Ee, C. S., & Tan, C. T. (2008). Stock market and economic growth in Malaysia: Casualty test. *Asian Social Science*, 4(4), 86-92. <https://doi.org/10.5539/ass.v4n4p86>
- Helhel, Y. (2017). E7 ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında nedensellik analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (628), 9-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fpeyd/issue/48015/607276>
- Ishioro, B. O. (2013). Stock market development and economic growth: Evidence from Zimbabwe. *Ekonomika misao i praksa*, (2), 343-360. <https://hrcak.srce.hr/112603>
- Kar, M., & Ağır, H. (2006). Menkul kıymet piyasaları, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 56(1), 13-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/801/8721>
- Karaca, O. (2012). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme: Türkiye için bir nedensellik analizi. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 6(2), 85-101. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/60720/955139>
- Karamelikli, H., & Kesgingöz, H. (2017). Finansal gelişme bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(1), 683-701. <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad/issue/27443/304378>
- Kaya, A. (2014). Menkul kıymet piyasaları ekonomik büyümenin bir dinamiği midir? Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik panel veri analizi. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 28(4), 285-307. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2715/36061>
- Kazaz, F., & Demireli, E. (2022). Türkiye’de gösterge borsa endeksi’nin (Bist 100) makroekonomik büyümeye etkisi: Midas analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(2), 824-839. <https://doi.org/10.21547/jss.970442>
- Kuş, N., & Bölükoğlu, A. (2022). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 362-401. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1062138>
- Levine, R. (1990). Stock markets, growth, and policy (Vol. 374). World Bank. <https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/484.html>
- McKinnon, R., I. (1973). Money and Capital in Economic Development. Brookings Institution Press, Washington, DC. <https://www.brookings.edu/book/money-and-capital-in-economic-development/>
- Meçik, O., & Koyuncu, T. (2020). Türkiye’de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Toda-Yamamoto nedensellik testi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(3), 2618-2635. <https://doi.org/10.15869/itobiad.748770>

- Mohtadi, H., & Agarwal, S. (2001). Stock market development and economic growth: Evidence from developing countries. *On line*] Available at: <http://www.uwm.edu/mohadi/PA-4-01.pdf>.
https://www.academia.edu/24902731/Impact_of_Stock_Market_Development_on_Economic_Growth_Evidence_from_Lower_Middle_Income_Countries
- Müslümov, A., & Aras, G. (2002). Sermaye piyasası gelişmesi ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: OECD ülkeleri örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 17(198), 90-100.
<https://dx.doi.org/10.3848/iif.2002.198.8000>
- Naceur, S. B., & Ghazouani, S. (2007). Stock markets, banks, and economic growth: Empirical evidence from the MENA region. *Research in International Business and Finance*, 21(2), 297-315.
<https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:riibaf:v:21:y:2007:i:2:p:297-315>
- Nur, T. (2021). Finansal açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 627-645. <https://doi.org/10.30784/epfad.823635>
- Öztürk, F. (2016). Türkiye’de hisse senedi fiyatları ve GSYİH arasındaki ilişkinin analizi. *Uluslararası yönetim iktisat ve işletme dergisi*, 12(12), 86-94.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeh/issue/54621/745022>
- Öztürk, İ. (2008). Financial development and economic growth: Evidence from Turkey. *Applied Econometrics and International Development*, 8(1), 85-98.
https://ideas.repec.org/a/eea/aeinde/v8y2008i1_7.html
- Pan, L., & Mishra, V. (2018). Stock market development and economic growth: Empirical evidence from China. *Economic Modelling*, 68, 661-673. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.07.005>
- Patrick, H. T. (1966). Financial development and economic growth in underdeveloped countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
<http://dx.doi.org/10.1086/450153>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regressions. *Biometrika*, 75, 335- 346. <https://doi.org/10.2307/2336182>
- Rousseau, P. L., & Wachtel, P. (2000). Equity markets and growth: Cross-country evidence on timing and outcomes, 1980–1995. *Journal of Banking & Finance*, 24(12), 1933-1957.
[http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378-4266\(99\)00123-5](http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378-4266(99)00123-5)
- Sağlam, Y., & Sönmez, F. E. (2017). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Avrupa geçiş ekonomileri örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 121-140. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.298769>
- Schumpeter, J. A. (1911). *The Theory of Economic Development*. Harvard Univ. Press, Cambridge, MA. <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674879904>
- Schumpeter, J. A. (1912). *The Theory of Economic Development*, Tenth printing 2004, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey.
<https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674879904>

- Shaw, E. S. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. Oxford Univ. <https://doi.org/10.2307/2978421>
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In *Festschrift in honor of Peter Schmidt*, Springer, New York, NY, 281-314. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4899-8008-3_9
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1), 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Tunalı, H., & Tuncer, E. (2015). Türkiye’de sermaye piyasası gelişimi ile ekonomik büyüme ilişkisi. *Journal of the Faculty of Economics/Iktisat Fakültesi Mecmuası*, 65(2). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/330197>
- Ünal, S. (2022). Finansal piyasaların Türkiye’nin ekonomik büyümesindeki rolü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 14(27), 500-511. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1150481>
- Van Nieuwerburgh, S., Buelens, F., & Cuyvers, L. (2006). Stock market development and economic growth in Belgium. *Explorations in Economic History*, 43(1), 13-38. <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2005.06.002>
- Yücel, F. (2009). Temel bileşenler yöntemiyle Türk sermaye piyasası gelişiminin ekonomik büyüme üzerine etkilerinin bir analizi. *Sosyo Ekonomi*, 1, 78-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21069/226845>

ÖZENGEN PİYANO EĞİTİMİ ALAN KİŞİLERİN, KİŞİSEL GELİŞİMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Levent ÜNLÜ*

Öz

Yetişkin kişiler son yıllarda almış oldukları mesleki eğitimlerinin yanı sıra farklı alanlara yönelerek kişisel gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla eğitimlerini sürdürmektedirler. Bu eğitim alanlarından biri de özenen müzik eğitimi kapsamında olan piyano çalgısını öğrenmek olduğu görölmektedir. Bu araştırmanın amacı, yetişkin kişilerin piyano öğrenmelerinin kişisel gelişimlerine olan katkılarını belirlemeye çalışmaktır. Araştırmada, nitel araştırmanın fenomenolojik desen yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada verileri elde amacıyla konu içeriğine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Uzman görüşleri çerçevesinde hazırlanan görüşme formu, çalışmaya gönüllük esası ile katılan 10 kişinin görüşme sorularının yanıtlanmasıyla veriler elde edilmiştir. İlgili veriler araştırmanın alt problemlerine göre tema ve kodları oluşturularak analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, özenen piyano eğitimi alan yetişkin kişilerin, kişisel gelişimlerine yönünde bulgular elde edilmiştir. Araştırmada yetişkin kişilerin özenen piyano eğitimi almaları fiziksel, zihinsel, sosyal, zamanı planlama-yönetme ve psikolojik açıdan katkılar sağladığı ve özenen piyano eğitiminin katılımcıların kişisel gelişimleri yönünde olumlu katkılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarında dayalı olarak piyano eğitimi alan yetişkin kişilerin, kişisel gelişimlerinin sağlanması açısından, kişilerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ve yetişkin kişilere yönelik özenen piyano eğitimi veren piyano öğretmenlerine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Piyano eğitimi, Kişisel gelişim, Fiziksel katkı, Zihinsel katkı, Sosyal katkısı.

Views of Adults Receiving Volunteer Piano Training on Their Personal Development

Abstract

Adults continue their education in order to contribute to their personal development by turning to different fields in addition to their vocational training they have received in recent years. It is seen that one of these educational areas is to learn the piano instrument, which is within the scope of volunteer music education. The aim of this research is to determine the contribution of adults' learning piano to their personal development. In the research, the phenomenological design was used. In the research, semi-structured questionnaires were employed in order to obtain the data. The data were obtained by responses of 10 people, who participated in the study on a voluntary basis, to the interview questions in the interview form prepared considering expert opinions. Related data were analyzed by creating themes and codes according to the sub-problems of the research. In the research, findings were obtained in the direction of the personal development of adult people who received private piano training. In the research, it was concluded that adult piano training made positive contributions to the personal development of the participants in terms of physical, mental, social, time planning-management and psychological aspects. Based on the results of the research, suggestions were made for the piano teachers who give volunteer piano education to adults, in order to meet the expectations and needs of the adults in terms of ensuring their personal development.

Keywords: Piano training, Personal development, Physical contribution, Mental contribution, Social contribution.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, lunlu@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4365-6283>

1. Giriş

Yetişkin kişiler son yıllarda almış oldukları mesleki eğitimlerinin yanı sıra kişisel gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla çeşitli alanlarda eğitimlerini sürdürmektedirler. Gürel ve Özşenler'e göre kişisel gelişim kavramını belirli beceri, değerler ve eylemler yönünde kazanım sağlamak amacıyla bir eğitim almak olarak tanımlamışlardır (2021, s. 1098). Kişisel gelişim veya kişisel büyüme bireysel olarak kişinin yeteneklerini, becerilerini, bilgisini veya diğer niteliklerini onlar üzerine çalışarak geliştirmesi demektir (Kari & Savolainen, 2007). "Kişisel gelişim; bireylerin kişisel hedeflerini gerçekleştirmek için kendini daha yeterli hale getirme sürecini ifade eder" (Balaban & Çakmak, 2016, s. 2). Covey'e (2005) göre "kendini geliştirme, bireyin fiziksel, ruhsal, zihinsel ve sosyal/ duygusal olmak üzere dört temel alanda dengeli bir şekilde yenilenmesini içerir" (Aktaran: Ekşi, 2011, s. 12). "Kendini geliştirme; bireyin değişime ayak uydurmak, başarı elde etmek, etkin, verimli ve anlamlı bir yaşam sürdürmek amacıyla sorumluluklarının bilincinde olarak fiziksel, ruhsal, zihinsel ve toplumsal yönlerden gizli güçlerini açığa çıkararak bilgi ve becerilerini yenilemeye, artırmaya yönelik çabalarıdır" (Çınar, 1999, s. 91).

Kişisel gelişim, bireylerin amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda almış oldukları eğitimler ve kariyerlerinin ilerlemesi ve gelişmeleri açık uçlu bir durumu göstermektedir (Irving & Williams, 1999). "Kişisel gelişimin bireyin kendisi ile ilgili keşif, uzmanlık ve gelişim ile ilgili olmasının hem çalışma ortamındaki memnuniyet düzeyinin hem de organizasyonuna olan güvenin bu durumu şekillendirebileceğini göstermektedir" (Durmuş & Akyüz, 2021, s. 998). Kişinin güvenilir bir kaynaktan, doğru bir yöntem ile elde edilen bilgileri, bireyin özümsemesi ve hayatında kullanması kişisel gelişimine önemli ölçüde katkı sağlar (Kamiloğlu & Yurttaş, 2014). Bireyin hedeflerini belirlenmesi, duygularını ve davranışlarını kontrol edip yönetebilmesi, olumlu davranış sergilemesi, düşünme ve öğrenme becerilerini geliştirebilmesi, okuma, güzel konuşma ve hafıza tekniklerini ilerletebilmesi gibi konuların birçoğu kişisel gelişimi alanına girmektedir (Hergüner, 2008).

Serbest zamanları üretken hale getirmeyi sağlayan kişisel gelişim alanları, yeni beceriler kazanmak, kişisel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak için yetişkinler tarafından tercih edilir (Orhan & Ercan, 2012). Müzik eğitimi de serbest zamanları üretken hale getirmek için kişilerin yöneldiği alanlardan biri olduğu düşünülmektedir.

Müzik eğitimi, öğrencilerin duygusal, fiziksel ve serebral büyümelerinin yanı sıra zor durumlarda sebat etme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olabilir (Lei & Liu, 2022). Müzik eğitimi kişinin bilişsel performans ve öz-yeterlilik açısından gelişmesini sağlayarak, ayrıca bireyin yaşlanma sürecine olumlu bir katkı sağlar (Bugos vd., 2015). Özenen müzik eğitimi, müziğe ve müziğin belli bir dalına özel ilgi duyanlara yönelik gerçekleştirilen müzik eğitimidir (Uçan, 2005). Her ne kadar özenen müzik eğitimi, müziği hobi veya amatör olarak ilgilenenler için verilen eğitimi kapsasa da günümüzdeki birçok profesyonel müzisyenin müziğe özenen olarak başladığı bilinmektedir (Aksoy, 2015).

Müzik eğitiminin içeriğine bakıldığında çalgı eğitimi, işitme eğitimi, ses eğitimi gibi alanları oluşturduğu ve müzik eğitiminin temel boyutlarından birinin de çalgı eğitimi olduğu görülmektedir (Tokatlı & Mustul, 2020). Bir müzik enstrümanı çalmayı öğrenmenin yetişkinler için bir takım bilişsel faydalara yol açabileceğine dair ortaya çıkan kanıtlar göz önüne alındığında, öğrenciler tarafından müzikal ve genel alan becerilerinin etkili bir şekilde edinilmesi, öğrenme ortamındaki sosyal, kültürel ve bireysel faktörler yönünde de bireyi etkileyebilir (MacRitchie vd., 2020). Worschech vd.'ne (2022) göre bir enstrüman çalmanın, yaşlanmaya kadar devam eden kortikal plastisite için etkili bir uyarıcı olduğunu ifade etmiştir.

Yapılan araştırmalar Enstrüman çalma becerisi, bireyin ince motor koordinasyonunu geliştirdiğini, genel zekanın bir yönü olan uzamsal akıl yürütme, okuryazarlık ve aritmetik becerilerini

de olumlu etkilediğini ve enstrüman çalma öğreniminin bireylerdeki özsaygı, özyeterlilik ve benlik algılarının olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir (Hallam, 2010; Wilson & MacDonald, 2019). Sosyal beceriler için gerekli olan bu algıların enstrüman öğrenimi ile gelişmesi dolayısıyla, enstrüman çalmanın kişilerin sosyalleşmelerine de etki ettiği varsayımına göz önüne almak mümkündür.

“Özengen müzik eğitimi sürecinde, çalgı eğitimi kapsamında en çok tercih edilen çalgılardan birinin piyano olduğu söylenebilir” (Karan & Yokuş, 2022, s. 163). Piyano eğitimi; bireye piyano yolu ile müziksel bilgi, beceri ve teknik kazandırırken bir yandan da bireylerin yaratıcı, uygulayıcı, araştırmacı, eleştirici, özgüveni gelişmiş, sosyal yönlü, kendini tanıyan ve duygularını ifade edebilen kişilere dönüşmesine yardımcı olur. Böylece piyano eğitiminin temel boyutları olan müziksel beceriler ile temel hedefi olan bireysel gelişim birlikte sağlanır (Görsev, 2006). Yetişkin kişiler için piyano çalmayı öğrenmek muazzam bir zevk, tatmin kaynağı, estetik bakış açısı ve entelektüel olarak teşvik edici bir hobi alanı olabilir (Arrau, 1983).

Piyano çalma, devinişsel (psiko-motor) boyutun baskın olduğu hem bilişsel hem de duyuşsal boyutları içeren becerilerden biridir (Ertem, 2014). Camp’a (1992, s. 9) göre, “piyano öğretimi zihin, vücut, duygu, görme, işitme ve dokunma duyuları ile iç içedir. Bu bağ içinde, öğrenci, müziği öğrenmek, yorumlamak ve icra etmek için, nota okuma, ritm, müziksel algılama, piyano çalma tekniği, sanatçılık, stil yorumlamada gelişmelidir” (Aktaran: Ertem, 2014, s. 3). Çalma işinin dikkatlilik ve konsantrasyon gerektirmesi kişiyi piyanoya yoğunlaştırır. Bu nedenle piyano eğitimi bireyin zihinsel gelişimine etki eder ve katkıda bulunur (Demirova, 2008).

Bir yetişkinin piyano eğitimi sürecinde öz düzenleme, problem çözme, dürtü kontrolü, zor görevlerde sabırlı olma gibi durumların üstesinden gelmesi kişinin bilişsel gelişimine katkı sağladığı söylenebilir (Özçelik, 2010). Cooper’a (2001) göre yetişkinler, kişisel becerilerini geliştirmek, kişisel zevk ve sosyal çevre oluşturmak için piyano eğitimine başlayıp, devam etmişlerdir.

Bowles (2005) yetişkin bireylerin piyano dersi almalarının nedenleri arasında, becerilerini geliştirmek, kişisel gelişimlerine katkıda bulunması daha yüksek orandayken, sosyal statü ve sosyal/kültürel faydalar görece daha azdır. Bugos’a (2019) göre piyano eğitiminin yetişkin bireyler yönünde, aktif katılımın olması, bilişsel ve motor performansına da katkıda bulunduğunu göstermiştir.

MacRitchie vd. (2020) piyano eğitimi verilen yetişkin bireylerde motivasyon seviyesinin güçlü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Piyano çalma becerisi için gerekli olan fizyolojik özgürlük bir taraftan da psikolojik özgürlüğü sağlar. Piyano çalma becerisini sağlayan organlardaki fizyolojik gerginliğin yok edilmesi, piyano öğrenmenin hızlı gerçekleşmesini sağlar (Gün & Yıldız, 2013). Her gün düzenli olarak piyano çalmak belleği geliştirir ve kişiye olumlu yönde etki eder (Toptaş, 2016).

Eğitimin başlarında yetişkin piyano öğrencilerinin motivasyon düzeylerinin yüksektir. Fakat piyano çalmanın kolay olmadığını anladıklarında kolayca cesareti kırılabilir. Motivasyonlarının kırılmasıyla birlikte bilişsel-motor beceri arasındaki bağlantının kesilmesiyle piyano çalmayı bırakabilirler (Kurtuldu, 2012). Wristen’e (2006) göre de yetişkin piyano öğrencileri piyano eğitimleri sürecinde zorluklarla karşılaştığında cesaret kırılmasından dolayı piyano çalmayı bırakma eğilimleri olur. Bu problemin aşılması için piyano öğretmenlerinin motivasyonu artırması büyük olasılıkla kişilere yardımcı olacaktır. Adamyar (2018) yetişkin bir birey piyano çalmayı öğrenirken fiziksel ve zihinsel açıdan farklı yönlerde güçlüklerle karşılaşır. Bu güçlükleri aşma konusunda piyano eğitimcisinin uyguladığı öğretim teknikleri ve psikolojik destek önemlidir.

Kang (2017) piyano çalmanın bireylere stresle mücadele etme ve motive olma yönünde olumlu katkısının olduğunu belirtir ve kişisel gelişim açısından piyano öğrenmenin önemini vurgular. Piyano eğitimi fiziksel, bilişsel ve duygusal yönlerinin karmaşık yapısı nedeniyle yetişkin öğrencilerin fiziksel ve psikolojik farklılıkları dolayısıyla onların başarı seviyelerini etkiler (Barsamyar, 2019). Ayrıca

piyano öğrenme duyguları etkilemesi, müzikal imgeler yaratmaya yardımcı olması gibi deneyimler aracılığıyla piyano öğrencilerinin hayal gücünü uyarıp geliştirir (Zheng & Leung, 2023).

İlgili alan literatür incelemesinde, yetişkinlik durumuna gelmiş bireylerin piyano eğitimi alma istekleri ve kişiye kazandırmış olabileceği kişisel gelişimin katkıları üzerine bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle araştırma, özengen piyano eğitimi almış bireylerin, kişisel gelişimlerine (fiziksel, zihinsel, sosyal, zaman yönetimini kullanma becerileri ve psikolojik açıdan) ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için aşağıdaki alt problemlerin çözülmesi gerekmektedir:

Almış oldukları özengen piyano eğitiminin katılımcılara;

- zihinsel olarak katkıları nelerdir?
- fiziksel olarak katkıları nelerdir?
- sosyal olarak katkıları nelerdir?
- zamanı planlama ve yönetimi açısından katkıları nelerdir?
- psikolojik olarak katkıları nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırmanın fenomenolojik desen yöntemi kullanılmıştır. Fenomonoloji, “farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanarak” inceleyen nitel çalışma türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 78). Van Manen’e (2016) göre fenomenoloji, insan varoluşunun ön-düşümsel, yaşanmış deneyim ya da önceden tahmin edici yaşamını, onun içinden geçerek yansıtması anlamının yanı sıra kavramsal bir arayıştan daha ziyade belirli bir araştırma kodunu içermektedir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu özengen piyano eğitimi alan 10 katılımcının gönüllülük esasına göre katılmayı kabul eden kişilerden oluşturulmuştur. Araştırmada katılımcılar tam sayım yöntemine göre değişik mesleklerden (akademisyen, mühendis vb.), değişik yaş gruplarından (26-40 arası), çeşitli eğitim durumlarından (doktora, lisans vb.) ve değişik piyano eğitimi alma süresine sahip (4 ay-2 yıl arası) 3 erkek ve 7 kadından oluşmaktadır.

2.3. Araştırma süreci

Araştırmada veriler katılımcılara sorulmak üzere araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve araştırma soruları, piyano eğitimi almış kişilere form ile sorular yöneltilerek yazılı olarak cevaplamaları istenmiştir. Soruları yanıtlamada herhangi bir süre kısıtlaması olmadan veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Özengen Piyano Eğitimi Alan Kişilerin, Kişisel Gelişimlerine İlişkin Görüşleri” üzerine hazırlanmış kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yapılmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında eğitimi bilimleri alanında uzman bir öğretim üyesi akademisyenin görüşleri doğrultusunda araştırma konusu içeriğine uygun araştırma soruları hazırlanarak, piyano eğitimi alanında uzman üç öğretim üyesi akademisyenin görüşlerine başvurulmuş ilgili alan kapsamı değerlendirilmiştir. Uzman görüşleri çerçevesinde soruların sıralaması yapılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılarak sorulara verilen cevaplar incelenip kodlar belirlenmiş, benzer özellik gösteren kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Cevapları alınan sorular numaralandırılmış olarak sıraya konularak veri kaybını önlemeye yönelik tedbir alınmaya çalışılmıştır. Böylece herhangi bir yanlış ifadenin kullanılmasının önüne geçilmesi düşünülmüştür.

Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğini sağlamak için veri toplama ve veri analiz yöntemi açıklanmış ve bu doğrultuda uzman görüşünün alınması, çalışma grubunun seçilmesi ve açıklanması, görüşme formu kullanılarak veri kaybının önlenmesi ve doğrudan alıntı yapılmasıyla oluşturulan kod ve temalar bulgular bölümünde tablolar halinde sunulmuştur. Bulgular bölümü yazılırken katılımcıların görüşme formunda kayıt altına alınan sözlü ifadeleri doğrudan alıntı yapılmıştır. Yapılan alıntılarda katılımcılar K (katılımcı) harfi ile gösterilmiş, veriler literatürde yer alan benzer çalışmalar ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Bu çalışma, araştırma ve yayın etik kurallarına dikkat edilerek hazırlanmıştır. Araştırmanın etik kurallara uygun olduğuna dair Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Eğitim Bilimleri Etik Kurulunun 30 Eylül 2022 tarihli ve 09 sayılı oturumunda alınan 09/02 sayılı kararı ile belgelenmiştir. Anketler uygulanırken katılımcı gönüllülüğü esas alınmış ve katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuştur. Bunların yanı sıra alıntılar bilimsel kurallara uygun olarak yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 1. Özengen piyano eğitiminin, zihinsel açıdan katkılarına ilişkin katılımcıların görüşleri

Tema	Kodlar	f
Zihinsel Katkı	Dikkat	8
	Algılama	6
	Odaklanma	3
	Düşünme	1
	Kavramsal zekâ	1
	Ezberleme	1
	Akıl yürütme	1
	Hafıza	1

Araştırmada katılımcılar almış oldukları piyano eğitiminin zihinsel katkılarına yönelik, dikkat, algılama, odaklanma, düşünme, kavramsal zekâ, ezberleme, akıl yürütme ve hafızalarına yönelik zihinsel katkılarının olduğunu belirtmişleridir.

Çalışmaya katılan bireylerin piyano eğitiminin zihinsel katkılarına yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

K1: Dikkat ve Algılama konusunda katkısı olduğunu düşünüyorum. Aynı anda birkaç olguyu düşünme yeteneğini geliştiriyor. Kavramsal zekâyâ katkı sağlıyor.

K2: Piyano eğitimi almaya başladığım ilk günden itibaren algılama ve dikkat süremizin uzamasıyla birlikte odaklanma anlamında zihinsel bir katkı gördüm.

Piyano eğitimi almadan önce ezberin bir yetenek olduğunu, doğuştan geldiğini ve geçirilemez olduğunu düşünürdüm. Ancak piyano eğitimi aldığı süre içinde notaları ve besteleri ezberleyen bildiğimi ve hafızamın kuvvetlendiğini hissettim.

K3: Piyano çalarken belirli bir ritim içerisinde hareket etme çabası bariz bir konsantrasyon içine girmeme neden oluyor. Bu konsantrasyonu sürdürme esnasında işitme, dokunma (temas ve vibrasyon algısı), görme (parmakları izlerken) duyularımın bir arada kullanmaya

çalışarak, o belirli tempo içinde kalma gayreti; bilinç ve beden ritmimi düzenli/dingin bir hale soktuğumu hissediyorum. Bu değişikliğin de düşünme/algı ve dikkat gerektiren anlarda kullanılabilen bir sistematığe veya zamanla yaşam tarzına dönüşme potansiyeli barındırabileceğini tahmin ediyorum.

Ayrıca sadece melodi çalarken tek el parmaklarının uygun/gerekli tuşa, uygun/gerekli şiddette ve uygun/gerekli süre boyunca basma, kaldırma veya basılı tutma fonksiyonlarını yaparken gösterilecek konsantrasyon; armoni için ikinci elin devreye girmesi ile çok daha yüksek düzeyde bir dikkat, kontrol ve algıya ihtiyaç duyuyor. Dolayısıyla bu icrayı ortaya koyabilme çabası ile zihinsel becerilerin gelişeceğini, henüz çalışmayan veya uzun süredir çalışmayan bazı beyin fonksiyonlarını da çalıştıracaklarını bu sayede motor becerileri geliştirilmesiyle bağlantılı olabileceğini düşünüyorum. Bu sayede ileri yaşlarda yaşanan bazı beyin hastalıkları ihtimalleri için koruyucu bir önlem olabilip/olamayabileceği hususunda uzun vadeli ve multi-disipliner çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı kanaatindeyim.

K4: Zihinsel anlamda katkıda bulunduğumu düşünüyorum. Daha önce piyano eğitimi almadığım, ilk kez deneyimlediğim için yeni bir beceri öğrenmenin katkılarını hissettim. Dikkat etmediğim anda notaları takip etmekte ya da ellerimi konumlandırmakta zorlandığımı fark ettim. Bu yüzden çalışmalar sırasında sürekli olarak zihnimi açık tutmaya, dikkatimi çalışma üzerinde yoğunlaştırmaya çalışıyorum. Gün içerisinde sürekli olarak çoklu görevlere dikkatimizi paylaştırırken piyano dersleri süresince tek bir noktada dikkatimi odaklanmak bana dikkat eksikliğimin azalması konusunda iyi geldi. Benzer şekilde gün içerisinde de yapılacak işler üst üste geldiğinde sıraya koyup teker teker ele almaya başladım. Odaklanma sürem artmasından dolayı hafızamın güçlendiğini hissediyorum.

K5: Kafamdaki problemleri daha doğru bir akıl yürütme ile çözebilme şansım oluyor.

K6: Evet. Piyano çalmak dikkat gerektiren ve çok duyuyu aynı anda kullanabilmeyi gerektiren bir süreç olması sebebiyle bu koordinasyonu sağlamak zihinsel açıdan da katkı sağlamış oluyor.

K8: Piyano eğitiminin dikkatimi arttırdığını ve algılamada iyileşme sağladığını düşünüyorum.

K9: Hem algılama hem de yaratıcılık olarak şahsıma katkıda bulunmuş gerek iş hayatı gerekse sosyal yaşamda daha dikkatli bir birey olmamı sağlamıştır.

K10: Piyano çalmak özellikle algılama, dikkat ve hafıza yeteneklerimin gelişmesine yardımcı oldu. Ne kadar yorgun olursam olayım derse gittiğimde zihnimin açıldığını ve zindeleştğini hissediyordum.

Özengen piyano eğitimi almış yetişkin bireylerin piyano eğitimi sonucunda kendilerinde dikkat, algılama, odaklanma, hafıza ve bir şeyi ezberlemede, düşünme, kavramsal zekâ, akıl yürütme yönünde beyin fonksiyonlarının olumlu yönde geliştiğine yönelik zihinsel katkılarının olduğu bulgusuna rastlanılmıştır.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 2. Özengen piyano eğitiminin, fiziksel açıdan katkılarına ilişkin katılımcıların görüşleri

Tema	Kodlar	f
Fiziksel etki	Duruş pozisyonu	7
	Parmaklar	7
	Fiziksel egzersiz	1
	Motor beceriler	1

Araştırmaya katılan katılımcıların almış oldukları piyano eğitiminin fiziksel katkılarına yönelik, duruş pozisyonu, parmaklar, fiziksel egzersiz, motor beceriler açısından olumlu etkileri olduğu açısından görüşlerini belirtmişlerdir. Piyano eğitiminin fiziksel katkısı açısından vücudun duruş şekli ve parmakların hareket halinde olmasının beden sağlığı yönünde olumlu katkılarının olduğu bulgusuna rastlanılmıştır. Buna yönelik katılımcıların görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

K1: Evet oturuş pozisyonu ve parmak hassasiyeti üzerinde etkili oldu. Klavye kullanımına olumlu etkisi olduğunu ifade edebilirim.

K2: Piyano çalmanın tek başına fiziksel bir egzersiz olduğunu düşünüyorum. İki eli birden kullanmak, notaları okumak ve ilerleyen zamanlarda bunları yaparken aynı anda pedallere basmak, bana göre ciddi bir egzersiz. Bu yönüyle, el ve göz koordinasyonunun gelişmesine ve özellikle kaslarımın güçlenmesine katkı sağladığını düşünüyorum. Ayrıca, estetik bir duruş sağlamanın yanında parmaklarımın güçlenmesine de faydalı olduğu kanısındayım. Piyano eğitimim devam ettikçe fiziksel faydalarını daha iyi hissedeceğimi düşünüyorum.

K3: Piyano eğitimi aldığımız dersliklerdeki piyanolar ve oturaklarımız oldukça ergonomik olduğunu söyleyebilirim. Ancak ev ortamında aynı şartları henüz sağlayamadım. Bu yüzden evdeki piyano çalışmalarında biraz daha kas ve iskelet sistemimin daha çok yorulduğumu hissediyorum. Buda, bence çalışma ortamının ve ders ekipmanının ergonomisinin önemini ortaya koyuyor. İdeal piyano duruş pozisyonu tabii ki en sağlıklı postürde, ancak, şahsen hatalı duruş alışkanlığımdan bu pozisyonu koruyamıyorum. Özellikle uzun süreli çalışmalarda vücut ağırlığının doğrudan etki ettiği omur ve kalça kemiklerinde ağrılar zamanla kendini gösteriyor. Bunun yanında bel, boyun, omuz ve sırt kaslarında; kollarımızı öne doğru vücut ağırlık merkezimizden uzaklaştırdığımız için kasılmalar olabiliyor. Piyano çalarken kolların duruşu gereği omuz, boyun, göğüs ve sırt kasları, kol ağırlığımızı taşıma işi yapıyor. Bu durumlarda bu kasları ve iskeletimi dinlendirmek için kısa süreli dinlenme ve yürüyüşler, gerdirme, soğutma hareketleri yaptığımda rahatlama yaşıyorum. Doğru postürde kalma gayreti; zaman içinde bu etkilenen kas ve iskelet dokularında doğal olarak bir güçlenmeye sebep olacak ve postür kazanımı hususunda faydalı olacaktır.

Elin tuşa basma pozisyonunda dirsek ve bilek arasındaki daha küçük bilek kaslarımız parmakların hareketi ile kasılıyor. Bu kasılmaların süresi ve şiddeti ile bilek kaslarında ve parmak kaslarında ağrılar oluşturuyor. Kas gelişimi ile kas ağrıları arasında doğal bir korelasyon olduğundan bu zamanla kasların daha da kuvvetlenmesiyle kas ağrılarının tolerasyonumu artacaktır diye düşünüyorum.

K4: Postürümün daha iyi olduğunu hissediyorum. Ayrıca ilk derste parmaklarımı hareket ettirmek, koordineli bir şekilde kullanmak bana çok güç gelirken, şu an daha iyi ince motor becerileri sahip olduğumu düşünüyorum.

K5: Fiziksel açıdan piyano eğitimi parmaklarımı oldukça güçlendirdi diyebilirim. Bu güçlenmeden kastım aslında birbiriyle uyumlu el koordinasyonu ve tuşlara basarken her parmaktaki itki gücünün dengelenmesini de içeren bir deneyim. Öte yandan piyano başında oturmanın ve duruş şeklinin getirmiş olduğu ciddiyetin günlük hayattaki birçok yaşantımda olması gereken bir ciddi yönünün olduğunu tekrar hatırlattı. Aslında günlük hayatımızda da gerçekten susmamızın gerektiği birçok yer ve zaman var. Ama o kadar çok konuşma ve eylem içersindeyiz ki bazen neyi ne için yaptığımızı bile karıştırabiliyoruz. Bu durum bizim ne kadar ciddiyetsiz olduğumuz ve uyumsuz bir devrim içerisinde olduğumuzun da ifadesi bence.

K6: Evet. Oturma duruş bozukluğumu piyano eğitimim sırasında dik oturuşumla kontrol altına alabildim. Parmaklarımı tek tek hareket ettirmekte zorlanırken daha rahat kullanabiliyorum.

K7: Piyanonun başına oturduğum zaman daha dik durmaya çalışıyorum. İlk başladığımda üç tuşa veya iki tuşa bir arada basmak konusunda sıkıntılıydım. Kaslarımda ağrı yaşıyordum ancak şimdi parmaklarımı daha kolay hareket ettirebiliyorum. Otururken daha dik durmaya çalışıyorum. Özellikle parmaklarımı bir arada kullanma konusunda daha rahat olabiliyorum. Bu durum parmaklarım başta olmak üzere vücuduma da bir esneklik kazandırıyor sanki.

K8: Fiziksel olarak duruş, gerekse parmak kullanımı ve kol kası kuvvetinin de iyileştiğini kendimden fark ettim.

K9: Evet bulundu. Piyano eğitiminden sonra beden duruşumun düzeldiğini gözlemledim.

K10: Eğitim süresince özellikle parmak kaslarıma çok ihtiyacım oldu. Sanki onları ilk kez kullanıyormuş gibi hissettiğim anlar çoktu. Vücudun duruşu, el göz koordinasyonu inanılmaz

uğraş gerektiren konulardı. Düşünceler ile bedeninizi eş zamanlı hareket ettirmek zorundasınız. Bu kontrolü sağlayabilmek inanılmaz keyifliydi.

Özengen piyano eğitimi almış katılımcıların piyano eğitimi sonucunda kendilerinde beden duruşunun düzelmesi, kolları ve parmakları esnek kullanabilme yönünde rahat hareket etme ve bedeni kontrolünü sağlama açısından olumlu yönde değiştiği ve geliştiğine yönelik fiziksel katkılarının olduğu bulgusunu ortaya koymaktadır.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 3. *Özengen piyano eğitiminin, sosyal açıdan katkılarına ilişkin katılımcıların görüşleri*

Tema	Kodlar	f
Fark oldu	İletişim	2
	Sohbet	2
	Özgüven	1
Fark olmadı	Değişiklik olmadı	2

Araştırmaya katılan atılımcıların almış oldukları piyano eğitiminin sosyal katkısına yönelik olarak iletişim, sohbet ve özgüven olumlu yönde bir farklılık olduğunu belirtirken, iki katılımcının piyano eğitiminin sosyal yönde kendilerinde bir değişiklik ortaya koymadığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda katılımcıların belirtmiş oldukları görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

K2: müzik ile ilgilenen ve bir enstrüman çalan bireylerin sosyal hayatlarında daha aktif olduklarını düşünüyorum. Şahsım adına düşünecek olursam şimdiye kadar almış olduğum piyano eğitiminin müzik ile ilgilenen diğer kişilerle iletişimi biraz olsun geliştirmesi adına bir katkı sağladığını söyleyebilirim.

K3: Piyano eğitiminin iletişim becerilerime veya insan ilişkilerime herhangi bir katkısı olduğu yönünde henüz bir fikir oluşmadı. İmkân olursa piyanonun ortak konu olduğu gruplar ile paylaşımlar yapmayı arzu ederdim. Daha önceden takip etmediğim piyano videoları, sosyal medya hesapları takip ediyorum. Konser, dinleti gibi organizasyonları merak ediyor, sanatçıları hakkında araştırmalar yapıyorum. Zaman için sosyal anlamda da katkıları olacağını sanıyorum.

K5: Haftanın belirli gün ve saatinde gerçekleştirdiğim bu eğitimle, aslında daha çok hafta sonu gidebiliyorum, gerek giderken orada eğitim sonrasında ve dönüş sırasında bazen insanlara karşılaşma ve tanışma bunun yanı sıra çeşitli konularda paylaşımda bulunma şansım olabiliyor. En başta bu paylaşımlar müziğe dair oluyor. Bunun dışında farklı konularda sohbetlerimiz oluyor. Tabi en önemlisi müziği bir eğitici olmaktan öte gerçekten bir yaşam tarzına dönüştürmüş bu felsefeyi hayatına işlemiş bir eğiticim var. Bu nedenle çok memnun olduğum bir ortamda eğitim alıyor ve eğiticimle bu anların tadına layıkıyla varmak beni mutlu eden şeyler arasında.

K6: Evet. Yeni deneyimlediğim bu enstrüman bu alanda yeni bilgiler öğrenme isteğimi arttırdı. Bu alanda sohbetlere katılarak sosyalleşmeye katkı sağladı.

K7: İnsanların piyano çalma ile ilgili soruları oluyor onlara bazı bilgiler veriyorum. Çevremdeki insanların da piyano çalmaya karşı ilgisi var ve ben de onlara sordukları konuları bildiğim kadarıyla anlatıyorum. Bu arkadaşlarımla benim aramda yeni konuların konuşulmasını sağlıyor, sohbetimizi zenginleştiriyor.

K9: Piyano eğitiminin sosyal hayatımda daha özgüvenli olmamı sağlamıştır.

Özengen piyano eğitimi almış katılımcıların çevresindeki kişiler tarafından piyano çalma konusunda bilgi almaları veya kendilerinin piyano çalan kişiler ile iletişimi geçmeleri ayrıca buldukları toplulukta sohbet ederek aktif katılım sağlama açısından olumlu yönde sosyal katkılarının olduğu bulgusunu ortaya koymaktadır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 4. Özengen piyano eğitiminin, zaman planlama ve yönetimi açısından katılımcılarına ilişkin katılımcıların görüşleri

Tema	Kodlar	f	
Zamanı planlama	Olumlu	Günü verimli kullanma	3
		Zamanlama yeteneğinin gelişmesi	2
		Kişisel gelişim	2
		Ciddiyet	1
		Sorumluluk	1
Zamanı yönetme	Olumlu	Bilişsel gelişim	1
		Kaliteli hayat	1

Araştırmaya katılan atılımcıların almış oldukları piyano eğitiminin zamanı planlamaya yönelik günü verimli kullanma, zamanlama yeteneğinin gelişmesi, kişisel gelişim, ciddiyet, sorumluluk, bilişsel gelişim açısından olumlu yönde bir farklılık olduğunu belirtirken, zamanı yönetme açısından kaliteli hayat olarak olumlu yönde bir değişiklik ortaya koyduğu görüşünü belirtmişlerdir. Bu doğrultuda katılımcıların belirtmiş oldukları görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

K1: Zamanlama yeteneğimi geliştirdiğini düşünüyorum.

K2: piyano çalmayı öğrenmek ve yeni bir şeyler çalmayı başarmanın duygusu bu konudaki motivasyonunu arttırdığı için zamanla daha çok çalma ve pratik yapma isteği olduğunu gözlemledim. Bu şekilde telefon ve bilgisayarda geçirdiğim gereğinden fazla vakti piyano çalmaya ayırdım. Böylelikle zamanı planlama anlamında piyano çalmanın kişisel gelişimime katkı sağladığını söyleyebilirim.

K3: Haftanın belirli bir gününde ve belirli bir saatinde dersim olduğunu bilmek ve diğer işlerimi buna göre organize etmek ister istemez bir planlamaya yönlendiriyor. Ancak bu durum başka bir alanda ders almış olsam da geçerli olacaktır muhtemelen. Dolayısıyla bu durum doğrudan piyano ile ilgilidir demek hatalı olabilir. Derslerde öğrendiğim eserleri evde tekrar etmenin önemini yaratmış olduğu hem sorumluluk hem de başarı heyecanı ile fırsat bulabildiğim zamanlarda klavye başına oturma dürtüsü edindiğimi söyleyebilirim. Bu çalışmalar için zaman planlaması ile ilgili hesaplar yapıyorum.

K4: Bir hedef belirlemek ve gerçekleşene kadar düzenli olarak çaba sarf etmenin, düzenli olarak vakit ayırmanın zaman yönetimi açısından bana faydası olduğunu düşünüyorum. Daha fazla sebat etmek ve disiplinli bir şekilde çalışmanın gerekliliğini fark ettim.

K5: Daha önce de belirttiğim üzere piyano çalabilmek ciddiyet isteyen bir iş bence. Hayatta ciddiyet ise en başta zamanı doğru planlamakla ancak olabilecek bir şey. Dolayısıyla zamanı doğru kullanmak birazda ciddi olabilmeye mümkün. Bu anlamda ciddi bir işle uğraşmanın beni zamanlama ve koordinasyon sağlayabilme konularında beslediği inancındayım.

K6: Evet. Belirli sorumlulukları olan birisi olarak kendime bu keyifli vakti ayırabilmek için diğer zamanları yönetme konusunda başarılı olduğumu ve planlı hayatın kaliteli bir hayat olduğunu öğrendim.

K7: Piyanoya genel olarak hafta içi akşamları bir saat ayırmaya çalışıyorum. Zamanımı buna göre planlamak bana genel bir akşam planı oluşturma açısından katkı sağlıyor. Piyano çalmak kendi alanımdan çok farklı bir alanda kendimi geliştirmek, zihnimin farklı bir konuda gelişmesini sağlamak bana iyi hissettiriyor. Sonrasında yapacaklarımı da ona göre planlıyorum.

K8: Genel olarak planlı biriyim ancak haftalık planlamama katkı sağladı.

K9: Piyona eğitimine gideceğim saatler belirli olduğundan o gün içerisinde günümü planlamama katkı sağladı.

Özengen piyano eğitimi almış katılımcıların piyano eğitimi sonucunda zamanı planlama ve yönetme açısından günü verimli ve etkili bir şekilde planlayarak kullanmayı, kendilerini disipline

ettiğini ve buna göre sonrasında yapılacak işlerini koordine ederek kaliteli zaman geçirdiklerini belirterek zamanı planlama ve yönetmenin olumlu katkılarının olduğu bulgusunu ortaya çıkarmaktadır.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 5. *Özengen piyano eğitiminin, psikolojik açıdan katkılarına ilişkin katılımcıların görüşleri*

Tema	Kodlar	f
Psikolojik katkısı	Mutluluk	3
	Olumlu düşünme	3
	Zihinsel iyi hissetme	3
	Başarı hissi	2
	Stres azaltma	2
	Sabretme	1
	Özgüven	1
	Huzur	1
	Endişe azalması	1

Araştırmaya katılan atılımcıların almış oldukları piyano eğitiminin psikolojik katkısına yönelik olarak mutluluk, olumlu düşünme, zihinsel iyi hissetme, başarı hissi, stres azaltma, sabretme, özgüven, huzur, endişe azalması olumlu yönde bir farklılık olduğunu belirterek kendilerinde bir değişiklik ortaya koyduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu doğrultuda katılımcıların belirtmiş oldukları görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

K1: Sabretme eşiğini yükseltiyor.

K2: Piyano çalmayı öğrenmek isteğiminin sebeplerinden biri de daha temiz bir zihne sahip olmak ve ruhsal açıdan güçlenmeyi istememdi. Piyano derslerim sırasında daha sakin ve durağan bir zihne sahip olduğumu fark etmiştim. Öte yandan özgüven geliştirici bir yanı olduğu için de psikolojik açıdan beni olumlu yönde etkilediği bilincine vardım. Genellikle dikkat dağınıklığından müzdarip olan bir birey olarak piyano çalmanın dikkat süremi uzatması ve bana odaklanan bildiğimi göstermesinin yanında dinlemeyi sevdiğim eserleri bir alt olsun çalabildiğimi görmenin verdiği mutluluk da psikolojik açıdan piyano eğitiminin bana kattığı olumlu etkilerden biridir.

K3: Bu derste öğrenilen eserleri gerektiği gibi icra etmeye başladıkça, ortaya koyduğum icranın hatasızlığı ile doğru orantılı olarak başarı hissi manevi tatmin açısından huzur verici. Dolayısıyla bu huzur duygusunu sürekli hale getirme çabası motive edici en önemli faktör oluyor.

K4: En fazla etkiyi bu alanda hissettiğimi söyleyebilirim. Duygusal olarak zorlandığım zamanlarda piyano derslerine katılmak regüle olmama yardımcı oldu. Dersler esnasında endişe düzeyim azaldı.

K5: Bir şeyleri başarmak kişileri olumlu hissettirmesi açısından önemli. Bu olumlu durumlar ise kişinin psikolojisini etkileyen ona pozitif bakış açısına yönelten şeyler. Piyano eğitimi benim yıllar sonra çok istediğim fakat bir türlü yapmaya fırsat bulamadığım aslında daha doğrusu zaman ayıramadığım demeliyim, bu bir itiraf, bir tutkumun gerçekleşmesi yönünde bir adım oldu. Seyrederken hayran kaldığım piyanistlerin, o büyük tutku sahibi insanların yaptığı işin kenarından da olsa deneyimlemek bana iyi hissettirdi.

K7: Psikolojik olarak olumlu bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Öğrenmeye çok meraklı bir insanım ve alanım dışında sesini sevdiğim, dokunmayı sevdiğim piyano tuşlarının, piyano çalmanın ruhsal olarak oldukça olumlu bir etkisini hissediyorum.

Ayrıca her kurs seansında piyano, müzik hakkında bilgi edinmek beni çok mutlu ediyor. Piyanoda yeni bir şey öğrenip onu evde tekrar etmek buna zaman ayırmak da zihnimi canlı tutuyor.

K8: Kendimi mental olarak kesinlikle daha iyi hissediyorum.

K9: Psikolojik açıdan piyano çalarken günlük hayat stresinden arınarak zihnimi dinlendirdiğim için olumlu yönde etki sağlamıştır.

K10: Müzik kesinlikle bir terapi. Benim de çok stresli olan hayatıma mola vererek keyifli zaman geçirdiğim bir eğitimdi. Kafanızdaki şeyler bir saatliğine gidiyor ve yenileniyorsunuz. Psikolojik açıdan olumlu etkileri göz ardı edilemez.

Özengen piyano eğitimi almış katılımcıların piyano eğitimi alam süreçlerinde günlük hayatın stresinden uzaklaşarak rahatladıklarını, piyano çalabilmenin verdiği başarı hissi ile motivasyonlarının artmasıyla psikolojik açıdan kendilerine iyi geldiği bulgusunu ortaya çıkarmaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Birinci alt problem incelendiğinde, katılımcıların almış oldukları özengen piyano eğitiminin, kişisel gelişimlerine zihinsel açıdan olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bai'nin (2021) piyano eğitiminin çocukların zekasını ve becerilerini geliştirmede işlev görür tespitiyle benzer şekilde, araştırmamızda da piyano eğitiminin zihinsel beceriler içerisinden özellikle dikkat toplamayı, algılamayı ve bir işe odaklanmayı geliştirdiği saptanmıştır.

Bugos vd.'nin (2007) yaptığı çalışmada ise müzikal kalıpları incelemek, ritmik eksiklikleri düzenlemek ve parmak hareketlerini düzeltmek için fazladan zaman ve çaba harcanıldığı için zihinsel açıdan bimanual koordinasyon sağlanır ve böylece çoklu bilişsel alanlar güçlenir. Ayrıca Zheng & Leung (2021) yaptıkları çalışmada tıpkı çocuklar ve yetişkinler gibi yaşlı insanların da piyano öğretimi süresince zihinsel fonksiyonlarının geliştiği ve daha mutlu oldukları gözlemlenmiştir. Söz konusu çalışmada piyano eğitiminin yaşlı insanlara zihinsel açıdan da olumlu yönde etki ettiği saptanmıştır. Araştırmanın noktalarından biri olan zihinsel katkı açısından da bu sonuç benzerlik göstermiştir.

İkinci alt problem incelendiğinde, katılımcıların almış oldukları özengen piyano eğitiminin, duruş pozisyonu, parmakları kullanma becerisi, motor becerileri geliştirmesi sayesinde onlara fiziksel olarak da olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Piyano çalmak işitsel, görsel, dokunsal ve kinestetik duyuları güçlendirmektedir (Gürler, 2021).

Piyano çalmak için gerekli olan vücudun duruş şekli ve parmakların hareket hali fiziksel etki açısından beden sağlığı yönünde olumlu katkılarının olduğu söylenebilir. Toyoshima vd. (2011) piyano çalma aktivitesinin psikolojik ve fizyolojik olarak stres azaltıcı etkilerinin olduğunu çalışmalarında özellikle vurgulanmışlardır.

Üçüncü alt problem incelendiğinde, iki katılımcı haricinde diğer tüm katılımcılar, almış oldukları özengen piyano eğitiminin kişisel gelişimlerine yönelik olarak iletişim kurma ve özgüven geliştirme becerilerini geliştirme konusunda olumlu bir farklılık sağladığını belirtmişlerdir. Jutras'e (2006) da piyano eğitimi alan yetişkin bireylerde becerini ve kişisel gelişimlerini açısından elde edilen faydaların yüksek ve olumlu olduğunu fakat sosyal/kültürel faydaları açısından katkısının düşük düzeyde olduğunu altını çizmiştir.

Dördüncü alt problem incelendiğinde, almış oldukları özengen piyano eğitimi sayesinde katılımcılar kişisel gelişimlerine yönelik olarak zamanı planlama ve günü verimli kullanma yeteneklerinin geliştiğini, sorumluluklarına ciddiyetle yaklaşma farkındalıklarının arttığını ve piyano eğitiminin hayatlarında bilişsel gelişim açısından olumlu yönde bir farklılık yarattığını belirtmişlerdir. Böylece piyano eğitiminin kaliteli bir hayat için gerekli olan zamanı yönetme becerisini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci alt problem incelendiğinde, katılımcılar, almış oldukları özengen piyano eğitimine dair mutluluk, olumlu düşünme, iyi hissetme, başarı hissi, stres azaltma, sabretme, özgüven, huzur, endişe azalması gibi betimlemeler kullanarak, piyano eğitiminin psikolojik açıdan kendilerinde olumlu bir

değişim yarattığını dile getirmişlerdir. Araştırmada çıkan bu sonuç Seinfeld vd.'nin (2013) belirttiği piyano çalmayı öğrenmenin, yaşlı yetişkinlerin bilişsel işlevi, ruh hali ve yaşam kalitesinin belirli alanları üzerinde olumlu bir katkısı olduğu tespitiyle benzerdir. Nitekim Taylor (2010) da yaşlı bireylerin klavye öğrenme süreci sonucunda motivasyon düzeylerinin arttığını ve kişisel gelişimlerinin olumlu yönde etkilendiğini belirtmiştir.

Araştırmada özengen piyano eğitiminin, katılımcıların kişisel gelişimlerine yönelik zihinsel, fiziksel, psikolojik gelişim, zamanı planlama ve yönetme açısından katkısının iyi derecede olduğu sonucuna ulaşıırken, sosyalleşme bağlamında belirgin bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Piyano öğrenme sürecinin çoğunlukla piyano öğretmenin gözetiminde bire bir şekilde yapılmasından dolayı sözlü iletişim süreci sadece öğretmen ve kişi arasındaki diyalog ile gerçekleşmektedir. Piyano öğrenme süreçlerine yeni başlayan bazı yetişkin öğrenciler üçüncü bir kişinin yanlarında olmasından rahatsız olmaktadır. Dolayısıyla yetişkin kişilerin piyano çalgısını iyi derecede çalmadan kendilerini gizledikleri söylenebilir. Bu durum özengen piyano eğitiminin kişilerin sosyal becerilerine etkisinin azlığına bir neden olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak yetişkinler kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak, bilgi ve genel kültür düzeylerini geliştirmek ve piyano çalmanın kendilerine verdiği başarmanın duygusunu yaşamak için özengen piyano eğitimi almışlar ve aldıkları eğitim sonucunda özellikle zihinsel, fiziksel ve psikolojik açıdan olumlu şekilde etkilenmişlerdir.

Bu sonuçlara dayalı olarak;

- Piyano eğitiminin kişilerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması,
- Piyano öğretmenin yetişkin kişilere yönelik piyano eğitimi için gerekli olan pedagojik-formasyon konusunda yeterli düzeyde olması,
- Piyano eğitimi verecek öğretmenin kişisel gelişim alanlarını geliştirmeye yönelik bir donanıma sahip olması,
- Piyano eğitimi verecek öğretmenin yetişkin kişilere yönelik olarak piyano repertuarının olması,
- Özengen piyano eğitimi alan kişilerin sosyalleşme ve iletişim becerilerinin artırılmasına yönelik toplu aktiviteler düzenlenmesi,
- Fiziksel yönde zorlanmadan gelişimlerini sağlamak amacıyla kişiye göre piyano eserleri belirlenmesi,
- Piyano öğretmenin, yetişkin öğrencilerinin piyano çalma isteklerini olumlu yönde destekleyerek motivasyonlarını artırması önerilmektedir.

5. Kaynakça

- Adamyanyan, A. (2018). Music education issues for adult beginners in armenia: Specifically the analysis of the difficulties of piano playing. *British Journal of Music Education*, 35(2), 191-202. <https://doi.org/10.1017/s0265051717000249>
- Aksoy, Y. (2015). *Özengen keman eğitiminde video destekli öğretimin keman performansına etkisi* (Tez No. 407562) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan-Konya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arrau, C. (1983). Piano Techniques for Adults. *Music Educators Journal*, 69(6), 31–32. <https://doi.org/10.2307/3396165>
- Bai, B. (2021). Piano learning in the context of schooling during China's 'Piano craze' and beyond: Motivations and pathways. *Music Education Research*, 23(4), 512-526. <https://doi.org/10.1080/14613808.2021.1929139>

- Balaban, Ö., & Çakmak, D. (2016). Üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimlerine yönelik algılarının incelenmesi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 5(1), 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30103/324781>
- Barsamyan, M. (2019). Piano education in adults. *Educational Research and Reviews*, 14(13), 458-464. <https://doi.org/10.5897/ERR2019.3695>
- Bowles, C. L. (2005). The benefits of adult piano study as self-reported by selected adult piano students (Peter J. Jutras). *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, (163), 85-87.
- Bugos, J. A. (2019). The effects of bimanual coordination in music interventions on executive functions in aging adults. *Frontiers in Integrative Neuroscience*, 13, 1-13. <https://doi.org/10.3389/fnint.2019.00068>
- Bugos, J. A., Kochar, S., & Maxfield, N. (2015). Intense piano training on self-efficacy and physiological stress in aging. *Psychology of Music*, 44(4), 611-624. <https://doi.org/10.1177/0305735615577250>
- Bugos, J. A., Perlstein, W. M., McCrae, C. S., Brophy, T. S., & Bedenbaugh, P. H. (2007). Individualized piano instruction enhances executive functioning and working memory in older adults. *Aging & Mental Health*, 11(4), 464-471. <https://doi.org/10.1080/13607860601086504>
- Cooper, T. L. (2001). Adults' perceptions of piano study: achievements and experiences. *Journal of Research in Music Education*, 49(2), 156-168. <https://doi.org/10.2307/3345867>
- Çınar, O. (1999). *Örgütsel kültür ve yöneticilerde kendini geliştirme* (Tez No. 89895) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demirova, G. (2008). Piyano eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin dikkat toplama yetisine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 58-69.
- Durmuş, İ., & Akyüz, A. M. (2021). Akademisyenlerin kariyer memnuniyeti düzeylerine, çalışma ortamı memnuniyeti ve organizasyona güven değişkenlerinin etkisi: kişisel gelişim düzeyinin aracı rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 997-1016. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/65088/937583>
- Ekşi, F. (2011). *Kişisel gelişim literatürünün eğitim ve danışma ihtiyacı açısından incelenmesi: Kuramsal analitik bir yaklaşım* (Tez No. 298546) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ertem, Ş. (2014). Piyano eğitiminde öğrenme süreci ve öğrenme stratejileri kullanmanın yeri ve önemi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(2), 1-26.
- Görsev, A. (2006). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi müzik eğitimi anabilim dalı son sınıf öğrencilerinin "piyano eğitimi", "müzik teorisi ve işitme eğitimi" ve "eşlik (korepetisyon)" dersleri ile okul şarkılarına doğaçlama eşlik becerileri arasındaki ilişkiler* (Tez No. 189615) [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi -Bolu]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gün, E., Yıldız, G. (2013). Piyano eğitiminde başarıyı etkileyen faktörler. *Fine Arts*, 8(1), 103-114.
- Gürel, E., & Özşenler, S. D. (2021). Türkiye'de kişisel gelişim yazını: Meta-tematik bir analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 1096-1116.
- Gürler, D. A. (2021). "Alfred's group piano for adults" metodunun incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(38), 5412-5439.

- Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*, 28(3), 269-289. <https://doi.org/10.1177/0255761410370658>
- Hergüner, E. İ. (2008). *Kişisel gelişim eğitiminin yetişkinlerin problem çözme becerileri ve stresle başa çıkma düzeyleriyle ilişkisi* (Tez No. 250357) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Irving, J. A., & Williams, D. I. (1999). Personal growth and personal development: Concepts clarified. *British Journal of Guidance & Counselling*, 27(4), 517-526. <https://doi.org/10.1080/03069889908256287>
- Jutras, P. J. (2006). The benefits of adult piano study as self-reported by selected adult piano students. *Journal of Research in Music Education*, 54(2), 97-110. <https://doi.org/10.1177/002242940605400202>
- Kamiloğlu, F., & Yurttaş, Ö. U. (2014). Sosyal medyanın bilgi edinme ve kişisel gelişim sürecine katkısı ve lise öğrencileri üzerine bir alan çalışması. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 21, 129-150.
- Kang, S. (2017). Navigating the experience of an adult piano student. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, (210-211), 101-118.
- Karan, E., & Yokuş, H. (2022). Özengen müzik eğitimi veren kurumlardaki piyano eğitimi sürecine ilişkin piyano eğitimcilerinin görüşleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 30, 161-180. <https://doi.org/10.14689/enad.30.7>
- Kari, J., & Savolainen, R. (2007). Relationships between information seeking and context: A qualitative study of Internet searching and the goals of personal development. *Library & Information Science Research*, 29(1), 47-69.
- Kurtuldu, M. K. (2012). Validity and reliability of motivation scale in piano education. *Eurasian Journal of Educational Research*, 47, 77-94.
- Lei, S., & Liu, H. (2022). Deep learning dual neural networks in the construction of learning models for online courses in piano education. *Computational Intelligence and Neuroscience*, Volume 2022, 1-8. <https://doi.org/10.1155/2022/4408288>
- MacRitchie, J., Breaden, M., Milne, A. J., & McIntyre, S. (2020). Cognitive, motor and social factors of music instrument training programs for older adults' improved wellbeing. *Frontiers in Psychology*, 10, 2868. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02868>
- Orhan, Y. Ş., & Ercan, N. (2012). Yetişkin çalgı öğretmeni özellikleri. *Electronic Turkish Studies*, 7(4).
- Özçelik, Ö. A. (2010). Suzuki yetenek eğitimi ve bartok mikrokosmos yöntemleriyle özengen piyano eğitiminde yoğunlaşma becerisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 643-661.
- Seinfeld, S., Figueroa, H., Ortiz-Gil, J., & Sanchez-Vives, M. V. (2013). Effects of music learning and piano practice on cognitive function, mood and quality of life in older adults. *Frontiers in Psychology*, 4, 810.
- Taylor, A. (2010). Older amateur keyboard players learning for self-fulfilment. *Psychology of Music*, 39(3), 345-363. <https://doi.org/10.1177/0305735610376262>

- Tokatlı, B., & Mustul, Ö. (2020). Özengen müzik eğitimi kurumlarında keman derslerini yürüten öğretmenlerin karşılaştığı problemler. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(43), 6595-6634. <https://doi.org/10.26466/opus.910883>
- Toptaş, B. (2016). Effect of daily work on student's memorization ability in piano education. *Educational Research and Reviews*, 11(7), 371-376. <https://doi.org/10.5897/ERR2016.2664>
- Toyoshima, K., Fukui, H., & Kuda, K. (2011). Piano playing reduces stress more than other creative art activities. *International Journal of Music Education*, 29(3), 257-263. <https://doi.org/10.1177/0255761411408505>
- Uçan, A. (2005). *Müzik eğitimi: Temel kavramlar-ilkeler-yaklaşımlar* (3. baskı). Evrensel müzikeyi.
- Van Manen, M. (2016). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Routledge.
- Wilson, G. B., & MacDonald, R. A. R. (2019). The social impact of musical engagement for young adults with learning difficulties: A qualitative study. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01300>
- Worschech, F., Altenmuller, E., Junemann, K., Sinke, C., Kruger, T. H. C., Scholz, D. S., Muller, C. A. H., Kliegel, M., James, C. E., & Marie, D. (2022). Evidence of cortical thickness increases in bilateral auditory brain structures following piano learning in older adults. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1513(1), 21-30. <https://doi.org/10.1111/nyas.14762>
- Wristen, B. (2006). Demographics and motivation of adult group piano students. *Music Education Research*, 8(3), 387-406. <https://doi.org/10.1080/14613800600957503>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Seçkin.
- Zheng, Y., & Leung, B. -W. (2023). Perceptions of developing creativity in piano performance and pedagogy: An interview study from the Chinese perspective. *Research Studies in Music Education*, 45(1), 141-156. <https://doi.org/10.1177/1321103x211033473>

DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: SAĞLIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Muhammet ÇANKAYA*

Öz

Bu çalışma; çalışanların dönüştürücü liderlik algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma; Kayseri ilindeki 446 sağlık sektörü çalışanın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada; Podsakoff ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilip, İşcan (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan "Dönüştürücü Liderlik Ölçeği" ile Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilip, Dağlı, Elçiçek ve Han (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan Örgütsel Bağlılık Ölçekleri kullanılmıştır. Değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etmek için korelasyon analizi, çalışanların dönüştürücü liderlik ve örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemek için tanımlayıcı istatistiklerden frekans, yüzdelik, ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Analizlerde; çalışanların dönüştürücü liderlik (3,64), duygusal bağlılık (3,57), devam bağlılığı (3,25) ve normatif bağlılık (3,13) algılarının "orta düzeyde" olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında "orta" (0,676), dönüştürücü liderlik ve devam bağlılığı arasında "zayıf" (0,450), dönüştürücü liderlik ile normatif bağlılık arasında "zayıf" (0,389) düzeylerde pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dönüştürücü liderlik, Örgütsel bağlılık, Sağlık kurumları.

Jel Kodu: D23, M12, M54.

Investigation of Relationship Between Transformational Leadership and Organizational Commitment:

An Application on Health Sector

Abstract

This study was conducted to measure whether there is a significant relationship between employees' perception of transformational leadership and the level of organizational commitment. The study involved 446 healthcare workers in Kayseri province. In this study "The Transformational Leadership Scale" developed by Podsakoff et al. (1990) and translated into Turkish by İşcan (2002) and the Organizational Commitment Scales developed by Meyer, Allen, and Smith (1993) and translated into Turkish by Dağlı, Elçiçek, and Han (2017) were used. Correlation analysis was used to determine the relationships of the variables. The frequency, percentage, mean, and standard deviation values, which are among the descriptive statistics, were used to assess employees' level of transformational leadership and organizational commitment. From the analyzes, it was found that employees' perceptions of transformational leadership (3.64), affective commitment (3.57), continuance commitment (3.25), and normative commitment (3.13) were at a "moderate" level. According to the results of the study, positive correlations were found at "moderate" level (0.676) between transformational leadership and affective commitment, "weak" (0.450) between transformational leadership and continuance commitment, and "weak" (0.389) between transformational leadership and normative commitment.

Keywords: Transformational leadership, Organizational commitment, Health institutions.

Jel Code: D23, M12, M54.

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalı, muhammetcankaya@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3498-7328>

1. Giriş

Günümüzde pek çok örgüt belirsiz ekonomik koşullar, küreselleşme, teknolojiye yaşanan hızlı değişimler ve rekabet de dahil olmak üzere birtakım zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklara ayak uydurmak zorunda kalan örgütler, çalışanlarını geliştiren liderlik türlerini keşfetme ve insan kaynaklarına yatırım yapma gibi konuların önemini fark etmiştir (Walumbwa vd., 2005).

Önceleri sermaye üzerine yoğunlaşan işletmeler günümüzde emek değerinin önemini kavramıştır. Bu nedenle, nitelikli çalışanları işletmeye kazandırmak ve bu çalışanların kişisel gelişmelerini sağlamak için gerekli olan iş koşullarını oluşturmak önemli olmakla birlikte, onları işletmede tutabilmek de işletme yönetimleri için artık vazgeçilmez konulardan biri haline gelmiştir. Bugün birçok örgütte, çalışanların herhangi bir üretim faktörü gibi görünmesinden ziyade, işletmenin amaçları doğrultusunda çalışmaya istekli, işletmenin kimliğini içselleştirmiş bireyler olmalarını sağlamak amacıyla yönetsel ve örgütsel nitelikte çalışmalar yapılmaktadır (Avcı & Küçükusta, 2009). Ücret, prim gibi maddi çıkarlar, örgütsel kültür ve liderlik, özel yaşam-ış yaşamı arasındaki denge, bireysel özellikler, genel yönetim politikaları, işyerindeki eğitim ve gelişme olanakları gibi konular çalışanları örgüte bağlayacak etmenler olarak değerlendirilmektedir (Durna & Eren, 2005; Stum, 1999).

Örgütsel yapıyı verimli kullanabilmede en etkili liderlik türlerinin neler olduğunu ve çalışanları örgüte bağlı kılmak için hangi yöntemlerin kullanılması gerektiğini araştıran örgütlerden biri de sağlık kurumlarıdır. Sağlık örgütleri; hizmet üretiminde yoğun teknoloji kullanımına ihtiyaç duyma, çok çeşitli uzmanlıklara sahip çalışanlarla ekipler halinde hizmet üretme ve hizmeti kesintisiz olarak sunma gibi kendine özgü bir dizi zorlu koşullarla kaliteli sağlık hizmeti üretimini hedeflerken bir yandan da işinden memnun ve örgütlerine bağlı çalışanlara sahip olabilmenin uğraşını vermektedir. Bu noktada örgüt yöneticilerinin çalışanlarla olan ilişkileri ve çalışanların liderlik algıları ön plana çıkmaktadır. Yöneticisini lider olarak gören, onunla aynı vizyonu paylaşan ve genel yargıları sorgulama fırsatı bulan çalışanların örgüte bağlılıklarının artacağı ve örgütleri için fedakâr davranmaya devam edebilecekleri belirtilmektedir. Çalıştığı örgüte bağlılık duymayan ve yaptığı işi sevmeyen çalışanların ise işletmeler için zaman, emek ve başarı kaybı olduğu ifade edilmektedir (Morçin & Bilgin, 2014). Çevre koşullarının hızla değiştiği 21. Yüzyılın iş koşullarında çalışanlarda örgütsel bağlılığı oluşturabilmenin bir yolu da örgütünü yeni koşullara uyumlaştırabilen, yenilikçi bakış açısına sahip liderlerle olabilir. Bu nedenle dönüştürücü liderlerin izleyenlerinde örgütsel bağlılığı sağlayarak yönettikleri örgütlerin verimliliklerini artırtabileceklerini söylemek mümkündür.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde rekabet, teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve çevresel koşulların hızla değişmesi sonucunda liderlik türlerinde çeşitlenmeler başlamış ve liderliğin farklı bir türü olan “dönüştürücü liderlik” kavramı ortaya çıkmıştır (Gürel, 2013). Dönüştürücü liderlik kavramı ilk olarak James MacGregor Burns’ün (1978) yılındaki çalışmasında kullanılmıştır (Tabak vd., 2009). Modern örgütlerin karşılaştığı değişen çevreyi yönetmede etkili bir strateji olarak kabul edilen dönüştürücü liderlik; gerekli değişim ve dönüşümleri sağlayarak çalkantılı çevre koşullarında örgütlerin başarılı olmasını sağlamaya çalışan liderlik anlayışıdır (Kaygın & Güllüce, 2012). Dönüştürücü liderlik, örgütün amaçları doğrultusunda çalışanların kendi ihtiyaç ve beklentilerinin desteklenmesini, motive edilmesini içeren bir süreçtir. Pehlivan (2019), dönüştürücü liderliği; “yenilik, değişim ve reformu merkeze alan liderlik süreci” olarak tanımlamaktadır. Dönüştürücü lider ise; geleceğe ilişkin sürekli hayalleri olan ve bu hayallerini takipçileri ile birlikte gerçeğe dönüştüren lider türü olarak ifade edilmektedir (Tetik, 2014). Dönüştürücü lider, çalışanların kendi menfaatlerinin de ötesinde grubun, takımın, örgütün hatta tüm toplumun menfaatlerini artırmak için onları desteklemekte ve yardım etmektedir (Yammarino vd., 2005). Dönüştürücü liderler dinamik yapıları gereği mevcut sistemlerin dışına çıkılmasını isteyen ve bunu teşvik eden kişiler olarak çalışanlarını, tüm yetenek ve becerilerini

ortaya çıkaracak şekilde ve kendilerine olan güvenlerini artırarak çalışanlardan normalde beklenenden daha fazla sonuç almayı hedefleyerek motive ederler (Pehlivan, 2019). Dönüştürücü liderler, çalışanlarının her birinin özel gelişim ihtiyaçlarına dikkat ederek bireyselleştirilmiş ilgi gösterirler (Bass, 1990). Bilgi teknolojilerindeki gelişim ve küreselleşme neticesinde hızla değişen ve COVID-19 Pandemisiyle başka bir boyuta evrilen günümüz iş hayatında dönüştürücü liderler, örgütler için bir avantaj olarak görülmektedir. Dönüştürücü liderlerdeki değişim kararlılığı ve yenilikçi yaklaşım, örgütün değişen koşullara uyumunu kolaylaştırmaktadır. Çalışanların gelişimlerini destekleyen ve örgüt faaliyetlerinin devamına olanak sağlayan liderle çalışmak ise, çalışanların örgütte kalmalarının nedenlerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Çalışmadaki diğer bir değişken olan örgütsel bağlılık kavramı alan yazında ilk kez Guetzkov (1955) tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Guetzkov (1955), örgütsel bağlılığı kavramlaştırırken, “belli bir fikre, bireye veya gruba karşı önceden belirlenmiş bir duygu ve davranış” şeklinde tanımlamıştır (Çankaya & Çiftçi, 2020). Tanımı daha da geliştiren Morrow (1983) örgütsel bağlılığı; “çalışanın örgütte kalmak isteme düzeyi, örgütte kalmak için çaba göstermesi, örgütün amaç ve değerlerini benimsemesi gibi çok boyutlu bir kavram” olarak ifade etmiştir. Allen ve Meyer (1996) ise örgütsel bağlılığı; “çalışanın kendi isteğiyle örgütten ayrılma olasılığını azaltan, çalışan ile örgüt arasındaki psikolojik bir bağ” olarak tanımlamıştır.

Meyer ve Allen (1990) örgütsel bağlılığın; duygusal, devam ve normatif bağlılık olarak üç temel boyuttan oluştuğunu belirtmektedir. Çalışanın örgütle olan duygusal ilişkisi üzerinde yoğunlaşan duygusal bağlılık; çalışanın örgüte duygusal anlamda bağlanması, örgüt ile özdeşleşmesi ve örgüte katılımını temsil etmektedir. Çalışanın örgütten ayrılması durumunda katlanacağı maliyete dayalı bağlılık türü olan devam bağlılığı; çalışanın örgütten ayrılmasının çok maliyetli olacağını fark etmesine dayalıdır. Normatif bağlılık ise; ahlaki ve kültürel nedenlerden dolayı çalışanın örgüte karşı yükümlülüklerini içermektedir (Aydoğan & Bıyık, 2018). Duygusal bağlılığa sahip olan bir çalışan, örgütte kalmak istediğini, süreklilik bağlılığına sahip olan çalışan örgütte kalması gerektiğini ve normatif bağlılığa sahip olan çalışan ise örgütte kalmak zorunda olduğunu düşünür. Yani bu durum sırasıyla, “arzu” (duygusal), “ihtiyaç” (süreklilik) ve “yükümlülük” (normatif) ekseninde değerlendirilir (Meyer vd., 2002). Örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanlar, görevlerini yerine getirirken daha çok çaba harcamakta, daha uzun süre örgütte kalmakta ve örgüt ile olumlu ilişkiler yürütmektedir. Yapılan araştırmalarda; örgütsel bağlılığın performans, iş tatmini iş sadakati, stres, işten ayrılma niyeti ve personel devir hızı gibi iş unsurları ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Griffeth & Hom, 1995; Kök, 2006; Lee vd., 1992; Pehlivan, 2019).

Çalışanların örgütsel bağlılıklarını artırmada yöneticilerin hangi türden liderlik davranışlarını sergilemesi gerektiği örgütsel davranış disiplini içindeki önemli konulardan biri olarak değerlendirilmektedir. Kendilerini çalıştıkları işletmenin bir parçası olarak hisseden, örgütlerine bağlı olan çalışanlar, işletme faaliyetlerinin yenilikçi ve verimli olması açısından oldukça önemlidir (Çakınberk & Demirel, 2010). Ancak burada önemli olan diğer bir konu da çalışanların bağlılıklarını artıracak liderlik türlerini saptayabilmektir. Çalışanlar, dönüştürücü liderin kendilerine gösterdiği duygusal bağ ve sunduğu yüksek değer karşılığında örgütsel bağlılık kazanabilmektedir (Kaygın & Güllüce, 2012). Hem ampirik hem de meta analiz çalışmaları dönüştürücü liderlere sahip olan çalışanların örgütlerine daha fazla bağlı olduklarını, daha fazla tatmin olduklarını, daha motive olduklarını ve daha güçlü olduklarını ortaya koymaktadır (Walumbwa vd., 2005; Wylie & Gallagher, 2009).

Literatürde hizmet sektörü çalışanlarındaki dönüştürücü lider algısı ile örgütsel bağlılık düzeyi arasında ilişkinin varlığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu değişkenleri ele alan çalışma sayısının az olması dikkat çekmektedir. Çalışmaların ilkinde Avolio ve arkadaşları (2004),

Singapur'daki bir hastanede çalışan hemşireler üzerinde araştırma yapmışlar ve araştırma sonucunda, dönüştürücü liderliğin örgütsel bağlılığı etkilediğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Barling ve arkadaşları da (1996) dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Yine Emery ve Barker (2007), hizmet sektöründe yaptıkları araştırmalarında, dönüştürücü liderlik tarzıyla yönetilen çalışanların örgütsel bağlılık ve iş tatminlerinin, etkileşimci liderlik tarzıyla yönetilen çalışanlardan daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Öztürk ve Çankaya (2021) ise, Türkiye'deki kamu sektörü hekim dışı sağlık personeli ile yaptıkları çalışmada, dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Örgütler günümüz rekabet koşullarında var olabilmek için örgütün maddi olmayan yönünü tasvir eden entelektüel sermayeyi geliştirdiklerinde ve yönetsel faaliyetler ile liderlik süreçlerinde çalışanların kararlara katılımlarına olanak verdiklerinde çalışanlardaki örgütsel bağlılık düzeyinin artabileceği belirtilmektedir (Çankaya & Çiftçi, 2020). Bu bilgiler doğrultusunda dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmanın temel amacı; dönüştürücü liderliğin örgütsel bağlılık ile ilişkisini incelemek olarak belirlenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Türü, Amacı ve Önemi

Araştırma; nicel araştırma yöntemi olup, tanımlayıcı tiptedir. Sosyal bilimler alanında tanımlayıcı nitelikteki araştırmalar, sorunun ortaya çıkış biçimini tahmin etmek ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyerek genellemelerde bulunabilmek amaçlarıyla yapılmaktadır (İslamoğlu & Alınacı, 2013).

Bu çalışma; çalışanların dönüştürücü liderlik algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Literatürde sağlık sektöründeki çalışma bulgularının sınırlı sayıda olması nedeniyle tüm sağlık çalışanlarını kapsayan ve bu iki değişkenin birbirleri ile arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimsel bir çalışma yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışma, Kayseri ilinde kamu kesimi hastanelerinde görev yapan 446 çalışanın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Anketin yapıldığı 2021 yılında Kayseri ilinde 10.693 kamu sağlık çalışanı görev yapmaktadır (Kayseri Valiliği). Sekaran ve Bougie (2016), araştırma evren büyüklüğünün 10.000.000 kişi olduğu çalışmalarda örneklem için 384 kişinin yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle araştırmadaki örneklem sayısı araştırmacı tarafından yeterli kabul edilmektedir. Anket uygulaması yapılırken evrenin tamamına ulaşmanın güç olması nedeni ile yargısal örnekleme yöntemi uygulanmıştır. İslamoğlu ve Alınacı (2013), yargısal örneklemenin; ana kitleyi temsil edeceği varsayımı ile yapılan, yeterince deneyimli ve uzman kişilerin görüşleri ile hangi örneklerin ana kitleyi temsil edebileceğini belirleyen tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olduğunu belirtmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçekler sırasıyla; dönüştürücü liderlik ve örgütsel bağlılık ölçekleridir. Araştırmada, ölçeklerde yer alan ifadelere ilaveten araştırmacı tarafından eklenen ve katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koyan 11 maddelik soru seti de bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler şu şekildedir

Dönüştürücü Liderlik Ölçeği: Ölçek; Podsakoff ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilmiş olup, İşcan (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte 23 madde ve tek boyut bulunmaktadır. Ölçekte 5'li Likert tipi ifadeler yer almaktadır (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum). Ölçekten alınan toplam puan arttıkça çalışanın yüksek düzeyde dönüştürücü liderlik algısına sahip olduğu kabul edilmektedir.

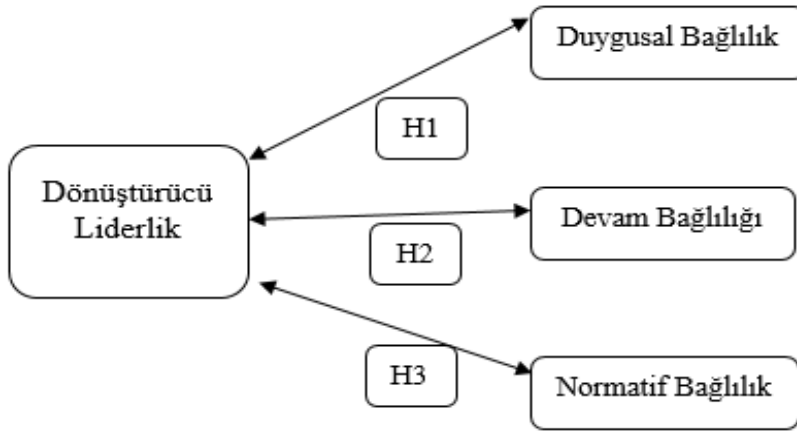
Örgütsel Bağlılık Ölçeği: Ölçek; Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilmiş olup Dağlı, Elçiçek ve Han (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Örgütsel Bağlılık Ölçeği; 18 madde ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları; duygusal, devam ve normatif bağlılık boyutları olup her bir boyutta 6 madde bulunmaktadır. Ölçekteki 3, 4, 6 ve 13. maddeler, olumsuz ifadeler içerdikleri için ters kodlama yöntemi ile kodlanmıştır. Ölçekte 5'li Likert tipi ifadeler yer almaktadır (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum). Ölçekten alınan toplam puan arttıkça çalışanın örgüte bağlılığının da arttığı kabul edilmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada çalışanların dönüştürücü liderlik ve örgütsel bağlılık algı düzeylerinin belirlenmesi için tanımlayıcı istatistiklerden frekans, yüzdelik, ortalama ve standart sapma değerleri, dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi ölçmek için ise korelasyon analizi kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım koşullarını karşılaması sebebiyle Pearson Korelasyon Testi uygulanmıştır. Araştırma verileri SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir.

2.5. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmadaki dönüştürücü liderlik ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini ölçmek amacıyla oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmanın modeli doğrultusunda üç hipotez geliştirilmiştir. Bu hipotezler aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1 H₁: Dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık boyutu arasında anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 2 H₁: Dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılığın devam bağlılığı boyutu arasında anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 3 H₁: Dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılığın normatif bağlılık boyutu arasında anlamlı ilişki vardır.

2.6. Araştırma Etiği

Anket uygulamasına başlayabilmek için Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 09.04.2021 tarih ve 2021/63 sayılı Etik Kurul Onayı alınmıştır. Anket uygulaması, 2021 yılının Mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdeler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışanlara ilişkin sosyo-demografik bilgiler (n=446)

Değişkenler	N	%	Değişkenler	N	%
Cinsiyet			İdari Görev		
Kadın	248	55,6	Var	82	18,4
Erkek	198	44,4	Yok	364	81,6
Medeni Durum			Kurum Deneyimi		
Evli	296	66,4	<1 yıl ve altında	79	17,7
Bekar	150	33,6	1-5 yıl arasında	75	16,8
Görev			6-10 yıl arasında	130	29,1
Doktor	77	17,3	11-15 yıl arasında	72	16,1
Hemşire	124	27,8	16-20 yıl arasında	53	11,9
Ebe	38	8,5	21 yıl ve üzerinde	37	8,3
Sağlık Teknisyeni	73	16,4	Mesleki Deneyim		
Büro Personeli	42	9,4	<1 yıl ve altında	83	18,6
Teknik Hizmet Personeli	51	11,4	1-5 yıl arasında	87	19,5
Diğer	41	9,2	6-10 yıl arasında	136	30,5
Yaş Grupları			11-15 yıl arasında	45	10,1
<20 yaş ve altında	37	8,3	16-20 yıl arasında	55	12,3
20-29 yaş arasında	132	29,6	21 yıl ve üzerinde	40	9,0
30-39 yaş arasında	116	26,0	Aylık Gelir Düzeyi		
40-49 yaş arasında	113	25,3	<2.500 TL ve altında	44	9,9
50 yaş ve üzerinde	48	10,8	2.501-4.000 TL arasında	157	35,2
Eğitim Düzeyi			4.001-5.500 TL arasında	106	23,8
İlköğretim	74	16,6	5.501-7.000 TL arasında	80	17,9
Ortaöğretim	109	24,4	7.001 TL ve üzerinde	59	13,2
Önlisans	103	23,1	Aylık Geliri Yeterli Bulma Durumu		
Lisans	118	26,5	Çok yetersiz	114	25,6
Lisansüstü	42	9,4	Yetersiz	252	56,5
			Ne yeterli ne de yetersiz	41	9,2
			Yeterli	22	4,9
			Oldukça yeterli	17	3,8

Tablo 1'de gösterilen ve çalışmanın örneklemini oluşturan 446 katılımcının %55,6'sı kadın, %66,4'ü evli, %27,8'i hemşire, %29,6'sı 20-29 yaş aralığında, %26,5'i lisans mezunlarından oluşmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %81,6'sının idari görevi bulunmamakta, %29,1'i 6-10 yıl

arasında kurum deneyimine sahip, %30,5'i 6-10 yıl mesleki deneyime sahip, %35,2'si aylık 2.501-4.000 TL gelire sahip ve %56,5'i aylık gelirini yetersiz bulmaktadır.

Çalışmada kullanılan ölçekler ve boyutlarındaki madde sayıları ile cronbach's alfa güvenilirlik değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçeklerdeki madde sayıları ve ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizi sonuçları

Ölçekler/Boyutlar	Madde Numaraları	Güvenilirlik Katsayısı
Dönüştürücü Liderlik	23	(0,933)
Örgütsel Bağlılık	18	(0,907)
Duygusal Bağlılık Boyutu	6	(0,916)
Devam Bağlılığı Boyutu	6	(0,883)
Normatif Bağlılık Boyutu	6	(0,824)

Tablo 2'de güvenilirlik analizi sonucunda dönüştürücü liderlik ölçeği için 0,933; örgütsel bağlılık ölçeği için 0,907; örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık boyutu için 0,916; devam bağlılığı boyutu için 0,883 ve normatif bağlılık boyutu için; 0,824 cronbach's alfa katsayıları bulunmuştur. Analizler sonucunda ölçekler ve boyutlarının güvenilirlik değerlerinin 0,70'in üzerinde olması nedeniyle ölçeklerin güvenilir olduklarına karar verilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerden alınan minimum ve maksimum değerler ile verilerin normallik koşulunu sağlayıp sağlayamadığının analizinde kullanılan çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Ölçeklerin min.-max. değerleri ile çarpıklık & basıklık değerleri

Değişkenler	Min.-Max.	Çarpıklık Değeri	Basıklık Değeri
Dönüştürücü Liderlik	1,00-5,00	-0,057	0,082
Duygusal Bağlılık	1,00-5,00	-0,037	-0,839
Devam Bağlılığı	1,00-5,00	0,251	-0,161
Normatif Bağlılık	1,00-5,00	0,403	-0,046

Tablo 3'deki değişkenlerden minimum 1,00; maksimum ise 5,00 değerleri elde edilmiştir. Bununla birlikte elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ile +1 arasında olduğundan verilerin normal dağılım özelliğine sahip oldukları kabul edilmiş ve ilişkinin analiz edilmesi için Pearson Korelasyon Testinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada ele alınan dönüştürücü liderlik ve örgütsel bağlılığın boyutlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile korelasyon düzeyleri Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Ölçeklerin ortalama ve standart sapma değerleri ile korelasyon düzeyleri

Değişkenler	Ort.	St. Sapma	1	2	3	4
Dönüştürücü Liderlik	3,64	0,71	1			
Duygusal Bağlılık	3,57	0,75	0,676**	1		
Devam Bağlılığı	3,25	0,82	0,450**	0,549**	1	
Normatif Bağlılık	3,13	0,87	0,389**	0,663**	0,615**	1

** Anlamlı ilişki var. (p<0,01).

Tablo 4'teki değişkenlere ilişkin ortalamalar yorumlanırken literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır (Çankaya, 2017; Tuan Soh vd., 2010). Buna göre; 1,00-2,33 arasındaki ortalama değerleri; "düşük düzey" veya "düşük düzeyde katılım", 2,34-3,66 arasındaki ortalama değerleri; "orta

düzey” veya “orta düzeyde katılım” ve son olarak 3,67-5,00 arasındaki ortalama değerleri; “yüksek düzey” veya “yüksek düzeyde katılım” olarak kategorize edilmiştir. Buna göre çalışanların dönüştürücü liderlik, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık algılarının “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir.

Dönüştürücü liderliğin duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile arasındaki ilişkilerinin yönünü ve düzeyini belirlemek için Pearson Korelasyon Testi uygulanmıştır. Pearson korelasyon katsayıları 0,00-0,25 aralığında ise çok zayıf; 0,26-0,49 aralığında ise zayıf; 0,50-0,69 aralığında ise orta; 0,70-0,89 aralığında ise yüksek; 0,90-1,00 aralığında ise çok yüksek bir ilişkinin olduğu değerlendirilmektedir (Sungur, 2010). Analiz sonuçlarına göre, dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında 0,676 düzeyinde, dönüştürücü liderlik ve devam bağlılığı arasında 0,450 düzeyinde, dönüştürücü liderlik ile normatif bağlılık arasında ise 0,389 düzeyinde pozitif ve doğrusal bir ilişki vardır. Korelasyon değerlerine bakıldığında dönüştürücü liderliğin duygusal bağlılık ile “orta” devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile “zayıf” ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Dönüştürücü liderliğin bağımlı değişkenlerle ilişkisi incelendiğinde en yüksek korelasyonun duygusal bağlılıkla, en düşük korelasyonun devam bağlılığıyla olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgulara göre araştırmada kurulan üç hipotezin de kabul edildiğini söylemek mümkündür.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada; çalışanların dönüştürücü liderlik algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kayseri ilindeki kamu kesimi sağlık sektöründe görev yapan 446 çalışanın katılımıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ilk olarak değişkenlere ilişkin ortalamalar tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; çalışanların dönüştürücü liderlik, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık algılarının “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların örgütsel bağlılık boyutlarındaki ortalamalarının tümü orta düzeyde olmasına karşın duygusal bağlılık ortalamalarının, normatif bağlılık ve devam bağlılığı ortalamalarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (3,57>3,25>3,13). Bu sonuca göre; çalışanların örgüte karşı minnettarlık duymaktan ve örgütte kalmalarının zorunluluk olduğunu düşünmekten ziyade örgüt değerlerini kabul ederek, örgütün bir parçası olarak kalmayı tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında; dönüştürücü liderlik ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin birbirleri ile olan ilişkileri korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analizler sonucunda; dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık boyutu arasında “orta düzeyde”, dönüştürücü liderlik ile devam bağlılığı ve normatif bağlılık boyutları arasında ise “zayıf düzeyde” ilişkilerin olduğu görülmüştür. Tunceli ve Malatya illerindeki kamu kesimi sağlık kurumlarında görev yapan yardımcı sağlık personeli ile yapılan bir araştırmada; Çakınberk ve Demirel (2010), dönüştürücü liderliğin örgütsel bağlılık ve duygusal bağlılık ile güçlü, normatif bağlılık ile çok az güçlü, devam bağlılığı ile çok zayıf ilişkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine literatür incelendiğinde farklı alanlardaki araştırmalarda da çalışanların dönüştürücü liderlik algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu bulunmuştur. Morçin ve Bilgin (2014), Adana ilinde faaliyette bulunan seyahat acentelerindeki çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; dönüştürücü liderliğin duygusal ve normatif bağlılık ile orta düzeyde, devam bağlılığı ile çok zayıf düzeyde anlamlı ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Porter (2015), ABD’de kar amacı gütmeyen uzun süreli bakım kuruluşlarında görev yapan 322 çalışanla yaptığı araştırmada; dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılık arasında zayıf düzeyde ilişki saptamıştır. Kara ve Bozkurt (2021), Adana, Hatay ve Osmaniye il merkezlerindeki çeşitli kamu kuruluşlarında görev yapan çalışanlar ile yaptıkları araştırmada dönüştürücü liderliğin duygusal bağlılık ve normatif bağlılık boyutları ile güçlü ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Sorucuoğlu ve Öztürk (2021), Ankara ilindeki bir devlet hastanesinde çalışan sağlık personeli ile yaptıkları çalışmalarında; dönüştürücü liderlik ile örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık boyutu arasında pozitif yönlü güçlü, devam bağlılığı ve normatif

bağlılık boyutlarıyla pozitif yönlü orta düzeyde ilişkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Literatürdeki araştırmalar genel olarak incelendiğinde ilişkinin düzeyi farklı olsa da bu çalışma sonuçlarıyla benzer sonuçların ortaya konulduğu görülmüştür. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında çalışanlardaki dönüştürücü liderlik algısı arttıkça örgütsel bağlılıklarının göstergeleri olan devam, normatif ve duygusal bağlılıklarının da arttığını söylemek mümkündür.

Çok sayıda ve çeşitlilikte profesyonelin bir arada çalıştığı sağlık sektöründeki yöneticiler, çoğu zaman var olan kaynak sınırlılığı ile yüksek kalitede sağlık hizmeti sunma ikilemi arasında karşı karşıya kalmaktadır. Yüksek kalitede sağlık hizmeti sunma önceliği nedeniyle sağlık hizmetleri yönetimi, yoğun olarak teknoloji ve tıbbi yenilikler ile bunların çözümlerine odaklanmış, pek çok sağlık kuruluşunda insan kaynakları yönetiminin görece düşük bir önceliği olmuştur (Arah vd., 2003; Vestal & Massey, 1994; Wylie & Gallagher, 2009). Ancak yine de sağlık hizmetlerinin her ne kadar yoğun teknoloji ve tıbbi yöntemler uygulanarak üretildiği düşünülse de aslında temelinde insan kaynağının düşünce süzgecinden geçerek, insan zekasının bir ürünü olduğunu unutmamak gerekir. Bu doğrultuda yapılabilecek en karlı yatırım, örgütün sahip olduğu mevcut insan kaynağını geliştiren ve gelişen insan kaynağını örgüte bağlı kılan yönetsel uygulamaları gerçekleştirmek olacaktır.

Tüm bu açıklamalardan sonra 21. Yüzyıl ile birlikte hızla değişen çevresel şartlara daha kolay uyum sağlayabilme ve çalışanlarını örgüte bağlı kılabilmek arzusunun taşıyan örgütlerin, sahip oldukları insan kaynağını geliştirmeye yönelik daha fazla yatırım yapmalarının önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Bununla birlikte lider-çalışan ilişkisinin kalitesi ve düzeyi çalışanları örgüte bağlı kılabilmek için bir diğer yolu olarak belirtilebilir. Liderin çalışanlara yol gösterme misyonu göz önüne alındığında, çalışanlarına değer yaratan dönüştürücü liderlerin örgütlerde kilit role sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle ekipler halinde çalışmanın sık görüldüğü sağlık kurumlarında gelişmiş tıbbi teknoloji ile birlikte farklı uzmanlıklara sahip olan profesyoneller görev yapmaktadır. Sağlık kurumlarındaki nitelikli insan kaynağının örgüte bağlı, işinde mutlu, bir arada ve etkin biçimde çalışabilmesi için dönüştürücü liderlerin sayısının artırılmasının yararlı olacağı da (Öztürk & Çankaya, 2021) bu alana getirilmiş önerilerden biridir. Ancak ne var ki, dönüştürücü liderlerin sayısının artırılması için uzun süreli eğitim süreçlerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Sağlık kurumlarında halihazırda görev yapan yöneticilere dönüştürücü liderlik kazanımlarını katacak kurumsal eğitimlerin düzenlenmesi, yönetici atamalarında dönüştürücü liderlik özelliklerinin ön koşul olarak eklenmesi ve bunun da ötesinde geleceğin sağlık yöneticilerini yetiştiren yükseköğretim kurumlarının eğitim müfredatlarına 21. Yüzyılın iş hayatında geçerli olan liderlik türlerinin anlatıldığı ders içeriklerinin yerleştirilmesi, geleceğin örgütlerinde mutlu ve örgüte bağlı çalışanların sayıca artmasına katkı sağlayacaktır.

5. Kaynakça

- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1996). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: An examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252–276. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1996.0043>
- Arah, O. A., Klazinga, N. S., Delnoij, D. M. J., Ten Asbroek, A. H. A., & Custers, T. (2003). Conceptual frameworks for health systems performance: A quest for effectiveness, quality, and improvement. *International Journal for Quality in Health Care*, 15(5), 377–398. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzg049>
- Avcı N., & Küçükusta D. (2009). Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(20), 33–44.
- Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W., & Bhatia, P. (2004). Transformational leadership and organizational commitment: Mediating role of psychological empowerment and moderating role of structural distance. *Journal of Organizational Behavior*, 25(8), 951–968. <https://doi.org/10.1002/job.283>

- Aydoğan, E., & Bıyık, Y. (2018). Örgütsel bağlılık. E. Aydoğan (Ed.), *Örgütsel davranış odaklı yönetsel yaklaşımlar* içinde (ss. 109-118). Gazi.
- Barling, J., & Kelloway, K. (1996). Effects of transformational leadership training on attitudinal and financial outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 81(6), 827–832. <https://www.researchgate.net/publication/246027510>
- Bass, B. M. (1990). From transactional to determining for a group of loyal transformational leadership: learning to followers, the direction, pace, and share vision. *Organizational Dynamics*, 18(3), 19–32.
- Çakırbek, A., & Demirel, E. T. (2010). Örgütsel bağlılığın belirleyicisi olarak liderlik: Sağlık çalışanları örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 103–119.
- Çankaya, M. (2017). Hastane çalışanlarının performansa dayalı ek ödeme sistemine ilişkin görüşleri Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde bir araştırma. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 4(3), 271–282. <https://doi.org/10.5455/sad.13-1505661548>
- Çankaya, M., & Çiftçi, G. E. (2020). Hastane çalışanlarının toksik liderlik ve örgütsel sinizm algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2), 273–298. <https://orcid.org/000-0003-4271-6376>
- Dağlı, A., Elçiçek, Z., & Han, B. (2018). Örgütsel bağlılık ölçeği'nin türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1765–1777. <https://doi.org/10.17755/esosder.445932>
- Durna, U., & Eren, V. (2005). Üç bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 210–219. <https://doi.org/10.31671/dogus.2019.273>
- Emery, C. R., & Barker, K. J. (2007). The effect of transformational and transactional leadership styles on the organizational commitment and job satisfaction of customer contact personel. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 11(1), 77–90.
- Griffeth, R. W., & Hom, P. W. (1995). *Employee turnover*. Cincinnati, South-Western College.
- Gürel, P. (2013). İşletmelerde küresel rekabet avantajına yönelik yeni liderlik tipi: dönüştürücü liderlik. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1–27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bujss/issue/3864/51617>
- İslamoğlu, A. H., & Alnıaçık, Ü. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Beta.
- İşcan, Ö. F. (2002). *Küresel işletmecilikte dönüştürücü liderlik anlayışı* (Tez No. 110259) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kara, E., & Bozkurt, Ş. (2021). Dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin belirlenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (87), 143-160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71551/1151060>
- Kaygın, E., & Güllüce, A. Ç. (2012). Çalışanların dönüştürücü liderlik algılarının belirlenmesi: karşılaştırmalı bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 265–282.
- Kayseri Valiliği, <http://www.kayseri.gov.tr/saglik-hizmetleri>, Erişim Tarihi: 09/04/2023.
- Kök, S. B. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 291–310.
- Lee, T. W., Ashford, S. J., Walsh, J. P., & Mowday, R. T. (1992). Commitment propensity, organizational commitment, and voluntary turnover: A longitudinal study of organizational entry processes. *Journal of Management*, 18(1), 15-32.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 1–18.

- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538–551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: An examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252–276. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1842>
- Morçin, S. E., & Bilgin, N. (2014). Dönüştürücü liderliğin örgütsel bağlılığa etkisi: Adana ilindeki a grubu seyahat acenteleri örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 113–128.
- Morrow, P. C. (1983). Concept redundancy in organizational research: The case of work commitment. *Academy of Management Review*, 8(3), 486–500. <https://doi.org/10.5465/amr.1983.4284606>
- Öztürk, N., & Çankaya, M. (2021). Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılığa etkisinde dönüştürücü liderliğin aracılık rolü. *Journal of Business Research - Turk*, 13(2), 1082–1092. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1185>
- Pehlivan, Ç. (2019). Dönüştürücü liderlik. A. Gürer (Ed.), *21. Yüzyılda liderlik yaklaşımları içinde* (ss. 291–311). Hiperlink.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107–142. [https://doi.org/10.1016/1048-9843\(90\)90009-7](https://doi.org/10.1016/1048-9843(90)90009-7)
- Porter, J. A. (2015). The relationship between transformational leadership and organizational commitment in nonprofit long term care organizations: The direct care worker perspective. *Creighton Journal of Interdisciplinary Leadership*, 1(2), 68–85.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: a skill-building approach*, John Wiley & Sons.
- Sorucuoğlu, A. Y., & Öztürk, Z. (2021). Hastane çalışanlarının dönüşümcü liderlik algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi (Ankara ilinde bir devlet hastanesi örneği). *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 18(1), 61-88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1342984>
- Stum, D. L. (1999). Workforce commitment: Strategies for the new work order. *Strategy and Leadership*, 27(1), 4–7.
- Sungur, O. (2010). Korelasyon analizi. Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde* (ss. 113–128). Asil.
- Tabak, A., Eroğlu, A., Sığı, Ü., & Hazır, K. (2009). Örgütlerde yöneticilerin dönüştürücü liderlik algılamalarının problem çözme becerilerine etkisi: Kamu sektöründe bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 387–398. <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/dergi.asp?dosya=611>
- Tetik, S. (2014). Yerel yönetimler açısından dönüştürücü liderlik: belediye çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 267–280. <https://doi.org/10.18657/yecbu.93531>
- Tuan Soh, T. M., Arsada, N. M., & Osman, K. (2010). *The relationship of 21st century skills on students' attitude and perception towards physics*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 7(2), 546–554. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.10.073>
- Vestal, K., & Massey, R. (1994). Work transformation in health care. *Health Manpower Management*, 20(3), 9–13. <https://doi.org/10.1108/09552069410064847>
- Walumbwa, F. O., Onva, B., Wang, P., & Lawler, J. J. (2005). Transformational leadership, organizational commitment, and job satisfaction: A comparative study of Kenyan and U.S.

financial firms. *Human Resource Development Quarterly*, 16(2), 235–256.
<https://doi.org/10.1002/hrdq.1135>

Wylie, D. A., & Gallagher, H. L. (2009). A transformational leadership behaviors in allied health professions. *Journal of Allied Health*, 38(2), 65–73.

Yammarino, F. J., Dionne, S. D., Chun, J. U., & Dansereau, F. (2005). Leadership and levels of analysis: A state-of-the-science review. *Leadership Quarterly*, 16(6), 879–919.
<https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.09.002>

DERNEKLERİN YEREL SEÇİMLERE ETKİSİ VE MEDYA KULLANIMLARI: ESENYURT İLÇESİ ÜZERİNE ALAN ÇALIŞMASI

Murat ERDOĞAN*

Öz

Demokrasinin temel kurallarından ve olmazsa olmaz unsurlarından biri demokratik bir şekilde yapılan seçimlerdir. Egemenliğin millette olduğu vurgusunun karşılığı halkın kendisini yönetecek kişileri seçme özgürlüğü olarak ifade edilmektedir. Bu süreç demokrasinin var olduğu ülkelerde halkın belli dönemlerde sandığa giderek özgür iradesiyle seçimini yapması ve sandıktan çıkan sonuca göre de halkın iradesinin ortaya konması şeklinde ilerlemektedir. Siyasi partilerin seçim kampanyalarında dernek ve vakıflar önemli bir yer tutmakta ve özellikle seçim dönemlerinde dernekler aracılığıyla seçmenle duygusal temas kurulmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de yerel derneklerin, yerel seçim sonuçlarına etkisini belirlemeye ve bu derneklerin seslerini hangi medya aracılığıyla duyurduklarını ortaya koymaya dönük nitel bir araştırmadır. Bu bağlamda Türkiye’nin en kalabalık ilçesi Esenyurt’ta kurulan yerel dernekler örneklem olarak seçilmiştir. Yerel seçimlerde derneklerin seçmen davranışlarına etkisini ortaya koymak için Esenyurt ilçesindeki dernek yöneticileri ve üyeleri ile yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmıştır. Sonuç olarak da kendi memleketinden aday olan siyasi adaylara sempatiyle yaklaşan seçmen kitlesinin, bu adaylarla dernekler vasıtasıyla kurduğu duygusal bağ ile oy verdikleri ve iletişim kanalı olarak da sosyal medya araçlarından Facebook’u tercih ettiği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; derneklerin siyasi alanda daha aktif olmaları, üyeleriyle etkili ve yakın ilişkiler kurmaları için yerel medyayı ayrıca Facebook dışında Instagram ve Twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanmaları önemli avantajlar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Politika, Dernek, Yerel seçim, Seçmen davranışı, Sosyal medya.

The Effect of Associations on Local Elections and Their Media Use: A Field Study on Esenyurt District

Abstract

One of the basic rules and sine qua non of democracy is elections held in a democratic way. Besides emphasizing that the sovereignty is in the nation, it is expressed as the freedom of people to choose the people who will govern them. In certain periods of this democracy, people go to the ballot box and make their elections with free will, and people are revealed according to the groups that come out of the ballot box. Associations and foundations play an important role in the election campaigns of political parties, and associations establish emotional contacts with the voters, especially at the beginning of the election. This study is a qualitative research aiming to determine the effect of local associations on local election results in Turkey and to reveal through which media these associations make their voices heard. In this context, local associations established in Esenyurt, the most populous district of Turkey, were selected as a sample.. In order to reveal the effect of associations on voter behavior in local elections, in-depth interviews were conducted with the managers and members of the association in Esenyurt district. As a result, it has been determined that the electorate, who is sympathetic to the political candidates who are candidates from their own country, votes with the emotional bond they have established with these candidates through associations, and Facebook, one of the social media tools, is preferred as the communication channel. According to the research results; In order for associations to be more active in the political arena and to establish effective and close relations with their members, using local media and social media tools such as Instagram and Twitter apart from Facebook will provide significant advantages.

Keywords: Politics, Political party, Locality, Elections, Voter behavior, Social media.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, muraterdogan@esenyurt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7400-4755>

1. Giriş

Çok partili rejimlerin varlık sebebi olan modern demokratik sistemlerde yönetme erkine sahip olma aşamasında özgür ve serbest seçimler, siyasal katılmanın önemli hatta zorunlu bir sürecidir. Bu süreçte yönetilecek kitlelerin desteğinin kazanılması büyük önem taşımaktadır. Çok partili rejimlerin doğal sonucu olarak seçimlere birden çok siyasal partinin katılması siyasal rekabetin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda rekabette avantajlı duruma gelmek için, kitlelerini etkileyebilmek ve ikna edebilmek daha da önemli hale gelmiştir. Bu noktada siyasi partiler, misyon ve vizyonlarını, programlarını ve adaylarını tanıtabilmek için her türlü olguyu itina ile uygulamak ve kullanmak zorundadırlar. Dernek kurma özgürlüğü de demokrasinin önemli unsurlarındandır. Günümüzde kendini yalnız hisseden bireylerin birlikte hareket etme duygusunu sağlayan ve topluma uyum sürecini kolaylaştıran dernekler, üye sayılarının artmasıyla da siyasi partiler için cazip hale gelmektedirler.

Siyasi partilerin seçim kampanyalarında dernekler ve vakıflar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu dernekler aracılığıyla birçok seçmenle duygusal temas kurulması sağlanır. Adayın doğduğu ve büyüdüğü yer de bu bağlamda bir avantaja dönüşebilir. Bu çalışma tam olarak bu davranışın yönünü ortaya koyma amacı taşımaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye'nin nüfus olarak en büyük ilçesi Esenyurt olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin birçok farklı bölgesinden göç alan Esenyurt, bu özelliğiyle siyasi partiler için özel bir konuma sahip olmuştur. Bu bağlamda araştırmamıza örneklem olarak seçilen Esenyurt ilçesindeki derneklerle yüz yüze görüşme yapılarak açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorulan bu sorularla, araştırmamız 10 sorudan oluşmaktadır. Bu 10 soru her derneğin başkanına ayrı ayrı sorularak bu ilçede yaşayan insanların, seçimlerdeki siyasi parti adaylarıyla olan hemşerilik bağının etkisi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Ayrıca derneklerin seslerini duyurmak için medya kullanımları da ayrıca analiz edilmiştir.

Bu alandaki çalışmalara bakıldığında Esenyurt İlçesi özelinde bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan biri de Esenyurt Üniversitesi öğrencilerinin internet ve sosyal medya kullanımını belirlemeye yöneliktir. Bu araştırmaya göre Esenyurt Üniversitesi öğrencilerinin tamamının sosyal medyayı kullandıkları ve en sık kullanılan sosyal medya aracının ise WhatsApp olduğu ifade edilmektedir (Tekin vd., 2021). Araştırmamıza konu olan derneklerin en çok kullandığı sosyal medya mecrası Facebook iken Tekin'in (2021) yaptığı araştırmada, Esenyurt Üniversitesi öğrencilerinin en az kullandığı mecra olarak Facebook görülmektedir. Esenyurt ilçesinin demografik yapısıyla ilintili yapılan başka bir araştırmada ise ilçenin nüfus yapısının hemşerilik bağlarıyla şekillenip göç aldığı ve bu yapılanmanın bölgenin yerel siyasetini de etkilediği varsayılmaktadır (Koç, 2020). Yapılan bu araştırmaya ait sonuçlar araştırmamızdaki hemşerilik bağıyla dernek çatısı altında toplanan bireylerin yerel siyasete yön verdiği sonucuyla da örtüşmektedir. Araştırmamıza farklı bir bakış açıcısı sağlayacağı düşünülen başka bir araştırma sonucuna göre ise en fazla mülteci barındıran ilçelerden birinin Esenyurt ilçesi olduğu saptanmıştır. Özellikle 2011 Suriye savaşı ile tüm Türkiye'ye yoğun bir göç başlamıştır (Sarioğlu, 2019). Bu göç ile birlikte ilçedeki nüfus yapısının değişimi ilerleyen süreçlerde yerel siyasetteki dengeleri de değiştirebileceğini göstermektedir. Araştırmamızın örneklemine oluşturan hemşehricilik ve dernekleşmenin yerel siyasetteki yerinin değişkenlik gösterebileceği konusu ayrıca önem taşımaktadır.

2. Yerel Seçimlerin Demokrasideki Yeri

Demokrasi kavramı modern toplumların iç dinamiklerinin uyumlu çalışması ve eşit bir yönetim anlayışının varlığını ifade eder. Yüzyıllardır konuşulan demokrasi kavramını 'adaletli olmak' şeklinde özetleyen Platon (2006) demokrasinin temeli olan adaleti ise erdem, ahlak, adil ve eşit yönetim unsurlarıyla ifade etmektedir. Yerel seçimler demokrasinin bir gereği olarak beş yılda bir yapılmaktadır. Siyasal katılımın bir parçası olan seçimler siyasal sistemde görev alan kişilerle ilişki kurulması olarak

da tanımlanmaktadır (Anık, 2000). Yerel yönetimlerin temel amacı, kamu hizmetlerinin vatandaşla sağlıklı bir biçimde ulaşmasının sağlanmasıdır. Bu hizmetin etkin ve verimli şekilde halka ulaşması için yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Yerel demokrasinin gelişmesinde yerel yönetimler büyük önem arz etmektedir. Yoğun bir siyasal iletişimin gerektirdiği yerel seçimlerde adaylar bağımsız olarak ya da bir partiye bağlı olarak kampanya yürütmektedirler. Bu bağlamda halka dokunmak, onların kültürel, inançsal ya da sosyal aktivitelerine yönelik vaatlerde bulunmak yerel seçimlerde önemli bir siyasal kampanyaya dönüşmektedir. Özellikle göç alan bölgelerde nüfus yoğunluğu, doğal bir baskı grubu ve sivil toplum örgütlerinin oluşmasına sebep olmaktadır. İl, ilçe ya da köy dernekleri siyasal parti ya da adaylar için önem taşımaktadır.

Dernekler, gönüllülük esasına dayalı olarak herhangi bir kâr amacı gözetmeden kişilerin bir araya geldiği ve yardımlaştığı sivil toplum kurumları olarak tanımlanmaktadır (Anne, 1993). Dernek çatısı altında toplanan bireyler çoğunlukla aynı kent nüfusuna kayıtlı kişilerden oluşmaktadır. Aynı köy, ilçe, il veya bölgeden olan bireyleri kapsayan bir tanım olarak açıklanan (Ayata, 1991) hemşericilik kavramı, bu bağlamda yerel seçimlerde önemli bir baskı grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum örgütleri demokrasinin önemli bir sonucu olarak ifade edilse de hemşericilik bu kavramın dışında kalan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Akad'a (1976) göre, hukuki yapıları olmayan baskı grupları "toplumdaki çeşitli sosyal güçlerin, bilinçli biçimde örgütlenerek kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal sorunları iktidara iletmesini, onunla karar verme işlemini paylaşarak kitlenin gerçek iradesini belirleyen ve yönetime meşruluğu kazandıran gruplar" olarak tanımlanmaktadır. Bir tür lobcilik faaliyeti olarak da değerlendirilebilecek hemşericilik kavramı bu bağlamda siyasal erke karşı önemli bir direnç merkezi olarak ifade edilebilir.

2.1. Türkiye'de Yerel Seçimler

Seçme ve seçilme hakkı demokrasinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de 1946'dan itibaren yapılmaya başlanan yerel seçimler demokrasinin bu unsurunu tamamlayan önemli bir başlangıçtır.

2.2. Esenyurt ve Yerel Seçimler

Esenyurt Belediyesi 1989 yılında kurulmuştur. Esenyurt idari olarak Büyükçekmece ilçesine bağlı iken 10 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile birlikte ilk kademe belediyesi olmuş ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlanmıştır. 5747 sayılı 'Büyükşehir sınırları içerisinde ilçe kurulması ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkındaki kanun hükümlerinin 1. maddesi 22.fıkrasıyla Esenyurt ilçesi kurulmuştur. Kanun 22.03.2008 tarih ve 26824 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (www.esenyurt.gov.tr). TÜİK rakamlarına göre İstanbul'un, 2018 yılında 15 milyon 67 bin 724 kişi olan nüfusu 2021 yılında 773 bin 176 kişi artarak 15 milyon 840 bin 900 kişiye ulaşmıştır (www.cumhuriyet.com). İstanbul'un en kalabalık ilçeleri sırasıyla; 977 bin 489 kişi ile Esenyurt, 805 bin 930 kişi ile Küçükçekmece ve 774 bin 351 kişi ile Bağcılar'dır. İstanbul'un en düşük nüfuslu ilçeleri sırasıyla; 16 bin 372 kişi ile Adalar, 41 bin 627 kişi ile Şile ve 76 bin 131 kişi ile Çatalca'dır. 2018 ile 2021 yılı arasında nüfusu en fazla artan ilçe, 86 bin 369 kişi ile Esenyurt olmuştur (www.nufusu.com). 2021 TÜİK verilerine göre nüfusu 977 bin 489 olan ilçenin oy verme yaşı olan 18 ve üzeri nüfusu yaklaşık olarak 650 bin olarak kaydedilmiştir. İlçede okuma yazma oranı yüzde 73.59 olarak tespit edilmiştir. İlçenin lisans ve lisansüstü nüfusu yüzde 14.37 ilk, orta ve lise mezunları ise nüfusun yüzde 73.59'unu oluşturmaktadır (www.endeksa.com). İlçenin kütük dağılımı verilerine bakıldığında ilçenin nüfusunu oluşturan sıralama Van (72.280), İstanbul (64.288), Ardahan (59.283), Tokat (47.602), Ordu (41.440), Erzurum (40.166) Kars (33.681), ve Gümüşhane (6.690) olarak belirlenmiştir. (www.tuik.com)

Esenyurt ilçesinin kurucu başkanı Gürbüz Çapan'dır. 1999'da yapılan yerel seçimlerde aday olan Gürbüz Çapan CHP adayı olarak Esenyurt ilçesinin ilk Kars kökenli belediye başkanı olmuştur. 2004'de yapılan yerel seçimlerde aslen Gümüşhaneli olan Necmi Kadioğlu AK Parti adayı olarak seçimi kazanmıştır. Üç dönem görev yapan Kadioğlu'ndan sonra 31 Mart 2019 yılında yapılan seçimlerde Kars kökenli CHP adayı Kemal Bozkurt Esenyurt Belediye başkanı seçilmiştir.

2.2.1. Esenyurt Yerel Seçim Sonuçları (1999-2019)

Esenyurt özelinde yerel seçimlere bakıldığında siyasal partilerin çoğunlukla Kars ve Ardahan kökenli isimleri aday gösterdikleri görülmektedir. Tablo 1'e bakıldığında 1999 seçimlerinde CHP ve DSP'nin Kars, FP'nin ise Ardahan kökenli aday tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 1. 1999 Yerel Seçimlerinde aday olan ve seçilen Gürbüz Çapan (Kars)

Aday	Siyasi Parti	Aldığı Oy	Memleketi (Nereli Olduğu)
Gürbüz Çapan	CHP	28.526	Kars
Mithat Rençber	FP	20.688	Ardahan
Celal Sevinç	ANAP	17.739	Ordu
Niyazi Gökçe	DSP	12.608	Kars
Mehmet Elma	HADEP	11.913	Kahramanmaraş

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Tablo 2 'deki verilere göre 2004 seçimlerinde SHP, CHP ve DSP Karşılı aday tercih etmiştir.

Tablo 2. 2004 Yerel Seçimlerinde aday olan ve seçilen Necmi Kadioğlu (Gümüşhane)

Aday	Siyasi Parti	Aldığı Oy	Memleketi (Nereli Olduğu)
Necmi Kadioğlu	AK Parti	28.768	Gümüşhane
Gürbüz Çapan	SHP	19.519	Kars
Bülent Kerimoğlu	DSP	10.175	Kars
Şeref Düz	CHP	4.760	Kars

Kaynak: www.ysk.gov.tr

2009 yılında yapılan seçimlerde ise Tablo 3'te de görüldüğü gibi iki Karşılı iki Gümüşhaneli adayın seçimlerde aday gösterilmiştir.

Tablo 3. 2009 Yerel Seçimlerinde aday olan ve seçilen Necmi Kadioğlu (Gümüşhane)

Aday	Siyasi Parti	Aldığı Oy	Memleketi (Nereli Olduğu)
Necmi Kadioğlu	AK Parti	84.167	Gümüşhane
Bülent Kerimoğlu	CHP	56.772	Kars
Tuncer Bakırhan	DTP	29.445	Kars
Ahmet Karasoy	MHP	11.415	Gümüşhane

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Tablo 4'teki verilere göre ise 2014 yılında yapılan yerel seçimlerde ise sadece CHP Karşılı adayla seçime girmiştir.

Tablo 4. 2014 Yerel Seçimlerinde aday olan ve seçilen Necmi Kadioğlu (Gümüşhane)

Aday	Siyasi Parti	Aldığı Oy	Memleketi (Nereli Olduğu)
Necmi Kadioğlu	AK Parti	161.698	Gümüşhane
Çetin Çapan	CHP	119.539	Kars
Cüneyt Caniş	HDP	34.066	Van
Halit Özer	MHP	20.393	Yozgat

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Tablo 5'teki verilere bakıldığında 2019 yerel seçimlerine CHP Ardahan kökenli, AK Parti Malatya, SP ve BBP ise Kars kökenli adaylarla seçime girmiştir.

Tablo 5. 2019 Yerel Seçimlerinde aday olan ve seçilen Kemal Deniz Bozkurt (Ardahan)

Aday	Siyasi Parti	Aldığı Oy	Memleketi (Nereli Olduğu)
K. Deniz Bozkurt	CHP	227.146	Ardahan
Nazmi Ekinci	AK Parti	202.379	Malatya
Hasan Kara	SP	4.390	Kars
Yusuf İvgen	BBP	2.845	Kars

Kaynak: www.ysk.gov.tr

3. Dernekler ve Vakıflar

Dernek, çoğu durumda genel bir yarar için çalışmak, sorumluluklar almak ve sosyal gelişmeler karşısında bir ölçüde etkili olmak üzere kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan, gönüllülük esasına dayanan ve kâr amacı gütmeyen topluluklar olarak tanımlanmaktadır (Garvin,1993). Dernek, kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır (www.siviltoplum.gov.tr). Kâr amacı gütmemesi derneklerin en önemli özelliğidir. Bilimsel, spor, eğlence, kültürel veya politik amaçlar için kurulan dernekler bir amaç birliği sağlamaya yöneliktir.

Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip topluluklardır. Bir malvarlığının bütünü, gerçekleştirilmiş ya da gerçekleştirilecek anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir. Dernek en az yedi kişi ile kurulan bir kişi topluluğu iken vakıf tek kişi ile kurulabilen topluluklar olarak tanımlanmaktadır. Vakıf, resmî senetle veya ölüme bağlı tasarrufla (vasiyetle) kurulabilir. Vasiyet ile dernek kurulması ise mümkün değildir (www.siviltoplum.com).

3.1. Hemşehri ve Hemşehrilik

Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğü'ne göre, aynı memleket, şehir, il ya da köyden olan kimse, memleketli anlamına gelen hemşehrilik kavramı dilimize Farsçadan girmiş bir sözcüktür (www.sabah.com.tr). Ayrıca arkadaş, ahbab anlamında da bir hitap sözü olarak da kullanılmaktadır. Doğduğu ya da kimlik kaydının olduğu yerden farklı bir yere göçmesi ile kendini belli eden bu kavram aslında sosyolojik bir olgunun temelini oluşturur.

Göç ekonomik ve güvenlik temelli bir olgudur. Bu da yurt ya da memleket kavramlarını ortaya çıkarır. Brah'in (1996) ifade ettiği gibi memleket, 'aile, akraba, arkadaş, iş arkadaşları ve çeşitli anlamlı değerlerle toplumsal ilişki' ağlarının olduğu yerdir. Yurt, kişinin duygusal bağ kurduğu bir kavram olarak birçok farklı şekilde kendini göstermektedir. Türkiye'de yurt kavramının gündelik hayatta kullanım şekilleri, memleket, hemşehri, hemşehrilik ya da hemşehricilik şeklindedir. Kişinin nüfusa

kayıtlı olduğu yer bu kavramın özünü oluşturur. Yurt kavramı tarihinin çok eskilere dayandığı da ifade edilmektedir. Hemşehrilik, Springborg'a göre (1986) önceleri daha çok şehrin örgütlenmesini, siyasal ve ekonomik özgürlükleri ifade etmek için kullanılırken, günümüzde doğduğu şehre ait olma ya da sevgi duymayı ifade eden bir kavram olarak anlam kazanmıştır. Bir ilçede yaşayan iki aynı köylü hemşehri olabilir ya da büyük şehirde yaşayan iki aynı köylü, kasabalı ya da şehirli hemşehri olabilir.

3.2. Hemşehrilğe Dayalı İlişki Ağları

Yerel siyaset sosyal bağların ve aidiyetlerin çerçevesinde gelişerek hemşehricilik kavramını ön plana çıkarmıştır. Hemşehricilik kavramının yerel siyaset üzerindeki etkisi siyasal kampanyalar için değinilmesi gereken önemli bir unsur haline gelmiştir. Bu konuda Savage ve Warde (1993) yerel siyasetin önemine dikkat çekerek kentsel nüfus kesimlerinin, seçimler, kampanyalar ve siyasi hareketler yoluyla yerel yönetimlerde söz sahibi olduğunu öne sürmektedirler. Hemşehricilik kavramı hemşehrinin korunması ve kollanması anlamına da gelmektedir. Bir nevi dolaylı bir çıkar söz konusudur. Mekânsal bir terim olan hemşehrilik kendini komşuluk, ekonomik ilişkiler, referans olma gibi kayırma ve kollama ilişkili ağlar şeklinde göstermektedir. Kurtoğlu (2004), hemşehrilği bir tür "toplumsal ilişki ağı" olarak görür ve bu yolla hemşehrilik kategorilerinin inşasının sadece onların tek tipleştirilmesine aracılık eden temsili kategorilere karşılık gelmediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda komşuluk, iş piyasası veya siyasette kayırmacılık gibi kategori-içi ve dışı ilişkilerin oluşturulması bizzat hemşehrilik kategorilerinin kurulmasına etki eden faktörler olarak vurgulanmaktadır.

Türkiye'de köyden kente göçenler üzerine birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Ayata (1994) 1980 öncesinde yapılan araştırmaların kişinin bireysel özellikleri çerçevesinde modern topluma katılması üzerine şekillendiğini ifade etmektedir. Erder (1995) ise kişilerin bireysel özellikleri çerçevesinde kurduğu ilişkileri ekonomik, siyasal ve kültürel dayanışma şeklinde açıklamaktadır. Parkin'e (1974) göre kurulan bu bağın daha güçlü olması için köy, ilçe ve il dernekleriyle de bu çerçevede yakın ilişkiler kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Yapılan araştırmalarda da görüldüğü üzere yerel derneklerin önemi ön plana çıkmaktadır. Derneklerin üyelerine rol model olma, iş bulmada referans olup yakınlarla iş imkânı sağlama gibi farklı işlevleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasi adaylar yerel seçim dönemlerinde öncelikle memleketleriyle olan ilişkilerini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu şekilde kurdukları hemşehrilik bağıyla da siyasal etkinliklerini arttırmayı amaçladıkları düşünülmektedir.

4. Yöntem

Nitel araştırma yönteminde toplumsal konularda veri toplamak için kullanılan en temel tekniklerden birisi görüşme tekniğidir (Davies, 1999). Yüz yüze görüşme tekniği zaman ve mekân kavramının ön plana çıktığı bir veri toplama tekniğidir. Derinlemesine görüşme şeklinde yapılan bu teknikte konuları kapsayan açık uçlu sorularla konuya ait tüm detayların ortaya çıkartılması sağlanmaktadır. Bu teknik sayesinde görüşülen kişinin duygu, düşünce ve bilgisi objektif bir şekilde gözlenebilmektedir. Bu araştırma yönteminin sosyal bilimlerde dışında da etkin bir şekilde kullanıldığını ifade eden Kahn (1983), görüşülen kişinin zihninde kalan bilgileri stratejik sorularla elde edilmesine de olanak sağladığını belirtmektedir. Neuman (2003) derinlemesine görüşme tekniğinde soruların hazırlanma aşamasının özenli bir şekilde hazırlanmasını ve soruların önyargı oluşturmayacak şekilde sorulmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sorulacak soruların dikkatli ve özenli bir şekilde hazırlanması alınacak sonuç için önem arz etmektedir.

Türkiye'nin birçok farklı bölgesinden göç alan Esenyurt, bu özelliğiyle siyasi partiler için özel bir konuma sahip olmuştur. Yerel seçimlerde hemşehricilik kavramının seçmen davranışlarına etkisini ortaya koymak için Esenyurt ilçesindeki dernek yöneticileri ile yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmamızda yöntem olarak yüz yüze görüşme yapılarak açık uçlu sorular

sorulmuştur. Toplam 10 soru her derneğin başkanına ayrı ayrı sorularak, derneğin yapısı, siyasetle ilişkisi ve medya kullanımları analiz edilmiştir. Araştırmaya konu olan Karşılılar Kültür Evi, Ardahanlılar Kültür Evi, Gümüşhaneliler İl Derneği ve Vanlılar İl Derneği yöneticileriyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Bu araştırma için, görüşülecek kişiler telefonla aranarak görüşme için gün ve saat önceden belirlenmiştir. Bu görüşmeler ortalama 25-30 dakika kadar sürmüştür. Görüşmeler 22 Eylül 2002 – 6 Ekim 2022 tarihlerinde arasında derneklere ait adreslerde gerçekleştirilmiştir ve bu görüşmeler kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Araştırmamız 10 sorudan oluşmaktadır. Bu 10 soru her derneğin başkanına ayrı ayrı sorularak bu ilçede yaşayan insanların, siyasi parti adaylarıyla olan hemşehrilik bağının etkisi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Derneklerin, yapılan etkinlikleri duyurmak, üyeleriyle etkin ve hızlı iletişim kurmak için medya kullanımları da ayrıca analiz edilmiş ve bu alandaki eksiklikleri de tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışma, Türkiye’de hemşehrilik olgusunun yerel seçim sonuçlarına olan etkisinin ortaya konulmasına dönük olarak hazırlanmıştır. Ayrıca derneklerin medyayı hangi oranda kullandıkları da araştırmaya yansıtılmıştır. Esenyurt ilçesi Türkiye’nin en çok nüfusuna sahip ilçesi olması sebebiyle, bu çalışma için örneklem olarak seçilmiştir (www.aa.com.tr). Araştırmaya konu olan derneklerin seçimi ise, seçimlerde kazanan adayların nereli olduğuna diğer bir ifadeyle kütüğüne göre seçilerek sonuca etkisi bulunmaya çalışılmıştır. Kars, Ardahan ve Gümüşhane kütüklü adayların temsil edildiği dernekler çalışma kapsamına alınmıştır. Bu derneklerin çalışma kapsamına dâhil edilme sebebi 1999 ve sonrası yapılan yerel seçimlerde kazanan adayların kökenin bu illere ait olmasıdır. Bunun yanı sıra Esenyurt’ta en çok nüfusu olması sebebiyle Van ili de çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Van Derneği’nin çalışma kapsamına dâhil edilmesinin nedeni ise Esenyurt ilçesinde en fazla nüfusa sahip olan il olmasındandır. Erzurum, Ordu ve Tokat illerine ait derneklerin çalışma kapsamına alınmama nedeni ise yapılan tüm seçimlerde kazanan adaylarının olmamasıdır. Çalışmanın evrenini, Esenyurt ilçesinin kurucu başkanı olarak üç dönem belediye başkanlık seçimini kazanan Gürbüz Çapan’ın son kez kazandığı 1999 yılı ve sonrasında yapılan yerel seçimler oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmanın Etiği

Araştırmaya konu olan Karşılılar Kültür Evi, Ardahanlılar Kültür Evi, Gümüşhaneliler İl Derneği ve Vanlılar İl Derneği yöneticileriyle yapılan yüz yüze görüşmeler için araştırma etiğine uygun hareket edilmiştir. Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeler akademik kurallar çerçevesinde elde edilmiştir. Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçlar bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak elde edilmiş ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadan, bilimsel normlara bağlı kalınarak çalışma tamamlanmıştır.

5. Bulgular

5.1. Dernek ve Siyasi Parti İlişkisi

Derneklerin siyasi parti ya da adaylarla olan ilişkisini bulmaya dönük olarak, dernek başkanlarına “*Dernek olarak yerel seçimlerde siyasal kampanyalara destek oluyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

Karşılılar Kültür Evi Başkanı (E.A): “Derneğin siyasallaşmaması için doğrudan siyasal kampanyalara destek vermiyoruz ancak herhangi bir partiden bir hemşerimiz aday olduğunda dolaylı olarak destek veriyoruz.” şeklinde cevap vermiştir. Verilen bu yanıtla derneğin dolaylı olarak siyasal kampanyalara destek verdiği düşünülmektedir.

Ardahanlılar Kültür Ev Başkanı (E.Ç): “Sivil toplum kuruluşu olarak siyasetten uzak duruyoruz ancak hemşehrilerimizden biri x bir partiden aday olması halinde kanaat önderliği yapıyoruz. Bölünmek

istemiyoruz kendi toplumumuzun çıkarlarını gözetmek zorundayız. Birden fazla aday çıkmaması ayrıca bizim için önemlidir.” sözleri ile oyların bölünmemesine göndermede bulunmakta dolaylı olarak siyasal kampanyalara destek verdiği çıkarımında bulunmak mümkündür.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Bizler bu dönemde bütün siyasi partilere gittik ilçe başkanlarına gittik ve dışarıdan birini istemiyoruz Esenyurtlu bir aday istiyoruz dedik. STK’ların tam da bu yönde katkısı oluyor. Bizler STK olarak birlikte destek veriyoruz parti ve siyasi ideoloji ayırt etmeden. Esenyurtlu yerelde kişiye oy veriyor partiye değil.” ifadeleriyle STK’ların yerel seçimlere farklı yöntemlerle etki ettiği görülmektedir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Bütün dernekler siyasilere destek verirler. Derneklerde her siyasi görüşten insan vardır. Dernek başkanlarının siyasi görüşleri derneğin yapısına etki ediyor. Dernekler olarak kendi yöremizden biri aday olduğunda destek vermeye çalışıyoruz.” şeklinde verdiği yanıtla derneklerin siyasal partilerden bağımsız olamayacaklarına işaret etmektedir.

5.2. Dernek ve Üye İlişkisi

Derneklerin üyeleriyle nasıl bağ kurduklarını ortaya koymak için görüşmecilere “*Üyeleriniz dernek üzerinden hemşehrilik bağını nasıl kuruyor?*” sorusu sorulmuştur.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): “Kars derneği üzerinden konuşmak gerekirse, buradaki kanaat önderleri üzerinden bir bağ kurmaya çalışıyoruz. Ayrıca dernek olarak üyeleşme yoluna gitmiyoruz çünkü üye sayısının artmasıyla ayrışmaların ve gruplaşmaların arttığını görüyoruz.” şeklindeki ifadeleriyle mevcut başkanların üye arttırma yoluna gitmesi halinde yönetime yakın üye sayısının artacağı bunun sonucunda da dernek ile üye arasındaki bağın kopacağı ifade edilebilir. Burada dernek başkanının dernek üye ilişkisini farklı bir boyutla değerlendirdiği görülmektedir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): “Bunlar yöresel derneklerdir. İnsanlar kendi bölgelerinden bir şeyler gördüğünde daha sıcak bakıyor.” ifadesiyle olayın duygusal boyutuna vurgu yapmaktadır.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Üyelik sistemimiz var. Mesaj sistemimiz var. Bu şekilde toplantılar yapıyoruz.” cümleleriyle derneğin üyelerle bağ kurmada daha planlı olduğu, teknolojik imkânlardan faydalandığı ve üyeleriyle aktif iletişim kurmaya çalıştıklarını söylemek mümkündür.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Kanaat önderleri sayesinde, zaten Esenyurt’ta yoğun bir nüfusa sahibiz. Çoğunlukla tanıdık ve akrabalarla üye sayısını arttırıyoruz. Herkes çevresinden ya da ailesinden birilerini üye yapıyor.” ifadeleriyle derneğin geleneksel bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kişilerin yerel seçimlerdeki tercihlerinde kanaat önderlerinin yanı sıra, hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerinin de etkili olduğu düşünülmektedir.

5.3. Hemşehri ve Aday İlişkisi

Hemşehri ve aday ilişkisini ortaya koymak için “*Hemşehrilik ilişkilerinde parti ya da aday önemli mi?*” sorusu dernek başkanlarına yöneltilmiştir.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): “Yüzde yüz önemlidir. Şu şekilde Esenyurt başka bir yer gibi değil burada insan birebir tanıdığı insanla iletişim kurmak ister: Örneğin Gürbüz Çapan hemşerimiz, her gittiğim yerde ‘Gürbüz Çapan’ı niye seviyorsun’ diyorum, diyorlar ki ‘geliyordu yanımıza burada beraber tavra oynuyorduk’. Anladım ki bu çok önemli bir şeymiş mesela yani bize geleceğe dair planlarını anlatmıyordu ya da Esenyurt’un geleceğine dair benim şu projelerim var demiyordu. İnsanımız, demek ki hala dokunmayı seviyor. Fikir çok önemli değil ama dokunacak insan lazım ve dokunacak insanın da kendinden olması lazım.” sözleriyle hemşehri bağının önemine vurgu yapılmaktadır. Hizmetten çok adayın ön plana çıktığı ayrıca adayın halkla iç içe olmasının yerel halk için daha önemli olduğu düşüncesi ile hemşehriliğin seçimlerde karşılık bulduğu söylenebilir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): “Ardahan Kültür Evi olarak, bir belediye başkanı adayı, mv adayı ya da siyasi bir partinin lideri olursa destekliyoruz ve bakan olmasını da istiyoruz. Bu şekilde kendi insanımıza daha sıcak bakıyoruz. Daha sonra yöreye, bölgeye yani Esenyurt’a faydalı ise o zaman o kişinin yöre insanı olması gerekmiyor.” sözleriyle her durumda kendi hemşehrilerinin adaylığı söz konusu olduğunda o adaya öncelik verdikleri görülmektedir.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Partiden ziyade aday önemlidir. Dernek olarak bir siyasi partiyi temsil etmiyoruz zaten bu durum derneğin kuruluş amacına da zarar verir. Bölücülük olmadığı sürece her partiye açık bir derneğimiz var. Kalabalık bir ilçe ama güzel bir birliktelik var. Birbiriyle kaynaşma oranı yüksek.” sözleriyle ilçedeki birlik beraberliğe vurgu yapan dernek başkanı dolaylı olarak aday odaklı bir siyaset izlediklerini ifade etmiştir. Diğer derneklerde olduğu gibi bu derneğin kendi adaylarını destekleyecekleri düşünülmektedir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Parti de aday da önemli. Herkes, kendi içerisinde çıkan adaya daha makbul bakıyor.” sözleriyle hem partinin hem de adayın önemli olduğu açıkça ifade edilmektedir.

5.4. Aday Belirlemede Derneklerin Etkisi

Siyasi partilerin yerel seçimlerde aday belirleme sürecini tespit etmek için “*Aday belirlemede derneğinizin gücü nasıl etki ediyor?*” sorusu sorulmuştur.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): “Aday belirlemede, bir önceki dönemde çok önemli değildi ama önümüzdeki dönemde derneklere verilen önemin artacağını düşünüyorum. Böyle bir durumda biz dernek olarak ne yaparız diye sorarsanız biz tarafsız oluruz, nihayetinde bir şehrin ismini taşıyoruz o yüzden ona uygun davranmak zorundayız.” cümleleriyle Esenyurt ilçesinde yaşayan bir Karşılı olarak yaşadıkları bölgede hassasiyet taşıyan konularda tarafsız olmaya çalıştıklarının altı çizilmektedir. Bu görüşe rağmen ilerleyen dönemlerde yapılacak seçimler için derneklerin aktif rol oynayacağına da işaret edilmektedir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): “Adayın topluma faydası önemli. Esenyurt’ta köklü bir dernek ve nüfus yapısına sahip olduğumuz için aday belirlemede de etkimiz ortaya çıkıyor.” cümlesiyle Ardahanlılar olarak bölgedeki siyasi arenada etkin bir güç olduklarını rahatlıkla ifade ettikleri görülmektedir.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Gümüşhane’nin Esenyurt’taki nüfusu TÜİK rakamlarına 6690 kişi olarak verilmiştir. Sayı olarak az olsak da güçlü bir birlikteliğimiz var bu da bizim etkin bir dernek olmamızı sağlıyor. Van’ın yine TÜİK rakamlarına göre nüfusu 72.280 olmasına rağmen dağınık bir yapıdan dolayı gücü bizim kadar olamamaktadır. Dernekler hiçbir başkanı tayin etmede güçlü değildir ama önerilerini verir yani kanaat önderliği yaparlar. Bu partiden bu kişi aday olursa biz de destek veririz diyoruz. Partiler de çoğunlukla bunu gözden geçirirler. Ancak birebir dernekler şu kişiyi aday yaptırır demek yanlış olur. Necmi Kadioğlu 1994 yılından bu yana siyasetin içinde ve Esenyurtlular’ın tanıdığı biriydi. Ayrıca Erdoğan ile olan yakınlığı da O’na avantaj sağladı ve buradaki halkla da birebir temasa geçti. Karadeniz kimliği de önemli bir faktördü.” sözleri çalışmamıza şu anlamda katkı sunmaktadır; Vanlı nüfusunun yüksek olmasına rağmen yerel seçimlerde etkili bir pozisyonda olamamasının nedeni bu cevapla desteklenmektedir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Esenyurt’ta yaşayan 72.000 Vanlı olarak güçlü bir oy potansiyelimiz var. Bu nedenlerle siyasi partiler için cazip hale geliyoruz. Kanaat önderleri sayesinde, zaten Esenyurt’ta yoğun bir nüfusa sahibiz. Dernek yöneticilerimizin çoğu burada ayrıca esnaf olarak çalışmaktalar. Seçim dönemi adayların bilinirliği az olduğunda bizlere soruyorlar. Partiler bizden fikir alıyorlar. Vatandaşlarımız, hemşehrilerimiz bize sorduğunda biz onlara belli adaylara yönlendiriyoruz. Özellikle muhtar ve belediye başkanları seçiminde kanaat önderleri etkili oluyor.” sözleriyle ifade

edilen görüş dernek siyaset ilişkisini ortaya koymaktadır. Burada dikkat çeken önemli bir nokta ise Vanlı nüfusun yoğun olduğu Esenyurt'ta daha önceki seçimlerde Cüneyt Caniş'in 2014 yılında HDP tarafından tek Vanlı aday olarak gösterildiği görölmektedir.

5.5. Siyasal Vaatlerin Yerine Getirilmesi

Adayların derneklere destekleri karşılığında sözler verip vermediği ‘‘Adaylar sizlere verdikleri sözü tutuyor mu?’’ sorusuyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): ‘‘Hayır tutulmuyor.’’ cevabıyla derneğin bazı vaatler aldığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte verilen sözlerin tutulmamasıyla da aday gösterilen siyasetçiye olan güven konusunun tartışılır hale geldiği düşünölebilir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): ‘‘Kısmen tutuyorlar. İstanbul Esenyurt'ta büyük bir STK'yız. Adaylara doğrudan destek vermiyoruz, hemşehri bazlı lokal destek veriyoruz ama STK olarak söz istemiyoruz. Toplumsal sözler verilir ama yapamazsa bir dahaki seçime desteklenmez. Seçim öncesi verilen sözler sonrası tekrar bizi ziyarete gelen adayın bizimle sohbet edecek yüzü olur.’’ sözleriyle derneğin açıkça siyasilerden sözler aldığı ve kimi zaman bu sözlerin tutulduğunu kimi zaman da tutulmadığını ifade etmektedirler. Soruya verilen yanıtta diğer önemli bir nokta ise sözlerin tutulmaması halinde bir sonraki seçimlerde verilen desteğin azalacağı sinyali verilmektedir.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): ‘‘Çoğunlukla tutmuyorlar. Eski başkan verdiği sözleri yerine getirdi.’’ şeklinde verilen kısa cevap ile derneğin destek karşılığı bazı vaatleri olduğu düşünölmektedir. Ayrıca dernek yöneticisi tarafından eski ve yeni başkan karşılaştırması yapılarak bir sonraki seçimde verilecek desteğin yönüne de işaret ettiği düşünölmektedir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): ‘‘Necmi Başkan döneminde tutuluyordu şu an ki belediye başkanı ile olan mesafemizden dolayı böyle bir istek imkânımız olmuyor.’’ cümleleriyle derneğin adaylardan vaat beklentisi içinde olduğu açıkça görölmektedir. Bu vaatlerin adaya bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

5.6. Seçilen Adayın Hemşehrileriyle Olan İlişkisi

‘‘Seçimlerde hemşehrilik bağıyla seçilen bir aday sizlere nasıl katkı sunuyor?’’ sorusuyla seçilen adayın hemşehrileriyle olan bağın anlaşılması öngörölmektedir.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): ‘‘Bu dönemde aslında hiç katkı sağlanmadı. Bu belediye seçimi gerçekleştikten sonra seçilen belediye başkanımız nihayetinde ben aynı parti görüşünde değilim ama toplumsal olarak söylüyorum seçildikten sonra maalesef sanki farklı bir şekilde gelmiş gibi davranıldı. Bütün derneklere STK'lara mesafe konuldu.’’ ifadesiyle 2019 seçimlerini kazanan Ardahanlı adayın tüm sivil toplum kuruluşlarına karşı mesafeli olduğu düşünölmektedir. Burada belediye başkanın tarafsız kalmaya çalıştığı da düşünölebilir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): ‘‘Bireysel olarak değil ama toplumsal katkılar sunuyorlar. Ciddi bir yapılaşma var kentte bu bir sorun. Buraya en büyük katkı eğitimidir. Burada kurulan bir Esenyurt Üniversitesi var buranın ilk 100'e girmesini isteriz. Belediyenin eğitime katkı için ciddi bir bütçe ayırması gerekir. Pandemi ile beraber ciddi sorunlar yaşandı ama yine de katkılar sundular.’’ şeklinde verilen cevap ile derneğin mevcut adaya mesafeli olduğu ve sadece Esenyurt halkı için destek bekledikleri görölmektedir.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): ‘‘Eski başkan dernek yerleri verdi (Kars, Ardahan Kültür Evi gibi). Bizim derneğimizin yeri bizimdi eski başkan yardımcı oldu. Eski başkan hemşerimiz olmasına rağmen bizden ziyade diğer derneklere destek verdi. Pozitif ayrımcılık yaptı. Yeni başkandan bu bakımdan destek görmedik. Maddi zorluklar çeken çocuklarımıza burslar da veriliyor. Necmi Başkan,

Recep Tayyip Erdoğan Lisesi'nden 600 öğrenciyi umreye taşıdı. Öğrencilerin servis taşımalarında ve cenaze işlerinde yardımcı oluyorlar.” cümleleriyle seçilen bazı adaylardan destek gördükleri ifade edilebilir. Her derneğin farklı beklentileri olduğu ve bu beklentilerin karşılanması doğrultusunda adaya destek verip vermeyeceklerine karar verecekleri sonucuna ulaşılabilir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Özellikle Vanlı hemşerilerimizin farklı ihtiyaçları olduğunda onlara maddi destek istiyoruz. Derneklerimize ait lokallere araç gereç desteği istiyoruz. Daha önce derneğimize katkılar oluyordu ama şimdi olmuyor.” ifadeleriyle derneğin seçilen adaydan bazı konularda beklenti içinde oldukları söylenebilir. Yine bu derneğin destek alma konusunda eski ve yeni başkan arasında karşılaştırma yaptığı ve bir sonraki seçimde ise dernek olarak aday tercihi yaparken bu durumu göz önünde bulundurulacağı düşünülmektedir.

5.7. Derneklerin Etkin Olduğu Alanlar

“Derneğiniz daha çok hangi konularda (Milliyetçilik, ekonomik, dini, sağlık, eğitim) etkin davranıyor?” sorusuyla derneğin hangi yönde etkinlikler gerçekleştirdiği saptanmaya çalışılmıştır.

Karşılar Kültür Evi (E.A): “Milliyetçilik ön plandadır. Kültürel faaliyetlere yönelik çalışmalar yapıyoruz. Örneğin sosyal sorumluluk kapsamında özellikle bölgemizdeki hemşerilerimizin çocukları ile alakalı projelerimiz var. ‘Büyüklerden Dersler’ diye bir projemizi var. Esenyurt’ta oturanların gelir durumu ve sosyal yapısı belli bir yapıda sonuçta ve çocuklarına çok katkı sunamıyorlar. ‘Büyüklerden Dersler’ projemizin amacı tam da burada başlıyor. Belli aralıklarla çocuklarla seminerler gerçekleştiriyoruz ve bu seminerlerde örneğin bir doktor getiriyoruz ve gelen konuğumuzdan hayat hikâyesini bu çocuklarla ortak noktalarına değinerek anlatmalarını rica ediyoruz. Buradaki amacımız çocuklarımızın iyi bir rol model almasını sağlamak. Bunu şu şekilde ortaya koyma çalıştık bölge okullarına giderek küçük anketler yaptık ve sorular şu şekildeydi:

- İstanbul’un güzel bir şekilde gezilebilecek ilçelerine giden kaç çocuk var?
- Yasadığı bölgede ve çevresinde gezi alanlarına giden kaç çocuk var?
- Esenyurt meydana giden kaç çocuk var?
- Sokağından dışarı çıkan kaç çocuk var?

Aldığımız sonuçlar çok kötüydü ve sonuçların yaklaşık %65’i sokağından dışarı çıkmayan çocuklardan oluşuyordu. Durum bu şekilde olunca bu tip sosyal projelere ağırlık vermeye başladık. Başka bir kültürel projemiz ise Sarıkamış Şehitlerini anmak adına her sene Sarıkamış’a otobüsler kaldırıyoruz ve mümkün olduğunca Karşılı olmayan yurttaşlarımızı da dâhil etmeye çalışıyoruz.” şeklinde detaylı bir yanıt verilmiştir. Derneğin birçok farklı konuda etkinlikler düzenlediği görülmektedir. Bu etkinliklerin özellikle milli, kültürel, eğitim ve sosyal sorumluluk kapsamında düzenlendiği ortaya konulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında derneğin etkinliklere önem verdiği sonucuna ulaşılabilir.

Ardahanlılar Kültür Evi (E.Ç): “Esenyurt bizim ikinci vatanımız. Önceliğimiz eğitim. Üniversite öğrencilerimize burs veriyoruz. Sanata destek veriyoruz. Ekonomik anlamda yöreye destek olmak için ayrıca meslek edindirme kursları düzenliyoruz. Bu konularda da belediyenin kültür müdürlüğü ve halk eğitim ile hareket ediyoruz. Ramazan’da yardımlarımız oluyor iftar etkinliklerimiz oluyor. Gerek ilçemizde gerekse memleketimizde maddi sorunlar yaşayan dar gelirli insanlarımıza yardımcı oluyoruz. Sağlık alanında destek veriyoruz. Cenaze gibi durumlarda da aynı şekilde destek sunuyoruz.” ifadeleriyle derneğin etkinlik alanları görülmektedir. Bu derneğin de eğitim, sağlık, meslek edindirme gibi konulara ağırlık verdiği ve bu doğrultuda belediyeden destek aldığı ya da beklediği düşünülmektedir.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Daha çok muhtaç olanlara burslar veriyoruz. Cenaze işlerinde yardımcı oluyoruz. Sağlık konusunda KBB, göz doktorlarıyla ücretsiz sağlık taraması yapıyoruz. Bazı hastanelerden indirim alıyoruz.” şeklinde verilen yanıt irdelendiğinde derneğin kurduğu bağlantılarla üyelerine diğer dernekler gibi benzer hizmetler sunduğu görülmektedir. Derneğin bu sayede üyeleriyle olan bağına da güçlendirdiği söylenebilir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Dernekçilik gönül işidir. Milliyetçilik ve dini boyutumuz bizim manevi değerlerimiz olarak ön plana çıkıyor. Ancak sağlık ve eğitim konularında da etkinliklerimiz oluyor. Kuran kursumuz var. Ramazan ayında yoksullara erzak yardımı yapıyoruz. İş adamlarımız vasıtasıyla öğrencilere kalem, kitap ve ayakkabı dağıttık. Sağlık konusunda destek olmaya çalışıyoruz.” cümleleriyle derneğin etkinlikleri tespit edilmiştir. Diğer derneklerden farklı olarak dini eğitim olanağı sağlaması derneğin genel yapısı hakkında ipuçları vermektedir.

5.8. Siyasal Vaatler Karşılığında Adayın Desteklenmesi

“Derneğinizin daha güçlü olması için siyasilerden destek istiyor musunuz? Bu destek karşılığında seçimlerde destek vaat ediyor musunuz?” sorusu siyaset dernek ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): “Dernek olarak böyle bir destek istemiyoruz. Bu yönde bir beklentimiz de yoktur.” diyerek dernek olarak tarafsız ve siyaset üstü olduklarını dile getirmişlerdir. Daha önceki sorulara verilen yanıtların bu yanıtla örtüşmediği görülmektedir.

Ardahanlılar Kültür Evi (E.Ç): “Şu an bulunduğumuz derneğimizi bir önceki belediye başkanı yaptı. Hangi siyasi parti gelirse gelsin sizin gücünüz oranında size destek sunuyor. Birlik ve beraberliğimiz sayesinde çok güçlü bir yapımız var. 6 ilçe derneği de şu an bulunduğumuz dernekte faaliyet göstermektedir. Seçimlerde de bu gücümüzü, topluma katkı sunacak güçlü aday profili üzerinde değerlendiriyoruz. Derneğimize her türlü siyasi parti gelebilir. Dün de TKP geldi.” ifadesiyle güçlü bir dernek oldukları vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Dernek başkanı her türlü siyasi partiye açık olduklarını ifade etmektedir dolayısıyla demokratik bir yapı oluşturmaya çalıştıkları ifade edilebilir. Ayrıca dernek olarak güçlü oldukları vurgusu ile yerel siyasette söz haklarının daha fazla olduğunu düşünmektedirler.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Tabii ki onlar bize destek oluyorlar. Yeterli olmasa da yine de istediğimiz zaman sağlık, iş, eğitim, derneğe katkı konularında destek alıyoruz.” ifadesiyle beklentilerinin karşılık bulduğu çıkarımı yapılabilir.

Vanlılar İl Derneği (N.T): “Bütün dernekler siyasilerinden destek beklerler bizlerde aynı şekilde siyasi yakınlıklarımızla bu tür taleplerde bulunuyoruz. STK’lar destek karşılığı oy verme eğilimindedirler.” cümlesiyle açık bir şekilde siyasilere vaatler karşılığında destek verdiklerini ifade etmektedirler. Bu derneğin siyasal eğiliminin beklenti ve isteklerinin karşılanması ile doğru orantılı olduğunu söylemek mümkündür.

5.9. Güçlü Dernek Olma Yöntemleri

“Derneğinizin güçlü olması için neler yapıyorsunuz?” sorusuyla derneğin hangi açıdan güçlü olduğu saptanmaya çalışılmaktadır.

Karşılılar Kültür Evi (E.A): “Esenyurt ilçesinde siyasi görüş ayırmaksızın kardeşlerimizi başkan yardımcısı olarak aldım. Bir karar aldığımız zaman da herkes birbirine saygı duymak zorunda kalıyor. Kars özelinde örneğin Azer’iyim ben. Türk’ü var, Azeri’si, Gürcü’sü, Alman’ı, Malakan’ı, Polonyalı’sı, Terekemesi, Kürdü var yerlisi var. Yani, Kars’ta hâlihazırda yaşayan on bir farklı ırk var. Bu birlikteliği sağlarken de hep birbirimize saygı duyarak devam ediyoruz. Farklı dünya görüşlerinden olan

kardeşlerimiz, abilerimiz ablalarımız var. Özellikle tecrübeli olanları seçtim yıllar önce Esenyurt'a bizden çok önce gelmiş abilerimizi ve ablalarımızı seçtim. Onlar da beraber bu birlikteliğimizi sağladığımızı düşünüyorum. Ayrıca topluma dokunan sosyal sorumluluk projelerimizle, eğitime sağladığımız burslarla da derneğimizin etkin ve güçlü olmasını sağlıyoruz.” ifadeleriyle en büyük güçlerinin farklılardan geldiği ve bu farklılıkların derneği daha da güçlendirdiği iddia edilmektedir. Dernek ayrıca eğitim, sosyal sorumluluk, öğrenci bursları gibi konularda da aktif olmaya çalışmaktadır. Yapılan tüm faaliyetler güçlü ve itibarı yüksek bir dernek algısı oluşturma çabaları olarak değerlendirilebilir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): “Ülkemiz için en ufak destek sağlayan her görüş ve kesim bizimle olabilir. İnsan odaklı bir yapımız var. Bu da güçlü olmamızı sağlıyor. Etkinlikler düzenliyoruz. Yöresel kültürümüzün tanıtımını da yaparak derneğin güçlü olmasını sağlıyoruz. Etkinliklerimizi de Kars, Ardahan ve Iğdır olarak yapacağız. Farklı iller olsak da birliğimizi sağlayarak daha da güçlü bir yapı oluşturmuş oluyoruz.” ifadeleriyle milli birlik ve beraberlik unsurları ön plana çıkartılmaktadır. Bölgede bulunan üç şehir ile birlikte hareket ettikleri vurgusu çevre illerin birbirleriyle olan ilişkilerini ön plana çıkarmaktadır.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Üyelerin herhangi bir sorunu olduğunda bize gelip rahatça kendini anlatmasını ve kendilerini yalnız hissetmemelerini isteriz. Esenyurt hattında çalışan 60 adet minibüsümüz var bunların yakıtı için anlaştığımız yerlerden aldığımız komisyonlarla da derneğimize maddi katkı sağlıyoruz. Üyelerden mümkün mertebe aidat almamaya çalışıyoruz. Bağışlar ya da maddi gücü yerinde olan üyelerden destek alıyoruz.” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere dernek maddi imkânlarla gücü özdeşleştirmektedir.

Vanlılar İl Derneği (F.K): “Yapı olarak biraz dağınık bir dernekleşme yapısına sahibiz maalesef. Bu nedenle daha da güçlenmek için maddi olarak güçlü üyeler kazanmaya ve bu şekilde ekonomik olarak güçlü olup siyasete etki etmek istiyoruz. Öğrencilere belli alanlarda özel dersler veriyoruz. Aileler arasında yaşanan sorunları çözüyoruz.” cevabı verilmektedir. Maddi olanaklar derneğin gücü açısından önemli bir yapı taşı olarak vurgulanmıştır. Esenyurt'ta en fazla nüfusa sahip olmalarına rağmen siyasi alanda etkin olamamaların nedeni dağınık yapıları olarak gösterilebilir.

5.10. Derneklerin Medya Kullanımları

“*Sesinizi duyurmak için medyayı nasıl kullanıyorsunuz?*” sorusu derneklerin üyeleriyle iletişim kurma kanallarını bulmaya dönük olarak hazırlanmıştır.

Karlılar Kültür Evi (E.A): “Sosyal medyayı hiç kullanamıyoruz. Ne kadar etkin kullanmak istesek de kullanamıyoruz. Sadece etkinlik ya da farklı projelerimiz olduğunda Facebook'u, ya da kısıtlı olsa da yerel medyayı kullanmaya çalışıyoruz.” ifadesiyle derneğin etkinliklerini yayınladıkları mecraanın Facebook olduğu görülmektedir. Derneğin Facebook dışında farklı bir sosyal medya uygulaması ya da geleneksel medya araçlarını yeterince kullanmadıkları görülmektedir.

Ardahanlılar Kültür Ev (E.Ç): “Medya olarak basından sorumlu arkadaşımız var. Yerel medya ile bu bağlamda olumlu ilişkilerimiz var. Ayrıca, sosyal medyayı etkinliklerimizi duyurmak için kullanıyoruz. Burada da ağırlıklı olarak Facebook'u kullanıyoruz.” sözleriyle yerel medya dışında ağırlıklı olarak sosyal medya uygulamalarından sadece Facebook'u kullandıkları görülmektedir.

Gümüşhaneliler İl Derneği (H.A): “Haberleşmeye genelde kendi aramızdaki kişisel ilişkilerle çözüyoruz. Yerel ya da ulusal medyayı kullanmıyoruz. Ancak sosyal medyayı bazı toplantılar ve bilgiler için kullanıyoruz. Özellikle önemli toplantı ve konular olduğunda Facebook üzerinden canlı yayınlar yapıyoruz. Ayrıca derneğimizin önemli aktivitelerini yerel basında haberler yaparak sesimizi

duyurmaktayız.” şeklinde yapılan açıklamada Facebook’un aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan etkinlikler yerel medya ile de duyurulmaya çalışılmaktadır.

Vanlılar İl Derneği (F.K): “Van Spor kulübü başkanı olmam nedeniyle medyanın yakın ilgisi altında olmam derneğimizin de basında yer almasına sebep oluyor. Bunun dışında sosyal medyayı özellikle Facebook’u kullanarak etkinliklerimizi duyurmaya çalışıyoruz. Yerel gazetelerin de bize faydası var.” ifadelerinde öne çıkan ayrıntı dernek başkanının medyada tanınan biri olması sebebiyle yerel basında daha sık görünmelerine olanak sağlaması olarak nitelendirilebilir. Diğer derneklerde olduğu gibi bu dernek için de Facebook önemli bir haberleşme aracı olarak öne çıkmaktadır.

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın temeli yerel derneklerin yerel seçimlere olan etkisini bulmaya dayanmaktadır. Çalışma için İstanbul ilinin en kalabalık ilçesi olan Esenyurt örneklem olarak seçilmiştir. Görüşme yapılan dernek yöneticileri, hemşehrilik ilişkilerinin yerel seçimlerde önemli bir unsur olduğunun altını özellikle çizmektedir. Siyasal tercihler; meslek, yaş, cinsiyet, yerleşim yeri, eğitim düzeyi, sosyo-demografik, kültürel ve dinsel unsurlar gibi birçok farklı etmenlerle şekillenmektedir. Çalışmanın özünü siyasal tercihleri etkileyen unsurlardan bir olan hemşehrilik kavramı oluşturmaktadır. Hemşehricilik kavramı sosyo-demografik ve kültürel öğelerle şekillenerek göç edilen kentlerde dernek çatısı altında örgütlenmeye neden olmaktadır. Çoğu toplumlarda bireysel özgürlüğü yok eden bu tercih türü kanaat önderlerinin etkisiyle kendini göstermektedir. 19. Yüzyılda sanayi devrimi ile yaşanan gelişmeler neticesinde, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göçler başlamıştır. Bunun sonucunda ise artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaştığı kentsel mekânlar oluşmuştur. Hemşehriciliğin temelini oluşturan bu toplumsal olay kentlerdeki hemşehrilik dernekleri vasıtasıyla siyasi güç kazanma aracı olarak etkin olmaya başlamıştır. Hatta bu derneklerin temel amacının yerel anlamda güç kazanmak ve bu gücü seçimlerde kullanmak olduğu apaçık ortadadır. Bu kavramın yerel seçimlerde itici bir güç olarak dayanışma ivmesi kazandırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda siyasette etkin olmak için “çanta dernekler” kavramı da görüşülen dernek yöneticileri tarafından dile getirilmektedir. Herhangi bir alt yapısı olmadan ortaya çıkan “çanta derneklerin” siyasette rant peşinde olan gruplar tarafından kurulduğu ve bu derneklerin amaçlarından uzaklaşarak, topluma hiçbir katkı sunmadığı, dernek yöneticileri tarafından önemli bir sorun olarak vurgulanmaktadır. Özellikle bu durum bile derneklerin siyasette etkin bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Dernek yöneticileriyle yapılan mülakatlarda tüm derneklerin siyasette etkin bir güç olma amaçları olduğu görülmektedir. Özellikle, Kars, Ardahan ve Gümüşhane’den göç ederek Esenyurt’a yerleşen toplulukların, dernekleşmenin önemini erken fark ettikleri görülmektedir. Söz konusu dernekler, kendi içlerinde birlik olup, aynı zamanda politik alanda var olma hedeflerini ortaya koyarak yerel seçim sonuçlarına etki eden bir güç haline gelmişlerdir. 1999 yılından itibaren yapılan yerel seçimlere bakıldığında (**Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5**), Kars, Ardahan ve Gümüşhane kökenli adayların, siyasi partiler tarafından aday olarak tercih edildiği görülmektedir. Araştırmanın tezini destekleyen diğer önemli noktalardan birisi de 1999’da yapılan yerel seçimlere tek adayla giren sol blok adayının kazanması, 2004 yerel seçimlerinde ise birden fazla aday çıkartan sol bloğun seçimi kaybetmesidir. 2004 yerel seçimlerinde (**Tablo 2**) SHP, CHP ve DSP’nin seçime Karslı adaylarla girmesiyle oylar bölünmüş ve bu süreç Gümüşhaneli adayın kazanmasında önemli bir etken olmuştur. Esenyurt özelinde Kars, Ardahan ve Iğdır derneklerinin siyasete nüfuz etme açısından etkin oldukları görülmektedir. Nüfus olarak en fazla sayıya sahip olan Vanlıların siyaset arenasında etkin olmaları açısından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kars, Ardahan ve Gümüşhane dernek başkanları, 2011 Van depremi sonrası gelen yoğun göç sonucu Esenyurt’ta Vanlı nüfusun hızlı artış gösterdiğini ancak bu ani göçle sayıları artan Vanlıların kendi aralarındaki birliği sağlayamadıkları için siyasette etkin olamadıklarını ileri sürmektedirler. Dernek başkanları tarafından ileri sürülen diğer bir eleştiri de Van

ili derneğinin siyasallaştığı ve sonuç olarak bu derneğin siyasette etkisinin zayıfladığı yönündedir. Esenyurt'ta hemşehrilik ilişkilerinin siyasete olan etkisi, adayların ve kentin demografik özelliklerine, seçim sonuçlarına bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir.

Bölgedeki derneklerin medya kullanım pratiklerine bakıldığında ise aktif ve düzenli bir şekilde medya kullanımının olmadığı ortaya çıkmaktadır. Derneklerin sosyal medya mecralarından Instagram, Twitter ve Web siteleri gibi etkili kitle iletişim kanallarını kullanmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte Facebook mecrasının tüm dernekler tarafından haberleşme aracı olarak tercih edildiği belirtilmektedir. Derneklerin tüm aktivite, etkinlik ve duyuruları Facebook üzerinden yapılmaktadır. Facebook'un derneklerin üyeleriyle olan bağlarını güçlendiren, dernek ile üyeler arasında etkileşim sağlayan ve bu bağlamda dernekler için kullanımı kolay ve amaca uygun bir sosyal medya mecrası olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları; derneklerin siyasal alanda daha etkili olmaları için tüm medya unsurlarını daha aktif bir şekilde kullanmaları gerekliliğini ortaya koymaktadır. Derneklerin üyeleriyle etkili ve yakın ilişkiler kurmak için çoğunlukla tercih ettikleri sosyal medya mecralarından olan Facebook dışında Instagram ve Twitter gibi diğer sosyal medya araçlarını da kullanmaları aynı zamanda yerel medyadan da faydalanmaları derneklere önemli avantajlar sağlayacaktır.

7. Kaynakça

- Akad, M. (1976). *Baskı gruplarının siyasal iktidarla ilişkileri*. İstanbul Üniversitesi.
- Anık, C. (2000). *Siyasal ikna*. (2. baskı). Vadi.
- Anne, D. (1993). Freedom of association and the freedoms of association. *The secretariat general of council of europe in collaboration with the ministry of justice of Iceland* (pp. 87-96) <https://books.google.com.tr/books?id=YigmEGNJxMgC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>
- Ayata, A. (1994). Geleneksel ve modern dayanışma. Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler. 1. *Ulusal Sosyoloji Kongresi*, <https://hdl.handle.net/11511/78865>. [Erişim Tarihi: 12.10.2022]
- Ayata, A. (1991). Gecekondularda kimlik sorunu: Dayanışma Örgütleri ve Hemşehrilik. *Toplum ve Bilim*, 51-52, 89-101. <https://hdl.handle.net/11511/78116>. [Erişim Tarihi: 14.10.2022].
- Brah, A. (1996). *Cartographies of diaspora: Contested identities*. Routledge.
- Davies, C. A. (1999). *Reflexive ethnography: A guide to researching selves and others* (2. ed.). Routledge.
- Garvin, D. A. (1993). Building learning organization. *Harvard Business Review*, 71 (4), 78-91.
- Erder, S. (1995). Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları. *Toplum ve Bilim*, 66 (Bahar), 106-121.
- Kahn, R. L. (1983). *The dynamics of interviewing*. Robert E. Krieger.
- Koç, Z. (2020). *Kentsel etnisite bağlamında bir kentin demografisini tartışmak: İstanbul Esenyurt ilçesi örneği* (Tez No:635668) [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kurtoğlu, A. (2004). *Hemşehrilik ve şehirde siyaset: Keçiören örneği*. İletişim.
- Neuman, W. L. (2003). *Social research methods, qualitative and quantitative approaches* (5th ed.). A&B.

- Parkin, D. (1974). *Congregational and interpersonal ideologies in political ethnicity*. A. Cohen (Ed.), *Urban Ethnicity* (pp. 119-158). Tavistock.
- Platon. (2006). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz). Türkiye İş Bankası.
- Sarıoğlu, G. (2019). İstanbul Esenyurt'taki Suriyelilere ilişkin medya analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2 (1), 192-211. <https://doi.org/10.33712/mana.512330>
- Savage, M. & Warde, A. (1993). *Urban sociology, Capitalism and modernity*, Continuum
- Springborg, P. (1986). Politics, primordialism and orientalism: Marx, Aristotle and the myth of the gemeinschaft. *American Political Science Review*, 80 (1), 185-21.
- Tekin, G. & Görgülü Ç. B. (2021). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir araştırma: İstanbul Esenyurt üniversitesi örneği. In T. Özgül & S. Beşikci (Eds.), (pp. 94-100). *International Digital Transformation Conference In Social Sciences 2-4*.

İnternet Kaynakları

- Esenyurt Kaymakamlığı, (2022). İdari yapı. <http://www.esenyurt.gov.tr/idari-yapi> [Erişim Tarihi:15.07.2022].
- Cumhuriyet (2022). Cumhuriyet Gazetesi. (<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/galeri-goc-sehri-istanbulun-ilcelerinde-en-cok-hangi-ilden-insanlar-yasiyor-1968486>) [Erişim Tarihi: 22.10.2022]
- Sabah (2021). Sabah Gazetesi. <https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/hemsehri-ne-demek-hemsehri-tdk-sozluk-anlami> [Erişim Tarihi: 05.09.2022]
- AA (2021). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/en-kalabalik-ilce-esenyurtun-nufusu-57-ili-gecti/2494602> [Erişim Tarihi: 13.10.2022]
- YSK (2022). Yüksek Seçim Kurulu. www.ysk.gov.tr [Erişim Tarihi: 07.10.2022]
- Sivil Toplum (2022). Dernek İşlemleri. <https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararina-calisan-dernek-statusu> [Erişim Tarihi: 16.10.2022]
- Endeksa (2022). Demografi. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/istanbul/esenyurt/demografi#yas> [Erişim Tarihi: 10.07.2022]
- Nüfusu (2022). İstanbul nüfusu. <https://www.nufusu.com/il/istanbul-nufusu> [Erişim Tarihi:23.06.2022]
- Sivil Toplum (2020). Dernek ve vakıf arasındaki fark. <https://siviltoplum.com/stk-yonetisim-rehberi/dernek-ve-vakif-arasindaki-fark-nedir-1226/> [Erişim Tarihi: 12.10.2022]

WHAT IS THE BEST PHASE OF MANAGING INTER-FIRM RELATIONSHIPS IN SUPPLY CHAINS?

Mustafa İNCEKARA*

Abstract

The level of innovation in a product should determine the best stage at which inter-relationship collaboration in a supply chain is engaged in developing new products. Unfortunately, there is a lack of consensus in the relevant literature on the specific stage for inter-relationship collaboration in a supply chain in transformative technologies. For example, the inter-relationship collaboration in a supply chain becomes significant at a later stage of disruptive innovation when the most cutting-edge product or technology must be marketed. On the other hand, inter-relationship collaboration in a supply chain should be included in the innovation process at a much earlier stage to ensure a more comprehensive supplier engagement. Several researchers have examined suppliers' role in product innovations; nevertheless, none of the published supplier integration models are directly connected to the issue of at what point suppliers need to be integrated into the product innovation process. Therefore, this article aims to propose a blueprint for inter-relationship collaboration in a supply chain during product innovation phases, with an emphasis on the stage of involvement applicable to both incremental and disruptive innovation. In addition, various aspects concerning inter-relationship collaboration in a supply chain in the different phases of product invention are subjected to an in-depth investigation.

Keywords: Supply chain management, Inter-firm relationship, Disruptive innovation.

Jel Code: M11, M19, L23, O31, O32

Tedarik Zincirinde Firmalar Arası İlişkileri Yönetmenin En İyi Aşaması Hangisidir?

Öz

Bir ürünlerdeki yenilik düzeyi, yeni ürünler geliştirme sürecinde bir tedarik zincirindeki ilişkiler arası işbirliğinin devreye girdiği en iyi aşamayı belirlemelidir. Dönüştürücü teknolojilerde bir tedarik zincirinde ilişkiler arası işbirliğine yönelik belirli bir aşamaya ilişkin ilgili literatürde fikir birliği eksikliği vardır. Bir tedarik zincirindeki ilişkiler arası işbirliği, yıkıcı yeniliğin daha sonraki bir aşamasında, en son teknoloji ürünü veya teknolojinin pazarlanması gerektiğinde önemli hale gelir. Öte yandan, tedarik zincirindeki ilişkiler arası işbirliği, tedarikçinin sürece daha kapsamlı bir şekilde dâhil olmasını sağlamak için yenilik sürecine çok daha erken bir aşamada dâhil edilmelidir. Birkaç araştırmacı, tedarikçilerin ürün yeniliklerinde oynadığı rolü inceledi; bununla birlikte, yayınlanan tedarikçi entegrasyon modellerinin hiçbiri, tedarikçilerin ürün inovasyon sürecinde hangi noktada entegre edilmesi gerektiği konusunda doğrudan bağlantılı değildir. Bu nedenle, bu makalenin amacı, hem artımlı yenilik hem de yıkıcı yenilik için geçerli olan katılım aşamasına vurgu yaparak, ürün yenilik aşamalarında bir tedarik zincirinde ilişkiler arası işbirliği için bir plan önermektir. Ek olarak, ürün keşfinin farklı aşamalarında bir tedarik zincirindeki ilişkiler arası işbirliğine ilişkin çeşitli yönler derinlemesine bir araştırmaya tabi tutulur.

Anahtar Kelimeler: Tedarik zinciri yönetimi, Firmalar arası ilişki, Yıkıcı inovasyon.

Jel Kodu: M11, M19, L23, O31, O32

* Dr. Öğr.Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mincekara@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0602-7987>

1. Introduction

One of the most effective methods to get an edge over the competition is establishing a position of technological leadership by providing novel solutions (Zhou & Li, 2012). However, the internal resources of a corporation are hardly adequate to produce novel goods in today's complicated technical world (Grant & BadenFuller, 2004).

It has been suggested that supplier involvement in innovation activities might provide a strategic advantage (Luzzini et al., 2015). Companies want their supply chain partners to be a part of their innovation efforts so that they may reap the benefits of their participation in the process. This integration's benefits include more accessible access to new technologies, shorter development times, lower costs, better qualitative products, and higher performance (Ragatz et al., 2002; Mikkelsen & Johnsen, 2019; Song & Di Benedetto, 2008).

One of the most notable aspects of a healthy relationship amongst a firm and a supplier in a supply chain is determining the best moment to include the supplier in the product development process. Wagner & Hoegl (2006) claimed that organizations pursuing the supplier participation approach must pay particular attention to many contingency elements, such as time for success. To accomplish this, it is beneficial and realistic to have access to empirical data on the link between time as a contingency element and the effectiveness of supplier engagement in product innovation development. To that purpose, this research presents actual data on the connection between the timing of suppliers' engagement in product development and strategy success. In addition, the research aims to address the issue of whether the timing of engagement has a substantial impact on the result of product development.

Previous studies have looked at the factors that lead to innovations in supplier-buyer partnerships (Pulles, Veldman, & Schiele, 2014; Wagner & Bode, 2014), but the impact of interactions in supply chains on innovation has received less attention (Roy & Sivakumar, 2010). According to recent studies, more empirical research is needed to understand better the connections between suppliers and buyers (Wu & Choi, 2005). Despite the significance placed on supplier inclusion or engagement in new product innovation, there is evidence that, in many cases, supplier involvement in product innovation has resulted in no substantial contribution to product success (Wagner & Hoegl, 2006). The timing of the suppliers' engagement is often regarded as or assumed to be responsible for the success or failure of the suppliers' involvement (Hartley et al., 1997; Koufteros et al., 2005; Lilien & Yoon, 1990). However, empirical data are scarce on the time of supplier engagement in product development and its influence on product development success (Cousins & Lawson, 2007). When analyzing the inter-relationship collaboration in a supply chain in developing new products, many supplier-involvement models do not differentiate between the outcomes appearing in incremental or disruptive innovative developments when determining the optimal point for supplier involvement. This is because the results may occur in either type of innovative development. The research on when suppliers should get involved in disruptive

innovation reaches different conclusions. In the later stage of disruptive innovation, when the new revolutionary product or technology has to be marketed, Pinkse et al. (2014) thought supplier engagement is vital and should be a priority. Several researchers have investigated the role that suppliers play in developing new products; however, no published supplier-integration models directly address the question of whether or not the point when suppliers are integrated depends on the innovation of the product. This study presents a supplier participation model in product innovation development processes for disruptive and incremental creative goods, focusing on the engagement time to fill the void created due to this gap.

The envisioned product's innovativeness serves as a determinant of the time when suppliers are included in the product innovation process. The degree of gradual or disruptive innovation may also impact the degree to which suppliers participate in joint projects with buyers. A better focus could improve the level of managerial understanding of inter-organizational collaboration in product innovation on the affiliation between the timing of supplier integration and collaborative project organization, as well as the dependence of these factors on the degree of innovation. According to the findings of this research, there are two crucial aspects of supplier integration in product innovation: first, in terms of the timing of the engagement of suppliers, at what point in the buyer's product innovation process is it most beneficial to include suppliers to achieve the highest possible level of innovation performance? Second, in terms of the engagement phase and the degree of a joint effort between the provider and the customer, is there a distinction between incremental and disruptive innovation?

The rest of the study is organized as follows: the relevant literature review is presented in section 2. Methods, data, and metrics are discussed in Section 3. Part 4 summarises the findings, while Section 5 outlines the discussion, conclusion, and recommendations.

2. Related Literature Review

Market unpredictability and economic risks are hallmarks of disruptive inventions. Typically, such innovations are founded on entirely novel technical ideas, materials, and structures, allowing for substantial enhancements to the performance of the goods or services. In addition to satisfying as-yet-unidentified demands and spawning new economic sectors, radical innovations can impact preexisting value chains (Salomo et al., 2007). While disruptive innovations have an undeniably favourable effect on the long-term performance of businesses, they are far less common than incremental ones. Competitive advantages may result from either process or product improvements, depending on whether the innovations result in cost savings or increased consumer demand (McGrath et al., 1996). Rents consistent with the Ricardian or Schumpeterian theories may be achieved (von Hippel, 1988).

This means that research and development efforts inside businesses are more crucial than ever. Paradigm shift, or realigning the innovation process, is increasingly the subject of innovation management studies nowadays. Firms incorporate suppliers and other external companies into their

product innovation activities (Chesbrough, 2003; Ragatz, 1997) to outsource portions of the risks and use capabilities that cannot be obtained within the business. Strategic communication of the innovation basis between at least two firms can lead to the development of novel services and products that aid in outperforming competitors and generating rents in the best-case scenario. In reality, all companies in a value creation chain need to be included in a connection analysis.

The literature on innovation alliances and networks stresses the need to pool resources to develop novel competencies (Sampson, 2007). For instance, firms may have access to innovative and distinctive resources by partnering with organizations with abundant external resources (Dyer & Singh, 1998). In particular, the "collaborative advantage" paradigm recognizes the importance of links across stages in the supply chain (Dyer, 2000).

Theoretically, supply chain relational rents allow companies to combine internal and external resources to get an edge in the market (Dyer & Singh, 1998). Chesbrough (2003) emphasizes the benefits of using outside sources in the framework of "open innovation," citing the expanded skills of suppliers as an example. Several studies have shown that a company's technical leadership and innovative performance may largely be attributed to its suppliers (e.g., von Hippel, 1988). Despite its importance, researchers agree that research on suppliers' innovative skills has been scant (Gassmann et al., 2010). This article examines how buyer-supplier partnerships might benefit from supply-chain cooperation as a foundation for creative supplier contribution. Many businesses rely on their supply networks as a means through which to get access to relevant outside information (Choi & Krause, 2006).

Buyers face several challenges and dangers when choosing the most qualified supplier to collaborate with on product creation (Eisenhardt & Tabrizi 1995; Johnsen et al. 2006). It might be challenging, for instance, to choose the most relevant and beneficial supplier for a ground-breaking endeavour. Uncertain circumstances make enlisting suppliers in the early phases more difficult since the novel product's needs are unclear. Studies show buyers prefer supplier integrations later in the innovation process when making changes is more manageable, rather than earlier, when the invention is still in the conceptualization phase (Eisenhardt & Tabrizi 1995). As less time is needed to bring the new product to market and make quick decisions, a less intense buyer-supplier project structure results from late engagement. Hence, a project structure that emphasizes customer and vendor communication would be optimal here.

According to findings from studies on early inter-relationship collaboration in a supply chain at an early stage, this leads to superior outcomes in innovation process solutions compared to late supplier involvement (Handfield et al. 1999). It should come as no surprise that early participation by suppliers is more difficult to accomplish in unpredictable and dynamic circumstances. It is challenging for businesses to determine which suppliers may be necessary for their product creation process without taking excessive risk (Johnsen et al. 2006). For instance, it is not easy to guess which providers may be

the most valued. As a result, some businesses incorporate their suppliers late in the innovation process rather than early on to achieve more significant variability in the late design phase of the progression (Eisenhardt & Tabrizi, 1995). Innovations with a shorter life cycle and constant increases in overall operations will be released later to the marketplace to apply the most current technological components of the supply partners in product development. This is so the market can keep up with the most recent technology. Suppliers' engagement in new product development may be crucial in ensuring that the product meets market quality requirements, is feature-rich and suitably priced, and its launch and distribution are properly scheduled (Koufteros et al., 2005). As a result, the suppliers' engagement in product development has drawn significant research. These studies typically support the assumption that involving suppliers is a realistic approach to enhancing product salability and minimizing uncertainty in product development and marketing (Fliess & Becker, 2006; Petersen et al., 2005; Wagner & Hoegl, 2006).

Regarding these items, the suppliers do not often become involved in the development efforts until much later. Short-term agreements with suppliers would boost the flexibility of manufacturers, which is essential for adopting disruptive innovations and technical refinements in the product (Ragatz et al., 2002; Phillips et al., 2006). As a result, the degree of innovation is an essential consideration for the timing of suppliers' participation in product innovation activities. The next portion of this article addresses the question of at what stage the ideal integration of suppliers' incremental and disruptive innovation processes may be achieved.

3. Research Methodology

2.1. Research model and variables

This research examined the inter-relationship collaboration in a supply chain in developing new products based on data from over 200 different innovative companies in the year 2011. The purpose of the survey was to collect quantitative data on the integration of suppliers in the various stages of product innovation. A logistic regression model assesses the factors influencing the optimal stage for supplier involvement in new product development activities (Hair et al., 2019).

Participation from suppliers at all stages of the product innovation process may serve as a powerful catalyst for advancing both the product itself and the associated process development (Petersen et al., 2005). There are several steps involved in the creative process. At first, the customer pitches an original concept for a product. In the second phase, commercial and technical viability are validated, notwithstanding their current murkiness. The service, process, or product concept is developed and evaluated in the third stage. The product, service, or process is planned for mass manufacture in the fourth stage. A pilot study is conducted in the fifth stage, prototypes are created, and product evaluations are begun (Petersen et al. 2005). The new product's commercialization is a significant consideration in the latter phases of the invention process.

According to the literature, including suppliers early in the product innovation process yields superior outcomes than incorporating them late (Handfield et al. 1999). Vendors will likely be chosen in advance of the start of planned initiatives. It is best to bring them in during the planning stages (Eisenhardt and Tabrizi, 1995). If the buyer involves the supplier early in the product invention process, the supplier may be integrated immediately. A collaborative project structure is preferable to late involvements because of the increased intensity of the interaction between the provider and the consumer.

The reasons that influence the level of integration of suppliers at different phases of product development are subjected to an analysis using a logistic regression model. A binary logistic regression analysis is used to estimate the model using SPSS version 25 (SPSS 25 (2017)). At each step of the product innovation process, the following aspects of the supplier's engagement and their impact on that involvement are investigated and analyzed:

Table 1. Variables

Name	Type	Unit
Dependent Variable		
Stages in product development		
Phase 1 (Yes – No)	Binary	Coded into 0 and 1
Phase 2 (Yes – No)	Binary	Coded into 0 and 1
Phase 3 (Yes – No)	Binary	Coded into 0 and 1
Phase 4 (Yes – No)	Binary	Coded into 0 and 1
Phase 5 (Yes – No)	Binary	Coded into 0 and 1
Independent Variable		
Innovation degree (Incremental – Disruptive)	Binary	Coded into 0 and 1
Experience (from one to two years, three to four years, five to six years, seven to eight years, nine to ten years, or more than ten years).	Categorical	Coded into 1 and 6
Sourcing Strategy (Single Sourcing, Dual Sourcing, or Multiple Sourcing)	Categorical	Coded into 1 and 3
Sourcing Location (Local Sourcing – Global Sourcing)	Binary	Coded into 0 and 1
Supplier portion (Single part – Components- Module – System – Service – Raw Material)	Categorical	Coded into 1 and 4
Form for Collaborative Work (None – White Box – Black Box – Grey Box)	Categorical	Coded into 1 and 4

2.2. Study group

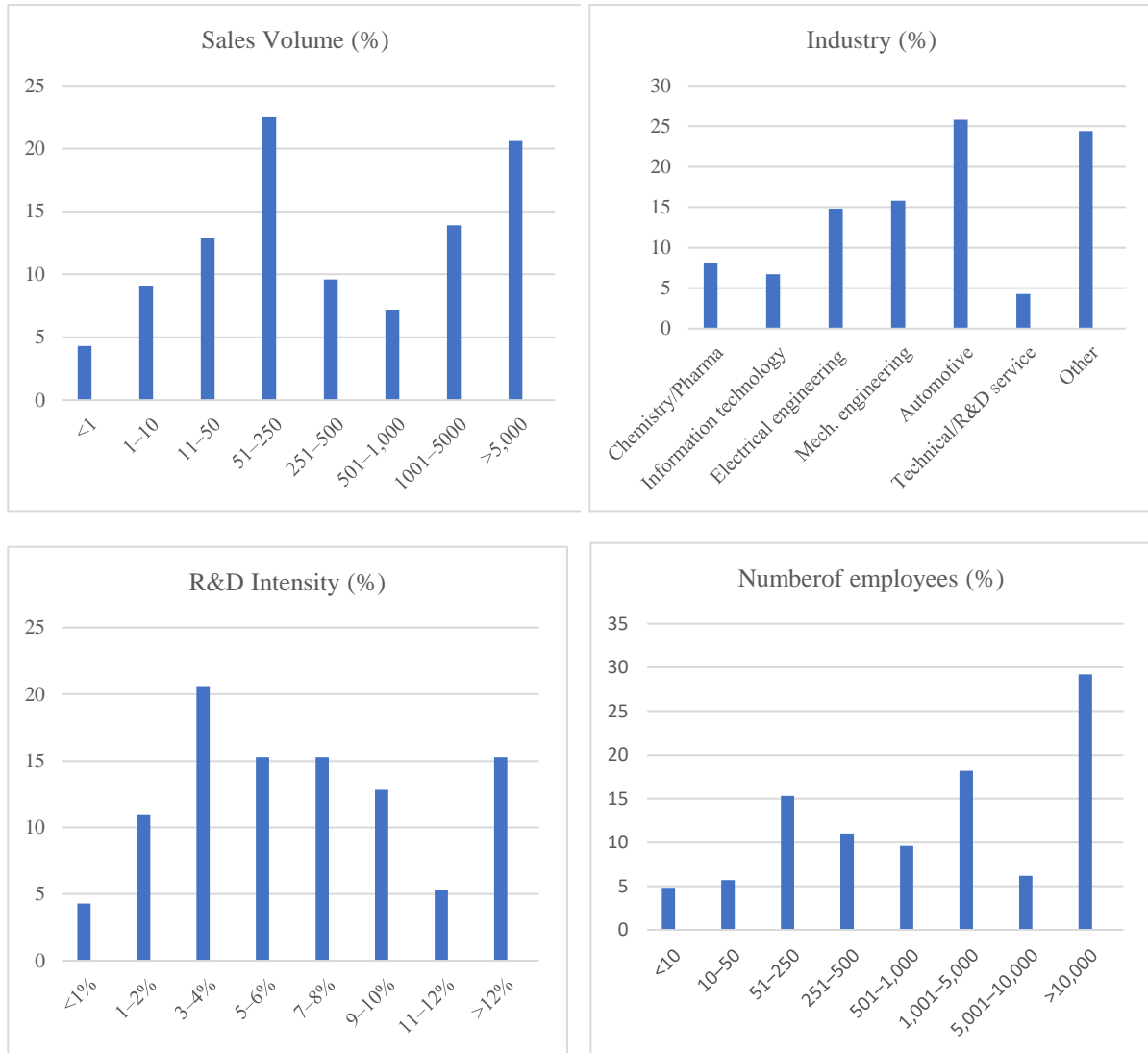
In each step of the product innovation process, we investigated the influence of various aspects of inter-relationship collaboration in a supply chain. A survey was sent online to companies interacting with suppliers in new product development activities. The Innovation List, produced once yearly, served as a model framework for identifying sectors that highly emphasize technical innovation. Participants are chosen for this study actively developed highly innovative products in German-speaking nations.

2.3. Research process and data collection

The participants were directly approached via mail. A structured questionnaire was used to gather quantitative data for an NPD initiative in which buyers included a supplier in the NPD process. In addition, a cross-sector primary survey was used to conduct the current research. The sample is

defined by the respondents' position in the purchasing business, the firm's industry affiliation, the number of workers, yearly turnover, and R&D costs. The current analysis incorporates information from over 200 different companies. Table 1 provides an outline of the key characteristics of the assessed firms.

Table 2. Descriptive statistics

2.4. Research Ethics

This study, titled "What is the best phase of managing inter-firm relationships in supply chains?" has been prepared in accordance with publication and research ethics. In the preparation of this article, academic research rules and principles were adhered to. I declare that this study has been prepared in accordance with research ethics.

4. Findings

The Nagelkerke R2 test statistic and the omnibus test for model coefficients were used to assess overall model fit. The estimations are based on a chi-square (χ^2) distribution, and the results indicate that all nonsignificant p statistics match our model. In addition, the Wald test was performed to determine the importance of each dependent variable. Finally, we evaluated the proper case category ratio and determined that all values over the 60% barrier were good and those above 70% were beneficial, as Hair et al.(2019) suggested.

The binary logistic regression model's evaluations reveal the impact of various factors on the implementation of the supplier in each phase of the new product development actions (Table 2). The total model is statistically significant (χ^2 (55) = 88.369, $p < 0.01$ for phase 1, χ^2 (55) = 77,686, $p < 0.05$ for phase 2, χ^2 (55) = 99.456, $p < 0.001$ for phase 3, χ^2 (55) = 93.713, $p < 0.001$ for phase 4, and χ^2 (55) = 88,081, $p < 0.01$ for phase 5. As a result, the model efficiently distinguishes between respondents who engage in or do not engage in various new product development phases. The Nagelkerke R2 ranges from 0.419 to 0.614.

The binary logistic regression model estimates shed light on the possible forces motivating supplier participation in each product creation process. According to our research results, the effects of including suppliers in the various phases of the product innovation process vary depending on whether or not the innovations included are incremental or disruptive. Suppliers are often brought on board early in disruptive innovation projects' ideation, concept development, and prototype phases. On the other hand, suppliers are brought in at an earlier stage of the idea development process through incremental innovations. In addition, incremental innovation negatively affects the intensity of engagement in the late phases, such as manufacturing and prototype development. In prototype development, experience with the provider is quite essential. The sourcing strategy does not substantially influence suppliers' engagement in the various phases of product invention. Global suppliers negatively affect the early and very late supplier participation processes. Single parts and raw materials are necessary components during the product design stage. In addition, the manufacturing and production stages emphasize using single-part and module-based systems. At each level of product innovation, the grey-box method is used, the black-box method is utilized throughout the stages of idea development and product development, and the white-box method is crucial during the product development stage.

Table 3. Results

Variables in the Equation	Phase 1		Phase 2		Phase 3		Phase 4		Phase 5	
	β (SE)	Odds Ratio	β (SE)	Odds Ratio	β (SE)	Odds Ratio	β (SE)	Odds Ratio	β (SE)	Odds Ratio
Innovation degree										
Incremental Innovation	1,021* (0,59)	2,776	-0,006 (0,503)	0,994	-1,03 (0,7)	0,357	-3,769*** (1,302)	0,023	-1,091* (0,58)	0,336
Radical Innovation	2,141**** (0,605)	8,504	0,868* (0,523)	2,382	0,627 (0,827)	1,871	-3,421*** (1,234)	0,033	0,022 (0,62)	1,023

Experience (ref. < 1 year)										
1-2 year	0,476 (0,773)	1,609	0,038 (0,673)	1,039	-0,656 (0,938)	0,519	2,17 (1,457)	8,762	2,362** (1,05)	10,617
3-4 year	0,365 (0,76)	1,441	0,411 (0,655)	1,508	-0,607 (0,917)	0,545	2,221** (1,119)	9,218	0,814 (0,708)	2,257
5-6 year	1,613** (0,802)	5,018	0,35 (0,738)	1,419	0,146 (1,124)	1,158	2,547* (1,378)	12,765	0,702 (0,835)	2,017
7-8 year	1,272 (0,979)	3,569	1,65* (0,863)	5,209	1,505 (1,19)	4,505	6,003** (2,408)	404,649	0,67 (0,898)	1,955
9-10 year	-1,643 (1,745)	0,193	21,714 (17280,844)	26938135 03,07864	20,476 (15390,982)	78104354 0,807026	-0,211 (2,147)	0,81	-2,64 (1,653)	0,071
> 10 year	1,232 (0,804)	3,428	-0,181 (0,7)	0,834	-0,45 (1,123)	0,637	-0,135 (1,175)	0,874	1,134 (0,854)	3,108
Sourcing Strategy (ref. Other)										
Single Sourcing	0,308 (1,316)	1,36	0,253 (1,102)	1,287	0,924 (1,543)	2,518	-5,368 (14,54)	0,005	1,462 (1,338)	4,315
Dual Sourcing	-0,521 (1,315)	0,594	-0,041 (1,099)	0,96	1,179 (1,533)	3,253	-4,877 (14,531)	0,008	2,255 (1,395)	9,538
Multiple Sourcing	0,883 (1,258)	2,418	-0,151 (1,082)	0,86	2,167 (1,601)	8,729	-4,564 (14,534)	0,01	1,811 (1,402)	6,114
Sourcing Location (ref.Mix)										
Local Sourcing	-1,837 (1,542)	0,159	-1,087 (1,55)	0,337	-19,962 (15166,308)	0	-22,803 (13530,54)	0	-2,631 (2,376)	0,072
Global Sourcing	-2,689* (1,509)	0,068	-1,053 (1,534)	0,349	-20,366 (15166,308)	0	-24,399 (13530,54)	0	-4,028* (2,428)	0,018
Supplier part (ref. Other)										
Single part (standard / norm part)	-0,876 (1,736)	0,417	-0,638 (1,498)	0,528	-2,304 (2,506)	0,1	8,015 (13,301)	3026,655	4,031** (2,004)	56,29
Components (mounting connection)	-2,446 (1,67)	0,087	-0,173 (1,428)	0,842	-1,073 (2,614)	0,342	8,113 (13,246)	3338,729	2,93 (1,926)	18,721
Module (complete module)	0,583 (1,588)	1,791	-0,278 (1,379)	0,757	-2,499 (2,359)	0,082	6,365 (13,156)	581,13	3,375* (1,893)	29,216
System (uniform functionality)	0,414 (1,631)	1,513	0,7 (1,447)	2,015	-0,657 (2,582)	0,519	8,624 (13,283)	5564,65	1,932 (1,913)	6,906
Service	1,577 (1,608)	4,842	0,831 (1,398)	2,295	-2,883 (2,267)	0,056	4,671 (13,148)	106,809	-0,25 (1,82)	0,779
Raw material / Material	1,05 (1,741)	2,859	-0,805 (1,586)	0,447	-5,053* (2,638)	0,006	5,082 (13,151)	161,03	2,689 (2,073)	14,715
Collaboration Form (ref. None)										
White	1,525 (1,604)	4,593	2,123 (1,31)	8,353	3,582** (1,432)	35,93	0,49 (1,52)	1,633	0,429 (1,089)	1,535
Black-Box	2,267 (1,647)	9,655	3,399** (1,325)	29,929	4,407*** (1,45)	82,027	1,662 (1,738)	5,272	1,199 (1,098)	3,317
Grey-Box	2,701* (1,617)	14,895	3,571*** (1,296)	35,544	5,905***** (1,492)	367,043	3,843** (1,733)	46,657	2,231** (1,088)	9,313

*p < 0.1; **p < 0.05; *** p < 0.01; **** p < 0.001

5. Discussion, Conclusion and Recommendations

This study contributes to the literature on buyer-supplier cooperation in creating new products. Our examination of the many elements that influence the engagement of suppliers in the various phases of the product creation process is the aspect of this article that sets it apart from similar works (Koufteros et al., 2005; Ragatz et al., 2002; Wagner & Hoegl, 2006; Wynstra & ten Pierick, 2000).

Our study reveals managerial insights regarding supplier involvement in each product innovation stage based on innovation degree, experience, sourcing strategy, sourcing location, supplier part, collaboration form, and sector. These insights are gleaned depending on the innovation degree, sourcing strategy, sourcing location, and supplier part. According to the findings of our study, disruptive innovation efforts have a higher degree of supplier integration than incremental innovation activities at every stage of the product development process.

This study aims to stimulate a debate among researchers about whether or not the process of developing disruptive products differs from that of small-scale innovation related to the stage of involvement and whether or not it calls for a particular kind of inter-relationship collaboration in a supply chain. The degree of product innovation affects the interaction between the supplier and the customer throughout the product innovation process. On the other hand, the rate of product innovation is one factor that has a role in the timing of the beginning of interactions between buyers and suppliers. The problems examined in this research article give rise to more thoughts and considerations. The analysis finds several levels of participation on the part of the suppliers. As opposed to breakthrough development efforts, incremental innovation often requires greater involvement from relevant suppliers. In disruptive innovation projects, an organization for developing the interface project in collaboration with the provider is appropriate. In less creative projects, collaborative cooperation with the supplier is required to fulfil the output objectives that have been set, which are assessed by the level of cost, level of quality, level of time, and level of manufacturability.

On the other hand, Ragatz et al. (2002) believe that the supplier has to be involved at a much earlier stage of the innovation process to ensure a more widespread supplier engagement. The primary distinction is in the kind of provider and the extent to which they are involved. For example, Wynstra & ten Pierick (2000) pointed out that assembly providers must be included in the process at an earlier level. Nevertheless, they considered that this viewpoint lacked comprehensive knowledge of the actual contribution made by suppliers and instead focused only on their prospective contributions. They noted that occasionally disruptive innovation would require a modest technical change in the new product and that the timing and role of suppliers' participation would not be comparable to creating an entirely new product. As a result, our study supports a comprehensive understanding of the appropriate timing of supplier involvement in the innovation procedure. The primary focus of our model is on the role that suppliers are anticipated to play and their contribution to the innovation procedure. These findings of

inter-relationship collaborations in supply chain models do not differentiate between incremental and disruptive innovations in terms of the ideal stage of inter-relationship collaboration in a supply chain in the product innovation stages. Many of these models do not differentiate between incremental and disruptive innovations (Cousins & Lawson, 2007; Hartley et al., 1997; Lilien & Yoon, 1990). In contrast, this paper considers the degree of innovation required to accomplish the goals of supplier integration and builds a model to identify the best moment of supplier integration in the innovation phase.

When planning the project's structure, it is necessary to consider the degree of innovation required to accomplish the goals of supplier integration. These models should also focus on the supplier's needs and the projected contribution that the supplier will make to the innovation process.

The processes of interface development and collaborative development may be differentiated from one another. Cooperation should be performed via established interfaces, for instance, to guarantee flexibility in selecting suppliers when there is a low level of innovation. The structure of projects via collaboration is the approach that should be preferred for disruptive innovation. The benefit comes from the activities included in the product invention process being carried out together. Information on the elements favourable to the supplier's integration concerning the degree of innovation may be gleaned from the variations in the impact factors identified during an in-depth empirical inquiry.

Regarding incremental innovation, having the supplier involved early on helps intensify the integration. Early engagement with projects involving incremental innovation results in a project structure that emphasizes collaboration more. This is preferable to using the expertise gained with the provider during the whole innovation process. When it comes to disruptive innovation, the mutual interdependence of the parties involved and the significance of the acquisition item are brought to the forefront.

6. References

- Chesbrough, H.W. (2003). The Era of Open Innovation, *Sloan Management Review*, 44(33), 35-41.
- Choi, T. Y., & Krause, D. R. (2006). The supply base and its complexity: Implications for transaction costs, risks, responsiveness, and innovation. *Journal of Operations Management*, (24), 637-652.
- Cousins, P. D., & Lawson, B. (2007). The Effect of Socialization Mechanisms and Performance Measurement on Supplier Integration in New Product Development. *British Journal of Management*, 18(1), 311–326.
- Dyer, J. H. (2000). *Collaborative advantage: Winning through extended enterprise supplier networks*. Oxford University.
- Dyer, J. H., & Singh, H. (1998). The relational view: cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage. *Academy of management review*, 23(4), 660-679.
- Eisenhardt, K. M., & Tabrizi, B.N. (1995). Accelerating Adaptive Processes: Product Innovation in the Global Computer Industry. *Administrative Science Quarterly*, 40(1), 84-110.
- Fliess, S., & Becker, U. (2006). Supplier integration—Controlling of co-development processes. *Industrial Marketing Management*, 35(1), 28–44.
- Gassmann, O., Enkel, E., & Chesbrough, H. (2010). The future of open innovation. *R&D Management*, 40(3), 213-221.
- Grant, R. M., & Baden-Fuller, C. (2004). A knowledge accessing theory of strategic alliances. *Journal of management studies*, 41(1), 61-84.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning.
- Handfield, R., Ragatz, G., Petersen K., & Monczka, R. (1999). Involving suppliers in new product development. *California Management Review*, 42(1), 59-82.
- Hartley, J. L., Meredith, J. R., McCutcheon, D., & Kamath, R. R. (1997). Suppliers' contributions to product development: An exploratory study. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 44(3), 258–267.
- Hippel, E. V. (1988). *The sources of innovation*. Oxford University.
- Johnsen, T. Phillips, W. Caldwell, N., & Lewis, M. (2006). Centrality of customer and supplier interaction in innovation. *Journal of Business Research*, 59(6), 671-678.
- Koufteros, X., Vonderembse, M., & Jayaram, J. (2005). Internal and External Integration for Product Development: The Contingency Effects of Uncertainty, Equivocality, and Platform Strategy. *Decision Sciences*, 36(1), 97–133.
- Lilien, G., & Yoon, E. (1990). The Timing of Competitive Market Entry: An Exploratory Study of New Industrial Products. *Management Sciences*, 36(5), 568-585.
- McGrath, R.G., Tsai, M.-H. Venkataraman, S., & MacMillan I.C. (1996). Innovation, Competitive Advantage and Rent: A Model and Test. *Management Science*, 42(3), 389–403.
- Mikkelsen, O.S., & Johnsen, T.E. (2019). Purchasing involvement in technologically uncertain new product development projects: challenges and implications. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 25(3), 1–3.

- Luzzini, L., Amann, M., Caniato, F., Essig, M., & Ronchi, S. (2015). The path of innovation: purchasing and supplier involvement into new product development. *Industrial Marketing Management*, 47, 109–120.
- Petersen, K. J., Handfield, R. B., & Ragatz, G. L. (2005). Supplier integration into new product development: coordinating product, process and supply chain design. *Journal of Operations Management*, 23(3-4), 371–388.
- Phillips, W., Lamming, R., Bessant, J., & Noke, H. (2006). Discontinuous Innovation and Supply Relationships: Strategic Dalliances. *R&D Management*, 36(4), 451-461.
- Pinkse, J., Bohnsack, R., & Kolk, A. (2014). The Role of Public and Private Protection in Disruptive Innovation: The Automotive Industry and the Emergence of Low-Emission Vehicles. *Journal of Product Innovation Management*, 31(1), 43-60.
- Pulles, N. J., Veldman, J., & Schiele, H. (2014). Identifying innovative suppliers in business networks: An empirical study. *Industrial Marketing Management*, 43(3), 409-418.
- Ragatz, G. L., Handfield, R. B., & Petersen, K. J. (2002). Benefits associated with supplier integration into new product development under conditions of technology uncertainty. *Journal of Business Research*, 55(5), 389-400.
- Roy, S., & Sivakumar, K. (2010). Innovation generation in upstream and downstream business relationships. *Journal of Business Research*, 63(12), 1356-1363.
- Ragatz, G.L., Handfield, R.B., & Scannell, T.V (1997). Success factors for integrating suppliers into new product development, *Journal of Product Innovation Management*, 14(3), 190–202.
- Salomo, S., Gemuenden, H.G., & Billing, F (2007). Dynamisches Schnittstellenmanagement radikaler Innovationsvorhaben. *Management der fruehen Innovationsphasen: Grundlagen - Methoden - Neue Ansaetze*, C. Herstatt, and B. Verworn, (eds.), Wiesbaden: Gabler, 215–248.
- Sampson, R. C. (2007). R&D alliances and firm performance: The impact of technological diversity and alliance organization on innovation. *Academy of management journal*, 50(2), 364-386.
- Song, M. & Di Benedetto, C. (2008). Supplier's involvement and success of radical new product development in new ventures. *Journal of Operations Management*, 26(1), 1–22.
- SPSS 25. (2017). *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0*. IBM Corp., Armonk, NY.
- Wagner, S. M., & Bode, C. (2014). Supplier relationship-specific investments and the role of safeguards for supplier innovation sharing. *Journal of Operations Management*, 32(3), 65-78.
- Wagner, S. M., & Hoegl, M. 2006. Involving suppliers in product development: Insights from R&D directors and project managers. *Industrial Marketing Management*, 35(8), 936–943.
- Wu, Z., & Choi, T. Y. (2005). Supplier–supplier relationships in the buyer–supplier triad: Building theories from eight case studies. *Journal of Operations Management*, 24, 27-52.
- Wynstra, F., & Ten Pierick, E. (2000). Managing supplier involvement in new product development: a portfolio approach. *European Journal of Purchasing & Supply Management*, 6(1), 49-57.
- Zhou, K. Z., & Li, C. B. (2012). How knowledge affects radical innovation: Knowledge base, market knowledge acquisition, and internal knowledge sharing. *Strategic management journal*, 33(9), 1090-1102.

ZİHİN HARİTALAMA TEKNİĞİ İLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ¹

Neşe ÖZAK*, Nesrin HARK SÖYLEMEZ**

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de zihin haritalama ile ilgili yapılan tez ve makaleleri çeşitli açılardan incelemektir. Betimsel içerik analizinin yapıldığı bu çalışma, nitel araştırma yöntemi benimsenerek desenlenmiştir. Araştırma kapsamına giren çalışmalar ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Analizler sonucunda alan dağılımında en çok çalışmanın fen ve teknoloji alanında yapıldığı görülmektedir. Araştırmalarda en çok kullanılan araştırma yöntemi, nicel; en çok kullanılan araştırma deseni, deneysel desen; en çok kullanılan örnekleme yöntemi, olasılık dışı örnekleme yöntemidir. Analizler sonucunda araştırmalarda en çok tercih edilen eğitim düzeyi/kademesi ortaokul kademesidir. Veri toplama aracı olarak en çok test tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. İncelenen çalışmalarda en fazla elde edilen sonuç, “akademik başarıda artış”; en sık sunulan öneri ise “öğretmen ve öğretmen adaylarına zihin haritalama ile ilgili hizmet içi eğitim verilmesidir.” Yapılan çalışma sonucunda ulaşılan bulgular doğrultusunda geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihin haritalama, Yapılandırmacılık, Nitel araştırma, Betimsel içerik analizi, Doküman analizi.

An Examination of Studies Conducted on Mind Mapping Technique

Abstract

The purpose of this research is to examine thesis and articles related to mind mapping in Turkey from various perspectives. This study, which involves descriptive content analysis, was designed using a qualitative research method. The studies included in the research were determined by criterion sampling. As a result of the analyses, it is observed that the most studies in the field are conducted in the science and technology area. The most commonly used research method in the studies is quantitative, the most commonly used research design is experimental design, and the most commonly used sampling method is non-probability sampling method. According to the analyses, the most preferred education level/stage in the studies is the middle school level. The most commonly used data collection tool is the test technique. The most frequently obtained result in the examined studies is “increase in academic achievement,” and the most commonly presented recommendation is “providing in-service training on mind mapping for teachers and teacher candidates”. Suggestions developed in line with the findings obtained as a result of this study are included.

Keywords: Mind mapping, Constructivism, Qualitative research, Descriptive content analysis, Document analysis.

¹ Bu araştırma, ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın “Zihin Haritalama Tekniği ile İlgili Olarak Yapılan Çalışmaların İncelenmesi” başlıklı tezsiz yüksek lisans projesine bağlı olarak hazırlanmıştır.

* Sosyal Bilimler Öğretmeni, Bağımsız Araştırmacı, neseozk1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2002-2739>

** Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, nesrin_hark@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6306-5595>

1. Giriş

Düşüncelerin ve fikirlerin organize edilmesini ve görselleştirilmesini sağlayan zihin haritalama, son yıllarda eğitimde ön plana çıkan ve uygulanmasına önem verilen, ülkemizde de 2000'li yılların başlarında eğitim programlarına yön vermeye başlayan yapılandırmacılık kuramını temele alan bir not tutma tekniğidir. Çağdaş bir not tutma tekniği olan bu teknik, bu yönüyle bireylere kendi öğrenme stillerini oluşturmaları veya mevcut öğrenme stillerini geliştirmeleri konusunda yardımcı olur. Böylelikle öğretmen merkezli geleneksel eğitim yaklaşımının öğrenci merkezli çağdaş eğitim yaklaşımına doğru kaymasına da katkıda bulunabilir (Taş, 2003).

Zihin haritalama tekniğinin temelinde zihni ve beyni tanımlamak yer alır. Zihni ve beyni tanımlayarak, en yüksek düzeyde potansiyellerini ortaya çıkarmak ve bu potansiyellerden öğrenme konusunda faydalanmak, bu tekniğin temel amacıdır (Şimşek vd., 2020). Zihin haritası tekniği ilk defa Tony Buzan tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilmiştir. Psikolog ve matematikçi olan Buzan, zihin üzerine pek çok araştırma yapmıştır. Beynin sağ ve sol lobunu birlikte çalıştırmayı hedefleyen zihin haritalama, beynin neredeyse tüm potansiyelini kullanmayı amaçlar. Sol lobun sözcüklerle, sağ lobun ise imgeler ile çalıştığı beyni, her iki lobu da dengede kullanarak verim elde etmeye çalışır (Aydın, 2010). Zihin haritalama bir yönüyle hem parçacı hem de bütüncül bir bakış açısı geliştirir. Parçaları tek tek görmeyi ve bütünü görüp, o bütün içinde tek tek parçaları görmeyi ve yorumlamayı da sağlar. Soyut kavramlar, öğrenilmesi ve akılda tutulması zor olan kavramlardır. Somut kavramlar ise doğaları gereği öğrenene ve öğreticiye kolaylık sağlar. Zihin haritalama, soyut kavramları somutlaştırarak öğrenmenin daha kolay gerçekleşmesini sağlar. Zihin haritalama, not tutma tekniği olmasının dışında başka işlevlere de sahiptir. Bu işlevlere, yaratıcılığı geliştirme, akılda tutma, dinleneni anlama, okuduğunu anlama örnek olarak verilebilir. Zihin haritalama tekniği bireylerde akademik başarının yanı sıra yaratıcılığı, çok yönlü düşünmeyi, ıııırsak düşünmeyi, bütünsel düşünmeyi destekler ve geliştirir. Bunlara ek olarak akademik özgüveni de geliştirebilir. Çünkü zihin haritalama tekniği ile öğrenme sürecinin kolaylaşması bireyin özgüvenini artırır ve bu özgüven ile motive olarak öğrenmeye ve derslere karşı olumlu tutum geliştirilebilir.

Zihin haritalama tekniği eğitimin her kademesinde rahatlıkla kullanıma uygundur. Sadece görsel haritalar olarak da kullanıma uygun olduğu için okul öncesi eğitimde de öğretmenlere yardımcı bir tekniktir. Birçok ders hem içerik hem de yöntem bakımından ezbere yönlendirmektedir. Uzun yıllar daimici ve esasici eğitim felsefelerinin eğitim sistemlerine yön verdiği düşünülecek olursa, ezber sisteminin ne denli yerleşmiş olduğu tahmin edilebilir. Bu açıdan bakıldığında ezber yöntemi uzun yıllar boyunca eğitimde pek çok derste ve konuda kullanılmıştır. Ezber yöntemi, bireyin var olan bilgiyi olduğu haliyle zihnine kaydetmesidir. Ancak bu bilgiler uzun vadede hatırlamayı zorlaştırır ve kısa sürede unutulur. Zihin haritalama ezbere karşıdır ve bilgiler arası bağlantılar kurularak öğrenme malzemesinin daha kolay öğrenilmesine ve uzun süre akılda kalmasına yardımcı olur. Bütün bunlarla beraber zihin haritalama tekniğinin önemi eğitim sistemimizde her geçen gün artmaktadır ve bu artışla beraber çalışmalar da önem kazanmaya başlamıştır. Zihin haritalama ile ilgili literatüre bakıldığında, yapılan çalışmaların incelenen konular açısından çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Zihin haritalama ile ilgili olarak yapılan birçok çalışmada zihin haritalama tekniğinin ilkökul ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin başarıya, okuduğunu anlamaya, kalıcılığa ve tutumlarına etkisi (Akengin & Ayaydın, 2017; Bayık, 2016; Buzlu, 2019; Güleç, 2019; Kavak, 2016; Maltepe & Gültekin, 2017; Özdemir vd., 2017; Selçuk, 2015; Şimşek vd., 2020; Temiz, 2020; Uysal & Sidekli, 2020; Yeniceli, 2019), lise düzeyinde olan öğrencilerin zihin haritalama tekniği ile yabancı dil öğrenme, bilişsel, devinimsel ve psikomotor becerilerin kazanımına etkisi (Şen, 2012; Ünalır, 2019; Zeybek, 2020), öğretmen ve öğretmen adaylarının zihin haritalama tekniği ile ilgili görüşleri ve algıları (Akbaş & Toros, 2016; Aktepe & Gündüz, 2017; Köşker, 2019; Şeyihoğlu vd., 2018; Tuluk, 2020) incelenmiştir. Zihin

haritalama ile ilgili olarak yapılan bazı çalışmalar ise zihin haritalama tekniği ile ilgili genel bilgiler ile birlikte tekniğin kullanılmasına ve uygulanışına yönelik bilgiler verilmiştir (Gezek, 2020; Güneş, 2016; Taştan, 2017; Türkyılmaz, 2017). Çalışmalardan anlaşılacağı üzere zihin haritalama tekniği ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Zihin haritalama ile ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen bütün çalışmaların bir arada incelendiği bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada yapılmış çalışmaların bir arada incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan çalışmanın ilerde zihin haritalama ile ilgili araştırma yapmayı düşünen araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Bu gerekçeler doğrultusunda bu çalışmada zihin haritalama tekniği ile ilgili olarak ülkemizde yapılmış çalışmalar tezler ve makaleler farklı yönlerden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ile zihin haritalama tekniği ile ilgili yapılmış tez ve makalelerin, yayın türüne, yayın yılına, alanlarına, araştırma yöntemlerine, araştırma desenlerine, örneklem yöntemlerine, örneklem türlerine, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine, ulaşılan sonuçlara, sunulan önerilere göre dağılımları açılarından analiz edilmiştir.

1.1. Araştırmanın Önemi

Zihin haritalama tekniği ilk olarak Tony Buzan tarafından bulunmuş ve geliştirilmiştir. Ortaya çıkışı itibariyle oldukça merak uyandıran bu teknik, hemen hemen bütün alanlarda kullanılmıştır. Bu teknikle ilgili araştırmalar ülkemizde de ancak 2000'li yılların başlarında yapılmaya başlanmıştır. Alan yazın incelendiğinde zihin haritalama tekniğinin özellikle 2005 itibariyle ülkemizde daha da bilinir olması, zihin haritalama tekniği ile ilgili araştırmaların artmasına sebep olmuştur. Araştırmalar sonucunda zihin haritalamanın eğitimde birçok kazanım sağladığı görülmüştür. Ders başarısı bu kazanımların en başında gelmektedir. Zihin haritalama çağdaş eğitim anlayışının bir yansımasıdır ve bu sebeple eğitim sistemimizde çok yeni bir tekniktir. 2004-2005 eğitim öğretim yılı itibariyle yapılandırıcılık eğitim anlayışı benimsendiği için bu teknik daha da önem kazanmış ve hem tekniği uygulayıcıların yani öğretmen ve öğretmen adaylarının bilgilendirilmesi önemsenmiş hem de öğrencilerin bu teknik konusundaki görüşleri merak edilmiştir. Bu yüzden çalışmalar önem kazanmış ve bu tekniğe olan ilgi artmıştır. Zihin haritalama ile ilgili alanda yapılmış çalışmalar incelendiğinde pek çok alanda çalışma yapıldığı görülmüştür. Ancak bu çalışmaların incelendiği, değerlendirildiği bütünsel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle, zihin haritalama alanında yapılan çalışmaların değerlendirildiği bu çalışma, bu tekniklerin etkililiğini ve kullanım alanlarını daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Yapılan bu çalışma zihin haritalama tekniği ile ilgili olarak yapılacak çalışmalara yol göstermesi ve bu tekniği kullanan araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ayrıca zihin haritalamanın hangi alanlarda etkin kullanılabileceği ve nelere odaklanması gerektiği konusunda da önemli olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, zihin haritalama alanında yapılan çalışmaların değerlendirildiği bir çalışma, oldukça önemlidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı zihin haritalama ile ilgili ülkemizde yapılan tez ve makalelerin farklı açılardan değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda verilen araştırma sorularına cevap aranmıştır.

- Çalışmaların yayın türüne göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yayın yılına göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların alan dağılımı nasıldır?
- Çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?
- Çalışmalarda kullanılan araştırma desenleri nelerdir?
- Çalışmalarda kullanılan örnekleme yöntemleri nelerdir?
- Çalışmaların örneklem türleri nelerdir?

- Çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları nelerdir?
- Çalışmalarda kullanılan veri analiz yöntemleri nelerdir?
- Çalışmalarda ulaşılan sonuçlar nelerdir?
- Çalışmalarda sunulan öneriler nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Zihin haritalama ile ilgili yapılan tezlerin ve makalelerin incelendiği bu çalışma nitel araştırma yöntemi benimsenerek desenlenmiş ve betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi çalışmaları, bir konu ile ilgili yapılan araştırmaların eğilimlerinin tanımlanmasına ve değerlendirilmesine dayanır (Çalık & Sözbilir, 2014). Böylece, ilgili alanda çalışma yapan veya yapmak isteyen araştırmacılara genel eğilimin nasıl olduğu gösterilmektedir.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmada incelenen çalışma grubunu; YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik (Google Scholar), Acarindex, TR Dizin kayıtlı olan ve erişime açık olan tezler ve makaleler oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde yer alan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen ölçüt çalışmaların belirlenen veri tabanlarında yer alması ve zihin haritalama ile ilgili olmasıdır. Çalışma, YÖK Ulusal Tez Merkez, Google Akademik, Acarindex, TR Dizin veri tabanlarına kayıtlı olan ve erişime açık olan zihin haritalama ile ilgili 22 tez ve 34 makale ile sınırlıdır. Bu çalışmalar belirlenirken veri tabanlarına “zihin haritalama” anahtar kelimesi yazıldıktan sonra elde edilen sonuçlardan zihin haritalama konusunu içeren tez ve makaleler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmaların 55 tanesi eğitim öğretim alanında, 1 tanesi hukuk alanında.

2.3. Veri Toplama Süreci

Yapılan araştırmada kullanılan veriler nitel veri toplama teknikleri içerisinde yer alan doküman inceleme ile toplanmıştır. Doküman analizinde kamuya açık belgeler ya da özel kayıtlar incelenebilmektedir. Yönetmelikler, resmi notlar, gazeteler ve kütüphanelerdeki arşiv materyalleri halka açık doküman örnekleridir. Özel belgeler ise kişisel günlükler, mektuplar ve şahsi notlardan oluşur. Doküman incelemesinin en önemli avantajı, belgelerin analize hazır durumda olmasıdır (Çetin vd., 2021).

Araştırmada kullanılan dokümanlar, 9 Mart- 21 Ekim 2021 tarihleri arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik, Acarindex, TR Dizin veri tabanları taranmıştır. Veriler toplanırken “zihin haritalama” kavramı anahtar kelime olarak belirlenmiştir. Yurtiçinde eğitim- öğretim ve hukuk alanında yapılan zihin haritalama ile ilgili ilk lisansüstü çalışma 2003 yılında ulaşılmıştır ve 2003 yılından günümüze kadar yapılan tezler ve makalelere çalışma kapsamında yer verilmiştir. 2003-2021 yılları arasında eğitim-öğretim ve hukuk alanlarında zihin haritalama ile ilgili hazırlanan 34 makale, 22 tez araştırma kapsamına alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analizinde nitel verileri analizlerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz işleminde veriler, önceden belirlenmiş temalar doğrultusunda özetlenmekte ve yorumlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Betimsel analizde önceden belirlenmiş bir kavramsal çerçeve ve temalar vardır. Verilen bu temalara göre çözümlenmektedir. Elde edilen

bulgulardan sistematik ve anlaşılır bir şekilde tablolar oluşturulmuştur. Açıklanan bulgular yorumlanmış ve analiz işlemleri tamamlanmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmada iç geçerliği arttırmak için araştırma sorularının bulunduğu bir şablon oluşturulmuştur. İncelenen tez ve makalelerden elde edilen bulgular araştırma sorularının bulunduğu şablona eklenmiş ve çalışma boyunca öznel bakış açısından uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde araştırmanın iç geçerliğinin sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada anlaşılır bir dil kullanılmaya çalışılmıştır. Böylece çalışmanın dış geçerliğinin artırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın iç güvenirliliği arttırmak için araştırmacı çalışmada elde edilen bulguları direkt olarak ifade etmiştir. Çalışma boyunca elde edilen veriler proje danışmanı tarafından incelenmiş ve araştırmanın iç güvenirliliği arttırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bulguları ve sonuçları özenle değerlendirilmiş, değerlendirmeler sonucunda çalışmada objektif bir tutum ortaya konulmaya çalışılmış ve çalışmanın dış güvenirliliği de sağlanmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Bu çalışmada hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davranılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterilmiş ve bu kaynaklara kaynakçada yer verilmiştir. Makalemizde herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalara ait bulgular araştırma soruları doğrultusunda ifade edilmiştir.

3.1. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türüne göre dağılımı nasıldır?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türüne göre dağılımlarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Zihin haritalama ile ilgili çalışmaların yayın türüne göre dağılımı

Tür	f	%
Makale	34	61
Tez	22	39
Toplam	55	100

Tablo 1’deki zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türüne göre en çok makale (f=34) türünde yapılmış olduğu görülmektedir. Tezlerin ise (f=22) %39 oranında yapıldığı görülmektedir. Bu bulgulara göre çalışmaların en fazla makale düzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir.

3.2. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların yayın yılına göre dağılımı nasıldır?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımına Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. *Zihin haritalama ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı*

Yıl	f	%
2012	7	12
2011	6	11
2017	6	11
2019	6	11
2020	6	11
2006	5	9
2016	4	6
2013	4	6
2015	3	5
2009	2	4
2010	2	4
2003	1	2
2005	1	2
2007	1	2
2018	1	2
2021	1	2
Toplam	56	100

Tablo 2’de zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde en fazla çalışmanın 2012 yılında (f=7) yapıldığı görülmektedir.

3.3. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların alan dağılımı nasıldır?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların alan dağılımına göre dağılımına Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3. *Zihin haritalama ile ilgili çalışmaların alan dağılımı*

Alan Dağılımı	f	%
Fen Bilgisi ve Teknoloji	13	23
Sosyal Bilgiler	9	16
Türkçe	6	11
Matematik	6	11
İlkokul	5	9
Coğrafya	4	7
İngilizce	3	5
Din Kültürü ve Ahlak Bil.	3	5
Güzel Sanatlar	2	3
Bilişim Teknolojileri	2	3
Okul Öncesi	1	2
Hukuk	1	2
Beden Eğitimi	1	2
Toplam	56	100

Tablo 3'teki zihin haritalama ile ilgili araştırmaların alan dağılımları incelendiğinde, en fazla alan olarak ilk sırada Fen Bilgisi ve Teknoloji (f=13) görülmektedir.

3.4. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların alan araştırma yöntemlerine göre dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. *Zihin haritalama ile ilgili çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımları*

Araştırma Yöntemi	f	%
Nicel	25	45
Nitel	20	36
Karma	11	19
Toplam	56	100

Tablo 4'teki zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımlarına bakıldığında ilk sırada nicel araştırma yöntemleri (f=25) yer almaktadır.

3.5. Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda kullanılan araştırma desenlerinedir?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların kullanılan araştırma desenlerine göre dağılımları Tablo 5'te yer gösterilmiştir.

Tablo 5. *Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda kullanılan araştırma desenleri*

Araştırma Deseni	f	%
Deneyisel Araştırma	27	48
Durum alışması	9	16
Tarama Araştırması	7	13
Karma Araştırma Desenleri	7	13
Fenomenolojik (olgubilim) Araştırma	3	5
Belirtilmemiş	3	5
Toplam	56	100

Tablo 5'teki zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların araştırma desenlerine göre dağılımlarına bakıldığında ilk sırada deneysel araştırmanın (f=27) yer aldığı görülmektedir.

3.6. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan örnekleme yöntemleri nelerdir?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların örnekleme yöntemlerine göre dağılımları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. *Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda kullanılan örnekleme yöntemleri*

Örnekleme yöntemi	f	%
Olasılık Dışı (Rastgele Olmayan)	29	52
Olasılıklı (Rastgele)	27	48
Toplam	56	100

Tablo 6'da zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda tercih edilen örnekleme yöntemlerinin olasılık dışı (rastgele olmayan) (f=29) ve olasılıklı (rastgele) (f=27) rnekleme şeklinde olduğu görülmektedir.

3.7. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların örneklem türlerine göre dağılımı nasıldır?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan araştırmaların örneklem türlerine göre dağılımları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Zihin haritalama ile ilgili çalışmaların örneklem türlerine göre dağılımı

Örneklem Türleri	f	%
Ortaokul Öğrencileri	23	41
Öğretmen Adayları	12	21
İlkokul Öğrencileri	10	18
Öğretmen	7	13
Lise Öğrencileri	3	5
Okul Öncesi Öğrencileri	1	2
Toplam	56	100

Tablo 7’de zihin haritalama ile ilgili yapılan araştırmaların örneklem türlerine göre dağılımları incelendiğinde ortaokul öğrencileri (f=23), öğretmen adayı (f=12), ilkokul öğrencileri (f=10), öğretmenler (f=7), lise öğrencileri (f=3) ve okul öncesi öğrencileri (f=1) şeklinde olduğu görülmektedir.

3.8. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Zihin haritalama ile ilgili çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı

Veri Toplama Araçları	f	%
Test	29	33
Ölçek	24	27
Görüşme (mülakat)	16	18
Doküman	7	8
Anket	6	7
Gözlem	6	7
Toplam	88	100

*Bazı araştırmacıların birden fazla veri toplama aracından yararlanması ve her bir veri toplama aracının ayrı bir frekans olarak yorumlanmasından dolayı bu tablonun toplam frekans değeri incelenen araştırma sayısından fazla çıkmaktadır.

Tablo 8’deki zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı veri toplama araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu veri toplama araçları arasında ilk sırada test (f=29) yer almaktadır.

3.9. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan veri analiz yöntemleri nelerdir?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan araştırmalarda kullanılan veri analiz yöntemleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda sıklıkla kullanılan veri analiz yöntemleri

Veri Analiz Yöntemi	f	%
Nicel Veri Analiz Yöntemleri	51	68
Nitel Veri Analiz Yöntemleri	24	32
Toplam	75	100

*Bazı araştırmacıların birden fazla veri analiz yönteminden yararlanması ve her bir verianaliz yönteminin ayrı bir frekans olarak yorumlanmasından dolayı bu tablonun toplam frekans değeri incelenen araştırma sayısından fazla çıkmaktadır.

Tablo 9'daki zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda birden çok veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu veri analiz yöntemlerinden ilk sırada nicel veri analiz yöntemi (f=51) ve sonrasında nitel veri analiz yöntemi ise (f=24) şeklinde kullanılmıştır.

3.10. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar nelerdir?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda ulaşılan sonuçlar

Sonuçlar	f	%
Akademik başarıda artış	26	26
Zihin haritalama tekniğini eğlenceli bulma	10	10
Klasik not tutma tekniklerine göre zihin haritalama daha kalıcı	9	9
Yaratıcı düşünme/yaratıcılık becerisinde gelişme	7	7
Derse karşı olumlu tutum	6	6
Sorgulayıcı düşünme becerisinde artış	4	4
Anlamli öğrenme becerisinde artış	4	4
Deney grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık görülmemesi	4	4
Zihin haritalamasına yönelik olumlu tutum	3	3
Anlama becerisinde gelişme	3	3
Derslerin eğlenceli geçtiğini düşünme	3	3
Derse yönelik motivasyonda artış	3	3
Bilişsel çıktılarda artış	2	2
Derse aktif katılım	2	2
Yazılı anlatım becerisinin gelişmesi	2	2
Hikâye yazma becerisinin gelişmesi	2	2
Okuduğunu anlamada olumlu artış	2	2
Dinlenenin anlamada anlama	2	2
Öğrencilerin kendi yanlışlarını fark etmeleri	1	1
Derste kendini özgürce ifade etme	1	1
Sosyal etkileşimde artış	1	1
Kolay öğrenmenin sağlanması	1	1
Zihin haritalama yöntemi anlatım yöntemine göre daha etkili	1	1
İletişim becerisinde artış	1	1
Toplam	100	100

*Bazı araştırmalardan birden fazla sonuç çıkması ve her bir sonucun ayrı bir frekans olarak yorumlanmasından dolayı bu tablonun toplam frekans değeri incelenen araştırma sayısından fazla çıkmaktadır.

Tablo 10’da zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar yer almaktadır. Bu sonuçlardan ilk sırada akademik başarı artışı (f=26) bulunur.

3.11. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda sunulan öneriler nelerdir?

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalarda sunulan neriler Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda sunulan öneriler

neriler	f	%
Öğretmen ve ğretmen adaylarına zihin haritalama ile ilgili hizmet içi eğitim/seminer verilmeli	14	22
Zihin haritalama tekniği her kademedede kullanılmalı	12	19
Zihin haritalama farklı derslerde/alanlarda kullanılmalı	10	16
Zihin haritalama tekniğinin yanında farklı teknikler de kullanılmalı	8	13
Zihin haritaları lme aracı olarak kullanılmalı	4	6
Öğrencilerin kavram yanılığlarını giderici etkinlikler yapılmalı	2	3
Her branştan ğretmen not tutma tekniklerinden en az birini bilmeli	1	2
Ezberci ğretime dayanmayan teknikler kullanılmalı	1	2
Zihin haritaları basit şekillerden oluşturulmalı	1	2
Konu veya ünite başlangıcında öğrencilere zihin haritası çizdirilmeli kavram eksiklikleri giderilmeli	1	2
Farklı zekâ tiplerine hitap edecek etkinlikler yapılmalı	1	2
Sağ ve sol lobu bir arada çalıştırmayı mümkün kılacak teknikler kullanılmalı	1	2
Grupa ve bireysel zihin haritası izdirilmesi	1	2
Ders kitaplarında zihin haritalama ile ilgili etkinlikler olmalı	1	1
Zihin haritaları bir dev verme yöntemi olarak da kullanılmalı	1	1
Zihin haritalama sayıca az gruplarda kullanılmalı	1	1
Zihin haritalama tekniği görsellerle desteklenmesi gereken derslerde/konularda daha çok tercih edilmeli	1	1
Zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda nitel çalışmalara ağırlık verilmeli	1	1
Öğrencilerin ğrenme stilleri araştırılmalı	1	1
Toplam	64	100

*Bazı araştırmalardan birden fazla öneri çıkması ve her bir önerinin ayrı bir frekans olarak yorumlanmasından dolayı bu tablonun toplam frekans değeri incelenen araştırma sayısından fazla çıkmaktadır.

Tablo 11’de zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda sunulan önerilere yer almaktadır. Bu önerilerden ilk sırada, öğretmenlere/ğretmen adaylarına zihin haritalama ile ilgili hizmet içi eğitim /seminer verilmesi gerektiği (f=14) yer almıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Zihin haritalama tekniği, 2004-2005 eğitim-ğretim yılında ağdaş eğitim anlayışının yansımalarından biri olan yapılandırıcılık eğitim anlayışına geçilmesi ile eğitim sistemimizde yerini almıştır. Bu burumla beraber zihin haritalama tekniği ile ilgili çalışmalar da yapılmaya başlamıştır. Bu konuyla ilgili çalışmaların detaylı bir şekilde incelenip değerlendirilmesi ileride bu konuda araştırma

yapacak araştırmacılara fikir vermesi açısından zihin haritalama ile ilgili 34 makale 22 tez, toplam 56 çalışma incelenmiştir.

Araştırmaların yayın türüne göre dağılımına bakıldığında zihin haritalama ile ilgili incelenen lisansüstü çalışmaların büyük çoğunluğunu makaleler oluşturuyorken tez çalışmaları ise makalelere oranla daha azdır. Araştırma konusu ile ilgili 34 makale 22 tez çalışması bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar kıyaslandığında zihin haritalama ile ilgili makalelerin tezlerden fazla olmasının nedeni tez çalışmalarının makale çalışmalarına oranla daha zor olması ile ilgili olabilir.

Çalışmaların yapıldığı yıllara göre dağılımlarına bakıldığında, zihin haritalama ile ilgili ilk makale çalışmasının Taş (2003) tarafından yapıldığı görülmektedir. 2006 yılında ise zihin haritalama ile ilgili 5 (2 yüksek lisans tezi, 3 makale) çalışma yapılmıştır. Bu durum 2004- 2005 eğitim-öğretim yılının itibarıyla yapılandırmacı eğitim anlayışına geçilmesi ve bu anlayışın araştırılıp merak edilmesi ile ilgili olabilir. Bu tarihten sonra periyodik bir artış görülmemekle birlikte 2006'dan sonra her yıl çalışma yapılmıştır. 2008 ve 2014 tarihleri dışında 2021'e kadar her yıl çalışma yapılmıştır. İncelenen çalışmalara bakıldığında yapılan lisansüstü çalışmaların %12'lik kısmının 2012 yılında yapıldığı görülmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında zihin haritalama ile ilgili çalışmalar artış kazanmıştır. 2019 yılında 6 çalışmadan 4'ü yüksek lisans tezi, 2'si ise makale çalışması olmuştur. 2020 yılında da 6 çalışma yapılmıştır, bu çalışmalardan 5'i makale, 1'i ise yüksek lisans tezidir.

Çalışmaların alan dağılımına göre dağılımı incelendiğinde, zihin haritalama ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmalarda araştırma yapılan alanlar şöyledir; fen bilgisi ve teknoloji, sosyal bilgiler, Türkçe, ilkökul, matematik, coğrafya, İngilizce, din kültürü ve ahlak bilgisi, okul öncesi, beden eğitimi, güzel sanatlar, hukuk, bilişim teknolojileri. Bu çalışmaların %23'lük oran ile en fazla fen bilgisi ve teknoloji alanında yapıldığı görülmektedir. Bunun sebebi fen bilgisi ve teknoloji dersinin yapı itibarıyla çağdaş tekniklerin denenmesine daha uygun olması ve içerdiği konuların soyut olması zihin haritalama tekniğinin kullanımını daha kolay kılması olabilir. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların alan dağılımına bakıldığında bir diğer alan %16'lık oran ile sosyal bilgiler alanıdır. Bu durumun nedeni sosyal bilgiler dersinin yapı itibarıyla çok fazla soyut bilgi barındırması, bu durumun da öğrencileri ezberle yönlendirmesi olabilir. Bu sebeplerden dolayı zihin haritalama sosyal bilgiler alanında da önem kazanmış ve araştırmacıların bu konuda çalışmalar yapmasını sağlamıştır.

Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların alan dağılımına bakıldığında diğer alanlar %11'lik oran ile matematik ve %11'lik oran ile Türkçe, %9'luk oran ile ilkökul alanı, %7'lik oran ile bir diğer alan coğrafya alanı, %5'lik oran ile İngilizce alanı, %5'lik oran ile din kültürü ve ahlak bilgisi alanı, %4'lük oran ile güzel sanatlar alanı, %4'lük oran ile bilişim teknolojileri alanı, %2'lik oran ile okul öncesi alanı, %2'lik oran ile beden eğitimi alanı ve %2'lik oran ile hukuk alanıdır. Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların alan dağılımına bakıldığında bazı alanlarda çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu durum da çalışmalar sonucunda bir yargıya varmayı, genelleme yapmayı zor kılmaktadır.

Çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımına bakıldığında, zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunda nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde nicel araştırma yöntemi, yapılmış çalışmaların %45'lik bir bölümünü oluşturmaktadır. Nicel çalışmaların ağırlıklı kullanılması nedeniyle çalışmaların konu ve amaçları ile ilgilidir. Çünkü bir araştırmacının konu ve amacına göre yöntemi de değişiklik göstermektedir (Karasar, 2011). Yapılan çalışmalar incelendiğinde nitel araştırma yöntemi, yapılmış çalışmaların %36'lık bir bölümünde tercih edilmiştir. Karma yöntem ise yapılmış çalışmaların %19'luk bölümünde kullanılmıştır. Nitel ve karma yöntemlerin tercih edildiği araştırmaların artırılması gerekmektedir. Çünkü az sayıda denekle derinlemesine inceleme yapmaya olanak sağlayan nitel, nitel ve nicel verileri birlikte kullanımına

olanak sağlayan karma araştırmaların daha güçlü verilere ulaşmamızı sağlaması açısından son derece önemlidir (Gürdal vd., 2005).

Çalışmalarda sıklıkla kullanılan araştırma desenlerine bakıldığında nicel araştırma desenlerinden deneysel araştırma deseni %48'lik orana ve tarama araştırması ise %13'lük bir orana sahiptir. Deneysel desenler değişkenleri ölçebilmek ve bu değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır (Çepni, 2014). Zihin haritalama ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda da zihin haritalama ile farklı değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinden deneysel desenler sıklıkla tercih edilmiştir. Çalışmalarda nicel araştırma yöntemi çoğunlukta olduğu için araştırma deseni olarak da çoğunlukla nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir diğer araştırma deseni %16'lık oran ile durum çalışması ve %5'lik bir oran ile fenomenolojik desendir. Çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir diğer araştırma deseni %13'lük oran ile karma araştırma desenleridir. Karma araştırma deseni, nitel ve nicel yöntemin beraber kullanıldığı desendir. alışmalar incelendiğinde karma araştırma yöntemi ile yapılan çalışmalar %19'lük orana sahiptir ve karma araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmalarda karma desen kullanılmıştır. Çalışmaların %5'lik bir kısmında ise araştırma deseninin belirtilmediği tespit edilmiştir. Oysa araştırmanın nasıl yapılacağının yöntem bölümünde ayrıntılı bir şekilde yazılması gerekmektedir (Yılmaz & Altinkurt, 2012).

Çalışmalarda sıklıkla kullanılan örnekleme yöntemlerine bakıldığında olasılıklı örnekleme yöntemi %48'lik orana sahiptir. Olasılıklı örnekleme yönteminin tercih edilme nedeni araştırmalarda en fazla kullanılan desenin deneysel desen olması ile açıklanabilir. Nitekim deneysel desenlerde, birden çok grup kullanılmakta ve araştırmacılar tarafından sınıfların yansız atama ile oluşturulması gerekmektedir (Karasar, 2011). Olasılıklı örnekleme yönteminde de araştırmanın evreninde bulunan her bir üyenin örnekleme girme şansı eşit orandadır.

Çalışmalarda incelenen örnekleme türlerine bakıldığında, ortaokul öğrencileri çalışmalarda %41'lik bir orana sahiptir. Bu durumda çalışmaların en fazla ortaokul düzeyinde yapıldığını göstermektedir. Samsa (2020), çalışmasında incelediği çalışmalarda eğitim düzeyi/kademesi olarak en çok çalışılan düzeyin ortaokul düzeyi olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi ortaokul düzeyinde derslerin soyut konuları içermeye başlaması ve bu amaçla zihin haritalamanın daha fazla önem kazanması ile ilgili olabilir.

Araştırmalarda çalışılan bir diğer örnekleme türü %21'lik oran ile öğretmen adaylarıdır. Zihin haritalama tekniğinin etkisinin özellikle son yıllarda hissedilmesi ile beraber öğretmen adaylarını üzerinde bu konuda yapılacak çalışmalar önem kazanmıştır. Çalışmalarda çalışılan bir diğer örnekleme türü %18'lik oran ile ilkokul öğrencileridir. İllkokul öğrencileriyle yapılan çalışmaların az olmasının sebebi öğrencilerin henüz somut düşünme evrelerinde olması ve zihin haritalama tekniğini kullanacak kadar yetkin olmamaları olabilir. Çünkü Piaget'e göre soyut düşünmenin başladığı ve hızla geliştiği dönem ilköğretim ikinci kademedir (Senemoğlu, 2012). Araştırmalarda çalışılan bir diğer örnekleme türü %13'lük oran ile öğretmendir. Öğretmenlerin zihin haritalamayı uygulayacak kişiler olması sebebiyle bu oran yetersiz olabilir. Çalışmalarda çalışılan bir diğer örnekleme türü %5'lik oran ile lise öğrencileridir. Çalışmanın lise kademesinde az olmasının sebebi, lise öğrencilerinin, özellikle de son sınıf öğrencilerinin, sınavlara hazırlanmak gibi diğer öncelikleri nedeniyle zihin haritalama tekniklerine fazla ilgi göstermemesi olabilir.

Araştırmalarda çalışılan bir diğer örnekleme türü %3'lük oran ile okul öncesi öğrencilerine aittir, bu alanda çalışmaların bu kadar az olmasının sebebi tekniği kullanacak araştırmacıların, zihin haritalama tekniğini okul öncesi öğrencilerine uygulamakta zorlanması olabilir. Bu durumda öğrencilerin yaşlarına uygun olarak basit konuların ve görsel materyallerin kullanılması, tekniğin

uygulanmasını kolaylaştırabilir. Zihin haritalama tekniği bu yaş grubu için uygun şekilde uygulandığında, öğrencilerin öğrenme süreçlerini destekleyebilecek etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarının araştırma amacına ve problem cümlesine uygun olarak seçilmesi gerekmektedir (Juodaitytė & Kazlauskinė, 2008). Çalışmalarda sıklıkla kullanılan veri toplama araçlarına bakıldığında, test %33'lük bir orana sahiptir. Çalışmalarda sıklıkla kullanılan veri toplama araçlarından bir diğerine bakıldığında %27'lik oran ile ölçek olduğu görülmektedir. Çalışmalarda ölçek ve test araçlarının fazla olmasının sebebi çalışmaların araştırma yöntemlerinden nicel araştırma yönteminin %45'lik bir orana sahip olması ve en fazla kullanılan desenin deneysel desen olması ile ilgili olabilir.

Çalışmalarda sıklıkla kullanılan veri analiz yöntemlerine bakıldığında, en çok tercih edilen veri analiz yöntemlerinden biri %68'lik oran ile nicel veri analiz yöntemi yer almaktadır. Tercih edilen bir diğer veri analiz yöntemi ise %32'lik oran ile nitel veri analiz yöntemidir. Zihin haritalama alanında yapılan çalışmaların nicel veri analiz yöntemlerine daha fazla kullanılmasının nedeni nicel veri analiz yöntemlerinin genellikle daha kesin sonuçlar vermesi ve daha az öznel yorumlama gerektirmesi olabilir.

Çalışmalarda ulaşılan sonuçlara bakıldığında hem bilişsel hem de duyuşsal bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Nitekim Michalko (2001), zihin haritalamanın doğrusal düşünmeye alternatif olabileceğini ve beyni bütün olarak çalıştırdığını ifade etmektedir. Çalışmaların bilişsel boyutlu sonuçlarına bakıldığında, akademik başarıda artış, bilişsel çıktılarda artış, sorgulayıcı düşünme becerisinde artış, öğrencilerin kendi yanlışlarını fark etme, derse aktif katılım, kolay öğrenmenin sağlanması, yazılı anlatım becerisinin gelişmesi, anlamlı öğrenme becerisinde artış, hikaye yazma becerisinde artış, okuduğunu anlamada artış, klasik not tutma yöntemlerine göre zihin haritalama ile not tutma daha kalıcı, dinlenenin anlama, iletişim becerisinde artış, deney grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık görülmemesi, bu gibi bilişsel sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaların sonuçları bize zihin haritalama tekniğinin pek çok bilişsel boyutta bireylere kazanım sağladığını gösterir. Çalışmaların duyuşsal boyutuna bakıldığında, zihin haritalamaya yönelik olumlu tutum, derse karşı olumlu tutum, derslerin eğlenceli geçtiğini düşünme, yaratıcı düşünme/yaratıcılık becerisi, zihin haritalama tekniğini eğlenceli bulma, sosyal etkileşimde artış, derse yönelik motivasyonda artış, iletişim becerilerinde artış, bu gibi duyuşsal sonuçlara ulaşılmıştır. Duyuşsal boyutta da pek çok kazanım elde edilmiştir. Ancak bilişsel boyutta elde edilen kazanımların daha ön planda olmasının sebebi yapılan çalışmaların bilişsel beceriler üzerinde daha çok çalışılmış olması ile ilgili olabilir. Bu yüzden çalışmalarda duyuşsal boyuta da ağırlık verilmelidir.

Çalışmalarda sunulan önerilere bakıldığında, en çok sunulan öneri, zihin haritalama konusunda öğretmenlere/öğretmen adaylarına hizmet içi eğitim/seminer verilmesidir. Çünkü yapılan çalışmalar sonucunda öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bu teknik konusunda yeterli bilgi ve donanımına sahip olmadığı görülmüştür. Bir diğer öneri ise, zihin haritalama tekniğinin her kademede uygulanması gerektiğidir. Çünkü yapılan çalışmalar göstermiştir ki bazı kademelerde örneğin okul öncesinde yeterli sayıda çalışma yapılmamıştır. Bir diğer öneri ise, zihin haritalamanın farklı derslerde/alanlarda da kullanılması şeklindedir. Çünkü zihin haritalama çalışmaları ağırlıkta olarak fen bilgisi ve teknoloji ve sosyal bilgiler alanlarında yürütülmüş diğer alanlar da yetersiz kalmıştır. Bir diğer öneri ise zihin haritalama tekniğinin ölçme aracı olarak kullanılmasıdır. Çünkü çağdaş eğitim anlayışında öğrencinin öznel üretimleri çok önemlidir. Zihin haritalama da birey öznel bilgi üretir ve bu da öğrenciyi değerlendirmek açısından çağdaş eğitim anlayışına uygun olur. Bir diğer öneri ise, öğrencilerin kavram yanlışlarının giderilmesi gerektiğidir. Çünkü öğrenci kavram yanlışlığına sahipse üreteceği bilgi de doğru olmayacaktır. Bu nedenle zihin haritalama tekniği uygulanmadan önce

kavram yanlışları giderilerek öğrencilerin öğrenme çıktılarını daha doğru hale getirebilir. Çalışmalarda daha az sunulan öneriler ise şöyledir; ders kitaplarında zihin haritalama ile ilgili etkinlikler olmalı, her branştan öğretmen not tutma tekniklerinden en az bir tanesini bilmeli, ezberci öğretime dayanmayan teknikler kullanılmalı, zihin haritaları basit şekillerden oluşturulmalı, konu veya ünite başlangıcında öğrencilere zihin haritası çizdirilmeli, kavram eksiklikleri ve yanlışları giderilmeli, farklı zeka tiplerine hitap edecek etkinlikler kullanılmalı, grupça ve bireysel zihin haritaları çizdirilmeli, zihin haritaları bir ödev verme yöntemi olarak da kullanılmalı, zihin haritalama sayıca az gruplarda kullanılmalı, zihin haritalama tekniği görsellerle desteklenmesi gereken derslerde/konularda daha çok tercih edilmeli, zihin haritalama ile ilgili çalışmalarda nitel çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu önerilerin her biri alan yazına katkı sağlayacak önerilerdir ancak yapılan çalışmalarda oldukça az oranda sunulmuştur.

5. Öneriler

- Zihin haritalama ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde özellikle Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler alanında çalışmalar ağırlıktadır. Diğer alanlarda daha az çalışma yapılmıştır. Özellikle bazı alanlarda 1 adet çalışma yapılmıştır. Bu alanlar, okul öncesi, beden eğitimi ve hukuk alanıdır. Bu alanlara daha fazla ağırlık verilebilir.
- Yapılan çalışmalarda nicel çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Nitel çalışmalara da ağırlık verilebilir.
- Çalışmalar incelendiğinde özellikle makale çalışmaları ağırlıktadır, tez çalışmaları artırılabilir.
- Zihin haritalama ile ilgili okul öncesi alanında 1 adet çalışma yapılmıştır. Okul öncesi gibi öğrencilerin henüz okuma-yazma bilmediği ve zihinlerinde imgeler, resimler ve şekil ile zihin haritaları oluşturulup çocukların yaratıcılığı geliştirilebilir.
- Çalışmaların çoğunlukla ilkokul ve ortaokul kademelerinde yapıldığı görülmektedir. Okul öncesi ve yükseköğretim kademelerinde de çalışmalar artırılabilir.
- Öğretmenlerin zihin haritalama ve diğer çağdaş not tutma teknikleri konusunda bilgilendirilebilir.
- Zihin haritalama tekniği, çağdaş ve geleneksel ölçme araçları ile beraber kullanılmalıdır.
- Zihin haritalama tekniği, öğrencilerin özellikle zorlandıkları konularda kullanılmalı, ev ödevi çalışmalarına yer verilebilir.
- Zihin haritalama tekniği yaratıcılığı da geliştirdiği için, özellikle yaratıcılık gerektiren derslerde de yoğunlukla kullanılabilir.

Kaynakça

- Akbaş, Y., & Toros, S. (2016). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının coğrafi bilgi kaynakları ve zihin haritalarındaki dünya imajları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35). <https://doi.org/10.17295/dcd.67092>
- Akengin, H., & Ayaydın, Y. (2017). Mekânı algılama ve zihin haritalarının geliştirilmesi üzerine bir araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36, 48–56. <https://dergipark.org.tr/pub/marucog/issue/30253/329055>
- Aktepe, V., & Gündüz, M. (2017). Sınıf öğretmenlerinin değer öğretimine yönelik zihin haritaları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 427–446. <https://doi.org/10.14686/buefad.279688>
- Aydın, G. (2010). Zihin haritalama tekniğinin dinlenen anlamaya ve kalıcılığa etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 47–62.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/2826/38206>

- Bayık, D. (2016). *6.Sınıf sosyal bilgiler dersinde işbirlikli öğrenme yöntemi destekli zihin haritası tekniğinin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına karşı ve derse karşı tutumlarına etkisi.* (Tez No. 452041) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Buzlu, İ. E. (2019). *Zihin haritalama tekniğinin ortaokul 6.sınıf öğrencilerinin okuma becerilerine ve okuma tutumlarına etkisi.* (Tez No. 587488) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33–38. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3412>
- Çepni, N. (2014). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (7. baskı). Celepler.
- Çetin, B., İlhan, M., & Şahin, G. M. (2021). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (1. baskı). Pegem Akademi.
- Gezek, A. (2020). Yabancı dil öğretiminde yeni bir teknik önerisi: zihinsel sınıflandırma tekniği. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 29–47. <https://doi.org/10.29000/rumelide.752071>
- Güleç, D. (2019). *Üslü sayılarda işlemler konusunun kavram haritası ve zihin haritaları ile öğretimi* (Tez No. 561142) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güneş, A. (2016). Din öğretiminde yapılandırmacı temelleri ve yeni bir öğretim materyali olarak zihin haritaları. *İnsan Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 1488–1500. <https://doi.org/10.15869/itobiad.255726>
- Gürdal, A., Bakioğlu, A., & Öztuna, A. (2005). Fen bilgisi eğitimi lisansüstü tezlerinin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 53–58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25433/268392>
- Juodaitytė, A., & Kazlauskinė, A. (2008). Research methods applied in doctoral dissertations in education science (1995-2005): Theoretical and empirical analysis. *Vocational Education: Research & Reality*, 36–45. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=150062>
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi* (22. baskı). Nobel.
- Kavak, R. (2016). *Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde zihin haritası oluşturmanın öğrenci başarısına kalıcılığına ve öğrenmedeki duyuşsal özelliklerine etkisi* (Tez No. 443019) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Köşker, N. (2019). Öğretmen adaylarının zihin/taslak haritalarına göre Türkiye'nin çevresindeki ülkeler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 324–358. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.430458>
- Maltepe, S., & Gültekin, H. (2017). Zihin haritası tekniğinin ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerilerine etkisi. *HAYEF: Journal of Education*, 14(2), 70–92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhayefd/issue/35235/390722>
- Michalko, M. (2001). *Cracking Creativity: The Secrets of Creative Genius*. California Ten Speed.
- Özdemir, A., Alaybeyoğlu, A., & Filiz, K. (2017). Dörtgenler konusunun zihin haritalama tekniği ile öğretimi. *Bilim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 1(2), 45–51. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/495380>
- Samsa, F. (2020). *Türkiye'de yaratıcı drama ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin eğilimleri* (Tez No. 630036) [Yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Selçuk, E. (2015). *Müzik dersinde zihin haritalama tekniği kullanımının öğrenci başarısı ve*

- tutumlarına etkisi* (Tez No. 437054) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şen, E. (2012). *Zihin haritası tekniğinin güzel sanatlar ve spor liselerindeki keman derslerinde öğrencilerin bilişsel ve devinimsel becerilerinin geliştirilmesine etkisi* (Tez No. 349931) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, öğrenme ve öğretim, kuramdan uygulamaya*. Pegem Akademi.
- Şeyihoğlu, A., Sever, R., & Özmen, F. (2018). Sosyal bilgiler ve coğrafya öğretmen adaylarının zihin haritalarında günümüz dünya sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21(36), 201–224. <https://doi.org/10.14781/mcd.386035>
- Şimşek, F., Berekecioğlu, Ü., & Hamzaoğlu, E. (2020). Zihin haritalama tekniğinin öğrencilerin akademik başarı ve fen tutumları üzerine etkisi: mayoz ve mitoz. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 1(14), 921–940. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.682778>
- Taş, İ. H. (2003). Zihinsel haritalama ve öğrencilerin zihin haritalarını geliştirme yolları. *Marmara Üniversitesi Dergisi*, 8, 2–19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/455/3648>
- Taştan, G. F. (2017). Hukukta zihin haritalama. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 30, 353–375. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/981730>
- Temiz, N. C. (2020). *Zihin haritası tekniği ile işlenen voleybol dersinin ortaokul 6.sınıf öğrencileri üzerindeki bilişsel ve psikomotor beceri gelişimine etkisi* (Tez No. 635371) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tuluk, G. (2020). Pedagojik formasyon programında matematik öğretmen adaylarının pedagojik alan bilgisine yönelik zihin haritaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1541–1557. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.4096>
- Türkyılmaz, H. (2017). Bir öğretim materyali olarak zihin haritalarının din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde kullanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 41–80. <https://doi.org/10.21054/deuifd.400128>
- Ünalır, E. (2019). *Zihin haritalama yönteminin öğrencilerin mesleki İngilizce öğretiminde akademik başarı ve motivasyonu üzerine etkisi* (Tez No. 583080) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Uysal, H., & Sidekli, S. (2020). İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 45(204), 1–22. <https://doi.org/10.15390/EB.2020.8848>
- Yeniceli, K. (2019). *İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde zihin haritalama tekniği kullanımının öğrencilerin başarılarına ve tutumlarına etkisi* (Tez No. 601370) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin.
- Yılmaz, K., & Altinkurt, Y. (2012). An examination of articles published on preschool education in Turkey. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(SUPPL. 4), 3227–3241. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1003014.pdf>
- Zeybek, G. (2020). Temel elektronik ve ölçme dersinde bilgisayar destekli zihin haritası tekniğinin kullanımı ve etkililiği. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(18), 149–170. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1094835>

DUYGUSAL STİL ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Nezir EKİNCİ*

Öz

Duygular insan deneyimi için merkezi ve önemli bir etkiye sahiptir. Hem bireysel hem de toplumsal gelişme için sağlıklı duygusal yaşamlar bir ön koşuldur. Bu çalışmanın amacı Kesebir ve diğerleri tarafından geliştirilen Duygusal Stil Ölçeğinin Türk kültürü için geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Duygusal Stil Ölçeğinin yapı geçerliği ilk olarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) daha sonra ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach α iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ile tespit edilmiştir. Açıklayıcı Faktör Analizi çalışma grubu 168 kadın (%53.3) 147 erkek (%46.7) ve olmak üzere toplam 315 üniversite öğrencisi, Doğrulayıcı faktör analizi çalışma grubu 160 kadın (%53.7) ve 138 erkek (%46.3) olmak üzere toplam 298 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. AFA sonuçları incelendiğinde Duygusal Stil Ölçeği'nin 18 madde ve 5 alt boyuttan oluştuğu görülmüştür. DFA sonucu ölçeğin beş faktörden oluşan yapısının model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu saptanmıştır. Güvenirlik analiz değerlerine göre ölçeğin Cronbach α iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ölçeğin tamamı için .79 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizinde Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ile test-tekrar test korelasyon değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda Duygusal Stil Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak bireylerin duygusal boyutlarının incelenmesinde kullanılabilmesi saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre hem uygulama hem de araştırma alanlarına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Duygusal stil, Sağlıklı duygusallık, Ölçek uyarlama, Türkiye.

Adaptation of the Emotional Style Scale to Turkish: A Validity and Reliability Study

Abstract

Emotions are central and important to the human experience. Healthy emotional lives are a prerequisite for both individual and social development. The aim of this study is to examine the validity and reliability of the Emotional Style Scale developed by Kesebir et al. for Turkish culture. The construct validity of the Emotional Style Scale was examined first with Exploratory Factor Analysis (EFA) and then with Confirmatory Factor Analysis (CFA). The reliability of the scale was determined by the Cronbach α internal consistency reliability coefficient. The Exploratory Factor Analysis study group consisted of 315 university students, 168 females (53.3%) and 147 males (46.7%), and the Confirmatory Factor Analysis study group consisted of a total of 298 university students, 160 females (53.7%) and 138 males (46.3%). When the EFA results were examined, it was seen that the Emotional Style Scale consisted of 18 items and 5 sub-dimensions. As a result of CFA, it was determined that the model fit indices of the five-factor structure of the scale were at a good level. According to the reliability analysis values, the Cronbach α internal consistency reliability coefficient of the scale was calculated as .79 for the entire scale. In the reliability analysis of the scale, it was determined that the Cronbach alpha internal consistency coefficient and test-retest correlation values were at an acceptable level. As a result of the findings obtained from the research, it was determined that the Emotional Style Scale could be used as a valid and reliable measurement tool in examining the emotional dimensions of individuals. According to the research findings, suggestions were made for both application and research areas.

Keywords: Emotion, Emotional style, Healthy emotion, Scale adaptation, Türkiye.

* Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, nezirekinci@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2065-2992>

1. Giriş

Duygusal sinirbilim çalışmaları, son yıllarda duyguların altında yatan beyin mekanizmaları hakkında büyük keşifler sağlamıştır (Kesebir vd., 2019). Araştırmalar kişinin duygusal yapısının ana bileşenlerini belirlemek amacıyla alanı değerlendirerek, belirli beyin devreleri tarafından yönetilen duygusal stilleri önermiştir (Davidson & Begley, 2012). Bu duygusal stiller insan hayatında davranışları, düşünceleri ve fizyolojiyi etkileyerek merkezi bir öneme sahiptir (Kesebir vd., 2019). Sıklıkla kullandığımız duygu biçimleri bireyin yaşantılarını genelini etkilemektedir. Ayrıca duygu biçimleri bireyin ruh sağlığı ile yakından ilişkilidir. Duygular düşüncelerimizi, karar verme yapılarımızı (Fox vd., 2018) dolayısıyla davranışlarımızı etkiler (Slovic vd., 2007). Bununla birlikte duygular yaşama, algılama ve tepki verme şeklimizdeki farklılıklardan sorumludurlar. Ayrıca hem bireysel hem de sosyal psikolojik iyilik hali ile yakından ilişkilidirler (Lobue vd., 2019; Malandrone vd., 2022). Bireylerin hissettiği duygu ve sahip olduğu duygu tarzları iyi oluş düzeyleri açısından önem kazanmaktadır. Duygulanım ve duygu biçimleri insan hayatındaki etkileri bağlamında sağlıklı duygusallığın nitelikleri ve bileşenlerinin ortaya konması gerekmektedir.

Duygu bireyin deneyimlediği bir histir. Bireyde bu hisse ait düşünce, ruhsal ve fizyolojik durumlar oluşmaktadır. Bunun sonucunda davranışlar meydana gelmektedir. (Goleman, 1998). Duygular, yaşama, algılama ve tepki verme şeklimizdeki farklılıklardan sorumludurlar. Her bireyin duygusal yaşamının bileşenlerini belirlemek amacıyla duygusal stil kavramı önem kazanmaktadır. Duygusal stil, duyguları deneyimlemedeki bireysel farklılıkları ifade eder (Davidson, 1998). Bireyin duygusal yapısının ana bileşenlerini belirlemek amacıyla araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmacılar tarafından belirli beyin devreleri tarafından yönetilen altı boyut önerilmiştir (Davidson & Begley, 2012). Bakış Açısı, Dayanıklılık, Sosyal Sezgi, Öz-Farkındalık, Bağlam Duyarlılığı ve Dikkat olmak üzere altı boyuttur. Bu boyutların her biri, çoğu durumda bu boyutların altında yatan beyin devrelerinde artan veya azalan aktiviteyi bağlı olarak bir sürekliliği tanımlar. Bireyin duygusal kimliği ya da duygusal stili, bu altı boyutta verdiği tepkiler sonucu belirlenmektedir. Benzersiz duygusal stilimiz, yaşadığımız duygusal durumların türünü, yoğunluğunu ve süresini belirler. Duygusal stilimiz hem kalıtsal hem de deneyimsel faktörlerle açıklanır. Duygusal tepkisellik modellerindeki bu tür farklılıklar, iyilik halindeki farklılıkların şekillenmesinde çok önemli bir rol oynar (Davidson, 2004). Duygular psikolojik iyi oluşu sağlamada ve sorunları çözme ve psikolojik sağlığı geliştirmede önemli bir faktördür (Greenberg & Pascual-Leone, 2006; Kesebir vd., 2019).

Alışılmış duygusal kalıplar, insan hayatının neredeyse her alanında bir etkiye sahiptir ve iyi oluş ve mutluluk ile sıkı sıkıya iç içedir. Hem bireysel hem de toplumsal gelişme için sağlıklı duygusal yaşamlar bir ön koşuldur. Beyindeki duygusal etkinin anlaşılmasında davranışçılık ve bilişsel bilim arasında bir orta yolun mümkün olduğuna dair bir inanç vardır. Nörogörüntüleme ve diğer teknolojilerdeki ilerlemeler, araştırmacıların, bireylerin duygusal durumlara veya felaketlere maruz kaldıklarında beyinde neler olduğuna dair içgörü kazanmalarını sağlamıştır (Nazari & Griffiths, 2022).

Duyguyla ilgili hangi nitelikler, optimal işleyiş ve daha iyi yaşam sonuçları ne derece ilişkili olduğu ruh sağlığı açısından önem kazanmaktadır. Bu önemli durumu açıklamak için duygunun sinir bilimsel çalışmalarından alınan teorik bir model önerildi (Davidson & Begley, 2012). Bu model, duygusal yaşamın her biri belirgin biçimde psikolojik iyi oluşla ilgili olan duygusal stilleri belirtir.

Psikolojik iyi oluş olumlu ve olumsuz duygulanım arasındaki bireysel denge (Bradburn, 1969), duygusal ve mental olarak iyi hissetme durumudur (Doğan, 2018). Psikolojik iyi oluş ile ilgili haz ve psikolojik işlevsellik olmak üzere iki farklı bakış açısı olduğu görülmektedir (Keyes vd., 2002; Ryan & Deci, 2001). Haz odaklı yaklaşım öznel iyi oluş olarak değerlendirilmekte olumlu ve olumsuz duygulanım ile yaşam doyumu boyutlarından oluşmaktadır (Diener, 1984). Kişinin olumsuz duygulara göre olumlu duyguları daha fazla yaşaması öznel iyi oluş düzeyinin yüksek olduğu yönünde değerlendirilir (Diener vd., 2003). Psikolojik işlevsellik yaklaşımı bireyin kendini kabul etmesi, yaşamın anlam ve amacı, özerklik, diğer insanlarla olumlu iletişim, çevresel kontrol ve bireysel gelişimi temel alanlar olarak almaktadır (Ryff, 1989). Diğer tanımlarda psikolojik iyi oluş bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal süreçlerle ilişkili olduğu açıklanmaktadır (Rothman vd., 2003). Seligman (2011) tarafından oluşturulan psikolojik iyi oluş modeli ise olumlu duygular, yaşama bağlılık, ilişkiler, anlam ve başarı alt boyutlarını esas almaktadır. İyi oluş araştırmalarında, duygusal iyi oluş ve yaşam değerlendirmesi, temel öznel iyi oluşun iki yönüdür (Kahneman & Deaton, 2010). Açıklanan iyi oluş modellerinin tamamında bireyin duygu durumu ve duygusal yaşamının önemine değinilmiştir. Ayrıca terapide duygunun öneminin anlaşılması benliğin yapısında ve terapötik değişimde duygunun temel bir kaynak olarak görülmesi duygu odaklı terapi bireysel danışmada kullanılmaya başlanmıştır (Işık ve Tekinalp, 2013). Duygu varlığımızı sürdürmemizi sağlayan ve bizi geliştiren doğal ve işlevsel bir sistemdir. Bu sebeple bireyin duygu durumunun farkında olması ruh sağlığı ve psikolojik danışma/terapinin nihai hedefi iyi oluşa katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Sağlıklı Duygusal Hayatın Altı Boyutu

Eşsiz duygusal stiller, deneyimlenen duygusal durumların türünü ve bunların yoğunluğunu ve süresini belirler. Diğer karmaşık davranışsal özellikler gibi, duygusal stillerdeki çeşitlilik de kısmen kalıtsal, genetik etkilerle ve kısmen de deneyimsel faktörlerle açıklanır. Bu bireysel farklılıkların mizaç ve kişilikle ilişkilendirildiği ancak onlara indirgenemeyecek kadar farklı bir alandır. Araştırma sonuçları altı duygusal boyut önermiştir. Bu boyutlar bakış açısı, dayanıklılık, sosyal sezgi, öz-farkındalık, bağlam duyarlılığı ve dikkat'tir (Davidson & Begley, 2012). Bu boyutların her biri, çoğu durumda bu boyutların altında yatan beyin devrelerinde artan veya azalan aktiviteyi yansıtan iki uç nokta içeren bir sürekliliği tanımlar.

Bakış Açısı

Bakış Açısı, zaman içinde olumlu duyguyu sürdürme yeteneğini ifade eder. Bakış açısı spektrumunun en uç noktasındaki insanlar, pozitif, güneşli tipler olma eğilimindedir. İçlerinde olumlu

bir duygu (örneğin, sevinç, gurur, huşu) ortaya çıktığında, daha uzun bir süre devam eder. Uzun vadede, bu ısrarın güçlü bir devam etme etkisi vardır ve yaşam hakkında genel olarak olumlu, iyimser bir bakış açısına dönüşür. Bu nedenle bakış açısı boyutu, hem o anda ortaya çıkan olumlu duyguları sürdürme yeteneğini hem de zaman içinde deneyimlenen olumluluğa yönelik genel bir eğilimi kapsar. Öte yandan, bu boyutun en uç noktasında yaşayan insanlar, olumlu uyaranlara daha kısa ömürlü tepkiler verirler. Olumlu duygular yaşasalar bile, bunlar hızla erir. Olumlu duyguları daha uzun süre canlı tutamamak, uzun vadede olumsuz, karamsar bir bakış açısına dönüşüyor (Kesebir vd., 2019).

Dayanıklılık

Dayanıklılık boyutu, tıpkı bakış açısı boyutu gibi, duygusal kronometrinin kalitesini veya duygusal tepkinin zamansal dinamiklerini tanımlar. Bakış açısı, olumlu duyguyu sürdürme yeteneğini ifade ederken, dayanıklılık, olumsuz duygudan kurtulma yeteneğini ifade eder. Bu sürekliliğin en uç noktasındaki insanlar korku, üzüntü veya öfke gibi olumsuz duygulardan hızlı bir şekilde kurtulurken, en alt uçtakiler yavaş yavaş toparlanırlar ve sık sık sıkıntılar tarafından sakatlanırlar. Daha da önemlisi, önemsiz olaylarla ilgili Dayanıklılık, önemli olaylarla ilgili Dayanıklılığın öngörüsüdür. Başka bir deyişle, küçük bir günlük güçlükten sonra duygusal dengelerini daha çabuk yeniden kazanan insanlar, daha büyük yaşam zorluklarından daha hızlı kurtulma eğilimindedir. Dolayısıyla, bu boyut psikolojik iyi oluşla çok yakından bağlantılıdır (Kesebir vd., 2019).

Kavramsal olarak farklı olmalarına ve farklı beyin mekanizmalarına dayanmalarına rağmen, bakış açısı ve dayanıklılık boyutları yakından ilişkilidir ve birbirine bağımlı süreçler olarak kabul edilebilir. Olumsuz olaylardan hızla geri dönme yeteneği, kaçınılmaz olarak olumlu etkinin sürdürülmesini kolaylaştırır ve olumlu etkiyi sürdürme yeteneği, kaçınılmaz olarak olumsuz olaylardan geri dönmeyi kolaylaştırır. Gerçekten de göreceğimiz gibi, bu iki boyut çok yüksek oranda korelasyon gösterme eğilimindedir (Kesebir vd., 2019).

Sosyal Sezgi

Sosyal Sezgi, kişinin sözel olmayan sosyal ipuçlarına uyum derecesini ifade eder. Sosyal Sezgi boyutunda yüksek olan insanlar, yüz ifadeleri, beden dili veya ses tonlaması gibi sözel olmayan ipuçlarını okumada ve başkalarının duygusal durumlarından sosyal bilgiler çıkarmada uzadırlar. Öte yandan, bu boyutta düşük olan insanlar, ince duygusal sinyalleri almakta ve deşifre etmekte zorlanırlar. Bu tür sinyallere karşı aşırı duyarsızlık, yüz ifadelerini ve diğer duygu işaretlerini okumakta zorlanan otizm spektrumundaki insanları karakterize eder. Tersine, başkalarının duygusal durumlarına karşı aşırı duyarlılığa sahip insanlar, duygusal ipuçlarını fark edip deşifre edebilmek, onlara yanıt vermek için bir ön koşul olduğundan, yüksek düzeyde empati ve şefkat gösterirler (Kesebir vd., 2019).

Öz-Farkındalık

Öz-Farkındalık, kişinin duyguları yansıtan bedensel sinyallerini algılama yeteneğini ifade eder. Bu boyutta yüksek insanlar, içsel durumlarına karşı hassastırlar- bedenlerinde ortaya çıkan fizyolojik ve duygusal ipuçlarına uyum sağlarlar ve onları ne oldukları için tanıma ve yorumlama konusunda ustadırlar. Öte yandan, Öz-farkındalığı düşük olan insanlar, bilinçlerine daha opak olan bir içsel benliğe sahiptirler. Duygusal yaşamları ve neden böyle davrandıkları ve tepki gösterdikleri konusunda daha az içgörüyü sahiptirler. Kişinin kendi fizyolojik ve duygusal durumlarına karşı artan duyarlılığı, kişinin duygularını daha etkili bir şekilde anlaması ve düzenlemesi için elverişli olmalı, dolayısıyla daha yüksek iyi oluşa elverişli olmalıdır (Kesebir vd., 2019).

Bağlam Duyarlılığı

Bağlam Duyarlılığı, duygusal ve davranışsal tepkilerimizin sosyal bağlamımızı hesaba katma derecesini ifade eder. Bu boyut Öz-Farkındalığın dışa dönmüş versiyonu olarak düşünülebilir: Öz-Farkındalık kişinin kendi fizyolojik ve duygusal ipuçlarına uyumunu yansıtırken, Bağlam Duyarlılığı sosyal çevreye uyumu yansıtır. Bağlam Duyarlılığının özünü, sosyal bağlam kurallarına duyarlılık ve kendini bu kurallara göre düzenleme kapasitesi oluşturur. Bu boyutta yüksek olan insanlar, farklı sosyal durumları yöneten örtük kurallara ve beklentilere tepkilerini nasıl değiştireceklerini bilirler. Öte yandan, bu boyutta düşük olan insanlar, zaman zaman çevredeki bağlama yeterince duyarlı değildir ve davranışları kayıtsız veya uygunsuz olarak değerlendirilebilir (Kesebir vd., 2019).

Dikkat

Dikkat, dikkat dağıtıcı unsurları eleyebilme ve odaklanmış kalabilme becerisini ifade eder. Bu boyutta yüksek insanlar keskin ve net bir odak noktasına sahiptir. Buna karşılık, bu boyutta düşük olanların dikkati, ortamdaki en dikkat çekici uyaranlarla kolayca yakalanır. Dikkat tipik olarak bilişsel yeteneğin bir bileşeni olarak kabul edilir; bununla birlikte, bunun aynı zamanda Duygusal Tarzın önemli bir yönü olduğunu öneriyoruz: Duygusal uyaranlar (duyusal uyaranların aksine) dikkatimizin istenmeyen bir bölümünü yönetir ve duygusal dikkat dağıtıcıları filtreleme yeteneği psikolojik iyi oluşla yakından bağlantılıdır. Duygusal dikkat dağınıklıklarını elemeye iyi olan insanlar, sürekli duygusal iniş çıkışlar tarafından itilip çekilmezler. Öte yandan, bu konuda o kadar iyi olmayanlar, dürtüleri tarafından sık sık dikkatleri dağılır, bu da hem görevleri yerine getirmenin hem de sükuneti/ itidali/ ölçülü olma korumanın önünde bir engeldir (Kesebir vd., 2019).

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, insanların yukarıda açıklanan duygusal boyutlar arasında nasıl farklılık gösterdiğini yakalamak için psikometrik olarak güvenilir ve kolayca uygulanabilen bir öz bildirim ölçüsü sunmaktır. Böyle bir araç, bir kişinin duygusal profili hakkında kapsamlı bilgi sağlamak ve öngörücü değere sahip olmak için hem klinik hem de araştırma ortamlarında kullanılabilir.

2. Yöntem

Bu araştırmada ölçek uyarlama hedeflenmektedir. Ölçek uyarlama farklı bir kültürde geliştirilen bir ölçeğin diğer bir kültüre uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesidir (Deniz, 2007). Ölçek uyarlama sürecinde ölçeği geliştiren yazardan izin alınması, çeviri işlemleri, geçerlik ve güvenilirlik analizleri işlem sırası bulunmaktadır (Hambleton & Patsula, 1999; Seçer, 2015).

2.1.Çeviri Çalışması

Duygusal Stil Ölçeği sorumlu yazarı Kesebir' den elektronik posta aracılığıyla iletişime geçilerek ölçeğin Türkçeye uyarlanması için izin alınmıştır. Ölçek uyarlama çalışmalarında ölçek maddelerinin geçerli ve güvenilir olarak kullanılabilmesi için çeviri yapılan kültürün ve dilin özelliklerine uygun olması önemli bir durumdur. Bu durum ölçeğin işlevselliğini de etkileyecektir. Ölçeğin orijinal dili İngilizce formunun Türkçeye çevrilmesi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci olarak hem İngilizce hem de Türkçe dil özellikleri hakkında uzman üç bilim insanı ölçeğin Türkçe çevirisini gerçekleştirmiştir. Sonraki aşamada Türkçe ve İngilizce ölçek maddeleri rehberlik ve psikolojik danışma alanında öğretim üyesi dört uzman tarafından değerlendirilmiştir. Ölçek maddelerini en iyi ifade eden çeviriler ve varsa önerileri alınmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından ölçeğin Türkçe formu Türkçe Eğitimi alanında öğretim üyesi bir uzman tarafından tekrar değerlendirilmiştir. Yapılan tüm bu inceleme ve değerlendirme çalışmaları sonucunda ölçeğin Türkçe formu oluşturulmuştur.

2.2.Yapı Geçerliği

Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında faktör analizi ölçek maddelerini azaltma tekniği olarak kullanılmaktadır. Madde havuzunda daha fazla sayıdaki büyük veriyi daha küçük faktörler şeklinde özetler ya da azaltır. Bu analizi ölçek değişkenleri arasında korelasyonlar arayarak gerçekleştirir (Pallant, 2017). Literatürde ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında faktör analizi için iki temel teknik kullanılmaktadır. Bu iki temel teknik açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizidir. Çalışmanın ilk aşamasında ölçekteki değişkenler ile ilgili korelasyonları tespit etmek için açımlayıcı faktör analizi tercih edilir. Daha sonra ölçekteki değişkenlerin dayandığı teori ve kuramları sınamak için doğrulayıcı faktör analizi işlemi yapılır. Bu çalışmada öncelikle açımlayıcı daha sonra doğrulayıcı faktör analizi teknikleri kullanılacaktır.

2.3.Çalışma Grupları

DSÖ' nin yapı geçerliği tespit etmek için ilk olarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) daha sonra ise doğrulayıcı faktör analiz (DFA) teknikleri kullanılmıştır. DSÖ'nin faktör yapısını değerlendirmek için öncelikle AFA tekniği kullanılmıştır. Daha sonra AFA dan elde edilen yapı DFA ile test edilmiştir. Bu çalışmada açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin her biri farklı örneklemelerde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grupları uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi çalışma grubu bir devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın birinci çalışma grubunu 168 kadın (%53.3) 147 erkek (%46.7) ve olmak üzere toplam 315

üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralıkları 18 ile 34 arasında yer almaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 21.23'tür. Doğrulayıcı faktör analizi çalışma grubu 160 kadın (%53.7) ve 138 erkek (%46.3) olmak üzere toplam 298 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralıkları ise 18 ile 36 arasında yer almaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 21.73'tür.

2.4. Veri Toplama Araçları

2.4.1. Duygusal Stil Ölçeği

DSÖ Kesebir ve diğerleri (2019), tarafından bireylerin sağlıklı duygusal yaşamı oluşturan boyutlarda nasıl değişiklik gösterdiğini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu 6 boyut, Bakış Açısı, Dayanıklılık, Sosyal Sezgi, Öz-Farkındalık, Bağlama Duyarlılık ve Dikkat oluşmaktadır. Bu boyutlar duygunun sinirbilimsel çalışmalarından alınan teorik bir çerçeveye dayanmaktadır. Ölçek 7'li Likert tipinde (1: Tamamen katılmıyorum 7: Tamamen katılıyorum) 24 maddedir. Ölçeğin 1. 2. 4. 5. 9. 11. 14. 16. 17. 19. 22. 23. ve 24. maddeler ters kodlanmaktadır. Her alt boyuttan elde edilen puan ilgili duygusal stilin düzeyini göstermektedir. Ayrıca alt boyutların toplamı sağlıklı duygusallık düzeyi olarak değerlendirilmektedir. Alt boyutlardan en düşük 4 puan en yüksek ise 28 puan hesaplanmaktadır. Ölçek toplam puanı en düşük 24 en yüksek 168 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçekten bireylerin yüksek puan elde etmesi ilgili duygusal stile sahip olduğunu göstermektedir (Kesebir vd., 2019). Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği 3 ayrı çalışmada ayrı ayrı hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı birinci çalışmada .92 ve diğer iki çalışmada .93 olarak tespit edilmiştir. Güvenirlik analizi test tekrar test tekniği ile 258 kişi katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Test tekrar test uygulaması dört hafta zaman aralığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sonucundaki korelasyon katsayısı .89 olarak tespit edilmiştir. DSÖ'nün geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda orijinal formunun geçerli ve güvenilir olduğu ifade edilmektedir.

2.5. Verilerin Analizi ve İşlem

Verilerin analizleri öncesinde veri setlerinin normal dağılıma sahip olup olmadıkları incelenmiştir. İlk olarak veri setlerinin içerisinde uç değerler tespit edilmiştir. Bunun için veri setlerinin z puanları hesaplanmıştır. Analiz sonucunda Z değerlerinin +3 ile -3 içerisinde yer alması gerektiği için bu sınırlar dışında olan değerler uç değer olarak kabul edilmektedir (Çokluk vd., 2016). Bu nedenle veri setinde bulunan 7 uç değer analizlere dâhil edilmemiştir. DSÖ toplam ve alt boyut puanlarına ait basıklık ve çarpıklık puanlarının +1.5 ile -1.5 arasında olduğu görülmüştür. Bu işlem sonucunda puanlara ilişkin dağılımın normal olduğu söylenebilir (Tabachnick & Fidell, 2001).

2.6. Araştırma Etiği

Bu çalışma bilimsel araştırma etik ilkeleri dikkate alınarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. Veri toplama araçları uygulamaya başlanmadan önce izin başvurusu yapılmıştır. Bunun için yazarın çalıştığı üniversiteden ilgili kurumdan izin alınmıştır. Bu izin, Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve

Yayın Etik Kurulu'ndan alınmıştır (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu, 23.06.2022 tarih ve E-75732670-020-76554 sayı).

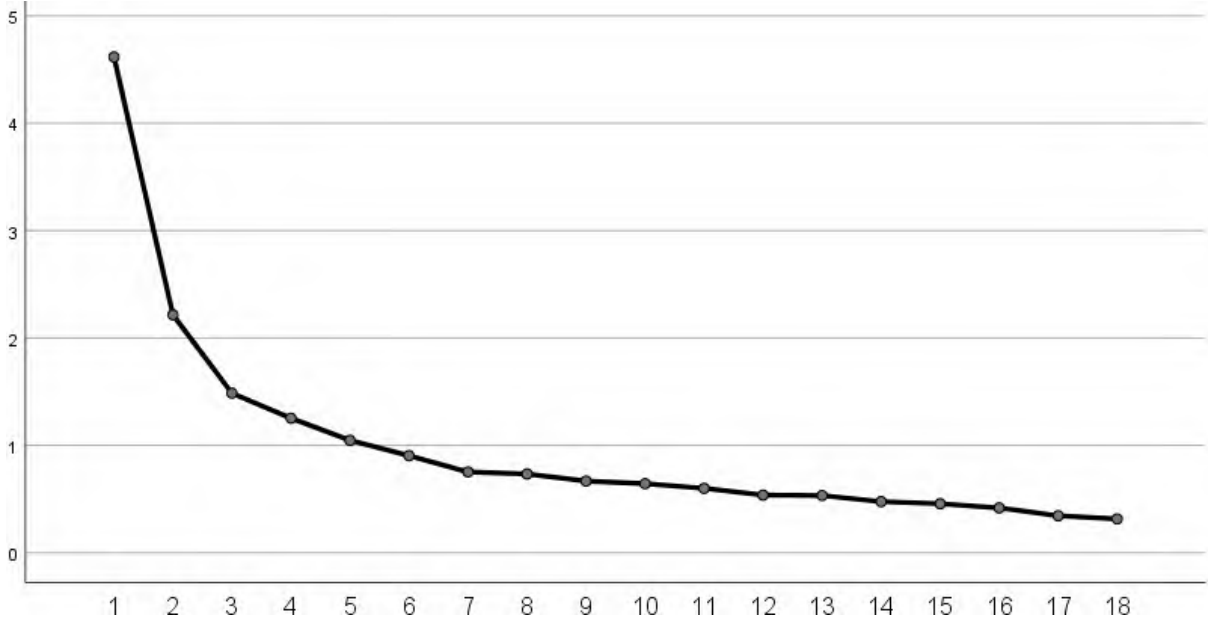
3. Bulgular

3.1. Geçerliliğe İlişkin Bulgular

3.1.1. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

DSÖ'nin yapı geçerliği ilk olarak Açımlayıcı Faktör Analizi ile incelenmiştir. Ölçeğe ait veri setinin AFA'ya uygunluğu belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett's Sphericity Testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz ile veri setinin AFA için uygun olduğu tespit edilmiştir (KMO örneklem uygunluk katsayısı= 0.83 ve Bartlett's Sphericity Testi= $\chi^2= 1676.863$ $df=153$ $p<0.001$, olarak saptanmıştır). KMO'nun .60 ve üzeri bir değere sahip olması ve Bartlett testinin de anlamlı çıkması veri setinin AFA için uygunluğunu gösterir (Büyüköztürk, 2007). AFA varsayımları tespit edildikten sonra üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada ölçek yapısını ortaya çıkarmak için analiz yapılmıştır.

AFA Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca herhangi bir döndürme işlemi yapılmadan 24 madde üzerinden yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucu her bir maddenin faktör yükünün .30 ve üzeri olduğu gözlemlendi. AFA bulgularında ikinci önemli dikkat edilmesi gereken nokta binişik madde olup olmadığıdır. Ölçek maddelerinin aldığı faktör yükleri arasındaki farkın en az .10 ya da .20 olması gerekmektedir (Seçer, 2013). Bu değerlerin altındaki faktör yük farkları ilgili madde ya da maddelerin binişik olduğunu göstermektedir. Bu çalışma için madde faktör yük değerleri arası .10 fark temel alınarak analiz devam ettirilmiştir. Component matrix tablosu incelediğinde aralarındaki farkın .10 ve altı olan 1. 4. 8. 11. 12. ve 21. maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Ölçek 1. madde: İyi bir şey yaşadığımda, olumlu ruh halim uzun sürmez. 4. madde: Kendi bedensel ve duygusal durumlarımın bilincinde olmadığım uzun dönemler olabilir. 8. madde: Bir aksilik yaşadığımda, çok uzun süre üzülmem. 11. madde: Davranışlarım kabul edilebilir olmadığı için işimde aksilikler yaşadım ya da arkadaşlarımla aram bozuldu. 12. madde: Çok fazla uyaran olduğu durumlarda bile dikkatim kolayca dağılmaz. 21. madde: Bir şeyin ne zaman bir insanı rahatsız ettiğini sadece onlara bakarak hissedebilirim. Sorunlu maddelerin birer birer çıkarılmasından sonra AFA tekrarlanmıştır. Temel Bileşenler Analizi ve dik döndürme tekniği ile analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak öz-değeri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %59'unu açıklayan 5 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. DSÖ için yapılan açımlayıcı faktör analizinin sonucu Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi DSÖ'nin faktör yükleri 0.45-0.81 arasında değişmektedir. CMDS'nin öz değeri 5,82 iken açıklanan toplam varyans %59 'dur. Şekil 1'de, DSÖ 'nün AFA sonuçlarının özdeğerlerine göre çizgi grafiği aşağıda sunulmuştur.

Şekil-1. DSÖ'ne ilişkin çizgi grafiği

Tablo 1. Dsö'nin açımlayıcı faktör analizi sonuçları

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
2	.65				
7	.71				
13	.68				
14	.63				
19	.66				
20	.77				
5		.66			
17		.69			
23		.70			
3			.81		
9			.51		
15			.73		
10				.80	
16				.45	
22				.65	
6					.74
18					.78
24					.78
Öz değer	4.617	2.216	1.486	1.253	1.047
Açıklanan Varyans	25.653	12.310	8.256	6.961	5.816
Açıklanan Varyans Toplam	58.996				

Doğrulayıcı faktör analizine geçilmeden önce duygusal stil ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi sonucu ortaya çıkan beş alt boyutun korelasyon değerleri aşağıda Tablo 2' de verilmiştir.

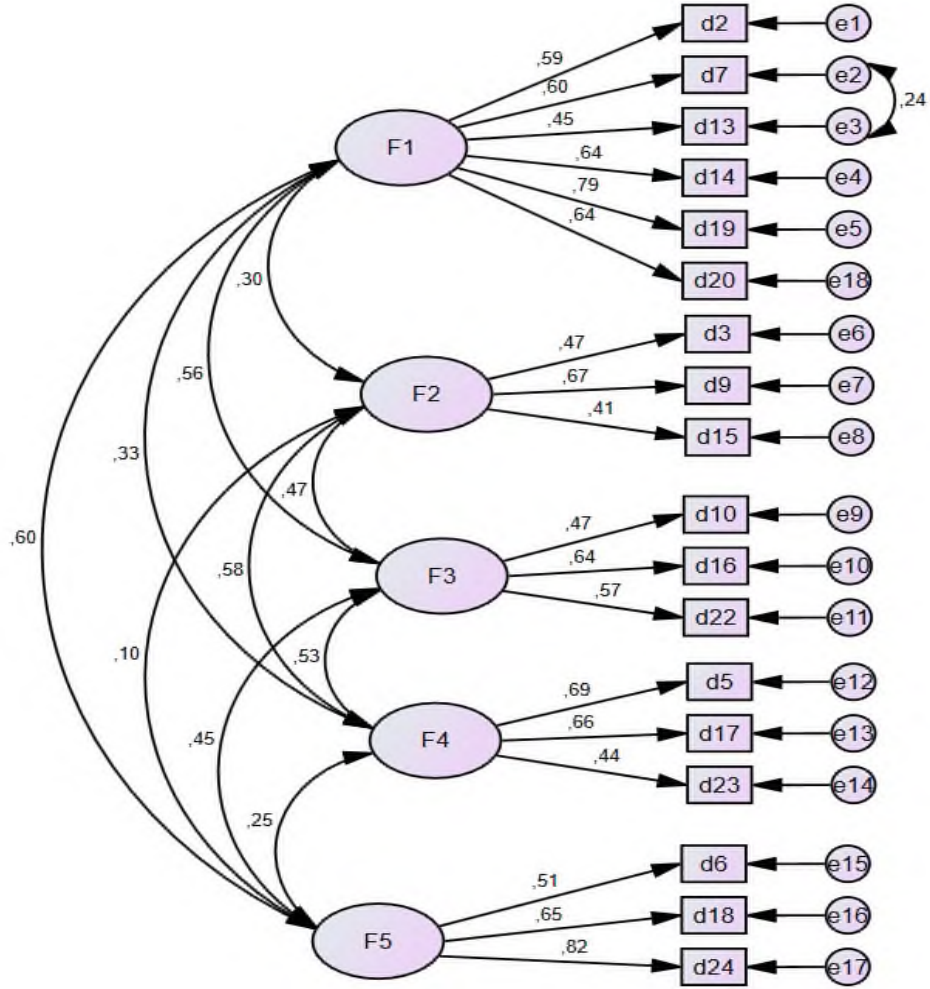
Tablo 2. DSÖ alt boyutlara ilişkin korelasyon değerleri

Alt boyutlar	1	2	3	4	5
1. Bakış açısı ve dayanıklılık	-	.17	.16	.36	.48
2. Sosyal sezgi	.17	-	.27	.30	.10
3. Öz farkındalık	.15	.27	-	.26	.03
4. Bağlam Duyarlılığı	.36	.30	.26	-	.30
5. Dikkat	.48	.11	.03	.30	-

Tablo 2 incelendiğinde bakış açısı ve dayanıklılık alt boyutu ile dikkat alt boyutu arasında orta düzey bir ilişki olduğu görülmüştür. Bununla birlikte diğer tüm alt boyutlar arasında çok zayıf ve zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

3.1.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda saptanan DSÖ yapısı farklı örnekleme Doğrulayıcı Faktör Analizi ile test edilmiştir. DFA sonuçları ölçeğin AFA sonucunda tespit edilen 5 faktörlü yapının doğrulandığını göstermektedir. DSÖ'nün 5 faktör ve 18 maddeden oluşan yapısı 160 kadın (%53.7) ve 138 erkek (%46.3) olmak üzere toplam 298 üniversite öğrencisi ile DFA ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda DSÖ modelinin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir [$\chi^2=228.139$, $sd=123$, $\chi^2/sd=1.855$, $RMSEA=0.054$, $GFI=0.92$, $AGFI=0.89$, $CFI=0.91$ ve $IFI=0.91$]. Birinci düzey DFA analiz işleminde modifikasyon önerileri doğrultusunda 7. ve 13. maddeler arasında modifikasyon işlemi yapılmıştır. Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucu analizi yapılan yapının birincil seviyede faktörlerle açıklanıyor olması ikinci düzey faktör analizi ile de test edilmesi gerekliliğini oluşturmaktadır (Meydan ve Şeşen, 2011). Bu modele ilişkin ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçları beş faktörlü yapının doğrulandığını göstermektedir. İkinci düzey DFA sonucunda DSÖ modelinin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir [$\chi^2=232.123$, $sd=125$, $\chi^2/sd=1.857$, $RMSEA=0.054$, $GFI=0.92$, $AGFI=0.89$, $CFI=0.91$ ve $IFI=0.91$].

Şekil 2. DSÖ'nün doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

3. 1. 3. Madde Analizi

DSÖ'deki maddelerin ayırt ediciliğini değerlendirmek için madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Analiz incelendiğinde ölçekteki maddeler ile toplam puan arasında hesaplanan korelasyonların .41 ile .82 arasında değiştiği görülmektedir. Maddelerin ayırt ediciliğinin yeterli kabul edilmesinde korelasyon değerleri dikkate alınmaktadır. Bu analiz sonucunda hesaplanan korelasyonların .30 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuç madde ayırt ediciliği için yeterli olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2007). Sonuç olarak ölçekteki maddelerin yeterli düzeyde ayırt etme gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Güvenirlğe İlişkin Bulgular

DSÖ'nün güvenirlği için Cronbach α iç tutarlık güvenirlilik katsayıları değerlendirilmiştir. DSÖ'nün Cronbach α iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ölçüğün tamamı için 0.79, bakış açısı ve dayanıklılık alt boyutu için 0.78, sosyal sezgi alt boyutu için 0.60, öz farkındalık alt boyutu için .64, bağlam duyarlılığı alt boyutu için 0.64 ve dikkat alt boyutu için 0.71 saptanmıştır. Cronbach α iç tutarlık güvenirlilik katsayıları .75'in üzerinde bir puanı genellikle yüksek güvenirliliğe sahip bir ölçüğü

gösterirken, .50 ila .75 arası genellikle orta derecede güvenilir bir ölçeği gösterirken, bunun altındaki bir rakam genellikle düşük güvenilirliğe işaret eder (Hinton vd., 2014). DFA çalışma grubundan istekli 70 öğrenci test tekrar test analizine dahil edilmiştir. Test tekrar test uygulaması için uygun sürenin iki hafta ile dört hafta arasında olması önerilmektedir (Seçer, 2015). Bu nedenle test tekrar test uygulaması DFA uygulamasından dört hafta sonra gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin zaman içinde kararlı ölçümünü incelemek amacıyla DFA uygulama grubundan gönüllü 70 öğrenciye DSÖ dört hafta sonra tekrar uygulanmıştır. Test tekrar test için ideal uygulama zamanının iki hafta ile dört hafta arasında olması bakımından uygulanma süresi dört hafta sonra belirlenmiştir (Seçer, 2015). Ölçek toplam puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyonu ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Pearson korelasyon analizinde .78 olarak anlamlı düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada temel amaç Kesebir vd. (2019) tarafından geliştirilen Duygusal Stil Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanmasıdır. DSÖ' nin yapı geçerliğini incelemek üzere ilk olarak AFA, daha sonra ise DFA ayrı ayrı çalışma gruplarında incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısına ve test tekrar test korelasyonuna bakılmıştır.

AFA incelendiğinde ölçeğin toplam varyansın büyük bir kısmını açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin orijinal yapısından farklı olarak 5 faktörde toplandığı görülmüştür. Diğer dil uyarlamalarında (Almanya ve İtalya) ölçeğin bakış açısı ve dayanıklılık alt boyutlarının tek faktörde toplandığı ya da iki alt boyut arasında yüksek korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Jekauc vd., 2022; Malandrone vd., 2022). Ayrıca ölçeğin geliştirme çalışmalarında iki alt boyutun (bakış açısı ve dayanıklılık) yüksek korelasyon (.79) gösterdiği ifade edilmektedir. Kavramsal olarak farklı olmalarına ve farklı beyin mekanizmalarına dayanmalarına rağmen, bakış açısı ve dayanıklılık boyutları yakından ilişkilidir ve birbirine bağımlı süreçler olarak kabul edilebilir (Kesebir vd., 2019). Madde analizi sonucunda madde faktör yüklerinin yeterli derecede olduğu tespit edilmiştir. DSÖ'nün beş faktörlü 18 maddelik yapısının uygunluğunu test etmek için DFA yapılmıştır. Bu analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri incelenmiştir. DFA sonucu bu değerlerin kabul edilebilir bir düzeyde olduğu saptanmıştır. İki farklı çalışma grubundan elde edilen bu sonuçlar DSÖ' nün geçerliği bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. DSÖ'nün güvenilirliği için iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ve test tekrar test korelasyonu değerlendirilmiştir. Analizler sonucu mevcut bulguların güvenilirlik katsayılarının kabul edilebilir olmasından dolayı ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Ölçeğin diğer dillere uyarlama çalışmalarında da geçerli ve güvenilir değerler alması mevcut çalışmayı destekler niteliktedir (Gasiorowska vd., 2022; Jekauc vd., 2022; Malandrone vd., 2022; Nazari & Griffiths, 2022).

Psikolojik iyi oluşun temelinde sağlıklı bir duygusal yaşam yatmaktadır. Böyle bir yaşamı oluşturan duygulanımsal stilin farklı boyutlarını ele alınması ve bilinmesi öz farkındalığı yükseltebilir. Duygusal Stil Ölçeğinin hem sağlıklı duygusallığı hem de bileşenlerini ölçmek için başarıyla kullanılabileceğini düşünülmektedir (Kesebir vd., 2019). Sonuç olarak DSÖ'nün duygusal stil

özellikleri ve sağlıklı duygusallığı diğer kişilik özellikleri ile ilgili yapılacak çalışmalarda kullanılabileceği ifade edilebilir.

DSÖ'nün Türkçe'ye uyarlanması için yapılan bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizleri sadece üniversite öğrencileri ile yapılmıştır. Hem ergenlerin hem de yetişkinlerin dahil olduğu çalışma gurupları ile analizler tekrarlanabilir. Farklı yaş gurupları ile çalışılması ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlayabilir. Ayrıca ortaöğretim öğrencilerinin hem kişilik hem de kariyer gelişiminde zorlandıkları bir evrede oldukları için duygu durumlarının farkında olmaları her iki alanda da iyi oluşlarını güçlendirebilir. Diğer taraftan yetişkinler ile yapılacak çalışmalar ile duygu stillerinin sürekliliği ile depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri karşılaştırılabilir. Bununla birlikte yetişkinlerin sahip oldukları duygu stilleri ile psikolojik iyi oluş, mental iyi oluş ve yaşam doyumu gibi pozitif özellikleri de incelenebilir.

Kaynakça

- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Oxford.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (8. baskı). Pegem.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (4. baskı). Anı.
- Davidson, R. J. (1998). Affective style and affective disorders: Perspectives from affective neuroscience. *Cognition & emotion*, 12(3), 307-330.
- Davidson, R. J. (2004). Well-being and affective style: neural substrates and biobehavioural correlates. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 359(1449), 1395-1411.
- Davidson, R. J., & Begley, S. (2012). *The emotional life of your brain*. Hudson Street.
- Deniz, Z. (2007). Psikolojik ölçme aracı uyarlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 1-16.
- Diener, E. D. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual review of psychology*, 54(1), 403-425.
- Dodge, R., Daly, A. P., Huyton, J., & Sanders, L. D. (2012). The challenge of defining well-being. *International Journal of Wellbeing*, 2(3), 222-235. <https://doi.org/10.5502/ijw.v2i3.4>
- Doğan, T. (2018). Psikolojik iyi oluşun kaynakları. <https://www.tayfundogan.net/2018/06/26/psikolojik-iyi-olusun-kaynaklari/> adresinden 25.09.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Fox, A. S., Lapate, R. C., Shackman, A. J., & Davidson, R. J. (2018). *The nature of emotion: Fundamental questions*. Oxford University.
- Gasiorowska, A., Glomb, K., & Kesebir, P. (2022). Psychometric validation of the polish version of the emotional style questionnaire. *Current Psychology*, 1-19. <https://www.doi.org/10.1007/s12144-022-03323-4>

- Goleman, D., (1998). *Duygusal Zeka*. Varlık.
- Greenberg, L. S., & Pascual-Leone, A. (2006). Emotion in psychotherapy: A practice-friendly research review. *Journal of clinical psychology*, 62(5), 611-630.
- Hambleton, R.K., & Patsula, L. (1999). Increasing the validity of adapted tests: Myths to be avoided and guidelines for improving test adaptation practices. *Journal of Applied Testing Technology*, 1(1), 1-30.
- Hinton, P., McMurray, I., & Brownlow, C. (2014). *SPSS explained*. Routledge.
- Işık, Ş., & Tekinalp, B. E., (2013). *Psikolojik danışmada güncel kuramlar*. Pegem Akademi.
- Jekauc, D., Mülberger, L., Weyland, S., Ennigkeit, F., Wunsch, K., Krell-Roesch, J., & Fritsch, J. (2021). Reliability and Validity of the German Version of the Emotional Style Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 12, 749585.
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*, 107(38), 16489-16493.
- Kesebir, P., Gasiorowska, A., Goldman, R., Hirshberg, M. J., & Davidson, R. J. (2019). Emotional Style Questionnaire: A multidimensional measure of healthy emotionality. *Psychological assessment*, 31(10), 1234.
- Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of personality and social psychology*, 82(6), 1007.
- Lobue, V., Pérez-Edgar, K., & Buss, K. A. (2019). *Handbook of emotional development*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6>.
- Malandrone, F., Catalano, A., Carfi, F., Gentili, C., Bianchi, S., Oliva, F., ... & Carletto, S. (2022). Italian validation of the Emotional Style Questionnaire (ESQ): *An indicator of emotional health*. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1296100/v1>
- Nazari, N., & Griffiths, M. D. (2022). Psychometric validation of the Persian version of the Emotional Style Questionnaire. *Current Psychology*, 41, 5758–5770.
- Pallant, J. (2017). SPSS kullanma kılavuzu: *SPSS ile adım adım veri analizi*. Anı.
- Roothman, B., Kirsten, D. K., & Wissing, M. P. (2003). Gender differences in aspects of psychological well-being. *South African Journal of Psychology*, 33, 212–218.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potential: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on The Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. Anı.
- Seçer, İ. (2015). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci SPSS ve Lisrel uygulamaları*. Anı
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free.
- Slovic, P., Finucane, M. L., Peters, E., & Macgregor, D. G. (2007). The affect heuristic. *Eur. J. Operat. Res.* 177, 1333–1352.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4. baskı). Allyn & Bacon.

Ek 1. Duygusal Stil Ölçeği

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtiniz.

1	2	3	4	5	6	7
Tamamen katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Kararsızım	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum

1. Olumsuz bir şey yaşadktan sonra sakinliğimi geri kazanmakta zorlanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
2. Olayların olumlu yönlerini görmede çok iyiyimdir.							
3. Gelecek hakkında umutlu olmayı kolay buluyorum.							
4. Moralem bozuk olduğunda, moralimin düzelmesi uzun sürer.							
5. İşler kötü gittiğinde, sonunda düzeleceğine inanmakta güçlük çekerim.							
6. İşler istediğim gibi gitmediğinde kendimi çabuk toparlarım.							
7. İnsanlarla konuşurken her zaman duygusal durumlarına uyum sağlarım.							
8. İnsanların duygularını anlamada yeteri kadar iyi değilim.							
9. Başkalarının duygularına karşı hassasım.							
10. Genelde hem zihnimdeki hem de bedenimdeki hislerimin oldukça farkındayım.							
11. Kendi duygularımı tanımlamada iyi değilim.							
12. Genellikle vücudumda olup bitenlere dikkat etmem.							
13. Bazen sosyal olarak uygunsuz davrandığımı söylerler.							
14. Bazen başkalarının kaba veya utanç verici olduğunu düşündüğü şeyler yaparım.							
15. Çoğu zaman, başkalarının uygunsuz olduğunu düşündüğü şeyleri uygunsuz bulmam.							
16. İyi odaklanma becerilerine sahibim.							
17. Bazen dikkatimin dağılması konusunda çok az kontrolüm varmış gibi hissediyorum.							
18. Bir şey dikkatimi dağıtırsa, yeniden odaklanmam uzun zaman alır.							

Değerlendirme

Ölçekten alınabilecek toplam puan sağlıklı duygusallık için en düşük puan 18, en yüksek puan ise 126'dır. Her bir madde 1 ile 7 puan arasında değerlendirilerek alt boyut puanları hesaplanabilmektedir. Ters maddeler r ile kodlanmıştır.

1. Bakış açısı ve dayanıklılık: 1r. 2. 3. 4r. 5r. ve 6. maddeler
2. Sosyal Sezgi: 7. 8r.ve 9. maddeler
3. Öz farkındalık: 10.11r. ve 12r. maddeler
4. Bağlam duyarlığı: 13r. 14r. ve 15r. maddeler
5. Dikkat: 16. 17r. ve 18r. maddeler

CRITIC-MABAC VE ENTROPİ-MABAC YÖNTEMLERİ İLE FİNANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: BIST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Selahattin YAVUZ* - Adem Ruhan SÖNMEZ**

Öz

Bu çalışmada BIST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketlerin 2019- 2021 yılları arasına ait verileri için CRITIC-MABAC ve ENTROPİ-MABAC yöntemleri kullanılarak finansal performans sıralaması yapılmıştır. Araştırmada değerlendirme kriterleri olarak aktif kârlılık, özsermaye kârlılığı, brüt kâr marjı, dönem kâr marjı, FVÖK marjı, hisse başına kâr ve piyasa değeri/defter değeri değişkenleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, kriter ağırlıklarını objektif olarak belirleme yöntemlerinden CRITIC ve ENTROPİ yöntemleri ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış, daha sonra MABAC yöntemi ile bu şirketlerin yıllar itibari ile finansal performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemleri ile elde edilen performans sıralamaları karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda CRITIC-MABAC ve ENTROPİ-MABAC yöntemlerine göre 2019 yılında performansı en iyi olan şirketin LOGO şirketi olduğu, 2020 ve 2021 yıllarında performansı en iyi olan şirketin ise PRKME şirketi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mabac, Entropi, Critic, Finansal performans.

Jel Kodu: G30.

Financial Performance Evaluation with Critic-Mabac and Entropy-Mabac Methods: An Approach on Bist Corporate Governance Index

Abstract

In this study, the financial performance ranking of the companies included in the BIST Corporate Governance Index for the period 2019-2021 was made using the CRITIC-MABAC and ENTROPY-MABAC methods. Return on assets, return on equity, gross profit margin, net profit margin, EBIT margin, earnings per share and market value/book variables were used as evaluation criteria in the research. In this context, the weights of the criteria were calculated with the CRITIC and ENTROPY methods, which are among the methods of determining the criteria weights objectively, and then the financial performance ranking of these companies over the years was carried out with the MABAC method. Performance rankings obtained by ENTROPY-MABAC and CRITIC-MABAC methods were compared. As a result of the analysis, it was determined that the company with the best performance in 2019 according to the CRITIC-MABAC and ENTROPY-MABAC methods was the LOGO company, and the company with the best performance in 2020 and 2021 was the PRKME company.

Keywords: Mabac, Entropi, Critic, Financial performance.

Jel Code: G30.

1. Giriş

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkması ve sınırların ortadan kalkması ile birlikte rekabet koşulları da artış göstermeye başlamıştır. Artan rekabet koşullarına ayak uydurabilen işletmeler hayatta kalabilmekte, ayak uyduramayan işletmeler ise pazar paylarını kaybederek kârlılıkları azalmaya başlar ve yaşamları sonlanır. Bir işletmenin başarılı şekilde rekabet edebilmesi sahip olduğu kaynaklarını etkin,

* Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, İşletme Bölümü, syavuz@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3153-2774>

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Üzümlü Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, ademruhan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5464-0677>

verimli ve doğru bir şekilde kullanarak performansını en üst seviyede tutmasına bağlıdır. Performans, işletmenin amaçlarına ulaşabilme seviyesini ifade etmektedir. Buna göre, bir işletmenin başarısının devamlılığı ve sürekliliği performansın ölçümü ile sağlanmaktadır (Karcıoğlu vd., 2020).

Finansal performans, işletme varlıklarını ne kadar etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığının göstergesi olmanın yanı sıra işletme faaliyet ve yatırımlarının değerlendirilmesini de ifade etmektedir. Bir işletmenin finansal performans değerlendirmesi, işletmenin önceki yıllara ait finansal durumunu değerlendirmesi, gelecek hakkında kararların alınması, varlık ve kaynak kullanımına ilişkin planlamalarını yaparak ileriki dönemlerde yapılması planlanan yatırımların değerlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Eş & Bilen, 2019).

Günümüzün rekabetçi dünya ekonomisinde bir şirketin finansal performansının değerlendirilmesi sadece yöneticiler, alacaklılar, mevcut veya potansiyel yatırımcılar açısından değil aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler açısından da büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin performanslarının değerlendirilmesi genellikle finansal analizler ile gerçekleştirilmektedir. Finansal performansın kârlılık, verimlilik ve ekonomik büyüme gibi farklı anlamlar altında ele alınabilmektedir. Performans değerlendirme sürecinde finansal oranların kullanılması hem şirketler hem de ilgili sektörler için uygun olabilmektedir (Abdel-Basset vd., 2020). Finansal oranlar, gelir tablosu ve bilançolardan elde edilen veriler ile hesaplanmaktadır. Bu hesaplanan oranlar, işletmelerin performansının tespit edilmesinde önemli bir ölçüm aracı olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan finansal oranlar, işletmelerin likidite, büyüme ve kârlılık açısından güçlü ve zayıf yönlerini belirlemede yardımcı olmaktadır (Yalçın vd., 2012).

Finansal performansın değerlendirilmesinde yararlanılan teknikler zaman içerisinde farklılaşarak yeni teknikler ortaya çıkmıştır. Bu teknikler sunmuş oldukları çıktı türlerinin amaçlarına ve alanlarına yönelik yöntemler geleneksel ve çağdaş performans ölçüm yöntemleri olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda geleneksel ölçüm yöntemleri muhasebe temelli performans ölçümü olarak ifade edilirken çağdaş ölçüm yöntemleri ise değer temelli performans ölçümü olarak ifade edilmektedir (Şenol & Ulutaş, 2018). Muhasebe temelli performans ölçütleri işletmenin finansal durumunu ve performansını değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçütler olduğundan hem yatırımcılara hem de analistlere işletmenin işleyişi ve sektör içerisindeki durumunu analiz edebilmelerine katkı sağlayacak bilgilerin elde edilmesine olanak sağlar (Gallizo & Salvador, 2003). Bu bağlamda muhasebe temelli performans ölçütleri daha çok maliyet ve verimlilik üzerine yoğunlaşırken çağdaş performans yöntemleri ise işletmeye katma değer sağlayabilecek faaliyetlere odaklanmaktadır. Ayrıca, muhasebe temelli performans ölçütleri kârlılık esasına dayanmaktadır. Buna göre, Aktif Kârlılık, Özsermaye Kârlılığı, Net Kâr Marjı, Brüt Kâr Marjı ve Hisse Başına Kâr ölçütleri en çok tercih edilen performans ölçütleridir (Yerdelen Kaygın & Gerekan, 2021).

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren ve Kurumsal Yönetim Endeksi’nde yer alan şirketlerin 2019-2021 yıllarına ilişkin performanslarının çok kriterli karar verme teknikleri ile sıralanması amaçlanmaktadır. Literatürde, Işık (2020), MABAC, SD ve WASPAS yöntemleri ile kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının performans sıralamasını; Çizgici Akyüz (2022), CRITIC ile ağırlıklandırılmış TOPSİS ve MABAC yöntemleri ile hayat dışı sigorta şirketlerinin 2014-2020 yılları arasına ait verileri ile performans analizlerini; Yerdelen Kaygın ve Gerekan (2021), BİST Sürdürülebilirlik Endeksi’nde yer alan 33 şirketin 2019 yılına ait verilerini kullanarak Entropi ve MABAC gibi çok kriterli karar verme yöntemleri yardımıyla bu şirketlerin finansal performans sıralaması araştıran çalışmaların örnekleridir.

Bu çalışmada Kurumsal Yönetim Endeksi’nde yer alan şirketlerin 2019, 2020 ve 2021 yıllarına ait verileri, çok kriterli karar verme yöntemlerinden ENTROPİ, CRITIC ve MABAC yöntemleri bütünlük olarak kullanılarak söz konusu şirketlerin performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. Kriter

ağırlıklandırma için ENTROPİ ve CRITIC yöntemleri, performans sıralamaları için MABAC yöntemi kullanılmıştır. Firmaların ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemleri ile elde edilen performans sıralamaları karşılaştırılmıştır.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde, literatürde çok kriterli karar verme tekniklerinden olan MABAC yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmiştir.

Çelik (2020), çalışmasında Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2019 yılına ait verilerini kullanarak finansal performanslarını değerlendirmiştir. Çalışmanın analizinde CRITIC ve MABAC çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanmıştır. CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıklarını belirlemiş ardından da MABAC yöntemi ile katılım bankalarının performans sıralamasını gerçekleştirmiştir. Analiz sonucunda performans anlamında Ziraat Katılım Bankası birinci sırada yer alırken, Albaraka Türk performans olarak son sırada yer aldığını ortaya koymuştur. Ayrıca Işık (2020), 2014-2018 yılları arasında faaliyet gösteren kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının performansını SD, MABAC ve WASPAS yöntemleri ile değerlendirmiştir. İlk olarak SD yöntemi ile kriter ağırlıklarını belirlemiş ardından da MABAC ve WASPAS yöntemleri ile bankaların performans sıralamasını yapmıştır. Çalışma sonucunda, Türk Eximbank’ın belirtilen yıllarda en yüksek performansa sahip banka olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan Akbulut (2020), çalışmasında bütünleşik CRITIC ve MABAC yöntemlerini kullanarak BİST’te hisse senetleri işlem gören ve çimento sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin 2014-2018 yılları arasına ait verilerini kullanarak şirketlerin performanslarını değerlendirmiştir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan CRITIC yöntemi sonucunda çalışmada yer alan firmalar için performans kriterlerinin yıllara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, diğer çok kriterli karar verme yöntemi olan MABAC sonucunda ADNAC, ADANA ve ADBGR şirketlerinin finansal açıdan en başarılı şirketler olduğu tespit edilmiştir.

Lukic (2021), Sırbistan’daki verimliliği MABAC yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda, toptan ve perakende sektörü, motorlu kara taşıt onarımı sektörü verimlilik açısından ilk sırada yer aldığını tespit etmiştir. Ayrıca, Koronavirüs salgını döneminde toptan ve perakende sektörü ile motorlu kara taşıt onarımı sektörünün salgından en az etkilenen sektörler olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, ulaşım ve depolama, bankalar ile yemek ve konaklama hizmetleri, koronavirüs salgınının verimlilik üzerinde olumsuz etkisini önemli ölçüde hisseden sektörler olduğunu tespit etmiştir. Öte yandan Altın (2021), Türkiye’de faaliyet gösteren ve 2020-9 döneminde kâr açıklayan 286 şirketin Piyasa Değeri / Defter Değeri, Fiyat / Kazanç, Piyasa Değeri ve Net Kâr kriterlerini kullanarak MABAC yöntemi ile finansal performans sıralamasını gerçekleştirmiştir. Analiz sonucunda; ISBTR, QNBFB, KCHOL, GARAN, KENT, ISCTR, ASELS, AKBNK, FROTO ve ENKAI en başarılı şirketler olurken; RODRG, GRNYO, BALAT, EMKEL, IZFAS, EKIZ, MMCAS, COSMO, SNKRN ve ATSYH en az başarılı şirketler olduğunu tespit etmiştir. Bunların yanı sıra Gülay vd. (2021), çalışmalarında Borsa İstanbul’da hisse senetleri işlem gören ve Kurumsal Yönetim Endeksi’nde yer alan 4 bankanın performansını MABAC yöntemi ile karşılaştırmışlardır. Bu bağlamda karşılaştırmanın önem ağırlıklarını ENTROPİ yöntemi ile hesaplamışlardır. Analiz sonucunda; en etkin bankanın Garanti BBVA, etkinlik puanlarına göre en son sırada Şekerbank’ın olduğunu belirlemişlerdir.

Kablan ve Altuk (2021), çalışmalarında Kamu Denetçiliği Kurumu’nun finansal performansını TOPSIS ve MABAC yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda TOPSIS yöntemine göre kurumun finansal performansının en yüksek olduğu dönem 2016 yılı olurken, finansal performansının en düşük olduğu dönem 2014 yılı olmuştur. MABAC yöntemi ile yapılan analiz sonucunda ise kurumun finansal performansının en iyi olduğu dönem 2017 yılı iken finansal performansının en düşük olduğu dönem 2018 yılı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra Yerdelen Kaygın ve Gerekan (2021),

BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve 33 şirketin 2019 yılına ait verilerini kullanarak Entropi ve MABAC gibi çok kriterli karar verme yöntemleri yardımıyla bu şirketlerin finansal performans sıralamasını tespit etmişlerdir. Analiz sonucunda; 2019 yılında en iyi performans gösteren şirketin OTKAR iken finansal açıdan en düşük performans gösteren şirketin DOAS olduğunu belirlemişlerdir.

Çizgici Akyüz (2022), çalışmasında hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal performanslarını değerlendirmiştir. Bu bağlamda CRITIC ile ağırlıklandırılmış TOPSİS ve MABAC yöntemleri ile hayat dışı sigorta şirketlerinin 2014-2020 yılları arasına ait verileri ile performans analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda; hayat dışı sigorta şirketlerinde sermaye yeterliliği, kârlılık, faaliyet riski ve aktif kalitesini ortaya koyan oranlar yardımı ile elde edilen kriterler ile TOPSİS ve MABAC yöntemleri ile elde edilen performans sıralamaları arasında pozitif ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Keleş (2022), çalışmasında Türk Hava Yolları'nın 2016-2020 yıllarına ait verilerini kullanarak beş yıllık performansını analiz etmiştir. Araştırmada, “net dönem kâr/zarar”, “uçak sayısı”, “doluluk oranı”, “çalışan sayısı”, “taşınan yolcu sayısı” ve “arz edilen koltuk kilometre” kriterleri kullanılmıştır. Araştırmada şirketin yıllara göre performansı CRITIC ve MABAC yöntemleri ile değerlendirilmiştir. CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıkları hesaplanmış, MABAC yöntemi ile yıllara ilişkin performans sıralaması yapılmıştır. Araştırma sonucunda Türk Hava Yolları'nın 2019 yılı en yüksek performansa sahip olduğu dönem olurken 2016 yılı performansının en düşük yıl olduğu ortaya konulmuştur. Öte yandan Kurt ve Kablan (2022), çalışmalarında Covid-19 pandemisinin Türkiye'de faaliyet gösteren ve BİST'te Ulaştırma Endeksi'nde yer alan havayolu şirketlerinin 2019-2020 yılları arasına ait verilerini kullanarak bu sektörde faaliyet gösteren şirketlerin finansal performansına etkisi çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSİS ve MABAC yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda; Covid-19 pandemisinin hem havayolu şirketlerinin hem de DHMİ'nin finansal performansını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada ise Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketlerin 2019, 2020 ve 2021 yıllarına ait verileri çok kriterli karar verme tekniklerinden olan ENTROPİ, CRITIC ve MABAC yöntemleri bütünlük olarak kullanılarak söz konusu şirketlerin performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. Kriter ağırlıklandırma için ENTROPİ ve CRITIC yöntemleri, performans sıralamaları için MABAC yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan kriter ağırlıklandırma yöntemlerinin (ENTROPİ ve CRITIC) objektif yöntemler olması ve bu yöntemlerin MABAC yöntemi ile birlikte kullanılması firma performanslarının doğru sıralanması açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan söz konusu bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Metodoloji

3.1. Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmada, BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan ve verilerine eksiksiz ulaşılabilen 34 şirketin 2019-2021 yılları arasına ait verileri kullanılmıştır. Kurumsal Yönetim Endeksi'nde 2022 yılı itibari ile 60 şirket yer almaktadır. Bu endeks içerisinde yer alan finansal kuruluşlar araştırma veri setine dâhil edilmemiştir. Ayrıca araştırmanın veri setinde yer alan şirketlerden bir tanesinde uç değere rastlandığından veri setinden çıkarılmıştır. Çalışmada kullanılan kriterlere ilişkin veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu ve Finnet Mali Analiz programından elde edilmiştir.

Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören ve araştırma veri setinde yer alan şirket kodları ve isimleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Şirket isimleri ve kodları*

KOD	ŞİRKET ÜNVANI
AGHOL	AG ANADOLU GRUBU HOLDİNG A.Ş.
AKSA	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.
AKSEN	AKSA ENERJİ ÜRETİM A.Ş.
ALARK	ALARKO HOLDİNG A.Ş.
AEFES	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A.Ş.
ARCLK	ARÇELİK A.Ş.
ASELS	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
AYGAZ	AYGAZ A.Ş.
BTCIM	BATIÇİM BATI ANADOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
CCOLA	COCA-COLA İÇECEK A.Ş.
DOHOL	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU HOLDİNG A.Ş.
DOAS	DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A.Ş.
ENJSA	ENERJİSA ENERJİ A.Ş.
ENKAI	ENKA İNŞAAT VE SANAYİ A.Ş.
EREGL	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.
HURGZ	HÜRRİYET GAZETECİLİK VE MATBAACILIK A.Ş.
IHEVA	İHLAS EV ALETLERİ İMALAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
IHLAS	İHLAS HOLDİNG A.Ş.
ISDMR	İSKENDERUN DEMİR VE ÇELİK A.Ş.
KMPUR	KİMTEKS POLİÜRETAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
LOGO	LOGO YAZILIM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
OTKAR	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.
PRKME	PARK ELEKTRİK ÜRETİM MADENCİLİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
PGSUS	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.
PETUN	PINAR ENTEGRE ET VE UN SANAYİİ A.Ş.
PINSU	PINAR SU VE İÇECEK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
PNSUT	PINAR SÜT MAMULLERİ SANAYİİ A.Ş.
TATGD	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.
TAVHL	TAV HAVALİMANLARI HOLDİNG A.Ş.
TOASO	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
TTKOM	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.
TTRAK	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ş.
SISE	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.
VESTL	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Çalışmada kullanılan kriterlere ve bu kriterlerin yönlerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. *Araştırma Kriterleri*

Değerlendirme Kriterleri	Amaç (Yön)
Aktif Kârlılığı	Maksimum
Brüt Kâr Marjı	Maksimum
Dönem Kâr Marjı	Maksimum
Özsermaye Kârlılığı	Maksimum
FVÖK Marjı	Maksimum
PD/DD	Maksimum
Hisse Başına Kâr	Maksimum

3.2. Araştırma Etiği

Bu araştırmada kullanılan veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu web sitesinden (www.kap.org.tr) ve Finnet Mali Analiz Programı'ndan elde edilmiş olup bütün aşamalarda bilimsel etik kurallarına dikkat edilmiştir. Çalışmada yer alan alıntılar ve atıflar doğru ve eksiksiz bir şekilde gösterilmiştir.

3.3. Yöntemler

Kriter ağırlıklandırma için ENTROPİ ve CRITIC Yöntem, sıralama için ise MABAC Yöntemi kullanılmıştır.

3.3.1. Entropi Yöntemi

Enformasyon teorisine göre entropi, rassal değişkenlerle ilgili belirsizliğin ölçüsüdür (Bakır ve Atalık, 2018; Zhang vd., 2011). Entropi yöntemi, kriterlerin önem düzeyini belirlemede karar vericilerin subjektif yargılarına gerek duyulmadan alternatiflerin kriterler bakımından aldığı değerleri dikkate alarak kriterlerin ağırlıklarını objektif olarak belirleyen bir yöntemdir (Karaatlı, 2016).

Entropi yönteminin aşamaları aşağıdaki gibidir (Zhu, 2020; Arsu, 2021; Ayçin, 2020; Karamı ve Johansson, 2014; Shemshadi vd., 2011):

1.Aşama: Bu aşamada karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi, x_{ij} (j.kritere göre i. alternatifin aldığı değer) değerlerinden oluşan D ile gösterilir. Karar matrisi Eşitlik (1) ile ifade edilir.

$$D = [x_{ij}]_{m \times n} \quad i = 1,2,3, \dots, m ; j = 1,2,3, \dots, n \quad (1)$$

Burada m alternatif sayısı, n ise kriter sayısıdır.

2.Aşama: Bu aşamada farklı birimlerden alınan değerlerin normalizasyonu yapılır. Normalizasyon işlemi ile herbir değer [0 , 1] arasında değer alacak şekilde standartlaştırılır. Normalizasyon için Eşitlik (2) kullanılır.

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall i, j \text{ için} \quad (2)$$

3.Aşama: Bu aşamada kriterlere ilişkin entropi değerleri (e_j) bulunur. Entropi değerleri (e_j) için Eşitlik (3) kullanılır.

$$e_j = -\frac{1}{\ln(m)} \sum_{j=1}^n [p_{ij} \cdot \ln(p_{ij})] \quad \forall i, j \text{ için} \quad (3)$$

Karar matrisinde negatif değer olması durumunda doğal logaritma alınamayacağından sorun çıkmaktadır. Böyle durumlarda literatürlerde önerilen çeşitli düzeltme yöntemleri bulunmaktadır. Bunlardan biri Zhang vd. (2014) tarafından geliştirilen Z-skoru standartlaştırma dönüşümüdür. Eşitlik (4) kullanılarak bu dönüşüm gerçekleştirilir.

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{X}_j}{\sigma_j} \quad \forall i, j \text{ için} \quad (4)$$

Eşitlik (5)'de verilen dönüşüm yapılarak karar matrisindeki değerler pozitif duruma getirilmiş olur.

$$z'_{ij} = z_{ij} + A; \quad A > |\min z_{ij}| \quad (5)$$

4.Aşama: Bu aşamada bir önceki aşamada elde edilen entropi değerleri kullanılarak her bir kriter için farklılaşma dereceleri Eşitlik (6) kullanılarak bulunur.

$$d_j = 1 - e_{ij} \quad \forall j \text{ için} \quad (6)$$

5.Aşama: Bu son aşamada kriterlerin ağırlıkları belirlenir. Kriter ağırlıkları Eşitlik (7) ile elde edilir.

$$w_{ij} = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad \forall j \text{ için} \quad (7)$$

3.3.2. CRITIC Yöntem

Kriterlerin objektif ağırlıklarının belirlenmesinde kullanılan CRITIC (The Criteria Impatance Through Intercriteria Correlation) yöntemi Diakoulaki vd. (1995) tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem herhangi bir karar vericinin görüşü alınmadan doğrudan karar matrisinden yararlanılarak objektif kriter ağırlıklarının elde edilmesine imkân sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem kriterler arasındaki zıtlığı belirlemek için korelasyon analizini kullanır (Dinçer, 2019).

Critic yönteminin aşamaları aşağıdaki gibidir (Ayçin, 2020; Akçakanat vd., 2018):

1.Aşama: Bu aşamada karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi, x_{ij} (j.kritere göre i. alternatifin aldığı değer) değerlerinden oluşan D ile gösterilir. Karar matrisi Eşitlik (8) ile ifade edilir.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} \quad i = 1,2,3, \dots, m ; j = 1,2,3, \dots, n \quad (8)$$

Burada m alternatif sayısı, n ise kriter sayısıdır.

2.Aşama: Bu aşamada farklı birimlerden alınan değerlerin normalizasyonu yapılır. Normalizasyon işlemi ile her bir değer $[0, 1]$ arasında değer alacak şekilde standartlaştırılır. Normalizasyon işlemi fayda yönlü kriterler için Eşitlik (9), maliyet yönlü kriterler için Eşitlik (10) kullanılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (9)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (10)$$

3.Aşama: Bu aşamada doğrusal ilişki katsayılarından oluşan ilişki katsayısı matrisi oluşturulur. İlişki katsayısı matrisi Eşitlik (11) ile elde edilir.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{j=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j) (r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{j=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \cdot \sum_{j=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j, k = 1,2,3, \dots, n \quad (11)$$

4.Aşama: Bu aşamada j. kriterde bulunan toplam bilgiyi ifade eden C_j değerleri hesaplanır. C_j değerleri için Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) kullanılır.

$$C_j = \sigma_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (12)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)}{m - 1}} \quad (13)$$

5.Aşama: Bu son aşamada kriter ağırlıkları (w_j) değerleri elde edilir. Kriter ağırlık değerleri için Eşitlik (14) kullanılır.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^n c_k} \quad (14)$$

3.3.3. MABAC Yöntemi

Pamučar ve Ćirović (2015) tarafından ilk kez 2015 yılında uygulanan MABAC (Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison) yöntemi, karar alternatiflerinin kriter fonksiyonlarının sınır yakınlık alanına uzaklıklarını dikkate alarak değerlendirme yapma esasına dayalıdır. MABAC yöntemi gerek kurumsal gerekse bireysel karar verme sürecinde birçok farklı kriterin var olduğu bir karar verme probleminde belirli kriterleri gözeterek alternatifler arasından en iyisini seçmeye çalışılan bir yöntemdir (Acuner & Kaygın, 2021).

MABAC yönteminin aşamaları aşağıdaki gibidir (Ayçin, 2020; Ulutaş, 2019):

1.Aşama: Bu aşamada karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi, x_{ij} (j.kritere göre i. alternatifin aldığı değer) değerlerinden oluşan D ile gösterilir. Karar matrisi Eşitlik (15) ile ifade edilir.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} \quad i = 1,2,3, \dots, m ; j = 1,2,3, \dots, n \quad (15)$$

Burada m alternatif sayısı, n ise kriter sayısıdır.

2.Aşama: Bu aşamada farklı birimlerden alınan değerlerin normalizasyonu yapılır. Normalizasyon işlemi ile her bir değer $[0, 1]$ arasında değer alacak şekilde Eşitlik (16)'deki gibi standartlaştırılır.

$$N = [n_{ij}]_{m \times n} \quad i = 1,2,3, \dots, m ; j = 1,2,3, \dots, n \quad (16)$$

Normalizasyon işlemi fayda yönlü kriterler için Eşitlik (17), maliyet yönlü kriterler için Eşitlik (18) kullanılır.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \quad (17)$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^+}{x_i^- - x_i^+} \quad (18)$$

Burada x_i^+ fayda yönlü değerleri, x_i^- ise maliyet yönlü değerleri göstermektedir.

3.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (19) kullanılarak karar matrisi ağırlıklandırılır.

$$v_{ij} = w_{ij} (n_{ij} + 1) \quad (19)$$

4.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (20) kullanılarak tüm kriterler için sınır yakınlık alanı değerleri, Eşitlik (21) kullanılarak sınır yakınlık alanı matrisi elde edilir.

$$g_j = \left(\prod_{i=1}^m v_{ij} \right)^{\frac{1}{m}} \quad (20)$$

$$G = [g_1, g_2, g_3, \dots, g_n]_{1 \times n} = [g_i]_{1 \times n} \quad (21)$$

5.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (22) kullanılarak alternatiflerin sınır yakınlık alanına uzaklıkları matrisi elde edilir.

$$Q = V - G = \begin{bmatrix} v_{11} - g_1 & v_{12} - g_2 & \dots & v_{1n} - g_n \\ v_{21} - g_1 & v_{22} - g_2 & \dots & v_{2n} - g_n \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ v_{m1} - g_1 & v_{m2} - g_2 & \dots & v_{mn} - g_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} q_{11} & q_{12} & \dots & q_{1n} \\ q_{21} & q_{22} & \dots & q_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ q_{m1} & q_{m2} & \dots & q_{mn} \end{bmatrix} \quad (22)$$

6.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (23) kullanılarak sınır yakınlık alanına göre konumların belirlenmesi yapılır.

$$A_i \in \begin{cases} G^+ & \text{eğer } q_{ij} > 0 \\ G & \text{eğer } q_{ij} = 0 \\ G^- & \text{eğer } q_{ij} < 0 \end{cases} \quad (23)$$

Eşitlik (23)'de gösterildiği gibi bir alternatif 3 konumda bulunabilir. Bir alternatifin en iyi alternatif olması için kriterlere ilişkin değerlerinin çoğunun üst yakınlık alanında (G^+) bulunması gerekir. $q_{ij} > 0$ durumu A_i alternatifinin ideal alternatife yakınlığını göstermekte $q_{ij} < 0$ durumu ise A_i alternatifinin negatif ideal alternatife yakınlığını göstermektedir.

7.Aşama: Bu son aşamada Eşitlik (24) kullanılarak her bir alternatif için yakınlık alanına olan uzaklık (q_{ij}) değerleri toplanarak S_i değerleri elde edilir. En iyi alternatif, en yüksek S_i değerine sahip alternatif olarak belirlenir.

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij} \quad i = 1,2,3, \dots, m ; \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (24)$$

4. Bulgular

Bu bölümde hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören ve Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketlere ilişkin elde edilen verilere çok kriterli karar verme yöntemlerinden ENTROPİ, CRITIC ve MABAC yöntemleri uygulanarak elde edilen analiz sonuçları verilmiştir. 2019 yılına ilişkin bulgular detaylı bir şekilde açıklanacak olup 2020 ve 2021 yıllarına ilişkin bulgular ise özet olarak verilecektir.

4.1. 2019 Yılına İlişkin Bulgular

4.1.1 Entropi Yöntemi ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Analizi gerçekleştirebilmek için 2019, 2020 ve 2021 yıllarında BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketlere ilişkin elde edilen verilerle 34 satır ve 7 sütundan oluşan karar matrisi oluşturulmuştur. Bu kapsamda araştırmada 34 şirket ve 7 finansal performans oranı yer almaktadır. Araştırmada kullanılan kriterler, şirketlerin performansını maksimum seviyede etkileyecek şekilde belirlenmiştir. 2019 yılına ilişkin bulgular detaylı olarak verilmiştir.

Entropi yöntemi ile kriter ağırlıklarının belirlenmesi için aşağıdaki adımlar takip edilmiştir.

1.Aşama: Firmalar ve kriter değerlerine ilişkin karar matrisi Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Karar matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
AGHOL	1,8127	30,4162	2,6898	20,0210	12,4434	0,7048	4,9968
AKSA	6,6305	17,0045	7,6163	18,0874	15,7328	1,6509	1,5010
AKSEN	5,3563	18,2027	8,1623	13,0454	25,1640	0,6675	0,7426

ALARK	14,2560	26,9360	32,8852	30,2552	20,7999	1,7184	1,0476
AEFES	2,8199	37,6685	5,5587	9,9915	16,4025	1,0536	2,1887
ARCLK	2,7441	32,1182	2,9836	9,8674	10,4514	1,4580	1,4104
ASELS	13,0795	25,9114	25,7649	24,8376	21,9312	1,7685	2,9409
AYGAZ	5,5194	9,3711	2,6783	11,0358	4,6600	1,5544	0,9116
BTCIM	-9,5571	3,8222	-29,6367	-34,4497	0,2778	0,8838	-1,2902
CCOLA	5,9039	34,3536	7,6949	14,4626	18,7787	1,5110	3,7042
DOHOL	5,2749	8,1035	4,4660	8,3083	5,1124	0,6747	0,2266
DOAS	1,6454	12,8981	0,7797	6,1641	6,0475	1,6819	0,3489
ENJSA	4,4180	27,4736	5,3134	15,1236	18,2329	1,2771	0,8752
ENKAI	7,8298	23,0409	36,0447	9,9166	22,2279	0,8228	0,7737
EREGL	7,4866	18,2455	12,7223	11,5323	19,8742	1,0442	0,9983
HURGZ	-5,5136	11,9134	-13,8353	-7,5494	-19,2177	1,0303	-0,0835
IHEVA	9,0284	21,8712	18,8661	10,8302	14,8735	2,7721	0,1223
IHLAS	0,1725	22,4969	0,7350	1,1596	4,1001	1,5852	0,0067
ISDMR	9,9686	17,3302	13,1002	13,3119	19,6360	1,4346	0,7433
KMPUR	6,3134	16,0660	5,0661	17,4197	11,8767	0,0000	0,2980
LOGO	11,1231	82,2259	20,4403	23,3859	33,7013	4,1197	3,4514
OTKAR	13,1303	37,8110	14,4650	55,1391	17,7631	5,9845	14,6497
PRKME	0,7180	75,6704	38,8166	0,8287	2,2342	0,9278	0,0272
PGSUS	6,3372	24,4806	12,1047	24,9818	32,9471	1,6545	13,0457
PETUN	5,4364	15,3128	6,1763	7,0557	9,6956	0,6070	1,0660
PINSU	-10,0687	45,2696	-14,5818	-63,3612	12,3794	2,0091	-0,7317
PNSUT	2,2389	12,1999	2,0834	3,8608	4,9739	0,6340	0,7715
TATGD	6,4456	21,4791	5,7924	11,8011	9,3774	1,5260	0,4864
TAVHL	9,4512	47,2265	50,7845	27,5294	43,9194	1,2082	6,6489
TOASO	11,5669	13,2223	7,8406	34,2242	13,1226	3,1022	2,9633
TTKOM	6,0306	48,0135	10,1736	25,4879	46,8771	2,7317	0,6877
TTRAK	3,8375	14,4132	2,9396	14,6455	9,7967	3,8699	2,0966
SISE	6,9684	32,5586	14,9530	18,4669	21,2149	0,8109	1,2001
VESTL	1,8088	24,9082	2,0487	9,5335	13,6010	1,1471	1,0489

Karar matrisinde görüldüğü gibi sıfır ve negatif değerler bulunduğundan bu değerlerin doğal logaritmaları bulunamayacağından bu sorunu ortadan kaldırmak için Zhang vd. (2014) tarafından geliştirilen yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemde ilk önce karar matrisinde bulunan her bir değer Eşitlik (4) kullanılarak Z-skoru ile dönüştürülmüştür.

Z-skoru için gerekli olan ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te, Z-skor standartlaşması yapılan değerler (z_{ij}) ise Tablo 5'te verilmiştir. Bundan sonraki sonuçlara ilişkin tablolarda ilk 3 ve son 3 firmanın bulguları verilecektir.

Tablo 4. Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/ DD	Hisse Başına Kâr
Ortalama	5,0063	26,7658	9,5204	11,6750	15,3238	1,636	2,0551
Standart Sapma	5,5845	17,2873	15,1602	19,3768	12,3921	1,186	3,3922

Tablo 5. Z-skor standartlaşması değerleri (z_{ij})

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/D D	Hisse Başına Kâr
AGHOL	-0,5719	0,2112	-0,4506	0,4307	-0,2324	0,7848	0,8672
AKSA	0,2909	-0,5646	-0,1256	0,3309	0,0330	0,0125	-0,1634
AKSEN	0,0627	-0,4953	-0,0896	0,0707	0,7941	0,8162	-0,3869
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	-0,2093	-0,7145	-0,4341	0,1533	-0,4460	1,8824	0,0122
SISE	0,3514	0,3351	0,3583	0,3505	0,4754	0,6954	-0,2520
VESTL	-0,5726	-0,1075	-0,4928	-0,1105	-0,1390	0,4121	-0,2966

Eşitlik (5) ikinci kısım kullanılarak Z-skor dönüşümü yapılmış olan karar matrisindeki değerlerin pozitif değerlere dönüştürülmesi için gerekli olan Minimum, Mutlak ve A değerleri Tablo 6’da verilmiştir. Burada A değeri mutlak değerinden büyük olan mümkün en küçük değerdir.

Tablo 6. Minimum, Mutlak ve A Değerleri

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
Minimum	-2,6994	-1,3272	-2,5829	-3,8725	-2,7874	-1,378	-0,9862
Mutlak	2,6994	1,3272	2,5829	3,8725	2,7874	1,378	0,9862
A	2,70	1,33	2,59	3,88	2,79	1,38	3,99

Eşitlik (5) birinci kısım kullanılarak Tablo-5’teki her bir sütundaki değere Tablo 6’daki A değeri eklenerek karar matrisindeki sıfır veya negatif değerler pozitif hale getirilmiş olur (Tablo 7).

Tablo 7. Pozitif değerli karar matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/ DD	Hisse Başına Kâr
AGH OL	2,1281	1,5412	2,1394	4,3107	2,5576	0,595	4,8572
AKS A	2,9909	0,7654	2,4644	4,2109	2,8230	1,392	3,8266
AKS EN	2,7627	0,8347	2,5004	3,9507	3,5841	0,563 8	3,6031
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRA K	2,4907	0,6155	2,1559	4,0333	2,3440	3,262 4	4,0022
SISE	3,0514	1,6651	2,9483	4,2305	3,2654	0,684 6	3,7380
VEST L	2,1274	1,2225	2,0972	3,7695	2,6510	0,967 9	3,6934

2.Aşama: Eşitlik (2) kullanılarak farklı birimlere sahip kriterlere ait değerler normalizasyon işlemiyle $[0, 1]$ aralığında değer alacak şekilde standartlaştırılmıştır. Normalizasyon matrisi değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Normalizasyon matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
AGHOL	0,0232	0,0341	0,0243	0,0327	0,0270	0,0127	0,0358
AKSA	0,0326	0,0169	0,0280	0,0319	0,0298	0,0297	0,0282
AKSEN	0,0301	0,0185	0,0284	0,0299	0,0378	0,0120	0,0266

.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	0,0271	0,0136	0,0245	0,0306	0,0247	0,0695	0,0295
SISE	0,0332	0,0368	0,0335	0,0321	0,0344	0,0146	0,0276
VESTL	0,0232	0,0270	0,0238	0,0286	0,0279	0,0206	0,0272

3.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (3) kullanılarak her bir finansal performans kriterinin Entropi değerleri (e_j) bulunur (Tablo 9).

Tablo 9. ENTROPİ değerleri

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
Ln(m)				0,2836			
e_j	0,9737	0,9311	0,9766	0,9866	0,9794	0,9387	0,9927

4.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (6) kullanılarak her bir finansal performans kriteri için farklılaşma dereceleri (d_j) hesaplanır (Tablo 10).

Tablo 10. Kriterlere ilişkin farklılaşma dereceleri

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
d_j	0,0263	0,0689	0,0234	0,0134	0,0206	0,0613	0,0073

5.Aşama: Bu son aşamada Eşitlik (7) kullanılarak her bir finansal performans kriteri için kriter ağırlık değerleri (w_j) bulunur (Tablo 11).

Tablo 11. Kriter ağırlık değerleri

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
w_j	0,1188	0,3114	0,1056	0,0607	0,0931	0,2770	0,0332

Tablo 11’de görüldüğü gibi Entropi Yöntemine göre en önemli kriterin Brüt Kâr Marjı (**0,3114**) kriteri olduğu görülmektedir. Bu kriteri sırasıyla PD/DD (**0,2770**), Aktif Kârlılığı (**0,1188**), Dönem Kâr Marjı (**0,1056**), FVAÖK Marjı (**0,0931**), Öz Sermaye Kârlılığı (**0,0607**) ve Hisse Başına Kâr (**0,0332**) kriterleri izlemektedir.

4.1.2 CRITIC Yöntemi ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

CRITIC yöntemine ilişkin gerçekleştirilen detaylı açıklamalar 2019 yılına aittir. CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıklarının belirlenmesi için aşağıdaki adımlar takip edilmiştir.

1.Aşama: Karar matrisi, Entropi yöntemi başlığı altındaki Tablo 3’te verilmiştir.

2.Aşama: Bu aşamada normalizasyon işlemi yapılır. Tüm kriterler fayda yönlü olduğundan Eşitlik (9) kullanılarak karar matrisi için normalizasyon işlemi yapılmıştır (Tablo 12).

Tablo 5. Normalizasyon matrisi

Kriter Yönü	Max.	Max.	Max.	Max.	Max.	Max.	Max.
	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
AGHOL	0,4884	0,3392	0,4020	0,7036	0,4790	0,1178	0,3944
AKSA	0,6865	0,1681	0,4632	0,6873	0,5288	0,2759	0,1751
AKSEN	0,6341	0,1834	0,4700	0,6448	0,6715	0,1115	0,1275
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	0,5717	0,1351	0,4051	0,6583	0,4390	0,6466	0,2125

SISE	0,7004	0,3665	0,5545	0,6905	0,6117	0,1355	0,1562
VESTL	0,4883	0,2689	0,3940	0,6151	0,4965	0,1917	0,1467

3.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (11) kullanılarak ilişki katsayı matrisi oluşturulur. Elde edilen doğrusal ilişki katsayıları (ρ_{jk}) değerleri matrisi Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 6. İlişki katsayıları matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
Aktif Karlılığı	1,0000	0,7791	0,9644	0,9840	0,9495	0,8348	0,7642
Brüt Kar Marjı	0,7791	1,0000	0,8528	0,7926	0,8471	0,7615	0,6581
Net Kar Marjı	0,9644	0,8528	1,0000	0,9555	0,9484	0,7794	0,7322
Özsermaye	0,9840	0,7926	0,9555	1,0000	0,9515	0,8431	0,7873
FVAÖK Marjı	0,9495	0,8471	0,9484	0,9515	1,0000	0,8137	0,7624
PD/DD	0,8348	0,7615	0,7794	0,8431	0,8137	1,0000	0,7847
Hisse Başına Kar	0,7642	0,6581	0,7322	0,7873	0,7624	0,7847	1,0000

4.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) kullanılarak standart sapma (σ_j) ve j. kriterde yayılmış olan bilgi miktarı olan C_j değerleri hesaplanır (Tablo 14).

Tablo 7. σ_j ve C_j değerleri

	1- ρ_{jk} Değerleri						
	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
Aktif Karlılığı	0,0000	0,2209	0,0356	0,0160	0,0505	0,1652	0,2358
Brüt Kar Marjı	0,2209	0,0000	0,1472	0,2074	0,1529	0,2385	0,3419
Net Kar Marjı	0,0356	0,1472	0,0000	0,0445	0,0516	0,2206	0,2678
Özsermaye	0,0160	0,2074	0,0445	0,0000	0,0485	0,1569	0,2127
FVAÖK Marjı	0,0505	0,1529	0,0516	0,0485	0,0000	0,1863	0,2376
PD/DD	0,1652	0,2385	0,2206	0,1569	0,1863	0,0000	0,2153
Hisse Başına Kar	0,2358	0,3419	0,2678	0,2127	0,2376	0,2153	0,0000
Toplam	0,7240	1,3089	0,7672	0,6861	0,7275	1,1829	1,5112
σ_j	0,2296	0,2205	0,1885	0,1635	0,1875	0,1983	0,2128
C_j	0,1662	0,2886	0,1446	0,1122	0,1364	0,2345	0,3216

5.Aşama: Bu son aşamada Eşitlik (14) kullanılarak kriter ağırlıkları (w_j) elde edilir (Tablo 15).

Tablo 8. Kriter ağırlıkları

Kriterler	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Net Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
w_j	0,1184	0,2055	0,1030	0,0799	0,0971	0,1670	0,2290

Tablo 15’te görüldüğü gibi CRITIC Yönteme göre en önemli kriterin Hisse Başına Kar (**0,2290**) kriteri olduğu görülmektedir. Bu kriteri sırasıyla Brüt Kar Marjı (**0,2055**), PD/DD (**0,1670**), Aktif Karlılığı (**0,1184**), Dönem Kar Marjı (**0,1030**), FVAÖK Marjı (**0,0971**) ve Öz sermaye Karlılığı (**0,0799**) kriterleri izlemektedir.

4.1.3. MABAC Yöntemine Göre Firma Performanslarının Sıralanması

Firmaların 2019 yılına ilişkin verileri kullanılarak performanslarının sıralanması için kullanılan MABAC yöntemi işlem aşamaları aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

1.Aşama: Karar matrisi Tablo 3'te verilmiştir.

2.Aşama: Bu aşamada normalizasyon işlemi yapılır. Tüm kriterler fayda yönlü olduğundan Eşitlik (17) kullanılarak normalizasyon matrisi elde edilmiştir (Tablo 16).

Tablo 9. Normalize karar matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
AGHOL	0,4884	1,6644	0,5245	1,2370	0,9255	0,4429	0,6193
AKSA	0,6865	1,1130	0,7270	1,1575	1,0607	0,4818	0,4756
AKSEN	0,6341	1,1623	0,7495	0,9502	1,4484	0,4414	0,4445
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	0,5717	1,0065	0,5348	1,0160	0,8167	0,5730	0,5001
SISE	0,7004	1,7524	1,0287	1,1731	1,2861	0,4473	0,4633
VESTL	0,4883	1,4379	0,4982	0,8059	0,9731	0,4611	0,4570

3.Aşama: Bu aşamada Eşitlik (19) kullanılarak normalize edilen karar matrisi (ENTROPİ ve CRITIC yöntemle elde edilen kriter ağırlık değerleri ayrı ayrı kullanılarak) ağırlıklandırılır. ENTROPİ kriter ağırlıkları kullanılarak elde edilen ağırlıklandırılmış karar matrisi Tablo 17'de, CRITIC kriter ağırlıkları kullanılarak elde edilen ağırlıklandırılmış karar matrisi ise Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 10. ENTROPİ ile elde edilen ağırlıklandırılmış karar matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Net Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
ENTROPİ (w_j)	0,1188	0,3114	0,1056	0,0607	0,0931	0,2770	0,0332
AGHOL	0,1769	0,8298	0,1611	0,1358	0,1794	0,3997	0,0538
AKSA	0,2004	0,6581	0,1825	0,1310	0,1919	0,4105	0,0490
AKSEN	0,1942	0,6734	0,1848	0,1184	0,2281	0,3993	0,0480
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	0,1868	0,6249	0,1621	0,1224	0,1692	0,4358	0,0498
SISE	0,2021	0,8572	0,2143	0,1319	0,2129	0,4009	0,0486
VESTL	0,1769	0,7593	0,1583	0,1096	0,1838	0,4047	0,0484

Tablo 1811. CRITIC ile elde edilen ağırlıklandırılmış karar matrisi

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
CRITIC (w_j)	0,1184	0,2055	0,1030	0,0799	0,0971	0,1670	0,2290
AGHOL	0,1762	0,5476	0,1570	0,1787	0,1870	0,2410	0,3709
AKSA	0,1996	0,4343	0,1779	0,1724	0,2002	0,2475	0,3380
AKSEN	0,1934	0,4444	0,1802	0,1558	0,2378	0,2408	0,3308
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	0,1861	0,4124	0,1581	0,1611	0,1765	0,2627	0,3436
SISE	0,2013	0,5657	0,2089	0,1736	0,2221	0,2417	0,3351
VESTL	0,1762	0,5010	0,1543	0,1443	0,1916	0,2441	0,3337

4.Aşama: Eşitlik (20) kullanılarak ENTROPİ ve CRITIC yöntem kriter ağırlıkları için elde edilen sınır yakınlık alanı değerleri Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 12. Sınır yakınlık alanı değerleri

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Net Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
Entropi (g _i)	0,1904	0,7579	0,1759	0,0980	0,1839	0,4101	0,0496
Critic (g _i)	0,1896	0,5002	0,1714	0,1290	0,1917	0,2473	0,3419

5.Aşama: Eşitlik (22) kullanılarak ENTROPİ kriter ağırlıkları için sınır yakınlık alanına olan uzaklıklar matrisi Tablo 20’de, CRITIC kriter ağırlıkları için sınır yakınlık alanına olan uzaklıklar matrisi ise Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 13: ENTROPİ kriter ağırlıkları için sınır yakınlık alanına uzaklıklar

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
AGHOL	-0,0135	0,0719	-0,0148	0,0378	-0,0045	-0,0104	0,0042
AKSA	0,0101	-0,0999	0,0066	0,0330	0,0081	0,0004	-0,0006
AKSEN	0,0038	-0,0845	0,0090	0,0204	0,0442	-0,0108	-0,0016
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	-0,0036	-0,1330	-0,0137	0,0244	-0,0147	0,0256	0,0002
SISE	0,0117	0,0993	0,0385	0,0339	0,0291	-0,0092	-0,0010
VESTL	-0,0135	0,0013	-0,0176	0,0116	-0,0001	-0,0054	-0,0012

Tablo 14. CRITIC kriter ağırlıkları için sınır yakınlık alanına uzaklıklar

	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
AGHOL	-0,0134	0,0474	-0,0144	0,0497	-0,0047	-0,0063	0,0290
AKSA	0,0100	-0,0659	0,0064	0,0434	0,0084	0,0002	-0,0040
AKSEN	0,0038	-0,0558	0,0087	0,0268	0,0461	-0,0065	-0,0111
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
TTRAK	-0,0036	-0,0878	-0,0134	0,0321	-0,0153	0,0155	0,0016
SISE	0,0117	0,0655	0,0375	0,0446	0,0303	-0,0055	-0,0068
VESTL	-0,0134	0,0009	-0,0171	0,0153	-0,0001	-0,0032	-0,0082

6.Aşama: Eşitlik (24) kullanılarak alternatiflerin sınır yakınlık alanından uzaklık değerleri ve her bir alternatifin kriter fonksiyonları (S_i) hesaplanmıştır. ENTROPİ ve CRITIC kriter ağırlıkları için her bir alternatifin kriter fonksiyon değerleri (S_i) ve firmaların MABAC yöntemi performans sıralamaları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 15. 2019 yılı MABAC yöntemi performans sıralaması

FİRMALAR	S _i (Entropi)	S _i (Critic)	Sıralama (Entropi)	Sıralama (Critic)	Fark
AGHOL	0,0707	0,0873	13	13	0
AKSA	-0,0423	-0,0014	23	21	2
AKSEN	-0,0196	0,0121	20	20	0
ALARK	0,2817	0,2831	6	6	0
AEFES	0,1712	0,1244	10	12	-2
ARCLK	0,0690	0,0375	15	17	-2

ASELS	0,2259	0,2434	7	8	-1
AYGAZ	-0,2289	-0,1658	30	28	2
BTCIM	-0,6549	-0,6151	34	34	0
CCOLA	0,1806	0,1621	9	11	-2
DOHOL	-0,2545	-0,1897	32	30	2
DOAS	-0,2170	-0,1777	29	29	0
ENJSA	0,0679	0,0584	16	15	1
ENKAI	0,1583	0,1624	12	10	2
EREGL	-0,0082	0,0210	18	19	-1
HURGZ	-0,4671	-0,4373	33	33	0
IHEVA	0,0700	0,0665	14	14	0
IHLAS	-0,1230	-0,1321	27	27	0
ISDMR	0,0015	0,0321	17	18	-1
KMPUR	-0,1039	-0,0619	25	24	1
LOGO	0,9832	0,7503	1	1	0
OTKAR	0,4531	0,5184	5	3	2
PRKME	0,7104	0,4682	2	4	-2
PGSUS	0,1704	0,2795	11	7	4
PETUN	-0,1392	-0,0992	28	26	2
PINSU	-0,0735	-0,2373	24	32	-8
PNSUT	-0,2386	-0,1903	31	31	0
TATGD	-0,0367	-0,0286	22	23	-1
TAVHL	0,6794	0,6395	3	2	1
TOASO	-0,0169	0,0580	19	16	3
TTKOM	0,5118	0,4170	4	5	-1
TTRAK	-0,1147	-0,0708	26	25	1
SISE	0,2023	0,1773	8	9	-1
VESTL	-0,0248	-0,0259	21	22	-1

Tablo 22 incelendiğinde ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemine göre, firmaların performans sıralamaları arasındaki farkların az olduğu görülmektedir. Ayrıca sıralamalar arasındaki Spearman korelasyon katsayısı ise $\rho = 0,978$ olarak bulunmuştur. Bulunan korelasyon katsayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Her iki yöntemle göre en iyi 5 firma sıralaması Tablo 23'de verilmiştir.

Tablo 16. MABAC yöntemi performans sıralaması (ilk 5 firma)

FİRMALAR	S_i (Entropi)	S_i (Critic)	Sıralama (Entropi)	Sıralama (Critic)	Fark
LOGO	0,9832	0,7503	1	1	0
PRKME	0,7104	0,4682	2	4	-2
TAVHL	0,6794	0,6395	3	2	1
TTKOM	0,5118	0,4170	4	5	-1
OTKAR	0,4531	0,5184	5	3	2

4.2. 2020 Yılına İlişkin Bulgular

Araştırma veri setinde yer alan şirketlerin 2020 yılına ait veriler için ENTROPİ yöntemi kriter ağırlıkları Tablo 24’de verilmiştir.

Tablo 24. ENTROPİ kriter ağırlıkları

Kriterler	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
w_j	0,1376	0,1054	0,1055	0,0731	0,0762	0,4127	0,0895

Tablo 24’te verilen bilgilere göre ENTROPİ yöntemi sonucunda en önemli kriterin PD/DD (**0,4127**) kriteri olduğu görülmektedir. Bu kriteri sırasıyla Aktif Karlılığı (**0,1376**), Dönem Kar Marjı (**0,1055**), Brüt Kar Marjı (**0,1054**), Hisse Başına Kar (**0,0895**), FVAÖK Marjı (**0,0762**) ve Öz sermaye Karlılığı (**0,0731**) kriterleri izlemektedir.

CRITIC yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 25’te verilmiştir.

Tablo 25. CRITIC kriter ağırlıkları

Kriterler	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
w_j	0,1275	0,1028	0,1092	0,0976	0,0995	0,3862	0,0773

Tablo 25’te verilen bilgilere göre CRITIC yöntemi sonucunda en önemli kriterin PD/DD (**0,3862**) kriteri olduğu görülmektedir. Bu kriteri sırasıyla Aktif Karlılığı (**0,1275**), Dönem Kar Marjı (**0,1092**), Brüt Kar Marjı (**0,1028**), FVAÖK Marjı (**0,0995**), Öz sermaye Karlılığı (**0,0976**) ve Hisse Başına Kar (**0,0773**) kriterleri izlemektedir.

Firmaların 2020 yılı verileri için ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC performans sıralaması Tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 176. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC performans sıralaması (2020 yılı)

FİRMALAR	S_i (Entropi)	S_i (Critic)	Sıralama (Entropi)	Sıralama (Critic)	Fark
AGHOL	0,3301	0,3769	26	26	0
AKSA	0,4238	0,4834	12	12	0
AKSEN	0,3471	0,4015	24	23	1
ALARK	0,7582	0,8357	2	2	0
AEFES	0,3796	0,4294	18	19	-1
ARCLK	0,4026	0,4538	15	16	-1
ASELS	0,5048	0,5666	7	7	0
AYGAZ	0,2273	0,2634	29	29	0

BTCIM	-0,1294	-0,1662	34	34	0
CCOLA	0,4354	0,4890	10	10	0
DOHOL	0,3464	0,3953	25	25	0
DOAS	0,4262	0,4889	11	11	0
ENJSA	0,3645	0,4160	21	20	1
ENKAI	0,4561	0,5120	9	9	0
EREGL	0,3553	0,4066	22	22	0
HURGZ	0,0062	0,0095	31	31	0
IHEVA	0,3661	0,4151	20	21	-1
IHLAS	0,3057	0,3491	27	27	0
ISDMR	0,3807	0,4336	17	18	-1
KMPUR	0,3753	0,4374	19	17	2
LOGO	0,6817	0,7399	4	4	0
OTKAR	0,7038	0,7750	3	3	0
PRKME	0,7637	0,8454	1	1	0
PGSUS	-0,1081	-0,0844	32	32	0
PETUN	0,3517	0,3984	23	24	-1
PINSU	0,2064	0,2166	30	30	0
PNSUT	0,2571	0,2966	28	28	0
TATGD	0,4763	0,5330	8	8	0
TAVHL	-0,1116	-0,0972	33	33	0
TOASO	0,4198	0,4828	13	13	0
TTKOM	0,5316	0,6061	6	6	0
TTRAK	0,5728	0,6395	5	5	0
SISE	0,4013	0,4545	16	15	1
VESTL	0,4129	0,4709	14	14	0

Tablo 26’da ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemine göre firmaların performans sıralamaları arasındaki farkların çok az olduğu görülmektedir. Ayrıca sıralamalar arasındaki Spearman korelasyon katsayısı ise $\rho = 0,998$ olarak bulunmuştur. Bulunan korelasyon katsayısının çok yüksek olduğu görülmektedir. Her iki yönetime göre en iyi 5 firmanın sıralaması Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 187. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC performans sıralaması (en iyi 5 firma)

FİRMALAR	Si (Entropi)	Si (Critic)	Sıralama (Entropi)	Sıralama (Critic)	Fark
PRKME	0,7637	0,8454	1	1	0
ALARK	0,7582	0,8357	2	2	0
OTKAR	0,7038	0,7750	3	3	0
LOGO	0,6817	0,7399	4	4	0
TTRAK	0,5728	0,6395	5	5	0

Tablo 27’de görüldüğü üzere analizde kullanılan her iki yönetime göre en iyi 5 firmanın sıralaması değişmemiştir.

4.3. 2021 Yılına İlişkin Bulgular

Araştırma veri setinde yer alan şirketlerin 2021 yılına ait verileri için Entropi yöntemi kriter ağırlıkları Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28. Entropi kriter ağırlıkları

Kriterler	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
w_j	0,0715	0,1721	0,2357	0,0579	0,0658	0,3173	0,0799

Tablo 28’de verilen bilgilere göre Entropi yöntemi sonucunda en önemli kriterin PD/DD (**0,3173**) kriteri olduğu görülmektedir. Bu kriteri sırasıyla Dönem Kar Marjı (**0,2357**), Brüt Kar Marjı (**0,1721**), Hisse Başına Kar (**0,0799**), Aktif Karlılığı (**0,0715**), FVAÖK Marjı (**0,0658**) ve Öz sermaye Karlılığı (**0,0579**) kriterleri izlemektedir.

Critic yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29. Critic kriter ağırlıkları

Kriterler	Aktif Kârlılığı	Brüt Kâr Marjı	Dönem Kâr Marjı	Özsermaye Kârlılığı	FVAÖK Marjı	PD/DD	Hisse Başına Kâr
w_j	0,1093	0,1427	0,1827	0,0986	0,0917	0,2843	0,0908

Tablo 29’da verilen bilgilere göre CRITIC yöntemi sonucunda en önemli kriterin PD/DD (**0,2843**) kriteri olduğu görülmektedir. Bu kriteri sırasıyla Dönem Kâr Marjı (**0,1827**), Brüt Kâr Marjı (**0,1427**), Aktif Kârlılığı (**0,1093**), Öz sermaye Kârlılığı (**0,0986**), FVAÖK Marjı (**0,0917**) ve Hisse Başına Kâr (**0,0908**) kriterleri izlemektedir.

Firmaların 2021 yılı verileri için ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC performans sıralaması Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC performans sıralaması (2021 yılı)

FİRMALAR	S_i (Entropi)	S_i (Critic)	Sıralama (Entropi)	Sıralama (Critic)	Fark
AGHOL	0,2109	0,3124	19	17	2
AKSA	0,2658	0,3700	13	12	1
AKSEN	0,1669	0,2523	25	25	0
ALARK	0,5081	0,5422	4	4	0
AEFES	0,1939	0,2619	20	24	-4
ARCLK	0,1668	0,2413	26	26	0
ASELS	0,4132	0,4781	5	6	-1
AYGAZ	0,0829	0,1780	29	29	0
BTCIM	-0,3103	-0,2779	34	34	0
CCOLA	0,2588	0,3345	14	16	-2
DOHOL	0,1926	0,2763	21	21	0
DOAS	0,2306	0,3652	17	13	4
ENJSA	0,1925	0,2802	22	20	2
ENKAI	0,2326	0,2902	15	18	-3
EREGL	0,3641	0,4384	7	8	-1
HURGZ	0,0044	0,0511	31	31	0
IHEVA	0,1831	0,2639	24	23	1
IHLAS	0,1533	0,2341	27	27	0

ISDMR	0,3256	0,4024	10	11	-1
KMPUR	0,2321	0,3541	16	15	1
LOGO	0,6722	0,7137	2	2	0
OTKAR	0,5213	0,6440	3	3	0
PRKME	2,1518	1,8730	1	1	0
PGSUS	-0,1926	-0,1188	33	33	0
PETUN	0,1472	0,2193	28	28	0
PINSU	-0,0389	0,0024	32	32	0
PNSUT	0,0580	0,1320	30	30	0
TATGD	0,2818	0,3554	12	14	-2
TAVHL	0,2299	0,2867	18	19	-1
TOASO	0,2887	0,4136	11	10	1
TTKOM	0,3876	0,4863	6	5	1
TTRAK	0,3301	0,4722	9	7	2
SISE	0,3563	0,4177	8	9	-1
VESTL	0,1861	0,2721	23	22	1

Tablo 30’da ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemine göre firmaların elde edilen performans sıralamaları arasındaki farkların çok az olduğu görülmektedir. Ayrıca sıralamalar arasındaki Spearman korelasyon katsayısı ise $\rho = 0,988$ olarak bulunur. Bulunan korelasyon katsayısının çok yüksek olduğu görülmektedir. Her iki yönteme göre en iyi 6 firma sıralaması Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC performans sıralaması (en iyi 6 firma)

FİRMALAR	S_i (Entropi)	S_i (Critic)	Sıralama (Entropi)	Sıralama (Critic)	Fark
PRKME	2,1518	1,8730	1	1	0
LOGO	0,6722	0,7137	2	2	0
OTKAR	0,5213	0,6440	3	3	0
ALARK	0,5081	0,5422	4	4	0
ASELS	0,4132	0,4781	5	6	-1
TTKOM	0,3876	0,4863	6	5	1

Tablo 31’de görüldüğü gibi her iki yönteme göre en iyi 4 firmanın sıralaması değişmemiştir. Diğer iki firmanın ise sıralaması yer değiştirmiştir.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bir şirketin finansal performansının değerlendirilmesi finansal oranlar yolu ile olabilmektedir. Finansal oranlar hem yatırımcılara hem de analistlere şirketler hakkında finansal bilgi sağlamaktadır. Bu bilgiler dahilinde şirketin mevcut durumu tahlil edilmekte ayrıca sektördeki durumu da ortaya konulmaktadır. Ayrıca şirketlerin finansal açıdan başarılı olmaları diğer bir ifade ile finansal performanslarının yüksek olması şirketlerin paydaşları açısından da önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada 2019, 2020, 2021 yıllarında hisse senetleri BIST Kurumsal Yönetim Endeksi’nde işlem gören 34 şirketin finansal performanslarının çok kriterli karar verme tekniklerinden olan ENTROPİ, CRITIC ve MABAC yöntemleri ile belirlenmesi amaçlanmıştır.

Entropi analizi sonucunda 2019 yılında en yüksek ağırlığa sahip kriter, Brüt Kâr Marjı iken en düşük ağırlığa sahip kriterin Hisse Başına Kâr’ın olduğu tespit edilmiştir. CRITIC yöntemine göre 2019 yılında en yüksek ağırlığa sahip kriter, Hisse Başına Kâr olurken en düşük ağırlığa sahip kriter

Özsermaye Kârlılığı olmuştur. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemleri ile 2019 yılına ilişkin gerçekleştirilen finansal performans sıralamasında; LOGO şirketi ENTROPİ-MABAC yönteminde birinci sırada iken CRITIC-MABAC yönteminde de finansal performans sıralamasında birinci sırada; PRKME şirketi ENTROPİ-MABAC yöntemine göre sıralamada ikinci sırada, CRITIC-MABAC yönteminde dördüncü sırada; TAVHL şirketi ENTROPİ-MABAC yöntemine göre üçüncü sırada iken CRITIC-MABAC yöntemine göre finansal performans sıralamasında ikinci sırada; TTKOM şirketi finansal performans sıralamasında ENTROPİ-MABAC yöntemine göre dördüncü sırada iken CRITIC-MABAC yöntemine göre yapılan hesaplamada beşinci sırada; OTKAR şirketi ENTROPİ-MABAC yöntemine göre beşinci sırada, CRITIC-MABAC yöntemine göre finansal performans sıralamasında üçüncü sırada yer almıştır.

2020 yılına ilişkin analiz sonucunda; ENTROPİ yöntemine göre en yüksek ağırlığa sahip kriter PD/DD (Piyasa Değeri/Defter Değeri) olurken en düşük ağırlığına sahip kriter ise Özsermaye kârlılığı ve FVÖK Marjı olmuştur. CRITIC yöntemine göre, 2020 yılında en yüksek ağırlığa sahip kriter ENTROPİ yöntemi ile benzerlik göstererek PD/DD (Piyasa Değeri/Defter Değeri) olmuştur. Bu yılın en düşük ağırlığa sahip kriteri ise Hisse Başına Kâr oranı olmuştur. 2020 yılına ilişkin ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemleri sonucunda elde edilen performans sıralaması aynı sonuçları vermiştir. Buna göre; PRKME, ALARK, OTKAR, LOGO, TTRAK şirketleri her iki yöntemde de aynı şekilde en iyi 5 şirket olarak sıralandığı tespit edilerek benzer sonuçlar verdiği görülmüştür.

ENTROPİ yöntemine göre 2021 yılına ilişkin ağırlığı en yüksek olan kriter PD/DD (Piyasa Değeri/Defter Değeri) olurken en düşük ağırlığa sahip kriter ise Özsermaye kârlılığı olmuştur. CRITIC yöntemine göre 2021 yılında en yüksek ağırlığa sahip kriter ENTROPİ yöntemi ile benzer sonuç vererek PD/DD (Piyasa Değeri/Defter Değeri) oranı olurken; en düşük ağırlığa sahip kriter ise 2020 yılı ile benzerlik göstererek Hisse Başına Kâr oranı olmuştur. ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemleri ile 2021 yılına ilişkin gerçekleştirilen finansal performans sıralamasında; PRKME her iki yöntemde birinci sırada, LOGO şirketi her iki yöntemde ikinci sırada, OTKAR üçüncü sırada, ALARK şirketi dördüncü sırada yer almıştır. Ancak, ASELS şirketi ENTROPİ-MABAC yöntemine göre beşinci sırada iken CRITIC-MABAC yöntemine göre altıncı sırada; TTKOM şirketi ise ENTROPİ-MABAC yöntemine göre yapılan sıralamada altıncı iken CRITIC-MABAC yöntemine göre beşinci sırada yer almıştır.

Bu çalışma literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında firma performansları bakımından farklı sıralamaların elde edildiği görülmektedir. Bu beklenen bir durumdur. Bunun temel nedenleri; sözkonusu bu çalışmada birden fazla kriter ağırlıklandırma yönteminin kullanılması ve farklı performans değerlendirme oranlarının kriter olarak alınmasıdır.

Bu çalışmanın sonuçları 34 şirket ve yedi kriter ile sınırlıdır. Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde; 2019 yılında ENTROPİ-MABAC yöntemine göre yüksek Brüt Kâr Marjına sahip şirketler CRITIC-MABAC yöntemine göre ise Hisse Başına Kârı yüksek olan; 2020 ve 2021 yılında ise ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemlerine göre PD/DD (Piyasa Değeri/Defter Değeri) yüksek olan şirketlerin finansal performans bağlamında daha başarılı oldukları; 2019 yılında ENTROPİ-MABAC yöntemine göre Hisse Başına Kârı düşük olan, CRITIC-MABAC yöntemine göre Özsermaye kârlılığı düşük olan; ENTROPİ-MABAC ve CRITIC-MABAC yöntemlerine göre 2020 ve 2021 yılında Hisse Başına Kârı düşük olan şirketlerin finansal performans açısından başarısız oldukları tespit edilmiştir. Bu çalışma, farklı yıl aralıkları ve farklı oranlar veya farklı analiz yöntemleri kullanılarak farklı çalışmalara ışık tutacaktır.

6. KAYNAKÇA

- Acuner, E., & Yerdelen Kaygın, C. (2021). Türkiye turizm verilerinin CRITIC ve MABAC yöntemleriyle testi: 2005-2019. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2403-2424.
- Akbulut, O. Y. (2020). Finansal performans ile pay senedi getirisi arasındaki ilişkinin bütünlük CRITIC ve MABAC ÇKKV teknikleriyle ölçülmesi: Borsa İstanbul çimento sektörü firmaları üzerine ampirik bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 471-488.
- Akçakanat, Ö., Aksoy, E., & Teker, T. (2018). CRITIC ve MDL temelli EDAS yöntemi ile TR-61 bölgesi bankalarının performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(32), 1-24.
- Altın, H. (2021). Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin finansal performansının mabac yöntemiyle analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 5(2), 211-234.
- Arsu, T. (2021). Finansal performansın ENTROPİ Tabanlı ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi: BIST Elektrik, Gaz ve Buhar Sektöründeki işletmeler üzerine bir uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 15-32.
- Ayçin, E. (2020). *Çok kriterli karar verme: Bilgisayar uygulamalı çözümler* (2. baskı). Nobel Akademik.
- Bakır, M., & Atalık, Ö. (2018). Evaluation of service quality in airlines by ENTROPY and ARAS Methods. *Journal of Business Research-Türk*, 10(1), 617- 638.
- Çelik, S. (2020). Türk katılım bankacılığı sektöründe performans analizi: bütünlük Critic ve Mabac uygulaması. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(2), 311-334.
- Çizgici Akyüz, G. (2022). Hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal performans analizinde topsis ve mabac yöntemlerinin değerlendirilmesi. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(4).
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers and Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Dinçer, S. E. (2019). *Çok kriterli karar alma* (1. baskı). Gece Akademi.
- Eş, A., & Bilen, H. (2019). Entropy tabanlı aras yöntemle firmaların finansal performanslarının değerlendirilmesi: orman ürünleri ve mobilya sektöründe bir uygulama. In H. Yıldız & A. S. Aybar (Eds.), *Researches in Economics, Econometrics & Finance* (pp. 13-28). IJOPEC.
- Gallizo, J. L., & Salvador, M. (2003). Understanding the behavior of financial ratios: The adjustment process. *Journal of Economics and Business*, 55(3), 267-283.
- Gülay, G., Öncü, E., Karşılı, H., & Gündüz, V. (2021). BIST kurumsal yönetim endeksinde yer alan bankaların performans analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 2001-2018.
- Işık, Ö. (2020). SD tabanlı MABAC ve WASPAS yöntemleriyle kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının performans analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 29, 61-78.
- Kablan, A., & Altuk, V. E. (2021). Kamu denetçiliği kurumunun finansal performansının TOPSIS ve MABAC yöntemleri ile analizi. *Ombudsman Akademik*, 7(14), 95-114.
- Karaatlı, M. (2016). ENTROPİ-Gri İlişkisel Analiz yöntemleri ile bütünlük bir yaklaşım: Turizm sektöründe uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 63-77.

- Karami, A., & Johansson, R. (2014). Utilization of multi attribute decision making techniques to integrate automatic and manual ranking of options. *Journal of Information Science and Engineering*, 30, 519-534.
- Karcioğlu, R., Yalçın, S., & Gültekin, Ö.F. (2020). Sezgisel bulanık mantık ve entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemiyle finansal performans analizi: BİST’de işlem gören enerji şirketleri üzerine bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 360-373.
- Keleş, M. K. (2022). CRITIC temelli MABAC yöntemi ile Türk Hava Yollarının yıllara göre performansının değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6 (1), 53-67.
- Kurt, G., & Kablan, A. (2022). Covid-19’un, BİST ulaştırma endeksinde faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin finansal performansı üzerindeki etkilerinin, çok kriterli karar verme yöntemleri ile analizi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3 (1), 16-33.
- Lukic, R. (2021). Application of MABAC method in evaluation of sector efficiency in Serbia. *Review of International Comparative Management*, 22 (3), 400-418.
- Mohamed, A.B., Wei, D., & Rehab, M. (2020). An integrated plithogenic MCDM approach for financial performance evaluation of manufacturing industries. *Risk Management*, 22, 192-218.
- Pamuçar, D., & Ćirović, G. (2015). The selection of transport and handling resources in logistics centers using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison (MABAC). *Expert Systems with Applications*, 42(6), 3016-3028.
- Shemshadi, A., Shirazi, H., Toreihi, M., & Tarokh, M. (2011). A fuzzy VIKOR method for supplier selection based on ENTROPY measure for objective weighting. *Expert Syst. Appl.*, 38, 12160–12167.
- Şenol, Z. & Ulutaş, A. (2018). Muhasebe temelli performans ölçümleri ile piyasa temelli performans ölçümlerinin CRITIC ve ARAS yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 641, 83-102.
- Ulutaş, A. (2019). ENTROPİ ve MABAC yöntemleri ile personel seçimi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches*, 13(19), 1552 – 1573
- Yalçın, N., Bayrakdaroğlu, A., & Kahraman, C. (2012). Application of fuzzy multi-criteria decision-making methods for financial performance evaluation of Turkish manufacturing industries. *Expert Systems with Applications*, 39(1), 350–364.
- Yerdelen Kaygın, C., & Gerekan, B. (2021). BIST sürdürülebilirlik endeksinde işlem gören şirketlerin ENTROPİ ve MABAC yöntemi ile finansal performanslarının değerlendirilmesi. In R. Karcioğlu & M. Özcan (Eds.), *Sürdürülebilirlik Boyutuyla Muhasebe ve Finansman Araştırmaları* (pp. 205-241). Gazi.
- Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., & Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information ENTROPY—A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.
- Zhang, X., Wang, C., Li, E. & Xu, C. (2014). Assessment model of eco environmental vulnerability based on improved entropy weight method. *The Scientific World Journal*, 2014, 1-7.
- Zhu, Y., Tian, D., & Yan, F. (2020). Effectiveness of ENTROPY Weight Method in decision-making. *Math. Probl. Eng.*, 2020, 1-5.

BİR HAYIRSEVER KADIN VAKIF: HALİME HATUN VAKFİYESİ VE MUHASEBE DEFTERLERİ

Sinan GİDER*

Öz

Vakıf müessesesi, bir toplumun sosyal, iktisadi ve dini yapısını destekleyen oluşumlardandır. Bu bakımdan vakıflar değerlendirilirken bütüncül olarak toplumsal yapı göz önüne çıkmaktadır. Bu çalışmada vakıf müesseselerinin toplumsal yapıya etkisi iktisat tarihi perspektifiyle incelenmektedir. Halime Hatun vakfı yerel anlamda Erzurum şehrinin sosyal, iktisadi ve dini yapısını vakfiyeler ve muhasebe kayıtları özelinde araştırılmasına kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda Erzurum şehrinin vakıf akarlarının sağladığı gelirler ile akarların gelirlerinden elde edilen meblağların hangi alanlara harcadığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda vakıf ve şehir ilişkisi birincil kaynaklar üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Çalışma Osmanlıların son dönemlerinde vakıf kurumlarının devletin en güçlü yapılarından olduğunu görülmesini sağlamaktadır. Osmanlıların ülke genelinde girdiği iktisadi bunalımların yerel bölgelerde pek hissedilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim yerel bölgelerde devletin ulaşamadığı alanlarda vakıf kurumları hizmetlerini aksatmadan devam etmekteydiler. Halime Hatun vakfı özelinde devletin ulaşamadığı alanlarda şahsi vakıfların etkin oluşumunun toplumsal faydalar sağladığı tespit edilmektedir. Bu minvalde vakıf müesseselerinin bütüncül olarak merkezi yönetimi güçlendiren özelliklerinin yanında, yerel bölgelerde de toplumun sosyal, iktisadi ve dini kısımlarına katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Halime Hatun'un hayırsever amaçlarla kurduğu vakfı sayesinde hem kendi şahsına hem de toplumsal fayda sağlanması açısından Erzurum şehrinde önemli bir yer edindiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dönem itibarıyla şehirde dükkânlarda gelir-gider dengesinin nasıl işlendiği, ne kadar kar elde edildiği, muhasebe defter serileri incelenerek yıllara göre değişimlerin ne ölçüde sağlandığı analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat tarihi, Vakıf, Şehir, Sosyal-iktisadi-dini yapılar, Muhasebe.

Jel Kodu: N0,N9,B0.

A Woman Endower Waqf: Halime Hatun's Waqf and Accounting Books

Abstract

The waqf institutions support the social, economic and religious structure of a society. Thus,, evaluating waqfs reveals the social structure in a holistic way. In this study, the impact of waqf institutions on the social structure is examined from the economic history perspective. The Halime Hatun Waqf is the object of the research with the specific certificates and accounting records. In this context, it is attempted to demonstrate how the waqfs' income is spent. Meanwhile, the relationship between the waqf and the city is evaluated through the primary sources. The study enables us to see that waqf institutions were among the most powerful structures of the state in the last periods of the Ottomans. It is seen by the waqf institutions that the country-wide economic crises experienced by the Ottoman Empire were not felt in the local regions. Indeed, in places where the state could not reach in local regions, waqf institutions maintained their services without interruption. In the case of the Halime Hatun Waqf, it was determined that the effectiveness of private waqfs in areas that the state cannot reach, provides social benefits. In this way, it is deduced that waqf institutions make contributions to the social, economic and religious segments of the society in local regions. In addition, their holistic characteristics strengthened the central administration. Halime Hatun gained an important place in the city of Erzurum in terms of benefiting both herself and the society by the waqf she founded. In this regard, it is analyzed how the income-expenditure balance was processed in a shop in the city, how much profit was made, and to what extent the changes occurred based on the years by examining the accounting book series.

Keywords: Economic history, Waqf, City, Social-economic-religious structures, Accounting.

Jel Code: N0,N9,B0.

* Dr, sinangidr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6408-0896>

Giriş

Tarih boyunca her toplumun veya devletin halka hizmet etmek için geliştirdiği kurumlar olmuştur. Bazı toplumlarda bu kurumlar belediye olarak hizmet verirken, bazılarında ise bireyler nezdinde şehre veya taşraya hizmet amacıyla yapılan sosyal çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Toplum ve devlete hizmet amacı güden, ekonomik kalkınmayı kurulduğu bölgede destekleyen, organize ve kurumsal olan vakıflar topluma hizmet edilmesinin gereksinimi ile ortaya çıkmış yapılardandır. Bu bakımdan vakıf kurumları değerlendirilirken vakıfların toplumsal ihtiyaçlardan ortaya çıktığı ve bu toplumsal ihtiyaçlardan dolayı halkın veya idarecilerin mülklerini vakıf bünyesine alarak vakıfları geliştirdikleri göz ardı edilmemelidir. Vakıfların İslam ülkelerindeki veya Osmanlı Devleti'ndeki rolü incelendiğinde toplumun veya bireylerin vakıf kurumlarını kullanarak zenginleşme amacı gütmadıkları görülmektedir. Vakıflar Osmanlılarda zenginleşme amacı taşımadıkları gibi aksine mal varlığının adaletli bir şekilde paylaşılmasına olanak sağlayan kurumsal bir yapı özelliği taşımıştır. Bu minvalde vakıf kurumları zengin bir kadın olan Halime Hatun vakfı özelinde de bakıldığında malın hayır işlerine tahsis edilmesi, işletmelerin mütevellî heyetleri tarafından idare edilmesi, zengin bir bireyin malının ortak ve adil bir düzen içinde sistematik ve denetlenebilir şekilde alındığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda vakıf kurmanın mülkün bireyden çıkıp topluma adaletli bir şekilde mal edilmesi gelir dağılımını iyileştirme imkânı sunduğu görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti bireylerin tek başına zenginleşmesinin yerine toplumun adaletli bir şekilde ekonomik güce sahip olmasını desteklemiş ve vakıf kurumlarının meydana getirilmesinde teşvik edici olmuştur. Vakıflar Osmanlı toplumunda adil bir ekonomik düzenin oluşmasını sağlayan önemli etkenler arasında olmuştur. Adil toplum düzenini destekleyen Osmanlı Devleti vakıf kurumları aracılığıyla hem adil düzenin tesis edilmesi hem de iktisadi canlılığı kurdukları şehirlerde sağlamaya çalışmışlardır.

1800'lü yıllardan itibaren Erzurum İran saldırılarından kurtulmuş, yerine Rus saldırıları başlamıştır. Erzurum'un 19. yüzyıl boyunca Rus saldırılarına maruz kalması şehrin iktisadi durumunun gerilemesine de sebebiyet vermiştir. Bu saldırılardan dolayı şehir halkı vakıf kurumlarıyla sosyal ve ekonomik hayat canlı tutulmaya çalışılmıştır. Şehir halkı yaşanan saldırılardan dolayı iktisadi sorunlarla uğraşmış ve şehrin refah seviyesi gerilemiştir. Vakıf kurumlarının taşınmazları, şehirdeki ticari hayatın zenginliği iktisadi canlılığın vakıflar aracılığıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum vakıflarla ilgili kaleme alınmış eserlerde de görülmektedir.

Vakıflarla ilgili çalışmalarda vakıfların sosyal-ekonomik-kültürel-dini yönleri bütüncül olarak ele alınmaktadır. Nitekim vakıflarla ilgili birçok kaynağın mevcut olduğu bilinmektedir. Literatür incelendiğinde M. Fuad Köprülü'nün 'Vakıfların Hukuki Mahiyeti' adlı eserinde vakıfların genel yapısının anlatıldığı, kuruluş esaslarının belirtildiği, hukuki dayanaklarının tespit edildiği, oluşum şekillerinin aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bahaeddin Yediyıldız'ın kaleme aldığı 'XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi' adlı eserde vakıf kurumlarının menşei hakkında genel bilgiler verilip devamında arşiv kaynakları tespit edilerek birçok vakıf kurumunun vakfiyeleri incelenmiş, gelir-gider dengeleri ortaya çıkarılmıştır. Yediyıldız bu eserinde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden tespit ettiği vakfiyelerin nerede kuruldukları, kuruldukları şehre hizmetleri, gelirlerinin hangi alanlara dağıtıldığını, vakfa kalan kar oranlarını incelemiştir. Murat Çizakça'nın 'İslam Dünyasında Vakıflar' isimli eserinde Vakıfların yapısı ile ilgili bilgiler verilmiş, İslam dünyasında vakıfların ehemmiyeti anlatılmış ve İslam iktisadi olarak para vakıfları üzerinde durulmuştur. Ziya Kazıcı'nın 'Osmanlı Vakıf Medeniyeti' adlı eserinde vakfın tarifi, kuruluş esasları, vakfiyeler, Osmanlılarda vakıfların genel hatları incelenmiştir. Nazif Öztürk 'Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar' eserinde de yine vakıfların genel alanları üzerinde bilgiler verilmiştir. Vakıf kurumlarının sosyal ve iktisadi faydalarının İslam ülkelerindeki faydaları üzerinde duran ve gelir adaletsizliğinin doğu toplumlarında vakıflar aracılığıyla azaldığını gösteren çalışmalar yapan Ahmet Tabakoğlu'nun 'Türkiye İktisat Tarihi' eserinde bu konular

incelenmiştir. Vakıflarla ilgili literatür taraması yapıldığında bu başyapıtlar haricinde pek çok eserin, makalenin mevcut olduğu görülmektedir. Bunun yanında literatür taraması yapılan eserlerin içerikleri incelendiğinde vakıf, vakfiye, gelir-gider dengesi, sosyal, dini, iktisadi hizmetlerin şekilleri de öğrenilmektedir. Bu eserlerden de anlaşılmaktadır ki batı merkezli iktisat araştırmalarının sanayileşme üzerine değerlendirdiği Osmanlı ekonomisinin öncelikli olarak toplumsal eşitliğin sağlanması, tekelleşmelerin önüne geçilmesi ve diğer alanlarda olduğu gibi iktisadi alanlarda da adil düzenin tesis edilmesi üzerine kurulduğu görülmektedir. Osmanlıların gayesi saf bir sanayileşme adımını sağlamak olmamıştır. Nitekim eşit hak ve temeller ile toplumun gelişimi öncelik tutulmuş ve vakıflarla bu durum desteklenmiştir.

Bu bağlamda vakıf kurumlarının bir bölgenin veya şehrin gelişimine sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yönden hizmetler eden belediyecilik anlayışını bireysel yürüten kurumlardan olduğu söylenebilir. Nitekim bu araştırmanın konusu Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Erzurum vilayetinde vakfiyesi ve muhasebe kayıtları tespit edilen ve vilayetin toplumsal yapısını, kadın bireylerin işletme sahibi olma durumlarını, mülk edinme veya mülklerini vakfetmeleri incelenmiştir. Bir şahsın mülkünü ortak fayda amacı ile bulunduğu şehre veya mahalleye vakfetmesi, vakfin akarlarından elde edilen gallerin (gelirin) mahalle ve şehir halkının ortak faydasına sunması bu vakfin sağladığı sosyal ve ekonomik faydalar arasında gösterilebilir. Bunun yanında Halime Hatun vakfında camilerin eksikliklerinin giderilmesi gibi dini hizmetlerde vakfin konusunu kapsayan ve içerikte işlenen kısımlarıdır.

Bu vakıf çalışmasının ana teması Osmanlı dönemindeki vakıfların topluma sağladığı sosyo-ekonomik faydaların vakfiye ve muhasebe verileri üzerinden tespit edilmesi, dönem içinde kadınların mülk sahibi olmaları, sosyal hayatta aktif olmaları, vakıf kurumlarında kadın şahısların etkin oluşudur. Bunun yanında araştırma 19. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin doğudaki bir şehrinde vakıf kurumları aracılığıyla yapılan hizmetlerin, hayır işlerinin neler olduğu, vakıf gallelerinin nasıl değişkenlik gösterdiği, yıllara göre vakıf muhasebe gelirlerinin arttığı gözlenmiştir. Vakıf gelirlerinin muhasebe kayıtlarında artmasının tespit edilmesi ile vakıf kurumlarının sadece hayır işlerine aktarılmadığı, mülkü vakfeden şahsın icare (kira) gelirlerinin de bununla birlikte arttığı anlaşılmaktadır. Bu vakıf çalışmasında Osmanlı Devleti'nin doğu vilayeti olan Erzurum şehrinde 19.yüzyılda bir vakıf kurumunun topluma ve şehre yaptığı hayri işlerin anlaşılmasına, vakfin muhasebe kayıtlarında gelirlerinin artmasıyla dini ve sosyal hizmetlere ayrılan payın artmasının katkısı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan çalışmanın sorunsalı ele alındığında vakıf araştırması mekân ve zaman ile sınırlandırılıp şehir ve dönemle ilgili bir vakfin gelir-gider dengesi, vakfin hayır işlerine ayrılan bütçesinin ne kadar olduğu, şehre ayrılan bütçenin dini ve sosyal alanlarla sınırlı olduğu, vakfin senelik kar oranının arttığı tespit edilebilmiştir. Halime Hatun vakfının sosyal hizmetleri olarak belirli dönemlerde kurbanların adak edilmesi ve geliri düşük ailelere yardım olarak dağıtılması gösterilebilir. Bu bakımdan araştırmanın literatüre katkısı Erzurum şehrinde Halime Hatun vakfı özelinde vakıfların sosyal ve dini hizmetlerinin anlaşılmasını sağlamak, kadınların 19. Yüzyıl Osmanlısında devletin bir doğu vilayetinde işletme sahibi olmalarının tespit edilmesinin diğer çalışmalara daha geniş perspektif sunmasına olanak sağladığı görülmüştür.

Vakıf araştırmasının genel yapısının anlaşılması için vakfin kurumsal özellikleri, kelime manaları, çeşitliliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda vakıf kurumu İslam aleminde sosyal, iktisadi, dini, beledi gibi çeşitli hizmet alanlarında önemli yer kapsamaktadır. Nitekim bu durum vakıfların İslam coğrafyasının her bölgesinde ve her döneminde aktif rol üstlenmesine olanak sağlamıştır. Vakıf kurumunun genel manası incelendiğinde kelimenin kökenine değinmek gerekir. Vakıf, kelime manası itibarıyla Arapçadan intikal etmiştir. Kelimenin tanımında 'bir kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, bir malı hapsedmek, durdurmak' gibi çeşitli manalar taşımaktadır (Akgündüz, 2013; Berki, 1946; Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], 2012; Yazır, 1997).

Vakıf kelimesinin çoğul anlamı incelendiğinde ‘evkaf’ kelimesi şekline dönüştüğü görülmüştür. Vakıf kurumunun oluşumunu meydana getiren vakfiyenin kelime manasına bakıldığında ‘vakfedilen bir malın hangi hayır işlerine kullanılacağını ve ne şekilde idare edileceğini belirten senet’ anlamını içermektedir (Öztürk, 1995; TDV, 2012). Vakfiye tam olarak vakıf kurumunun oluşturulduğunun beyan edilmesinden sonra senet şeklinde tescillenme işlemine denir (Şeker, 2007).

Farklı bir söylemle ifade edilecek olursa, vakıf müessesesini meydana getiren kişiye ‘vakıf’, vakfedilen mülke ‘menkuf’ denilmektedir. Bu bağlamda kendisinden yararlanan mülklere ‘hayrat’, bu mülklerin korunması ve topluma katkı sunması için meydana getirdikleri taşınmazlara ‘akar’ denilmektedir. Vakıflar akar sayılarına göre değerlendirilmekte, akar sayısı fazla olan vakıfların büyük bütçeli vakıflar olduğu anlaşılmaktadır (Gündüz, 2009).

Vakıf kurumunun anlam bütünlüğü geniş bir manayı kapsamaktadır. Vakıf kurumu amacı ve mahiyeti olan bir müessese özelliği taşımaktadır. Vakfın hukuki ve içtimai tarafına bakıldığında “Vakıf; amaç bakımından hukuki tasarrufları iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki mütakabil ihtiyaç ve menfaatleri geliştirmek ile ikincisi insani yardımı istihdaf etmektedir. İlk kısım incelendiğinde var olma mecburiyetinin ve ikinci kısımda ahlak-ı fazılının gerekliliğidir. Vakıf gayesi bakımından incelendiğinde hukuk terminolojisinde yardımı sürekli kılan kurum olarak ifade edilebilir. Kısacası var oluş gayesinin ana teması yardım tedarik etmek olan vakıf kurumu, insanlara tahsis edilip yardımı devamlı amaç edinen bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Vakıf müessesesi hukuki kurumlar içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Nitekim vakıf, hayır ve faydalı olmayı kendisine ilke edinen kurumların en önemli kısmını oluşturmaktadır (Yazır, 1997).

Hayır amacı güden vakıf kurumu, vakfeden tarafından mülki haklarından vazgeçilip fayda kıstasını gaye edinerek bireysel haklarından feragat etme amacı taşıyan kurum olarak tanımlanabilir. Vakıf Allah mülkü olarak tasvir edilerek vakfın mülkiyet hakkı kuruma intikal ettiğinden satış işlemleri söz konusu olmamaktaydı. Bu bakımdan bir vakfın kurulmuş olmasından sonra herhangi bir ticari satış söz konusu olmamaktaydı. Vakıfların kuruluş gayeleri ve vakfediliş esasları incelendiğinde dini hizmet maksadı ilk sırada gelmektedir. Pek çok örnekte camilerin vakıf vazifesi ifa ettikleri görülmüştür. Bunun yanında zirai araziler, arsalar, gayrimenkul ve menkul mülkler de vakıf vazifesi gören camilere bağlanmıştır. Vakıf kurumları icare, galle gibi kavramları içinde barındırdığı gibi bir bölgenin veya bir şehrin toplumsal, ekonomik yapısını temelden etkileyen kurumların başında gelmektedir (Leeuwen, 2012).

Bir birey vakıf kurduğunda vakfın mülki haklarından feragat ettikten sonra idareci görevini üstlenebilmekteydi. Vakıf kurumunun bu şartlar altında oluşturulmasının gayesi hiç kuşkusuz vakıf vefat ettiğinde veya soyunun devam etmemesi halinde vakfettiği mülklerin hayır işlerindeki durumunun devam etmesi olmuştur. Eğer vakıf vefat etmiş, soyu devam etmemişse, vakfın idare görevi genelde mahalledeki cami imamlarına geçmekteydi. Bu sayede vakfın sürekliliği sağlanmaktaydı. Mütevellilik görevi şahıslar arasında vakıf kurumunun kuralları çerçevesinde devredilmekteydi. Nitekim bu kurumsal düzen vakıf kurucusunun mülklerini korumasını sağlamak ve vakıf mallarının devamlılığını tesis etmekteydi (Leeuwen, 2012).

Vakıf müesseselerinin oluşturduğu kurumsal yapı nedeniyle miras bırakma işlemi gibi görünmesinin de önü kesilmiş olmaktadır. İslam hukukunun mahiyeti itibariyle şahsi çıkarların vakıf kurumları üzerinden amaçlanması engellenmekteydi. Vakıf gaye olarak toplumun ekonomik ve sosyal yapısını pozitif yönde etkilemeyi hedef edinmiştir (Çilingir, 2018). Bu minvalde vakıflar sosyo-ekonomik temellendirmelerin içinde eğitim, din, beledi gibi hizmetleri kapsamlı şekilde yapmayı amaç edinmekteydi. Fakirlere yardımların yapılması, çeşmelerin yapılması veya tamir edilmesi gibi hizmetler vakıfların etki alanında bulunmaktaydı (Gider, 2022).

Çalışmanın evreleri incelendiğinde giriş kısmında vakıflarla ilgili genel kanılar ve literatürde vakıf konusu ele alınmış ve vakıflarla ilgili tanımlamalar, içerikleri hakkında detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. İkinci kısımda çalışmanın yöntemi ana başlığı altında araştırmanın deseni işlenmiştir. Devamında araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın etiği şeklinde başlıklarla çalışmanın genel mahiyeti, problematiği anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Halime Hatun Vakfı bünyesinde elde edilen bulgular aktarılmıştır. Bu bulgular çalışmanın ana malzemesi olan vakfiye belgesi üzerinden aktarılmıştır. Bulgular kısmında tespit edilen diğer belgeler Halime Hatun Vakfına ait muhasebe defter kayıtları olmuştur. Burada tespit edilen arşiv belgeleri araştırmanın ana şemasının nihai halini almasını sağlamıştır. Çalışmanın ana şematığı bulgular kısmında vakfiye ve muhasebe defterlerinin içerikleri arşiv belgelerinin taranması ile tespiti neticesinde Halime Hatun Vakfının şehre ve halka sağladığı hizmetlerin anlaşılmasını sağlamıştır. Çalışma son kısımda tartışma ve öneriler kısmı ile sonuçlandırılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Literatür incelendiğinde vakıf konusu üzerine pek çok kitap, tez, makalenin yazıldığını görmekteyiz. Bu çalışmalarda eserler şehir vakıfları, bölge vakıfları, şahıs vakıfları gibi konular üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı ve önemi Erzurum şehrinin 19. yüzyıldaki durumunu ve bölge içindeki önemini vakfiye kayıtlarından aktarmaktadır. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden elde edilen bulgular üzerinden kaleme alınmış olması çalışmanın önemini bize göstermektedir. Halime Hatun Vakfı ile ilgili ele alınan araştırma birincil kaynak kullanılarak incelenmiştir. Araştırma konusu itibariyle doğrudan arşivlerden elde edilen belgelerle ilk kez bu çalışmada araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu bakımdan çalışma vakıf konusunda ele alınan belgeler değerlendirildiğinde orijinal bir araştırma olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada incelenen birincil kaynaklar dönem içindeki Erzurum şehrinin sosyal, ekonomik ve dini yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bunun yanında Halime Hatun'un şahsı üzerinden Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetiminden uzak bir şehri olan Erzurum'da kadınların vakıf kurabildikleri, hayır işlerinde aktif olabildikleri ve sosyal hayatın içinde rol aldıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Halime Hatun Vakfı bünyesinde vakfiye ve muhasebe kayıtları Erzurum şehrinin 19. yüzyıldaki durumunu dönemsel olarak anlamamızı sağlamaktadır. Çalışma arşiv kayıtları üzerinden birincil kaynaklar tespit edilerek günümüz Türkçesine çevrilip araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Araştırmanın kapsamına bakıldığında vakıfların Osmanlı toplumunda güvenin ve refahın tesisini sağlayan kurumlar olduğu, toplumun kültürel, siyasi, ticari, eğitim, dini gibi çeşitli alanlarında bütüncül hizmetler ettiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın diğer bir önemi hiç kuşkusuz Osmanlı kadınlarının vakıf kurumlarında yönetici olabildikleri, bu kurumlarda eğitim verebildikleri, müteveli olabildikleri görülmektedir.

2. Yöntem

Bu araştırmanın motivasyonu belirlenirken vakıfların kuruldukları bölgelerde veya şehirlerde sosyal ve ekonomik kalkınmaya etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Vakfiye ve muhasebe içerikleri üzerinden sosyal olarak yapılan yardımlar, dini olarak camilere ayrılan bütçe ve iktisadi olarak şehrin işletmelerinin kar oranlarının bir vakıf özelinde artışının tespiti görülebilmektedir. Bu yolla bir vakfın özelinde şehre sağlanan iktisadi canlılık tespit edilebilmektedir. Bunun yanında mülklerini vakfeden şahısların dükkân gelirlerinin de arttığı anlaşılmaktadır. Dükkân gelirinin artmasının mülklerin vakfedilmesi neticesinde olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde doğu bölgesinde bulunan Erzurum şehrinin Halime Hatun vakfı örneği üzerinden şehrin ve bölgenin vakıf kurumları ile canlılık kazandığı, vakıf bünyesine giren işletmelerin kar oranlarının arttığı muhasebe kayıtları incelenerek görülmüştür.

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma incelendiğinde sosyal, ekonomik, dini, kültürel analiz deseninin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Araştırmanın içeriğinde kullanılan belgeler birincil kaynaklar etrafında şekillenmiştir. Birincil kaynaklar arşiv belgelerinin tespiti ile elde edilmiş ve vakıf konusu ile ilgili yazılmış eserlerle desteklenmiştir. İçerik analizi incelendiğinde arşiv kaynakları, vakfiye, muhasebe kayıtları ve konu ile ilgili eserler belirli bir materyalin araştırılması, tespit edilmesi, anlamlandırılması, sistematik bir şekilde evrakların yorumlanması ile neticelenmiştir. Araştırmanın deseninin anlaşılması için genel çerçeve ve içeriğe bakıldığında Erzurum’da kurulmuş bir vakıftaki gelirlerin ve giderlerin değişimi, hangi alanlara vakıf gelirlerinin aktarıldığı ve sosyo-ekonomik katkıları anlaşılabilir. Bir vakfın bir şehre sağladığı faydalar bu araştırmanın genel deseninin kapsamaktadır (Akgündüz, 2013; Berki, 1946; Günay, 2012; Şeker, 2007). Birincil kaynaklar olarak VGMA ve BOA arşivlerinden tespit edilen defterler taranmış, Halime Hatun Vakfı incelenmiş, vakfiye ve muhasebe defterleri üzerinden araştırma temellendirilmiştir. Vakfiye şehrin 19. yüzyıldaki gelişimini, hayırseverin vakfedilen taşınmazların durumunu gösterirken aynı zamanda mahalledeki ticarethanelerin kiralalarının meblağını da bize göstermektedir.

2.2. Araştırma Etiği

“Bir Hayırsever Kadın Vakfı: Halime Hatun Vakfiyesi ve Muhasebe Defterleri” adlı bu çalışma Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv belgelerinden istifade edilerek ve bazı vakıf eserlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada bilimsel araştırma ve akademik etik kurallarına uygun davranılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Halime binti Abdullah ve Vakfı

Osmanlı döneminde vakıflar imparatorluğun her bölgesinde sosyal ve iktisadi kalkınmayı destekler mahiyette kurumsallaşmıştır. Nitekim vakıf müesseseleri imparatorluğun her bölgesinde etkin bir şekilde sosyal belediyeçilik işlemlerini icra etmekteydi (Bulut, 2014). İmparatorluğun geneline bakıldığında erkek vakıfların her bölgede vakıflar kurdukları görülmüştür. Fakat aynı durum kadın vakıflar için geçerli olmamıştır. Kadın vakıflar genellikle hayırseverlik işleriyle ilgilenmiş ve bu minvalde vakıflar kurmuşlardır (Yüksel, 1999). Kadın vakıflar payitaht merkezine yaklaştıkça sayısal olarak artmaktaydı. Kadınların payitaht merkezine yaklaştıkça etkinliklerinin artması ve saray efradına yakın olması nedeniyle sosyal hayatta diğer bölgelere nazaran daha aktif olmaları kadın vakıf sayılarının da artmasını sağlamıştır. Payitaht merkezi ve çevresinde kurulmuş pek çok vakıf bizzat hanedana mensup kadın vakıfların kurdukları veya destekledikleri kurumlar olmuştur (Demirel, 2006). Bu bakımdan merkezden uzak bölgelerden biri olan Erzurum’da kurulmuş vakıfların kadın vakıflar eliyle teşkil edilmiş olması önem arz etmektedir. Nitekim XVIII. yüzyılda Erzurum şehrinde Halime Hatun tarafından kurulan vakıf hem dönem olarak hem de mekân olarak müstesna bir örnek teşkil etmektedir.

Halime Hatun, Erzurum’da yaşayan hayırsever kadın vakıflarından biridir. Halime Hatun, Erzurum’un Yeğen Ağa mahallesinde ikamet etmiştir. XVIII. yüzyılda yaşayan Halime Hatun o dönemde kadın vakıflarda pek bulunmayan esnaf gruplarına ait işletme mülklerine sahip olmuştur. Bu işletmeler içinde ekmeççi, kebabçı, alefdar dükkanlarının nıfı hisselerini vakfetmiştir. Vakfiyesinde vakfettiği taşınmazlarla ilgili teferruatlı bilgiler verilmiştir. Vakfiyenin içeriğinden Halime Hatun’un bu dükkanların tek sahibi olmadığı ortak mülkler olduğu anlaşılmıştır. İncelenen vakfiyede Halime Hatun’a ait dükkanların hisseleri vakıflaştırılmıştır. Diğer ortağın böyle bir girişimde bulunmadığı görülmüştür. İncelenen vakfiyede anlaşıldığı üzere Halime Hatun’un Sadriye Hatun’un kızı olan Fatma Hanım adlı şahsın oğluya hisseli olduğu görülmüştür. Fatma Hanım’ın oğlu Mehmet Emin Bey ile üç adet dükkânda ortaklık yaptığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda vakfın akarının hisseli olduğu anlaşılmaktadır (VGMA, 583, 90).

Vakfiye şartları incelendiğinde her sene vakıftan sağlanan galleden evvela dükkanların tamir ve termiminin görülmesi belirtilmiştir. Tamir ve termimler sağlandıktan sonra kalan meblağdan dört adet koyunun senelik adak edilmesi şart konulmuştur. Bunun yanında mahallede bulunan Yeğen Ağa camisine her sene berat dökülmesi ve fakir ahaliye senelik yardımda bulunulması kararlaştırılmıştır. Vakfın gallesinden kalan baki paranın ise mütevelliyeye bırakılması sağlanmıştır. Vakfiyenin bitişinde ise vakfın varlığı ve sürekliliği için yazılan kurumsal içerikler mevcuttur (VGMA, 583, 90).

Halime Hatun vakfının kuruluş tarihi olarak vakfiyede 15 Ramazan 1277/27 Mart 1861 senesi geçmesine karşın vakfın asıl kuruluş tarihinin 7 Zilkade 1192/27 Kasım 1778 olduğu vakıf muhasebe defterlerinde tespit edilmiştir. Vakfiyede 1277 senesinin yazılmasının sebebi vakıfla ilgili oluşmuş mütevellî sorunundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı mahkeme heyeti vakfiyenin bir örneğini arşivlerden tespit edip yaşanan anlaşmazlığı karara bağlamıştır. Bunun sonucunda vakfiyenin mahkeme heyetinde karara bağlandığı tarih güncellenmiştir (VGMA, 12115, 93).

İncelenen vakfiyede vakfedilen taşınmazların yıllık kar oranları, gelir-gider hesapları farklı tarihler baz alınarak karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Muhasebe defterlerinde akarlardan elde edilen senelik icare gallesinin meblağı, akarların icarelerinden yapılan sosyal hizmetlerin dağılımı ve işletmelerin bakımlarından kalan paranın mütevelliyeye devredilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Halime Hatun vakfı uzun soluklu bir vakıf olmuş ve XIX. içinde muhasebe defterleri takip edilmiş bir vakıf özelliği taşımıştır.

3.2. Halime Hatun Vakfı Muhasebe Defter Örnekleri

Vakıflar, sosyal güvenliğin ana esası olması yanında eğitim, din, ziraat, kültür, sosyal destek ve sağlık fonlarının yürütülmesini sağlayan mali bir müessesedir. Vakıf müessesesi Osmanlı mali teşkilatında merkez maliyesi ve tımar sisteminden sonra devletin ekonomisine katkı sunan üçüncü büyük kurum olmuştur. Nitekim vakıflar Osmanlı mali teşkilatı içinde kendi bünyesinde işçilerin maaşları, cari giderlerin finansal olarak desteklenmesi gibi kurumsal iktisadi çerçeveler oluşturmuştur. Bu durum vakıfların Osmanlı mali sisteminde ilk üç önemli kurumlardan biri olduğunu göstermektedir. Muhasebe sistemi ise vakıfların ödemeler dengesini sağlayan, kurumlarla ilgili bilgileri düzenleyen ve sistematik bir şekilde dengeleyen yapı özelliğini taşımaktadır. Muhasebe defterleri Osmanlı mali sistemi içinde denetleme mekanizmasını destekleyen, gelir-gider dengesinin bozulmamasını sağlayan defterlerin başında gelmektedir. Vakıf kurumlarında muhasebe defterleri bir muhasebe kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Nitekim vakıflarda tutulan muhasebe defterleri muhasebe sisteminin ne denli önem teşkil ettiğini gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan muhasebe defterleri vakıfların gelir gider bütçelerini tutan, denetim ve danışma sağlayan öğelerin başında gelmektedir. Vakıflarla ilgili yaşanan sorunlar genellikle muhasebe defterlerine danışılarak çözüm yoluna gidilmiştir. Bunun yanında vakfın kar-zarar dengesinin görülmesi, bir sonraki yıla planlı bir bilançonun oluşturulması muhasebe defterleri aracılığıyla oluşmuştur (Şensoy, 2014).

Muhasebe defterleri incelenen Halime Hatun vakfının dükkanları hisseli olup, muhasebe hesapları hisseli şekilde oranlanmaktadır. Veriler tabloda Halime Hatun'un vakfından kendi hissesinin meblağları üzerinden değerlendirilmiştir. Muhasebe defterlerinde vakıfnamede geçen kebaççı ve fırıncı dükkanları 11 yıllık seriler dikkate alınarak elde edilmiştir. Defter numaraları 12115, 12746 olan kayıtlar içindeki veriler değerlendirilmiştir. İncelenen defter serileri birbirini destekler nitelik göstermektedir. Bu bakımdan veri serileri tutarlılık göstermektedir.

Tablo 1. *Muhasebe Defter Örneği-1259 Senesi*

Kuruş	Senelik Hasılat
500	Gölbaşında 1 adet kebabçı dükkânı Müsteciri Alik zimmi
160	1 adet alefdar dükkânı
660	Senelik toplam hasılat
330	Nısıf mülk hisse sahiplerine
330	Toplam hasılat
Senelik Masraf	
120	Kurban Bayramı'nda 4 koçun adak edilmesi
074	Yeğen Ahmet Ağa camii şerifine 3 adet berat, 21 kıyye (aydınlatma-Şem'i revgan)
070	6 kıyye helvalık, 6 kıyye yağ
264	Toplam masraf
Gelir-Gider Denkleştirmesi	
330	Senelik hasılat
264	Senelik masraf
066	Vakfın hayırlardan kalan parası
12,5	Çalışanların maaşı
03,5	Muhasebe harcı
50	Vakfa baki kalan

(VGMA, 12115, 93, 149).

Halime Hatun vakfının 1259 senesindeki muhasebe defteri incelendiğinde tablo 1'den de anlaşılacağı üzere 2 dükkândan elde edilen senelik hasılatın 660 kuruşa tekabül ettiği belirtilmektedir. XIX. yüzyıl içinde Erzurum şehrinde kebabçı ve alefdar dükkânlarının gallelerinden elde edilen gelirlerin dönem itibarıyla yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim aynı dönem içinde başka dükkânların gelirleri takip edildiğinde düşük gelirlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Vakıf gelirlerinin önce dini ve sosyal hizmetlere ayrıldığı, bunun neticesinde 264 kuruş masrafın yapıldığı incelenmiştir. Vakfa kalan 66 kuruştan ise vakıf içindeki maaş ve muhasebe giderlerinin yapıldığı ve vakfa kalan paranın senelik 50 kuruş olduğu fark edilmiştir. Buradan hareketle Halime Hatun vakfının dini ve sosyal gayeler güttüğü ifade edilebilir. Bunun yanından muhasebe defter örneklerinde dükkânların Alik isminde bir şahsa kiralandığı görülmektedir.

Tablo 2. *Muhasebe Defter Örneği-1264 Senesi*

Kuruş	Senelik Hasılat
150	Gölbaşında 1 adet kebabçı dükkânı
350	1 adet alefdar dükkânı
500	Nısıf mülk hisse sahiplerine
500	Senelik toplam hasılat
Senelik Masraf	
088	4 kuruştan 22 kıyye (aydınlatma) Yeğen Ahmet Ağa camisine
105	35 kuruştan 3 adet koçun adak edilmesi
060	Vakfiyenin ölmüşlerinin ruhu için helva
253	Toplam masraf
Gelir-Gider Denkleştirmesi	
500	Senelik hasılat

253	Senelik masraf
247	Vakfın hayırlardan kalan parası
012	Çalışanların maaşı
003	Muhasebe harcı
232	Vakfa baki kalan

(VGMA, 12746, 6, 16).

Vakıf muhasebe defteri incelendiğinde 1259 yılındaki tablo 1’de gelirin 330 olduğu, 1264 senesine gelindiğinde ise tablo 2’de görüldüğü üzere gelirin 500’e kadar çıktığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan 1264 senesinde nisf hisseden kalan payın 1259 senesine oranla 170 kuruş fazla olduğu tespit edilmektedir. Bu minvalde 1259 senesinden 1264 senesine doğru vakıf gelirlerinin giderek arttığı tespit edilmiştir. 1259-1264 senelerindeki masraflara bakıldığında vakıf masraflarının da gelire oranla azaldığı görülmektedir. Nitekim 1259 senesinde 264 kuruş olan masraf, 1264 senesinde 253 kuruşa düşmüştür. Vakfın dini ve sosyal hizmet alanlarına ayırdığı payın azaldığı anlaşılmaktadır. 1259 senesinde vakfa baki kalan paranın 50 kuruş olduğu, 1264 senesine gelindiğinde ise vakfa gelirlerden kalan paranın 232 kuruşa kadar çıktığı görülmektedir. 1259 senesinden 1264 senesine vakfın yüksek oranda kar elde ettiği ve vakıf gelirlerinin artmasıyla vakfın masraflarını düşürdüğü görülmektedir.

Tablo 3. Muhasebe Defter Örneği-1268-1269-1270 Seneleri

Kuruş		Senelik Hasılat
300	Gölbaşında 1 adet kebabçı dükkânı	
500	1 adet alefdar dükkânı	
800	Senelik toplam hasılat	
		Senelik Masraf
088	Berat (aydınlatma)Yeğen Ahmet Ağa camisine	
105	35 kuruştan 3 adet koçun adak edilmesi	
060	Kurban adak edilmesi	
171	Dükkanların tamir ve termimleri	
424	Toplam masraf	
		Gelir-Gider Denkleştirilmesi
800	Senelik hasılat	
424	Senelik masraf	
376	Vakfın hayırlardan kalan parası	
13,5	Çalışanların maaşı	
03,5	Muhasebe harcı	
359	Vakfa baki kalan	

(VGMA, 12746, 6, 2).

Halime Hatun vakıf muhasebe defterinde 1268 kayıtları tablo 3’te verilirken 3 yıllık verilerin toplamı olduğu için oranlar 3 ile çarpılmıştır. Bu bağlamda 1268 senesi muhasebe defterlerinde 1268, 1269, 1270 senelerine ait muhasebe gelir ve giderleri 3 yıllık olarak verilmiştir. Bu nedenle 1268 muhasebe defteri diye kayıt altına alınan defterin 1270 senesinde gelir ve giderlerin aynı görülmesi sebebiyle 3 yıllık olarak kayıt altına alındığı görülmektedir. 3 yıllık veriler olarak bakıldığında $800 \times 3 = 2400$ kuruş gelirin 3 yılın ortalaması olarak vakfa galle sağladığı görülmüştür. 3 yıllık masraflar incelendiğinde $424 \times 3 = 1272$ olarak tespit edilmiştir. Çalışanların maaşlarının 3 yıllık toplamının 40 kuruşa denk geldiği, muhasebe harcının ise 10 kuruşa oranlandığı incelenmiştir. $50 + 1272 = 1322$ kuruşun vakfın 3 yıllık verilerine bakıldığında toplam masraf yapıldığı görülmüştür. Toplam gelir-gider denkleştirilmesi 3 yıllık veriler neticesince $2400 - 1322 = 1078$ olarak vakfa kaldığı anlaşılmıştır.

1268,1269,1270 senelerinde vakıf gelirlerinin toplamının 1078 olduğu ve vakfın ortalama her sene 359 kuruş kar elde ettiği tespit edilmiştir. 1259 senesinden 1270 senesine değin süren 11 yıllık muhasebe defter serilerinin takipleri neticesinde vakıf gelirlerinin her sene giderek arttığı ve vakfa kalan paranın yüksek artış sağladığı gözlenmektedir. Muhasebe defter serileri 11 yılı kapsayan vakıf XIX. yüzyıl içinde önemli akarlara sahip olmakla birlikte düzenli kar elde etmiştir. Akarların sağladıkları galleler vakfın Erzurum şehri içinde önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Halime Hatun vakfının hisseli olan akarlarının dini ve sosyal hizmetleri yanında önemli karlar elde ettiği incelenen vakıfname ve muhasebe defter serileri ile tescil edilmiştir.

4. Tartışma ve Öneriler

Vakıf geleneği İslam dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim İslam dini anlayışının insanlara yardım etme gayesi vakıf kurumlarının ana hizmet temasını oluşturmuştur. Osmanlı Devleti ile vakıf kurumları devlet eliyle desteklenen bir mahiyet kazanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde, vakıf kurumları hem hanedan üyeleri hem yerel ahali tarafından oluşturulmaktaydı. Vakıflar, sosyal ve ekonomik hizmetlerin bütüncül olarak tesis edildiği yapılar olarak görev görmekteydi. Osmanlı Devleti tarafından kamusal anlamda desteklenen vakıfların yerel halk tarafından da benimsenmesi ile devletin en ücra köşelerine sosyal ve ekonomik hizmetler yapılmaktaydı. Bu bakımdan yerel halkın oluşturdukları vakıflar eliyle sınır bölgelerindeki şehirlerde devlet idari gücünü korumakta ve halka bütçeden para ayırmadan hizmet etmekteydi. Bu hizmet görevini yerel halktan olan zengin şahıslar sağlamaktaydı. Bu yolla devletin yerine getireceği belediyeçilik hizmetleri zengin şahısların eliyle tahsis edilmekteydi.

Vakıfname bir vakfın kapsamının ve amacının belirlenmesi açısından mühim bir yerde bulunmaktadır. Halime Hatun vakıfnamesi bu minvalde amacı ve kapsamı vakfiye içeriğinde belirtilmiş olup, muhasebe defter serileri içindeki verilerle vakıfname desteklenmiştir. Vakfiye içeriğinde vakfın genel çerçevesi belirtilmiş olup, dini ve sosyal amaçlar güttüğü anlaşılmıştır. XVIII. yüzyılda kurulan Halime Hatun Vakfı hem gelir sağlayan hem de sosyal hizmet sunan özellik taşımaktadır. Vakfın içeriğinde XVIII yüzyılda kurulan Halime Hatun vakfının muhasebe kayıtları ile Erzurum şehrinin dönem içinde geçirdiği sosyal ve ekonomik dönüşümlerinin ipuçları gözlemlenmiştir.

Vakfiyede Halime Hatun'un ikamet ettiği mahalledeki Yeğen Ahmet Ağa camisinin tamirlerinin karşılanması, eksikliklerinin giderilmesi, caminin aydınlatılması, mahallede vefat eden ahali için helvaların yapılması gibi önemli dini ve sosyal hizmetlerin çerçevesi detaylıca çizilmiştir. Bunun yanında her Kurban Bayramı'nda adakların yapılması ve mahalledeki fakir ahaliye dağıtılması vakfiye içeriğinde incelenmiştir. Elde edilen bilgiler neticesinde dönem itibarıyla vakıfların kuruldukları mahallede dini ve sosyal hizmetleri belediyeçilik anlayışıyla yaptıkları anlaşılmaktadır. Her vakfın bulunduğu mahallenin beledi hizmetlerini devlete yük olmadan karşılayan önemli müesseselerden olduğu ele alınan örnekten de görülmektedir. Vakıf Halime Hatun akarları dini ve sosyal hizmetleri öncelik olarak görmüş ve akarların gelirlerini bu şekilde dağıtmıştır. Vakıf içeriği incelendiğinde Halime Hatun'un mülklerini şahsi çıkarları yerine toplumsal fayda amaçlı kullandığı görülmüştür. İncelenen muhasebe defter serilerinden elde edilen veriler vakıf gelirlerinin büyük çoğunluğunun beledi hizmetlere ayrıldığı görülmüş, bunun yanında akarlardan elde edilen kira gelirlerinin vakfa her sene daha fazla para bıraktığı tespit edilmiştir. 11 yıllık defter serileri vakfın akarlardan her sene karını arttırdığını ve bunun neticesinde vakfın kendi bünyesine aktarılan paranın miktarının da arttığı görülmüştür. 11 yıllık muhasebe defter serilerinde akarların 1259 senesinde vakfa 50 kuruş bıraktığını gösterirken, 1270 senesinde bu miktarın 359 kuruşa kadar çıktığını tespit edilmiştir. 309 kuruş vakfın 11 yıllık kar oranından artış sağladığı görülmüştür. Bu bağlamda Erzurum'da dükkanların her sene kar elde ederek satış yaptıkları, ticari hayatın canlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Kebapçı ve fırıncı dükkanları gibi gündelik gıda ihtiyaçlarını karşılayan akarların diğer akarlara oranla daha fazla kar elde ettikleri anlaşılmıştır.

Genel olarak bakıldığında vakfiye ve muhasebe defterleri incelenen Halime Hatun vakfının tıpkı diğer vakıf müesseseleri gibi toplumsal faydayı amaç edindiği anlaşılmıştır. Vakıf müesseselerinin toplumsal fayda gayesinin devletlerin uzun soluklu olmalarına büyük katkı sağladıkları görülmüştür. Vakıfların dini, sosyal, eğitim gibi hizmet kapsamlarını muazzam şekilde ifa etmeleri devletlerin dönem itibarıyla en küçük yerleşim birimlerinde bile toplumla sağlıklı bağ kurmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti bu minvalde vakıf müesseseleri ile asırlar boyunca en ücra yerleşim alanlarıyla iktisadi ve sosyal bağlarını korumayı başarmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin uzun soluklu olması vakıf kurumlarının sağladığı hizmetler ile desteklendiği söylenebilir. Bu bakımdan Halime Hatun vakfı ve muhasebe defter serileri özelde Erzurum şehrini, sosyal yapısını, iktisadi durumunu anlaşılmasına yardımcı olduğu kadar, genel manada Osmanlı Devleti'nin dönem içindeki sosyal hizmet ağlarının vakıf müesseseleri ile sağlandığını bize aktarmaktadır.

Literatürde vakfiye ve muhasebe kayıtları üzerine araştırma yapılan eserler mevcut olup elde edilen sonuçlar benzerlik göstermektedir. Nitekim vakfiye ve muhasebe kayıtları üzerinden vakıfların buldukları şehirlere sosyal, iktisadi ve kültürel özellikler kazandırdıkları, toplumun şehirlerde kurulmuş vakıflar tarafından kalkındırıldığı görülmektedir. Bu çalışma genel olarak Erzurum şehir ekonomisine vakıfların katkısının anlaşılmasını sağlamakta özelde ise Halime Hatun Vakfının kurulduğu mahalleye kazandırdığı canlılığın anlaşılmasını sağlamaktadır. 19. yüzyıldaki Erzurum'un ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda şehrin sürekli Rus saldırılarına uğradığı ve bundan dolayı şehirde ekonomik durumun gerilediği anlaşılmaktadır. Şehrin merkezden uzak olması ve saldırılara maruz kalması halkın bütünleşmesine ve bu yolla mallarını ortak hizmet alanlarına aktarmasına yol açmıştır. Nitekim vakıf kurumları aracılığıyla 19. yüzyılda Erzurum'da yaşanan iktisadi zorluklar aşılmaya çalışılmıştır.

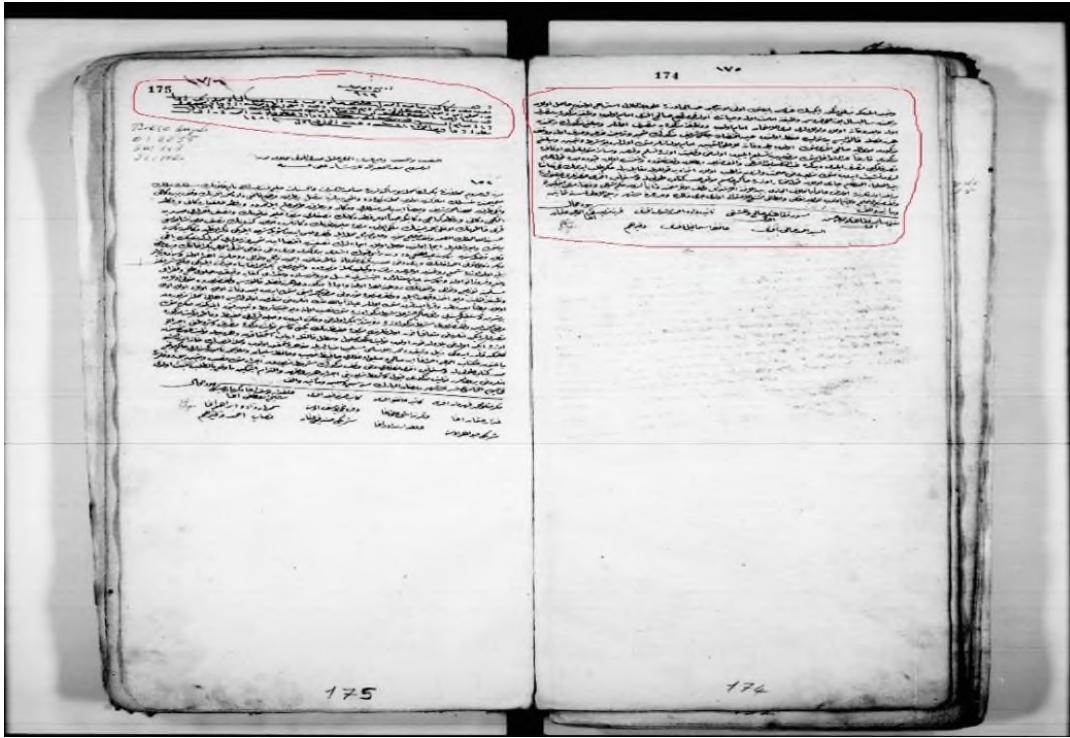
5. Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. (2013). *İslam Hukukunda ve Osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi* (3. baskı). Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Berki, Ali Himmet. (1946). *Vakıflar*. Aydınlik.
- Bulut, Mehmet. (2014). *Osmanlı Dünyasında Vakıflar ve Finans, Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Çilingir, Hamdi. (2018). *Vakıfta amaç haneî vakıf hukuku çerçevesinde bir araştırma*. İktisat.
- Çizakça, Murat. (2017). *İslam Dünyasında vakıflar*. KTO Karatay Üniversitesi.
- Demirel, Hale. (2006), *Mahkeme sicillerine göre xvi. yüzyıl ilk yarısında Bursa vakıfları* (Tez No. 187507) [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Yüksek Lisans Tezi.
- Gider, Sinan. (2022). *Vakıfların iktisadi ve sosyal kalkınmadaki rolü: Erzurum vakıfları örneğinde (XIX.Yüzyıl-Merkez)* (Tez No. 723778) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Doktora Tezi.
- Günay, Hacı Mehmet. (2012). "Vakf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 42, s. 479-486.
- Gündüz, Ahmet. (2009). *Kırşehir'de vakıflar ve vakfiyeler*. Kırşehir Valiliği.
- Kazıcı, Ziya. (2004). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. Bilge.
- Köprülü, M.F. (1942). *Vakıf müessesesinin hukuki mahiyeti ve tarihi tekâmülü*, Vakıflar Dergisi, S.II, Ankara, s.1.

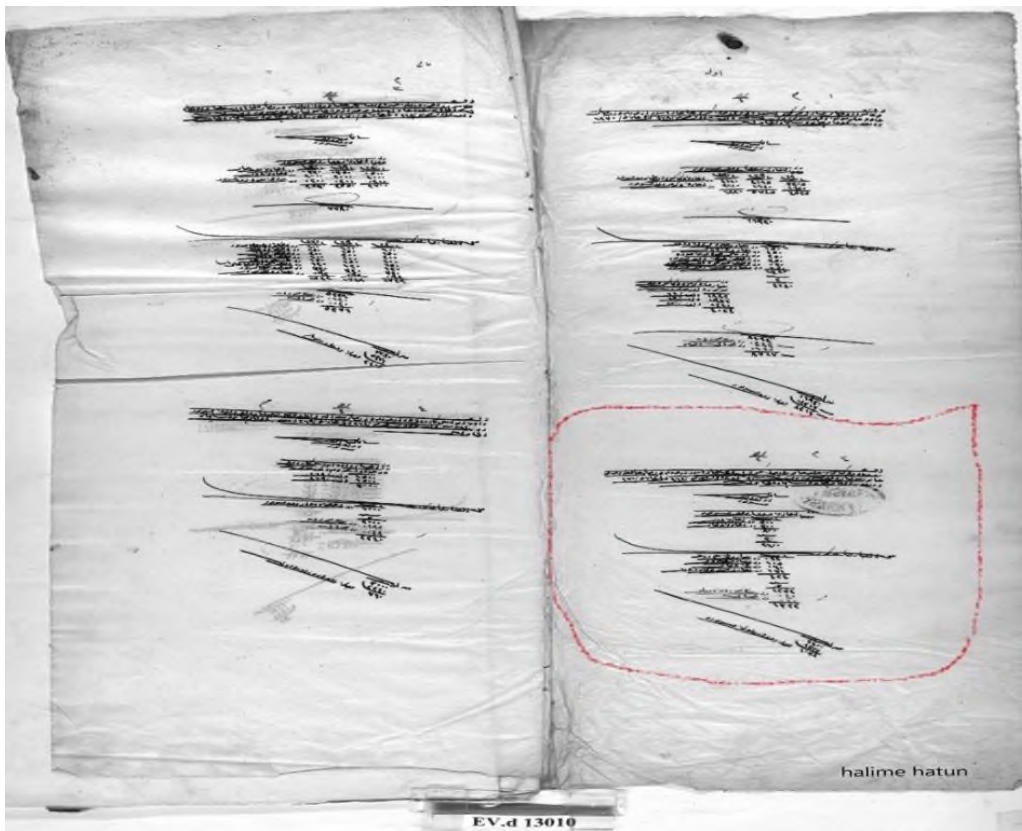
- Leeuwen, Richard Van. (2012). *Bir Osmanlı Şehri: Şam Vakıflar ve Şehir*, Çev. H. Ebru Aksoy, Küre.
- Özgüdenli, Osman Gazi. (2012). “Vakfiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 42, 467-469.
- Öztürk, Nazif. (1983). *Menşei ve tarihi gelişimi açısından vakıflar*. VGM.
- Öztürk, Nazif. (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şeker, Mehmet. (2007). *İslam'da sosyal dayanışma müesseseleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Şensoy, Fatma. (2014). Muhasebe defterlerinden vakıfların çok yönlü boyutlarını izlemek-bir örnek XVIII. yy.. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (7), 76-103.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/30122/324994>
- Tabakoğlu, Ahmet. (1986). *Türkiye iktisat tarihi*. Dergâh.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1997). *İslam hukuku ve fıkıh ıstılahları kamusu*. Eser Neşriyat.
- Yediyıldız, Bahaddin. (2003). *XVIII. yüzyılda Türkiye'de vakıf müessesesi*. TTK.
- Yüksel, Hasan. (1999). Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII Yüzyıllar), 1-12, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C, 5.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi VGMA, Vakfiyeler Kataloğu, Defter 583, Sayfa 0090.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi VGMA, Vakfiyeler Kataloğu, Defter 12115, Sayfa 0093.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi VGMA, Vakfiyeler Kataloğu, Defter 12746, Sayfa 0006.

Ekler

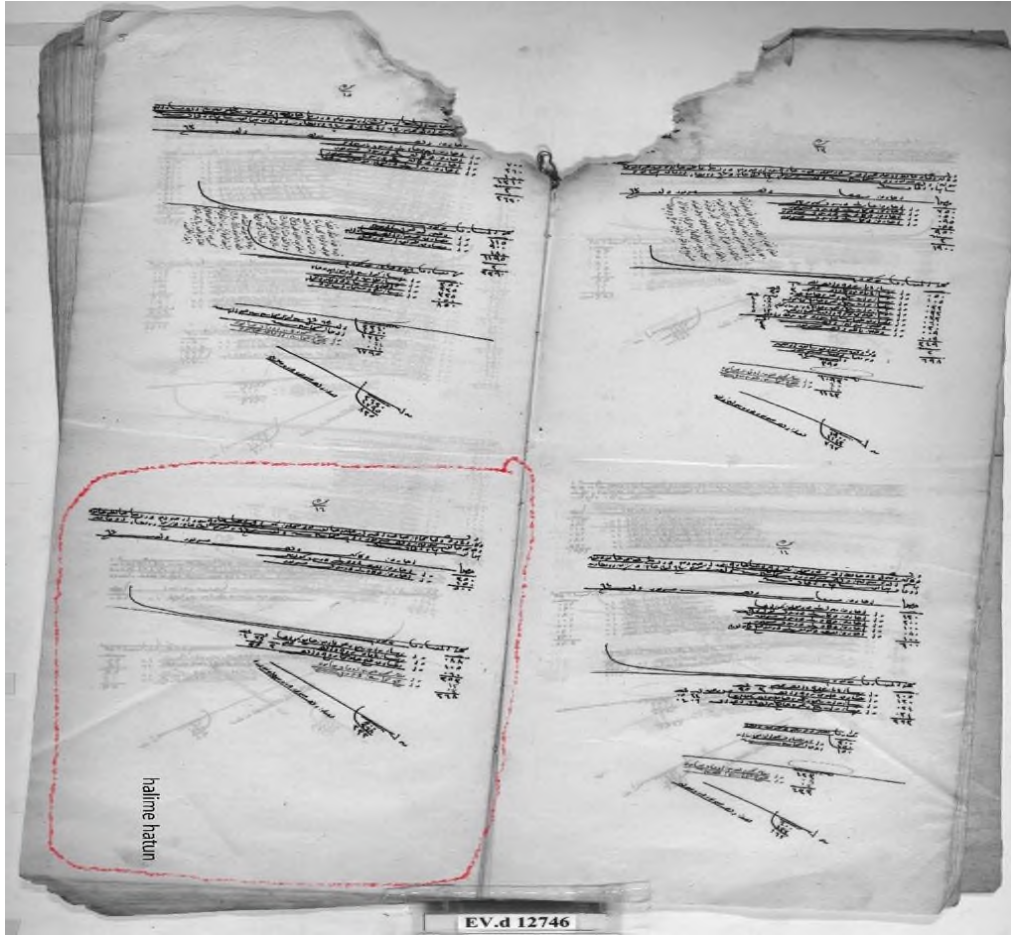
Ek 1. Vakfiye

Ek 2. Muhasebe evraki

Ek 3. Muhasebe evraki

Ek 4. Muhasebe evraki

TÜRKİYE'DEKİ MEVDUAT BANKALARININ CRITIC-COPRAS YÖNTEMLERİYLE SIRALAMASI

Turgut KARABULUT*

Bilal AKKAYNAK**

Öz

Bankacılık sektörü ilişkili olduğu sektörel çeşitlilik bakımından bir ülkede hem finansal hem de reel sektör için yoğun öneme sahip kurumlar arasındadır. Özellikle mevduat bankalarının etkileşim içinde bulunduğu taraflar diğer banka türlerine göre daha fazla çeşitlenmektedir. Bu bakımdan bir ülkede özellikle mevduat bankacılığının yapı taşlarının sağlam temeller üzerine inşa edilmesi ve faaliyetlerindeki etkinliğin devamlı artış göstermesi beklenir. Bu uyumu yakalayamamış bankaların gelecek dönemde etkili ve verimli olabilmeleri düşünülemez. Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinliklerinin kıyaslanması amaçlanmaktadır. Karşılaştırma yöntemi olarak CRITIC-COPRAS kullanılmıştır. Yöntem objektif bir ağırlıklandırma temeline dayanması ve kıyaslama yaptığı alternatiflerden ne düzeyde iyi ya da kötü olduğuna dair bilgiyi yüzdesel olarak verebilmektedir. Araştırmada kullanılan veri seti araştırmacılar tarafından Türkiye Bankalar Birliği'nden 2016Q1-2022Q2 dönemlerini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda en önemli kriterin toplam krediler ve alacaklar/toplam aktifler değişkeni olduğu, en düşük öneme sahip değişkenin ise personel giderleri/diğer faaliyet giderleri değişkeni olduğu sonucu elde edilmiştir. Bankalar arası gerçekleştirilen etkinlik kıyaslamasında en düşük etkinlik düzeyine sahip bankanın Sociate Generale Bankası olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çalışma ışığında farklı kriterler ve/veya yöntemler kullanılarak bankaların etkinlikleri tespit edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Banka, Sıralama, Etkinlik, Çok kriterli karar verme.

Jel Kodu: G21, B23, C44

Ranking of Deposit Banks in Turkey by Critic-Copras Methods

Abstract

The banking sector is among the institutions that have intense importance for both the financial and real sector in a country in terms of sectoral diversity with which it is related. Particularly, the parties with which deposit banks interact are more diversified than other types of banks. In this respect, it is expected that the building blocks of deposit banking, especially in a country, will be built on solid foundations and that the efficiency of its activities will increase continuously. It is unthinkable that banks that have not achieved this harmony will be effective and efficient in the future. In this study, it is aimed to compare the efficiency of deposit banks operating in Turkey. CRITIC COPRAS was used as the comparison method. The method is based on an objective weighting basis and can give information as a percentage of how good or bad it is from the alternatives it compares. The data set used in the research was prepared by the researchers from the Banks Association of Turkey to cover the periods 2016Q1-2022Q2. As a result of the research, it was concluded that the most important criterion was the total loans and receivables/total assets variable, and the least important variable was the personnel expenses/other operating expenses variable. In the comparison of efficiency carried out between banks, it has been found that the bank with the lowest efficiency level is the Sociate Generale Bank. In the light of this study, the efficiency of banks can be determined by using different criteria and/or methods.

Keywords: Bank, Ranking, Efficiency, Multi-criteria decision making.

Jel Code: G21, B23, C44

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler ABD, tkarabulut@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8434-3614>

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman ABD, bakkaynak@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1300-2112>

1. Giriş

Bankalar bir ülkenin reel ve finansal sektörünün gelişimi için oldukça önemli kurumlardır. Çünkü bankacılık sektörü tasarrufların finansal piyasaya aktarılması sürecinde kilit rol üstlenmektedir. Bankacılık sektörü sayesinde finansal piyasalarda toplanan fonlar, finansman ihtiyacı olan tarafların kullarılarına sunulabilmektedir. Bankacılık sektörünün piyasalardaki bu mutlak aracılık rolü hem tasarruf sahiplerinin yararına hem de finansman ihtiyacı olan tarafların yararına dır. Bankacılık sektörünün bu finansal aracılık rolünün devamlı ve kusursuz olarak işlemesi etmesi özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesini yakalayabilmesi için çok önemlidir.

Bankacılık sektörü faaliyetleri bakımından mevduat bankaları, katılım bankaları, merkez bankacılığı, yatırım ve kalkınma bankaları olarak gruplanmaktadır. Mevduat bankaları tasarruf sahiplerinden toplamış oldukları fonları fon ihtiyacı olan taraflara kredi olarak sunan finansal piyasaların en yaygın kurumlarından dır. Türkiye’de toplam 32 adet mevduat bankası bulunmakta olup kamusal sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları, Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli mevduat bankaları ve Türkiye’de şube açan yabancı sermayeli mevduat bankaları olarak gruplanmaktadır. Diğer banka türlerine bakıldığında, Türkiye’de toplam 6 adet katılım bankası bulunmakta ve kamusal sermayeli katılım bankaları ve özel sermayeli katılım bankaları olarak gruplanmaktadır. Yatırım bankaları ve kalkınma bankaları sayılarına bakıldığında ise Türkiye’de toplam 15 adet kalkınma ve yatırım bankası bulunmakta ve kamusal sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli olarak gruplanmaktadır (www.tbb.org.tr & www.tkbb.org.tr).

Türkiye’deki bankacılık sektörünün yakın tarihteki gelişimine bakıldığında özellikle 2001 yılında bankacılık sektörünün çok ciddi bir finansal kriz yaşadığı gözlemlenmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri: kamusal sermayeli bankalar ile ilgili yasal düzenlemelerde gecikilmesi, enflasyonun planlanan düzeyde düşmemesi, iç talebin kontrol altına alınamaması bankaların öz kaynak yetersizliği, bankaların genel olarak küçük ölçekli olmaları, kamu bankalarının bankacılık sektörü içindeki payının fazla olması kredilerdeki vade uyumsuzluğu risklere karşı bankaların aşırı duyarlı olması ve iç kontrol mekanizmasının yetersizliği olarak sıralanmaktadır. 2002 yılı sonrasında güçlü ekonomiye geçiş uygulamaları sonrasında bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Özellikle sektörün uluslararası standartlarla uyumlaştırılması amaçlanmıştır. Bu dönemde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. Gerçekleştirilen düzenlemelerle banka sayısının azaltılması ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devrolunan bankaların tasfiyesi sağlanmıştır. Kamunun sektördeki payı azaltılmış ve özel sektör bankacılığının sektördeki payının artırılmıştır. (Arabacı, 2018; Dinçer, 2006).

2008 yılında ABD’de merkezli gerçekleşen finansal kriz tüm dünya ülkelerini etkisi altına almıştır. Krizin temelinde mortgage olarak ifade edilen ipotekli konut kredilerinin menkulleştirilmesi yer almıştır. Söz konusu dönemde Türkiye’de bankacılık sektörünün yasal alt yapısının sağlam temellere oturtulmuş olması ve menkulleştirme uygulamalarının Türkiye’de yaygın olmaması Türk bankacılık sektörünün söz konusu krizden nispeten daha ez etkilenmesini sağlamıştır. 2009 sonrasında Türk bankacılık sektöründe özellikle aktiflerin pasiflere göre daha uzun ortalama vadeye sahip olmaları ve faizlerin düşme eğiliminde olması özellikle öz kaynak karlılığını artırmıştır (Erdoğan, 2014). 2011 yılı sonrasında bakıldığında küresel finans krizi öncesi bankacılık sektörünün gelişimi için alınan önlemler olumlu etkilerini göstermeye devam etmiştir. Özellikle para ve maliye politikalarında genişleme, finansal piyasalara sunulan sermaye ve likidite desteği, bankaların açık piyasa işlemleri ile fonlanması, ülke içi talep artışı, işsizlik oranında azalma ve kamunun borçlanma eğiliminin azalması sektöre olumlu etkileri olan gelişmelerdir (Çalım, 2012). 2022 yılına gelindiğinde 2018 yılında % 1,4 olan ortalama aktif karlılığının % 2,5 seviyelerine yükseldiği buna karşılık öz kaynak karlılığının azaldığı, sermaye

yeterliliğinin % 18,1 ile BASEL kriterlerinin hala çok üstünde olduğu, 2018 yılında % 3,9 olan takipteki kredilerin toplam kredilere oranı 2022 yılında % 2,5 gerçekleşerek gerilediği ve pandemi döneminde gerileyen kredi büyümesinin 2022 yılında tekrar yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir (www.tbb.org.tr, 2022).

Bankacılık sektörünün bir ülkedeki performansı ilişkili birçok sektörü etkilemektedir. Bu bakımdan bankaların verimsiz faaliyetleri ve buna bağlı olarak bankacılık sektöründe bir kriz yaşanması hiç arzu edilebilecek bir durum değildir. Türkiye’de yaşanan ve bankacılık sektörü merkezli 2001 krizinin birçok sektörü etkilemenin de ötesinde tüm ülkeyi etkisi altına almış bir kriz olması bunun net bir örneğidir. Bu çalışma ile hem finansal piyasalar için hem de reel piyasalar için oldukça önemli bir konuma sahip olan mevduat bankaları incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla mevduat bankaları kamu sermayeli, özel sermayeli, Türkiye’de kurulmuş, Türkiye’de şube açmış olmaları bakımından ayrı ayrı incelenecektir. Ayrıca mevduat bankalarının şube sayılarına ve aktif büyüklüklerine göre de kıyaslanması amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile yıllar itibari ile sektöre getirilen yapısal düzenlemelerin bir sonucu olarak farklı banka gruplarının birbirleri ile olan rekabetlerinin de genel bir sonucu elde edilmiş olacaktır.

Çalışmanın devam eden bölümlerinde öncelikle literatür taramasına yer verilecek olup sonrasında çalışmanın uygulama yöntemi aktarılacaktır. Sonrasında uygulama sonrası elde edilen bulgular paylaşılacaktır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular değerlendirilerek yorumlanacaktır.

2. Literatür Taraması

İlgili literatür incelendiğinde bankacılık sektöründe gerçekleştirilmiş çalışmaların finansal performansın belirleyicilerinin karşılaştırıldığı ve banka gruplarının karşılaştırıldığı çalışmalar olmak üzere gruplandığı gözlemlenmiştir. Çalışmalarda sıklıkla kullanılan yöntem TOPSİS yöntemidir. Demireli (2010), Kandemir ve Karataş (2016), Aksaraylı ve Pala (2017), Altumur vd. (2019), Parmaksız ve Özdemir (2021) ve Karahan ve Kızıkan (2022) çalışmalarında TOPSİS yöntemini kullanmışlardır.

Literatürde farklı yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Kandemir ve Karataş (2016) ve İç vd. (2020) çalışmalarında VİKOR yöntemini, Çalışkan ve Eren (2016), Aksaraylı ve Pala (2017), Çalış ve Sakarya (2020), Karahan ve Kızıkan (2022) çalışmalarında PROMETHEE yöntemini, Çalışkan ve Eren (2016) ve İç vd. (2020) çalışmalarında Analitik Hiyerarşi yöntemini, Batır (2019) CAMELS yöntemini, Parmaksız ve Özdemir ise COPRAS, MOORA ve ELECTRE yöntemlerini kullanmıştır.

Hassan Al-Tamimi (2006), ticari bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması amaçladığı çalışmasında banka büyüklüğünün ve portföy çeşitliliğinin ulusal bankaların performansı üzerindeki en belirgin değişken olduğu, uluslararası bankalarda ise sermaye verimliliği, kapitalizasyon kaldıraç ve genel ekonomik koşullar değişkenlerinin finansal performans üzerindeki en belirgin değişkenler olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bankalarda portföy çeşitlendirmesi, likidite ve maliyetler değişkenlerinin ise uluslararası bankaların finansal performansları üzerinde belirgin bir etkisinin bulunmadığı sonucunu elde etmiştir. Bankaların ulusal ve uluslararası faaliyet alanlarına göre gerçekleştirilen bu çalışmanın aksine kamu ve özel banka ayrımı yapılarak gerçekleştirilen çalışmalar da mevcuttur. Waleed vd. (2015) kamu ve özel bankaların performanslarını karşılaştırmayı amaçladıkları çalışmalarında toplam borç/toplam aktif, borç/öz sermaye, roe ve hisse başı kar göstergelerinde özel bankaların kamu bankalarına kıyasla daha iyi bir pozisyonda bulduklarını, aktiflerin getirisi bakımından ise kamu bankalarının öze sektör bankalarına kıyasla daha iyi pozisyona sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Demirel (2010) ise çalışmasında kamu bankalarının finansal verilerinin sürekli dalgalanmalar gösterdiğini savunarak küresel krizlerin kamu bankalarını daha çok etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Buna karşılık Çalışkan ve Eren (2016), Aksaraylı ve Pala (2017), Batır

(2019) performans bakımından en üst düzey başarıya bir kamu bankasının sonrasında ise özel sermayeli bir bankanın ulaştığı sonucunu elde etmişlerdir. Kandemir ve Karataş (2016)'da benzer şekilde bir kamu bankası olan Vakıfbank'ın finansal performansı bakımından daha başarılı olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Çalışmalarında kamu ve özel sektör ayrımı yaparak finansal performanslarını karşılaştıran Altumur vd. (2019) ve Çalış ve Sakarya (2020) gibi araştırmacılar ise inceleme dönemlerinde özel sektör bankalarının finansal performansları bakımından kamu bankalarından daha başarılı oldukları bulgusunu elde etmişlerdir. Her iki araştırmacı da Akbank'ın finansal performansı bakımından diğer bankalara kıyasla daha başarılı olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Çalışmalarında farklı senaryo ve yöntemlerde farklı bankaların daha başarılı olduğu bulgusunu elde eden ve yöntemlerin farklılığı bakımından ortak bir sonuca ulaşamamış İç vd. (2020), Parmaksız ve Özdemir (2021) ve Karahan ve Kıskaçan (2022) gibi araştırmacılar da bulunmaktadır.

Bu çalışma ile Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinliklerinin kıyaslanmasında CRITIC-COPRAS yöntemleri kullanılarak bankaların kamu, özel yabancı, şube sayısı, toplam aktif, kredi hacmi, mevduat hacmi, öz sermaye büyüklüklerine göre gruplandırılarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın veri seti, dönem aralığı ve literatürde değinilmemiş gruplandırmaları içermesi makalenin özgün tarafını ortaya koymaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışma ile Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinliklerinin kıyaslanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla bankalar sahiplik yapısı, şube sayısı, toplam aktif, kredi hacmi, mevduat hacmi, öz sermaye büyüklüklerine göre gruplandırılmıştır. Araştırmada kullanılan veri seti Türkiye Bankalar Birliği web sitesinden temin edilmiştir. İlgili web sitesinden temin edilen veriler 2016Q1 ve 2022Q2 tarih aralığını kapsayacak şekilde derlenmiştir. Çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren 35 mevduat bankası arasından 31 tanesinin veri setinden yararlanılmıştır. İlgili dönem aralığında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devrolunan 3 banka ve veri setine düzenli ulaşılamayan 1 banka analize dahil edilmemiştir.

Ele alınan kriterlerin ağırlıklandırılmasında CRITIC yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin en önemli özelliği kriterler arası korelasyonu ve kriterlerin standart sapmasını esas alarak objektif bir ağırlıklandırma temeline dayanmasıdır (Diakoulaki, vd., 1995). Aynı zamanda kriter arasındaki zıtlıkları da dikkate almaktadır. Tüm bu özellikler açısından, kriterlerin ağırlıklarının hesaplamada CRITIC yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin çözüm adımları;

1. Adım: Problemin tanımlanması ve başlangıç matrisinin oluşturulması,

2. Adım: Normalizasyon matrisinin oluşturulması için denklem (1) ve (2) kullanılır,

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - f_i^{\min}}{f_i^{\max} - f_i^{\min}}, \text{ (fayda kriterleri için)} \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{f_i^{\max} - x_{ij}}{f_i^{\max} - f_i^{\min}}, \text{ (maliyet kriterleri için)} \quad (2)$$

3. Adım: Kriterler arası korelasyonun hesaplanması,

4. Adım: Bilgi miktarlarının (C_j) hesaplanması için denklem (3) kullanılır,

$$C_j = \sigma_j * \sum_{k=1}^n (1 - l_{kj}), \sigma_j: \text{ standart sapma, } l_{kj}: \text{ korelasyon} \quad (3)$$

5. Adım: Kriter ağırlıkları denklem (4)' deki gibi hesaplanır (Arslan, 2020).

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k} \quad (4)$$

Kriterlerin ağırlıklandırılmasından sonra karar alternatiflerinin sıralamasında COPRAS yöntemi kullanılmıştır. COPRAS yönteminin temel avantajı, alternatifler arasında kıyaslama yaparak diğer alternatiflerden ne düzeyde iyi veya kötü olduğu sonucuna yüzdesel olarak ulaşabilmesidir. Bu yöntemde önem ve fayda dereceleri bakımından kriterler sıralanarak alternatifler sıralanmaktadır (Özbek, 2017). Alternatiflerin birbiriyle kıyaslaması yapılarak oransal olarak değerler hesaplanarak sıralaması yapılabilmektedir. Hesaplama yapılırken diğer yöntemlere göre az sayıda işlem gerektirdiğinden uygulama açısından oldukça basittir. Ayrıca maksimize veya minimize edilmesi istenen kriterleri ayrı ayrı ele alarak hesaplama yapılabilmektedir (Mulliner, vd., 2013). Tüm bu sebepler ile alternatiflerin sıralamasını belirlemek amacıyla COPRAS yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin çözüm adımları aşağıdaki gibidir;

1. Adım: Karar matrisi denklem (5)' deki gibi oluşturulur.

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} X_{11} & \dots & X_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix}, \forall i = 1, 2, \dots, m, \forall j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

2. Adım: Karar matrisi denklem (6)' daki gibi normalize edilir.

$$X_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}}, \forall j = 1, 2, \dots, n \quad (6)$$

3. Adım: Normalize matris, verilen ağırlıklarla çarpılarak ağırlıklı normalize karar matrisi denklem (7)'deki gibi oluşturulur.

$$r_{ij} = x_{ij}^* * w_j \quad (7)$$

4. Adım: Faydalı ve faydasız kriter değerlerinin toplamı sırasıyla denklem (8) ve denklem (9)'daki gibi bulunur.

$$S_i^+ = \sum_{j=1}^k r_{ij}, i = 1, 2, \dots, k \quad (8)$$

$$S_i^- = \sum_{j=k+1}^n r_{ij}, i = k + 1, k + 2, \dots, n \quad (9)$$

5. Adım: Alternatiflerin göreceli önem değerleri denklem (10)'daki gibi hesaplanır,

$$Q_i = S_i^+ + \frac{\sum_{i=1}^m S_i^-}{S_i^- * \sum_{i=1}^m \frac{1}{S_i^-}} \quad (10)$$

6. Adım: En büyük göreceli önem değeri denklem (11)'deki gibi bulunur,

$$Q_{\max} = \{Q_i\}, \forall i = 1, 2, \dots, m \quad (11)$$

7. Adım: Her bir alternatifin performans indeksi (Pi) denklem (12)'deki gibi oluşturulur ve Pi indeksi büyükten küçüğe sıralanarak alternatiflerin sıralaması elde edilir. Pi indeksi 100 olan alternatif en iyi alternatifi temsil etmektedir (Rouyendegh & Nacar, 2020).

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{\max}} * 100 \quad (12)$$

Araştırmada ele alınan kriterler, Sermaye Yeterlilik Oranı (K1), Toplam Mevduat/Toplam Aktifler (K2), Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler (K3), Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler (K4), Ortalama Aktif Karlılığı (K5), Ortalama Öz kaynak Karlılığı (K6), Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler (K7), Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler (K8) ve Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri (K9) olarak belirlenmiştir. Araştırmada ele alınan alternatifler ise Türkiye'de faaliyet gösteren tüm bankalardır. Bankaların sıralamaları sahiplik yapısı, şube sayısı ve aktif, kredi hacmi, toplam mevduat hacmi ve öz kaynak ortalamalarına göre yapılacaktır.

3.1. Araştırma Etiği

Çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Veriler açık erişimlidir. Çalışmada kullanılan veriler, www.tbb.org.tr adresinden elde edilmiştir. Çalışmada yararlanılan tüm kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada verilmiştir.

4. Bulgular

Kriterlerin ağırlıkları CRITIC yöntemi ile belirlenmiştir. Alternatiflerin sıralaması ise COPRAS yöntemi ile belirlenmiştir.

Karar problemi için toplamda 31 adet alternatif ve bu alternatiflere ait 9 adet kriter ele alınmıştır. Karar problemine ait kriterlerden 6 tanesi (K2, K3, K5, K6, K7 ve K8) fayda olarak seçildiği için maksimum, 3 tanesi (K1, K4 ve K9) faydasız olarak seçildiği için minimum olmalıdır.

4.1. Bankaların Sahiplik Yapılarına Göre

Kamu bankaları ele alındığında kriter ağırlıkları tablo1'deki gibi bulunmuştur.

Tablo 1. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,081	0,151	0,157	0,085	0,081	0,081	0,126	0,157	0,081	1,000

Tablo 1'de görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 ve K8 kriterlerine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptirler. Daha sonra sırasıyla K2, K7, K4 ve K1-K5-K6-K9 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 2'deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 2. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Halk Bankası	0,307352	Vakıflar Bankası	100
Vakıflar Bankası	0,364312	Ziraat Bank	90,1
Ziraat Bankası	0,328336	Halk Bankası	84,4

Tablo 2'de alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Vakıflar Bankası birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Ziraat Bankası ve Halk Bankası olarak gerçekleşmiştir.

Özel Sermayeli bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 3'teki gibi bulunmuştur.

Tablo 3. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,088	0,125	0,129	0,063	0,115	0,115	0,147	0,107	0,109	1,000

Tablo 3'te görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K7 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptir. Daha sonra sırasıyla K3, K2, K5-K6, K9, K8, K1 ve K4 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 4'teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 4. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Akbank	0,137006	Anadolubank	100,0
Anadolubank	0,138299	Akbank	99,1
Fibabank	0,124700	TEB	95,5
Şekerbank	0,102950	Türkiye İş Bankası	93,5
Turkish bank	0,107595	Yapı Kredi Bankası	92,6
TEB	0,132018	Fibabank	90,2
Türkiye İş Bankası	0,129315	Turkish Bank	77,8
Yapı Kredi Bankası	0,128117	Şekerbank	74,4

Tablo 4'te alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Anadolubank birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Akbank, TEB, Türkiye İş Bankası, Yapı Kredi Bankası, Fibabank, Turkish Bank ve Şekerbank olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 5'teki gibi bulunmuştur.

Tablo 5. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,099	0,138	0,179	0,148	0,085	0,092	0,094	0,091	0,075	1,000

Tablo 5'te görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptir. Daha sonra sırasıyla K4, K3, K1, K7, K6, K1, K5 ve K9 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 6'daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 6. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Alternatifbank	0,056127	Citibank	100,0
Arap Türk Bankası	0,059207	Garanti Bankası	80,6
Burgan bank	0,060034	ING Bank	77,8
Citibank	0,101453	Deutsche bank	74,3
Denizbank	0,074235	Finansbank	73,6
Deutsche bank	0,075337	Denizbank	73,2
HSBC Bank	0,070797	HSBC Bank	69,8
ICBC Turkeybank	0,051039	Odea Bank	61,6
ING Bank	0,078930	Rabobank	61,0
Mufg Bank	0,055558	Burgan bank	59,2
Odea Bank	0,062500	Arap Türk Bankası	58,4
Finansbank	0,074628	Alternatifbank	55,3
Rabobank	0,061913	Mufg Bank	54,8
Turkland	0,036455	ICBC Turkeybank	50,3
Garanti Bankası	0,081787	Turkland	35,9

Tablo 6’da alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Citibank birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Garanti Bankası, ING Bank, Deutsche bank, Finansbank, Denizbank, HSBC Bank, Odea Bank, Rabobank, Burgan bank, Arap Türk Bankası, Alternatifbank, Mufg Bank, ICBC Turkeybank ve Turkland olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de Şube Açan bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 7’deki gibi bulunmuştur.

Tablo 7. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,109	0,114	0,151	0,118	0,092	0,088	0,096	0,147	0,086	1,000

Tablo 7’de görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K8 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptir. Daha sonra sırasıyla K3, K4, K2, K1, K7, K5, K6 ve K9 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 8’deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 8. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Bank mellat	0,188379	Intesa	100,0
Habib bank	0,204584	Jp Morgan	81,2
Intesa	0,285028	Habib bank	71,8
Jp Morgan	0,231568	Bank mellat	66,1
Sociate Generale	0,090441	Sociate Generale	31,7

Tablo 8’de alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Intesa birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Jp Morgan, Habib bank, Bank Mellat ve Sociate Generale olarak gerçekleşmiştir.

4. 2. Bankaların Şube Sayılarına Göre

Şube sayısı 500’den fazla olan bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 9’daki gibi bulunmuştur.

Tablo 9. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,098	0,122	0,236	0,111	0,083	0,083	0,102	0,105	0,062	1,000

Tablo 9’da görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptir. Daha sonra sırasıyla K2, K4, K8, K7, K1, K5-K6 ve K9 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 10’daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 10. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Akbank	0,125141	Garanti Bankası	100,0
Denizbank	0,124788	Ziraat Bankası	90,9
Garanti Bankası	0,138389	Akbank	90,4
Halk Bankası	0,116692	Denizbank	90,2
Türkiye İş Bankası	0,121917	Vakıflar Bankası	89,8
Vakıflar Bankası	0,124337	Yapı Kredi Bankası	88,8
Yapı Kredi Bankası	0,122899	Türkiye İş Bankası	88,1
Ziraat Bankası	0,125838	Halk Bankası	84,3

Tablo 10'da alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Garanti Bankası birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Ziraat Bankası, Akbank, Denizbank, Vakıflar Bankası, Yapı Kredi Bankası, Türkiye İş Bankası ve Halk Bankası olarak gerçekleşmiştir.

Şube sayısı 500-50 arasında olan bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 11'deki gibi bulunmuştur.

Tablo 11. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,086	0,142	0,149	0,087	0,069	0,103	0,143	0,096	0,125	1,000

Tablo 11'de görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptir. Daha sonra sırasıyla K7, K2, K9, K6, K8, K4, K1 ve K5 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 12'deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 12. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Anadolubank	0,171146	İNG Bank	100,0
Finansbank	0,170716	Anadolubank	93,0
HSBC Bank	0,159766	Finansbank	92,7
İNG Bank	0,184076	TEB	92,4
Şekerbank	0,144185	HSBC Bank	86,8
TEB	0,170111	Şekerbank	78,3

Tablo 12'de alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre İNG Bankası birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla AnadoluBank, Finansbank, TEB, HSBC Bank ve Şekerbank olarak gerçekleşmiştir.

Şube sayısı 50'den az olan bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 13'teki gibi bulunmuştur.

Tablo 13. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,110	0,148	0,189	0,124	0,085	0,071	0,090	0,110	0,073	1,000

Tablo 13'te görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptir. Daha sonra sırasıyla K2, K4, K1, K8, K7, K5, K9 ve K6 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 14'teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 14. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Alternatifbank	0,055036	Citibank	100,0
Arap Türk Bankası	0,052488	Jp Morgan	93,0
Bank Mellat	0,057088	Deutsche bank	75,6
Burgan bank	0,058539	Fibabank	75,1
Citibank	0,089178	Turkish bank	71,3
Deutsche bank	0,067392	Odea Bank	68,9
Fibabank	0,067010	Burgan bank	65,6
Habib bank	0,052168	Intesa	64,9
ICBC Turkeybank	0,049872	Bank Mellat	64,0
Intesa	0,057912	Mufg Bank	63,6
Jp Morgan	0,082958	Alternatifbank	61,7
Mufg Bank	0,056702	Rabobank	59,2
Odea Bank	0,061463	Arap Türk Bankası	58,9
Rabobank	0,052830	Habib bank	58,5
Sociate Generale	0,033732	ICBC Turkeybank	55,9
Turkish bank	0,063626	Turkland	47,1
Turkland	0,042007	Sociate Generale	37,8

Tablo 14'te alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Citibank birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Jp Morgan, Deutsche Bank, Fibabank, Turkish Bank, Odea Bank, Burgan Bank, Intesa, Bank Mellat, Mufg Bank, Aletnatifbank, Rabobank, Arap Türk Bankası, Habib Bank, ICBC Turkeybank, Turklan ve Sociate Generale olarak gerçekleşmiştir.

4.3. Toplam Aktif, Toplam Kredi Hacmi, Toplam Mevduat Hacmi ve Öz Sermaye Değişkenlerin Ortalamalarına Göre

Ortalama üstü bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 15'teki gibi bulunmuştur.

Tablo 15. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,086	0,127	0,202	0,104	0,084	0,104	0,110	0,104	0,078	1,000

Tablo 15’te görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptirler. Daha sonra sırasıyla K2, K7, K4-K6-K8, K1, K5 ve K9 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerler kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 16’daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 16. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Akbank	0,101713	Garanti Bankası	100,0
Denizbank	0,100660	Akbank	90,3
Finansbank	0,098505	Denizbank	89,3
Garanti Bankası	0,112672	Ziraat Bank	88,5
Halk Bankası	0,091369	Vakıflar Bankası	88,5
TEB	0,099538	TEB	88,3
Türkiye İş Bankası	0,097370	Yapı Kredi Bankası	87,7
Vakıflar Bankası	0,099684	Finansbank	87,4
Yapı Kredi Bankası	0,098786	Türkiye İş Bankası	86,4
Ziraat Bank	0,099701	Halk Bankası	81,1

Tablo 16’da alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Garanti Bankası birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Akbank, Denizbank, Ziraat Bankası, Vakıflar Bankası, TEB, Yapı Kredi Bankası, Finansbank, Türkiye İş Bankası ve Halk Bankası olarak gerçekleşmiştir

Ortalama altı bankalar ele alındığında kriter ağırlıkları Tablo 17’deki gibi bulunmuştur.

Tablo 17. Kriterlere ait W_j (ağırlık) değerleri

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Toplam
W_j (Ağırlık)	0,115	0,154	0,185	0,130	0,085	0,071	0,090	0,097	0,074	1,000

Tablo 17’de görüldüğü üzere en yüksek ağırlık K3 kriterine ait olup en yüksek önem seviyesine sahiptirler. Daha sonra sırasıyla K2, K4, K1, K8, K7, K5, K9 ve K6 şeklinde gerçekleşmiştir.

CRITIC yöntemine göre elde edilen ağırlıklar kullanılarak COPRAS yöntemine göre alternatiflerin göreceli önem değerleri ve sonrasında bu değerlere kullanılarak alternatiflerin performans indeksine göre sıralamaları Tablo 18’deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 18. Alternatiflerin göreceli önem değerleri ve performans indeksi (P_i) değerine göre sıralaması

Alternatifler	Q_i	Alternatifler	P_i
Alternatifbank	0,042765	Citibank	100,0
Anadolubank	0,053539	Jp Morgan	96,4
Arap Türk Bankası	0,041851	ING Bank	80,4
Bank mellat	0,046223	Deutche bank	76,0
Burgan bank	0,045536	Anadolubank	75,9
Citibank	0,070553	HSBC Bank	74,9

Deutche bank	0,053612	Fibabank	74,2
Fibabank	0,052328	Şekerbank	71,1
Habib bank	0,041670	Turkish bank	70,2
HSBC Bank	0,052865	Odea Bank	67,5
ICBC Turkeybank	0,038929	Bank mellat	65,5
ING Bank	0,056751	Burgan bank	64,5
İntesa	0,044562	Mufg Bank	63,2
jp Morgan	0,068044	Intesa	63,2
Mufg Bank	0,044577	Rabobank	60,6
Odea Bank	0,047647	Alternatifbank	60,6
Rabobank	0,042782	Arap Türk Bankası	59,3
Sociate Generale	0,024273	Habib bank	59,1
Şekerbank	0,050136	ICBC Turkeybank	55,2
Turkish bank	0,049522	Turkland	45,1
Turkland	0,031836	Sociate Generale	34,4

Tablo 18’de alternatiflerin sıralamasına bakıldığında 9 kritere göre Citibank birinci sırada yer almıştır. Diğer bankalar sırasıyla Jp Morgan, ING Bank, Deutche bank, Anadolubank, HSBC Bank, Fibabank, Şekerbank, Turkish bank, Odae Bank, Bank Mellat, Burgan Bank, Mufg Bank, Intesa, Rabobank, Alternatifbank, Arap Türk Bankası, Habib bank, ICBC Turkey bank, Turklan ve Sociate Generale olarak gerçekleşmiştir.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bankacılık sektörü özellikle finans yazınında birçok araştırmacı tarafından sıklıkla çalışılan bir araştırma alanıdır. Sektörün bir ülke ekonomisindeki yeri ve önemi düşünüldüğünde bu popüleritenin ilerleyen dönemlerde de devam edeceği çok açıktır. Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinlikleri bankaların kamu, özel, yabancı, şube sayısı, toplam aktif, kredi hacmi, mevduat hacmi, öz sermaye büyüklüklerine göre gruplandırılarak incelenmiştir.

Literatürde kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi aşamasında entropi yöntemi kullanan Karahan ve Kızılcapan (2022), AHP yöntemi kullanan Bozdoğan vd. (2013) ve ağırlıkları kendileri belirleyen Parmaksız ve Özdemir (2021) gibi araştırmacılar bulunmasına ek olarak bu çalışmada kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi aşamasında objektif bir değerlendirme yapan CRITIC yöntemi kullanılmıştır. Bankaların yapılarına göre kriterlerin ağırlıkları CRITIC yöntemi ile ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kriterlerden en yüksek ağırlığa yani öneme sahip olan kriterin toplam krediler ve alacaklar/toplam aktifler oranı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Analize dahil edilen bankaların tamamının mevduat bankası olması, mevduat bankalarının temel çalışma prensiplerinin topladıkları mevduatları kredi olarak fon ihtiyacı olan taraflara sunması bakımından söz konusu oranın finansal performansa etki eden en önemli oran olması beklenen bir sonuçtur. Zira mevduat bankalarının kredi satışları temel faaliyet alanlarını oluşturur. Bu faaliyetlerde etkili ve verimli bir artış banka karlılığını doğrudan artırabilecektir. Elde edilen bulgulara bakıldığında diğer oranlar ile kıyaslandığında personel giderleri/diğer faaliyet giderleri oranı en düşük öneme sahip değişken olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bankada personel giderlerinde meydana gelebilecek bir artış doğrudan maliyetleri etkileyecek ve bu etki karlılığı azaltıcı sonuç doğurabilecektir.

Banka sahiplik yapısına göre gruplandırılan bankaların analiz sonuçlarına bakıldığında kamu bankaları arasında en yüksek etkinliğe sahip bankanın Vakıfbank olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Halk Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vakıfbank, kamu bankaları arasında etkili banka olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar Kandemir ve Karataş (2016) ve İç vd. (2020)'nin bulguları ile örtüşmektedir. Buna karşın Parmaksız ve Özdemir (2021) çalışmasında Vakıfbank'ı diğer kamu bankalarına etkinlik açısından son sırada olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu farklılığın kullanılan yöntemlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özel sermayeli bankaları grubuna bakıldığında en yüksek etkinliğe sahip bankanın Anadolubank olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın Şekerbank olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli bankalar grubuna bakıldığında ise en yüksek etkinliğe sahip bankanın Citibank olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Turkland Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de şube açan bankalar grubuna bakıldığında en yüksek etkinliğe sahip bankanın Intesa Bankası olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Sociate Generale Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şube sayısına göre gruplandırılan bankaların analiz sonuçlarına bakıldığında şube sayısı 500'den fazla olan bankalar grubunda en yüksek etkinliğe sahip bankanın Garanti bankası olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Halk Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şube sayısı 500 ile 50 arasında olan bankalar grubunda en yüksek etkinliğe sahip bankanın ING Bank olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Şekerbank olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şube sayısı 50'den az olan bankalar grubuna bakıldığında ise en yüksek etkinliğe sahip bankanın Citibank olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Sociate Generale Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Toplam aktif, toplam kredi hacmi, toplam mevduat hacmi ve öz sermaye değişkenleri açısından ortalama üzeri olarak gruplandırılan bankalara göre en yüksek etkinliğe sahip bankanın Garanti Bankası olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Halk Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama altı olarak gruplandırılan bankalara göre ise en yüksek etkinliğe sahip bankanın Citibank olduğu, en düşük etkinliğe sahip bankanın ise Sociate Generale Bankası olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde Garanti Bankasının analiz sürecinde genellikle en yüksek etkinliğe sahip banka olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, Çalı ve Sakarya (2022) ve Waleed vd. (2015)'in sonuçları ile örtüşmektedir. Tüm değerlendirme süreçlerinde etkinlik bakımından en düşük etkinlik düzeyine sahip bankanın ise Sociate Generale Bankasının olduğu görülmektedir.

Bu çalışma ışığında çalışma faaliyetleri bakımından farklı olan katılım, yatırım ve kalkınma bankalarına uygun kriterler belirlenerek söz konusu bankalarının sıralaması yapılabilir. Ayrıca kriterlerin ağırlıklandırılmasında ve alternatiflerin sıralamasında farklı yöntemler de kullanılarak literatür zenginleştirilebilir. Bununla birlikte yalnızca bankalar değil aynı zamanda finans şirketlerinin de değerlendirilmesi önerilmektedir.

6. Kaynakça

- Aksaraylı, M., & Pala, O. (2017). Türk bankacılık sektöründe sermaye yapısına göre performans sıralama, kümeleme ve verimlilik analizi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(11), 39-54.
- Altemur, N., Çevik, M., & Karaca, S.S. (2019). BİST 30 endeksinde işlem gören ticari bankaların topsis yöntemi ile finansal performans analizi, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 3(1), 63-73.
- Arabacı, H. (2018). Türkiye’de bankacılık sektörünün gelişimi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 25-42.
- Arslan, R. (2020). Critic yöntemi. In Hüdaverdi Bircan (Ed.), *Çok kriterli karar verme problemlerinde kriter ağırlıklandırma yöntemleri* (ss. 117-135). Nobel Akademik.
- Batır, T.E. (2019). Türkiye’de kamu katılım bankalarının bankacılık sektörü bazında değerlendirilmesi: CAMELS analizi ile 2015-2017 yıllarına ilişkin bir inceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (83), 193-212.
- Bozdoğan, T., Akyüz, Y., & Hantekin, E. (2013). Analitik hiyerarşi süreciyle mali performansın değerlendirilmesi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 50(575), 71-83.
- Çalış, N., & Sakarya, Ş. (2020). Finansal performans ve hisse senedi getirisi ilişkisi: BIST bankacılık endeksi üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1046-1058.
- Çalışkan, E., & Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye’deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems, *The critic method. Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Dinçer, A. (2006). *Bankacılık sektöründe konsolidasyon, ülke deneyimleri ve Türkiye için öneriler* (Yayın No: DPT: 2697) [Uzmanlık Tezi]. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Erdoğan, A. (2014). Basel kriterlerinin bankacılık sektörüne etkisi ve Türkiye’de bankacılık sektörünün Basel kriterlerine uyum süreci, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 141-183.
- Hassan Al-Tamimi, H. A. (2006). The determinants of the UAE commercial banks' performance: a comparison of the national and foreign banks. *Journal of Transnational Management*, 10(4), 35-47.
- Ic, Y. T., Celik, B., Kavak, S., & Baki, B. (2020). Development of a multi-criteria decision-making model for comparing the performance of Turkish commercial banks. *Journal of Advances in Management Research*, 18(2), 250-272.
- Çalım, A. E. (2012). *Türk bankacılık sektöründe karlılığı belirleyen faktörler* (Tez No. 322238) [Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kandemir, T., & Karataş, H. (2016). Ticari bankaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi: Borsa İstanbul’da işlem gören bankalar üzerine bir uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.

- Karahan, M., & Kızıkan, L. (2022). Çok kriterli karar verme teknikleriyle bankaların finansal performanslarının karşılaştırmalı analizi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 441-462.
- Mulliner, E., Smallbone, K., & Maliene, V. (2013). An assessment of sustainable housing affordability using a multiple criteria decision making method. *Omega*, 41(2), 270-279.
- Özbek, A. (2017). İlkokul öğretmenleri sağlık ve sosyal yardım sandığı'nın finansal performans analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-31.
- Parmaksız, S., & Özdemir, O. (2021). Çok kriterli karar verme tekniklerinin bankacılık oran analizinde kullanılması üzerine bir araştırma. *Journal of Banking and Financial Research*, 8(2), 65-93.
- Rouyendegh (Erdebilli), B. D., & Nacar, E. N., (2020), COPRAS Yöntemi ile tedarikçi seçimi, In Mehmet Kabak, Yetkin Çınar (eds), *Çok kriterli karar verme yöntemleri ms excel çözümlü uygulamalar* (ss. 183-196). Nobel Akademik.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2022, Ekim). <https://www.tbb.org.tr> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği, (2022, Ekim). <https://www.tkbb.org.tr> adresinden alınmıştır.
- Waleed, A., Shah, M. B., & Mughal, M. K. (2015). Comparison of private and public banks performance. *IOSR Journal of Business and Management*, 17(7), 32-38.

FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: TOPSIS VE MOORA YÖNTEMLERİYLE BİST ELEKTRİK GAZ VE BUHAR SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Yusuf Bahadır KAVAS* - Batuhan MEDETOĞLU** - Mahmut ÖZTÜRK***

Öz

Bu çalışma, BİST Elektrik Gaz ve Buhar Sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansının ölçülebilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 8 işletmenin 2017-2021 yılları arası bilanço ve gelir tablolarından elde edilerek hesaplanan finansal oranları ile örneklem oluşturulmuştur. Yöntem olarak TOPSIS ve MOORA kullanılmıştır. Örnekleme iki farklı yöntem uygulanarak, karşılaştırma yoluyla güçlü sonuçlar elde edebilmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda, TOPSIS ve MOORA yöntemine göre ayrı ayrı analiz sonuçları gösterilmiş ve işletmelerin finansal performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. İki analiz sonucu karşılaştırılarak, bulgular değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında uygulanan TOPSIS ve MOORA yöntemlerinin sonuçlarının önemli benzerlikler gösterdiği fakat işletme sıralamasında farklılıkların da olduğu bulguları ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BİST, Elektrik gaz ve buhar sektörü, Finansal performans, TOPSIS, MOORA.

Jel kodlar: M40, M41.

FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS: AN APPLICATION ON THE BİST ELECTRIC GAS AND STEAM INDUSTRY WITH TOPSIS AND MOORA METHODS

Abstract

This study was carried out to measure the financial performance of enterprises operating in the BİST Electricity Gas and Steam Sector. The study created a sample with the financial ratios calculated from the balance sheets and income statements of 8 enterprises between the years 2017-2021. TOPSIS and MOORA were used as methods. By applying two different methods to the sample, it was aimed to obtain robust results through comparison. As a result of the study, the results of the analysis were shown separately according to the TOPSIS and MOORA methods, and the financial performance ranking of the enterprises was carried out. The results of the two analyzes were compared and the findings were evaluated. It is stated that the results of TOPSIS and MOORA methods applied within the scope of the study show significant similarities, but there are also differences in the order of the enterprises.

Keywords: BİST, Electricity Gas and steam sector, Financial performance, TOPSIS, MOORA.

Jel Codes: M40, M41.

1. Giriş

Elektrik kavramı, dünyanın var olduğu günden bugüne doğada her hali ile var olsa da insanoğlunun hayatına 2. Sanayi Devrimi ile girmiştir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında elektrik günlük hayatın bir parçası değilken zamanla gelişen teknoloji ile buhar gücü teknolojisi yerini elektrik teknolojisine bırakmıştır. Dünya nüfusundaki artış hızı üretim ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimi de beraberinde getirmiştir. 1970'lerin başlarında gelen 3. Sanayi Devrimi elektriği daha değerli

* Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, yusuf.kavas@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4838-7318>

** Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ağlasun Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, bmedetoglu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8400-1232>

***Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Bölümü, mahmutozturk41@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9440-4000>

kırlarken, sanayide otomasyonun sağlanması ile kırsal nüfusun kente göçünü de hızlandırmıştır. Kentlerde oluşan göç yoğunluğu beraberinde eğitim, sağlık gibi alanlarda reformlar doğurmuştur. Özellikle sağlık sistemindeki reformlar ile doğumda beklenen yaşam süresi uzamış ve insanoğlunun teknolojiden beklentilerini bir üst seviyeye taşımıştır.

Sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve nüfus artışı enerji talebini de artırmaktadır. Toplumların refah düzeyini yükseltmek için temel girdilerden biri olan enerji, günlük hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Enerji kaynakları kullanım ve dönüştürülebilir yapılarına göre birincil ve ikincil enerji kaynağı olarak sınıflandırılmaktadır. Herhangi bir dönüşüm ya da değişime uğramamış enerji kaynağına birincil enerji kaynağı, birincil enerji kaynağının dönüştürülmesi ile elde edilen enerjiye ise ikincil enerji kaynağı denir. Kömür, doğalgaz, petrol, nükleer, güneş, dalga-gelgit, biyokütle, hidroelektrik ve rüzgâr birincil enerji kaynakları olarak sınıflandırılmaktadır. Birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesi ile elde edilen Elektrik, motorin, kok kömürü, benzin, hava gazı, petrokok, ikincil kömür ve sıvılaştırılmış gaz (LPG) enerji kaynakları da ikincil enerji kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç & Şenel, 2013).

Tüm modern ekonomiler enerjiyi, yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklar olarak elde etmekte ve kullanmaktadır. Ancak zamanla geleneksel kalkınma modelinin yerini alan sürdürülebilir kalkınma modeli, ekonomilerin enerji kaynaklarına olan taleplerini çeşitlendirmektedir. Geleneksel kalkınma modelinde ana enerji kaynakları olan petrol, doğalgaz, kömür gibi fosil yakıtlar, sürdürülebilir kalkınma modeli ile yerini rüzgâr, güneş, jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına bırakmaktadır (Tuna & Tuna, 2019).

Ülkelerin ekonomik kalkınma için zorunlu temel girdilerinin başında enerji kaynakları gelmektedir. Özellikle enerjinin sürdürülebilir olması, arz güvenliğinin sağlanması ve temin kaynaklarının çeşitli olması ile enerjinin ucuz mal edilerek talep edilen miktar ve kalitede topluma sunulması oldukça önemlidir (Bayraç, 2009). Enerjide zenginlik ve güç arayışı, farklı siyasi kanallar, coğrafi alanlar, enerji kaynakları ve piyasa diliminde etkin olan çok çeşitli katılımcılar ve kurumlar tarafından yönlendirilir. Küresel enerjideki çıkarlar, güç, değerler ve algılar biçiminde eşit olarak bölünmüştür. Ayrıca küresel enerji; teknoloji, politika, çevre ve ekonomideki değişimler aracılığıyla şekillenmekte ve bu doğrultuda hareket etmektedir (Graaf & Zelli, 2016).

Son yıllarda küresel enerji tüketimi, 20.yüzyılda önemli kaynaklar olan kömür ve petrolden doğalgaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarına doğru evrilmeye başlamıştır. Önümüzdeki 5 yıl içerisinde gaz kullanımının kömür kullanımından daha fazla tüketilmesi ve dünyadaki en büyük ikinci enerji kaynağı olması beklenmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması ve sayılarının artırılması hedeflenmektedir (Kemp, 2020).

Türkiye’de enerji piyasalarının ve kaynakların daha etkin kullanımı, sektörde rekabetin düzeni, istikrarı ve finansal olarak güçlü bir piyasa oluşumu ve sürdürülebilir olması amacıyla 2001 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu [EPDK] kurulmuştur (Sakarya & Yıldırım, 2016). Enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin verimli ve etkin çalışabilmeleri için finansal olarak güçlü olması gerekmektedir. Bu nedenle enerji şirketlerinin finansal performansı ülkenin ekonomisine olan katkısı bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Enerji tüm dünyada bu kadar önemli ve değerliyen Türkiye’de üretim kapasiteleri ve tüketim hacimleri her geçen gün artmaktadır. Bu doğrultuda her geçen gün enerji sektörüne yeni yatırımcılar katılmaktadır. Sektörde yer alan birçok enerji firması bu gelişim ve talep doğrultusunda Borsa İstanbul’da halka arz olmakta, finansal olarak ve sürdürülebilirlik noktasında adımlar atmaktadır.

Finansal performansın ölçülmesi noktasında BİST Elektrik sektöründe yatırımcılar, yatırım yapmak için en uygun hisse senedi setini seçerken bir dizi finansal göstergeye ihtiyaç duymaktadır.

Yanlış hisse senedi yatırımı, yatırımcıları olumsuz yönde etkileyen birçok soruna neden olabileceği için hisse senedi seçimi, etkin bir yatırımda kritik bir konudur.

Finansal performans, işletmelerin belirli dönemlerde gerçekleştirmiş oldukları faaliyetleri istatistiksel olarak ölçmek ve bu ölçümler sonucunda işletmenin geçmiş verilerinden hareketle geleceğe yönelik kararlar verebilmek amacıyla gerçekleştirilen sürece verilen isimdir. Performans ölçümünde, işletmelerin bilanço ve gelir tablosu gibi finansal tablolarından elde edilen veriler kullanılmaktadır. Gerçekleştirilen hesaplamalar sonucunda işletmenin güncel durumu hakkında elde edilen veriler standart göstergelerle karşılaştırılmakta; ortaya çıkan nicel bilgiler ise yöneticiler, paydaşlar ve ilgili taraflarla paylaşılmaktadır. Finansal performans ölçümü sayesinde işletmeler geleceğe yönelik güçlü kararlar alarak finansal başarısızlık riskinden de korunmaktadır. Sürdürülebilir bir finansal yapı kurabilmek için finansal performans ölçümü aynı zamanda işletmenin diğer işletmelerle karşılaştırılmasını sağlayarak standart göstergelerin oluşturulmasını sağlamaktadır (Mercan & Çetin, 2019).

Karar vermede kullanılan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKVV) yöntemleri, literatürde sıklıkla finansal performans ölçümü için tercih edilmektedir. Finansal oranların performans ölçümü için kullanımındaki yetersizlikler, işletmelerin geçmiş verilerinden hareketle geleceğe yönelik karar vermelerindeki güçlük ve yöntemlerin farklılıklarından doğan uyumsuzluklar, ÇKVV yöntemlerinin finans alanında kullanımlarının sıklığını arttırmıştır. Bu çalışma, Borsa İstanbul (BIST) Elektrik Gaz ve Buhar Sektöründe yer alan işletmelerin finansal performanslarının analiz edilmesi ve farklı yöntemlerle değerlendirmeye tabi tutulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada iki model kullanılarak analiz gerçekleştirilmesinin özgünlüğü oluşturduğu düşünülmektedir. Ayrıca iki yönteme ait sonuçların karşılaştırılması da modellerin kullanılabilirliği hakkında bilgi vermektedir. Literatürde enerji sektörüne yönelik gerçekleştirilen çalışmalar ile bu çalışmadan elde edilen sonuçların karşılaştırılması da performans analizi için önem arz etmektedir. Çalışmanın içeriği, giriş bölümünü takiben literatür taraması, çalışmanın metodolojisi, veri, analiz ve bulgular ile sonuç ve değerlendirme bölümlerinden oluşmaktadır. Literatür taraması kısmında, ilgili sektörde bulunan işletmelerin finansal performansları ve durumlarının ortaya konulabilmesi amacıyla gerçekleştirilen akademik çalışmalar yer almaktadır. Çalışmanın metodolojisi bölümünde, TOPSİS ve MOORA yöntemleri denklemler ile anlatılmıştır. Veri, analiz ve bulgular kısmında, çalışmada kullanılan TOSPSİS ve MOORA yöntemlerin sektördeki firmalara ait finansal oranlara uygulanması sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise bulgular doğrultusunda değerlendirmeler ile öneriler bulunmaktadır.

2. Literatür Taraması

Finansal performans ölçümü kullanılarak literatürde birçok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara bakıldığında, endeks ya da sektörlerde yer alan işletmelerin sıralanması ve performans değerlendirmesi gerçekleştirilmesinin temel amaç olduğu görülmektedir. Farklı modeller ve yöntemlerle gerçekleştirilen çalışmalarda, ÇKVV yöntemlerinin birçoğu kullanılarak sınıflandırmalarda bulunulmuştur. Farklı yöntemler kullanılarak BIST'te işlem gören şirketlerin finansal performanslarına ait gerçekleştirilen akademik çalışmalar aşağıda sıralanmaktadır.

Hatipoğlu ve Yener (2013) yaptıkları araştırmada, enerji sektöründe indirgenmiş nakit akımları yöntemleriyle uygulanabilir sonuçlar elde edilip edilemeyeceğini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada 2010 yılı borsadaki fiyat aralıkları dikkate alındığında Aksu Enerji A.Ş (AKSUE) ve Ayen Enerji A.Ş (AYEN) için firmaya göre nakit akımları, Ak Enerji A.Ş (AKENR) için özsermayeye göre nakit akımları ile ilgili önemli bulgular elde edilmiştir. Aksa Enerji (AKSEN) ve Zorlu Enerji (ZOREN) şirketlerinin söz konusu yıldaki fiyat hareketleri için yapılan değerlendirmeler tutarlı sonuç vermemiştir.

Araştırmada, enerji sektöründe özsermayeye göre indirgenmiş nakit akımları yönteminden firmaya göre indirgenmiş nakit akımları yönteminin uygulanabilir sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

İslamoğlu ve Çankaya (2018) çalışmalarında, finansal performans ve finansal başarısızlık arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmeyi amaçlamıştır. 2012-2016 yılları arasındaki (XELKT)'nde yer alan firmaların finansal tablolarından yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verileri analiz etmek için panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz kapsamında, finansal başarısızlık ölçüsü olarak Fulmer H skor kabul edilmiş; Tobin's Q oranı ise finansal performans göstergesi olarak kabul edilmiştir. Fiyat-Kazanç oranı ve satışların logaritması ise kontrol değişkeni olarak veri analizine eklenmiştir. Araştırma sonunda, Fiyat-Kazanç oranı ile Fulmer H skor ve Tobin's Q oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olup; satışların logaritması ile Fulmer H skor ve Tobin's Q oranı arasında ise anlamlı ve negatif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Gürlevik (2019) yaptığı araştırmada, BIST endeksinde işlem gören elektrik endeks şirketleri (XELKT) ile enerji fiyatları arasındaki etkileşim test edilmek istenmiştir. Bu kapsamda asimetrik ilişkileri de modele dâhil edebilen "Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Ototegresif Model (NARDL)" ile ilişkinin yönünü ve katsayıları incelemek için analiz yapmışlardır. Araştırmanın veri setini 2010 Mart – 2019 Mart yılları arasında üçer aylık elektrik endeksi ile enerji fiyatları oluşturmaktadır. Araştırmanın sonunda, BIST elektrik endeksi (XELKT) ile gaz fiyatları karşılaştırıldığında bu iki değişkenin aralarında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanında Brent petrol fiyatları karşılaştırıldığında ise aralarında uzun dönemli anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Araştırmada kısa dönemde elektrik fiyatlarının pozitif bileşenleri ile Brent petrol arasındaki ilişki pozitif yönde gerçekleşmiştir. Ayrıca (XELKT) ile elektrik fiyatlarının negatif bileşenleri ve gaz fiyatları arasında ise ilişkinin negatif veya pozitif yönde olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kayahan Karakul ve Özaydın (2019) yürütmüş oldukları araştırmada, (XELKT) sektöründe yer alan firmaların finansal performanslarını belirleyip bu şirketlerin finansal performansına göre sıralama yapmayı amaçlamışlardır. Yürütülen araştırmada ÇKKV yöntemlerinden VIKOR ve TOPSIS yöntemleri kullanılmış olup, yalnızca 2017 yılını kapsayacak şekilde 7 finansal oran kullanılarak 8 firma iki yöntemle göre de sıralanmıştır. Öte yandan Orçun (2019) çalışmasında, (XELKT) yer alan şirketlerin finansal performansları ve borsa getiri sıralamaları WASPAS yöntemi aracılığıyla analiz edilerek değişkenler arasında ilişki olup olmadığı belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri, firmalara ilişkin cari rasyo, özsermaye karlılığı rasyoları, dönen varlık devir hızı rasyoları ve duran varlık devir hızı rasyoları, borçlanma rasyosu, aktif karlılığı rasyoları, hazine rasyosu, satış karlılığı rasyoları belirlenmiş ve bu değerler 5 firma için detaylı hesaplanmıştır. Araştırma 2016-2017 yıllarını kapsamaktadır. Araştırmanın sonunda 2016 ve 2017 yılları için finansal performansı en iyi olan firmanın Ayen Enerji (AYEN) olduğu belirlenmiştir. Finansal performans sıralamaları ve firmaların borsa getirileri dikkate alındığında bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Mercan ve Çetin (2020) yapmış oldukları araştırmada, (XELKT) işlem gören 7 firmanın finansal performanslarını ÇKKV ile ölçümlemeyi amaçlamışlardır. Bu bağlamda çalışmada ÇKKV yöntemlerinden VIKOR ve COPRAS yöntemleri tercih edilmiştir. Çalışmanın kapsamını 2014-2018 yılları arasındaki veriler oluşturmaktadır. Yapılan analizler ile belirlenen yıllar arasındaki verilere ve her iki yöntemle yapılan ölçümlere göre en iyi finansal performansa sahip firmanın ENJSA firması olduğu belirlenmiştir. ZOREN firmasının ise son sırada yer almasının temel sebebinin ise Aktif Kârlılık, Özsermaye Kârlılığı, Net kâr marjı ve Likidite oranlarının düşük olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ayrıca Arsu'nun (2021) yürütmüş olduğu araştırmanın amacı, Türkiye'de gerçekleştirilen enerji üretim ve dağıtım alanında etkin olan işletmelerin finansal performans düzeyini değerlendirmektir. Bu doğrultuda örneklem olarak BİST Elektrik, Gaz ve Buhar sektöründe faaliyet

gösteren işletmeler seçilmiştir. Çalışma kapsamında 2018 yılına ait finansal veriler kullanılmıştır. Entropi yöntemi ile yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre en kritik öneme sahip finansal oranlar; borçlanma katsayısı, özsermaye devir hızı ve aktif devir hızı olduğu belirtilmektedir. Araştırmada tercih edilen ARAS yöntemi sonucuna göre ise finansal performansı en yüksek işletmelerin ENJSA, AKSEN ve ZOREN olduğu tespit edilmiştir.

Çiftçi ve Yıldırım (2020) yapmış oldukları araştırmada, BIST elektrik endeksinde yer alan işletmelerin 2011-2019 dönemi kapsamında 6 işletmeye ait finansal performansının ÇKKV baz alınarak incelenmesi ve analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmayla BIST endeksinde yer alan enerji işletmelerinin finansal performanslarının incelenmesinde model önerilmiş; araştırmada 20 adet finansal oran hesaplanmıştır. Araştırma sonunda finansal performans bakımından en iyi şirketin AKSEN, finansal performansı en kötü şirketin ise ZOREN olduğu belirlenmiştir.

Özer ve Aksoy (2021) yürüttükleri çalışmayla, enerji fiyatlarının bazı seçilmiş borsa endeksleri üzerindeki olası etkilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamı 2011-2020 yılları arasındaki verilerden oluşmaktadır. Granger nedensellik testi, Johansen-Juselius eş bütünleşme testi ve VAR modelini baz alan varyans ayrıştırma modeli ile analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yapılan analizler neticesinde Johansen-Juselius eş bütünleşme testi ile kurulan modelde uzun dönemli bir ilişki belirlenmiştir. Granger nedensellik analizi sonucunda ise sadece doğalgazdan ve petrolden (XELKT)'e doğru nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmektedir. Varyans ayrıştırma modelinde ise BIST-100, (XELKT) ve BIST-SINAI endekslerinde petrol ve doğalgazın etkisinin önemsenmeyecek kadar az olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada borsa endekslerinin enerji fiyatlarından çok küçük bir biçimde etkilendiği tespit edilmiştir.

Kendirli vd. (2021) araştırmalarında, (XELKT) işlem gören şirketlerin 2016-2019 dönemine ait finansal tabloları aracılığıyla finansal performanslarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada şirket performanslarını belirlemek amacıyla TOPSİS yöntemi kullanılmış ve firmalar performanslarına göre sıralanmıştır. Veri analizinde, mali tablolar incelenerek, elde edilen oranlar ile kârlılık oranları, faaliyet oranları, likidite oranları ve finansal yapı oranları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 2016 yılında en iyi performans gösteren şirket AYEN'dir. 2017-2019 yılları arasında ise en iyi performansı gösteren şirketin AKENR olduğu tespit edilmiştir. 2016 yılında ENJSA en düşük finansal performansı gösteren şirket olurken; 2017 yılında ise ZOREN, 2018-2019 yılları arasında ise AKSEN'nin finansal performansının en düşük olduğu belirlenmiştir.

Gümüş ve Cihangir (2022) yapmış oldukları araştırmada, elektrik üretimi için büyük bir paya sahip olan doğalgaz ve kömür fiyatlarındaki değişimler ile BIST100 endeks getirisinin (XELKT) getirisi üzerinde etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada dünyada belirlenen doğal gaz, petrol ve kömür fiyatları belirlenirken bu ürünlerin spot fiyatları kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı 17 Mayıs 2010 – 29 Mayıs 2020 döneminden oluşmaktadır. Çalışmada, bağımlı değişken olarak (XELKT) getirisi (ELEN) ve düzeltilmiş BIST Elektrik endeksi getirisi için ise (DELEN) şeklinde iki ayrı model kullanılmıştır. Analiz bölümünde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Granger nedensellik testi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki oynaklık yayılımı testleri GARCH (1,1) ve BEKK yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonunda, BIST 100 endeksi getirisi ile dünya kömür ve petrol fiyatlarındaki değişikliklerin, düzeltilmiş (XELKT) getirisi üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Doğal gaz fiyatlarında meydana gelen değişikliklerin (XELKT) getirisi üzerinde nedensellik ve oynaklık yayılımı açısından etki etmediği bulgulanmıştır.

Ismayilov ve Kiren Gürler (2022) araştırmalarında, kısa ve uzun dönemler için ülke risk göstergesi olarak döviz kurları ve petrol fiyatının kredi temerrüt takasları ile (XELKT)' ne olan etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 2008 Ekim- 2022 Nisan dönemine ait aylık veriler

incelenmiş ve araştırma sürecinde bu veriler kullanılmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla analizde (ARDL) modeli kullanılmıştır. Ayrıca bu değişkenlerin F sınırı testi ile eşbütünlük olduğu belirlenmiştir. Bağımlı değişken olarak (XELKT) değişkeni kullanılmış olan analizdeki bağımsız değişkenler ise Brent petrol fiyatları, kredi temerrüt takasları (CDS) ve döviz kurları olarak belirlenmiştir. Araştırma sonunda, enerji hisse senedi fiyatlarının CDS, petrol fiyatları ve döviz kurları gibi dışsal faktörlerden etkilendiği tespit edilmiştir. Uzun vadede petrol fiyatları ve kredi temerrüt takasları (XELKT)'i ters yönde etki, döviz kuru ise pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. (XELKT) ile kredi temerrüt takasları ve hata düzeltme modeli arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuş, petrol fiyatları ile (XELKT) arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca döviz kuru ve (XELKT) arasında kısa dönem için anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

3. Yöntem

Finansal performans ölçümü için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Günümüzde, sadece finansal oranlar kullanılarak işletmelerin finansal performans ve başarılarının ölçülmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle şirketlerin finansal performansının ölçülmesi için geliştirilen istatistiksel yöntemlerin kullanımı önem arz etmektedir. Finansal performans ölçümünde ÇKKV yöntemlerinin literatürde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Finansal performans, işletmelerin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin çıktılarını değerlendirmek amacıyla bilanço, gelir tablosu gibi veri kaynaklarından elde edilen verilerle gerçekleştirilen ve karar verme ölçütü olma özelliği sağlayan yöntemler bütünüdür (Saldanlı & Sırma, 2014). ÇKKV yöntemleri, birden fazla alternatifi göz önünde bulundurması ve kriterler arasında değerlendirmeler gerçekleştirilmesi yönüyle oldukça kullanışlı metotları bünyesinde barındırmaktadır. ÇKKV yöntemleri, alternatifler arasında ölçülmezlik ve karşılaştırılmazlık durumlarını belirleyerek, çözüme ulaşılmasını sağlamaktadır. Karar vericiler için birden çok kriterin kullanılmasıyla seçim kararı verilmesini sağlayan ÇKKV yöntemleri, kullanışlı olması yönüyle de tercih edilmektedir (Topak & Çanakçıoğlu, 2019). Literatürde mevcut ÇKKV yöntemlerine bakıldığında, farklı denklemler ve bakış açıları ile oluşturulan birçok metodun olduğu görülmektedir. Bu metotların sık kullanılanları, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Analitik Ağ Süreci (ANP), DEMATEL, TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution), VIKOR, PROMETHEE, ELECTRE, COPRAS, Gri İlişkisel Analiz (GİA) ve MOORA şeklinde sıralanabilir. Literatürde mevcut yöntemler incelendiğinde, kriterlerin belirlenmesinin ardından, seçimin en doğru şekilde gerçekleştirilmesi için mevcut varsayımlara en uygun modelin kullanılmasının, karar vermede etkili olduğu görülmektedir. Her bir yöntemin adımları bulunmakta ve uygulanan adımlardan sonra da yöntemlere göre en uygun çözüm elde edilmektedir (Dinçer & Yüksel, 2018).

TOPSIS, karar verebilmek amacıyla kullanılan ve ideal çözüme en kısa mesafe ile negatif ideal çözüme en uzak mesafe prensibine dayanan ÇKKV yöntemidir. TOPSIS, Hwang, Lai ve Liu (1993) tarafından gerçekleştirilen çalışmayla ortaya çıkan ve Hwang ve Yoon (1981)'un çalışmalarının referans gösterilmesiyle literatüre kazandırılan yöntemdir (Saldanlı & Sırma, 2014). TOPSIS yöntemi ile alternatifler arasında seçim yapılmakta ve en ideal çözüm tercih edilmektedir. TOPSIS yöntemi çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Yöntemin aşamaları aşağıdaki gibidir (Opricovic & Tzeng, 2004).

1.Aşama: Yöntemin ilk aşamasında karar matrisi oluşturulmaktadır. Karar matrisi oluşturularak alternatifler belirlenmekte ve gösterilmektedir. Karar matrisi oluşturma aşaması Denklem 1'de yer almaktadır.

$$(1) \quad A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2.Aşama: Karar matrisi oluşturma işleminin tamamlanmasından sonra verilere normalizasyon işlemi uygulanmaktadır. Normalizasyon işleminin uygulama amacı standart karar matrisi elde etmektir. Standart karar matrisi Denklem 2 yoluyla oluşturulmaktadır.

$$(2) \quad R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

3.Aşama: Standart karar matrisinin oluşturulmasının ardından, karar matrisinde yer alan veriler çeşitli yöntemlerle belirlenen ağırlıklar ile çarpılarak ağırlıklandırılmış standart karar matrisi oluşturulmaktadır. Ağırlıklandırılmış standart karar matrisi Denklem 3 yardımıyla oluşturulmaktadır.

$$(3) \quad \sum_{i=1}^n w_i = 1$$

4.Aşama: Ağırlıklandırılmış standart karar matrisi oluşturulma aşamasının ardından, ideal ve negatif çözüm belirlenerek, karar matrisindeki en düşük ve en yüksek değerler tespit edilmektedir. İdeal çözüm ile negatif ideal çözüm, Denklem 4 ve Denklem 5'te yer alan formüllerle hesaplanmaktadır.

$$(4) \quad A^* = \{(v_{ij} / j \in J), (v_{ij} / j \in J')\}$$

$$(5) \quad A^- = \{(v_{ij} / j \in J), (v_{ij} / j \in J')\}$$

5.Aşama: İdeal çözüm ve ideal çözümün hesaplanma aşamasından ardından, bu noktaların uzaklıkları belirlenmektedir. İdeal ve negatif ideal nokta uzaklıkları, Denklem 6 ve Denklem 7 ile hesaplanmaktadır.

$$(6) \quad S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$(7) \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

6.Aşama: TOPSIS yönteminin son aşaması, sıralamanın gerçekleştirilmesi ya da kriterlerin seçiminin sağlanmasıdır. Denklem 8'in alternatiflere uygulanması ile yöntemin son aşaması gerçekleştirilmekte ve karar işlemi tamamlanmaktadır.

$$(8) \quad C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

TOPSIS yönteminin uygulanması, yukarıda aşama ve denklemler ile gösterilmiştir. Çalışmada kullanılan diğer yöntem olan MOORA, (Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis), alternatifler arasında seçim gerçekleştirilmek amacıyla Brauers ve Zavadskas (2006) tarafından literatüre kazandırılan bir diğer ÇKVV metodudur (Özbek & Erol, 2016). MOORA yöntemi, finansal performans, seçim gerçekleştirme, karar verme gibi durumlarda kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında hem TOPSIS hem de MOORA yönteminin kullanılma amacı, her iki modelin birbirlerinden farkını görebilmek ve işletmelerini finansal performanslarını iki ayrı hesaplama yöntemi ile karşılaştırabilmektir. MOORA yönteminin çeşitleri bulunmakla birlikte çalışmada oran metodu kullanılmıştır. Yöntemin adımları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

1.Adım: Yöntemin ilk adımı karar matrisinin oluşturulmasıdır. Çeşitli alternatiflerin yer aldığı karar matrisi oluşturularak, yöntemin ilk adımı tamamlanmaktadır. Karar matrisi Denklem 9'da mevcuttur.

$$(9) \quad D = \begin{matrix} A_1 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & \cdots & X_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix}$$

2.Adım: Karar matrisi oluşturulduktan sonra, verilere normalizasyon işlemi uygulanarak normalize karar matrisine dönüşüm sağlanmaktadır. Normalize karar matrisi, Denklem 10'da yer alan formül ile gerçekleştirilmektedir.

$$(10) X_{ij}^* = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad \forall j = 1,2,3, \dots, n$$

3.Adım: MOORA yönteminin bir sonraki adımı, ağırlıklandırılmış karar matrisi oluşturmaktır. Alternatiflere verilen ağırlıklar ile normalize edilmiş karar matrisinde yer alan verilerin çarpılmasıyla, ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edilmektedir. İlgili işlem Denklem 11'de yer almaktadır.

$$(11) D' = d_{ij} = X_{ij}^* \cdot w_j$$

4.Adım: Yöntemin son adımında, fayda ve maliyet değerleri ayrıma tabi tutulmakta ve Denklem 12'de yer alan formül kullanılmaktadır. 4. adımdan sonra da sıralama yapılarak yöntemin uygulanması tamamlanmaktadır.

$$(12) y_i^* = \sum_{j=1}^g X_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n X_{ij}^*$$

4. Veri, Analiz ve Bulgular

Türkiye'de faaliyet gösteren ve BIST Elektrik Gaz ve Buhar Sektöründe yer alan 8 işletmenin finansal performanslarının ÇKKV teknikleri arasında yer alan TOPSİS ve MOORA yöntemleriyle incelenmesine ilişkin çalışma, etik ve alıntılama kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan veriler Kamuyu Aydınlatma Platformunda (KAP) ilan edilen bilançolardan elde edilmiştir. Ayrıca araştırma bulguları objektif olarak sayısal yöntemler aracılığıyla raporlanmış ve tüm tablolar tarafımızca oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan finansal oranlar, işletmelerin bilanço ve gelir tablolarından alınan verilerin hesaplanmasıyla elde edilmiştir. İşletmelerin 2017-2021 yılları arası verileri kullanılarak, TOPSİS ve MOORA yöntemleri ile analiz gerçekleştirilmiştir. Analizde kullanılacak işletmelerin seçimi gerçekleştirilirken, 2017-2021 yılları arası verileri olmayan işletmeler örneklemden çıkarılarak veri seti oluşturulmuştur. Elektrik Gaz ve Buhar Sektöründe Ocak 2023 tarihi itibarıyla 24 işletme faaliyet göstermekte olup çalışmanın kriterine uyan 7 işletmeye, değerlendirmeye tabi tutulmasının güçlü sonuçlar oluşturacağı düşünülerek AYGAZ işletmesi de dahil edilmiş ve toplam 8 işletmenin finansal performansı test edilmiştir. Çalışmada yer alan işletmeler Tablo 1'de mevcuttur.

Tablo 1. Çalışmada yer alan işletmeler

Sıra	Kod	İşletme Adı
1	AKENR	AKENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.
2	AKSEN	AKSA ENERJİ ÜRETİM A.Ş.
3	AKSUE	AKSU ENERJİ VE TİCARET A.Ş.
4	AYGAZ	AYGAZ A.Ş.
5	ENJSA	ENERJİSA ENERJİ A.Ş.
6	ODAS	ODAŞ ELEKTRİK ÜRETİM SANAYİ TİCARET A.Ş.
7	ZEDUR	ZEDUR ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.
8	ZOREN	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.

Çalışmada, Tablo 1'de yer alan 8 işletmenin, 2017-2021 yılları arası verileri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında, işletmelerin bilanço ve gelir tablolarından alınan verilerin hesaplanmasıyla finansal oranlar elde edilmiş ve bu oranlar ile TOPSİS ve MOORA yöntemleri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Tablolar, gerçekleştirilen analizler sonucunda oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında kullanılan finansal oranlar, oranların kodları ve fayda-maliyet ölçütleri Tablo 2’de mevcuttur.

Tablo 2. Analiz kapsamında kullanılan finansal oranlar

Finansal Oranlar	Kod	Fayda- Maliyet Ayrımı
Cari Oran	FİN 1	Fayda
Nakit Oran	FİN 2	Fayda
Likidite Oranı	FİN 3	Fayda
Aktif Devir Hızı	FİN 4	Fayda
Öz Kaynak Karlılığı	FİN 5	Fayda
Stok Devir Hızı	FİN 6	Fayda
Aktif Karlılık Oranı	FİN 7	Fayda
Kaldıraç Oranı	FİN 8	Maliyet

Tablo 2’de, çalışmada kullanılan 8 finansal oran yer almaktadır. Mevcut 8 oranın 7’si fayda ve 1’i maliyet kapsamında çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada 8 işletme için ayrı ayrı TOPSIS ve MOORA yöntemleri uygulanmıştır. Bütün işletmelerin analiz sonuçlarının gösteriminin yerine örnek olarak tek bir işletmenin uygulaması gösterilmiş ve yöntemlerin sonunda 8 işletmenin analiz sonucu tablo olarak eklenmiştir. Ek olarak TOPSIS ve MOORA yöntemi sonuçları, bütün işletmeler bazında ele alınarak karşılaştırma gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak 2021 yılında her iki yöntemle göre finansal performans açısından birinci olan AKSEN işletmesi sonuçları raporlanmıştır. TOPSIS yöntemine göre, AKSEN işletmesi için 1. aşama olan karar matrisi oluşturulması ve ağırlıklandırılması Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Karar matrisi oluşturma

YILLAR	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	1,14	0,18	1,10	0,92	24,22	64,94	11,14	48,74
2020	1,05	0,10	1,01	0,80	12,19	28,57	5,22	51,33
2019	0,91	0,04	0,82	0,75	12,84	14,36	4,41	55,08
2018	0,86	0,02	0,74	0,80	1,61	10,42	0,45	71,76
2017	0,69	0,03	0,50	0,77	35,76	8,51	7,63	68,00
Ağırlıklar	<i>0,13</i>	<i>0,13</i>	<i>0,13</i>	<i>0,13</i>	<i>0,05</i>	<i>0,13</i>	<i>0,05</i>	<i>0,25</i>

Tablo 3’te, AKSEN işletmesinin 2017-2021 yılları arası 8 finansal oranı ile oluşturulan karar matrisi yer almaktadır. Yöntemde kullanılan ağırlıklar, fayda ve maliyet kriteri ile finansal oranların etki derecesine göre belirlenmiştir. Standart karar matrisinin oluşturulma aşaması sonuçları Tablo 4’te raporlanmıştır.

Tablo 4. Standart karar matrisi oluşturma

YILLAR	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	0,540661	0,845714	0,571855	0,507846	0,518564	0,882036	0,735806	0,36514065
2020	0,497977	0,469841	0,525067	0,441605	0,260995	0,388047	0,344785	0,38454390
2019	0,431580	0,187936	0,426292	0,414005	0,274912	0,195042	0,291284	0,41263740
2018	0,407867	0,093968	0,384702	0,441605	0,034471	0,141528	0,029723	0,53759731
2017	0,327242	0,140952	0,259934	0,425045	0,765642	0,115586	0,503968	0,50942889

Yöntemin ikinci aşaması olan standart karar matrisi oluşturma sonuçları Tablo 4’te raporlanmıştır. Sonraki aşamada, belirlenen ağırlıklarla standart karar matrisinin çarpılarak ağırlıklı standart karar matrisinin oluşturulmasıdır. Ağırlıklar, Tablo 3’te yer almaktadır. Analiz sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Ağırlıklı standart karar matrisinin oluşturma

YILLAR	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	0,070286	0,109943	0,074341	0,066020	0,025928	0,114665	0,036790	0,091285
2020	0,064737	0,061079	0,068259	0,057409	0,013050	0,050446	0,017239	0,096136
2019	0,056105	0,024432	0,055418	0,053821	0,013746	0,025355	0,014564	0,103159
2018	0,053023	0,012216	0,050011	0,057409	0,001724	0,018399	0,001486	0,134399
2017	0,042541	0,018324	0,033791	0,055256	0,038282	0,015026	0,025198	0,127357

Tablo 5’te, ağırlıklı standart karar matrisi oluşturma sonuçları yer almaktadır. Yöntemin diğer aşaması ise ideal ve negatif ideal çözümün belirlenmesidir. Analiz sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. İdeal ve negatif ideal çözümün belirlenmesi

İdeal Çözüm							
0,070286	0,109943	0,074341	0,066020	0,038282	0,114665	0,036790	0,134399
Negatif İdeal Çözüm							
0,042541	0,012216	0,033791	0,053821	0,001724	0,015026	0,001486	0,091285

Tablo 6’da ideal ve negatif ideal çözüm sonuçları yer almaktadır. Yöntemin son aşamasında ise ideal çözümler belirlenerek performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. Raporlama sonuçları Tablo 7’de mevcuttur.

Tablo 7. Performans sıralaması

Yıllar	İdeal Çözüm	Sıralama
2021	0,77503	1
2020	0,44206	2
2019	0,21555	5
2018	0,24105	4
2017	0,28183	3

Tablo 7’de, TOPSIS yönteminin uygulanması sonucunda elde edilen performans sıralaması gösterilmiştir. Tabloya göre, 2021 yılının AKSEN işletmesinin en iyi performans gösterdiği yıl olduğu görülmektedir. İşletmenin en kötü performans gösterdiği yılın ise 2019 olduğu gözlemlenmektedir. Performans sıralamasında 2., 3. ve 4. en iyi yılların ise sırasıyla 2020, 2017 ve 2018 olduğu bulguları elde edilmiştir. Çalışmada yer alan 8 işletmenin finansal performans analizi sonucu Tablo 8’de mevcuttur.

Tablo 8. TOPSİS Yöntemine göre çalışmada yer alan işletmelerin performans sıralaması

Yıllar	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	4. Sıra	5. Sıra	6. Sıra	7. Sıra	8. Sıra
2021	AKSEN	AYGAZ	AKSUE	AKENR	ODAS	ENJSA	ZOREN	ZEDUR
2020	ENJSA	AKENR	ZOREN	AKSEN	AYGAZ	ZEDUR	AKSUE	ODAS
2019	ZEDUR	AKSUE	AKENR	AYGAZ	ENJSA	ODAS	ZOREN	AKSEN
2018	ZOREN	AKSUE	ZEDUR	AYGAZ	AKENR	ODAS	ENJSA	AKSEN
2017	ODAS	ZOREN	AYGAZ	ZEDUR	AKSEN	AKENR	ENJSA	AKSUE

Tablo 8’de, TOPSIS yöntemiyle analizi gerçekleştirilen 8 işletmenin finansal performans sıralaması yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, 2021 yılında en iyi performansı gösteren işletmenin AKSEN, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en iyi performans gösteren işletmelerin ise sırasıyla ODAS, ZOREN, ZEDUR, ENJSA olduğu tespit edilmiştir. 2017-2021 yılları arasında en kötü performans gösteren işletmelerin ise sırasıyla AKSUE, AKSEN, ODAS ve ZEDUR olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin tamamının sıralaması Tablo 8’de gösterilmiştir. Çalışmada, aynı örneklem MOORA yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. TOPSIS yöntemindeki gibi AKSEN işletmesinin analiz sonuçları raporlanmış ve son tabloda bütün işletmelerin performans sıralaması yer almıştır. Karar matrisi oluşturma aşaması Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Karar matrisi oluşturma

YILLAR	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	1,14	0,18	1,10	0,92	24,22	64,94	11,14	48,74
2020	1,05	0,10	1,01	0,80	12,19	28,57	5,22	51,33
2019	0,91	0,04	0,82	0,75	12,84	14,36	4,41	55,08
2018	0,86	0,02	0,74	0,80	1,61	10,42	0,45	71,76
2017	0,69	0,03	0,50	0,77	35,76	8,51	7,63	68,00
Ağırlıklar	0,13	0,13	0,13	0,13	0,05	0,13	0,05	0,25

Tablo 9’da karar matrisi oluşturma aşaması yer almaktadır. Yöntemin diğer aşaması olan karar matrisinde yer alan değişkenlerin karelerinin alınması ve alınan karelerin toplanma ile kareköklerinin alınma işlemi Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Karekök alma ve karekökleri toplama işlemi

Yıllar	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	1,2996	0,0324	1,2100	0,8464	586,6084	4217,2036	124,0996	2375,5876
2020	1,1025	0,0100	1,0201	0,6400	148,5961	816,2449	27,2484	2634,7689
2019	0,8281	0,0016	0,6724	0,5625	164,8656	206,2096	19,4481	3033,8064
2018	0,7396	0,0004	0,5476	0,6400	2,592100	108,5764	0,20250	5149,4976
2017	0,4761	0,0009	0,2500	0,5929	1278,7776	72,42010	58,2169	4624,0000
	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
	2,108530294	0,212837967	1,9235644	1,811573901	46,70588614	73,62509491	15,1398646	133,4828098

Tablo 11’de, yöntemin diğer aşaması olan normalize karar matrisi oluşturma aşaması yer almaktadır. Aşama sonucu analizin raporlaması aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. *Normalize edilmiş karar matrisi*

YILLAR	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	0,540660954	0,845713774	0,571855042	0,507845691	0,51856419	0,882036214	0,735805788	0,365140651
2020	0,497977194	0,469840986	0,525066902	0,441604949	0,260994941	0,388047038	0,344785118	0,384543898
2019	0,431580235	0,187936394	0,42629194	0,41400464	0,274911817	0,195042193	0,291283979	0,412637403
2018	0,407867035	0,093968197	0,384702483	0,441604949	0,03447103	0,141527831	0,029722855	0,537597314
2017	0,327242156	0,140952296	0,25993411	0,425044763	0,765642255	0,11558559	0,503967519	0,509428893

Normalize edilmiş karar matrisi aşamasından sonra, ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi tablosu oluşturulmaktadır. Yöntemde yer alan ağırlıklar, Tablo 9’da yer almaktadır. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi sonuçları tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. *Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi*

YILLAR	FİN 1	FİN 2	FİN 3	FİN 4	FİN 5	FİN 6	FİN 7	FİN 8
2021	0,070285924	0,109942791	0,074341155	0,06601994	0,025928209	0,114664708	0,036790289	0,091285163
2020	0,064737035	0,061079328	0,068258697	0,057408643	0,013049747	0,050446115	0,017239256	0,096135975
2019	0,056105431	0,024431731	0,055417952	0,053820603	0,013745591	0,025355485	0,014564199	0,103159351
2018	0,053022715	0,012215866	0,050011323	0,057408643	0,001723551	0,018398618	0,001486143	0,134399329
2017	0,042541480	0,018323798	0,033791434	0,055255819	0,038282113	0,015026127	0,025198376	0,127357223

Tablo 12’de, ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi raporlaması yer almaktadır. Sonraki aşamada, fayda değerleri toplamından maliyet değerleri çıkarılmaktadır. Raporlama sonuçları Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. *Fayda değerlerinden maliyet değerlerinin çıkarılması*

2021	0,406687854
2020	0,236082847
2019	0,140281641
2018	0,059867530
2017	0,101061924

Tablo 13’ten elde edilen sonuçlara göre, finansal performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. AKSEN işletmesini, 2017-2021 yılları arası performans sıralaması, Tablo 14’te mevcuttur.

Tablo 14. *Performans sıralaması*

YILLAR	SIRALAMA
2021	1
2020	2
2019	3
2018	5
2017	4

AKSEN işletmesinin analiz sonuçları yukarıda yer alan tablolarda gösterilmiştir. Çalışma kapsamında 8 işletmenin MOORA yöntemiyle finansal performans sıralaması sonucu, Tablo 15’te yer almaktadır.

Tablo 15. MOORA Yöntemine göre çalışmada yer alan işletmelerin performans sıralaması

YILLAR	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	4. Sıra	5. Sıra	6. Sıra	7. Sıra	8. Sıra
2021	AKSEN	ENJSA	ODAS	AYGAZ	AKENR	AKSUE	ZOREN	ZEDUR
2020	ENJSA	AKSEN	AYGAZ	ZOREN	AKENR	ZEDUR	AKSUE	ODAS
2019	ZEDUR	AKSUE	AYGAZ	ENJSA	AKENR	AKSEN	ZOREN	ODAS
2018	ZOREN	AYGAZ	ENJSA	AKSUE	ZEDUR	AKSEN	ODAS	AKENR
2017	ODAS	AYGAZ	ZOREN	ENJSA	ZEDUR	AKSEN	AKENR	AKSUE

Tablo 15’te, MOORA yöntemiyle analiz edilen 8 işletmenin finansal performans sıralaması yer almaktadır. Bulgular yorumlandığında TOPSİS yönteminden elde edilen sonuçlara göre benzer performansların olduğu görülmektedir. 2021 yılında en iyi performansı gösteren işletmenin AKSEN olduğu; diğer yıllarda en iyi performansı gösteren işletmelerin ise 2017 yılından itibaren sırasıyla ODAS, ZOREN, ZEDUR, ENJSA şeklinde tespit edilmiştir. En kötü performansı gösteren işletmeler ise AKSUE, AKENR, ODAS ve ZEDUR şeklinde tespit edilmiştir. Bu açıdan TOPSİS yönteminden farklı olarak yalnızca 2018 yılında AKSEN ve AKENR firmalarında farklılığın olduğu görülmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

İşletmeler, toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla mal ve hizmet temini sağlayan ve büyüme, gelişme, sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirme, süreklilik sağlama amaçlarına sahip olan kuruluşlardır. İstenen amaçlara ulaşılabilmesi için güçlü bir finansal yapıya sahip olunması önem arz etmektedir. Belirtilen amaçlar yanında işletmelerin piyasa değerini ve ortakların servetini maksimize etmeyi de amaçladığı ihmal edilmemelidir. Finansal amaçlara ulaşılabilmesi için güçlü bir mali yapı kurulması, faaliyetlerin sürdürülebilir hale getirilmesi ve sistemde sürekli iyileştirme yapılması gerekmektedir. Geleceğe yönelik kararlar verilebilmesi için geçmiş veriler kullanılarak çeşitli analizler gerçekleştirilmektedir. Finansal başarısızlık, sürdürülebilirlik, etkinlik, verimlilik, performans gibi yöntemler bu analizler arasında gösterilebilir. Çalışmada veri kaynaklarından elde edilen bilgilerle, işletmelerin finansal durumunun çeşitli kriterlerle karşılaştırılarak güncel duruma perspektif sağlanması amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgular ile sektör, yıl, işletme bazlı karşılaştırmalar gerçekleştirilebilmektedir.

Finansal performans, işletmelerin geleceğe yönelik kararlar alabilmesi ve strateji oluşturulabilmesi için uygulanan istatistiksel yöntemlerdir. Finansal performans ölçümünün gerçekleştirilmesi, işletmenin güncel durumunun belirlenebilmesi için önemli analiz tekniklerinden biridir. Performans ölçümü için işletmelerin bilanço ve gelir tablosu gibi veri kaynaklarından elde edilen bilgiler kullanılmaktadır. İşletmeler için bilanço ve gelir tablosu yanında kullanılacak tablolar da bulunmaktadır. Bu tablolar yardımıyla da geçmişte gerçekleştirilen faaliyetlerden elde edilen bilgilerden yararlanılmakta ve bu bilgiler istatistiksel yöntemlerle analiz edilebilmektedir. Elde edilen bilgiler yardımıyla geçmiş verilerden hareketle geleceğe yönelik analizler yapılarak stratejiler oluşturulmaktadır. Finansal performans ölçümü, işletmelerin süreklilik ilkelerinin sağlanması için de önemli bir aşama olarak görülmektedir. Çalışmada (XELKT) olarak sınıflandırılan BIST Elektrik Gaz ve Buhar Sektöründe işlem gören 8 firmanın ÇKKV yöntemleri arasında sıklıkla kullanılan TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile analiz edilerek söz konusu şirketlerin finansal performansına bakılmıştır. TOPSIS ve MOORA yönteminden elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında, 2017-2021 yılları arasında gerçekleştirilen finansal performans sıralamasında, en başarılı işletmelerin tamamının aynı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu yıllardaki diğer şirketlerin sıralamasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin; 2021 yılında MOORA yöntemine göre diğer en başarılı şirketler ENJSA, ODAS, AYGAZ olurken, TOPSİS yönteminde ise sıralama AYGAZ, AKSUE ve AKENR şeklindedir. En kötü işletme performansına bakıldığında ise hem TOPSIS hem de MOORA yöntemlerine göre 2017,

2020, 2021 yıllarında da sıralamanın aynı olduğu görülmektedir. 2021 yılında ZEDUR, 2020 yılında ODAS, 2017 yılında ise AKSUE şirketlerinin finansal performansı karşılaştırıldığında her iki yöntemle göre bu şirketler sonuncu sırada yer almıştır. Finansal performans sıralamasında, bazı yıllarda aynı şirketlerin benzer performansı gösterdiği sonucu gözlemlenmektedir. Örneğin 2019, 2020 ve 2021 yıllarında her iki yöntemde de yedinci sırada ZOREN, AKSUE, ZOREN şirketlerinin olduğu görülmektedir. Bütün sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, TOPSIS ve MOORA yöntemi uygulama sonuçlarında önemli benzerliklerin olduğu fakat yöntemlerin hesaplamasındaki farklılıklardan dolayı sıralamalarda değişikliklerin mevcut olduğu bulguları elde edilmektedir.

BIST Elektrik Gaz ve Buhar Sektöründe faaliyet gösteren 8 işletmenin finansal performansına ilişkin araştırma yapan yatırımcı veya araştırmacılar için bu sonuçların hem finansal performans belirlemede hem de buna yönelik kullanılan analiz yöntemleri hakkında faydalı olabileceği düşünülmektedir. Sonraki çalışmalarda dönemler ayrıştırılabilir, sektörde faaliyet gösteren firmaların farklı rasyoları kullanılabilir ve diğer ÇKKV yöntemleri uygulanarak sonuçların birlikte değerlendirilmesi sağlanabilir. Bu hususlar değerli yazar ile araştırmacılara öneri olarak sunulmaktadır.

6. Kaynakça

- Bayraç H. N. (2009). Küresel enerji politikaları ve Türkiye: Petrol ve doğal gaz kaynakları açısından bir karşılaştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (1), 115 – 142
- Brauers, W. K. M., & Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics*, 35(2), 445-469
- Çiftci, H. N., & Yıldırım, B. F. (2020). BIST enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının incelenmesi: gri sayılara dayalı zaman kesiti örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(3), 384-404.
- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2018). Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinin finans sektöründeki uygulamasına yönelik yapılmış çalışmaların analizi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-16. <https://www.doi.org/10.38009/ekimad.487483>
- Graaf, T. V. D., & Zelli, F. (2016). Actors, institutions and frames in global energy politics. In *The Palgrave handbook of the international political economy of energy* (pp. 47-71). Palgrave Macmillan.
- Gümüş, T., & Cihangir, Ç. K. (2022). Dünya petrol, kömür ve doğal gaz fiyatları ile BIST elektrik endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi ve oynaklık yayılımı. *Alanya Akademik Bakış*, 6(1), 1587-1603.
- Gürlevik, F. (2019). *Enerji fiyatlarındaki değişimin hisse senedi fiyatlarına etkisi: BIST elektrik endeksi üzerine bir uygulama* (Tez No: 609311) [Yüksek lisans tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Hatipoğlu, M., & Yener, E. (2013). Firma değerlemesinde indirgenmiş nakit akımları yöntemi: BIST elektrik endeksinde bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3), 7-29.
- Ismayilov, J., & Kiren Gürler, Ö. (2022). Kredi temerrüt takasları, petrol fiyatları ve döviz kurlarının Türkiye'nin enerji sektörüne etkisi: BIST elektrik endeksi örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 20(3), 405-419.
- İslamoğlu, M., & Çankaya, S. (2018). Finansal başarının tahmininde finansal başarısızlık modellerinin kullanılması: BIST XELKT endeksinde dahil firmalar üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, 2018(110), 111-134.

- Karakul, A. K., & Özyayın, G. (2019). TOPSIS ve VİKOR yöntemleri ile finansal performans değerlendirmesi: XELKT üzerinde bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 68-86.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu. (2022, Aralık). Sektörler. 01.12.2022 tarihinde Kamuyu Aydınlatma Platformu: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> adresinden alındı
- Karakul, A. K., & Özyayın, G. (2019). TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile finansal performans değerlendirmesi: XELKT üzerinde bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 68-86.
- Kemp, J. (2020). Global energy transition already well underway: Kemp. *Reuters*. Erişim Tarihi: 10.01.2023 <https://www.reuters.com/article/us-global-energy-kemp/global-energy-transition-already-well-underway-kemp-idUSKBN2621XD>
- Kendirli, S., Çitak, F., & İşleyen, A. (2021). Finansal performansın TOPSİS yöntemi ile belirlenmesi: BIST elektrik gaz ve buhar şirketlerinde uygulanması. *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), 2321-2334.
- Koç, E., & Şenel, M. C. 2013. “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme”. *Mühendis ve Makina*, 54, 639.
- Mercan, Y., & Çetin, O. (2020). COPRAS ve VIKOR yöntemleri ile BIST elektrik endeksindeki firmalarının finansal performans analizi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 123-139.
- Opricovic, S., & Tzeng, G.H. (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455.
- Orçun, Ç. (2019). Enerji sektöründe WASPAS yöntemiyle performans analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 439-453.
- Özbek, A., & Erol, E. (2016). CORPAS ve MOORA yöntemlerinin depo yeri seçim problemine uygulanması. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 23-42.
- Özer, N., & Aksoy, Z. T. (2021). Enerji fiyatlarının borsa ile etkileşimi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (ICOMEPE Özel Sayısı), 192-212.
- Sakarya, S., & Yıldırım, H. (2016). Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren enerji şirketlerinin finansal performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Ekonomi Finans ve Muhasebe Dergisi*, 3 (1).
- Saldanlı, A., & Sırma, İ. (2014). TOPSİS yönteminin finansal performans göstergesi olarak kullanılabilirliği. *Öneri Dergisi*, 11 (41), 185-202. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruoneri/issue/17902/187855>
- Talip, Arsu. (2021). Finansal performansın entropi tabanlı ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi: BIST Elektrik, Gaz ve Buhar Sektöründeki işletmeler üzerine bir uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39 (1), 15-32.
- Tuna, G., & Tuna, V. E. (2019). The asymmetric causal relationship between renewable and NON-RENEWABLE energy consumption and economic growth in the ASEAN-5 countries. *Resources Policy*, 62, 114–124.
- Topak M., & Çanakçıoğlu M. (2019). Banka performansının ENTROPİ ve COPRAS yöntemi ile değerlendirilmesi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm*, 29(154), 107-132.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ÖZ-KONTROLÜN PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMINI YORDAMASI

Yüksel EROĞLU* Mehmet Enes SAĞAR** Feridun KAYA***

Öz

Bu çalışmada, öz-kontrolün problemleri internet kullanımı üzerindeki yordayıcı gücünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma, nicel araştırma desenlerinden biri olan ilişkisel bir çalışmaya uygun olarak yürütülmüştür. Çalışmanın araştırma grubunu 291'i kadın (%64.2), 162'si erkek (%35.8) toplam 453 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Yaşları 18 ile 21 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 18.86'dır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Kısa Öz-Kontrol Ölçeği ve Problemleri İnternet Kullanımı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre öz-kontrol ile problemleri internet kullanımı arasında ($r=-.51$, $p<.001$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen veriler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öz-kontrolün problemleri internet kullanımını negatif yönde ve anlamlı olarak yordadığı ve problemleri internet kullanımındaki varyansın % 48'ini açıkladığı görülmüştür. Araştırma bulguları literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencisi, Problemleri internet kullanımı, Öz-kontrol.

Predicting Problematic Internet Use of Self-Control in University Students

Abstract

In this study, it was aimed to examine the predictive power of self-control on problematic internet use. This study was conducted in accordance with relational research, which is one of the quantitative research designs. The research group of the study consisted of 453 university students, of which 291 (64.2%) were female and 162 (35.8%) were male. The average age of the participants, whose ages range from 18 to 21, is 18.86. In this study, Personal Information Form, Brief Self-Control Scale and Problematic Internet Use Scale were used as data collection tools. According to the results of Pearson correlation analysis obtained from the research, a negative significant relationship was found between self-control and problematic internet use ($r=-.51$, $p<.001$). The data obtained from the research were analyzed with the structural equation model. As a result of the research, it was seen that self-control predicted problematic internet use negatively and significantly and explained 48% of the variance in problematic internet use. The research findings were discussed in the light of the literature.

Keywords: University student, Problematic internet use, Self-control.

1. Giriş

Yaşanan yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde internet erişimi oldukça kolay hale gelmiştir. Bu durum internet kullanıcılarına eğitim, alışveriş, iletişim, eğlence vb. gibi etkinliklerde çok önemli fırsatlar sunmuş, onların hayatlarının vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır (Goel, vd., 2013; Sağar, 2022; Van Schalkwyk, vd., 2020). Bu noktada internetin birçok farklı alanda yaşamı kolaylaştıran olumlu işlevlerinden söz edilebilir. Bunun yanında internetin aşırı ve bilinçsiz kullanımı halinde ise

* Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, veroglu45@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0028-0327>

** Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, mehmetenes15@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0941-5301>

***Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri Anabilim Dalı, feridunkaya25@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9549-6691>

olumsuz etkilerinin de olduğu söylenebilir (Caplan, 2002, 2005; Shapira, vd., 2003). Problemlerli internet kullanımı bu olumsuz sonuçlardan birisidir.

Problemlerli internet kullanımı üzerine yapılan ilk çalışmalar 1990'lı yıllara kadar uzansa da (Griffiths, 1996; Young, 1996) zaman içerisinde yerini daha kapsamlı model çalışmalarına bırakmıştır (ör: Caplan, 2002, 2005; Shapira, vd., 2003). Young (1996) tarafından patolojik kumar oynama bağımlılığına yönelik ölçütlerden yararlanılarak ilk kez literatürde tanımlanan problemlerli internet kullanımı, alkol ya da uyuşturucu madde bağımlılığına benzer şekilde kişinin sosyal ve mesleki yaşantısında birtakım problemler ile karşılaşmasına ve bu bağlamda kayıplar yaşammasına sebep olan, patolojik kumar oynama bağımlılığı ile çok benzer örüntülere sahip bir dürtü kontrol bozukluğu olarak değerlendirilmiştir. Zaman içinde bu tanımdan yola çıkılarak problemlerli internet kullanımı, kişinin yoğun biçimde internet kullanımı sebebiyle psikolojik, sosyal, okul ve / veya mesleki sorunlar yaşamaması olarak tanımlanmıştır (Beard & Wolf, 2001; Caplan, 2002, 2005; Ko, vd., 2005; Shapira, vd., 2003; Tao, vd., 2010). Problemlerli internet kullanımı ya da "internet bağımlılığı bozukluğu" şeklinde mental bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabının beşinci basımına (DSM-5) dahil edilmek üzere bir öneride bulunulmuş; ancak kitaba dahil edilmesini gerektiren bir takım yeterli kanıtların olmadığı sonucuna varılmıştır (Petry & O'Brien, 2013; Potenza, 2014; Tam, 2016). DSM-5'te henüz tanımlanmamış olsa da (APA, 2013) problemlerli internet kullanımı zihnin sürekli biçimde internetle meşgul olması, internet kullanım ihtiyacının gitgide artması, internet kullanımının kontrol edilmesine ilişkin olumsuz sonuçlanan çabalar ve buna bağlı karamsarlık, depresiflik, huzursuzluk vs. gibi olumsuz ruh halinin görülmesi, plan yapılan süreyi aşarak daha çok internet kullanımı sergilemek ve ilişkiler, eğitim ya da mesleki vb. gibi önemli fırsatları kaçırma riskinin olması, internet kullanımı süresine ilişkin yalan söylenmesi şeklinde karakterize edilmiştir (Beard & Wolf, 2001; Griffiths, 1996; Ko, vd., 2005; Shapira, vd., 2003; Shaw & Black, 2008; Suler, 1999; Tao, vd., 2010; Young 1996). Genel olarak problemlerli internet kullanımını oluşturan sebebe dair henüz net bir fikir birliği sağlanamamıştır. Ancak, yapılan çoğu tanımlama problemlerli internet kullanımının kötü kontrol edilen dürtülerden kaynaklandığına ve internete karşı uyumsuz bir saplantıdan ileri geldiğine dikkat çekmektedir (Aboujaoude, vd., 2006; Sağar, 2022; Dahl & Bergmark, 2020; Yau vd., 2012). Her ne kadar bazı araştırmacılar problemlerli internet kullanımına ilişkin çeşitli tanımlamaları dile getirirse de bu açıklamaların ortak noktasını internet erişiminin sağlanamaması halinde dahi internet kullanımına ilişkin bir düşüncenin mevcut olması ile internetin bilinçsiz ve aşırı biçimde kullanılması oluşturmaktadır (Shaw & Black, 2008).

Bireylerin tüm yaşantısına nüfuz ederek üzerinde önemli bir etki yaratan internet kullanımına dair kanıtlar yaygın biçimde ergen gruplarına vurgu yapmaktadır (Anderson, vd., 2017). Bunun yanında üniversite öğrencilerinin problemlerli internet kullanımı geliştirme konusunda en duyarlı gruplardan biri olduğuna da dikkat çekmektedir (Sağar & Özabacı, 2022; Yeap, vd., 2015). Nitekim üniversite öğrencilerinin problemlerli internet kullanımında ücretsiz ve sınırsız internet erişimi, zamanı etkin yönetememe, ebeveyn kontrolünden uzak kalma, çevrimiçi arkadaşlıklarda artış, internete giriş çıkışta kontrol edilmeme, çevrimiçi faaliyetlerde sansürden uzak olma ve internet ile çok az bir çaba harcayarak kolay yoldan popüler olma fırsatı sunması gibi faktörler sıralanabilir (Young, 2004). Dolayısıyla bu etmenler üniversite öğrencilerinin problemlerli internet kullanımını tetikleyerek yaşamlarında kişisel, sosyal, akademik yönden kayıplar yaşamalarına sebep olabilir (Young, 1996). Literatür incelendiğinde problemlerli internet kullanımının; zayıf aile ortamı ve ebeveynlerin sevgi eksikliği (Huang, vd., 2009), psikososyal sorunlar (Derbyshire, vd., 2013), depresif belirtiler (Sayeed, vd., 2021), kaygı (Kim & Davis, 2009), yalnızlık (Deutrom, vd., 2022) gibi değişkenlerle ilişkili olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra internetin aşırı biçimde kullanımı ya da kötüye kullanımı durumu akademik performansta başarısızlıklar (Derbyshire, vd., 2013; Kubey, vd., 2001), aile (Ko, vd., 2015) ve kişilerarası (Seo, vd., 2009) problemler, uyku (Kitazawa vd., 2018) ve sağlık problemleri (Fernández-Villa vd., 2015), işsizlik problemleri (Frangos, vd., 2011) gibi değişkenlerle de yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu

çalışma sonuçları doğrultusunda problemlili internet kullanımının farklı olumsuz değişkenlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Literatürdeki önceki çalışmalara dayalı olarak problemlili internet kullanımı ile ilişkili değişkenler dikkate alındığında, bu olumsuzluklarla başa çıkabilme ve kişinin kendini internet kullanımına karşı koruması noktasında önemli bir faktör olan öz-kontrol değişkeninin de incelenmesinin bu çalışma alanına yarar sağlayacağı beklenmektedir. Bunun yanında yapılan çalışmalarda genellikle çalışma grubunun ergenler olduğu göz önünde tutulursa bunlara alternatif olarak üniversite öğrencileriyle yürütülmesinin önemli görüldüğü söylenebilir. Bu gerekçelerle üniversite öğrencilerinde öz-kontrolün problemlili internet kullanımını yordayabileceği beklenmektedir.

Öz-kontrol, bireyin duyguları, arzuları ve davranışları üzerinde kontrol oluşturma ve kendisi ile çevresi arasında uyum sağlamak için bunları uygun şekilde düzenleme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Kara, 2016; Nebioğlu, vd., 2012). Diğer bir deyişle öz-kontrol, belli bir amaca ulaşmak için davranışları, duyguları, düşünceleri ve arzuları izleme, erteleme ve uyarılma yeteneğine işaret etmektedir. Kişisel hedeflere ulaşmak için bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkileri ayarlama sürecini ifade eden öz-kontrol hem istenen davranışların seçilmesini hem de uygunsuz olanların engellenmesini gerektirir (Li, vd., 2013). Rosenbaum'a (1980) göre öz-kontrol, problem çözme stratejilerini kullanmayı, anlık tatminlerin ertelenmesini, geçici hevesleri takip etmemeyi, olumsuz duyguları kontrol etmeyi, dürtüsel davranışları engelleyebilmeyi ve algılanan öz-yeterliliği içermektedir. Kendini düzenleme becerisi anlamına gelen öz-kontrol, problem çözmekten, planlamadan, dikkat kontrolünden ve geleceğe yönelik zaman perspektifinden oluşmaktadır (Wills, vd., 2002). Öz-kontrol, kişinin amaçlarına ulaşmasını, düşünce, duygu ve davranışlarıyla ilgili güçlüklerin üstesinden gelmesini, anlık hazları geciktirmesini ve baskılarla baş etmesini sağlayan görev yönelimli becerilerdir (Agbaria, vd., 2012; Peker & Yıldız, 2021).

Young (1998), problemlili internet kullanımının temelinde bir dürtü kontrol sorunu olduğunu iddia etmektedir. Dürtü kontrol bozukluğunun önemli bir belirtisi, başkalarına ve kendine zarar verebilecek davranışlarda bulunma dürtüsüne, arzusuna ve cazibesine karşı koyamamaktır. Problemlili internet kullanıcıları da kontrol eksikliği gösterdiğinden, öz-kontrol problemlili internet kullanımı için önemli bir faktör gibi görünmektedir (Li, vd., 2010). Davis (2001) bireylerin interneti kullanırken kendilerini kontrol edemediklerinde psikolojik, sosyal, akademik ve işle ilgili sorunların ortaya çıktığını belirtmiştir. Yapılan araştırmalar (Kim, vd., 2007; Li, vd., 2013) öz-kontrolün problemlili internet kullanımı üzerinde diğer değişkenlerden daha fazla etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu araştırmalara göre öz-kontrol, problemlili internet kullanımının oluşumunda kritik bir rol oynamaktadır.

Problemlili internet kullanımı, bireylerin iyi oluşu için büyük riskler oluşturduğundan, problemlili internet kullanımı ile ilgili değişkenleri incelemek, son derece önemli bir araştırma konusudur. Problemlili internet kullanımının tedavi edilmemesi bağımlılığa dönüşebileceğinden (Park, vd., 2014), problemlili internet kullanımının risklerini ve koruyucu faktörlerini belirlemeye yönelik araştırmalar yapılması önem taşımaktadır. Problemlili internet kullanımına yönelik önleyici müdahaleleri etkili bir şekilde yürütmek için, bu faktörlerin problemlili internet kullanımının oluşmasında oynadığı rolün açıklığa kavuşturulması hayati önem taşımaktadır (Li, vd., 2013). Dahası, bu çalışmalardan elde edilen bulgular, halihazırda problemlili internet kullanımından mustarip bireyler için müdahaleler tasarlanırken üzerinde durulması gereken önemli noktalara işaret ederek yardımcı olacaktır.

Bireylerin internete ilişkin öz-düzenleme becerilerinin yetersiz olması problemlili internet kullanımlarını artıran bir faktör olarak görülmektedir. Caplan (2010) tarafından ortaya atılan modele göre, modelin bilişsel öğelerinden biri olan yetersiz öz-düzenleme becerisi, bireyin internet kullanımını izleme, değerlendirme ve kontrol etmede zorlanmasını ve yaşamını sağlıklı bir şekilde düzenleyememesini ifade etmektedir. Öz-kontrol bir öz-düzenleme becerisidir (Baumeister, vd., 2007; Fishbach & Shah, 2006; Hagger, vd., 2010). Dolayısıyla bireylerin öz-kontrol becerileri problemlili

internet kullanım davranışları üzerinde etkili olabilir. Nitekim Davis (2001), problemlı internet kullanımının, kontrolsüz internet kullanımıyla tanımlanan davranışsal bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda bu araştırmada öz-kontrolün problemlı internet kullanımı üzerindeki yordayıcı gücünün incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Üniversite öğrencilerinin yeni sosyal ilişkiler kurma gibi karşı karşıya kaldıkları gelişim görevleri, çevrimiçi ortamda çok fazla zaman harcamaları ve internet ortamındaki denetimin yetersiz olması onları problemlı internet kullanımı riski ile karşı karşıya bırakmaktadır (Ceyhan, 2010; Kandell, 1998; Verhoeven, vd., 2010). Üniversite öğrencilerinin problemlı internet kullanımı riskiyle karşı karşıya bulunması, araştırmacıları problemlı internet kullanımını araştırmaya yöneltmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, problemlı internet kullanımının oluşumuna yol açan psikolojik faktörleri incelemeye yönelmektedir (Eroğlu, 2016). Bu psikolojik faktörlerden birisinin öz-kontrol olduğu söylenebilir (Özdemir, vd., 2014). Bu bağlamda öz-kontrolün problemlı internet kullanımı üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi problemlı internet kullanımını açıklamaya yönelik psikolojik modellere katkı sunacaktır. Ayrıca bu ilişkinin gösterilmesi, problemlı internet kullanımını önlemeyi hedefleyen müdahale programlarını geliştirmeyi amaçlayan uygulayıcıların yalnızca benlik saygısı ve sosyal ilişkilere değil, aynı zamanda öz-kontrole de odaklanması gerekliliğini ortaya koyacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, nicel araştırma desenlerinden biri olan ilişkisel bir araştırmaya uygun olarak tasarlanmıştır. İlişkisel modeller, iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Fraenkel, vd., 2015). İlişkisel araştırmanın doğasına uygun olarak bu çalışmanın amacı, öz kontrol ile problemlı internet kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemektir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu 291'i kadın (%64.2), 162'si erkek (%35.8) toplam 453 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Yaşları 18 ile 21 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması ise ($Ort = 18.86$, $SS = .87$)'dir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Kısa Öz-Kontrol Ölçeği ve Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği kullanılmıştır. Araçlarla ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ile üniversite öğrencileri hakkında kişisel bilgilerin toplanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda formda yaş ve cinsiyet gibi bilgilerini içeren ifadeler yer almıştır.

2.3.2. Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği

Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği Ceyhan vd. (2007) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek bireylerin sağlıklı ve sağlıklısız internet kullanım düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. 5'li Likert

tipinde ve toplam 33 maddeden oluşmakta ve katılımcılar maddelere katılıp katılmadıklarını 1’den (Hiç uygun değil) 5’e (Tamamen uygun) kadar uzanan 5’li likert tipi bir derecelendirmeyi kullanarak belirtmektedir. Problemler İnternet Kullanımı Ölçeği internetin olumsuz sonuçları, sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 33-165’tir. Ölçeğin alt boyutlarında iç tutarlık katsayıları sırasıyla internetin olumsuz sonuçları için .94, sosyal fayda/sosyal rahatlık için .85 ve aşırı kullanım için .75 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise ölçeğin iç tutarlık katsayıları internetin olumsuz sonuçları için .93, sosyal fayda/sosyal rahatlık için .84 ve aşırı kullanım için .71 olarak belirlenmiştir.

2.3.3. Kısa Öz-Kontrol Ölçeği

Tangney vd. (2004) tarafından geliştirilen Kısa Öz-Kontrol Ölçeği, bir kişilik özelliği (treit) olarak öz-kontrolü ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Diğer bir deyişle bu ölçek öz-kontrolü durumsal bir yapı olarak değil nispeten sürekli bir kişilik özelliği olarak ele almaktadır. Kısa Öz-Kontrol Ölçeği, 13 maddeden meydana gelmekte ve katılımcılar maddelere katılıp katılmadıklarını 1’den (Tamamen aykırı) 5’e (Tamamen uygun) kadar uzanan 5’li likert tipi bir derecelendirmeyi kullanarak belirtmektedir. Kısa Öz-Kontrol Ölçeği dürtüsellik ve öz-disiplin olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Kısa Öz-Kontrol Ölçeğini Türkçeye Nebioğlu vd. (2012) uyarlamıştır. Kısa Öz-Kontrol Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması sırasında orijinal formdaki bazı maddeler çıkarılmış ve 4’ü öz-disiplin, 5’i dürtüsellik alt boyutunda olmak üzere 9 maddelik Türkçe bir form elde edilmiştir. Kısa Öz-Kontrol Ölçeğinin Türkçe versiyonunun iç tutarlık katsayısı ölçeğin bütünü için .83, öz-disiplin için .81 ve dürtüsellik için .87 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise ölçeğin iç tutarlık katsayıları dürtüsellik için .75 ve öz-disiplin için .70 olarak belirlenmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma için gerekli etik iznin alınmasından sonra araştırma verileri Google Form aracılığıyla hazırlanmış ve veriler online (çevrimiçi) yöntemle toplanmıştır. Araştırmacılar veri toplama araçlarını e-posta yoluyla üniversite öğrencilerine ulaştırarak onları bu araştırmaya davet etmiştir. Araştırmaya gönüllü üniversite öğrencilerinin katılması dikkate alınmış ve bu noktada araştırmaya katılmadan önce öğrencilerden aydınlatılmış onam istenmiştir. Bunun yanında veri toplama sürecinde gizlilik ilkesi göz önünde tutulmuş olup öğrencilere gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın çevrimiçi veri toplama süreci yaklaşık olarak on beş günde tamamlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmanın hipotezinin test edilmesi için Anderson ve Gerbing’in (1988) önerdiği iki aşamalı işlem uygulanmıştır. Öncelikle gizil değişkenlerin göstergelerince yeterli bir şekilde temsil edilemediğini incelemek için ölçüm modeli test edilmiştir. Ölçüm modelinin uyum iyiliği kriterleri bakımından yeterli kanıtlar sunduğu doğrulandıktan sonra yordayıcı ilişkiyi incelemek için gizil değişkenlere dayalı yapısal modellerin test edilmesi aşamasına geçilmiştir. Yapısal modellerin analizinde model belirleme, model tanımlama, parametre tahminlerinin yorumlanması, model uyumunun değerlendirilmesi ve sonuçların rapor edilmesi gibi aşamalar izlenmiştir (Byrne, 2010; Hoyle, 2014; Kline, 2016; Schumacker & Lomax, 2010).

Elde edilen veriler üzerinde istatistiksel işlemler yapılmadan önce, veri seti gözden geçirilmiş ve bir takım düzenleme işlemleri yapılmıştır. Bu doğrultuda veri seti uç değerler ve normal dağılım bakımından incelenmiştir (Field, 2013). Çalışma kapsamında değişkenlere ilişkin toplam puanlar standartlaştırılmış z puanlarına dönüştürülerek uç değerler araştırılmıştır. Z istatistiklerinin -3 ile +3 arasında yer aldığı, dolayısıyla veri setinin uç değerlerden arınık olduğu gözlenmiştir (Tabachnick & Fidell, 2014). Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler hesaplanmış ve çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan, verilerin normal olarak dağıldığı belirlenmiştir

(George & Mallery, 2019). Veri seti hazır hale getirildikten sonra yordayıcı modelin test edilmesi aşamasına geçilmiştir. Bu amaçla, IBM AMOS Graphics programı kullanılmış ve maksimum olasılık tahminine göre yapısal eşitlik modellemesi işlemleri yürütülmüştür. Yapısal eşitlik modellemesi analizi sonucunda ise çeşitli uyum indeksleri incelenmiştir. Bu uyum indekslerinden χ^2/sd uyum iyiliği değeri için, küçük örneklerde χ^2/sd oranının üç ve daha düşük, büyük örneklerde ise beş ve daha düşük olması iyi düzeyde uyum olarak ifade edilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2014). NFI uyum iyiliği değeri için .90 ve .95 arası değerlerin kabul edilebilir, .95 ve yukarısı değerlerin ise mükemmel uyuma işaret ettiği görülmüştür (Schermelleh-Engel, vd., 2003). CFI uyum iyiliği değeri için .95 ile .97 arası değerlerin kabul edilebilir, .97 ve yukarısı değerlerin ise mükemmel uyumu gösterdiği vurgulanmıştır (Hu ve Bentler, 1999). SRMR ve RMSEA uyum iyiliği değerleri için ise farklı değerlendirmeler olmakla birlikte .08 ile .05 arasında değerlerin kabul edilebilir, .05 değerinden düşük olanların ise mükemmel uyuma işaret ettiği belirtilmektedir (Schermelleh-Engel, vd., 2003; Tabachnick & Fidell, 2014).

2.6. Araştırma Etiği

Araştırma için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 25.11.2022 tarih ve 11 No.lu toplantısında alınan 2022/341 No.lu karar ve 143337 No.lu evrak sayısı ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmada gönüllülük ve gizlilik esasına dayalı olarak katılımcılardan veriler toplanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Korelasyon Analizi Sonuçları

Öz kontrol ve problemlili internet kullanımı arasındaki ilişkileri incelemek için ilk olarak korelasyon değerleri incelenmiştir. Tablo 1 gözlenen değişkenler arasındaki ilişkileri, ortalamaları, standart sapmaları, çarpıklık ve basıklık değerlerini göstermektedir. Korelasyon analizi sonucunda öz kontrol ile problemlili internet kullanımı arasında ($r = -.51, p < .001$; % 95 CI [-.58, -.44]) negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ölçme araçlarına ilişkin tanımlayıcı değerler ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçme araçlarına ilişkin tanımlayıcı değerler ve ilişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5
Aşırı kullanım	1				
Sosyal fayda	.43**	1			
İnternetin olumsuz sonuçları	.55**	.76**	1		
Dürtüsellik	-.42**	-.44**	-.48**	1	
Öz-disiplin	-.16**	-.28**	-.22**	.32**	1
Ortalama	18.26	21.55	32.03	15.81	13.18
Standart sapma	4.69	7.94	13.12	4.14	2.45
Çarpıklık	.05	.61	1.18	-.03	.23
Basıklık	-.37	-.12	1.52	-.06	.07

** $p < .01$

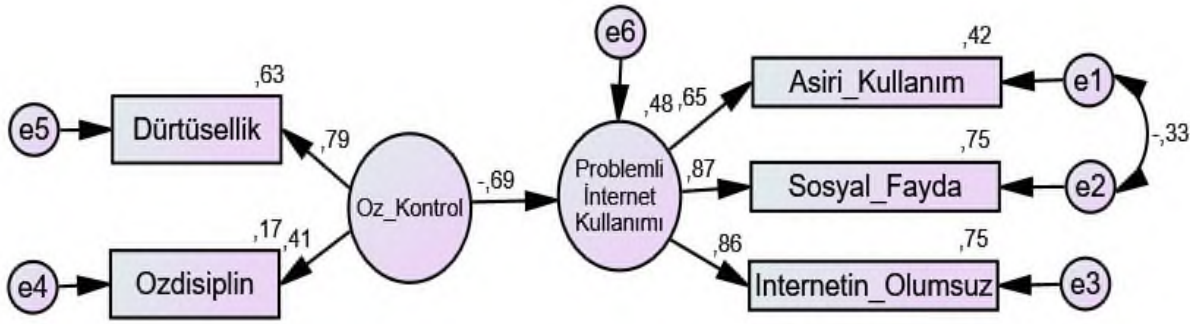
3.2. Ölçüm Modeli

Ölçüm modeli iki gizil (öz kontrol ve problemlili internet kullanımı), beş gözlenen değişkenden meydana gelmektedir. Yapılan analiz sonucunda ölçüm modelinin verilere iyi uyum gösterdiğini ortaya koymuştur: $X^2 (sd = 3, N = 453) = 11.32, p < .05$; $X^2/sd = 3.77$; $CFI = .99$; $NFI = .99$; $RMSEA = .078$ % 90

BCa (.03, .13); $SRMR = .022$. Modelin uyum indekslerine ek olarak ölçüm modelinde bulunan faktör yüklerinin .41 ile .87 arasında değiştiği ve tümünün anlamlı oldukları görülmüştür.

3.3. Yapısal Model

Bu araştırmada öz kontrolün problemleri internet kullanımını yordayıcı rolünü incelemek için yapısal model test edilmiştir. Yapısal modele ilişkin parametre tahminleri hesaplanmış ve modelde var olan tüm yolların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu işlemin ardından modelin uyum indeksleri incelenmiştir $X^2_{(sd=3, N=453)} = 11.32, p < .05; X^2/sd = 3.77, CFI = .99, NFI = .99; RMSEA = .078$ % 90 BCa (.03, .13); $SRMR = .022$. Yürütülen yapısal model analizi sonucunda öz-kontrolün problemleri internet kullanımını negatif yönde ve anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir ($\beta = -.69, p < .001$). Model analizine ek olarak, öz-kontrolün problemleri internet kullanımında meydana gelen değişimin %48'ini açıkladığı bulunmuştur. Elde edilen bulgular Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Öz-kontrolün problemleri internet kullanımını yordayıcı rolü

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada öz-kontrolün problemleri internet kullanımını üzerindeki yordayıcı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak araştırmadan elde edilen bulgular öz-kontrolün problemleri internet kullanımını negatif yönde yordadığını ve problemleri internet kullanımındaki varyansın % 48'ini açıkladığı görülmüştür.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular öz-kontrolün problemleri internet kullanımını negatif yönde yordadığını göstermiştir. Diğer bir deyişle öz-kontrol arttıkça problemleri internet kullanımını azalmaktadır. Yapılan araştırmalar öz-kontrol becerilerinin bireylerin bağımlılıklarında oldukça etkili faktörler olduğunu göstermiştir (Griffin, vd., 2021). Baumeister ve Leary (1995) dürtüleri kontrol edememenin bağımlılık sorunlarına yol açabileceğini belirtmiştir. Tang vd. (2015) öz-kontrolün bağımlılığı azaltmada değerli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Zamanın nasıl geçtiğini anlayamamak, internette beklenenden fazla vakit geçirmek, sorumlulukları göz ardı etmek ve görevleri ertelemek (Diker & Taşdelen, 2017) öz-kontrol ile ilişkili görülmektedir. Öz-kontrol becerisi gelişmiş olan birey, bağımlılık yaratacak her türlü faktöre karşı kendi durumunun farkındadır. Söz konusu faktörün aşırı kullanımı varsa kişi kendini kontrol ederek sınırlayabilecektir. Öz-kontrol becerisi gelişmiş olan bireyler aşırı internet kullanımlarının farkında olabilirler. Bunun kendilerine zarar vereceğini düşünerek internet kullanımlarını kısıtlayabilirler. Ancak öz-kontrol becerileri gelişmemiş bireyler kendi durumlarının farkında olmayabilirler. Bu nedenle bağımlılık gelişebilir.

Bireylerin öz-kontrol eksikliği, kendi bilişlerini, duygularını ve davranışlarını zamanında ve etkili bir şekilde denetlemelerini ve düzenlemelerini zorlaştırır. Düşük öz-kontrole sahip bireyler, kendi dürtülerini takip etme, anında tatmin arama ve internete çok fazla zaman ve enerji ayırma eğilimindedir. Bu durum da daha yüksek problemleri internet kullanımını oranlarıyla ilişkilidir. Bireylerin öz-kontrol

eksikliği, kendi bilişlerini, duygularını ve davranışlarını zamanında ve etkili bir şekilde denetlemelerini ve düzenlemelerini zorlaştırır (Fan, vd., 2022). Öz-kontrolü düşük bireylerin bağımlılığa yatkın oldukları ve dürtüleriyle hareket ettikleri düşünülmektedir (Sağar, 2021). İnternet doyum teorisi, insanların interneti kişilerarası ihtiyaçlar gibi farklı düzeylerdeki ihtiyaçları karşılamak için kullandığını belirtir (Ruggiero, 2000). Bireyler, kişilerarası ilişkilerden memnun olmadıklarında, öz-kontrol düzeyi düşük olanlar, yalnızlık gibi daha olumsuz duygular yaşayabilirler. Gerçek dünyadaki durumların acı verici deneyimlerinden kaçmak için sanal dünya çıkış noktası haline gelir ve bireylerin interneti kısıtlama olmadan aşırı kullanmalarına neden olur (Ryu & Kim, 2018). Bağımlılık mekanizması üzerine önde gelen bir teori, kendi kendine ilaç modeline (Suh, vd., 2008) göre bağlanma ve duygusal sorunları olan bireyler, daha sağlıklı yollarla başa çıkmak yerine bir bağımlılık nesnesine düşkünlük göstererek geçici olarak kendi kendini yatıştırma deneyimi arama eğilimindedir. Bu nedenle, kişilerarası ilişkilerin problemlili internet kullanımında önemli bir rol oynaması beklenebilir.

Öz-kontrolü yüksek olan kişilerin makul davrandıkları, iradelerini kontrol altına aldıkları, tutarlılık ve kararlılık gerektiren işleri yaptıkları düşünülmektedir. Öz-kontrolü yüksek olanlar daha güçlü sosyal becerilere sahiptir ve davranışlarının sosyal olarak kabul edilebilir olmadığı durumları daha iyi algılayabilirler (Smith, vd., 2019). Öz imajlarını bilinçli olarak yönetirler ve sosyal etkileşimlere daha fazla bilişsel ve duygusal kaynak yatırır. Sosyal becerileri etkili bir şekilde kullanırlar ve daha iyi sosyal etkileşim deneyimleri yaşarlar (Ickes, vd., 2006). Öz-kontrol, bilişsel değerlendirme stratejisi aracılığıyla biliş ve duyguyu ayarlayabilir. Yüksek öz-kontrole sahip bireyler, reddedilmenin yol açtığı bilişleri ve duyguları bastırabilir, kişilerarası iletişimi akılcı bir şekilde ele alabilir ve daha az yalnızlık yaşayabilir, böylece problemlili internet kullanımına yakalanma olasılıkları azalabilir (Fan, vd., 2022).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar (Blinka, vd., 2015; Ismail & Zawahreh, 2017; Özdemir, vd., 2014) bu araştırmayla tutarlı biçimde öz-kontrolün problemlili internet kullanımı ile olumsuz ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Problemlili internet kullanımı üzerine yapılan araştırmalar interneti işlevsiz kullanan bireylerin öz-kontrol düzeylerinin düşük olduğunu saptamıştır. Yau vd. (2013) problemlili internet kullanımı açısından risk altında bulunan bireylerin, bulunmayanlarla karşılaştırıldığında, daha düşük düzeyde öz-kontrole ve daha yüksek düzeyde dürtüselliğe ve depresyona sahip olduklarını göstermiştir. Öz-kontrol ve problemlili internet kullanımı arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaların çoğu öz-kontrolü aracı bir değişken olarak görmüş ve öz-kontrolün aracılığıyla benlik saygısı, depresyon, yalnızlık ve problemlili internet kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Li, vd. (2013) araştırmasında öz-kontrolün, sosyal ilişkilerin problemlili internet kullanımı üzerindeki etkisini ılımlaştırdığını bulmuştur. Yılmaz ve Yılmaz (2022) öz-kontrolün problemlili internet kullanımı üzerinde doğrudan etkisi bulunmadığını, öz-kontrolün problemlili internet kullanımını umut, psikolojik dayanıklılık ve mutluluk üzerinden dolaylı olarak yordadığını belirlemiştir. İbrahim vd. (2020) öz-kontrolün problemlili internet kullanımı ile olumsuz sağlık sonuçları arasındaki ilişkiyi düzenlediğini ortaya koymuştur. Li vd. (2013) öz-kontrolün ebeveyn davranışları ile psikolojik kontrol arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini saptamıştır. Khan vd. (2021) öz-düzenlemenin, sosyal medya bağımlılığının bireyin psikolojik sağlığı ve görev performansı üzerindeki olumsuz etkisini azalttığını bulmuştur. Ekşi vd. (2019) düşük öz-kontrole ve yüksek genel erteleme eğilimine sahip bireylerin sosyal medya bağımlılığı geliştirmeye daha yatkın olduğunu belirlemişlerdir. Sağar (2021) üniversite öğrencilerinde öz-kontrolün sosyal medya bağımlılığını yordadığını ortaya koymuştur. Blachnio ve Przepiorka (2016), öz-kontrol ile Facebook bağımlılığı arasında bir ilişki olduğunu ve öz-kontrolün Facebook bağımlılığını azaltmada işlevsel bir rolü olduğunu göstermiştir. Kim vd. (2007) öz-kontrolün çevrimiçi oyun oynama bağımlılığını yordadığını belirlemiştir.

Öz-kontrol ile problemlili internet kullanımı arasındaki ilişkilere yönelik önemli bulgular ortaya koyan bu araştırma çeşitli sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak bu araştırma ilişkiyel verilere dayandığı için

nedensel çıkarımlar yapılamaz. Nedensel çıkarımlar yapılabilmesi için deneysel ve boylamsal verilere ihtiyaç vardır. İkinci olarak araştırmadan elde edilen bulgular öz-bildirime dayalı ölçme araçları yoluyla toplanmıştır. Üçüncü olarak çalışmaya katılan kadınların oranı erkeklerden fazladır. Sonuçlar yorumlanırken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Son olarak bu araştırma üniversite öğrencileriyle yapılmıştır. Bundan dolayı sonuçlar genellenirken dikkatli davranılmalıdır. Farklı yaş gruplarını kapsayan yeni araştırmaların yapılması sonuçların genellenebilirliğini arttıracaktır.

Bu araştırma bağlamında çeşitli önerilerde bulunulabilir. Bu araştırmada yüksek öz-kontrolle sahip bireylerin daha az problemlili internet kullanımı deneyimledikleri bulunmuştur. Bu araştırmadaki bulgulara dayalı olarak zaman yönetimini ve duygu düzenlemeyi içeren ve öz-kontrolün geliştirilmesine odaklanan müdahale programlarının geliştirilmesi önerilebilir. Sher ve Trull (1994) öz-kontrolün birçok alt yapıyı kapsayan bir yapı olduğunu ileri sürmektedir. Son zamanlarda araştırmacılar tarafından önerilen çeşitli öz-kontrol alt yapılarının birçoğu kısa vadeli müdahalelerle etkili bir şekilde geliştirilebilir. Bu alt yapılar kaçınma stratejilerinin kullanımı, dikkat kontrolü ve geleceğe yönelik bakış açısı gibi bilişsel faktörlerdir. Bu öz-kontrol alt yapılarına yönelik müdahaleler yeterince adım adım gerçekleştirilirse, müdahale programlarının etkisinin en üst düzeye çıkması beklenebilir.

5. Kaynakça

- Aboujaoude, E., Koran, L. M., Gamel, N., Large, M. D., & Serpe, R. T. (2006). Potential markers for problematic internet use: a telephone survey of 2,513 adults. *CNS spectrums*, *11*(10), 750-755. <https://doi.org/10.1017/S1092852900014875>
- Agbaria, Q., Ronen, T., & Hamama, L. (2012). The link between developmental components (age and gender), need to belong and resources of self-control and feelings of happiness, and frequency of symptoms among Arab adolescents in Israel. *Children and Youth Services Review*, *34*(10), 2018–2027. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.03.009>
- American Psychiatric Association, DSM-5.(2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Association.
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, *103*(3), 411-423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.103.3.411>
- Anderson, E. L., Steen, E., & Stavropoulos, V. (2017). Internet use and problematic internet use: A systematic review of longitudinal research trends in adolescence and emergent adulthood. *International Journal of Adolescence and Youth*, *22*(4), 430-454. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1227716>
- Błachnio, A., & Przepiorka, A. (2016). Personality and positive orientation in Internet and Facebook addiction. An empirical report from Poland. *Computers in Human Behavior*, *59*, 230–236. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.018>
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Baumeister, R.F., Vohs, K. D., & Tice, D. (2007). The strenght model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, *16*(6), 351-355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x>

- Beard, K. W., & Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 377-383. <https://doi.org/10.1089/109493101300210286>
- Blinka, L., Škařupová, K., Ševčíková, A., Wölfling, K., Müller, K. W., & Drier, M. (2015). Excessive internet use in European adolescents: What determines differences in severity? *International Journal of Public Health*, 60(2), 249-256. <https://dx.doi.org/10.1007/s00038-014-0635-x>
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications and programming* (2th. ed.). Routledge.
- Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computers in Human Behavior*, 18(5), 553-575. [https://doi.org/10.1016/S0747-5632\(02\)00004-3](https://doi.org/10.1016/S0747-5632(02)00004-3)
- Caplan, S. E. (2005). A social skill account of problematic internet use. *Journal of Communication*, 55(4), 721- 736. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2005.tb03019.x>
- Caplan, S. E. (2010). Theory and measurement of generalized problematic internet use: A two-step approach. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1089-1097. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.012>
- Ceyhan, E. (2010). Problemlü internet kullanım düzeyi üzerinde kimlik statüsünün, internet kullanım amacının ve cinsiyetin yordayıcılığı [Predictiveness of Identity Status, Main Internet Use Purposes, and Gender on University Students' the Problematic Internet Use]. *Educational Sciences: Theory & Practice [Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri-KUYEB Dergisi]*, 10(3), 1323-1355.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A.A. & Gürcan, A., (2007). Problemlü internet kullanımı ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları [The validity and reliability of the problematic internet usage scale]. *Educational Sciences: Theory & Practice [Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri-KUYEB Dergisi]*, 7(1), 387-416.
- Dahl, D., & Bergmark, K.H. (2020). Persistence in problematic internet use a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Sociology*, 5(30), 1-13. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.00030>
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187-195. [https://doi.org/10.1016/S0747-5632\(00\)00041-8](https://doi.org/10.1016/S0747-5632(00)00041-8)
- Diker, E. & Taşdelen, B. (2017). Sosyal medya olmasaydı ne olurdu? Sosyal medya bağımlısı gençlerin görüşlerine ilişkin nitel bir araştırma. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 189-206. <https://doi.org/10.17361/UHIVE.2017.4.17>
- Derbyshire, K. L., Lust, K. A., Schreiber, L. R., Odlaug, B. L., Christenson, G. A., Golden, D. J., & Grant, J. E. (2013). Problematic Internet use and associated risks in a college sample. *Comprehensive psychiatry*, 54(5), 415-422. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2012.11.003>
- Deutrom, J., Katos, V., Al-Mourad, M. B., & Ali, R. (2022). The relationships between gender, life satisfaction, loneliness and problematic internet use during CoViD-19: does the lockdown matter? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1-14. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031325>

- Ekşi, H., Turgut, T., & Sevim, E. (2019). The mediating role of general procrastination behaviors in the relationship between self-control and social media addiction in university students. *Addicta*, 6, 717-745. <https://doi.org/10.15805/addicta.2019.6.3.0069>
- Eroğlu, Y. (2016). Üniversite öğrencilerinde problemlı internet kullanımı: İlişkisel-karşılıklı bağımlı benlik kurgusu ve dürtüselliğın yordama güçleri [Problematic internet in university students: The predictive strenght of relational-interdependent self-construal and impulsivity]. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature History of Turkish or Turkic*, 11(3), 1091-1114. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9107>
- Fan, Z., Chen, M., & Lin, Y. (2022). Self-control and problematic internet use in college students: The chain mediating effect of rejection sensivity and loneliness. *Psychology Research and Behavior Management*, 15, 459-470. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S352060>
- Fernández-Villa, T., Ojeda, J. A., Gómez, A. A., Carral, J., Cancela, M., Delgado-Rodríguez, M., ... & Martín, V. (2015). Problematic Internet Use in University Students: Associated factors and differences of gender. *Adicciones*, 27(4), 265-275.
- Fishbach, A., & Shah, J. Y. (2006). Self-control in action: Implicit dispositions toward goals and away from temptations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 820–832. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.820>
- Frangos, C. C., Frangos, C. C., & Sotiropoulos, I. (2011). Problematic internet use among Greek university students: an ordinal logistic regression with risk factors of negative psychological beliefs, pornographic sites, and online games. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(1-2), 51-58. <https://doi.org/10.1089/cyber.2009.0306>
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS* (4th ed.). Sage.
- Fraenkel, J.R., Wallen, N.E., & Hyun, H.H. (2015). *How to design and evaluate research in education* (9th ed.). Mc Graw Hill Education.
- George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 25 step by step: A Simple Guide and Reference* (15th ed.). Routledge.
- Goel, D., Subramanyam, A., & Kamath, R. (2013). A study on the prevalence of internet addiction and its association with psychopathology in Indian adolescents. *Indian Journal of Psychiatry*, 55(2), 140-143. <https://doi.org/10.4103/0019-5545.111451>
- Griffiths, M. D. (1996). Internet addiction: an issue for clinical psychology? *Clinical Psychology Forum*, 97, 32- 36. <http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/25089>
- Griffin, K. W., Scheier, L. M., Komarc, M., & Botvin, G. J. (2021). Adolescent transitions in self-management strategies and young adult alcohol use. *Evaluation & The Health Professions*, 44(1), 25-41. <https://doi.org/10.1177/0163278720983432>
- Hagger, M. S., Wood, C., Stiff, C., & Chatzisarantis, N. L. D. (2010). Ego depletion and the strength model of self-control: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(4), 495–525. <https://doi.org/10.1037/a0019486>
- Hoyle, R. H. (2014). *Handbook of structural equation modeling*. Guilford.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

- Huang, R. L., Lu, Z., Liu, J. J., You, Y. M., Pan, Z. Q., Wei, Z., ... & Wang, Z. Z. (2009). Features and predictors of problematic internet use in Chinese college students. *Behaviour & Information Technology*, 28(5), 485-490. <https://doi.org/10.1080/01449290701485801>
- Ibrahim, N. A., Kura, K. M., Dasuki, S. I., & Abubakar Alkali, A. M. (2020). Problematic Internet use and health outcomes: Does trait self-control matter? *International Journal of Management Studies*, 27(2), 77-96. <https://doi.org/10.32890/ijms.27.2.2020.105609>
- Ickes, W., Holloway, R., Stinson, L. L., & Hoodenpyle, T. G. (2006). Self-Monitoring in Social Interaction: The Centrality of Self-Affect. *Journal of Personality*, 74(3), 659–684. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00388.x>
- Ismail, A.B., & Zawahreh, N. (2017). Self-control and its relationship with the internet addiction among a sample of Najran University students. *Journal of Education and Human Development*, 6(2), 168-174. <https://doi.org/10.15640/jehd.v6n2a18>
- Kandell, J. J. (1998). Internet addiction on campus: The vulnerability of college students. *CyberPsychology & Behavior*, 1(1), 1-17. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.11>
- Kara, E. (2016). Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin bağlanma stilleri ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkisi: Öz kontrolün aracılık rolü (Tez No. 432435) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Khan, N. A., Khan, A. N., & Moin, M. F. (2021). Self-regulation and social media addiction: A multi-wave data analysis in China. *Technology in Society*, 64, 101527. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101527>
- Kim, H. K., & Davis, K. E. (2009). Toward a comprehensive theory of problematic Internet use: Evaluating the role of self-esteem, anxiety, flow, and the self-rated importance of Internet activities. *Computers in Human Behavior*, 25(2), 490-500. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.11.001>
- Kim, E. J., Namkoong, K., Ku, T., & Kim, S. J. (2007). The relationship between online game addiction and aggression, self-control and narcissistic personality traits. *European Psychiatry*, 23(3), 212–218. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2007.10.010>
- Kitazawa, M., Yoshimura, M., Murata, M., Sato-Fujimoto, Y., Hitokoto, H., Mimura, M., ... & Kishimoto, T. (2018). Associations between problematic Internet use and psychiatric symptoms among university students in Japan. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 72(7), 531-539. <https://doi.org/10.1111/pcn.12662>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Chen, C. C., Chen, S. H., & Yen, C. F. (2005). Proposed diagnostic criteria of internet addiction for adolescents. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 193(11), 728-733. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000185891.13719.54>
- Ko, C. H., Wang, P. W., Liu, T. L., Yen, C. F., Chen, C. S., & Yen, J. Y. (2015). Bidirectional associations between family factors and Internet addiction among adolescents in a prospective investigation. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 69(4), 192-200. <https://doi.org/10.1111/pcn.12204>
- Kubey, R. W., Lavin, M. J., & Barrows, J. R. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of communication*, 51(2), 366-382. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2001.tb02885.x>

- Li, D., Zhang, W., Li, X., Zhen, S., & Wang, Y. (2010). Stressful life events and problematic Internet use by adolescent females and males: A mediated moderation model. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1199–1207. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.031>
- Li, X., Li, D., & Newman, J. (2013). Parental behavioral and psychological control and problematic internet use among Chinese adolescents: The mediating role of self-control. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(6), 1-6. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0293>
- Nebioğlu, M., Konuk, N., Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2012). *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 22(4), 340-351. <https://doi.org/10.5455/bcp.20120911042732>
- Özdemir, Y., Kuzucu, Y., & Ak, Ş. (2014). Depression, loneliness and Internet addiction: How important is low self-control? *Computers in Human Behavior*, 34, 284-290. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.009>
- Park, S., Kang, M., & Kim, E. (2014). Social relationship on problematic Internet use (PIU) among adolescents in South Korea: A moderated mediation model of self-esteem and self-control. *Computers in Human Behavior*, 38, 349–357. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.06.005>
- Peker, A., & Yıldız, M. N. (2021). Mediating Role of self-control in the relationship between aggressiveness and cyber bullying. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 11(1), 40-49. <https://doi.org/10.5455/PBS.20210114051215>
- Petry N. M., & O'Brien C. P. Internet gaming disorder and the DSM-5. *Addiction* 2013, 108(7), 1186-1187. <https://doi.org/10.1111/add.12162>
- Potenza, M. N. (2014). Non-substance addictive behaviors in the context of DSM-5. *Addictive behaviors*, 39(1), 1-2. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.09.004>
- Rosenbaum, M. (1980). Individual differences in self-control behaviors and tolerance of painful stimulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 89(4), 581–590. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.89.4.581>
- Ruggiero, T. E. (2000). Uses and Gratifications Theory in the 21st Century. *Mass Communication & Society*, 3, 3-37. https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0301_02
- Ryu, H., & Kim, H. (2018). The relationship between self-control and Internet game addiction proneness in college students: dual mediating effects of perceived stress and coping strategy. *Korean Journal of Clinical Psychology*, 37, 156-165. <https://doi.org/10.15842/KJCP.2018.37.2.003>
- Sağar, M. E. (2021). Predictive role of cognitive flexibility and self-control on social media addiction in university students. *International Education Studies*, 14(4), 1-10. <https://doi.org/10.5539/ies.v14n4p1>
- Sağar, M. E. (2022). Öğretmen adaylarında problemlerli internet kullanım durumlarının incelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 44-67. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.1078819>
- Sağar, M. E., & Özabacı, N. (2022). Investigating the effectiveness of solution-focused group counselling and group guidance programs to promote healthy internet use of university students. *African Educational Research Journal*, 10(1), 14-27. <https://doi.org/10.30918/AERJ.101.21.156>
- Sayeed, A., Rahman, M. H., Hassan, M. N., Christopher, E., Kundu, S., Al Banna, M. H., ... & Hasan, M. T. (2021). Problematic internet use associated with depression, health, and internet-use

- behaviors among university students of Bangladesh: A cross-sectional study. *Children and Youth Services Review*, 120, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105771>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23-74.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A beginner's guide to structural equation modeling* (3rd ed.). Routledge.
- Seo, M., Kang, H. S., & Yom, Y. H. (2009). Internet addiction and interpersonal problems in Korean adolescents. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, 27(4), 226-233. <https://doi.org/10.1097/NCN.0b013e3181a91b3f>
- Sher, K. J., & Trull, T. J. (1994). Personality and disinhibitory psychopathology: Alcoholism and antisocial personality disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 103(1), 92–102. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.103.1.92>
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, S. T., Lazoritz, M., Gold, M. S., & Stein, D. J. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*, 17(4), 207-216. <https://doi.org/10.1002/da.10094>
- Shaw, M., & Black, D. W. (2008). Internet addiction: definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS Drugs*, 22(5), 353-365. <https://doi.org/10.2165/00023210-200822050-00001>
- Smith, C. V., Lair, E. C., & O'Brien, S. M. (2019). Purposely stoic, accidentally alone? Self-monitoring moderates the relationship between emotion suppression and loneliness. *Personality and Individual Differences*, 149, 286–290. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.06.012>
- Suh, J. J., Ruffins, S., Robins, C. E., Albanese, M. J., & Khantzian, E. J. (2008). Self-medication hypothesis: Connecting affective experience and drug choice. *Psychoanalytic Psychology*, 25(3), 518–532. <https://doi.org/10.1037/0736-9735.25.3.518>
- Suler, J. R. (1999). To get what you need: Healthy and pathological internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 385–393. <https://doi.org/10.1089/cpb.1999.2.385>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2014). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson Education Limited.
- Tam, P. G. (2016). Problematic internet use in youth: An outline and overview for health professionals. *Australian Clinical Psychologist*, 2(1), 1-14.
- Tang, Y. Y., Posner, M. I., Rothbart, M. K., & Volkow, N. D. (2015). Circuitry of self-control and its role in reducing addiction. *Trends in Cognitive Sciences*, 19(8), 439-444. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2015.06.007>
- Tangney, J.P., Baumeister, J. F., & Boone, A.L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-324. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x>
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y., & Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction*, 105(3), 556-564. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02828.x>

- Van Schalkwyk, G. I., Golt, J. D., & Silverman, W. K. (2020). Youth and Technology: A Developmental Perspective on Internet Use. *The Oxford Handbook of Digital Technologies and Mental Health*, 32–41. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190218058.013.3>
- Verhoven, J.C., Heerwegh, D., & De Wit, K. (2010). Information and communication technologies in the life of university freshmen: An analysis of change. *Computers & Education*, 55(1), 53-66. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2009.12.002>
- Wills, T. A., Sandy, J. M., & Yaeger, A. M. (2002). Moderators of the relation between substance use level and problems: Test of a self-regulation model in middle adolescence. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(1), 3–21. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.111.1.3>
- Yau, Y. H., Crowley, M. J., Mayes, L. C., & Potenza, M. N. (2012). Are Internet use and video-game-playing addictive behaviors? Biological, clinical and public health implications for youths and adults. *Minerva psichiatrica*, 53(3), 153-170.
- Yau, Y. H. C., Potenza, M., & White, M. A. (2013). Problematic internet use, mental health and impulse control in an online survey of adults. *Journal of Behavioral Addictions*, 2(2), 72-81. <https://doi.org/10.1556/jba.1.2012.015>
- Yeap, J. A. L., Ramayah, T., Kurnia, S., Halim, H. A., & Ahmad N. H. (2015). The assessment of internet addiction among university students: Some findings from a focus group study. *Tehnički Vjesnik*, 22(1), 105-111. <https://doi.org/10.17559/TV-20131009152752>
- Yılmaz, R. & Yılmaz, F. G. K. (2022). Problematic internet use in adults: The role of happiness, psychological resilience, dispositional hope, and self-control and self-management. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 10, 1-19. <https://doi.org/10.1007/s10942-022-00482-y>
- Young, K. S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237-244. <http://www.netaddiction.com/articles/newdisorder.pdf>
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237–244. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
- Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402-415. <https://doi.org/10.1177/0002764204270278>